

E 100
en de naoorlogse rechtspraak
met betrekking tot onroerend goed

E 100 en de naoorlogse rechtspraak met betrekking tot onroerend goed
K. Meijer

ISBN: 978-90-5850-394-7

Uitgeverij:

Wolf Legal Publishers
Postbus 31 051
6503 CB Nijmegen

E 100
en de naoorlogse rechtspraak
met betrekking tot onroerend goed

The Royal Decree E 100
and the Post-War Case Law Concerning Real Estate

Proefschrift

ter verkrijging van de graad van doctor aan de
Erasmus Universiteit Rotterdam
op gezag van de rector magnificus

prof. dr. S.W.J. Lamberts

en volgens besluit van het College voor Promoties.

De openbare verdediging zal plaatsvinden op
vrijdag 19 december 2008 om 13.30 uur

door

Kornelius Meijer

geboren te Groningen

Promotiecommissie

Promotor : Prof. mr. L.C.Winkel

Overige leden: Prof.mr. W.H. van Boom

Prof.mr. J.H.A. Lokin

Prof.mr. L.J.J. Rogier

INHOUDSOPGAVE

Woord vooraf	xi
Plan van behandeling	xiii
Afkortingen	xvii

Hoofdstuk I

Inleiding

1. Schets van Nederland in 1945	1
2. Bijzondere rechtspraak	7
3. De Raad voor het Rechtsherstel en de machtenscheiding	9
4. Het herstelrecht en het woonrecht	11
5. Redelijkheid en billijkheid	12

Hoofdstuk II

De organisatie van de roof

1. Duitse roofinstanties en hun handlangers	17
2. De naoorlogse liquidatie van de roofinstellingen	22
3. Het Nederlands Beheersinstituut	24
4. Oorlogsschade en rechtsherstel	27

Hoofdstuk III

De Raad voor het Rechtsherstel en de machtenscheiding

3.1 De leer van de machtenscheiding	33
3.2 Probleemstelling	33
3.3 Ontwikkelingen van de machtenscheiding tot 1940	35
3.3.1 De gemeentesecretaris van Winkel	36
3.3.2 De commissie-Koolen	37
3.3.3 Het overzicht van de administratieve rechtspraak in 1932	38
3.4 De scheiding der machten in 1945	39
3.4.1 De plaats van het civiele recht in 1945	39
3.4.2 De plaats van het administratieve recht na de bezetting	40
3.4.3 De situatie aan het begin van de jaren vijftig	41
3.5 De naoorlogse scheiding der machten	42
3.6 De plaats van de Raad voor het Rechtsherstel binnen de scheiding der machten	45
3.6.1 De plaats van de Afdeling Rechtspraak binnen de scheiding van machten	46
3.6.2 De plaats van de Afdeling Onroerende Goederen	47
3.6.3 De plaats van de overige afdelingen van de Raad voor het Rechtsherstel	49

3.6.4	De Raad voor het Rechtsherstel een organisatorische lappendeken	52
3.7	Conclusies	55

Hoofdstuk IV

Herstelrecht in materiële en procedurele zin

4.1	Het Besluit herstel rechtsverkeer, E 100	57
4.1.1	Eggens theorieën	57
4.1.2	De betekenis van Eggens voor de rechtswetenschap	61
4.1.3	Reacties in de vakliteratuur	63
4.2	De kernartikelen van hoofdstuk III van E 100	65
4.3	De procedurele regels van E 100	71
4.3.1	Procedure van voorziening bij voorraad in kort geding	73
4.3.2	Partijen en termijnen	73
4.3.3	Verweren	74
4.3.3.1	De exceptie van onbevoegdheid	74
4.3.3.2	Verweren van inhoudelijke aard	74
4.4	Kort geding	75
4.4.1	Ontvankelijkheid in kort geding	76
4.4.2	Kort geding in beheerszaken	76
4.4.3	Kort geding betreffende ontruiming	77
4.4.4	Afwijzing verzoek voorziening bij voorraad	78
4.5	De inrichting van de Raad voor het Rechtsherstel	79
4.5.1	De competentie van de Raad voor het Rechtsherstel	80
4.5.1.1	Staatsnoodrecht	81
4.5.1.2	Nationale grenzen aan de bevoegdheid van de Raad	82
4.5.1.3	De Raad voor het Rechtsherstel en het Militair Gezag	86
4.5.1.4	De Raad voor het Rechtsherstel en de civiele rechter	89
4.5.1.5	De Raad voor het Rechtsherstel en de strafrechter	95
4.5.1.6	De Raad voor het Rechtsherstel en publiekrechtelijke regelingen en instanties	95
4.5.1.6.1	Huurbeschermingsbesluit	95
4.5.1.6.2	Besluit Reëvacuatie Kleinbedrijf (F254)	96
4.5.1.6.3	Besluit Algemeen Vestigingsverbod Kleinbedrijf	97
4.5.1.6.4	Algemeen Vorderingsbesluit 1940	98
4.5.1.6.5	Besluit Rechtsherstel ontslagen ambtenaren (E94) en Besluit F 298	99
4.5.1.7	De Raad voor het Rechtsherstel en E 93 en E 133	100
4.6	De Afdeling Onroerende Goederen van de Raad voor het Rechtsherstel	101

4.6.1	Het aanbrengen en behandelen van rechtsherstelzaken over onroerende goederen	105
4.6.2	De rol van het notariaat	106
4.6.3	Voorziening bij voorraad	110
4.6.4	Hoger Beroep van regelingen gedelegeerden	111
Hoofdstuk V		
Jurisprudentie Raad voor het Rechtsherstel		
5.1	Inleiding	113
5.2	Huur	113
5.2.1	Ontvankelijkheid verzoeker	113
5.2.2	Talmen met het indienen van een rechtsherstelverzoek	115
5.2.3	Herstel van huurovereenkomsten	119
5.2.4	Nietig verklaren huurovereenkomst	122
5.2.5	Rechtsherstel na ingrijpen van de gewone rechter, verhouding tot het reguliere huurrecht	123
5.2.6	Afwijzing van het rechtsherstelverzoek	124
5.2.7	Schadevergoeding in plaats van volledig rechtsherstel	125
5.2.8	Publiekrechtelijke beschikkingen en rechtsherstel	126
5.2.9	Het aantonen van de goede trouw	127
5.2.10	Woningruil	130
5.2.11	Onderhuur	131
5.2.12	Schijnovereenkomsten	132
5.3	Ontruiming en beheer van percelen	135
5.4	Koop	137
5.4.1	Geschil vanwege een gering financieel belang	139
5.4.2	Recht van koop van het gehuurde pand tegen een vastgestelde prijs	141
5.4.3	Getuigenverklaringen	142
5.5	Hypotheken	144
5.5.1	Verantwoordelijkheid voor de handelingen van de vertegenwoordiger	152
5.5.2	Artikel 27, lid 5, E 100	154
5.5.3	Een rechtshandeling volgens herstelrecht of op grond van regulier civiel recht?	158
5.5.4	Grenzen aan het optreden van de hypotheekbanken.	160
5.5.5	Bevrijdende betaling ex artikel 33 E 100	161
5.6	Inschrijving in het Grootboek van de Wederopbouw	165
5.7	Samenvatting	166

Hoofdstuk VI

Het reguliere woonrecht	171
6.1. De Woningwet van 1901	172
6.2 Het Vorderingsbesluit Woonruimte 1944	174
6.2.1 De last tot vordering van woonruimte	177
6.2.2 De parlementaire behandeling van het wetsontwerp G123	178
6.3. De Woonruimtetwet 1947	179
6.3.1 De vergunning voor het in gebruik nemen van een woongelegenheden	182
6.3.2 De regelgeving van de gemeenteraad	183
6.3.3 De inwerkingtreding van de Woonruimtetwet 1947 en de gevolgen daarvan	184
6.4 Huurwetgeving	185
6.4.1 Huurovereenkomst	185
6.4.2 De verplichtingen van de verhuurder	185
6.4.3 Verplichtingen van de huurder	187
6.4.4 Het einde van de huurovereenkomst	188
6.4.5 Koop breekt geen huur	189
6.5 Hypotheekrecht	190
6.5.1 Hypotheken	190
6.5.2 Voorwerpen van hypotheekrecht	191
6.5.3 De hypotheekgever	191
6.5.3.1 Onteigening en hypotheek naar bezettingsrecht	192
6.5.4 De schulden waarvoor een hypotheek kon worden verleend	192
6.5.5 Vorm van de hypotheekstelling	193
6.5.6 Inschrijving	194
6.5.7 Werking van het hypotheekrecht	194
6.5.8 Recht van verhaal op het met hypotheek bezwaarde goed	195
6.5.9 Te niet gaan van hypotheken	196
6.5.10 Doorhaling van de inschrijving	197
6.6 Conclusies	198

Hoofdstuk VII

De Raad voor het Rechtsherstel en de redelijkheid en billijkheid

Inleiding	201
7.1 Rechtsverwerking	202
7.1.1 Het begrip rechtsverwerking	203
7.1.2 De naoorlogse literatuur en jurisprudentie met betrekking tot rechtsverwerking	203
7.2 Rechtsherstel en rechtsverwerking	207

7.2.1	Oorlogskoop in overleg met de eigenaar	209
7.2.2	Eis tot schadevergoeding voor hypotheekleningen	211
7.2.3	Oorlogskoper zonder onderpand	212
7.2.4	Verkopen op grond van artikel 1223, lid 2, BW	214
7.2.5	Goede trouw hypotheekhouder	216
7.3	Regresacties	218
7.3.1	De beginselen bij het afwickelen van regresacties	222
7.3.2	Regresregeling van de Afdeling Onroerende Goederen	226
7.3.3	Evenredigheid van schuld tussen de oorlogskopers	228
7.3.4	Poging om de schade te beperken door een partij buiten spel te zetten	231
7.3.5	Overeenkomst van geldlening blijft in stand tussen oorlogskopers en de hypotheekbanken	233
7.3.6	Voorlopige koopakten	234
7.3.7	Handgeld	236
7.3.8	Verrekening schade tussen oorlogskopers	236
7.3.9	Conclusie	238
7.4	Het herstelrecht en de toepassing van de redelijkheid en billijkheid in de reguliere rechtspraak	238
7.4.1	De rol van de redelijkheid en de billijkheid in het burgerlijk recht	241
7.4.2	De ontwikkeling van de algemene beginselen van behoorlijk bestuur.	245
	Samenvatting	249
	Summary	255
	Literatuurlijst	261
	Trefwoordenregister	269
	Register van aangehaalde jurisprudentie	273
	Bijlage 1:	281
	Uittreksel uit het Besluit Herstel Rechtsverkeer (E 100), zoals gewijzigd bij KB F 272.	
	Bijlage 2:	309
	Het Besluit Vijandelijk vermogen (E 133), zoals gewijzigd bij KB F 244 en KB F 272 en bij wet van 21 december 1946 (G 382)	
	Bijlage 3:	329
	Wet van 21 december 1951, Staatsblad 1951, 586.	
	Bijlage 4:	333
	De Raad voor het Rechtsherstel in 1945-1958.	

Woord vooraf

Jaren geleden tijdens een bezoek aan de bibliotheek van de Rechtenfaculteit te Groningen zag ik een rijtje vergeelde boeken staan in de kast onder de rubriek Rechtsgeschiedenis. Dat bleken alle jaargangen van het blad *Rechtsherstel* en van *Tribunalen in Nederland en andere naoorlogse rechtspraak* te zijn. Het bleek interessante maar toch ook wel hermetische stof te bevatten. Het leidde overigens slechts tot wat bladeren en het uitspitten van een enkele uitspraak. Nadien kwam het rechtsherstel in de brede belangstelling vanwege de joodse tegoeden die Zwitserse banken nog in bewaring bleken te hebben en door het bekend worden van de verkoop van roerende goederen die hadden toebehoord aan joodse oorlogsslachtoffers, aan medewerkers van het ministerie van Financiën. De Nederlandse regering liet een onderzoek instellen naar de achtergronden van deze gang van zaken. Dit betekende het begin van een reeks van onderzoeken over de afwikkeling van het naoorlogse rechtsherstel. In 2002 kreeg mijn idee een proefschrift te gaan schrijven handen en voeten naar aanleiding van een mededeling in het *Nederlands Juristenblad* van 1 maart 2002, dat er een bijeenkomst gehouden zou worden aan de Erasmus-universiteit met als onderwerp de Londense besluitwetgeving in de ogen van buitenlandse rechters. De inleider Patrick Körver bracht mij in contact met Wouter Veraart en Laurens Winkel. Na een inventarisatie van de mogelijkheden voor een onderzoek bleek het rechtsherstel van onroerende goederen in relatie met het gewone woonrecht goede mogelijkheden te bieden. Het onderzoek vlotte in eerste instantie maar langzaam, maar na de inventarisatie en de beschrijving van de jurisprudentie van de herstelrechter op het gebied van het woonrecht kwam er vaart in. De analyse van het herstelrecht was niet de grootste hobbel, dat bleek toch vooral het vinden van verbanden tussen het herstelrecht en het gewone recht te zijn. Het uiteindelijke resultaat heeft nu vorm gekregen in een boek, dat enig licht moge brengen in de verhoudingen tussen het rechtsherstel en het gewone recht.

Grote dank ben ik verschuldigd aan mijn promotor, Laurens Winkel, die mijn – bij wijle tanende – interesse altijd weer met een opbeurend woord nieuw leven wist in te blazen.

Beetsterzwaag, maart 2008

Kor Meijer

Plan van behandeling

Onderwerp van deze studie zijn de ontwikkelingen van het Nederlandse woonrecht in de wederopbouwperiode van 1945 tot 1955. Woonrecht is de verzamelterm voor het huurrecht, vastgoedrecht en het administratief recht met betrekking tot woningen en onroerende goederen. Hiertoe behoort ook het rechtsherstel van onroerende goederen en huurrechten in Nederland na de Tweede Wereldoorlog. Al tijdens de Tweede Wereldoorlog had de Nederlandse regering in Londen onderkend, dat het noodzakelijk was regels vast te stellen om de roof van goederen en rechten door de bezetter en diens handlangers ongedaan te maken. Voor wat betreft vermogensrechtelijke betrekkingen voorzag daarin het Koninklijk Besluit E 100 van 17 september 1944. Krachtens het besluit E 100 kreeg een Raad voor het Rechtsherstel de opdracht te onderzoeken of de onder dwang gewijzigde rechtsbetrekkingen weer in de oude staat gebracht moesten worden, als een belanghebbende daartoe een verzoek had ingediend.

Het rechtsherstel heeft veel tijd gevegd, het zou tot 1967 duren voor de Raad voor het Rechtsherstel werd opgeheven bij Rijkswet van 9 maart 1967 (1967, Stb. 163), inwerkinggetreden 1 juli 1967 (KB van 2 mei 1967, Stb. 243). De afdeling Effectenregistratie werd pas opgeheven bij wet van 7 januari 1971 (1971, Stb. 1), inwerkinggetreden 1 oktober 1971 (KB van 6 september 1971, Stb. 541).

Een onderdeel van de Raad was de Afdeling Onroerende Goederen, die tot taak had geschillen ten aanzien van onroerende goederen te onderzoeken. Deze Afdeling heeft feitelijk haar werkzaamheden uitgeoefend tot 1959. Het onderzoek bestrijkt de periode tot 1955, waarin het rechtsherstel van onroerende goederen en huurrechten voor het belangrijkste deel tot stand is gekomen en loopt daarmee parallel met de periode van wederopbouw van het in de oorlog verwoeste Nederland. De desbetreffende jurisprudentie en literatuur uit deze periode bieden voldoende materiaal om de – hierna geformuleerde onderzoeksvragen – te behandelen.

Dit boek omvat zeven hoofdstukken, het eerste hoofdstuk is een korte inleiding, het tweede hoofdstuk beschrijft de voorgeschiedenis, de wijze waarop de roof van vooral joodse eigendommen plaats had gevonden en de liquidatie van de roofinstellingen. In hoofdstuk III komt de verhouding tussen de uitvoerende en de rechterlijke macht tijdens de wederopbouwperiode aan de orde en de vraag welke invloed de herstelrechter heeft uitgeoefend binnen die machtsverhoudingen. Ook de plaats van de Raad voor het Rechtsherstel binnen de uitvoerende en de rechterlijke macht en de organisatorische vormgeving van de Raad wordt onderzocht. In hoofdstuk IV staat het herstelrecht in materiële en procedurele zin centraal, het behandelt de regels die van toepassing waren op

het herstelrecht en de competentie van de Raad voor het Rechtsherstel. De hoofdstukken V tot en met VII hebben betrekking op twee inhoudelijke aspecten. Het eerste aspect is een onderzoek naar de band – binnen het woonrecht – tussen het herstelrecht en het reguliere recht. Het vijfde hoofdstuk omvat het herstelrecht van onroerende goederen en huurrechten. Vanuit dit perspectief worden de betrekkingen tussen het herstelrecht en het reguliere woonrecht in het zesde hoofdstuk in kaart gebracht. Het laatste aspect betreft de ontwikkeling van de in het herstelrecht centraal staande begrippen redelijkheid en billijkheid binnen de reguliere rechtsgebieden. Het zevende hoofdstuk behandelt twee leerstukken, waarbinnen de werking van de redelijkheid en billijkheid toepassing heeft gevonden, namelijk dat van de rechtsverwerking en dat van de regresacties. Aan de hand van de toepassing door de herstelrechter van deze leerstukken komt de vraag aan de orde welke invloed daarvan is uitgegaan op de reguliere rechtspraak.

De uitspraken over onroerende goederen maken een klein gedeelte uit van het totale aantal uitspraken van de Raad voor het Rechtsherstel (1300 op een totaal van 13200), omdat in veel gevallen de Afdeling Onroerende Goederen minnelijke regelingen tussen partijen bewerkstelligde. Het archief van de Afdeling Onroerende Goederen omvat ongeveer 12.800 dossiers. In bijna 1450 gevallen is het geschil ingetrokken door de belanghebbende. De *Onderzoeksgids joodse archieven* vermeldt, dat in ruim 10.000 gevallen het geschil minnelijk geregeld is, terwijl in de overige 1300 gevallen de Afdeling Onroerende Goederen een regeling heeft opgelegd of de Afdeling Rechtspraak een bindende uitspraak heeft gedaan¹.

Voor wat betreft de jurisprudentie van de Raad voor het Rechtsherstel heb ik mij in eerste instantie beperkt tot die uitspraken welke het woonrecht tot onderwerp hadden. Daarbij heb ik de uitspraken onderzocht, die gepubliceerd zijn in de tijdschriften *Tribunalen van Nederland; Na-oorlogse Rechtspraak en Rechtsherstel; halfmaandelijks orgaan van de Raad voor het Rechtsherstel*. In eerste instantie heb ik het richtinggevende karakter van een uitspraak van doorslaggevende betekenis geacht om in het onderzoek te betrekken. Uitspraken die in juridisch opzicht een herhaling vormden van eerdere uitspraken zijn niet opgenomen. Met andere woorden: na de jurisprudentie van de Raad geordend te hebben op onderwerp heb ik alle desbetreffende gepubliceerde uitspraken gegroepeerd naar het belang, dat zij hadden voor de ontwikkelingen van de jurisprudentie van de Raad.

---

¹ J.M.L. van Bockxmeer, P.C.A. Lamboo, H.A.J. van Schie, *Onderzoeksgids archieven Joodse oorlogsgetroffenen, Overzicht van archieven met gegevens over roof, recuperatie, rechtsherstel en schadevergoeding van vermogens van Joden in Nederland in de periode 1940 – 1987*, p.240. Hierna: *Onderzoeksgids*.

In totaal zijn bij het onderzoek ruim 130 uitspraken en regelingen onder de loep genomen. Van een kwantitatieve benadering heb ik afgezien. Nu de jurisprudentie van de Raad de leidraad voor het onderzoek was en die voor een belangrijk deel was gepubliceerd was uitvoerig archiefonderzoek niet noodzakelijk. Ik heb mij beperkt tot bestudering van enige archieven in het Nationaal Archief. Hierbij heb ik enkele dossiers van de Afdeling Onroerende Goederen, de Afdeling Rechtspraak en het archief van de Adviescommissies voor de zuivering van de notarissen steekproefsgewijs bestudeerd.

De partijen heb ik ter bevordering van de leesbaarheid meestal aangeduid met hun persoonsnaam of bij rechtspersonen met de namen van die rechtspersonen. Dit om te voorkomen, dat voortdurend de termen van requestrant en gerequesteerde of verzoeker en verweerder gebruikt zouden worden.

Anonimiteit acht ik alleen al daarom niet noodzakelijk, omdat in de *Naoorlogse Rechtspraak* de partijen ook met hun eigen namen aangeduid werden.

Lijst van afkortingen

Afdeling OG	Afdeling onroerende goederen van de Raad voor het Rechtsherstel
ANBO	Algemeen Nederlandsch Beheer van Onroerende Goederen
AR	Afdeling Rechtspraak van de Raad voor het Rechtsherstel
ARB	Administratieve en Rechtelijke Beslissingen
BW	Burgerlijk Wetboek (1838)
Centrale	Centrale Arbeiders Verzekerings en Deposito-bank
DRT	Deutsche Revisions und Treuhand AG
<i>Gst.</i>	De Gemeentestem
KB	Koninklijk Besluit
Liro	Lippmann Rosenthal en Co, Sarphatistraat
LVVS	Liquidatie van Verwaltung Sarphatistraat
MG	Militair Gezag
MCRH	Militair Commissariaat voor het Rechtsherstel
NAF	Nederlandsch Arbeidsfront
NAGU	Niederländische Aktiengesellschaft für Abwicklung von Unternehmungen
NBI	Nederland(sch) Beheersinstituut
<i>NJB</i>	Nederlands Juristenblad
NGV	Niederländische Grundstücksverwaltung
NBW	Nieuw Burgerlijk Wetboek (1992)
<i>NJ</i>	Nederlandse Jurisprudentie
<i>NOR</i>	Tribunalen in Nederland en andere na-oorlogsche rechtspraak (Na-oorlogsche Rechtspraak)
NSB	Nationaal-Socialistische Beweging in Nederland
O.	Overwegende
O.B.	Officieele Bekendmakingen/Vereeniging van Nederlandsche Gemeenten
OM	Openbaar Ministerie
Omnia	Omnia Treuhandgesellschaft
R	Rechtsherstel. Half-maandelijks orgaan van de Raad voor het Rechtsherstel
RvhR	Raad voor het Rechtsherstel
<i>Stb.</i>	Staatsblad
<i>Stcrt.</i>	Staatscourant
Vo.	Verordening van de Reichskommissar für die besetzten niederländischen Gebiete, zoals gepubliceerd in het Verordnungsblatt für die besetzten niederländischen Gebiete

VVRA	Vermögensverwaltungs- und Rentenanstalt
W.	Weekblad van het Regt
Wet AB	Wet houdende Algemeene bepalingen der wetgeving van het Koninkrijk
Wet B.A.B.	Wet beroep administratieve beschikkingen
Wet RO	Wet op de regterlijke organisatie en het beleid der justitie

Inleiding

1 Schets van Nederland in 1945

Verwarrend en chaotisch waren de omstandigheden ten tijde van de bevrijding in 1945. De euforie na de bevrijding van de Duitse bezetter op 5 mei 1945 had al snel plaats gemaakt voor het besef, dat de chaotische omstandigheden van het moment een voortvarende aanpak van de ontstane problemen vereisten. In materieel en immaterieel opzicht was Nederland verarmd en uitgeput. De wanorde na de bevrijding blijkt enigermate uit de volgende gegevens¹. In de zomer van 1945 bezaten bijna achthonderdduizend burgers aan kleding niet meer dan zij droegen. Ruim tien procent van de cultuurgrond kon als gevolg van de inundaties of de aanwezigheid van landmijnen niet gebruikt worden. Meer dan een half miljoen Nederlanders had zijn woning verloren en omstreeks anderhalf miljoen woonde in een licht beschadigde woning. Tal van verbindingen waren verbroken en veel transportmiddelen waren verdwenen. De veestapel was voor een groot deel verdwenen, textielvoorraden waren bijna alle geroofd. Het Centraal Bureau voor de Statistiek schatte in 1947, dat van de in de economie geïnvesteerde waarden, die vóór de Tweede Wereldoorlog bijna 28 miljard gulden hadden belopen, in mei 1945 nog geen 20 miljard resteerde. Als gevolg van de inkrimping van de buitenlandse handel, de industriële en de landbouwproductie was het reële inkomen² vergeleken met 1939 – gedaald tot ongeveer de helft.

De Nederlandse regering zag zich geplaatst voor grote problemen op allerlei gebied, in het bijzonder op het terrein van de voedselvoorziening en de volkshuisvesting. In deze omstandigheden moest de regering krachtadig ingrijpen om enige orde te scheppen in de chaos. De Nederlandse overheid was in de tijd direct na de bevrijding sterk afhankelijk van de geallieerden. De geallieerde bevrijders hadden de militaire verantwoordelijkheid voor het bevrijde gebied.

Dit betekende ook, dat ze het gedurende hun aanwezigheid feitelijk voor het

---

¹ L.de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, Epiloog*, deel 12, p. 268-269 en p. 298. Hierna: *Koninkrijk*.

² Dat is de som van alle lonen, sociale uitkeringen, pensioenen, pachten, huren en winsten, gedeeld door de factor die de prijsstijging aangeeft.

zeggen hadden in Nederland³. De geallieerden zouden weer snel vertrekken en het was te verwachten, dat de mogelijkheid van een gezagsvacuüm levensgroot was, als er geen bijzondere voorzieningen werden getroffen voor de tijd, dat de departementen van algemeen bestuur nog niet goed konden functioneren. Daarvoor had de Nederlandse regering voorzien in het instellen van een Militair Gezag (MG)⁴. De taak van het MG was in de overgangsfase naar genormaliseerde bestuurlijke voorzieningen het land of delen daarvan te besturen. Daartoe waren in Engeland voorbereidingen getroffen. Dit betekende niet, dat het MG het alleen voor het zeggen had, er was sprake van een overgangssituatie. Op nationaal niveau bijvoorbeeld was een maand na de bevrijding het kabinet Schermerhorn-Drees aangetreden, terwijl de Voorlopige Staten-Generaal in november 1945 voor het eerst bijeenkwamen, maar in belangrijke mate bleef het bestuur gedelegeerd aan het MG.

Het MG nam de taken van het civiele bestuursapparaat over tot de tijd, dat de burgerlijke autoriteiten in staat waren het roer over te nemen⁵. Op 4 maart 1946 werd het MG opgeheven als gevolg van het feit, dat de Bijzondere Staat van Beleg niet verlengd werd. Dit was eerder tot tweemaal toe wel noodzakelijk geweest⁶. Het burgerlijke bestuursapparaat moest nu volledig op eigen kracht beginnen met het verder opbouwen van Nederland. De overheid kampte niet

---

³ Hieromtrent was een akkoord gesloten tussen de Nederlandse Regering en de Supreme Headquarters Allied Expeditionary Forces: Het Civil Affairs-agreement van 16 mei 1944. (Gepubliceerd in: *Handboek Militair Gezag*, april 1945). De periode dat de opperbevelhebber van de geallieerde strijdkrachten de facto volkomen bevoegd was om alle maatregelen te nemen, die de militaire toestand vereiste, eindigde begin augustus 1945, zie Afwikkelingsbureau Militair Gezag, *Overzicht der werkzaamheden van het Militair Gezag gedurende de bijzondere staat van beleg, 14 september 1944 – 4 maart 1946*, z.j., p.39.

⁴ Krachtens artikel 16 van het *Besluit op de Bijzondere Staat van Beleg* van 11 september 1943 (KB D60). Vanwege het ontbreken van overleg met het parlement konden tijdens de bezetting geen wetten uitgevaardigd worden en vaardigde de regering wetsbesluiten uit, die de vorm hadden van een KB. Deze werden aangeduid met een combinatie van een letter en een cijfer. Voor het jaar 1940 de letter A, voor 1941 de letter B enzovoorts. De Bijzondere Staat van Beleg werd op 4 september 1944 afgekondigd. Nadere uitwerking van de opdracht aan het MG is beschreven in het *Handboek Militair Gezag*, waarin uitvoerig de werkzaamheden van de diverse secties worden besproken. Zie ook: H.Winkel, 'De intrede van de bijzondere staat van beleg in de zuidelijke provincies in september 1944' in *NJB* 1981, p.208-210.

⁵ Een beschrijving van het opereren van het MG in de provincie Groningen is te vinden in J.B. De Boer en W. Jonkman, *Militair Gezag in Groningen*; een algemene beschrijving geeft het *Overzicht der werkzaamheden van het Militair Gezag gedurende de bijzondere staat van beleg, 14 september 1944 – 4 maart 1946*.

⁶ Dit was noodzakelijk, omdat in maart 1945 de oorlog nog voortduurde en in september 1945de departementen van algemeen bestuur nog niet in staat waren de vele taken van het MG over te nemen. Op 8 september 1945 werd bij wetsbesluit de Bijzondere Staat van Beleg met een half jaar verlengd (Koninkrijk:deel 12, p. 134.) Zie ook het *Publicatieblad Militair Gezag* van 2 maart 1946, p. 2.

alleen met de zeer grote problemen in samenhang met de chaos die hierboven is geschetst, maar ook intern moest zij orde op zaken stellen. Het bestuursapparaat verkeerde in verwarring en diende gezuiverd te worden van "foute elementen". De rol die het ambtelijke apparaat had gespeeld naast de bezetter was mede bepaald door het optreden van het College van Secretarissen-Generaal. Dit college had in het Rijk in Europa de rol van de naar Engeland uitgeweken regering overgenomen.

Voor een goed begrip van deze ontwikkeling is het nodig de gang van zaken rond de overdracht van het regeringsgezag na de capitulatie in 1940 te beschrijven. Kort voor de capitulatie van het Nederlandse leger in Rijsoord op 15 mei 1940 waren koningin Wilhelmina en de Nederlandse regering uitgeweken naar Londen. Het centrale regeringsgezag was overgedragen aan de opperbevelhebber van Land- en Zeemacht, generaal Winkelman. Het College van Secretarissen-Generaal kreeg bij monde van de minister van Handel, Nijverheid en Scheepvaart, Steenberghe, de opdracht zich te richten naar de aanwijzingen van de opperbevelhebber en voor de rest de zaken van de respectieve departementen in de tussentijd zo goed mogelijk te behartigen⁷. Begin juli 1940 werd generaal Winkelman gearresteerd en naar Duitsland gedeporteerd. In het Rijk in Europa was het College van Secretarissen-Generaal dientengevolge de hoogste Nederlandse instantie die leiding gaf aan het Nederlandse bestuursapparaat. Het had uit dien hoofde contact met het Duitse bestuursapparaat en was gedwongen tot samenwerking met de bezetter en diens handlangers. In deze nieuwe situatie worstelden de ambtenaren met de vraag welke houding tot de nieuwe meesters zij dienden in te nemen. Ongeoorloofde gedragingen konden zonder gevolgen blijven, maar in ernstige gevallen tot verraad leiden⁸. Dit betekende, dat de ambtenaren een richtlijn nodig hadden voor het bepalen van hun houding tijdens de bezetting. De *Aanwijzingen* waren daarbij een richtsnoer, dat natuurlijk wel geïnterpreteerd diende te worden. Romijn⁹ stelt, dat het grootste manco van deze *Aanwijzingen* was, dat ze geen verbod inhielden om mee te werken aan een racistische politiek. De kern van de richtlijnen, vervolgt hij, was echter de noodzaak om uiteindelijk zelf de bestuurlijke afweging te maken wat men wel en niet wilde en kon accepteren. Dit was wel een bestuurlijk oordeel, dat op een hoger plan stond dan de ambtelijke afweging wat te doen of te laten. Zo'n be-

---

⁷ J.P. Meihuizen, *Noodzakelijk kwaad*, diss. UvA, Amsterdam 2003, p. 23-24

⁸ Het derde kabinet-Colijn had in mei 1937 een instructie uitgevaardigd voor bestuursambtenaren: de *Aanwijzingen betreffende de houding, aan te nemen door de bestuursorganen van het rijk, de provinciën, gemeenten, waterschappen, veenschappen en veenpolders, alsmede door het daarbij in dienst zijnde personeel en door het personeel in dienst bij spoor- en tramwegen in geval van een vijandelijke inval*. Deze instructie was bij het begin van de oorlog zelfs bij enige ministers niet bekend, zie J.P. Meihuizen, *Noodzakelijk kwaad*, p. 25-26.

⁹ P.Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd. Besturen onder Duitse bezetting*, p. 657 – 659.

stuurlijke beoordeling hield de noodzaak in van een bredere politieke consultatie. Overleg met betrouwbare chefs en ambtgenoten maakte zo'n afweging gemakkelijker dan wanneer men er alleen voor stond. Dit moeilijke proces van afwegen was niet voor iedere ambtenaar weggelegd, zodat er fouten werden gemaakt. Na de oorlog moest onderzocht worden of die fouten ernstige gevolgen hadden gehad en of er opzet in het spel was geweest. Het kwam veelvuldig voor, dat na de oorlog tegen ambtenaren opgetreden moest worden. Na de bevrijding werden velen van hen strafrechtelijk vervolgd of gezuiverd¹⁰, wat ontslag, schorsing of staking tot gevolg kon hebben¹¹, zodat deze ambtenaren niet ingezet konden worden voor de openbare dienst.

In de wederopbouwperiode was de woningnood een belangrijk maatschappelijk vraagstuk. De woningnood was niet alleen veroorzaakt door de grote directe schade die het gevolg was van de oorlogshandelingen, maar ook het stilleggen van de woningproductie op 1 juli 1942¹² had een groot tekort aan beschikbare woonruimte tot gevolg. In 1940 bestond de woningvoorraad uit 2,2 miljoen woningen. Door oorlogshandelingen waren 92000 woningen verwoest, 40000 zeer zwaar beschadigd en 300000 minder zwaar tot licht beschadigd¹³. In steden als Rotterdam, Den Haag, Groningen, Arnhem maar ook Amsterdam was een groot tekort aan woningen door oorlogshandelingen of door vernielingen. De vernielingen waren vaak het gevolg van het slopen van hout uit leegstaande panden in verband met brandstofschaarste in de laatste oorlogswinters. Ingrijpen van de Duitsers had ook tot afbraak van woningen geleid, zo waren in een brede kuststrook huizen afgebroken ter wille van de Atlantikwall¹⁴, een Duits verdedigingswerk tegen een mogelijke invasie van de geallieerden in de kuststrook van Nederland tot in Frankrijk.

De woningnood leidde in de naoorlogse politiek tot stevige debatten. In de eerste jaren na de oorlog was het vooral het tekort aan materialen dat een voortvarende aanpak onmogelijk maakte. Hoewel aan het begin van de jaren vijftig de Nederlandse economie weer op gang kwam, was tot die tijd de groei van de woningbouw in verhouding tot de rest van de economie achtergebleven. Dit was

---

¹⁰ Als gevolg van het *Zuiveringsbesluit*, KB E 14 van 13 januari 1944.

¹¹ In het *Publicatieblad Militair Gezag* staan lange lijsten van gestaakte ambtenaren, het was voor het bestuursapparaat dan ook geen gering probleem om te voorzien in een goed personeelsbestand.

¹² M.D.Bogaarts, *Parlementaire geschiedenis van Nederland na 1945, De periode van het kabinet-Beel, Wederopbouw en Volkshuisvesting, Verkeer en Waterstaat*, p. 3746.

¹³ F.J.F.M. Duynstee en J. Bosmans, *Het kabinet Schermerhorn-Drees*, in *Parlementaire geschiedenis van Nederland na 1945, deel 1*, p. 17, hierna: Duynstee; L.de Jong meldt, dat een half miljoen van de negen miljoen Nederlanders hun woning hadden verloren en van omstreeks anderhalf miljoen de woning licht beschadigd was (*Koninkrijk*:deel 12, p.268).

¹⁴ Koos Bosma en Cor Wagenaar, *Een geruisloze doorbraak, De geschiedenis van architectuur en stedenbouw tijdens de bezetting en de wederopbouw van Nederland*, p. 465 – 466.

een gevolg van de politieke keuze de hoogste prioriteit te geven aan de opbouw van zware industrie en het aanleggen van de infrastructuur. De ernst van de woningnood werd niet onderschat, maar de bouwnijverheid genoot niet de hoogste prioriteit. Dit betekende niet, dat de woningbouw voor de regering Schermerhorn-Drees geen ontzaglijk maatschappelijk probleem vormde.

Absolute voorrang kreeg het herstel van de licht beschadigde woningen. Per 1 oktober 1945 konden daarvan al weer 225.000 bewoond worden of was men bezig ze bewoonbaar te maken¹⁵. Verder diende men zich vooral te behelpen met noodwoningen, dit programma omvatte ruim 7000 woningen, waarvan er in januari 1946 2000 konden worden betrokken. Het College van Algemene Commissarissen voor de Wederopbouw¹⁶ ontwierp het zogenaamde Bouwplan 1946¹⁷. Dit Bouwplan bevatte concrete voornemens voor 1946 en gaf voor latere jaren enige beleidsmatige aanduidingen. Het Gebouwenplan was hiervan een onderdeel. Het aantal beschikbare bouwvakarbeiders en een zeker maximum aan arbeidsmobiliteit vormden daarin het uitgangspunt voor de berekeningen van de over het gehele land verdeelde bouwbedrijvigheid. Er was in het Bouwplan opgenomen een verdeling van activiteiten voor de woningbouw, voor industriebouw, boerderijen en bedrijfsgebouwen en overige gebouwen. Voor de woningbouw betekende dat een percentage van 25% van alle bouwactiviteiten beschikbaar was. Voor de planning van de volgende jaren zouden een scherpe benadering van de aantallen vaklieden in de verschillende beroepen en een duidelijker inzicht in de materiaalmogelijkheden nodig zijn.

Al tijdens de bezettingstijd waren plannen gemaakt voor de wederopbouw, degenen wier huizen vernield waren door bombardementen konden hun schade claimen, die niet in contanten werd uitgekeerd, maar werd bijgeschreven in het Grootboek voor de Wederopbouw. Uitbetaling werd pas verricht als er voldoende zekerheid bestond, dat het geld voor de wederopbouw zou worden gebruikt. Dit was de zogenaamde herbouwplicht¹⁸.

---

¹⁵ Duynstee, p. 460.

¹⁶ Bij KB van 7 mei 1945, Stb. F 67, belast met de voorbereiding en de leiding van alle werkzaamheden met betrekking tot de wederopbouw. Dit College kreeg onder andere de bevoegdheid onroerende of roerende goederen te onteigenen en kon ten aanzien van bouwwerken waartoe het opdracht had gegeven bepaalde voorschriften in gemeentelijke bouwverordeningen buiten werking stellen. De wederopbouw was in de tijd tot 1950, toen F 67 werd vervangen door de Wederopbouwwet, een in sterke mate gecentraliseerde aangelegenheid (H.T. Siraa, *Een miljoen nieuwe woningen, De rol van de rijksoverheid bij wederopbouw, volkshuisvesting, bouwnijverheid en ruimtelijke ordening (1940–1963)*, p. 36–38).

¹⁷ Koos Bosma en Cor Wagenaar, *Een geruisloze doorbraak, De geschiedenis van architectuur en stedenbouw tijdens de bezetting en de wederopbouw van Nederland*, p. 237 en Duynstee, p. 461.

¹⁸ H.T. Siraa, *Een miljoen nieuwe woningen, De rol van de rijksoverheid bij wederopbouw, volkshuisvesting, bouwnijverheid en ruimtelijke ordening (1940–1963)*, p. 19 en 20.

Het gebrek aan woningen werd nog groter door de sterke groei van de bevolking na de Tweede Wereldoorlog. De natuurlijke aanwas van de bevolking was al groot, maar de bevolking groeide ook doordat velen terugkwamen uit gevangenschap, uit de werkkampen in Duitsland en repatrieerden uit Nederlands-Indië. Zij die terugkeerden in Nederland kwamen hun eigendommen opeisen en dachten uiteraard weer te kunnen wonen in hun oude woning, als die er nog stond. Vaak hadden collaborateurs, profiteurs of landverraders de woning in bezit genomen. Als iemand terugkwam uit een kamp dan was uiteraard één van de eerste zaken waarnaar werd uitgekeken de woning die men noodgedwongen had achtergelaten, niet zelden met de meubels er nog in. Als een ander in de eigen woning werd aangetroffen was het de vraag hoe bewerkstelligd kon worden, dat men alsnog de eigen woning kon betrekken. Het probleem werd nog verergerd, omdat de wederopbouw, zoals gezegd, zeker in de eerste jaren na de oorlog moeizaam tot stand kwam, zodat velen wier huis door de oorlog verwoest was een noodoplossing moesten vinden om ergens onderdak te krijgen. Dit was niet eenvoudig, inwoning was dan ook heel gebruikelijk, huwelijksvoltrekkingen werden wel uitgesteld vanwege het gebrek aan goede huisvesting. In deze omstandigheden lag het des te meer voor de hand verloren gegane rechten op te eisen door middel van een beroep op de overheid.

De te verwachten bijzondere omstandigheden bij de bevrijding hadden de Nederlandse regering in Londen aanleiding gegeven te bepalen, welke regelgeving na de oorlog van kracht zou zijn. Alleen de Nederlandse regelgeving die van kracht was op 10 mei 1940 en de wetsbesluiten van de regering in Londen achtte zij niet voldoende. De regelgeving van de bezetter en van het College van Secretarissen-Generaal wilde ze voor een deel handhaven. Om deze reden had de regering aanleiding gezien in het wetsbesluit E 93, het *Besluit Bezettingsmaatregelen*, van 17 september 1944 te bepalen welke bezettingsmaatregelen werden gehandhaafd, welke op het moment van bevrijding geacht werden buiten werking te treden en welke geacht werden nooit van kracht te zijn geweest. Dit werd aangegeven door middel van drie lijsten. Lijst A betrof bezettingsmaatregelen, uitgevaardigd door of vanwege de vijand die geacht werden nooit van kracht te zijn geweest¹⁹. Lijst B bevatte bezettingsregelingen die naar gelang het grondgebied van het Rijk in Europa door de vijand werd ontruimd buiten werking traden. Lijst C bevatte bezettingsregelingen die voorlopig gehandhaafd bleven, tenzij zij reeds gedurende de bezetting ingetrokken mochten zijn. De lijsten bestonden uit een opsomming van Duitse verordeningen gepubliceerd in het *Verordeningenblad voor het bezette Nederlandsche gebied*, die in oorlogstijd kracht van wet hadden gehad. Het bezettingsrecht had dan ook nog wel degelijk betekenis in de naoorlogse tijd. Naast deze regels uit de bezettingstijd had de Lon-

---

¹⁹ E 93, in respectievelijk artikel 16 (lijst A), 17 (lijst B) en 18 (lijst C).

dense regering bijzondere rechtsregels vastgesteld, die nog lange tijd van kracht zouden blijven.

2 Bijzondere rechtspraak

De rechtspraak had in 1945 naast het reguliere recht met bijzondere wetgeving te maken: bezettingsrecht²⁰, herstelrecht en bijzonder strafrecht. De basis hiervan vormden de wetsbesluiten D 61, E 100, en E 101²¹. De bijzondere rechtspraak vloeide voort uit het bijzondere strafrecht en het bijzondere civiele recht, meestal herstelrecht geheten²². De bijzondere rechtscolleges die daarvoor in het leven waren geroepen waren grotendeels samengesteld uit ‘gewone’ rechters, hoogleraren en militairen. In dit onderzoek staat de herstelrechtspraak centraal. Ingrijpen op civiel gebied was nodig, omdat tijdens de bezetting burgers zich door de bezetter of diens handlangers gedwongen hadden gevoeld tot rechtshandelingen die ze in normale omstandigheden niet zouden hebben verricht. Zonder ingrijpen zou de roef van de vijand en zijn handlangers niet effectief bestreden kunnen worden. Herstelrechtspraak omvat de rechtspraak die betrekking had op het herstel of wijziging van rechtsbetrekkingen die in de bezettingstijd onder dwang gewijzigd waren. Tot de herstelrechtspraak behoort ook de behandeling van zaken die verband houden met het beheer van eigendommen van vijanden en hun Nederlandse handlangers²³. De juridische grondslag van de herstelrechtspraak was het wetsbesluit E 100, dat was uitgevaardigd met het oog op het herstel van het rechtsverkeer en het rechtsherstel in verband met de bevrijding van het Rijk in Europa.

Ter uitvoering van het Besluit werd een *Raad voor het Rechtsherstel* in het leven geroepen. De Raad voor het Rechtsherstel bestond uit een Dagelijks Bestuur en enige afdelingen, de afdeling Effectenregistratie, de afdeling Beheer, Voorzieningen voor Afwezigen, Voorzieningen voor Rechtspersonen en de Afdeling Rechtspraak, een rechterlijk college. Het wetsbesluit F 272²⁴ voorzag in een afdeling Onroerende Goederen. De Raad voor het Rechtsherstel was in hoofdzaak een ambtelijke organisatie, maar de Afdeling Onroerende Goederen scha-

²⁰ Het bezettingsrecht was nog van kracht voor zover dat was geregeld in het KB E 93 van 17 september 1944. Overigens is er een onderscheid tussen bezettingsrecht, dat door de Duitsers is afgekondigd en het bezettingsrecht, dat is afgekondigd door het College van Secretarissen-Generaal.

²¹ Besluit D61: het *Besluit Bijzonder Strafrecht (BBS)* van 22 december 1943; E 100: *Besluit Herstel Rechtsverkeer* van 17 september 1944 en E 101: het *Tribunaalbesluit* van 17 september 1944.

²² De diverse zuiveringsinstanties laat ik hier terzijde.

²³ Deze zaken zijn geregeld in KB E 133 van 20 oktober 1944, het *Besluit Vijandelijk Vermogen*.

²⁴ K.B. F 272 van 16 november 1945.

kelde bijvoorbeeld ook notarissen in, die weliswaar bij delegatie werkzaamheden verrichtten voor de Afdeling, maar die niet in een met ambtenaren vergelijkbare gezagsrelatie stonden tot de overheid. De Afdeling Rechtspraak werd ingesteld als een onafhankelijk rechterlijk college.

De instelling van een Raad voor het Rechtsherstel en de bijzondere strafrechter betekende een (tijdelijke) beperking van de bevoegdheid zowel van de strafrechter als de burgerlijke rechter. De strafrechter was niet bevoegd voor zover de bijzondere strafrechter en de Tribunalen²⁵ bevoegd waren. De herstelrechtspraak van de Afdeling Rechtspraak van de Raad voor het Rechtsherstel betekende een beperking van de bevoegdheid van de gewone burgerlijke rechter, immers ingrijpen van de Raad voor het Rechtsherstel in tijdens de bezetting scheef gegroeide rechtsverhoudingen behoorde tot de bevoegdheid van de Raad voor het Rechtsherstel en niet tot die van de burgerlijke rechter²⁶.

Behalve deze tijdelijke institutionele aanpassingen kenmerkten inhoudelijke vernieuwingen de herstelrechtspraak, zoals de brede hantering van de begrippen redelijkheid en billijkheid in het herstelrecht en een nieuwe theorie met betrekking tot de nulliteiten²⁷. Met het voortschrijden van de tijd nam uiteraard het aantal zaken voor de herstelrechter af. De uitspraken van de herstelrechter konden voor betrokkenen ingrijpende gevolgen hebben, bijvoorbeeld door het herstellen van de rechten van eigenaars of huurders van woningen, die in de oorlog onder dwang uit hun huis waren gezet.

In de eerste naoorlogse jaargangen van de juridische vakbladen kwam het herstelrecht regelmatig aan de orde. Gaandeweg verminderde de belangstelling en kreeg de rechtspraktijk van alledag de overhand. Uiteraard bevond de herstelrechtspraak zich niet in een juridisch luchtledig. Hoewel er vele raakvlakken met het civiele recht waren, onderscheidde het rechtsherstel zich van het civiele recht door de hierboven genoemde principieel afwijkende uitgangspunten. Niet iedereen aanvaardde deze bijzondere aanpak zonder meer.

In de late jaren veertig stond in juridisch Nederland de gang van zaken rond rechtsherstel ter discussie. Veraart wijst in zijn proefschrift erop, dat E 100 nauwelijks rechtswetenschappelijke aandacht heeft gekregen²⁸. Nu enkele de-

---

²⁵ Zie voor het bijzondere strafrecht: W.M.E. Noach, *De bijzondere rechtspleging: straf- en tuchtrechtelijk optreden tegen onvaderlandslievend gedrag uit de bezettingsjaren; Strafrechtelijke en criminologische onderzoekingen*, diss. Leiden (Den Haag 1948).

²⁶ E 100, artikel 19, lid 1; zie voor de tekst van de artikelen van E 100, Bijlage 1.

²⁷ J.Eggen stond aan de wieg van de wetsbesluiten E 93 en E 100. Zijn opvattingen over redelijkheid en billijkheid in de rechtspraak en zijn leer over de nulliteiten zijn toegepast in deze wetsbesluiten. Hier kom ik later op terug.

²⁸ W.J. Veraart, *Ontrechting en rechtsherstel in Nederland en Frankrijk in de jaren van bezetting en wederopbouw*, diss. EUR (Rotterdam 005), p.61 en met name noot 41, waarin hij een opsomming geeft van een groot deel van artikelen en boeken die (deels) aan E 100 gewijd zijn. Hierna: Veraart 2005.

cennia zijn verstreken sinds de laatste uitspraken van de Afdeling Rechtspraak²⁹ is een afstandelijker benadering van de rol van het rechtsherstel in het Nederlandse rechtsleven mogelijk dan in de jaren veertig en vijftig. Vastgesteld zal worden welke invloed het herstelrecht heeft gehad op het wel en wee van juridisch Nederland.

Een sprekend voorbeeld van de invloed van het herstelrecht is de affaire rond de beursstaking in 1952. Naar aanleiding van uitspraken³⁰ van de herstelrechter in effectenzaken bemoeide de minister van Financiën zich met het herstelrecht, waarbij hij een maatregel nam in naam gericht tegen de afdeling Effectenregistratie, maar waarbij hij feitelijk de hoogste autoriteit van de bijzondere civiele rechtspraak, de afdeling Rechtspraak, buiten spel zette. Dit leidde tot een adres aan de regering ondertekend door professoren van alle Nederlandse rechtsfaculteiten tegen wat zij beschouwden als een inbreuk op de onafhankelijke rechtspraak³¹. Dit ingrijpen roept overigens vragen op over de feitelijke onafhankelijkheid van de afdeling Rechtspraak.

3 De Raad voor het Rechtsherstel en de machtscheiding

Het eerste aspect van het onderzoek betreft de vraag welke plaats de Raad voor het Rechtsherstel innam binnen de trias politica tijdens de wederopbouwperiode. De Raad bestond uit een Dagelijks Bestuur en een aantal afdelingen. De Afdeling Rechtspraak nam een bijzondere positie in. Zij toetste de beslissingen van de andere afdelingen. In 1945 omvatte de rechterlijke macht behalve de burgerlijke rechter en de strafrechter ook de administratieve rechter. De administratieve rechter behoorde tot de rechterlijke macht in ruime zin³². Verschuivingen van de civiele naar de administratieve rechter betreffen binnen die opvatting een interne verschuiving binnen de rechterlijke macht. In de wederopbouwperiode is aan de bestaande administratiefrechtelijke colleges toegevoegd het College

²⁹ De afdeling Onroerende Goederen heeft de facto in 1959 haar werkzaamheden beëindigd (J.A. van Kemenade e.a., *Eindrapport van de Contactgroep Tegoeden WO-II*, p. 71).

³⁰ W. J. Veraart, 'Effecten', in: W. Scholten et al. (red.), *Eindrapport van de Begeleidingscommissie onderzoek financiële tegoeden WO-II in Nederland. Deel II* (Leiden 1999) (eindrapport commissie-Scholten), p. 386-391; *R*, zesde jaargang, 52/508, p. 529-534.

³¹ J.A. van Kemenade e.a., *Eindrapport van de Contactgroep Tegoeden WO-II*, p. 80.

³² Ik hanteer in mijn onderzoek het begrip rechterlijke macht in ruime zin. In strikte zin rekent men alleen de burgerlijke en de strafrechter tot de rechterlijke macht, er wordt ook wel gesproken over de "gewone" rechter in tegenstelling tot de administratieve rechters die zitting hebben in de Tariefcommissie, de Raden van Beroep en de Centrale Raad van Beroep. Administratieve rechtspraak geschiedde door administratieve rechters, die geen deel uitmaakten van de rechterlijke macht in strikte zin. In het kader van de trias politica reken ik deze rechters wel tot de rechterlijke macht (A.Q.C. Tak, *Het Nederlands bestuursprocesrecht in theorie en praktijk*, p. 32 en 33).

van Beroep voor het Bedrijfsleven, in zekere zin opvolger van het Scheidsgericht voor de Voedselvoorziening³³. Verschuiving van rechtsmacht van de burgerlijke rechter naar die van de administratieve rechter was in de onderzoeksperiode derhalve minimaal. Ik richt mij bij dit onderdeel hoofdzakelijk op de vraag tot welke macht de afdelingen van de Raad gerekend moeten worden en welke vorm van rechtspraak de Raad toepaste, burgerlijk recht, administratief recht of dat er sprake was van administratief beroep³⁴.

In de wederopbouwperiode wilde de overheid voor haar beleid de handen vrij hebben en hooguit achteraf door de rechterlijke macht gecontroleerd worden door toetsing van de rechtmatigheid van haar beleid. In de vorm van administratief beroep behandelde alleen de overheid de klachten van de burger en dat zowel met het oog op rechtmatigheid als doelmatigheid. Het administratief beroep kwam in diverse vormen voor; ik noem drie belangrijke vormen: beroep op de Gedeputeerde Staten, de Kroon en op de Minister. Voor wat betreft de Gedeputeerde Staten betrof het hoofdzakelijk beroep van besluiten van B&W, besluiten van de gemeenteraad en beroep in geschillen betreffende de waterstaat. Bij het beroep op de Kroon moet onder andere gedacht worden aan beroep tegen uitspraken en andere beschikkingen van Gedeputeerde Staten, waarbij de Kroon besliste, gehoord de Raad van State. Ook besliste de Kroon in geschillen tussen provincies onderling³⁵. In de zin van beslissing door buiten de administratie staande onpartijdige organen is bij deze controle geen sprake. Het is controle binnen de administratie.

De verhouding tussen administratie en rechterlijke macht is door de tijden heen in wisselende mate gespannen geweest. Ter illustratie geef ik het volgende voorbeeld uit de tijd van de wederopbouw. Het probleem was de uitvoering van de woningdistributie. De administratie was van mening, dat de rechterlijke macht zich te veel bemoeide met het beleid op dat gebied. Uiteindelijk leidde dit tot het invoeren van de *Woonruimtwet 1947*³⁶. Diverse uitspraken van civiele rechters in zaken die verband hielden met het *Vorderingsbesluit woonruimte 1944* (Stb. E

---

³³ H.D. van Wijk/ W.Konijnenbelt/ R.M.van Male, *Hoofdstukken van administratief recht*, p.545-548.

³⁴ Het meest kenmerkende onderscheid tussen administratieve rechtspraak en administratief beroep is, dat de administratieve rechter onafhankelijk is van de overheid en het administratief beroepsorgaan deel uitmaakt van de administratie. Het administratief beroep kenmerkt zich hierdoor, dat een bestuursorgaan de geschilbeslechting voor zijn rekening neemt. Een ander kenmerk van het administratief beroep is, dat de toetsing niet beperkt is tot rechtmatigheidstoetsing maar in beginsel onbeperkt is (A.Q.C. Tak, *Het Nederlands bestuursprocesrecht in theorie en praktijk*, p.60)

³⁵ Evenzo bij geschillen tussen gemeenten, tussen provincies of gemeenten en waterschappen, veenschappen en veenpolders.

³⁶ F.A. Helmstrijd, *Het vorderingsbesluit woonruimte*, p.13-20.

103) hadden de regering genoopt tot een tweetal aanpassingen van dit KB³⁷. In beide gevallen werd in reactie op onwelgevallige uitspraken door de regering het *Vorderingsbesluit woonruimte 1944* aangepast om de beleidsvrijheid van de burgemeesters duidelijker vast te leggen. Uiteindelijk kwam de *Woonruimtwet 1947* tot stand met de expliciete bedoeling de invloed van de rechters bij de vordering van woonruimte in belangrijke mate te reduceren. De rode draad is dat de administratie in zeer geringe mate inbreuken op haar territorium toestond.

Het zal blijken, dat de Raad voor het Rechtsherstel niet eenvoudig is in te passen in de scheiding der machten. De Raad was grotendeels een organisatie die onderdeel uitmaakte van de administratie³⁸. De beslissingen van de administratieve afdelingen hadden een diffuus karakter, het waren feitelijk gezien administratieve beschikkingen, maar in E 100 was bepaald, dat de beslissingen van de afdelingen dezelfde kracht hadden als betrof het rechterlijke uitspraken. Zo hadden de beslissingen van de Afdeling Onroerende Goederen dan ook de kracht van rechterlijke uitspraken, waarvan partijen in hoger beroep konden komen bij de Afdeling Rechtspraak. Het was de bedoeling, dat deze afdeling er voor zou zorgen, dat zoveel mogelijk zaken in der minne werden geschikt. Dit ook met het oog op het verminderen van de werkdruk bij de Afdeling Rechtspraak. De Raad voor het Rechtsherstel was met uitsluiting van de gewone rechter bevoegd kennis te nemen van vorderingen of verzoeken, tot behandeling waarvan krachtens E 100 de Raad bevoegd was³⁹. Voor zover het geschillen betrof die van de civiele rechter overgeheveld waren naar de Raad voor het Rechtsherstel duidde de administratieve afhandeling van deze geschillen op een verschuiving van rechtsmacht van de civiele rechter naar de administratie. Werden deze geschillen voorgelegd aan de Afdeling Rechtspraak dan ging het estafettestokje weer naar de rechterlijke macht in ruime zin.

4 Het herstelrecht en het woonrecht

Het tweede aspect van het onderzoek betreft de band tussen het herstelrecht en het reguliere woonrecht. Het is geen vanzelfsprekende zaak, dat er een aan te tonen verband tussen herstelrecht en regulier woonrecht is. De naoorlogse politici wilden vooruitgang bewerkstelligen en niet terugblikken, het herstelrecht was gericht op het verleden, het was het recht zetten van onrechtmatigheden uit het verleden. Het herstelrecht stak slechts zo nu en dan boven de oppervlakte van het alledaagse leven uit en dat in nog geringere mate dan de gewone civiele rechtspraak. Voor een maatschappij die zich aan de ellende van de oorlogstijd

³⁷ Bij Besluit van 26 september 1945 (Stb. F 210) en bij Wet van 11 mei 1946 (Stb. G 123).

³⁸ Er waren vijf rechtsherstelministers, ministers die aanwijzingen konden geven aan de RvHR, behoudens aan de afdeling Rechtspraak.

³⁹ E 100, artikel 19, lid 1.

wilde ontworstelen was het herstelrecht voor het overgrote deel van de bevolking een schimmig gebeuren. Alles en iedereen was gericht op de wederopbouw en werd daarbij betrokken.

Het reguliere woonrecht betrof een politiek geladen terrein, want de wederopbouwperiode kenmerkte zich door een grote woningnood. Regering en parlement bleven maar worstelen met dit probleem. Wetgeving was één van de middelen die in de strijd werden gebracht. De reguliere wetten die in het onderzoek besproken worden zijn de Woningwet 1901, de Woonruimtetwet 1947 en de regelgeving in het BW ten aanzien van huur en hypotheek van onroerende goederen. Op basis van de resultaten van het hierop betrekking hebbende onderzoek wordt de rol duidelijk die het herstelrecht en het woonrecht tijdens de wederopbouw vervulden.

Het onderzoek zal uitwijzen, dat de Raad voor het Rechtsherstel ook aspecten gelegen buiten het eigenlijke herstelrecht in zijn overwegingen betrok. De Afdeling Rechtspraak boog zich meermalen over de vraag of zij of de reguliere rechter bevoegd was. De confrontatie tussen bijvoorbeeld het huurrecht van de zittende huurder of het herstelrecht van de (gedeporteerde) oud-huurder kan een aanduiding geven van de wijze waarop regulier en herstelrecht zich tot elkaar verhielden.

Een ander aanknopingspunt om de verhouding tussen de herstelrechter, wetgever en de administratie te onderzoeken is de botsing van administratie en herstelrechter, als de laatste een beschikking van de administratie negeerde. Uitspraken van de herstelrechter konden haaks staan op beschikkingen van de overheid. Mijn onderzoek is er op gericht te bekijken of in de desbetreffende uitspraken terug te vinden is op welke wijze de herstelrechter omging met het gegeven dat één van de partijen over een (woon)vergunning beschikte. Hebben de wetgever en de administratie volstaan met kennis te nemen van deze doorkruising van de regelgeving of is in de wetgeving enige reactie daarop te bespeuren? Kon men niet beter afzien van een reactie, omdat het herstelrecht een tijdelijk verschijnsel was en de hinder die daarvan werd ondervonden wel voor lief kon worden genomen? De tijd werkte in het voordeel van de wetgever en de administratie.

5 Redelijkheid en billijkheid

In de derde plaats bespreek ik de rol van de redelijkheid en de billijkheid, het uitgangspunt van de herstelrechtspraak. Dit uitgangspunt stond haaks op het beginsel van de oppermachtige partijwil.⁴⁰ In het reguliere civiele recht werd de

---

⁴⁰ A.L. de Wolf, 'De spanning van de contractsband in het bestaande en het komende recht' in *Honderd jaar rechtsleven. De Nederlandse Juristen-Vereeniging 1870-1970*.

bindende kracht van het contract volgens de ten tijde van het ontstaan van het BW van 1838 heersende opvattingen gelijkgesteld met de bindende kracht van de wet zelf. Tot de beperkte mogelijkheden om tot herziening van de contractsbond te komen openden artikel 1374, lid 3 en artikel 1375 BW⁴¹ mogelijkheden. Artikel 1374, lid 3 BW bepaalde, dat overeenkomsten te goeder trouw moesten worden uitgevoerd. Het begrip goede trouw, stelt Pitlo⁴², bezigt men vaak waar men ook zou kunnen formuleren “naar billijkheid”; daarbij is goede trouw een courant begrip en nog iets beeldender dan het abstractere woord billijkheid. Hij onderscheidt in artikel 1374 BW twee aspecten van de goede trouw, namelijk de aanvullende en de corrigerende. Werkt deze aanvullend, dan kunnen alleen de hiaten in de overeenkomst opgevuld worden. Werkt de goede trouw corrigerend dan kan men met een beroep op de goede trouw de naar de letter door partijen getroffen regeling ook wijzigen, als deze niet meer aan de toets van de billijkheid voldoet⁴³, bijvoorbeeld als de omstandigheden zich hebben gewijzigd. Pitlo merkt op :

*“ Kan men dus niet zeggen, dat het in artikel 1374 B.W. neergelegde beginsel reeds tot volle ontwikkeling is gebracht, anderzijds kan men opmerken, dat in het verbintenissenrecht van art. 1374 B.W. uit een zegetocht van de goede trouw haar aanvang heeft genomen . . . . . Dit betekent, dat men geneigd geraakt de eis van goede trouw, met zoveel woorden slechts voor de contractuele rechtsverhouding in de wet geschreven, ook op andere dan contractuele verhoudingen toe te passen.”*⁴⁴

Het beginsel van de corrigerende werking van de goede trouw was tot de jaren zestig slechts voor enkele rechtsvraagstukken geaccepteerd door de HR. Tot het HBU-arrest⁴⁵ volgde de HR ten aanzien van de corrigerende werking van de goede trouw een strikte lijn, die weinig ruimte bood voor het toepassen van de redelijkheid en billijkheid. Overigens acht Rutten⁴⁶ dit arrest een *aanwijzing*, dat de HR zich gaat distantiëren van zijn oude leer en als algemene regel aanvaardt,

---

⁴¹ Artikel 1374 BW luidde: “Alle wettiglijk gemaakte overeenkomsten strekken dengenen die dezelve hebben aangegaan tot wet. Zij kunnen niet herroepen worden, dan met wederzijdsche toestemming, of uit hoofde der redenen welke de wet daartoe voldoende verklaart. Zij moeten te goeder trouw worden ten uitvoer gebracht”.

Artikel 1375 BW luidde: “Overeenkomsten verbinden niet alleen tot datgene hetwelk uitdrukkelijk bij dezelve bepaald is, maar ook tot al hetgeen dat, naar den aard van dezelve overeenkomsten door de billijkheid, het gebruik, of de wet, wordt gevorderd.”

⁴² A. Pitlo, *Evolutie in het privaatrecht* (Haarlem 1969), p. 57 e.v.

⁴³ A. Pitlo, *Evolutie in het privaatrecht* p. 58.

⁴⁴ A. Pitlo, *Evolutie in het privaatrecht* p. 68.

⁴⁵ HR, 19 mei 1967, NJ 1967, 261, met nt. G.J.Scholten.

⁴⁶ L.E.H. Rutten, *Mr C. Asser's Handleiding tot de beoefening van het Nederlands burgerlijk recht. Deel II Verbintenissenrecht*, p. 248 – 249 (Zwolle 1979).

dat artikel 1374, derde lid, niet alleen een aanvullende, maar ook een beperkende werking heeft. Abas⁴⁷ beschrijft de jurisprudentie over de ontwikkeling op dit gebied uitvoerig. De strikte houding ten opzichte van de beperkende werking gold in de wederopbouwperiode nog bijna onverminderd. Daarentegen noemde artikel 22, E 100 als richtsnoer voor de herstelrechtspraak de redelijkheid en billijkheid. Deze richtlijnen voor de uitspraken van de Raad voor het Rechtsherstel roepen de vraag op naar de invloed die deze hebben gehad op de civiele rechtspraak. Niettemin blijft het de vraag of de uiteindelijke aanvaarding van de redelijkheid en billijkheid in het civiele overeenkomstenrecht mede is teweeggebracht door het opereren van de afdeling Rechtspraak. De impact van deze rechtspraak op het reguliere recht is niet of nauwelijks onderzocht, Abas heeft daar in zijn dissertatie slechts enige bladzijden aan gewijd. Hij merkt op, dat :

“toch een zekere mate van beïnvloeding over en weer niet ontkend (kan) worden”.

In zijn ogen is het een feit, dat de in hoge mate op redelijkheid georiënteerde rechtspraak van de Raad een soort nieuw-naoorlogs-klimaat heeft geschapen, waardoor het de HR niet meer zo vreselijk zwaar zou vallen op zijn oude leer terug te komen⁴⁸. Uiteraard kom ik hier bij mijn hoofdstuk over de doorwerking van de redelijkheid en billijkheid nader op terug. In vergelijking tot het reguliere civiele recht hanteerde de afdeling Rechtspraak derhalve een opmerkelijk uitgangspunt, temeer daar in de standaardjurisprudentie van die jaren dit uitgangspunt niet door de HR gevolgd werd.

Een tweede kant van dit aspect is de rol van de redelijkheid en billijkheid binnen de administratieve rechtspraak en bij het administratief beroep. Eerst moet bepaald worden in hoeverre deze begrippen in de administratieve rechtspraak en het administratief beroep zijn terug te vinden. Een vergelijking met de algemene beginselen van behoorlijk bestuur lijkt voor de hand te liggen. De redelijkheid en de billijkheid nemen in de administratieve rechtspraak en het administratief beroep de gedaante aan van algemene beginselen van behoorlijk bestuur⁴⁹. In wezen moet een redelijk en billijk optredende administratie voldoen aan het vereiste van een zorgvuldige besluitvorming. Voor mijn onderzoek is het noodzakelijk op dit punt enige voorzichtigheid te betrachten. In de allereerste plaats

---

⁴⁷ P. Abas, *Beperkende werking van de goede trouw*, diss. UvA (Deventer 1972), p. 109-124 (hierna: P.Abas), zie ook A. Pitlo, *Evolutie van het privaatrecht*.

⁴⁸ P. Abas, p. 155.

⁴⁹ Verhelderend op dit punt is de uiteenzetting van Abas in zijn dissertatie op p. 47 e.v. Hij stelt de billijkheid centraal bij alle rechtsverhoudingen, die hij onderverdeelt in vertrouwensrelaties en niet-vertrouwensrelaties. Uiting van de eerste categorie is de goede trouw, in de tweede categorie de zorgvuldigheid (p. 48.)

zijn de algemene beginselen van behoorlijk bestuur pas in de jaren vijftig⁵⁰ ontwikkeld. Wiarda sprak in zijn preadvies over algemene beginselen van behoorlijk bestuur zoals die volgens artikel 58 van de Ambtenarenwet werden toegepast⁵¹ en ontwikkelde zijn vijf beginselen van behoorlijk bestuur: fair play, zorgvuldigheid, zuiverheid van oogmerk, evenwichtigheid en rechtszekerheid⁵². In deze jaren stonden de algemene beginselen van behoorlijk bestuur midden in de belangstelling, maar er was nog geen sprake van volledige uitkristallisatie. De herstelrechtspraak zou op dit gebied op indirecte wijze van invloed hebben kunnen zijn. Het onderzoek is erop gericht te bepalen of ook in de administratieve rechtspraak en bij het administratief beroep enige invloed van de beginselen van de redelijkheid en de billijkheid te onderkennen is.

---

⁵⁰ Zie G.J. Wiarda 1952 in zijn preadvies 'Algemene beginselen van behoorlijk bestuur', p.55-94 (praeadviezen uitgebracht door I.Samkalden en G.J.Wiarda voor de algemene vergadering op 30 mei 1952, *Geschriften van de Vereniging voor Administratief Recht*, XXIV). Hij verwijst daarin naar de adviezen van de Commissie van advies inzake verhoogde rechtsbescherming (commissie-de Monchy) en de Commissie van advies inzake administratieve en tuchtrechtspraak bedrijfsorganisaties (commissie-van der Grinten.) Hierna: Wiarda 1952. Zie voor een biografische schets: C.J.H.Jansen, J.M.Smits en L.C.Winkel (red.), *16 juristen en hun filosofische inspiratie* (Nijmegen 2004).

⁵¹ Wiarda 1952, p.51 e.v.

⁵² Wiarda 1952, p.78–93.

(foto: gemeentearchief Den Haag)

Het Beheersinstituut (Afdeling Beheer van de Raad voor het Rechtsherstel) was gevestigd aan de Neuhuyskade 94 te Den Haag evenals de Afdeling Onroerende Goederen van de Raad.

In de eerste tijd (tot 1947) was ook het Dagelijks bestuur van de Raad op dit adres gevestigd.

De organisatie van de roof

Bij de behandeling van het onderwerp van dit hoofdstuk behandel ik de voorgeschiedenis van het rechtsherstel, namelijk de gang van zaken rond de roof van meestal joodse goederen tijdens de bezettingstijd. Het is voor een goed begrip van het rechtsherstel immers nodig te begrijpen welke spelers er op het veld optraden. De rol van de Duitse roofinstellingen komt bij voortduring bij de afwikkeling van het rechtsherstel aan de orde zowel bij de Afdeling Onroerende Goederen als bij de Afdeling Rechtspraak. Het verhalen van de schade resulteerde vaak in een claim op de boedels van de roofinstellingen, waarvan het in de beginjaren van het rechtsherstel in het geheel niet zeker was of deze enig soelaas zou bieden. In dit verband is het nodig inzicht te verschaffen in de naoorlogse liquidatie van de roofinstellingen. Een andere belangrijke actor na de oorlog was het Nederlands Beheersinstituut (kortweg: Beheersinstituut), dat tot taak had de vijandelijke boedels en de boedels van landverraders te beheren. Het Beheersinstituut trad in de functie van beheerder diverse malen op als partij in een rechtsherstelprocedure, zodat voor een beter begrip van de gang van zaken ook de positie van dit instituut nadere toelichting verdient. De vierde paragraaf richt zich op het verhelderen van de begrippen oorlogsschade en rechtsherstel ter wille van een scherp onderscheid tussen deze begrippen.

1 Duitse roofinstanties en hun handlangers

De Nazi's waren erop uit Europa te 'ariseren', een eufemisme voor de *Endlösung* dat is de totale uitroeiing van de joodse bevolkingsgroep. Eén van de daarbij toegepaste middelen was het verwijderen van de joden uit het economische verkeer. Dit als voorbereiding tot de deportatie naar de vernietigingskampen⁵³. In de jurisprudentie van de Raad treffen we vaak de situatie aan dat joodse

---

⁵³ Hiertoe werd besloten op de *Wannsee*-conferentie van 20 januari 1942, waarbij een aantal instanties van partij en staat ingelicht werden over het reeds op gang gekomen proces van de "*Endlösung*" en waarbij op de consequenties hiervan werd gewezen, zie *Koninkrijk*, deel 5, p. 994–996. Zie ook A. Jettinghof, 'Wannsee-juristen' in *NJB* (2007), p. 1098-1102

bedrijven onder een Verwalter⁵⁴ werden gesteld alvorens het bedrijf werd geliquideerd, waarbij de opbrengsten verdwenen in de zakken van de Duitsers of hun handlangers. Om aan deze gang van zaken een schijn van legitimatie te geven werden diverse instellingen in het leven geroepen, die in schijn aan de joodse crediteuren een recht gaven op een vergoeding, maar die vergoeding werd mondjasmaat of in het geheel niet uitbetaald. In de eerste fase leek het betrekkelijk onschuldig, maar dat was camouflagetechniek ter voorkoming van onrust of paniek⁵⁵. De basis voor deze instellingen is te vinden in diverse verordeningen die in het *Verordnungsblatt für die besetzten niederländischen Gebiete* gepubliceerd werden, bezettingsrecht derhalve. Het betreft bijvoorbeeld verordeningen betreffende het aangeven van ondernemingen, betreffende de aanmeldingsplicht van personen van geheel of gedeeltelijk joodse bloede en ook verordeningen tot verwijdering van joden uit het bedrijfsleven, het agrarische bedrijfsleven en die betreffende de behandeling van het joodse geldelijke vermogen (beter bekend als de eerste ‘Liro-verordening’⁵⁶).

Stapsgewijs werd een juridisch fundament gelegd om de joodse bevolkingsgroep te isoleren van de samenleving. Voor de uitvoering van deze regelgeving werden instellingen in het leven geroepen. Dat betrof zowel Duitse als Nederlandse instanties. De volgorde van de ontrecting was aanmelding, beheer en verkoop. De opbrengsten gingen naar Duitse instanties niet naar de rechthebbers. Joodse eigendommen en andere rechten moesten worden aangemeld en geregistreerd, waarna zij onder het beheer van Verwalter of Treuhänder (beheerders) werden gebracht, die door verschillende Duitse instanties waren aangewezen. De registratieplicht van joodse Nederlanders op grond van *Verordening 6/1941 betreffende de aanmeldingsplicht van joden* werd massaal opgevolgd, in totaal kwamen ruim 160.000 aanmeldingskaarten binnen. Hierdoor hadden de Duitsers een grondig overzicht gekregen van de samenstelling van joods Nederland⁵⁷.

Voor de administratie van de buit was een centrale verzamelpot in het leven geroepen: de stichting *Vermögenverwaltungs und Rentenanstalt* (VVRA)⁵⁸. Daar-

---

⁵⁴ *Verwalter* en *Treuhänder* zijn veel voorkomende begrippen. Zie: G. Aalders, *Roof. De ontvreemding van joods bezit tijdens de Tweede Wereldoorlog* (Den Haag 1999) (hierna: *Roof*), (p. 136): *Treuhänder* werden door de Duitsers aangesteld om als bewindvoerder van joodse bedrijven op te treden. Aalders onderscheidt *Liquidations-Treuhänder* en *Verwaltungs-Treuhänder*. De eersten werden kortweg *Treuhänder* genoemd en moesten de joodse bedrijven liquideren, de laatsten zetten de joodse bedrijven voort en werden kortweg *Verwalter* genoemd.

⁵⁵ *Roof*, p. 127.

⁵⁶ Vo. 148/1941 van 8 augustus 1941. Een opsomming van anti-joodse verordeningen is te vinden in Veraart 2005 op p. 50 en 51.

⁵⁷ *Roof*, p. 128.

⁵⁸ Zie ook *Koninkrijk*, deel 5, p. 590.

naast bestonden gespecialiseerde roofinstellingen als de *Niederländische Grundstücksverwaltung* (NGV), het *Devisenschutzkommando* en de bank *Lippmann, Rosenthal & Co, Sarphatistraat* (Liro) die voor vele miljoenen guldens, gestolen van joodse Nederlanders, overmaakten naar de VVRA. De financiële afwikkeling was zo georganiseerd, dat de Duitsers vrij konden beschikken over de gelden die via verschillende wegen bij de VVRA terecht kwamen⁵⁹. De eerste Liro-verordening (148/1941) die de behandeling betrof van het joodse geldelijke vermogen, bepaalde, dat ‘inleveringsplichtige’ joden hun contante geld moesten overboeken op hun rekening bij Liro Sarphatistraat⁶⁰, die speciaal voor dat doel was geopend. Behalve geld en cheques moesten ook effecten en tegoeden bij banken, spaarbanken, postcheque- en girodiensten en andere geld- en kredietinstellingen worden overgeschreven naar of ingeleverd bij de Liro. Voor alle joden, die tot inlevering van hun tegoeden verplicht waren, werden bij de Liro aparte rekeningen geopend⁶¹, waarvan de administratie overigens uiterst slordig was en waarbij grote achterstanden in de verwerking van de gegevens ontstond.

Bij *Verordening 189/1940 (betreffende het aangeven van ondernemingen)* werd de verplichting in het leven geroepen voor joodse ondernemingen om zich te laten registreren bij het *Bureau voor Economisch Onderzoek* (beter bekend als *Wirtschaftsprüfstelle*) in Den Haag⁶². Dit bureau bestond uit vier afdelingen: het Planungsreferat, Treuhandsreferat, Rechtsreferat (later Arisierungsreferat genoemd) en het Liquidationsreferat. Het Planungsreferat nam de administratieve maatregelen, het Arisierungsreferat en het Treuhandsreferat stelden Treuhänder aan, gaven richtlijnen en hielden toezicht op hun werkzaamheden. Nadat de bedrijven eenmaal geregistreerd waren⁶³ werd de feitelijke onteigening mogelijk bij verordening 48/1941. Deze verordening bepaalde, dat men zonder verlof geen enkele wijziging mocht aanbrengen in de juridische status van de ondernemingen die zich aangemeld hadden en dat de bezetter bevoegd was, bij die ondernemingen de eigenaren te vervangen door Verwalter⁶⁴ die de *Wirtschaftsprüfstelle* kon aanstellen en die in alle rechten van de eigenaars traden.

In de praktijk waren er twee soorten beheerders, Liquidations-Treuhänder, die de joodse firma's moesten liquideren en Verwaltungs-Treuhänder die een bedrijf voor de duur van het beheer onder hun hoede namen. In opdracht van de

---

⁵⁹ *Roof*, p. 130.

⁶⁰ Er bestonden twee instellingen in Amsterdam met de naam Lippmann, Rosenthal & Co., één in de Nieuwe Spiegelstraat en één in de Sarphatistraat, de laatste is de roofinstelling.

⁶¹ *Koninkrijk*, deel 5, p. 610.

⁶² Als joodse onderneming werd beschouwd een onderneming met een joodse eigenaar of commissaris of wel een joodse vennoot: *Koninkrijk*, deel 5, p. 586.

⁶³ Eind november 1941 waren er ongeveer 19000 aanmeldingsformulieren ontvangen, *Koninkrijk*, deel 5, p. 586.

⁶⁴ *Koninkrijk*, deel 5, p. 587 – 588.

Wirtschaftsprüfstelle werden Treuhänder ook aangesteld door de *Omnia Treuhandgesellschaft*, een Duits accountantskantoor, dat al veel ervaring had met de liquidatie van joodse bedrijven in Bohemen en Moravië. In 1941 vestigde dit bedrijf in Den Haag een filiaal. Omnia hield zich voornamelijk bezig met de liquidatie van de kleine bedrijfjes, meestal eenmansbedrijfjes. Tegenhanger was de *Niederländische Aktiengesellschaft für die Abwicklung von Unternehmungen* (NAGU), die zich vooral bemoeide met grotere ondernemingen. Een groot gedeelte van de aanmeldingen was afkomstig van ondernemers met een bedrijf van minimale omvang: kleine winkeliers, voddenkooplui, straat- en marktventers. Daar zag de *Wirtschaftsprüfstelle* maar één oplossing voor: liquideren. De grotere joodse bedrijven waren interessanter, die wilden de Duitsers in stand houden. De opbrengsten kwamen uiteindelijk op een Liro-rekening van de VVRA. De VVRA was belast met de betaling aan de oorspronkelijke eigenaar in honderd kwartaaltermijnen⁶⁵. Over deze gelden konden de voormalige joodse eigenaren echter niet beschikken, het was een camouflagehandeling.

Het was niet moeilijk gegadigden te vinden voor de functie van Verwalter. Er werd storm gelopen door geïnteresseerden, een deel was al tevreden met de bedragen die zij in die functie aan de onder hun beheer geplaatste bedrijven konden onttrekken, anderen waren erop uit om van beheerder eigenaar te worden. De keuze uit het aanbod was voor de *Wirtschaftsprüfstelle* een probleem. De Rijkscommissaris, Seys-Inquart, gaf daarvoor richtlijnen, om te beginnen moesten ongeveer 250 joodse bedrijven gereserveerd worden voor Duitse militairen die zich na de *Endsieg* in Nederland zouden vestigen en verder stelde hij vast, dat de NSB⁶⁶ officieel betrokken moest worden bij de verdeling der overige bedrijven over geïnteresseerde kopers⁶⁷. In de regel waren het geen bonafide figuren die naar het beheer van joodse zaken solliciteerden. De meesten waren ordinaire profiteurs die ook bij Duitse instanties ergernis opwekten⁶⁸.

De vordering van onroerende goederen was in handen van de *Niederländische Grundstücksverwaltung* (NGV), gevestigd in Den Haag. Onder de werking van de verordening 154/1941 vielen stukken grond en de daarop staande gebouwen en de opbrengsten van het bezit in de vorm van huur, recht van opstal, erfpacht, hypotheek en andere onroerende rechten. Deze verordening trof hoofdzakelijk privé-bezit. Al deze bezittingen en rechten moesten worden aangegeven bij de NGV. In totaal werden ongeveer 20.000 percelen en 5600 hypotheek⁶⁹ aangemeld. Het beheer over de geconfisqueerde eigendommen werd toever-

---

⁶⁵ Roof, p. 136 – 138.

⁶⁶ De NSB was de Nederlandse variant van de Duitse Nazipartij, de NSDAP.

⁶⁷ *Koninkrijk*, deel 5, p. 592 – 595.

⁶⁸ *Koninkrijk*, deel 5, p. 596 – 599.

⁶⁹ Roof, p. 145, L. de Jong geeft andere aantallen dan Aalders, namelijk circa 19000 als regel bebouwde grondpercelen en ruim 8000 hypotheek, *Koninkrijk*, deel 5, p.605.

trouwd aan Verwalters. In het begin werden deze taken uitgevoerd door de NGV, maar al snel werd dit takenpakket overgedragen aan het administratiekantoor *Nobiscum* en het *Algemeen Nederlands Beheer van Onroerende Goederen* (ANBO). Beide kantoren waren van NSB-huize en deze benoemden op hun beurt onderbeheerders⁷⁰. In Amsterdam was bijvoorbeeld als zodanig de firma P. Everout aangesteld. Na de panden in beheer te hebben genomen werden ze in de verkoop gedaan.

Het aantal aspirant-kopers bleef bij de verwachtingen van de makelaars achter. Per 1 oktober 1943, na bijna twee jaar zoeken naar kopers, waren van de 19000 percelen ruim 8000 in ‘arische’ handen overgegaan en van de 8000 hypotheekbanken waren toen bijna 3000 geariseerd, aldus De Jong. Dat had te maken met de terughoudendheid van vele hypotheekbanken⁷¹. Eind ’41 en begin ’42 waren de meeste van de banken, wanneer een NSB’er of een andere collaborateur een besmet pand wilde kopen, niet bereid, hem een hypotheek te verstrekken. Na dreigementen door de Duitsers werden de hypotheekbanken wel soepeler, maar ze bleven de zaak traineren. Een nieuw dreigement, dat de banken onder beheer zouden worden geplaatst als ze zo verder gingen, maakte ze wat soepeler, maar na enige tijd werd het weer problematisch voor joodse panden een hypotheek te krijgen.

Dit probleem leidde uiteindelijk tot het oprichten van de *Landelijke Hypotheekbank*, een initiatief van twee NSB’ers: makelaar De Vries en bankier Van Maasdijk. De nieuwe bank was belast met het verstrekken van leningen op ‘jodenpanden’ en het daarvoor benodigde kapitaal werd voor meer dan de helft door Rost van Tonningen⁷² uit de staatskas beschikbaar gesteld. Daarnaast ging de Landelijke Hypotheekbank op vrij grote schaal de leningen overnemen die andere hypotheekbanken indertijd aan joodse huiseigenaren hadden verstrekt. Rost van Tonningen verleende hiervoor staatskredieten van bijna f 24 miljoen⁷³. Op deze wijze was niet alleen geregeld, dat joodse panden en ondernemingen in handen vielen van de Duitsers en hun handlangers, maar ook was de financiering van de hypotheekverstrekking aan deze profiteurs geregeld ten koste van een staatskrediet. De overige hypotheekbanken konden zich vervolgens onttrekken aan de hypotheekverstrekking voor joodse panden.

---

⁷⁰ *Roof*, 144-145.

⁷¹ *Koninkrijk*, deel 5, p. 605–606.

⁷² Rost van Tonningen was een fervente NSB’er en destijds president van de Nederlandsche Bank.

⁷³ *Koninkrijk*, deel 5, p. 606-607.

2 De naoorlogse liquidatie van de roofoinstellingen

Op 25 mei 1945 regelde de Militair Commissaris van het district Amsterdam het beheer van de Liro⁷⁴, de Liro werd als rechtspersoon aangemerkt en vanaf 9 februari 1946 als vijandelijk onderdaan. Dit om het *Besluit Vijandelijk vermogen* op de Liro van toepassing te doen zijn. Bij de afwikkeling waren zowel het ministerie van Justitie als het ministerie van Financiën nauw betrokken. Het contact met de beheerders-vereffenaars onderhielden deze ministeries in de Lippmann-commissie, ook wel de LVVS-commissie genoemd. Ter wille van het voorkomen van verwarring met de bank Lippmann Rosenthal aan de Nieuwe Spiegelstraat, die zijn deuren weer geopend had, was besloten Liro Sarphatistraat te herdopen in *Liquidatie van Verwaltung Sarphatistraat* (LVVS).

Eerste zorg van de beheerders was het samenstellen van de balans en het inventariseren van de nog niet te gelde gemaakte vermogensbestanddelen. De hoofdadministratie was in tact gebleven, zodat het opmaken van de balans geen problemen opleverde. De inventarisatie van de resterende vermogenswaarden vormde wel een probleem, omdat er geen behoorlijke voorraadadministratie was bijgehouden. Vanaf 1 januari 1943 waren alle rekeningen niet meer afzonderlijk bijgehouden, maar waren de binnenkomende waarden en gelden op een verzamelrekening (Sammelkonto) geboekt. Ook de uitgaven kwamen ten laste van het Sammelkonto. Voor effecten gold, dat deze in een depot waren ondergebracht namelijk het Sammeldepot. Om te bepalen welke vorderingen toegeschreven konden worden aan individuele joodse eigenaren moest eerst het Sammelkonto gescheiden worden van het Sammeldepot.

Zonder een nauwkeurige bepaling van de ingeleverde gelden en waarden kon onmogelijk tot restitutie worden overgegaan. De vraag was aan wie wat toekwam. Er bleek een verschil tussen inkomsten en uitgaven te bestaan van ongeveer f 60,- miljoen, wat alleen verklaard kon worden door het Sammelkonto te ontrafelen. Hieraan is gedurende bijna vier jaar door tientallen mensen gewerkt. Onderzocht werd elk ten laste of ten gunste van het Sammelkonto geboekte bedrag om dat tenslotte te boeken op de rekening van de cliënt waarop het thuishoorde. De reconstructie maakte het mogelijk inzicht te krijgen in de administratieve werkwijze van de Liro. De conclusie was, dat de Liro-leiding weinig verstand had van bank- en effectenzaken en dat de administratie al snel in het honderd was gelopen. Uiteindelijk bleek het Sammelkonto opgebouwd uit creditposten ter waarde van f 213,- miljoen en debetposten ter waarde van f 204,- miljoen. Het Sammeldepot bleek een waarde te vertegenwoordigen van ongeveer f 3,- miljoen.

---

⁷⁴ In deze paragraaf geef ik in hoofdlijnen het betoog weer van G.Aalders in *Berooid. De beroofde joden en het Nederlandse restitutiebeleid sinds 1945*, (hoofdstuk 2, p.73–80).

De liquidatie van de VVRA werd na de oorlog op vergelijkbare wijze als bij de Liro geregeld. De kassen van deze in 1941 door de rijkscommissaris opgerichte roofinstelling werden gevoed door stortingen van andere roofinstellingen. De belangrijkste stortingen waren afkomstig van de Wirtschaftsprüfstelle, de NAGU, de Omnia, de NGV en de Liro, die de bij deze bank ingeleverde joodse vermogenswaarden op deze wijze had geliquideerd.

De beheerders van de Liro-boedel werden ook benoemd tot beheerders van de boedel van de VVRA. Bij het aantreden van de beheerders bleek, dat de gehele administratie was verdwenen. Na inlichtingen te hebben ingewonnen bij alle onder de Hoofdgroep Banken ressorterende instellingen en bij instellingen die tijdens de oorlog met de VVRA in contact hadden gestaan bleek, dat bij een aantal banken fondsen en schatkistpromessen gedeponereerd waren die – inclusief een tegoed op de rekening-courant van de VVRA – ongeveer een waarde vertegenwoordigden van ruim f 200,- miljoen. Uiteindelijk kwamen de beheerders op een crediteurenopstelling van ruim f 400,- miljoen.

De liquidatie en afwikkeling van LVVS en VVRA is een bijzonder ingewikkelde aangelegenheid geweest. Het geroofde geld en andere vermogenswaarden dienden teruggegeven te worden aan hen die hiervan beroofd waren, voor het overgrote deel joodse Nederlanders. Een groot deel van hen was niet teruggekeerd uit de vernietigingskampen, zodat een zoektocht ondernomen moest worden naar hun erfgenamen. Naar de letter van de wet moesten nalatenschappen via voorgeschreven procedures afgewikkeld worden, maar bij het overlijden van grote groepen familieleden was het moeilijk vast te stellen wie de erfgenamen waren. Veel procedures voor de Afdeling Rechtspraak werden aangespannen door vertegenwoordigers van ‘afwezigen’, als sprake was van dergelijke situaties. Deze korte inventarisatie van de Duitse roofinstellingen en hun liquidatie kan niet het persoonlijke leed schetsen, wel een citaat uit *De kleine sjoa* van Isaac Lipschits⁷⁵ :

Dit was de officiële roof: de roof door de Duitse instanties, daarbij geholpen door Nederlandse handlangers: Liro-personeel dat geld en ‘voorwerpen van waarde’ innam, politieambtenaren die de inventarislijsten aanlegden, personeel van verhuisbedrijven dat de inboedels ophaalde, geldinstellingen die de saldi van rekeningen van joden naar de Liro overboekten, verzekeringsmaatschappijen die de polissen afkochten en de opbrengsten bij de Liro stortten, notarissen die akten opstelden voor de verkoop van geroofd onroerend goed aan de nieuwe ‘eigenaar’, veilinghuizen die gestolen schilderijen veilden, makelaars die op de Amsterdamse Effectenbeurs handelden in gestolen aandelen. Enzovoort. Daarnaast werden de joden ook nog ‘officieus’ beroofd. .... Joden die ‘voorwerpen van waarde’ naar de Liro in de Sarphatistraat brachten, kregen gewoonlijk een afgestempeld lijstje mee van de spullen die

⁷⁵ I. Lipschits, *De kleine sjoa, Joden in naoorlogs Nederland* (Amsterdam 2001), p. 36 en 37.

ze inleverden. In enkele gevallen zijn die lijstjes bewaard gebleven. De lijsten van de 'officieel' gestolen goederen die na de oorlog door de liquidatoren van de Liro zijn aangelegd, vermelden gewoonlijk minder voorwerpen dan op de oorspronkelijke lijstjes stonden. Er zijn nogal wat 'voorwerpen van waarde' tussen de wal van de officiële roof en het schip van de officieuze roof geraakt."

3 Het Nederlands Beheersinstituut

Het Nederlands Beheersinstituut, ook wel Beheersinstituut genoemd, vervulde een belangrijke rol tijdens het rechtsherstel. Het instituut had zijn ontstaan te danken aan zowel E 100 als E 133. Het in Nederland aanwezige vermogen van vijandelijke staten en van vijandelijke onderdanen en ook van politieke delinquenten werd beheerd door het Beheersinstituut krachtens E 133. Artikel 3 van E 133 bepaalde, dat het vermogen van vijandelijke onderdanen in eigendom zou overgaan van de Staat der Nederlanden. Dat vermogen moest worden aangegeven bij het Beheersinstituut. Ook moesten bij dat instituut krachtens artikel 6 van E 133 de vermogens worden aangegeven van Nederlanders die tijdens de vijandelijke bezetting zich hadden aangesloten bij de NSB of enige andere nationaal-socialistische of fascistische organisatie of instelling en van hen die op grond van een veroordeling wegens of verdenking van een der misdrijven genoemd in het *Besluit buitengewoon strafrecht* dan wel krachtens het bepaalde in het *Besluit op den bijzonderen staat van beleg* of het *Tribunaalbesluit* van hun vrijheid waren beroofd. Het instituut diende al die vermogens te doen beheren en moest ze, voorzover ze niet verbeurd verklaard waren, aan de politieke delinquenten na hun vrijlating teruggeven.

Dit Beheersinstituut was tegelijk één van de afdelingen, de afdeling Beheer, van de Raad voor het Rechtsherstel zoals werd bepaald in artikel 151, lid 1, van E 100⁷⁶. Voorafgaand aan de instelling van het Beheersinstituut had het Militair Commissariaat voor het Rechtsherstel in juni 1945 al ruim 2500 beheerders benoemd⁷⁷, het aantal beheren steeg daarna met grote sprongen, per 1 mei 1946 waren dat er nagenoeg 160.000. Als gevolg van de drukke werkzaamheden die daarmee samenhangen werd het Beheersinstituut een omvangrijke organisatie, met een hoofdbureau in Den Haag, nevenbureaus in Den Haag, Amsterdam en Rotterdam en verder zogenaamde Vertegenwoordigers in een groot aantal plaatsen. Het aantal stafleden steeg tot boven de tweeduizend.

---

⁷⁶ Dit artikellid bepaalde: *De afdeling beheer is belast met het beheer bedoeld in Hoofdstuk VII, voorts met het beheer dat haar door andere afdelingen wordt opgedragen en is tevens het Beheersinstituut, bedoeld in het Besluit Vijandelijk Vermogen.* Hoofdstuk VII betref het beheer van zaken, waarvan de eigenaar onbekend is.

⁷⁷ Ik volg hier L. de Jong, *Koninkrijk*, deel 12, p. 632 – 633 en p. 659 – 667.

Uiteraard waren de verschillen in de te beheren vermogensbestanddelen erg groot. Het Bureau Bijzondere Beheren had tot taak de eigendommen van de opgeheven Duitse en ‘foute’ organisaties en instellingen te liquideren. Er waren echter ook vermogensbestanddelen die, wilde men die goed beheren, specialistische kennis vergden. De Provinciale Voedselcommissarissen bijvoorbeeld droegen zorg voor land- en tuinbouwbedrijven en de Stichting Nederlands Kunstbezit voor geroofde kunstschaten.

Het beheer leidde tot veel kritiek van vrijgelaten politieke delinquenten, die vaak van oordeel waren dat hun belangen uit het oog waren verloren en dat hun goederen of bedrijven verkwanseld waren. Dat was wel eens het geval, maar kon ook het gevolg zijn van verleend rechtsherstel, aanspraken van crediteuren, hoge fiscale zekerheidsstellingen, verloop van klanten en relaties en het uitblijven van alle normale inkomsten uit eigen arbeid. Zij die vrijgelaten waren moesten constateren, dat in hun woningen anderen woonden en dat hun huisraad en kleding verdwenen waren. Een deel van de goederen was opgeslagen in opslagplaatsen van het Beheersinstituut. Maar veel bleek verdwenen te zijn en wie was daarvoor verantwoordelijk?

Dit was een lastig probleem en om dat op te lossen ontwierpen de minister van Justitie, Kolfshoten, en zijn collega van financiën, Lieftinck, een regeling in mei 1946. De bij de arrestatie van de politieke delinquenten achtergelaten inboedels werden door de Staat gevorderd en oorlogsgetroffenen kregen het recht, hun tijdelijke inboedel, die vaak afkomstig was uit de inboedel van een politieke delinquent, van het Beheersinstituut te kopen. Vrijgelaten politieke delinquenten kregen het recht om via de Stichting Toezicht Politieke Delinquenten binnen zekere grenzen een keuze te doen in de opslagplaatsen van het Beheersinstituut. Daarmee waren niet alle problemen opgelost, er was ook wel sprake van inboedels die gedeeltelijk intact waren, maar waaraan nog wel het één en ander ontbrak. Daaruit vloeiden aanspraken voort. Deze werden echter beperkt doordat de procureurs-fiscaal bij buitenvervolginstelling op voorwaarden als één van de voorwaarden opnamen, dat de delinquenten afstand deden van dat deel van hun inboedel dat zou blijken onrechtmatig te zijn verdwenen. Overigens is te lezen in het verslag van het Beheersinstituut over de periode tot 31 december 1946, dat :

*“het er uitziet alsof iedere uit het kamp ontslagen delinquent zich reeds de volgende dag opmaakt om, al dan niet bijgestaan door advocaat of zaakwaarnemer, het Beheersinstituut eens de waarheid te komen zeggen.”*⁷⁸

---

⁷⁸ Verslag van de werkzaamheden van het Nederlandse Beheersinstituut in de periode 1 augustus 1945 – 31 december 1946, p. 44.

Het middel om te ageren tegen de handelingen van het Beheersinstituut was beroep aan te tekenen bij de Voorzitter van de Raad voor het Rechtsherstel. Er kwamen zoveel klachten, dat besloten werd de Voorzitter te ontlasten van zijn werkzaamheden en wel door het instellen van achttien zogenaamde Commissies Beheersconflicten, welke commissies uitspraken konden doen die door het Beheersinstituut in acht werden genomen. Deze commissies zijn enige jaren werkzaam geweest.

Behalve het beheer van de boedels van politieke delinquenten voerde het Beheersinstituut, zoals hierboven vermeld, ook het beheer over de ‘vijandelijke’ vermogens, hoofdzakelijk vermogens van Duitsers⁷⁹ en van de Duitse staat, maar ook van Oostenrijkers en Italianen. De Italiaanse vermogens werden aan het eind van 1946 vrijgegeven, voor zover deze niet eerder eigendom waren geworden van de Nederlandse Staat. Voor de Oostenrijkse vermogens gebeurde dat in 1952. De Duitse vermogens bleven staatseigendom. Het enige middel om het beslag op het vermogen ongedaan te maken was het aanvragen van een zogenaamde ontvijandingsverklaring (ook wel no-enemy-verklaring) bij het Beheersinstituut. Tegen een weigering een dergelijke verklaring af te geven kon de aanvrager in beroep gaan bij de Afdeling Rechtspraak. Per 1 februari 1949 waren ruim 10.000 van dergelijke verzoeken ingediend en was daarvan de helft afgehandeld en voor ongeveer 82 miljoen aan vermogen vrijgegeven. Een bijzonder wrange verwikkeling vormde de afhandeling van de vermogens van Duits-joodse vluchtelingen, voorzover deze in november 1941 het Duits staatsburgerschap hadden verloren. Deze vermogens werden ook beschouwd als Duitse vermogens, omdat deze vluchtelingen gedurende enige tijd tijdens de oorlog nog Duits staatsburger waren geweest⁸⁰.

Het Beheersinstituut was ook bevoegd bewindvoerders te benoemen van afwezigen, dat waren voor het grootste deel joden die de concentratiekampen niet overleefd hadden of nog niet teruggekeerd waren. De afhandeling van deze nagelaten boedels liet op zich wachten tot het moment waarop zekerheid bestond dat de betreffende persoon was overleden of was teruggekeerd. De vaststelling van de datum van overlijden was in erfrechtelijk opzicht heel belangrijk. Als het meerdere gezinsleden betrof was ook de volgorde van het overlijden van belang, omdat dat voor de vererving van doorslaggevend betekenis was. Enige zekerheid boden de onderzoeken van het Informatiebureau van het Nederlandse Rode Kruis, dat gebruik maakte van deportatielijsten van Westerbork. Door middel van contacten met teruggekeerden kon het zich een beeld vormen van de

---

⁷⁹ Een bijzonder voorbeeld daarvan geeft F.A.J. van der Ven, *Een omstreden eiland: de eigendom van het eiland Schiermonnikoog in geding*, diss. Groningen (Groningen 1993).

⁸⁰ *Koninkrijk*, deel 5, p. 1048–1052 en deel 12, p. 663–664. Op grond van de 11de *Verordnung zum Reichsbürgergesetz* van 25 november 1941 verloren de Duits-joodse vluchtelingen hun Duitse staatsburgerschap (zie www.annefrank.org).

gang van zaken in de concentratiekampen. Aan de hand van de bevindingen van het Informatiebureau konden overlijdensakten worden opgemaakt met vermelding van het overlijden en tijdstip van overlijden van betrokkene. In veel gevallen was dit echter niet mogelijk. Voor die gevallen was het niet wettelijk mogelijk een overlijdensakte op te stellen, hoewel daartoe wel pogingen werden ondernomen. Het duurde tot 1949 voor hiervoor een wettelijke regeling van kracht werd. Tot in 1947 werden circa twintigduizend bewindvoerders benoemd. Dat konden familieleden, advocaten, notarissen of apart daarvoor in het leven geroepen stichtingen zijn.

4 Oorlogsschade en rechtsherstel

Niet alle oorlogsschade kwam in aanmerking voor rechtsherstel. Keppy⁸¹ zegt, dat in het algemeen oorlogsschade verwijst naar beschadiging van roerende en onroerende goederen als gevolg van oorlogshandelingen tussen staten, zoals beschietingen en bombardementen. Materiële oorlogsschade wordt opgevat als alle materiële schade als gevolg van een (dreigend) gewapend conflict: oorlog tussen staten, burgeroorlogen of vrijheidstrijd. Ook schade die verband houdt met de oorlogvoering, zoals preventieve vernietiging om de vijand tegen te werken of schade als gevolg van revoluties valt onder het begrip oorlogsschade, aldus Keppy.

Rechtsherstel echter is bedoeld om de door een oorlog verstoorde eigendomsverhoudingen na de oorlog te herstellen. Veraart stelt, dat pas op het moment dat het rechtsherstel in juridisch of feitelijk opzicht heeft gefaald hij die van zijn rechten is beroofd een oorlogsschadeslachtoffer wordt. Achter elke vorm van ontrecting gaat een oorlogsschade schuil, maar die oorlogsschade openbaart zich pas als de ongedaanmaking van de ontrecting op niets is uitgelopen⁸². Het verhaal over oorlogsschade betreft dan ook een breder gebied dan rechtsherstel. De wijze waarop in Nederland de vergoeding van de oorlogsschade, die niet in aanmerking kwam voor rechtsherstel, geregeld was is zijdelings in de jurisprudentie van de Raad voor het Rechtsherstel terug te vinden. Om het rechtsherstel goed te kunnen onderscheiden van de oorlogsschadevergoedingen volgt hier een korte uiteenzetting van de aanpak van de oorlogsschadeproblematiek in de periode 1940 tot 1950.

Met de vergoeding van de oorlogsschade in Nederland werd al een begin gemaakt in 1940 met betrekking tot de schade die in de meidagen was geleden en nadien van de schade door bombardementen van de geallieerden tijdens de bezetting. De schade die de oorlogsdagen van mei 1940 teweeg hadden gebracht

---

⁸¹ P. Keppy, *Sporen van vernieling, Oorlogsschade, roof en rechtsherstel in Indonesië 1940 – 1957* (Amsterdam 2006), p.13 – 14.

⁸² Aldus Veraart 2005, p. 43.

was in kaart gebracht door een door generaal Winkelman ingestelde commissie, die voorstelde de door particulieren geleden schade te laten vergoeden door de staat op basis van de waarde die de beschadigde goederen hadden op 9 mei 1940. In december 1940 was de vergoeding van de materiële oorlogsschade geregeld door middel van een besluit van het College van Secretarissen-Generaal⁸³. In dat besluit was bepaald, dat de schade door Schade-enquête-commissies zou worden vastgesteld. De vergoedingen voor schade aan onroerende goederen werden niet direct betaald, maar bijgeschreven in het Grootboek voor de Wederopbouw en op die inschrijvingen zou men 4 % rente ontvangen. In de jaren 1941-1944 werd door Financiën ter vergoeding van de in de meidagen van 1940 geleden materiële schade in totaal 620 miljoen uitbetaald of bijgeschreven in het Grootboek voor de Wederopbouw. Dit betrof de tijdens de oorlog officieel vastgestelde schade, maar dat was slechts een gering gedeelte van de totale naoorlogse schade.

De Londense regering had bepaald, dat de tijdens de oorlog getroffen maatregelen na de bevrijding geschorst werden, wat er toe leidde, dat de gehele afwikkeling van schadegevallen tot stilstand kwam⁸⁴. Op 16 juni 1945 kwam het *Besluit Overgangsregeling Oorlogsschade* (F 98) tot stand, maar dat regelde uitsluitend registratie, onderzoek en taxatie van de schade en opende slechts enerzijds de mogelijkheid tot voorschotten en kredietverlening, anderzijds tot financiering door de staat van het herstel van schade aan onroerend goed, zonder dat hierbij een uitspraak kwam over de omvang van de schadevergoeding⁸⁵. Pas op 9 november 1945 vaardigde de regering-Schermerhorn een nieuwe regeling⁸⁶ uit die in grote mate overeenstemde met die van de secretarissen-generaal. De betrokken ministers hadden lang onderhandeld over de concrete normen, die zouden gelden voor de vergoeding van de oorlogsschade. Dit was te wijten aan de door de financiële situatie ingegeven geringe soepelheid van de minister van Financiën, Liefstinck.

Er werd een bijdrage toegezegd voor de in Nederland toegebrachte oorlogsschade aan onroerende goederen, aan roerende goederen samenhangende met bedrijf of beroep en aan huisraad, mits toebehorende aan Nederlandse onderdanen of Nederlandse rechtspersonen. De bijdrage beliep het verschil tussen de waarde van het goed voor en na de beschadiging niet uitgaande van de vervangingswaarde, maar van de waarde zoals die op 9 mei 1940 gold. Per schadegeval werd voor de per gezin en per schadegeval toe te kennen bijdrage vastgesteld op een maximum gebaseerd op de huurwaarde en de klasse van de gemeente. Als doorslaggevend motief voor de berekening naar de waarde per 9 mei 1940 in

---

⁸³ Besluit op de materiële oorlogsschade, Verordeningenblad 221/1940.

⁸⁴ Duynstee, p. 382.

⁸⁵ Duynstee, p.383.

⁸⁶ Besluit op de Materiële Oorlogsschaden 1945, F 225.

plaats van de vervangingswaarde vermeldde de Nota omtrent een aantal punten van Regeringsbeleid⁸⁷ :

“dat verstandig financieel beleid slechts de verleening eener tegemoetkoming in de geleden schade gedoogde. Een algeheele schadeloosstelling die op vervangingskosten zou moeten zijn ingesteld, moet onaanvaardbaar worden geacht, zoowel wegens de onoverzienbare consequenties daarvan voor 's lands financiën, als wegens de gevreesde inflatorische werking, indien loon- en prijsbeheersching zou worden blootgesteld aan de onuitputtelijke koopkracht die zou ontstaan, indien van Overheidswege eenmaal een volledige vergoeding van de herstellkosten in uitzicht zou worden gesteld”.

De dekking van de uitgaven ontleende het kabinet aan de idee van de averijgrosse⁸⁸, in die zin dat het gemeenschappelijk ondergane gevaar tot eis stelde dat door allen de nodige offers werden gebracht:

“De gevaarsgemeenschap moet dan aldus worden gezien, dat de geheele oorlog als schadegeval en de geheele volkshuishouding als ‘een schip’ wordt beschouwd. De schade zal dan worden omgeslagen naar het totale vermogensbelang”

Om de oplossing van dit probleem te financieren zocht men middelen uit de algemene belastingheffing, in het bijzonder uit de vermogensheffing ineens en de vermogensaanwasheffing.

Op deze regeling werd in de Voorlopige Tweede Kamer veel kritiek geuit, maar ook in de getroffen gebieden was een storm van protest opgestoken. Er ontstonden verenigingen en stichtingen van gedupeerden om dit protest te ondersteunen. De kwestie van de oorlogsschade had immers ook een bijzonder regionaal aspect. Door het verloop van de oorlogshandelingen bij de bevrijding waren het de drie zuidelijke provincies en een groot deel van Gelderland die het zwaarst waren getroffen. Deze gebieden zouden zonder een behoorlijke vergoedingsregeling een zo zware slag lijden dat zij voor onafzienbare tijd tot onderontwikkelde gebieden zouden afzakken. De debatten over dit onderwerp vonden plaats op 23 en 24 januari 1946 en in de Kamer vormde zich een gesloten front tegenover het kabinet casu quo de eerst verantwoordelijke minister, Lief tinck. Het algemeen gevoelen was dat het spreken over een collectieve plicht in loze kreten dreigde te ontaarden, nu het merendeel van de schade door de slachtoffers zelf moest worden gedragen⁸⁹. De Kamer toonde zich eensgezind in het afwijzen van een vergoeding naar de waarde van 9 mei 1940, maar over de

⁸⁷ HTK, 1945- 1946, bijlage nr. 123; Duynstee, p. 383

⁸⁸ Wetboek van Koophandel, boek II, titel XI.

⁸⁹ Duynstee, p. 387 e.v.

vraag welke regeling dan wel aanvaardbaar was, liepen de meningen uiteen; daarvoor sprak het financiële argument te zeer menigeen aan.

De financiële dekking van een ruimere regeling werd alleen duidelijk aan de orde gesteld door Hofstra, de latere minister van financiën. Hij achtte de rechtsgrond voor de vergoeding van de materiële oorlogsschade aangevoerd behartigenswaardig, het was een doorbreking van het individualisme. Wel vond hij het onjuist te spreken van een financiering bij wijze van averij-grosse. Naar zijn mening konden de vermogensheffing en de vermogensaanwasbelasting slechts de helft dekken van de oorlogsschuld, wat er toe zou leiden, dat de staatsschuld vergroot zou worden door de financiering van de materiële oorlogsschade. Om die reden zou deze toch worden gedragen door ‘de collectiviteit van de belastingbetalers als geheel’. Hij pleitte voor een omslagstelsel, bijvoorbeeld door de schade aan onroerend goed om te slaan over het onroerend goed via een verhoging van de grondbelasting en de schade aan bedrijfsinstallaties door verzwaring van de ondernemingsbelasting.

De regering verdedigde haar standpunt bij monde van Liefstinck. Hij onderscheidde drie aspecten, een moreel aspect, een wederopbouwaspect en een financieel-economisch aspect⁹⁰. Het morele aspect zag hij beheerst door de zedelijke eis “draagt elkanders lasten”, waaruit niet automatisch voortvloeide dat de materiële schade zodanig door de gemeenschap moest worden gedragen, dat ieder slachtoffer geheel kon terugkeren naar de vorige toestand. Uit een oogpunt van wederopbouw moest men zich ook verzetten tegen volledige schadevergoeding. Liefstincks betoog kwam er in feite op neer, dat men er goed aan deed om de bestaande regeling te handhaven. Uiteindelijk liet de Kamer zich overtuigen door de regering, waarbij de financiële overwegingen van Liefstinck de doorslag gaven.

Eén aspect verdient ook aandacht en wel het feit, dat de materie was geregeld bij KB en niet bij wet. Het KB was tot stand gekomen onder het staatsnoodrecht en de vraag kwam naar voren waarom deze materie was geregeld zo kort voordat het parlement bijeen was gekomen. Minister van Financiën Liefstinck zegde toe dat er een wet zou komen. Deze kwam begin 1950 tot stand⁹¹.

Op bovenstaande regelingen deed een half miljoen personen, bedrijven en instellingen een beroep⁹². Van geval tot geval moest de schade vastgesteld worden. Vele benadeelden verschenen voor een Schade-enquête-commissie om toelichting te geven op hun aangifte⁹³. Wat uitgekeerd werd was aanzienlijk minder dan men voor het vervangende huisraad had moeten betalen en het bedrag dat

---

⁹⁰ Duynstee, p. 393.

⁹¹ Wet op de Materiële Oorlogsschaden 1950, Stbl. K 31.

⁹² *Koninkrijk*, deel 12, p. 302.

⁹³ Zie ook M.Citroen, *U wordt door niemand verwacht. Nederlandse joden na kampen en onderduik* (Utrecht 1999), p. 182-183.

men voor een verloren gegane woning ontving, was anno 1950 een derde tot een kwart van de nieuwbouwkosten. De vergoeding van oorlogsschade was mondjesmaat geregeld geheel volgens het streven van de naoorlogse regeringen om aan de wederopbouw absolute prioriteit te geven.

(foto: gemeentearchief Den Haag)

De Afdeling Rechtspraak van de Raad voor het Rechtsherstel was gevestigd aan de Koninginnegracht 24 te Den Haag

De Raad voor het Rechtsherstel en de machtenscheiding

3.1 De leer van de machtenscheiding.

De leer van de machtenscheiding tussen wetgevende, uitvoerende en rechtsprekende macht (*trias politica*) is tot ontwikkeling gekomen in de achttiende eeuw, de tijd der Verlichting. De basis van deze theorie legde Montesquieu (1689-1755). Zijn leer was mede een reactie op de absolutistische staatsinrichting in het Frankrijk van zijn tijd, die ertoe leidde dat de burgers weinig invloed hadden in de staat. Een maatschappij, waarin het absolutisme toonaangevend was kende geen balans tussen de machten, alle macht kwam samen bij één soeverein. In navolging van de Constitutie van de Verenigde Staten van Amerika (1787) en de grondwetten van de Franse republiek na de revolutie van 1789 werd ook in Nederland een grondwet van kracht, waarin het principe van de scheiding der machten werd toegepast⁹⁴. De Grondwet die van kracht was in 1945 was voor het laatst gewijzigd in 1938⁹⁵. Ten aanzien van de scheiding der machten was het volgende bepaald.

Het Tweede Hoofdstuk, *Van den Koning*, bepaalde in artikel 56, dat de uitvoerende macht berustte bij de Koning. In artikel 79 was bepaald, dat de Koning ministeriële departementen instelde en dat Hij ministers benoemde. De ministers zorgden voor de uitvoering van de Grondwet en van de andere wetten. Het derde Hoofdstuk, *Van de Staten-Generaal*, bepaalde in artikel 112, dat de wetgevende macht gezamenlijk werd uitgeoefend door de Koning en de Staten-Generaal. In het zevende hoofdstuk, *Van de Justitie*, was bepaald in artikel 160, dat alle twistgedingen over eigendom of daaruit voortkomende rechten, over schuldvordering en andere burgerlijke rechten bij uitsluiting behoorden tot de kennisneming van de rechterlijke macht. Artikel 161 bepaalde, dat de wet de beslissing van twistgedingen, niet behorende tot die welke waren vermeld in artikel 160, hetzij aan de gewone rechter, hetzij aan een college met administratieve rechtspraak belast, kon opdragen.

3.2 Probleemstelling

In dit hoofdstuk staat de vraag centraal welke plaats de Raad voor het Rechtsherstel innam binnen de scheiding der machten tijdens de wederopbouwperiode en op welke wijze de organisatie van de Raad daarbinnen past. Gelet op de func-

---

⁹⁴ De Grondwet van 1813 werd voorafgegaan door diverse Staatsregelingen in de Franse tijd.

⁹⁵ *Stb.* 1938 nos. 100, 101, 102, 103, 104 en 105.

ties die de Raad uitoefende, namelijk rechtspreken (Afdeling Rechtspraak) en besturen richt mijn aandacht zich in hoofdzaak op de rechterlijke macht en de uitvoerende macht. Met betrekking tot de rechtspraak is daarbij de verhouding tussen aan de ene kant het burgerlijk recht en aan de andere kant het administratief recht en het administratief beroep van belang. In de *Inleiding* heb ik erop gewezen, dat de administratie een overheersende positie had bij het beslechten van geschillen tussen haar en de burger tijdens de wederopbouwperiode.

G.J. Wiarda heeft een aantal publicaties geschreven over wisselwerking tussen burgerlijk recht en administratief recht⁹⁶. Die geschriften zijn een belangrijke bron om inzicht te krijgen in het spanningsveld tussen burgerlijk en administratief recht in de wederopbouwperiode. Een heldere omschrijving van die spanning tussen het burgerlijk en het administratief recht gaf Wiarda in zijn oratie in 1948⁹⁷ bij de aanvaarding van het ambt van gewoon hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Utrecht. Hij wees erop, dat Scholten⁹⁸ de begrippen gezag en gerechtigheid in laatste instantie als bepalend zag voor de spanning tussen beide rechtsgebieden. Scholten definieerde⁹⁹ de regels van het privaats- of gemeenrecht als:

“gedragsregels [die] de mensen voorschrijven, waartoe zij tegenover elkaar verplicht zijn, wat zij moeten doen, wat nalaten”

en de regels van het staatsrecht als:

“de regels, welke bepalen, hoe de samenleving als geheel functioneert, hoe die regels tot stand komen, hoe men uit een regel tot de concrete uitspraak komt, hoe ze worden gehandhaafd”.

---

⁹⁶ Ik noem: G. J. Wiarda, *Overeenkomsten met overheidslichamen*, diss. Gemeenteuniversiteit Amsterdam, 1939, (hierna: Wiarda 1939), *De wetenschap van het bestuursrecht en de spanning tussen gezag en gerechtigheid*. (1948), rede Utrecht (hierna: Wiarda 1948) en G.J. Wiarda, ‘Algemene beginselen van behoorlijk bestuur’ in: praeadviezen uitgebracht door I. Samkalden en G.J. Wiarda voor de algemene vergadering op 30 mei 1952, p.55-94. (*Geschriften van de Vereniging voor Administratief Recht*, XXIV, Haarlem 1952). Ook heeft hij zijn naam gegeven aan de commissie-Wiarda die de regering in de zestiger jaren adviseerde over de modernisering van de administratieve rechtspraak en het administratief beroep.

⁹⁷ G.J. Wiarda, *De wetenschap van het bestuursrecht en de spanning tussen gezag en gerechtigheid*. (1948)

⁹⁸ P. Scholten, *Structuur der rechtswetenschap*, Mededelingen van de KNAW, afd. letterkunde, nieuwe reeks, deel 8 No. 1, 1945. Scholten maakte daarbij tussen privaats- of gemeenrecht en staatsrecht een onderscheid naar richting, voor gemeenrecht was dat in zijn visie de gerechtigheid en voor het staatsrecht was dat het gezag.

⁹⁹ P. Scholten, *Structuur der rechtswetenschap*, p. 49; Wiarda 1948, p. 17.

Wiarda komt vervolgens met deze veronderstelling¹⁰⁰:

“Bepalen deze beide begrippen gezag en gerechtigheid in laatste instantie zin en richting van de wetenschappen van het privaatrecht enerzijds en van het staatsrecht anderzijds” dan “ligt de veronderstelling voor de hand, dat de wetenschap van het bestuursrecht, welke, . . . , haar aanknopingspunten zowel bij de ene als de andere vindt, wordt gekenmerkt door de tussen deze beide begrippen bestaande, veelal latente, soms echter duidelijk naar voren komende spanning. Het is een spanning, die op elk gebied der rechtswetenschap aan den dag zal treden, want uit den aard is, zoals ook Scholten toegeeft, het gemeen recht evenmin denkbaar zonder gezag, als het staatsrecht zonder gerechtigheid;”.

Hiermee maakt Wiarda een principiële onderscheid tussen burgerlijk recht en administratief recht op grond van de richting bepalende begrippen gerechtigheid en gezag. Het belang, dat de overheid had bij het uitoefenen van gezag over de burger, verklaart waarom het zoveel moeite kostte delen van dat gezag af te staan aan de rechterlijke macht. Het afstaan van gezag betekent immers, dat de overheid moet toestaan, dat haar handel en wandel getoetst kan worden door derden over wie zij geen zeggenschap heeft.

3.3 Ontwikkelingen van de machtenscheiding tot 1940.

De Raad voor het Rechtsherstel opereerde binnen een machtsverdeling die een lange strijd tussen uitvoerende macht en rechtsprekende macht had geveerd. Het duidelijkst trad dit conflict op de voorgrond bij de strijd om invloed tussen de uitvoerende en de rechterlijke macht bij geschillen tussen burger en administratie. Slechts heel geleidelijk brokkelde het gezag van de administratie op dit gebied af. Een groot deel van het administratief recht had in 1945 de vorm van administratief beroep. Weliswaar is er dan ook sprake van een beroepsgang, maar niet bij een onafhankelijke rechter. Het is echter zo, dat in het administratief beroep de uitvoerende macht in de regel het laatste woord heeft. Overigens bestond daarover al vanaf het midden van de negentiende eeuw een soms felle discussie.

Voor een beter begrip voor deze situatie schets ik hieronder de stand van zaken op dit terrein tijdens het Interbellum (1918-1939). In zijn boek *"Het vraagstuk der administratieve rechtspraak (geschiedkundig overzicht)"* gaf Kruseman een kritisch overzicht van de ontwikkelingen van de administratieve rechtspraak vanaf 1891 tot het begin van de jaren dertig. Hij constateerde, dat de wetgevende

---

¹⁰⁰ Wiarda 1948, p.17.

macht niet had stilgezeten¹⁰¹. Zo werden in 1901 Raden van Beroep ingesteld, die over de beslissingen van de Rijksverzekeringsbank zouden oordelen. Boven deze Raden van Beroep werd de Centrale Raad van Beroep geplaatst. Aan deze Centrale Raad van Beroep werden in de loop van de tijd ook andere geschillen ter berechting toevertrouwd, zoals bij geschillen over de toepassing van respectievelijk de Ziektewet, de Invaliditeitswet, de Ouderdomswet en de Land- en Tuinbouw-ongevallenwet. Ook werd in 1922 beroep op de Centrale Raad van Beroep mogelijk van beslissingen van de Pensioenraad inzake ambtenarenpensioenen. Deze regelingen hielden in, dat de administratie afstand deed van een deel van haar rechtsmacht ten behoeve van een nieuwe rechter.

In 1931 had de regering een commissie van advies onder de leiding van D.A.P.N.Koolen, lid van de Raad van State, ingesteld die de opdracht kreeg te onderzoeken of en in hoeverre behoefte bestond aan verhoogde rechtsbescherming tegen de overheid en – bij bevestigend antwoord op deze vraag – welke middelen daarin konden voorzien¹⁰². Het *Overzicht* bij het rapport van een subcommissie van de commissie-Koolen uit 1932 geeft een duidelijk beeld van de administratieve procedures rond geschilbeslechting. Dit overzicht neemt ruim vijftig bladzijden in beslag, waarvan het merendeel het administratief beroep beschrijft.

3.3.1 De gemeentesecretaris van Winkel

In het arrest over de secretaris van Winkel¹⁰³ kwam de vraag aan de orde in hoeverre een doelmatigheidstoets was toegestaan aan de administratieve rechter. Ter toetsing stond een spontaan vernietigingsbesluit van de Kroon van een besluit van de raad van de gemeente Winkel. De gemeenteraad had besloten een gemeentesecretaris te benoemen, hoewel dat indruiste tegen de bedoeling van een bezuinigingswet van november 1935. Deze maakte het mogelijk, dat een gemeente door de Kroon zou worden aangewezen als een gemeente waar de functie van gemeentesecretaris door de burgemeester zou moeten worden uitgeoefend. De raad had nog snel voor deze wet van kracht werd het benoemingsbesluit genomen. De Kroon vernietigde dit raadsbesluit.

De beoogd secretaris tekende beroep aan tegen deze vernietiging bij de ambtenarenrechter. De Centrale Raad van Beroep was van oordeel, dat de controle van de ambtenarenrechter naar de juistheid van het besluit uitgesloten is, indien

---

¹⁰¹ J. Kruseman, *Het vraagstuk der administratieve rechtspraak (geschiedkundig overzicht)*, p. 131. Hierna: J.Kruseman.

¹⁰² Commissie van Advies, ingesteld bij besluit van den Minister van Justitie van 13 februari 1931, inzake verhoogde rechtsbescherming tegen de overheid, zie J.Kruseman, p. 188.

¹⁰³ CRvB, 6 juli 1937, *ARB* 1937, p.783; *Gst.* 4478. Zie Uitvoerig hierover: B.W.N. de Waard, 'De gemeentesecretaris van Winkel', in F.H. van der Burg P.J.J. van Buuren & J.H. van der Veen(red.), *AB Klassiek*, p. 63-72.

in een wet, algemene maatregel van bestuur of verordening is voorgeschreven, dat een besluit kan worden genomen, indien een bepaalde omstandigheid zich voordoet, "naar het oordeel van..." [de desbetreffende overheidsinstantie]. Ontbreekt echter zo'n formule in het wettelijk voorschrift, dan was, ook bij het bestaan van vage normen, de ambtenarenrechter bevoegd en verplicht te onderzoeken of het geval van de norm in werkelijkheid aanwezig was, zelfs in geval de vage norm aanleiding had gegeven tot het nemen door de administratie van een zuiver doelmatigheidsbesluit op motieven, die zij alleen goed kon beoordelen. Bij rechtsgeleerden wekte deze uitspraak veel commotie op. De rechter achtte zich bevoegd een vernietigingsbesluit van de Kroon te beoordelen! Kruseman achtte het niet juist, dat de rechter door te beoordelen of een besluit van een orgaan strijdt met het algemeen belang iets anders doet dan de wettigheid van het besluit onderzoeken. Hij vond, dat vernietiging slechts mocht plaatshebben als die strijd aanwezig was. Het toetsen van het raadsbesluit-Winkel aan artikel 185 Gemeentewet was zijns inziens een foutief uitgangspunt¹⁰⁴. Kruseman was niet de enige die er zo over dacht¹⁰⁵.

3.3.2 De commissie-Koolen

De commissie-Koolen streefde ernaar te komen tot een compromis tussen de diverse stromingen, vertegenwoordigd in de commissie. Toch bleven er bij enkele leden principiële bezwaren bestaan tegen de invoering van een algemene aanvullende administratieve rechtspraak¹⁰⁶. Dezen waren de mening toegedaan, dat in de toenmalige democratische staatsinrichting zo'n rechtspraak niet paste, omdat de tegenstelling overheid-onderdaan was vervangen door de opvatting dat de administratie het orgaan was geworden van de geadmistrateerden. Bij een geschil van mening over de uitlegging van de wet zou het inzicht van de administratie de meeste macht moeten bezitten, omdat deze verantwoordelijk was tegenover de volksvertegenwoordiging. De meerderheid van de commissie was het hiermee niet eens, omdat de tegenstelling overheid-onderdaan weliswaar veel van haar scherpte had verloren, maar dat ook bij een goede administratie verschil van inzicht over de uitlegging van de wet mogelijk blijft. Bestuur en rechtspraak moesten daarom niet in één hand verenigd zijn. Het controlerecht van de Staten-Generaal moest men niet overschatten.

De minderheid was verder van oordeel, dat in ons bestuursrecht van geval tot geval behoorde te worden nagegaan welk orgaan het meest geschikt was voor het nemen van beslissingen in geschillen, waarbij dus niet van tevoren kon worden vastgesteld dat dit een rechter moest zijn. Stellig behoorde de administratie

---

¹⁰⁴ J. Kruseman, p. 155-156.

¹⁰⁵ Zie het artikel van De Waard, met name § 5, p.70-71.

¹⁰⁶ J. Kruseman, p. 190 – 193.

te beslissen over vragen van bestuursbeleid ook als de administratie in het geheel niet of slechts in vage termen door wettelijke voorschriften was gebonden. De meerderheid hiertegenover meende, dat in het algemeen de rechtmatigheid van de gedragingen van de administratie aan het oordeel van de rechter moest worden onderworpen. Met de adviezen van de commissie heeft de regering verder niets gedaan.

In feite bleef de rechtsmacht van de administratieve rechter in hoofdzaak beperkt tot de geschillen waarvoor de Centrale Raad van Beroep bevoegd was, voor het overige werd het administratief beroep toegepast. Hiermee is de ontwikkeling tot 1945 weergegeven, nieuwe ontwikkelingen kwamen na de oorlog tot stand.

3.3.3 Het overzicht van de administratieve rechtspraak in 1932

Een subcommissie van de commissie-Koolen had een *Overzicht van de administratieve rechtspraak hier te lande* vervaardigd, dat een goed inzicht verschaft in de situatie van deze rechtspraak in 1932. De commissie maakte een onderscheid tussen rechtspraak door van de administratie onafhankelijke organen en rechtspraak uitgeoefend door ambtenaren, administratieve colleges en andere ambtelijke instanties, respectievelijk groep A en B. In groep A figureerde in de eerste plaats de rechterlijke macht krachtens de algemene competentieregeling, neergelegd in de Grondwet en artikel 2 van de wet RO en op grond van jurisprudentie zoals bijvoorbeeld in de arresten Ostermann I en het Strooppotarrest¹⁰⁷.

In de tweede plaats geschiedde dit krachtens speciale wetgeving, zoals onder andere in de belastingwetgeving en de Kieswet en nog 42 andere wetten.¹⁰⁸ Tot deze groep rekende de subcommissie ook de Tariefcommissie en de Raden van Beroep voor de directe belastingen en de Raden van beroep, ingesteld bij de Beroepswet van 1902, de Ambtenarengerechten en de Centrale Raad van Beroep.

In een *Aanhangsel* gaf de subcommissie een schema van de verschillende stelsels die in groep B te vinden waren. Het betrof allereerst administratief beroep in achtereenvolgens: één instantie, twee instanties (bijvoorbeeld eerst Gedeputeerde Staten en daarna de Kroon) en drie instanties (bijvoorbeeld beslissing door de gemeenteraad, daarna beroep op Gedeputeerde Staten en ten slotte beroep op de Kroon). In de tweede plaats administratief beroep gevolgd door beroep op een van de administratie onafhankelijk speciaal orgaan (administra-

---

¹⁰⁷ Respectievelijk: HR, 20 november 1924, W. 11293 en HR, 29 juni 1928, W. 11864.

¹⁰⁸ Commissie van Advies ingesteld bij besluit van den Minister van Justitie van 13 februari 1931, *Overzicht van de administratieve rechtspraak hier te lande in opdracht van de Commissie van Advies, ingesteld bij besluit van den Minister van Justitie van 13 februari 1931, inzake verhoogde rechtsbescherming tegen de overheid*, bladzijde 5-12.

tieve rechter). Ten derde dezelfde wijze van beroep gevolgd door beroep op de rechterlijke macht (burgerlijke rechter). Hierbij is bijvoorbeeld te denken aan bezwaar bij de Inspecteur gevolgd door beroep op de Raad van Beroep voor de directe belastingen en ten slotte beroep in cassatie op de Hoge Raad. Ook was administratief beroep mogelijk direct gevolgd door rechtspraak door de rechterlijke macht, bijvoorbeeld een uitspraak van B&W gevolgd door voorziening bij de Kantonrechter (artikel 11 Kieswet).

De mogelijkheid voor de Kroon om contrair te gaan maakt heel duidelijk, dat de overheid bij administratief beroep het laatste woord had. Bij beroep op de Kroon maakte de afdeling Contentieux van de Raad van State na een administratieve fase en een openbare behandeling van het geschil een ontwerp-KB op. Dat ontwerp-KB kon de Kroon omzetten in een KB, maar de minister kon ook contrair gaan. In het laatste geval werd het contraire besluit in het *Staatsblad* gepubliceerd, vergezeld van het ontwerp-KB en de motieven van de minister om contrair te gaan. Hieruit blijkt heel duidelijk, dat bij administratief beroep uiteindelijk de administratie het laatste woord had.

3.4 De scheiding der machten in 1945

3.4.1 De plaats van het civiele recht in 1945

De rechtsmacht van de burgerlijke rechter is gebaseerd op de Grondwet en de Wet RO. De Grondwet 1938 bepaalde in artikel 160: *'Alle twistgedingen over eigendom of daaruit voortvloeiende rechten, over schuldvordering en andere burgerlijke rechten behoren bij uitsluiting tot de kennisneming van de rechterlijke macht'*. In aansluiting daarop bepaalde artikel 2 RO: *'De kennisneming en beslissing van alle geschillen over eigendom of daaruit voortvloeiende rechten, over schuldvorderingen of burgerlijke rechten ...zijn bij uitsluiting opgedragen aan de rechterlijke macht'*. Waar de grenzen lagen van de bevoegdheid van de burgerlijke rechter is daarmee niet zonder meer duidelijk. De jurisprudentie van de Hoge Raad heeft dat verduidelijkt.

De rechtsmacht van de burgerlijke rechter werd op twee verschillende wijzen uitgelegd. De eerste¹⁰⁹ wijze hield in, dat de eigenlijke grondslag van de vordering, het fundamentum petendi, van privaatrechtelijke aard diende te zijn; het geschil moest gaan over eigendom of over een civielrechtelijke schuldvordering. In de tweede redenering was het voldoende dat de eiser vraagt beschermd te worden in een burgerlijk recht; zijn subjectieve formulering van de grondslag van de vordering bepaalde de aard van het voorwerp van het geschil (objectum litis) en was daarmee doorslaggevend voor de bevoegdheid van de burgerlijke

---

¹⁰⁹ H.D. van Wijk/ W.Konijnenbelt/R.M.van Male, *Hoofdstukken van administratief recht*, p.599 e.v.

rechter. In het arrest *Guldemonde/Noordwijkerhout*¹¹⁰ stelde de Hoge Raad al in 1915, dat ook in artikel 2 RO de uitsluitende bevoegdheid van de rechterlijke macht afhankelijk is gesteld van het voorwerp van het geschil, dat is van de aard van het recht waarin de aanlegger vraagt te worden beschermd, en niet van de aard van het recht waarop de verweerder zijn verweer grondt. De Hoge Raad volgde daarmee de *objectum litis*-leer.

In het arrest van 18 augustus 1944 werd door de Hoge Raad in de uitspraak *Alkmaar/Noord-Holland* (NJ 1944/45, 598) de rechtsmacht van de burgerlijke rechter bepaald op grond van de zogenaamde verruimde *objectum litis*-leer. In dit arrest voegde de Hoge Raad een zinsnede toe aan het gestelde in *Guldemonde*, namelijk dat de bevoegdheid van de rechterlijke macht, moest worden beoordeeld *'naar den aard van de door den aanlegger gestelde rechtsverhouding en niet naar den aard van de werkelijk bestaande rechtsverhouding'*¹¹¹. De Hoge Raad stelde hier met zoveel woorden, dat voor de competentie van de burgerlijke rechter bepalend is de door eiser gestelde rechtsverhouding, ongeacht of daarmee de werkelijk bestaande rechtsverhouding wordt weergegeven. Deze brede omschrijving van de bevoegdheid van de burgerlijke rechter vindt haar grenzen in de bevoegdheid van de administratieve rechters en in die van de administratieve organen bij het administratief beroep.

3.4.2 De plaats van het administratieve recht na de bezetting

Artikel 154 van de Grondwet van 1887 maakte het mogelijk, dat in administratieve aangelegenheden een administratieve rechter optrad. De wet kon de beslis-sing van twistgedingen, niet behorende tot die welke betrekking hadden op eigendom of daaruit voortspuitende rechten, over schuldvordering en andere burgerlijke rechten, opdragen aan hetzij de burgerlijke rechter hetzij aan een college met administratieve rechtspraak belast. Het kwam echter niet tot een algemene administratieve rechter, wel werden diverse speciale rechtsprekende organen in het leven geroepen, vooral in de sector van de sociale zekerheid. In de verhouding tussen civiel en administratief recht direct na de oorlog gold het civiele recht als het algemene recht en het administratieve als het bijzondere recht. Het administratieve recht bestond in deze tijd uit een wirwar van regelingen, veelvuldig met aparte rechts(in)gangen¹¹².

Hoe verhiel zich de rechtsmacht van de administratieve rechters tot die van de burgerlijke rechters? De burgerlijke rechter is in beginsel ook bevoegd op het gebied dat aan de werkzaamheid van de administratieve rechter is opgedragen.

---

¹¹⁰ HR 31 december 1915, NJ 1916, p. 407.

¹¹¹ J.B.J.M. ten Berge, 'Guldemonde-Noordwijkerhout', in F.H. van der Burg P.J.J. van Buuren & J.H. van der Veen (red.), *AB Klassiek* (Deventer 1997), p.17-23.

¹¹² A.Q.C. Tak, *Het Nederlands bestuursrecht in theorie en praktijk*, p. 35.

Hij treedt terug als blijkt, dat de beoordeling van de eigenlijke rechtsvraag, los derhalve van de bewoordingen die de eisende partij aan zijn eis heeft gegeven, is opgedragen aan de administratieve rechter¹¹³.

De afbakening van de rechtsmacht van de burgerlijke rechters en de administratieve rechters was niet eenvoudig. De burgerlijke rechter had niet alleen uit te gaan van zijn bevoegdheid ex artikel 2 RO, maar ook met de voor zijn administratieve collega geldende bevoegdheidsregel. Een dergelijk administratiefrechtelijk competentievoorschrift compliceert en hanteert in de praktijk een ander criterium dan artikel 2 RO. De burgerlijke rechter zal eerst in deze gevallen moeten uitmaken welke competentieregel prevaleert. Wiarda¹¹⁴ merkt op, dat:

“...de toepasselijkheid van de regelen van het burgerlijk recht in alle verhoudingen, waarvoor zij naar hare bewoordingen toepasselijk kunnen zijn, verondersteld wordt, en dat het tegendeel moet worden aangetoond, hetzij door de omstandigheid, dat de regeling van publiekrecht, waaraan een bepaalde verhouding het aanzijn dankt, met de regeling van het burgerlijk recht niet is te vereenigen, hetzij door een duidelijke aanwijzing in de geschiedenis der burgerrechtelijke regeling zelf, dat zij voor bepaalde verhoudingen van publiekrecht niet werd geschreven. Men kan, dunkt mij, ...in het algemeen concluderen, dat, tenzij uit de geschiedenis het tegendeel kan blijken, het burgerlijk recht ook ten opzichte van de overheid toepasselijk is in verhoudingen, waarop het volgens zijn bewoordingen betrekking heeft, onafhankelijk van den aard dier verhouding, onafhankelijk zelfs van den regel, die haar in leven riep; altijd dan voorzoover het publieke recht geen derogerende regeling bevat.”

3.4.3 De situatie aan het begin van de jaren vijftig

Interessant zijn de preadviezen aan de vergadering van de Nederlandse Juristenvereniging uit 1950. Deze bieden een blik op de beleving van problemen rond de scheiding der machten rond 1950. Overheid werd in die tijd nog met een hoofdletter geschreven. De eerste preadviseur, Okma, achtte een diskwalificatie van de burgerlijke rechter als competent controlerend orgaan ten aanzien van de overheidshandeling (inclusief de beschikking) niet voetstoots aanvaardbaar¹¹⁵. In zijn opvatting was de burgerlijke rechterlijke macht een apparaat, dat voor de vervulling van deze controlerende taak zeer wel berekend was¹¹⁶.

¹¹³ Zie HR 13 november 1941, NJ 1942, 172: Bonneveld/Staat.

¹¹⁴ Wiarda 1939, p. 67.

¹¹⁵ N. Okma in *Handelingen van de Nederlandse Juristen-vereniging, 1950, jaargang 80, deel 1, eerste stuk*, p. 50. De preadviezen behandelden de vraag: Behoort bij onderwerpen gelijk b.v. die van de Woonruimtetwet 1947 en het Algemeen vorderingsbesluit 1940 de burgerlijke rechter controle te hebben op besluiten en handelingen van de administratie, en zo ja, hoe behoort die controle te worden geregeld?

¹¹⁶ Okma, p.50.

Okma gaf een aantal aanbevelingen: artikel 2 RO ruim uitleggen, zodat reeds bij dreigend vermogensnadeel de bescherming van de burgerlijke rechter kon worden ingeroepen, ook als er geen geschil was over eigendom of burgerlijk recht. Aansprakelijkheid van openbare lichamen wegens onrechtmatige daad, ook bij gemis aan zorgvuldigheid, moest mogelijk zijn evenals een ruimere armslag voor de burgerlijke rechter dan bij het Doetinchemse arrest¹¹⁷ vergund. Dit was nodig bij de begrenzing van bevoegdheden en in het geval, dat openbare lichamen onzorgvuldig handelden, zodat bij grove onevenredigheid van belangen gemis aan bevoegdheid respectievelijk onrechtmatigheid kon worden aangenomen¹¹⁸. Aan het preadvies van Okma is de gevolgtrekking te ontleen, dat de overheid zich in 1950 nog veel kon permitteren en dat een grotere rol voor de burgerlijke rechter een deel van de onaangename gevolgen daaraan verbonden kon verhelpen.

De andere preadviseur Van Praag achtte het ingrijpen van de rechter in beslissingen van de Administratie, als deze niet optrad als openbaar rechtspersoon, onaanvaardbaar. Zijn advies biedt zicht op een visie op de rollen van administratie en rechter die – op enige uitzonderingen na – de Administratie ongemoeid wilde laten en de bemoeiing van de rechter met de faites et gestes van de Administratie in de regel afkeurden.

Van Praag achtte het een trouvaille om het ingrijpen van de rechter te rechtvaardigen, als deze van oordeel was, dat er sprake was van misbruik van recht of van détournement de pouvoir. Ten aanzien van détournement de pouvoir was Van Praag van mening, dat hiervan sprake was als een bevoegdheid werd gebruikt ten behoeve van doeleinden, waarvoor de bevoegdheid klaarblijkelijk niet was verleend. Er kan geen ruimte zijn om van détournement de pouvoir te spreken, als de toepasselijke competentieregel ruimte bood voor beleid. Slechts waar een bijzondere competentie was verleend kon sprake zijn van détournement de pouvoir, omdat die competentieregel een bepaald doel noemde¹¹⁹.

3.5 De naoorlogse scheiding der machten

Verdeling van macht staat centraal in dit hoofdstuk. De partijen die daarbij de revue passeerden waren de burgerlijke rechter en de administratieve rechters aan de ene kant en de overheid aan de andere kant. Dit was een strijd die in de

---

¹¹⁷ Het Doetinchemse woonruimtevoorderingsarrest (HR 25 februari 1949, *NJ 1949*, 558, nt. D.J.V.) is bekend vanwege de willekeurtoets die het bestuurlijk handelen toetst aan de vraag of in een gegeven situatie de overheid willekeurig heeft gehandeld of niet. In hoofdstuk VII behandel ik dit arrest uitvoerig.

¹¹⁸ Okma, p.51.

¹¹⁹ Van Praag, zie voor vindplaats: *Handelingen van de Nederlandse Juristen-vereniging, 1950, jaargang 80, deel 1, eerste stuk*, p. 105 – 109.

studeerkamer of het parlement werd uitgevochten, het grote publiek had slechts als rechtszoekende de gevolgen aan den lijve te ondervinden. In de *Inleiding* wees ik op de complexe situatie op wetgevingsgebied in de late jaren veertig. Naast de reguliere wetgeving bestond er het herstelrecht en het bezettingsrecht (voorzo- ver nog van kracht gebleven, zie E 93). Tot maart 1946 kwamen daarbij nog de regels die het MG uitvaardigde. Ook procesrechtelijk was evenzeer sprake van complexiteit. De rode draad in deze ontwikkelingen is de weerstand van de uit- voerende macht tegen het afstaan van gezag aan de rechterlijke macht. In het laatste kwart van de negentiende eeuw zien we een voorzichtige ontwikkeling naar het instellen van administratieve rechtspraak. De wetgever koos ervoor van geval tot geval te onderzoeken of een speciale administratieve rechter nodig was of dat administratief beroep de voorkeur verdiende. Op deze wijze kon de in- vloed van de uitvoerende macht grotendeels gehandhaafd blijven¹²⁰. Dit neemt niet weg, dat langzamerhand de invloed van de administratieve rechter toe- neemt. In 1945 is de rechtsbedeling opgedragen aan de ‘gewone’ rechter, de administratieve rechter, de bijzondere rechter en ook aan de administratie in de vorm van administratief beroep.

De bevoegdheid van de rechterlijke macht met betrekking tot geschillen tussen burger en overheid was vaak geregeld in speciale regelingen per wet. Stond in een wet geregeld, dat de (burgerlijke) rechter bevoegd was dan was de weg naar administratief beroep afgesneden. Uit het overzicht van de subcommissie valt op te maken, dat ook mengvormen voorkwamen, eerst een fase voor een admi- nistratief orgaan en daarna voor de rechter. Bij deze mengvormen is de facto alleen sprake van een beslissende invloed van de rechter als hij in laatste instan- tie aan bod komt. De justiaabele tekent nu eenmaal in beperkte mate beroep aan. Dit leidde ertoe, dat de werkelijke invloed van de rechterlijke macht beperkter was dan zo’n regeling mogelijk leek te maken.

De burgerlijke rechter die zich niet onthield van bemoeienis met het doen en laten van de administratie vond zijn bevoegdheid niet alleen in de wet, maar achtte zich ook bevoegd bij de onrechtmatige overheidsdaad. De belangrijkste jurisprudentie op dit laatste punt uit het Interbellum¹²¹ had tot resultaat, dat in het geval de overheid niet op gelijke voet als een bijzonder persoon deelnam aan het maatschappelijk verkeer de vraag of zij naar behoren had gehandeld niet

---

¹²⁰ Ik verwijs naar mijn eerdere opmerking over het begrip rechterlijke macht in strikte zin en ruime zin; onder het eerste begrip vallen alleen de burgerlijke rechter en de strafrechter, de burgerlijke rechter wordt ook wel aangeduid als de ‘gewone’ rechter in tegenstelling tot de administratieve rechter. Rechtspraak door van de administratie onafhankelijke speciale or- ganen zoals de Tariefcommissie, de Raad van Beroep en de Centrale Raad van Beroep ge- schiedde door administratieve rechters, die geen deel uitmaakten van de rechterlijke macht.

¹²¹ Ostermann-I, W. 11293, *NJ* 1925, p. 89, Ostermann II, *NJ* 1927, p. 334 en Strooppot-arrest, *NJ* 1928, p. 1138.

onder de bevoegdheid van de rechter viel.¹²² Trad de overheid op binnen de formele kring van haar bevoegdheid dan moest er een schending zijn van eens anders privaatrecht of schending van een rechtsplicht, die ook bestaat bij een handeling in strijd met een publiekrechtelijk voorschrift¹²³ wilde de burgerlijke rechter bevoegd zijn. Over heel veel handelingen van de overheid kon de rechter dus niet oordelen. Voor de scheiding der machten in 1945 betekende dit, dat de burgerlijke rechter slechts de mogelijkheden had tot ingrijpen die hierboven beschreven zijn. De administratieve rechters hadden op het gebied van de sociale wetgeving een belangrijke invloed. Voor het overige bestond de mogelijkheid van het administratief beroep. Het administratief beroep was een aangelegenheid van de uitvoerende macht behoudens die gevallen waarbij in hogere instantie een beroep op een onafhankelijke rechter gedaan kon worden. In hogere instantie was de zaak dan buiten de bemoeienis van de uitvoerende macht geraakt.

Wat betekende dit nu voor de burger? In de ondoorzichtige wirwar van regelingen was de goede rechtsingang niet altijd eenvoudig te vinden. Geconfronteerd met een beslissing van de overheid in strijd met zijn opvatting, had hij in het gros van de gevallen het administratief beroep tot zijn beschikking. Overigens dient hierbij bedacht te worden, dat de overheid geen monoliet was, er waren verschillende bestuurlijke en politieke opvattingen die ook in de bejegening van de burger doorwerkten. Plaatselijke verschillen in de toepassing van regels konden een wereld van verschil voor de klagende burger betekenen. Toch stond toepassing van de wet voorop en omdat de algemene beginselen van behoorlijk bestuur nog tot ontwikkeling moesten komen, betekende dit dat de redelijkheid en billijkheid niet anders dan zijdelings een rol vervulden bij administratieve procedures.

Waarom werd in de ene wet een administratieve rechter ingeschakeld en in een andere wet een administratief orgaan? In één geval is het motief zeker duidelijk namelijk ten aanzien van artikel 7 van de Woonruimtetwet 1947. Heel uitdrukkelijk is overwogen, dat bemoeienis van de rechterlijke macht met de vordering van woonruimte niet gewenst was, wat ook uitdrukkelijk werd vastgelegd. Een dergelijk duidelijk voorbeeld is schaars. De wetgever spreekt zelden of nooit over de motieven van zijn keuze voor een bepaalde rechtsingang.

Een zuivere scheiding van rechterlijke en uitvoerende macht hanteert het criterium van de beslissende invloed, van de macht. Vanuit die benadering is het ad-

---

¹²² J. Kruseman, p. 169-174.

¹²³ J. Kruseman spreekt van het gelden van de beperkte omschrijving van het begrip onrechtmatige daad, als de overheid optreedt binnen de formele kring van haar bevoegdheid. In dat geval moet er altijd aanwezig zijn inbreuk op eens anders privaatrecht of schending van een rechtsplicht, die ook bestaat bij een handeling in strijd met een publiekrechtelijk voorschrift, p. 185.

ministratief beroep een binnen de overheid plaats vindende beroepsgang, zodat het behoort tot het domein van de uitvoerende macht.

3.6 De plaats van de Raad voor het Rechtsherstel binnen de scheiding der machten

In deze paragraaf staat de plaats van de Raad voor het Rechtsherstel binnen de scheiding der machten centraal. Het plan van behandeling is, dat ik in eerste instantie de plaats van de Raad en zijn afdelingen binnen de scheiding der machten bepaal en daarna de rol van de Raad binnen de ontwikkelingen van de scheiding der machten aan de orde komt.

De Raad bestond in eerste instantie uit zeventien leden, benoemd bij KB van 9 augustus 1945¹²⁴, terwijl in datzelfde KB ook werd voorzien in de benoeming van de eerste zeventien leden van de Afdeling Rechtspraak. Lid 7 van artikel 4 E 100 bepaalde, dat de voorzitter en de leden van de Afdeling Rechtspraak als zodanig door de Kroon werden benoemd. Ten aanzien van deze leden werd bepaald, dat zij onafzetbaar waren gedurende de werkingsduur van E 100, behoudens een hier niet ter zake doende uitzondering¹²⁵. De overige leden van de Raad konden te allen tijde door de Kroon geschorst of ontslagen worden. Er was met andere woorden een duidelijke tweedeling tussen de leden van de Afdeling Rechtspraak en de overige leden van de Raad voor het Rechtsherstel.

In dit verband is ook artikel 6, lid 1, E 100 van belang, waarin bepaald was, dat de Raad, met uitzondering van de afdeling Rechtspraak, verplicht was de aanwijzingen van Onze Ministers op te volgen. In lid 2 van artikel 6 stond het voorbehoud vermeld, dat nadere algemene regels met betrekking tot de taak van de Raad door de Kroon gesteld konden worden. Op deze manier was ingrijpen in het handelen van de Raad op tweeërlei wijze mogelijk, in de eerste plaats door de regels aan te passen en in de tweede plaats door in de personele samenstelling van de Raad in te grijpen door middel van schorsing en ontslag en het benoemen van nieuwe leden met uitzondering van de leden van de Afdeling Rechtspraak¹²⁶. Een direct ingrijpen in de gang van zaken binnen de Raad was voorbehouden aan het Dagelijks Bestuur, dat bestond uit de voorzitter en de secretaris van de Raad, die beide in die functie waren benoemd, en de voorzitters van de afdelingen van de Raad. De secretaris van de Raad was ook secretaris van het Dagelijks Bestuur. Het Dagelijks Bestuur had de opdracht te waken voor de handhaving van de eenheid van het beleid van de Raad. De afdelingen van de Raad, behou-

¹²⁴ KB nr. 8, d.d. 9 augustus 1945, *Stcrt.* 14 augustus 1945, nr. 47.

¹²⁵ Het betreft hier toepassing van de artikelen 9 tot en met 14 en 24 van de Wet RO.

¹²⁶ Zie over de positie van de Afdeling Rechtspraak ook Veraart 2005, p. 67 en p. 216-217.

dens de Afdeling Rechtspraak, waren gehouden de aanwijzingen van het Dage-lijks Bestuur in acht te nemen¹²⁷.

Interessant in dit verband is de bepaling in lid 3 van artikel 7 van E 100, dat in geval van een aanwijzing aan Nederlandse overheidsorganen tot bijstand door de Raad deze zich tot de Minister, waaronder zij ressorteerden, konden wenden met een bezwaar tegen een dergelijke aanwijzing door de Raad. Deze minister kon beslissen of dat bezwaar gegrond was. Besliste de desbetreffende minister, dat het bezwaar gegrond was, dan verloor de aanwijzing haar kracht. Hier is de macht van de Raad beperkt als een ander overheidsorgaan meende ten onrechte te zijn aangewezen tot bijstand of vertegenwoordiging van de Raad.

Zeer belangrijk is het bepaalde in artikel 18, lid 1, E 100. Daarin werd bepaald, dat besluiten van de Raad, derhalve niet alleen die van de Afdeling Rechtspraak, in het gehele Koninkrijk dezelfde kracht hadden als een rechterlijk vonnis. Deze besluiten werden als een rechterlijk vonnis ten uitvoer gelegd, ook door over- en inschrijving van het besluit of een uittreksel in openbare registers. Een opmerkelijk gegeven, want hier werd zonder beperkingen bepaald, dat beslissingen van de Raad – ook van de andere afdelingen dan de Afdeling Rechtspraak – de kracht van een rechterlijke uitspraak hadden! Wel kon van besluiten van de afdelingen van de Raad, uiteraard met uitzondering van die van de Afdeling Rechtspraak, hoger beroep worden aangetekend bij de Afdeling Rechtspraak. Op deze wijze kregen besluiten van ambtelijke instanties, zoals de overige afdelingen van de Raad en het Dagelijks Bestuur van de Raad, de kracht van een rechterlijke uitspraak. Voor de meeste andere ambtelijke organisaties, zo niet alle, was dit niet weggelegd.

3.6.1 De plaats van de Afdeling Rechtspraak binnen de scheiding van machten

In tegenstelling tot de andere leden van de Raad waren de leden van de Afdeling Rechtspraak niet afzetbaar en konden zij besluiten van andere afdelingen van de Raad vernietigen. Deze afdeling was een rechterlijk college, maar was er sprake van een burgerlijke rechter of van een administratieve? Gelet op de onderwerpen waarmee deze rechter zich bezighield zou het voor de hand liggen te spreken van een (bijzondere) burgerlijke rechter.

In de ogen van Brom¹²⁸ was er sprake van een in het leven roepen van een volmaakt op zichzelf staand recht en was het herstelrecht te beschouwen als een publiekrechtelijke correctie van de rechtsverhoudingen uit de bezettingstijd, wat betekende dat de bevoegdheid van de herstelrechter slechts toegepast werd om publiekrechtelijk herstel te bevorderen. Hierbij constateerde Brom een gelijk-nis tussen E 100 en de administratieve rechtspraak, wat hij onder andere ba-

---

¹²⁷ Artikel 4, lid 8, E 100.

¹²⁸ P.H.H.G. Brom, 'Herstelprocesrecht', in *NJB* 1946, 697 – 703; 713 – 720.

seerde op de bevoegdheid van de Raad om ambtshalve getuigen op te roepen, hij wees daarbij op artikel 102, lid 4, van de Beroepswet, waar dit op overeenkomstige wijze was geregeld.

W.G.Belifante bestreed de mening van Brom¹²⁹ en achtte de correcties van E 100 niet van publiekrechtelijke aard, omdat het besluit vermogensrechtelijke betrekkingen tussen partijen regelde. Belifante, lid van de commissie-Eggens¹³⁰, merkte op, dat de tegenpartij van de gelaedeerde niet is de bezettingsoverheid, maar de persoon, die tengevolge van de handeling een recht heeft verkregen of van een schuld is bevrijd. De correctie achtte hij privaatrechtelijk.

Naar mijn mening is van doorslaggevende betekenis, dat de partijen die voor de herstelrechter verschijnen burgers zijn of rechtspersonen. Daarenboven besliste de Raad over vermogensrechtelijke betrekkingen, wat ook wijst in de richting van een burgerlijke rechter met een bijzondere opdracht, bekleed met bijzondere bevoegdheden¹³¹.

3.6.2 De plaats van de Afdeling Onroerende Goederen

Anders dan de Afdeling Rechtspraak waren de leden van de Afdeling Onroerende Goederen wel afzetbaar en hadden zij de aanwijzingen van ‘hun’ minister op te volgen. De organisatie van deze afdeling was bijzonder, omdat gebruik werd gemaakt van de deskundigheid van notarissen, die bij delegatie werkten voor deze afdeling. Klein meldt, dat ruim 750 notarissen zich zagen aangewezen als bemiddelaar in voorkomende geschillen¹³². Ook voor deze afdeling gold net als de andere ‘ambtelijke’ afdelingen van de Raad, dat haar beslissingen dezelfde kracht hadden als een rechterlijke uitspraak, maar deze waren wel vatbaar voor beroep in tegenstelling tot de uitspraken van de Afdeling Rechtspraak. Onder welke macht moet deze afdeling geschaard worden? De gang van zaken voor verzoeken om rechtsherstel was, dat op verzoek een zaak in behandeling werd genomen door een afdeling van de Raad (vergelijk het verzoek van een burger aan de gemeente om bijvoorbeeld een vergunning), het al dan niet inwilligen van het verzoek door middel van een besluit van de desbetreffende afdeling was appellabel bij de Afdeling Rechtspraak, die in enige instantie besliste zonder de mogelijkheid van hoger beroep of cassatie¹³³. Een vergelijkbaar voorbeeld, dat het *Overzicht* geeft, betreft het beroep op de Tariefcommissie van een beslissing van de Inspecteur betreffende vaststelling van de waarde van ingevoerde goede-

¹²⁹ W.G. Belifante, ‘Herstelprocesrecht’ in *NJB*, 1947, p.60 – 63.

¹³⁰ De Commissie-Eggens was door de regering Gerbrandy belast met het voorbereiden van het KB E 100.

¹³¹ Dit wordt bevestigd door een uitspraak van de AR Arnhem van 27 juni 1949 geciteerd in R IV, p. 189-191, zie § 4.5.1.1.

¹³² J.A. van Kemenade e.a. (red.) *Eindrapport van de Contactgroep Tegoeden WO II*, bijlage 2, p.62.

¹³³ Art. 19, lid 4, E 100.

ren. Een dergelijke vaststelling is een primair besluit evenals een besluit van een afdeling van de Raad tot toekenning of afwijzing van een verzoek tot rechtsherstel, waarna ook de mogelijkheid bestond in beroep te komen bij een rechtelijke instantie.

De organisatorische opzet van deze afdeling maakte het bestuurlijke karakter enigermate diffuus, omdat tengevolge van de samenwerking met de Broederschap der Notarissen en het instellen van Gedelegeerden¹³⁴ in den lande notarissen optraden voor de afdeling, die bij delegatie een ambtelijke functie vervulden en overigens ook openbare ambtenaren waren¹³⁵.

Het bestuur van de afdeling had natuurlijk ambtelijke contacten. Zo ontving de Afdeling Onroerende Goederen een schrijven van de minister van Landbouw, Visscherij en Voedselvoorziening, waarbij deze de afdeling wees op de gevolgen van de Verordening van 27 mei 1941 betreffende de *'aangifte en behandeling van landbouwgronden in Joodsche handen'* die aan de pachters van landbouwgronden een voorkeursrecht toekende om de eigendom van dergelijke gronden over te nemen. Het schrijven van de minister hield een verzoek in om deze pachters met enige coulance te behandelen. De reactie van de afdeling was, dat zij zich in beginsel kon verenigen met de zienswijze van de minister, maar zij maakte daarbij wel enige opmerkingen¹³⁶. Het lijkt mij, dat hier sprake is van een uitwisseling van standpunten tussen twee ambtelijke instanties, een aanwijzing, dat de Afdeling Onroerende Goederen een overheidsorgaan was, overigens met een eigen beleid. Dit laatste blijkt daaruit dat zij zich veroorlooft enige verduidelijkingen toe te voegen aan het standpunt van de minister.

De afdeling had ter wille van de eenvormigheid van beleid *'Richtlijnen voor de regelingen tot rechtsherstel betreffende onroerend goed'* uitgevaardigd, waarin bijvoorbeeld was bepaald, dat in het algemeen als belanghebbende, die als partij bij de [minnelijke, K.M.] regeling kon worden betrokken, ook behoorde te worden opgeroepen de oorspronkelijke hypotheekhouder, voorzover aflossing van de hypothecaire schuld had plaats gehad¹³⁷. De bedoeling was met name om de notarissen-bemiddelaars een handvat te bieden om voorkomende problemen op uniforme wijze af te doen. Van ietwat andere aard waren de publicaties van modelakten tot een minnelijke regeling of van een proces-verbaal van zwarigheden in het blad *Rechtsherstel*, omdat dit bedoeld was als voorlichting en daarom een vrijblijvender karakter hadden dan de Richtlijnen. De aangifteformulieren, waarmee een zaak aanhangig moest worden gemaakt werden na voorzien te zijn van een 'bericht' van de hypotheekbewaarder, doorgestuurd naar de Gedelegeerde in wiens ressort het onroerend goed gelegen was. In de beschrijving van

---

¹³⁴ Zie voor de redenen om de functie van Gedelegeerden in te stellen: § 4.6

¹³⁵ Artikel 1 van de Wet op het Notarisambt van 9 juli 1842 (*Stb.* 20).

¹³⁶ *R, I*, p. 52–53.

¹³⁷ *R, I*, p. 150–151.

de procedure zoals die is gegeven in het *Verzamelnummer* van *Rechtsherstel*¹³⁸ werd er niet over gesproken, dat deze formulieren ook naar de Afdeling werden doorgezonden.

De ver doorgevoerde decentralisatie blijkt ook de vaststelling van de in rekening te brengen tarieven, zoals vastgesteld door de Raad voor het Rechtsherstel en goedgekeurd door de Minister van Justitie. Voor het voorbereiden en tot stand brengen van een minnelijke regeling als bedoeld in artikel 113a E 100 staan bedragen genoemd die verschuldigd waren aan de notaris die bemiddeld had, een praktische regeling overigens die het rondpompen van gelden voorkwam.

Anders is het ten aanzien van het bekrachtigen van een minnelijke regeling als bedoeld in artikel 113b E 100 en voor het doorzenden van een afschrift van het proces-verbaal van zwaarigheden als bedoeld in artikel 113c E100. In dat geval waren bedragen verschuldigd aan de Raad voor het Rechtsherstel, Afdeling Onroerende Goederen, maar met de inning daarvan was belast de Afdeling Onroerende Goederen of de door haar aangewezen vertegenwoordiger (Gedelegeerde). Ten aanzien van de griffierechten terzake van een onmiddellijke voorziening bij voorraad gold hetzelfde als ten aanzien bij de afwikkeling van procedures ex artikel 113b en 113c van E 100. De afwikkeling van de inkomsten van de Afdeling Onroerende Goederen stemde dan ook overeen met de gedecentraliseerde opzet van deze afdeling.

Voor het bestuur van de Afdeling Onroerende Goederen en de staf restten diens tengevolge het coördinerende werk zowel met de Gedelegeerden als met de overige afdelingen van de Raad en het deelnemen aan de beraadslagingen van het Dagelijks Bestuur van de Raad, waarin de voorzitter van de Afdeling Onroerende Goederen qualitate qua zitting had. Ook hoorde daarbij het inhoudelijk begeleiden van de notarissen die bij het rechtsherstel betrokken waren, zoals bijvoorbeeld in de vorm van richtlijnen en het opstellen van modelakten. Zelfs ten aanzien van de kort gedingprocedure was er sprake van decentralisatie, immers degeen die de Voorzitter van de Afdeling Onroerende Goederen verving, dat wil zeggen de desbetreffende Gedelegeerde, deed uitspraak terzake van de onmiddellijke voorziening bij voorraad. Op deze wijze was voorzien in een praktische organisatie zonder al te veel ambtelijke rompslomp. Overigens staat daartegenover, dat er een groot beroep gedaan werd op de beroepsgroep van de notarissen.

3.6.3 De plaats van de overige afdelingen van de Raad voor het Rechtsherstel

De afdeling Beheer, Voorzieningen voor afwezigen en Voorzieningen voor rechtspersonen (kortweg: de afdeling Beheer, ook wel het Nederlands Beheers-

---

¹³⁸ *Verzamelnummer* van *Rechtsherstel*, p. 104 – 105. Zie voor een toelichting voor wat betreft het *Verzamelnummer* § 4.6.

instituut) was een ambtelijke organisatie, waarbij overigens ook een sterke decentralisatie was doorgevoerd door het instellen van plaatselijke bureaus en vertegenwoordigers. In Amsterdam, Den Haag en Rotterdam waren bureaus gevestigd; in de andere grotere plaatsen vertegenwoordigingen. Het Beheersinstituut was een omvangrijke ambtelijke organisatie die voor het dagelijks beheer van goederen een beroep deed op vele beheerders en bewindvoerders, vogels van diverse pluimage, burgers, notarissen, advocaten en ook wel stichtingen. Het Beheersinstituut heeft meer dan 150.000 vermogens(bestanddelen) beheerd of geliquideerd. Het instituut beschikte over 2000 stafleden, 20.000 bewindvoerders en een onbekend maar groot aantal beheerders¹³⁹.

Overigens voerde het Nederlandsch Beheersinstituut niet alleen het besluit E 100 uit maar ook het besluit E 133, wat werd geregeld in artikel 151 E 100 en artikel 33 van E 133. Artikel 151 E 100 bepaalde, dat de Afdeling Beheer belast was met het beheer bedoeld in Hoofdstuk VII, *Van zaken waarvan de eigenaar onbekend is*, en verder met het beheer dat haar door andere afdelingen werd opgedragen. Tevens was de afdeling het Beheersinstituut bedoeld in het Besluit Vijandelijk Vermogen, E 133. Artikel 33 van E 133 bepaalde, dat het Nederlandsch Beheersinstituut deel uitmakende van de Afdeling Beheer van de Raad voor het Rechtsherstel, rechtspersoon was, die in en buiten rechten vertegenwoordigd werd door de voorzitter van afdeling Beheer.

De dagelijkse leiding was opgedragen aan een directie. De directeuren konden door de voorzitter van de afdeling Beheer gemachtigd worden het Beheersinstituut in en buiten rechte te vertegenwoordigen. De directie stond onder toezicht van en was verantwoordelijk aan de Raad voor het Rechtsherstel. De bevoegdheden en de werkwijze van het Beheersinstituut werden geregeld – met inachtneming van de bepalingen van de besluiten E 133 en E 100 – door de Raad voor het Rechtsherstel. De Raad had in formele zin het laatste woord betreffende het Beheersinstituut, maar in de praktijk opereerde het vrij zelfstandig.

Door middel van de *Leidraad voor de toepassing van het Besluit Herstel Rechtsverkeer en het Besluit Vijandelijk Vermogen door het Nederlandsch Beheersinstituut* gaf het instituut richtlijnen aan de bureaus en vertegenwoordigingen voor de toepassing van de regels van de besluiten E 100 en E 133. Verder was er stroom van circulaire waarin in detailvraagstukken aanwijzingen werden gegeven en werden in de Staatscourant mededelingen van het Beheersinstituut gepubliceerd.

De onderlinge banden tussen de verschillende afdelingen moge blijken uit de circulaire, waarin het Nederlandsch Beheersinstituut liet weten, dat aan de Vertegenwoordigers en Bureaus, voorzover zij vermogens in eigen beheer hadden,

---

¹³⁹ J.A. van Kemenade e.a. (red.) *Eindrapport van de Contactgroep Tegoeden WO II* (eindrapport commissie –van Kemenade), bijlage 3 (G. Aalders), p. 39.

en aan beheerders en bewindvoerders voor afwezigen¹⁴⁰ in de zin van artikel 84 van E 100 een algemene toestemming was verleend om aanspraken tot rechtsherstel betreffende onroerende goederen en effecten bij de in E 100 speciaal daartoe aangewezen afdelingen van de Raad in te dienen en geldend te maken, om zich tegen dergelijke aanspraken te verweren of daarin te berusten en om aan minnelijke regelingen betreffende onroerende goederen mee te werken, mits deze ter bekrachtiging werden voorgelegd aan de Afdeling Onroerende Goederen. Verder werd bepaald, dat de eerder vermelde toestemming ook gold voor de procedures tot rechtsherstel inzake onroerende goederen voor de Afdeling Rechtspraak ter beslissing van gerezen zwarigheden¹⁴¹.

De Afdeling Effectenregistratie was de spil, waar het gehele effectenrechtsherstel om draaide. Zij was de registrerende instantie, die zorg droeg voor de uitvoering van het systeem zoals vastgelegd in hoofdstuk IV van E 100. Daarbij werd zij ondersteund door het Centraal Bureau voor de Effectenregistratie en de inleveringskantoren, instanties die in een enorme gezamenlijke krachtsinspanning de effectenregistratie (waarmee tientallen miljoenen effecten waren gemoeid) uitvoerden. Het Centraal Bureau was daarvoor speciaal in het leven geroepen door de Vereeniging voor de Effectenhandel. Binnen de Afdeling Effectenregistratie hadden ook 'beursdeskundigen' zitting in het bestuur van deze afdeling, onder wie de beursvoorzitter, Overhoff¹⁴². De inbreng van de (particuliere) Vereniging voor de Effectenhandel, die de Amsterdamse beurs indertijd bestuurd en waarvan alle financiële instellingen, banken en commissiehuizen, die toegang hadden tot de Amsterdamse beursvloer, lid waren, acht Veraart vooral problematisch, omdat het bestuur van deze vereniging bij de handel in geroofde effecten een leidende rol had gespeeld¹⁴³, het was dus rechter in eigen zaak.

Naast de 'mechanische' taak had de Afdeling Effectenregistratie ook een rechtspreekende taak. Ten aanzien van elk aangemeld en of geopponeerd effect¹⁴⁴ had de afdeling de exclusieve opdracht te beslissen over erkenning of herstel van

---

¹⁴⁰ De taken van het Beheersinstituut werden onderverdeeld in bestuur, bewind en beheer. Van bestuur werd gesproken, als rechtspersonen niet bij machte waren zelf in hun bestuur te voorzien, bewind werd gevoerd over het vermogen van afwezigen dat aan de staat zou vervallen en beheer kon het normale beheer omvatten, maar ook de liquidatie als het algemeen belang dat vereiste. In het laatste geval betrof dat vermogens van vijanden en landverraders (G.Aalders, *Berooid. De beroofde joden en het Nederlandse restitutiebeleid sinds 1945*, p. 55 – 56).

¹⁴¹ R.I, p. 46 (C. Secr./ 36/73094).

¹⁴² Veraart 2005, p. 68. Overhoff werd later ontslagen als lid van de Afdeling Effectenregistratie op grond van een strafrechtelijke veroordeling, zie Meihuizen 1995, 'Goed fout'. *Het criminele verleden van beursvoorzitter en verzetsman Carel F. Overhoff in de doofpot van historici*.

¹⁴³ Veraart 2005, p. 220.

¹⁴⁴ Hier wordt bedoeld op de regeling in Hoofdstuk IV, Titel III, *Van erkenning en herstel van recht* van E 100, zie in het bijzonder in artikel 53.

recht. Het feit dat de Afdeling Effectenregistratie een rechtsprekende taak uitoefende was niet onomstreden, al tijdens de oorlog stond de vraag ter discussie of een registrerende instantie wel rechterlijke taken moest verrichten. Overeenkomstig de wens van de commissie-Eggens werd de Afdeling Effectenregistratie een instantie sui generis¹⁴⁵, waar niet onafhankelijke rechters een rol vervulden, maar ambtenaren die de aanwijzingen van hun rechtsherstelminister dienden op te volgen. De leden van de Afdeling Effectenregistratie waren afkomstig uit de ambtelijke top van de departementen van Financiën en Justitie en uit het bestuur van de Vereeniging voor de Effectenhandel, aan hen waren economisch georiënteerde, hooggeleerde juristen toegevoegd. Interessant is de door Veraart aangehaalde uitspraak van Kamer Den Haag van 4 december 1952¹⁴⁶, waarin te lezen staat, dat :

“ de afdeling Effectenregistratie geen deel uitmaakt van de rechterlijke macht, immers haar leden niet zijn rechters, overeenkomstig artikel 162 der Grondwet als zodanig bij de wet aangewezen en benoemd met inachtneming van het bepaalde bij artikel 173 der Grondwet, doch van de Regering afhankelijke administratieve ambtenaren, gelijk duidelijk blijkt uit het bepaalde bij de artikelen 40, derde lid, en 4, zevende lid, van het Besluit Herstel Rechtsverkeer”.

De plaats van de Afdeling Effectenregistratie binnen de scheiding der machten kon niet duidelijker worden verwoord. Bij deze Afdeling van de Raad was het bedrijfsleven sterk betrokken en dit had daarbinnen ook een grote invloed, zoals Veraart heeft aangetoond.

3.6.4 De Raad voor het rechtsherstel een organisatorische lappendeken

De opzet van de organisatie van de Raad voor het Rechtsherstel was niet goed doordacht. Klein beschrijft de gang van zaken¹⁴⁷ bij de totstandkoming en wijst op een rapport van het Militair Commissariaat voor het Rechtsherstel waarin werd aangegeven hoe de feitelijke inrichting van de Raad voor het Rechtsherstel zou kunnen zijn. Dit rapport was op 6 augustus 1945 klaar. Het rapport sprak de verwachting uit, dat het kleine apparaat waarover het MG zelf beschikte sterk uitgebreid zou worden bij de Raad. Bij de uitvoering zou de Raad zich moeten laten bijstaan door een ‘korps beampten’. In het rapport werd gewezen op twee hoofdproblemen bij de feitelijke, organisatorische inrichting van het rechtsherstel.

---

¹⁴⁵ Veraart 2005, p.295.

¹⁴⁶ R 53/298.

¹⁴⁷ J.A. van Kemenade e.a. (red.) *Eindrapport van de Contactgroep Tegoeden WO II* (eindrapport commissie –van Kemenade), bijlage 2, P.W. Klein, *Het rechtsherstel gewogen: vragen met en zonder antwoord*, p. 32 – 42.

Beide vloeiden voort uit de omstandigheid, dat tot dat moment geen afdoende regeling was getroffen met betrekking tot een doelmatige, eventueel hiërarchische, scheiding van taken, functies, bevoegdheden en verantwoordelijkheden. Om te beginnen was in het midden gelaten aan wie de Raad extern verantwoording schuldig was over zijn beleid, in E 100 was slechts bepaald, dat de Raad rekenplichtig was aan de minister van Justitie en dat enkele andere rechtsherstelministers aanwijzingen konden geven. Daarbij kwam in de tweede plaats, dat ook de interne organisatie van het rechtsherstel alleen zeer globaal was vastgelegd en dan nog alleen in formele zin was beschreven. Het was vooral zaak te bepalen wat 'de groote taken en de hoofdindeling van het apparaat' zouden zijn. Duidelijk wordt, dat de feitelijke organisatie en inrichting van het rechtsherstel minder zorgvuldig ter hand was genomen dan zijn formeel-wettelijke regeling. Tot zover het rapport van het MG. De kwestie van de feitelijke inrichting van de werkzaamheden was hoe dan ook bij de installatie van de Raad op 20 augustus 1945 onopgelost gebleven. Zelfs de regeling van de honoraria van de benoemde leden liet acht maanden op zich wachten.

De Raad stond voor de opgave zijn interne organisatie als het ware tussen de bedrijven door en uit het niets te regelen. Gelet op de rekenplichtigheid van de Raad aan de minister van Justitie was veelvuldig overleg met diens departement noodzakelijk. Een complicatie vormde ook de tweeledige taakstelling van de Raad, namelijk de taken voortvloeiend uit E 100 en die uit E 133. Aan het einde van de zomer van 1945 stond weinig of niets vast over de inrichting van de werkzaamheden en was het nog wachten op de leden van het personeel, dat de vele taken van met name de Afdeling Rechtspraak op zich kon nemen. De organisatie van de Afdeling Rechtspraak heeft ook veel problemen gekend, na vijf jaar waren er zestig leden, inclusief plaatsvervangers, die allen hun werk vervulden in deeltijd. De regionale spreiding van het werk van de Afdeling Rechtspraak over Kamers vergde de nodige inspanningen, met veel kunst en vliegwerk waren er in november 1945 vier Kamers klaar. Ook was er toen nog geen antwoord op vragen onder welke omstandigheden er vonnis diende te worden gewezen door enkelvoudige of meervoudige kamers en of er een algemene griffie moest komen ter verdeling van de zaken en of er gespecialiseerde Kamers dienden te komen¹⁴⁸.

Het is dan ook niet verwonderlijk, dat in de organisatorische opzet van de Raad voor het Rechtsherstel weeffouten zijn geslopen. Het beroep dat gedaan werd op de beroepsgroepen van de notarissen en de effectenhandelaars heeft een ernstig risico opgeroepen van onbehoorlijke beïnvloeding van de onafhankelijkheid van deze overheidsorganisaties. Overigens was dit gevaar binnen de

---

¹⁴⁸ J.A. van Kemenade e.a. (red.) *Eindrapport van de Contactgroep Tegoeden WO II* (eindrapport commissie – van Kemenade), p. 63 – 64.

Afdeling Effectenregistratie ernstiger dan binnen de Afdeling Onroerende Goederen, want de Vereeniging voor de Effectenhandel had zitting in het bestuur van de Afdeling Effectenregistratie en de Broederschap der Notarissen was niet vertegenwoordigd in het bestuur van de Afdeling Onroerende Goederen.

Vergelijking met de organisatie van de bedrijfslichamen (bijvoorbeeld: product-schappen) die in de jaren vijftig in het leven werden geroepen bij de Wet op Bedrijfsorganisatie¹⁴⁹(WBO) leert het volgende. De grondwetswijziging van 1938 maakte door de invoering van het hoofdstuk ‘*Van openbare lichamen van beroep en bedrijf*’¹⁵⁰ de oprichting van dergelijke bedrijfslichamen mogelijk. In die tijd van crisis was, met name van katholieke zijde, aandrang uitgeoefend om uitdrukking te geven aan de noodzaak tot saamhorigheid tussen maatschappelijke groepen. De nieuwe artikelen in de grondwet zijn tijdens de Duitse bezetting gebruikt als juridische basis voor de toen opgezette publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie, die het gehele bedrijfsleven ordende in zes hoofdgroepen, die ieder weer onderverdeeld waren in bedrijfsgroepen¹⁵¹. Zakelijk gestimuleerd door de ervaringen uit de bezettingstijd en het voortbestaan van een deel der toen ingestelde organisaties werd al spoedig na 1945 het denkbeeld van een algemene publiekrechtelijke organisatie voor het bedrijfsleven weer opgenomen¹⁵². Het klimaat voor dergelijke samenwerkingsvormen bestond derhalve na de bevrijding wel degelijk. De gedachte vertegenwoordigingen van het bedrijfsleven te betrekken bij het rechtsherstel is dan ook gelet op het vorenstaande niet bevreemdend. Overigens betekent dit niet meer en niet minder dan dat het klimaat ontvankelijk was voor een dergelijke gedachte. Toegepast op de organisatie van de Afdeling Effectenregistratie betekent dit, dat een samenwerking met de bedrijfsgroep van de effectenhandel een wijze van organiseren was die paste bij de gedachten over dergelijke samenwerkingsvormen en die tijdens de bezetting al in de praktijk was toegepast binnen het bedrijfsleven, zij het dat daarbij destijds het ‘Führerprinzip’ leidend was¹⁵³.

In de chaos van 1945 was voor de organisatorische opbouw van de Raad voor het Rechtsherstel en zijn afdelingen elke hulp welkom en om enigermate op stoom te komen was hulp van externe deskundigen onmisbaar. Zo is te verkla-

---

¹⁴⁹ Wet van 27 januari 1950, *Stb.* K 22.

¹⁵⁰ Grondwet (1938) artikelen 159–161.

¹⁵¹ Hierbij moet gedacht worden aan de Organisatiecommissie voor het Bedrijfsleven, ook wel de commissie-Woltersom genoemd; L.de Jong gaat in uitgebreid in op deze ontwikkeling, *Koninkrijk*, deel 7, p. 19–30.

¹⁵² C.W.Van der Pot/A.W.Donner, *Handboek van het Nederlandse staatsrecht* (Zwolle 1977), p. 579–585.

¹⁵³ Hierbij moet gedacht worden aan de organisatie van de voedselvoorziening en de commissie-Woltersum.

ren, dat voor de organisatie van de Afdeling Effectenregistratie een beroep werd gedaan op de deskundigheid van de Vereeniging voor de Effectenhandel zonder zich daarbij al te zeer te bekommeren om de gevolgen die dat voor het rechtsherstel zou kunnen hebben. Ten aanzien van onroerende goederen lag het ook voor de hand de deskundigheid van de notarissen in te schakelen, waarbij de risico's voor het rechtsherstel geringer waren dan bij het effectenrechtsherstel, omdat de economische belangen van de notarissen veel geringer waren dan die van de financiële instellingen en de hoekmannen van de Beurs. De tegenstand tegen het rechtsherstel was voor wat betreft de effecten beter georganiseerd dan bij de onroerende goederen, ook omdat de belangen daar niet verdedigd werden door een georganiseerde groep of het moest zijn die van de hypotheekbanken. Deze laatste maakten evenwel geen onderdeel uit van de Afdeling Onroerende Goederen, waardoor hun pogingen tot beïnvloeding slechts indirect konden zijn¹⁵⁴.

3.7 Conclusies

De Raad voor het Rechtsherstel is als geheel niet onder te brengen bij één van de drie machten. Het was daarom noodzakelijk elk onderdeel van deze instelling in dit opzicht apart onder de loep te nemen. De Raad zelf is slechts één keer bijeen geweest en is te beschouwen als een onderdeel van de uitvoerende macht. De Raad had een Dagelijks Bestuur dat evenzeer tot de uitvoerende macht moet worden gerekend. De Afdeling Rechtspraak behoort tot de rechterlijke macht in brede zin zoals in paragraaf 3.6.1 van dit hoofdstuk is uiteengezet, de andere afdelingen behoorden tot de uitvoerende macht, zij het dat daar enige kanttekeningen bij zijn te maken. De vergelijking met de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie maakt het beroep op de Vereeniging voor de Effectenhandel begrijpelijker. De experimenten op dit gebied tijdens de bezetting als ook de politieke achtergrond maakten het mogelijk, dat een dergelijke vorm van samenwerking als in de Afdeling Effectenregistratie in 1945 niet bevreedend werkte, maar paste in de politieke discussie over publiekrechtelijke bedrijfsorganisaties.

Kan er gesproken worden van een voorbeeldfunctie van de Raad voor het Rechtsherstel of van een van zijn afdelingen voor wat betreft bijvoorbeeld de politieke discussies over het wetsontwerp van de WBO? Ik heb dienaangaande grote twijfels, in het bijzonder omdat de organisatorische vormgeving van de Raad en zijn afdelingen en de tijdsdruk waaronder dit moest plaatsvinden eerder in de richting wijzen van het zoeken naar een praktische oplossing voor wat destijds als een probleem van korte adem werd beschouwd. Immers de gedachte

---

¹⁵⁴ Overigens zijn in 1945 wel pogingen ondernomen door de hypotheekbanken de zaak naar hun hand te zetten, zie Veraart 2005, p. 173-178.

overheerste en het was ook de uitgesproken bedoeling van de besluitgever om het rechtsherstel binnen enkele jaren voltooid te hebben. Er werd dan ook niet gezocht naar een organisatiestructuur waar men nog lange tijd profijt van zou hebben, maar naar de meest voor de hand liggende oplossingen voor een als tijdelijk ingeschat probleem. Het gaat te ver deze losse organisatievormen te beschouwen als richtinggevend ideeën voor de vormgeving van nieuwe vormen van publiekrechtelijke instanties of als inspiratiebron voor de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie.

De afstemming tussen de diverse afdelingen was in handen van het Dagelijks Bestuur van de Raad gelegd en ook de afbakening van de deelgebieden onder de afdelingen voorkwam in veel gevallen conflicten tussen de afdelingen onderling. In de *Inleiding* heb ik de vraag gesteld in hoeverre er sprake was van administratief beroep bij de Raad voor het Rechtsherstel. Nu vaststaat dat alle afdelingen behalve de Afdeling Rechtspraak behoorden tot de uitvoerende macht en dat beslissingen van deze afdelingen alleen getoetst konden worden door de Afdeling Rechtspraak was er geen sprake van administratief beroep. De afdelingen behoorden tot de administratie, hoewel bij de gekozen organisatievormen niet gesproken kan worden van zuiver ambtelijke organisaties. Administratief beroep vooronderstelt, dat van een gegeven besluit beroep openstaat op een ander (hoger) administratief orgaan en daarvan is geen sprake. Dat betekent, dat er geen sprake was van het volgen van de voorkeur voor het afdoen van geschillen tussen overheid en burger door middel van het administratief beroep. Ook in dit opzicht kan aan de regelgeving met betrekking tot de Raad voor het Rechtsherstel geen invloed worden toegekend. De plaats van de Raad voor het Rechtsherstel binnen de administratie was die van een zelfstandig onderdeel binnen de overheidsorganisatie¹⁵⁵, deel uitmakend van de uitvoerende macht (met uitzondering van de Afdeling Rechtspraak), die de aanwijzingen van de desbetreffende rechtsherstelminister diende te volgen.

---

¹⁵⁵ De Raad voor het Rechtsherstel is opgeheven in 1967, de Afdeling Effectenregistratie in 1971.

Herstelrecht in materiële en procedurele zin

In dit hoofdstuk bespreek ik het herstelrecht in materiële en procedurele zin. Hierbij komt eerst de materiële inhoud van het *Besluit herstel rechtsverkeer*, E 100, aan de orde door middel van een bespreking van de kernartikelen van Hoofdstuk III. Vervolgens bespreek ik de procedurele regels van E 100 en de competentieproblematiek betreffende de Raad voor het Rechtsherstel. In paragraaf 4.6 staat de Afdeling Onroerende Goederen centraal.

4.1 Het Besluit herstel rechtsverkeer, E 100

Zoals al in de *Inleiding* vermeld had de Londense regering besloten, dat in plaats van de geldende wetgeving op civielrechtelijk gebied maatregelen nodig waren om een snelle en passende oplossing te bieden voor de civielrechtelijke problemen die door de bezetting ontstaan waren. Ter wille van het snel oplossen van dergelijke vraagstukken had de regering wetsbesluiten uitgevaardigd om deze problemen die het gevolg waren van de oorlogsomstandigheden op een nieuwe wijze aan te pakken. Anders dan door middel van het geldende burgerlijk recht wilde de regering hen die in de oorlog door list en bedrog van hun goederen of rechten waren beroofd een snellere methode bieden dan de reguliere civielrechtelijke om hun zaken te regelen. Hiertoe werd op 17 september 1944 het wetsbesluit E 100 afgekondigd. In dit hoofdstuk sta ik uitgebreid stil bij dit wetsbesluit. Het wetsbesluit was ontworpen door een commissie onder leiding van professor Eggens. Gelet op de beslissende invloed van Eggens¹⁵⁶ op de inhoud van E 100 komen voor een beter begrip van de kernbegrippen van dit wetsbesluit eerst enige rechtstheoretische uitgangspunten van Eggens ter sprake. Vervolgens bespreek ik de opbouw en de inhoud van dit wetsbesluit ter wille van een helder begrip van de procedures die gevolgd werden bij deze vorm van rechtsherstel. De jurisprudentie komt daardoor ook in een duidelijker perspectief te staan, omdat de procedurele mogelijkheden en onmogelijkheden immers mede bepalend zijn voor de uitspraak.

4.1.1 Eggens theorieën

In zijn inleiding van de mede door hem bezorgde Eggens-bundel zegt Schoordijk, dat Eggens in navolging van zijn leermeester Molengraaff voorstander was van een normatieve uitleg van de wet. Dat wil zeggen, dat de wet zo moet worden uitgelegd dat zij redelijk recht oplevert, dat zij vooral werfkracht heeft. Bij

---

¹⁵⁶ Zie Veraart 2005, p. 62.

het uitleggen van de wet dient die uitleg gevolgd te worden die aan de ongeschreven normen van maatschappelijk behoren het best recht laat wedervaren¹⁵⁷. Het is in dit perspectief dat ook E 100 bekeken moet worden, namelijk als een in dat kader passende regeling. Over het werk van Eggens in de oorlog merkt Schoordijk op:

“... hij (Eggens) [was] de maker (...) van de beroemde Londense Besluiten E 93, E 133, stukken wetgeving die nimmer de wetenschappelijke aandacht kregen die zij verdienen. Het is wetgeving van de bovenste plank. In wezen gaf Eggens legislatief vorm, fors geïnspireerd door Paul Scholten en Molengraaff aan ideeën over het zakenrecht, die goeddeels de zijne waren. De wijze waarop (de gevolgen van) nietigheden door hem geregeld werden (wij treffen in E 100 bijv. de gevolgen van een nietige rechtshandeling aan) verdient de hoogste lof. Zijn leermeester Suijling stelde dat de Romeinse wetgever trots geweest zou zijn op een wetgever als wij hebben gehad in die van de Londense Besluiten.”¹⁵⁸

De regels in E 100 gegeven ten aanzien van nietigheden en conversie van rechtshandelingen zijn een weerslag van desbetreffende theorieën van Eggens. Een belangrijk uitgangspunt van deze regeling vinden we in artikel 23, waarin wordt omschreven onder welke voorwaarden rechtsbetrekkingen die veranderd waren in bezettingstijd vernietigd of hersteld konden worden of een andere inhoud konden krijgen. In diverse artikelen en inaugurele redes heeft Eggens zijn ideeën ontvouwd over nietigheden en conversie die in dit artikel 23 zijn terug te vinden¹⁵⁹.

In zijn rede in 1935 bij de aanvaarding van het hoogleraarsambt aan de Rechts-hoogeschool te Batavia¹⁶⁰ sprak Eggens over de ontwikkelingen van het privaatrechtelijk denken in de voorafgaande halve eeuw. Daaruit leren wij ook zijn opvattingen kennen over de richting die het privaatrecht zou dienen in te slaan voor de jaren daarna. Hij sprak over abstract en concreet denken, ook wel eenzijdig en volzijdig denken. Met abstract denken bedoelde hij denken over een

¹⁵⁷ H.C.F. Schoordijk en J.M. Smits (red.), *Eggens bundel. Een selectie uit het werk van Jannes Eggens* (Overveen 1998), p.10- 11. Hierna: Eggens-bundel.

¹⁵⁸ Eggens-bundel, p.21

¹⁵⁹ J. Eggens, *Vormen van nietigheid en vernietigbaarheid van rechtshandelingen* (WPNR, 3629, p. 325- 329; WPNR, 3630, p. 337 – 340; met reactie in WPNR 3635, p. 417; ook in *Indisch Tijdschrift van het Recht* 149, p. 713 – 731, alsmede in *Verzamelde privaatrechtelijke opstellen 2*, p. 30-43); later in WPNR 3637 over *De vormen der vernietigbaarheid van overeenkomsten bij onbekwaamheid en wilsgebreken* en na de oorlog in: *Vormen van nietigheid en van bekrachtiging van rechtshandelingen*, preadvies Broederschap der Candidaatnotarissen 1947, in de Eggens-bundel, p. 302 – 349.

¹⁶⁰ J. Eggens, *Tets over de ontwikkeling van het privaatrechtelijk denken in de laatste halve eeuw* [inaugurele rede van 16 mei 1935 te Batavia] in de Eggens-bundel, p. 158 – 171.

object van denken, wat dan ook, als op zich zelf gesteld, als afgezonderd van al het overige, in tegenstelling tot concreet denken als volledig, in verband, denken. Abstract denken is verstandelijk-scheidend denken, want het denkt alle voorwerpen als afzonderlijkheden die op zichzelf staan, terwijl er verdere ontwikkeling van het denken nodig is om in de veelheid de eenheid te begrijpen. Zo is een vereniging een abstractie als deze wordt los gedacht van en naast de leden, zij wordt concreet gedacht als men haar denkt als vereniging van haar leden, die zich in haar tot een eenheid verenigd hebben¹⁶¹.

Verderop concludeerde Eggens, dat abstract denken het denken is dat algemeenheid en bijzonderheid van elkaar abstraheert, terwijl concreet denken het denken is dat begrijpt dat algemeenheid en bijzonderheid, elk op zichzelf gedacht, geen geldigheid hebben, omdat een bijzonderheid geen bijzonderheid is, indien zij niet een bijzonderheid is van een algemeenheid, die zich in en als deze bijzonderheid verbijzondert, terwijl een algemeenheid, die in en als haar bijzonderheden aanwezig is, zich daarin vertoont¹⁶². Terugkijkend naar de ontwikkeling van het privaatrecht sinds 1838, stelde Eggens, dat het juridisch denken in de vroege negentiende eeuw een abstract denken was. Wel was er begrip voor de onvolkomenheden van de wet, maar nu de wet en het recht onderscheidloos dezelfde waren en niet de wet het betrekkelijk systeemloze materiaal, dat nog tot systeem gebracht moest worden voordat het recht mag heten, liet Opzoomer¹⁶³ de belangrijkste taak van de rechtsgeleerde, diens vormende, scheppende taak liggen. De gedachte daarbij was, dat die taak niet aan hem, maar aan de wetgever was.

Eggens achtte het begrijpelijk, dat deze opvatting een gezonde rechtsontwikkeling tegenhield. De sociale ontwikkelingen aan het eind van de negentiende eeuw lieten evenwel ook het recht niet onberoerd. Het juridisch denken ontwikkelde zich, in hoofdzaak zonder besef, dat het heersende denken een abstract denken was, maar ook omdat de juristen werden aangegrepen door het sociaal besef en gingen zoeken naar de wegen waarlangs een voor de maatschappelijke behoeften bevredigender resultaat kon worden bereikt¹⁶⁴. Dit achtte Eggens belichaamd in de persoon van Molengraaff. In het *Rechtsgeleerd Magazijn* van 1887 schreef Molengraaff een artikel over oneerlijke concurrentie en de uitlegging van artikel 1401 BW, dat de discussie op gang bracht over de vraag of onrechtmatig slechts was te beschouwen als onwettig, zodat verboden zou worden alleen die daad, die elders in de wet uitdrukkelijk verboden werd verklaard of dat

---

¹⁶¹ Eggens-bundel, p. 159–160.

¹⁶² Eggens-bundel, p. 163.

¹⁶³ Opzoomer (1821-1892), negentiende-eeuwse rechtsgeleerde en filosoof, die een commentaar op het BW schreef; zie voor een korte biografie: T.J. Veen en P.C. Kop (red.), *Zestig juristen*, p. 218–224, Zwolle 1987.

¹⁶⁴ Eggens-bundel, p. 164–166.

onrechtmatig ook inhoudt strijd met de zorgvuldigheid die in het maatschappelijk verkeer betamelijk is.

De strijd over deze vraag werd overigens pas beslist in 1919 in het overbekende arrest Lindenbaum-Cohen¹⁶⁵. In deze beslissing, aldus Eggens, heeft “de geest die levend maakt” gezegevierd: zij stelde de eis van behoorlijk gedrag in het maatschappelijk verkeer als rechtseis en legde daarmee de taak van ontwikkeling van het recht – naarmate dat verkeer zich ontwikkelt – op de rechter. Om die reden was deze beslissing ook een uiting van ontwikkelder denken, omdat het recht daarin niet abstract-statisch, maar concreet-dynamisch gedacht werd. Dit betekende, dat op diverse terreinen de wet ook relativerend werd uitgelegd in die zin, dat afhankelijk van de situatie die aan de orde is een wisselende benadering nodig is.

De plaats die het denken van Eggens rechtstheoretisch inneemt rekt Van Zaltbommel¹⁶⁶ tot de hermeneutische rechtsopvatting. Uitgangspunt van Eggens acht Van Zaltbommel het bezwaar, dat hij heeft tegen de ‘materialistische-empiristische’ opvatting. In deze opvatting wordt de rechtswerkelijkheid beschouwd als een kant-en-klaar gegeven buiten de mens zelf, los van het denken van de mens. Naar de mening van Eggens is het recht, dat naar voren komt uit wetten, rechtspraak en literatuur de uitdrukking van het juridische denken. In de woorden van Eggens:

*“het (is) altijd en uitsluitend het denken dat zich de werkelijkheid denkt, of liever: dat het denken zich de werkelijkheid moet leren denken, zoals zij werkelijk geldt”*¹⁶⁷.

De intellectuele werkzaamheid van het zoeken naar het recht in de sociale werkelijkheid dient tot het (rechts)begrip te brengen wat aldus nog niet eerder als rechtswerkelijkheid begrepen werd. Bij Eggens bevindt het recht zich in de maatschappij, maar het recht moet daaruit nog gevormd worden: het rechtsdenken is een vormgeven aan wat nog niet gevormd is. Vandaar dat Eggens zegt dat in het sociale tijdvak de rechter het recht niet ‘abstract-statisch’, maar ‘concreet-dynamisch’ denkt¹⁶⁸.

Op E 100 toegepast betekent dit, dat de rechter in de aan hem voorgelegde zaak het recht moet vinden en dat hij daarbij uitgaat van de redelijkheid en de billijkheid. De rechter is in deze opvatting op zoek naar het recht, dat hij moet lezen in de werkelijkheid. Het uitgangspunt is niet een abstract begrip, maar houdt in, dat

---

¹⁶⁵ HR, 31 januari 1919, W 10365.

¹⁶⁶ L.K. van Zaltbommel, *De betekenis van het recht als systeem* (Zwolle 1993), diss. VU, in het bijzonder hoofdstuk IV.

¹⁶⁷ J.Eggens, *Verzamelde privaatrechtelijke opstellen 1* (VPO 1, 1938), p. 320.

¹⁶⁸ L.K. van Zaltbommel, *De betekenis van het recht als systeem*. diss. VU, p. 109 – 110.

rechtspreken moet gebeuren aan de hand van de bepaling van wat redelijk en billijk is.

4.1.2 De betekenis van Eggens voor de rechtswetenschap

Eggens was de auctor intellectualis van de oorspronkelijke versie van E 100. Het gedachtegoed van Eggens bepaalde de (bijzondere) positie van E 100 binnen het civiele recht. Het is hier niet de plaats voor een uitgebreid onderzoek naar de ontwikkelingen van de rechtstheorie in de jaren dertig en veertig van de vorige eeuw, zodat ik volsta met een summiere vergelijking van de ideeën van Eggens, Meijers en Scholten op het gebied van de contractuele gebondenheid.

De vraag waarom overeenkomsten binden was in de negentiende eeuw één van de meest bediscussieerde vragen van de rechtswetenschap¹⁶⁹. In de vorige paragraaf heb ik gewezen op de ideeën van Molengraaff, de leermeester van Eggens. Deze bestreed de heersende leer van zijn tijd, kortweg te omschrijven als ‘een sterke onderwerping aan de letter van de wet’¹⁷⁰. Aan het begin van de twintigste eeuw drong het besef door, dat het recht ook een sociale functie had¹⁷¹. In zijn artikel ‘Een man een man, een woord een woord’¹⁷² behandelde Eggens de vraag naar de grondslag van de contractuele gebondenheid¹⁷³. Hij grondde de gebondenheid niet in het recht zelf, maar onmiddellijk in ethische normen. De juridische gebondenheid voerde hij terug op de ethische eis het gegeven woord gestand te doen. Smits merkt op, dat op die wijze een relatie wordt gelegd tussen de typisch privaatrechtelijke gebondenheid aan de overeenkomst en de publieke ethiek die inhoudt dat de publieke zaak pas werkelijk wordt gediend als iedereen zich bewust is wat die zaak eist¹⁷⁴. Eggens beoogde in zijn artikel de contractuele gebondenheid in verband te brengen met zijn persoonsbegrip, wat betekende dat men de ander als persoon niet serieus neemt als men het gegeven woord niet nakomt en daarmee ook *zichzelf* niet serieus neemt¹⁷⁵. Het is vooral de methode

¹⁶⁹ J.M.Smits, De klassieken van het Nederlands privaatrecht: Eggens ‘Een man een man, een woord een woord’ in *Nederlands Tijdschrift voor Burgerlijk Recht*, 1999, p. 169.

¹⁷⁰ H.C.F.Schoordijk, *De privaatrechtelijke rechtscultuur van de twintigste eeuw in context*, KNAW, Amsterdam, 2003 (hierna: Schoordijk 2003). Zie ook J.M. van Dunné, *Normatieve uitleg van rechtshandelingen. Een onderzoek naar de grondslagen van het geldende verbintenissenrecht*, diss. Leiden, Deventer, 1971, in het bijzonder de Inleiding en p.157-159 (*Heersende leer: vernehmens-ontvangsttheorie. Aldus ook het Nw BW*)

¹⁷¹ Schoordijk 2003 in noot 23.

¹⁷² Oorspronkelijk in: ‘Wegens zijn bijzondere verdienste’ (J.Ph.Suijling-bundel), 1949; herdrukt in *Verzamelde Privaatrechtelijke Opstellen*, deel 2, Alphen aan den Rijn, 1959, p. 200 e.v.(VPO, 2) en in: Eggens-bundel, p.350 e.v.

¹⁷³ Zie vooral hierover Smits 1999, p.169

¹⁷⁴ Smits 1999, p. 170.

¹⁷⁵ VPO 2, p. 206.

die Eggens tot een klassieke auteur heeft gemaakt en die zijn artikelen in de ogen van velen tijdloos maakt, aldus Smits¹⁷⁶.

Scholten schreef in zijn *Algemeen Deel* van de Asser-Reeks¹⁷⁷, dat het contract bindt, omdat het belofte is en dat de rechtswetenschap van die gebondenheid een nadere verklaring niet kan geven. Scholten hield op, waar Eggens begon, deze gaf immers een *verklaring* van de gebondenheid aan het contract. Schoordijk is van mening, dat Scholten teveel de macht van de historische wetgever benadrukte en er te weinig oog voor had, dat een wet slechts zo mag worden geduid, dat de justitiabele zich daarin herkent op het moment van een rechterlijke uitspraak¹⁷⁸. In Scholtens *Zakenrecht* van 1945 ontbreekt het argument, dat de praktijk het best gediend wordt als ook aan nieuwere regelingen analogieën ontleend worden. Overigens propageerde Scholten in zijn *Algemeen Deel* wel het denken in analogieën, waartoe zijn tijdgenoten (met uitzondering van Suijling en Eggens) en de Hoge Raad tot 1960 in onvoldoende mate gebruik van maakten¹⁷⁹. Scholten meende, dat het recht een weergave is van het gemeenschapsoordeel over een evenredige verhouding tussen mensen en dat het recht (dwang)middelen bevat om deze evenredigheid tot stand te brengen¹⁸⁰. In zoverre is hier een overeenkomst met Eggens' opvattingen van dynamische rechtsvinding, die er immers voor moest zorgen, dat de rechtspraak rekening hield met ontwikkelingen in de maatschappij.

Smits stelt in zijn proefschrift, dat bij Meijers de gedachte centraal stond, dat het recht als geheel van rechtsregels, al dan niet vastgelegd in de wet, een betekenis heeft die niet uitgaat boven wat men zich bewust was ten tijde van het opstellen van die regel. Het was ongeoorloofd om aan de regel een grotere waarde toe te kennen dan die met het oog waarop hij is geformuleerd. Meijers maakte een onderscheid tussen wetstoepassing of interpretatie enerzijds en vrije rechtsvinding anderzijds. In het geval van wetstoepassing legt de rechter de woorden van de wet uit en past het resultaat toe op de casus. Hanteert de rechter de vrije rechtsvinding dan beschouwt hij de voorschriften als middel om tot 'rechtsbeginselen en overige belangen' te komen die aan de voorschriften ten grondslag liggen. Vandaaruit komt men tot een beslissing. Een zaak kan onder de norm gebracht worden, als dit in overeenstemming is met het doel van de norm. Is dat

---

¹⁷⁶ Smits 1999, p. 169.

¹⁷⁷ Paul Scholten, *Mr.C.Asser's Handleiding tot de beoefening van het Nederlands burgerlijk recht, Algemeen Deel*, derde druk, Zwolle 1974, p.19.

¹⁷⁸ H.C.F.Schoordijk in: H.C.F.Schoordijk en J.M.Smits, 'Verleden, heden en toekomst van het privaatrecht' in *Ars Aequi* 48 (1999), p.800.

¹⁷⁹ Schoordijk en Smits 1999, p.801.

¹⁸⁰ Zie ook: Hartendorp, R.C. Hartendorp, *Praktisch gesproken: Alledaagse civiele rechtspleging als praktische oordeelsvorming*, diss. EUR, Rotterdam, 2008, p. 72, waar deze stelt, dat naar de opvatting van Scholten de werkelijkheid van subjectieve rechten gezien moet worden als rechtsstrijd die gepaard gaat met het gebruik van macht.

niet mogelijk dan rest niets anders dan in een vrije rechtsvinding tot oordeelsvorming te komen¹⁸¹.

In zijn artikel over Meijers in de bundel *Zestien juristen en hun filosofische inspiratie*¹⁸² concludeert Smits, dat het werk van zijn tijd- en vakgenoten Scholten en Eggens op het terrein van de rechtstheorie veel meer aanspreekt dan de geschriften van Meijers. Toch is het nog altijd de moeite waard kennis te nemen van Meijers' opvattingen over rechtsvinding en de ordening van de rechtsstof al was het maar om een goed idee te krijgen op Meijers bedoelingen met het nieuw Burgerlijk Wetboek. Eggens merkt in zijn artikel in de Suijling-bundel op, dat Meijers in zijn boek “*De algemene begrippen van het burgerlijk recht*” de subjectieve wil *naast* opgewekt vertrouwen stelt als grond van gebondenheid aan een overeenkomst. Hij constateert, dat Meijers begrip en formule vereenzelvigd, zich het begrip statisch, niet dynamisch, vloeiend, denkt¹⁸³.

Het is duidelijk, dat de dynamische opvatting van het recht, zoals Eggens die voorstond, in zijn tijd zeker geen gemeengoed was. Scholten heeft ook gepleit voor sociale verankering van het recht, bijvoorbeeld door te pleiten voor een benadering in analogieën, maar zo duidelijk als Eggens heeft hij daarover niet uitgesproken. Meijers had duidelijk andere ideeën over de richting die het burgerlijk recht moest inslaan, zoals ook blijkt uit Eggens eigen opmerkingen, die ik hierboven heb vermeld. In de jaren dertig en veertig vertegenwoordigden de ideeën van Eggens over de grondslagen van de contractuele gebondenheid geen hoofdrichting in de discipline.

4.1.3 Reacties in de vakliteratuur

De nieuwe vorm van rechtspraak, het herstelrecht, leidde ertoe, dat voor- en tegenstanders de degenen kruisten. In het *NJB* van 1946 zijn twee belangrijke artikelen opgenomen die over het herstelrecht handelen. Het betreft een artikel van professor J.H.Beekhuis en één van P.G.H.G.Brom. Het laatste is een reactie op het artikel van Beekhuis.

Beekhuis spreekt¹⁸⁴ over E 100 als het resultaat van “revolutionaire vernieuwingswoede”, nu redelijkheid en billijkheid aan de rechter de bevoegdheid geven van de wet af te wijken alsof er geen artikel 11 wet A.B.¹⁸⁵ zou zijn. Hij merkt op,

---

¹⁸¹ J.M. Smits, *Het vertrouwensbeginsel en de contractuele gebondenheid: beschouwingen omtrent de dogmatiek van het overeenkomstenrecht*, diss. Leiden, Arnhem, 1995, p. 49 (hierna: Smits, 1995), p. 49.

¹⁸² J.M.Smits, ‘E.M.Meijers’ in *Zestien juristen en hun filosofische inspiratie*, Nijmegen, 2004, p. 73.

¹⁸³ VPO 2, pp. 206 en 207.

¹⁸⁴ J.H.Beekhuis, ‘Beschouwingen over het rechtsherstel’, in *NJB* (1946), 121-131; 137 – 145

¹⁸⁵ Wet van 15 mei 1829 houdende Algemeene Bepalingen der Wetgeving van het Koninkrijk. Artikel 11: *De regter moet volgens de wet regt spreken; hij mag in geen geval de innerlijke waarde of billijkheid der wet beoordelen.*

dat bij vergelijking van de regeling in de artikelen 23 en 25 van E 100 met die van het BW er een paar belangrijke afwijkingen opvallen. De bevoegdheid van de rechter om op grond van na het sluiten van het contract ingetreden omstandigheden in te grijpen in de contractuele verhouding is zeer belangrijk uitgebreid. Niet alleen in het contractenrecht, maar ook in het zakenrecht leidde E 100 tot een eigenzinnige aanpak. Beekhuis gaf het volgende voorbeeld van een regeling in het rechtsherstel, namelijk die bij het verlies van de zaak door de eigenaar. Paste men de gewone regels van het zakenrecht toe, dan zou, wanneer in deze gevallen de Verwalter, aangesteld op grond van een nietige verordening, tot vervreemding was overgegaan, de eigendom bij de oorspronkelijke eigenaar zijn gebleven wegens het ontbreken van beschikkingsbevoegdheid van de Verwalter, alles behoudens artikel 2014 BW. De regeling van E 100 komt dan eigenlijk neer op het toepassen van de beginselen van artikel 2014, eerste lid, ook op onroerend goed.

Onder de titel *Herstelprocesrecht* schreef Brom¹⁸⁶ een reactie op het artikel van Beekhuis. In zijn visie was geen sprake van vernieuwing van recht, maar van een in het leven roepen van een volmaakt op zichzelf staand stuk recht, namelijk karakteristiek ‘herstel’-recht. Brom beschouwde het herstelrecht als een publiekrechtelijke correctie, dat wil zeggen in beginsel feitelijk ‘herstel’ en niet meer dan dat. De herstelrechter treedt in beginsel niet in de beoordeling van werkelijke (civielrechtelijke) rechtsverhoudingen. In de ogen van Brom was het de taak van de herstelrechter te bepalen welke feiten voor herstel in aanmerking komen, wat door toedoen van de bezetter was veranderd diende zo nodig hersteld te worden in de oude situatie. Het ingrijpen van de herstelrechter strekte zich niet uit tot de betrekkingen welke rechtsbetrekkingen zijn volgens ‘bevrijd-Nederlandsch’ recht, deze rechter grijpt in in feitelijke betrekkingen. Het herstelrecht kenmerkte zich door zijn gelegenheidskarakter. De bevoegdheid van de herstelrechter werd in beginsel slechts toegepast om publiekrechtelijk herstel te realiseren, hetgeen hoogstens kon betekenen het zoveel mogelijk ongedaan maken van het feitelijk gebeurde. Brom constateerde een gelijkenis tussen E 100 en de administratieve rechtspraak. Hij baseerde die vaststelling onder andere op de toekenning aan de Raad voor het Rechtsherstel van de bevoegdheid om ambtshalve getuigen en deskundigen te horen en ze hiertoe zelf op te roepen en onderkende op dit punt een overeenkomst met artikel 102, lid 4, van de Beroepswet. De Afdeling Rechtspraak was niet alleen rechter, maar ook een ‘lichaam met verordenende bevoegdheid’, dus ‘wetgever’ in ruime zin. Doorslaggevend was de omstandigheid, dat de oorzaak van het wilsgebrek was terug te voeren tot de invloed van overheidsgezag van bezetter of bevrijder. Brom wees daarbij op artikel 58 van de Ambtenarenwet 1929 en de artikelen 54 juncto 53 van F 272.

---

¹⁸⁶ P.H.H.G. Brom, ‘Herstelprocesrecht’, in *NJB* (1946), 697 – 703; 713 – 720. Zie ook § 3.6.1

In de jaargang 1947 reageerde Beekhuis kort op het artikel van Brom¹⁸⁷, en wel met name voorzover Brom voor ‘rechtsbetrekkingen’ ‘feitelijke betrekkingen’ had willen lezen. Belinfante¹⁸⁸ bestreed de mening van Brom en hij was van mening, dat de correcties van E 100 niet van publiekrechtelijke aard zijn, omdat het besluit vermogensrechtelijke betrekkingen tussen partijen regelt:

“De tegenpartij van den gelaedeerde is niet de bezettingsoverheid, die – in wezen – onrechtmatig handelde, doch de persoon, die ten gevolge van de handeling een recht heeft verkregen of van een schuld is bevrijd. De correctie is privaatrechtelijk; echter grijpt zij, dieper dan de gewone rechtspraak dat kan, ook in publiekrechtelijke handelingen in.”

Deze discussie in het *NJB* toont aan, dat de interpretatie van het karakter van het rechtsherstel wijd uiteen liep, van privaatrechtelijke noviteiten tot een ingrijpen door de overheid in administratiefrechtelijke zin. Tot 1950 zijn in het *NJB* korte artikelen over het rechtsherstel opgenomen, vooral van polemische aard met name van de hand van Groeneboom¹⁸⁹. Vervolgens wordt het stil in de vakliteratuur, alleen het effectenrechtsherstel komt veelvuldig aan de orde, met name in de artikelen van De Grooth in het *WPNR*¹⁹⁰.

4.2 De kernartikelen van hoofdstuk III van E 100

Zoals in de meeste wetten zijn ook in E 100 naast procedurele regels materiële uitgangspunten te onderkennen. De materiële uitgangspunten, de kernartikelen, bespreek ik in deze paragraaf. E 100 was als volgt ingedeeld. In het eerste hoofdstuk, de eerste drie artikelen, waren definities en algemene bepalingen vastgelegd, waarbij de begrippen ‘rechtsbetrekking’ en ‘de bijzondere omstandigheden’ van groot belang waren¹⁹¹. Het tweede hoofdstuk bepaalde de inrichting en de procedurele bevoegdheden van de Raad (artikelen 4 tot en met 19). Artikel

¹⁸⁷ J.H. Beekhuis, ‘Herstelprocesrecht’, in *NJB*, 1947, p. 42.

¹⁸⁸ W.G. Belinfante, ‘Herstelprocesrecht’ in *NJB*, 1947, p. 60 – 63. Zie ook § 3.6.1.

¹⁸⁹ P. Groeneboom, *Ad artikel 32 van het Besluit E 100*, in *NJB* (1948), p. 197-198.

¹⁹⁰ G. de Grooth, *De effectenregistratie middel tot weigering van rechtsherstel?* in *Weekblad voor Privaatrecht, Notaris-ambt en Registratie* (1949), nos. 4114 – 4117; *Het rechtsherstel voor toondereffecten en het “systeem van F 272”* in *Weekblad voor Privaatrecht, Notaris-ambt en Registratie* (1950), nos. 4142 – 4143.

¹⁹¹ “Rechtsbetrekking” is iedere vermogensrechtelijke betrekking, artikel 1, aanhef en sub 2, E 100. “De bijzondere omstandigheden” zijn de omstandigheden, welke direct of indirect het gevolg zijn van enige oorlogshandeling, van de bezetting van gebied van het Koninkrijk door de vijand, van de bevrijding van zodanig gebied en in het algemeen alle omstandigheden, welke op enigerlei wijze verband houden met of het gevolg zijn van de deelneming van het Koninkrijk aan de oorlog; artikel 1, aanhef en sub 7, E 100.

18 bepaalde dat besluiten van de Raad in het gehele Koninkrijk dezelfde kracht hadden als een rechterlijke uitspraak¹⁹². Artikel 19 bepaalde, dat de gewone rechter onbevoegd was kennis te nemen van vorderingen of verzoeken tot behandeling waarvan de Raad bevoegd was¹⁹³. In het derde hoofdstuk van E 100, *Van Regeling van Rechtsbetrekkingen en Rechtsherstel*, waren de absolute bevoegdheden van de Raad voor het Rechtsherstel nader omschreven, waarbij voor effecten een uitzondering werd gemaakt. Het zeer uitgebreide vierde hoofdstuk was gewijd aan het effectenrechtsherstel. Artikel 22 bepaalde dat bij de toepassing van hoofdstuk III de Raad naar redelijkheid en de billijkheid oordeelt en gaf daardoor de inhoudelijke richtsnoer voor het rechtspreken van de Raad. Het kernartikel was artikel 23. Lid 1 luidde:

"De Raad is bevoegd tijdens de vijandelijke bezetting van het Rijk in Europa tot stand gekomen of gewijzigde rechtsbetrekkingen geheel of gedeeltelijk nietig te verklaren, gewijzigd vast te stellen of daarvan, als zij onbepaald zijn, de inhoud te bepalen, indien

a. deze rechtsbetrekkingen bestaan tusschen personen, waarvan ten minste één ingezetene van het Koninkrijk is, of deze rechtsbetrekkingen tot voorwerp hebben een zaak of een recht, zich binnen het Koninkrijk bevindende, en daarnevens

b. naar het oordeel van de Raad het achterwege laten van zodanig ingrijpen in verband met de bijzondere omstandigheden onredelijk ware."

De Raad werd hierdoor bevoegd verklaard rechtsbetrekkingen geheel of gedeeltelijk nietig te verklaren, gewijzigd vast te stellen of bij onbepaaldheid van de rechtsbetrekkingen de inhoud daarvan te bepalen. Voorwaarde was dat het rechtsbetrekkingen betrof die tijdens de vijandelijke bezetting tot stand waren gekomen of waren gewijzigd. Ook was de Raad bevoegd tijdens de bezetting te niet gegane rechtsbetrekkingen geheel of gedeeltelijk te doen herleven. In dit eerste lid stond een bevoegdheid omschreven die in het reguliere burgerlijk recht werd toegepast bij het ontbreken van één van de ontstaansvereisten voor een overeenkomst. Bij het ontbreken van toestemming van een van de partijen en bij het ontbreken van een (bepaald) onderwerp komt er geen overeenkomst tot stand. De overeenkomst was van rechtswege nietig als zij een ongeoorloofde oorzaak had of wanneer de oorzaak ontbrak. De overeenkomst was vernietigbaar bij handelingsonbekwaamheid en wilsgebreken¹⁹⁴. In artikel 23 E 100 werd niet gesproken over overeenkomsten, maar van rechtsbetrekkingen, dat is een breder begrip. De Raad had meer mogelijkheden om tot nietigverklaring over te

---

¹⁹² Artikel 18, lid 1, E 100.

¹⁹³ Artikel 19, lid 1, E 100.

¹⁹⁴ H. Drion/M.A. Kakebeeke-Van der Put (bew.), *Compendium van het Nederlands vermogensrecht* (Deventer 1976), p.105.

gaan dan de burgerlijke rechter, omdat de laatste slechts in wel omschreven gevallen de nietigheid uitspreekt en de herstelrechter slechts gebonden was aan het vereiste, dat er gelet op de bijzondere omstandigheden een noodzaak bestond tot ingrijpen. In het tweede lid werd de Raad bevoegd verklaard tijdens de bezetting teniet gegane rechtsbetrekkingen geheel of gedeeltelijk, al of niet in gewijzigde vorm, te doen herleven. Op dit punt was sprake van een sterk van het civiele recht afwijkende bevoegdheid. Hooguit zou een vergelijking gemaakt kunnen worden met het in appel of cassatie vernietigen van een rechterlijk vonnis, waardoor een overeenkomst weer van kracht wordt, die in eerdere instantie was vernietigd. Dit is echter niet juist, omdat immers de overeenkomst na appel of cassatie geacht wordt steeds te hebben bestaan. Er herleeft niets. Het derde lid maakte een uitzondering voor regelingen in andere hoofdstukken van E 100 of bij andere besluiten, deze hadden voorrang boven de toepassing van de leden 1 en 2 van artikel 23.

Artikel 24 maakte het mogelijk rechtshandelingen, die het ontstaan, de wijziging of het te niet gaan van de in artikel 23 bedoelde rechtsbetrekkingen hebben veroorzaakt, geheel of gedeeltelijk nietig te verklaren of daarvan de inhoud gewijzigd vast te stellen. Dit artikel schiep de mogelijkheid om rechtshandelingen aan te tasten of gewijzigd vast te stellen die geleid hadden tot de door de Raad gewijzigde rechtsbetrekkingen. Zo kon de Raad handelingen van een Verwalter nietig verklaren, die ertoe hadden geleid, dat een joods bedrijf werd geliquideerd en het perceel waarin dat bedrijf gevestigd was verkocht werd. In dit artikel werd duidelijk hoe verreikend de bevoegdheden van de Raad waren, immers op deze wijze konden hele reeksen rechtshandelingen vernietigd of gewijzigd vastgesteld worden.

In aanvulling op het bepaalde in artikel 23 was in artikel 25 bepaald, dat werd aangenomen dat het achterwege laten van ingrijpen door de Raad in de rechtsbetrekkingen bedoeld in artikel 23 die verricht waren onder dwang, bedreiging of onbehoorlijke invloed van de vijand, onredelijk was. Dit gold ook als de dwang werd uitgeoefend door personen of instanties, door of vanwege de vijand met macht bekleed en ten slotte bij het ontbreken van een geoorloofde oorzaak of op grond van een maatregel van de bezetter, ten aanzien waarvan door de Kroon was bepaald, dat hij geacht wordt nimmer van kracht te zijn geweest. De Raad vermocht met andere woorden in alle civielrechtelijke rechtsbetrekkingen, ontstaan of gewijzigd ten tijde van de vijandelijke bezetting, in te grijpen, moest zelfs ingrijpen als het onredelijk was dat achterwege te laten, waarbij artikel 25 nauwkeurig aangaf onder welke voorwaarden de Raad geen vrijheid had om ingrijpen achterwege te laten.

De Raad kon bevelen ¹⁹⁵, als hij gebruik had gemaakt van zijn bevoegdheden ex artikel 24, dat zaken of rechten aan de eigenaar werden teruggegeven, tenzij de zaak of het recht zich bevond in het bezit van een persoon die aannemelijk maakte, dat hij de zaak of het recht te goeder trouw en onder bezwarende titel van een derde had verkregen. Echter kon ook in het laatste geval de zaak (of het recht) terugkeren naar de eigenaar als de zaak of het recht voor de eigenaar een grotere waarde had dan voor de bezitter. In het eerste geval gebeurde de teruggave zonder schadevergoeding behalve als de Raad mocht menen dat er bijzondere omstandigheden waren om dat wel te bepalen. In het tweede geval geschiedde de teruggave tegen betaling van de waarde van het goed of het recht aan de bezitter. Was er sprake van geweest, dat de eigenaar voor het goed of het recht dat hij had moeten afstaan een tegenprestatie had gekregen, dan diende hij die tegenprestatie of een door de Raad te begroten bedrag terug te geven of te betalen aan de Staat of aan degene die aan hem die tegenprestatie had betaald¹⁹⁶. Artikel 31 beschermde de goede trouw van hem die een zaak of een recht had verkregen om niet onder de voorwaarde dat hij aannemelijk maakte, dat hij zijn recht middellijk of onmiddellijk had verkregen van een rechtsvoorganger die de zaak of het recht te goeder trouw en onder bezwarende titel had verkregen. Artikel 32 bepaalde, dat goede trouw voor de toepassing van de bepalingen in het derde hoofdstuk en het volgende hoofdstuk (*Van effecten*) slechts kon worden aangenomen, indien degene op wiens goede trouw een beroep werd gedaan, niet wist, noch redelijkerwijs had behoren te vermoeden, dat het bezit van de zaak of van het recht voor de eigenaar was verloren tengevolge van een rechtshandeling als bedoeld in artikel 25. Goede trouw werd niet verondersteld, doch moest door degene, die zich daarop beriep, aannemelijk worden gemaakt¹⁹⁷. Artikel 33 bepaalde onder welke voorwaarden sprake was van bevrijdende betaling tijdens de vijandelijke bezetting. In de leden 1 en 2 werd omschreven, onder welke voorwaarden bevrijdend was betaald. In het derde lid stond echter, dat de Raad van het bepaalde in de eerste twee leden kon afwijken als hij van oordeel was, dat er bijzondere omstandigheden waren op grond waarvan de schuldenaar of hij die tot afgifte verplicht was, betaling onderscheidenlijk afgifte, had moeten weigeren. In het eerste lid was bepaald, dat de schuldenaar die jegens een

---

¹⁹⁵ Artikel 27, eerste lid, E 100.

¹⁹⁶ In de artikelen 28 tot en met 30 zijn de situaties beschreven als in artikel 27, maar dan ten aanzien van zakelijke en persoonlijke rechten en de vruchten van zaken of rechten.

¹⁹⁷ Overigens is de verwijzing naar de bepalingen in het vierde hoofdstuk opmerkelijk, omdat in artikel 36 is bepaald, dat het derde hoofdstuk niet van toepassing is op het rechtsherstel met betrekking tot effecten, die ingevolge hoofdstuk IV moeten worden geregistreerd, voor zover dit hoofdstuk afwijkende voorschriften geeft. In hoofdstuk IV staan geen bepalingen ten aanzien van de goede trouw en om die reden is artikel 32 ook van toepassing op het effectenrechtsherstel.

schuldeiser gehouden was tot betaling en die tijdens de vijandelijke bezetting op grond van een bestaande verplichting aan een ander dan de schuldeiser had betaald, bevrijd bleef, ook als de rechtshandeling door de Raad werd nietigverklaard.

In het tweede lid werd hetzelfde als in het eerste bepaald indien het de afgifte van een zaak of een recht betrof. Dit artikel was sterk omstreden, omdat op grond van dit artikel het mogelijk was om bevrijdend te betalen aan een ander dan de schuldeiser of een zaak af te geven of een recht over te dragen aan een ander dan de eigenaar. Vorderde bijvoorbeeld een roofinstelling als de Liro van een debiteur betaling van een hypotheekschuld en werd deze aan de Liro betaald dan kwam het geld niet ten goede aan de crediteur maar aan de vijand of diens handlangers. Na de oorlog kon de debiteur een beroep doen op artikel 33 om te laten bepalen dat hij indertijd bevrijdend had betaald. De crediteur kreeg dan wel een vordering op de boedel van in dit geval de Liro, maar het was zeker vlak na de oorlog nog maar de vraag hoeveel dat zou opleveren.

Veraart bespreekt uitvoerig de toepassing van artikel 33 door de Raad op het rechtsherstel van hypotheek¹⁹⁸ en hij constateert, dat daarbij de vraag centraal staat of er sprake was van 'bijzondere omstandigheden' zoals in lid 3 van artikel 33 genoemd. Was daarvan sprake dan had de debiteur niet bevrijdend betaald. Welke waren die bijzondere omstandigheden? Dit kon een te snelle betaling door de debiteur zijn op eerste vordering van de Duitse roofinstelling of van een Nederlandse handlanger, maar het kwam ook wel voor dat de Raad dit niet beschouwde als een omstandigheid die toepassing van artikel 33, lid 3 noodzakelijk maakte. Een tweede mogelijkheid was, dat de debiteur de ontstane verplichting tot aflossing aan zichzelf had te wijten¹⁹⁹. Artikel 33 maakte het mogelijk, dat debiteuren bevrijdend hadden betaald in bezettingstijd terwijl het geld niet in handen kwam van de crediteur maar van een derde, de crediteur bleef dan achter met een vordering op de Duitse roofinstantie of op een handlanger.

Artikel 34, eerste lid, sub a, bepaalde onder welke voorwaarden een schadevergoeding kon worden toegewezen, als de teruggave van zaken, rechten of vruchten niet werd bevolen, omdat deze waren tenietgegaan of onvindbaar waren of zich bevonden in het bezit van een persoon die deze te goeder trouw en onder bezwarende titel had verkregen, of op grond van het bepaalde in artikel 33 dan wel omdat de Raad om andere redenen geen termen aanwezig had geacht de teruggave te bevelen. Het eerste lid, sub b en c, bepaalde, dat als teruggave wel werd bevolen maar de daarop rustende zakelijke of persoonlijke rechten in stand bleven of dat bleek dat de zaken, rechten of vruchten een waardevermindering hadden ondergaan die niet zou zijn opgetreden als de eigenaar daarover was

---

¹⁹⁸ Veraart 2005, p. 194–213.

¹⁹⁹ Veraart 2005, p.203.

blijven beschikken de Raad een schadevergoeding bepaalde. Deze schadevergoeding was alleen hoofdelijk verschuldigd door hen die de zaak, het recht of de vruchten in bezit hadden gehad sedert het tijdstip het bezit voor de eigenaar verloren was gegaan. Het bedrag van de schadevergoeding was gelijk aan de schade die de eigenaar leed.

Artikel 36 bepaalde, dat hoofdstuk III geen toepassing vond op het rechtsherstel van effecten voorzover hoofdstuk IV afwijkende bepalingen bevatte. Wel was hoofdstuk III van toepassing op het rechtsherstel van effecten die niet op de wijze als in hoofdstuk IV bepaald ter toetsing kwamen. Hadden rechtsbetrekkingen of rechtshandelingen niet alleen betrekking op effecten, maar ook op andere zaken of rechten dan was hoofdstuk III alleen van toepassing op die andere zaken of rechten.

Artikel 37 bepaalde, dat de termijn van verjaring door verloop van drie jaren als bepaald in lid 2 van artikel 2014 BW voor de toepassing van E 100 als niet geschreven diende te worden beschouwd. Artikel 38 bepaalde, dat het bepaalde in hoofdstuk III van toepassing was ook indien met betrekking tot de in dit hoofdstuk bedoelde rechtsbetrekkingen of rechtshandelingen tijdens de vijandelijke bezetting van het Rijk in Europa een rechterlijke of arbitrale uitspraak was gegeven, een bindend advies was gegeven, of een dading was getroffen.

In het derde hoofdstuk was ernaar gestreefd de bevoegdheid van de Raad om rechtsbetrekkingen te wijzigen of weer te doen herleven met precisie te regelen. Vinden we de hoofdregel in artikel 23, daarna werden de gevolgen van toepassing van dit artikel geregeld. De aantasting van de rechtshandelingen die geleid hadden tot de vernietigde rechtshandeling was een belangrijke schakelbepaling om tot het rechtsherstel van de eigenaar te kunnen komen. Artikel 25 schreef dwingend voor om tijdens de bezetting onder dwang tot stand gekomen rechtsbetrekkingen te vernietigen, omdat verondersteld werd dat het onredelijk was dergelijke rechtsbetrekkingen niet aan te tasten.

De teruggave van zaken geschiedde in de regel zonder tegenprestatie, maar had de bezitter de zaak of het recht verkregen te goeder trouw en onder bezwarende titel gebeurde dat niet, tenzij de zaak of het recht voor de eigenaar een grotere waarde vertegenwoordigde dan voor de bezitter. In het laatste geval werd aan de bezitter een schadevergoeding toegekend.

Belangrijk is de omkering, zoals bepaald in artikel 32, dat de goede trouw niet verondersteld werd, maar aannemelijk moest worden gemaakt. Hij die zich op zijn goede trouw beriep, moest aannemelijk maken, dat hij niet wist noch redelijkerwijs had behoren te vermoeden, dat het bezit van de zaak of van het recht voor de eigenaar verloren was gegaan tengevolge van een rechtshandeling als bedoeld in artikel 25.

De regelgever heeft gewild, dat de profiteurs de goederen of rechten die zij zich in de oorlog hadden toegeëigend weer teruggaven aan hen die onder dwang of

anderszins maar in elk geval onvrijwillig daarvan waren beroofd. De kwestie van de bevrijdende betaling tijdens de bezetting is hierboven uit de doeken gedaan. Voor vele debiteuren was dit een belangrijk middel om te voorkomen dat zij met lege handen achterbleven. Vaak bleef in plaats van de debiteur de crediteur achter met een claim op een roofinstelling. De vele variaties van rechtsherstel konden ertoe leiden dat een zaak of een recht niet of niet onbezwaard of slechts tegen betaling aan de eigenaar terugkeerden. Artikel 34 gaf aan op welke schadevergoedingen de eigenaar aanspraak kan maken. De schadevergoeding moest de schade dekken die de eigenaar leed omdat hij zijn zaak of recht niet terug kreeg of bezwaard met een hypotheek of slechts tegen een betaling. De Raad bepaalde de hoogte van de schadevergoeding en daarvoor waren allen hoofdelijk aansprakelijk, die de zaak of het recht te kwader trouw in hun bezit hebben gehad sinds het moment waarop de eigenaar het bezit daarvan was kwijt geraakt. Hoofdstuk III was, afgezien van de aparte regeling voor het rechtsherstel van effecten, de materiële kern van E 100, hierin werden de rechtsbeginselen geformuleerd die van toepassing waren op de verzoeken tot rechtsherstel. Het gebruik hiervan door de rechtsherstelrechter komt aan de orde bij de bespreking van de jurisprudentie van het rechtsherstel.

4.3. De procedurele regels van E 100.

Hoofdstuk VIII regelde de procedures voor de Afdeling Rechtspraak. Deze Afdeling was belast met de afhandelingen van geschillen voortvloeiende uit hoofdstuk III en met de behandeling van het hoger beroep van beslissingen van andere afdelingen bedoeld in artikel 18, lid 5²⁰⁰. De Afdeling Rechtspraak stelde uit haar leden zoveel kamers samen als voor de goede gang van zaken nodig was. Zij kon bepalen, dat één of meer kamers zitting zouden hebben in andere plaatsen dan de plaats van vestiging van de Raad²⁰¹.

Conform artikel 122 gebeurde het aanbrenge van een zaak bij verzoekschrift, ondertekend door de verzoeker of zijn gemachtigde. In het verzoekschrift werden vermeld de naam, de voornamen, de woonplaats en, eventueel, de gekozen woonplaats van de verzoeker en de gerequesteerde(n). Bij het verzoekschrift werden overgelegd, indien het een hoger beroep betrof een expeditie van de beslissing van een andere afdeling van de Raad en indien het verzoekschrift werd ingediend door een gemachtigde de volmacht van de verzoeker aan de gemachtigde. Verder werden overgelegd afschriften van het verzoekschrift, eventueel bewijsstukken en de gronden waarop de eis berustte²⁰². De substituutgriffier zond per aangetekende brief een afschrift van het verzoekschrift en van

---

²⁰⁰ Artikel 114 E 100.

²⁰¹ Artikel 116, E 100.

²⁰² Artikel 126, E 100.

de daarbij overgelegde bewijsstukken aan elke gerequesteerde onder mededeling van de termijn, waarbinnen de gerequesteerden schriftelijk konden antwoorden. Het antwoord op de eis diende aan dezelfde eisen te voldoen als die welke aan de eis werden gesteld²⁰³. Bij het antwoord kon een eis in reconventie worden ingesteld, indien het betrof een hoger beroep of een incidenteel hoger beroep, ook wanneer de termijn voor het instellen van een zelfstandige eis, of een zelfstandig hoger beroep al was verstreken.

De kamer was bevoegd niet in het geding betrokken belanghebbenden, in elke stand van het geding als partij toe te laten of op te roepen. De uitspraak was bindend tussen alle partijen, ook al waren niet alle partijen verschenen. De kamer kon de behandeling van een zaak schorsen, als bleek, dat bij de gewone rechter of bij een andere kamer van de Afdeling Rechtspraak een geding ahangig was, waarvan de uitslag invloed kon hebben op de beslissing in het voor de kamer ahangige geding. Deze schorsing duurde totdat in het andere geding uiteindelijk was beslist²⁰⁴.

Na het ontvangen van het antwoord of als het antwoord niet binnenkwam na het verstrijken van de bepaalde termijn, bepaalde de kamer of een nadere mondelinge toelichting ter zitting van de kamer zou plaatsvinden. De kamer kon beslissen dat geen mondelinge toelichting zou plaats vinden en de behandeling sluiten en daarbij een datum bepalen voor de uitspraak, waarvan aan partijen door de substituut-griffier mededeling werd gedaan. In andere gevallen geschiedde de sluiting van de behandeling en de bepaling van de datum voor de uitspraak aan het einde van de zitting waarin partijen waren gehoord, de mondelinge behandeling had plaatsgevonden of getuigen of deskundigen

waren gehoord²⁰⁵. De zittingen waren, behoudens uitzonderingen om reden van openbare orde of zedelijkheid of van staatsbelang, openbaar en de uitspraak geschiedde in een openbare zitting van de kamer²⁰⁶. De beslissingen waren met redenen omkleed. Hiertegen stond hoger beroep noch cassatie open, belanghebbenden konden echter, op grond van door de kamer bij de beslissing niet in aanmerking genomen feiten of omstandigheden, binnen drie maanden na de beslissing hiervan herziening vragen bij de Afdeling Rechtspraak²⁰⁷. De herzieningsprocedure had geen schorsende werking, tenzij dat was bepaald bij de oorspronkelijke uitspraak of als de kamer die de herzieningsprocedure behandelde dat bij voorraad bepaalde²⁰⁸. In gevallen waarbij in titel II van hoofdstuk VIII niet

---

²⁰³ Artikel 129, E 100.

²⁰⁴ Artikel 138, E 100.

²⁰⁵ Artikel 139, lid 4, E 100.

²⁰⁶ Artikelen 141 en 142, E 100.

²⁰⁷ Artikel 143, lid 3, E 100.

²⁰⁸ Artikel 144, E 100.

was voorzien kon de Afdeling Rechtspraak zelf regelen stellen ten aanzien van de rechtsgang, zolang daarin niet door een wettelijke maatregel was voorzien²⁰⁹.

4.3.1 Procedure van voorzieningen bij voorraad in kort geding

In titel IV van hoofdstuk VIII was de procedure van voorzieningen bij voorraad in kort geding vastgelegd. In zaken die de werkzaamheid van de Raad betroffen, waarin een onmiddellijke voorziening bij voorraad werd vereist, was de voorzitter van de Raad, de voorzitter van één van de kamers of hij die één van hen verving bevoegd deze voorziening te treffen naar aanleiding van een schriftelijk tot hem gericht verzoek²¹⁰. Een verzoek was, als het ook op grond van artikel 113d gedaan zou kunnen worden niettemin ontvankelijk.

Het lid van de afdeling dat op het verzoek moest beslissen regelde de rechtsgang naar eigen goedvinden. Hoger beroep op de afdeling kon binnen een week worden ingesteld bij een verzoekschrift, waarvan de behandeling door de voorzitter onverwijld naar één van de kamers werd verwezen. Voor deze rechtsgang gold hetzelfde als was bepaald ten aanzien van het kort geding.

4.3.2 Partijen en termijnen

In de eerste plaats is partij de verzoeker (of verzoekers), ook wel requestrant genoemd, in de tweede plaats de gerequesteerde, ook wel verweerder genoemd. Er kunnen één of meer gerequesteerden zijn, die zich voegen in een zaak of daarbij betrokken worden, dit betreft vaak de beheerders van vijandelijke boedels, bijvoorbeeld van de NGV of de LVVS, maar ook de joodse geldverstrekkers tegen wil en dank²¹¹.

De termijn voor het indienen van een verzoek bij de Raad voor het Rechtsherstel was bepaald in artikel 21 E 100. Het Dagelijks Bestuur besloot op 20 december 1950 de termijn te verlengen tot ultimo juni 1951²¹². Tot een nader te bepalen tijdstip zouden nog wel verzoekschriften ingediend kunnen worden die betrekking hadden op geschillen ten aanzien van onroerende zaken, als bedoeld in artikel 113a van E 100 voor zover deze geschillen vóór 1 juli 1948 ter kennis waren gebracht van de Afdeling Onroerende Goederen. Uiteindelijk werd de uiterste datum voor deze verzoeken bepaald op de dag voor 1 juni 1955²¹³. Het gaat dan om die gevallen, waarin onder vigeur van de bepalingen van Hoofdstuk VIIa van E 100, zoals dat luidde vóór de inwerkingtreding van de wet van 21

---

²⁰⁹ Artikel 146, E 100.

²¹⁰ Artikel 150a, E 100.

²¹¹ Zie *Rechtsherstel*, VI, 51/111.

²¹² Besluit Dagelijks Bestuur RvhR, 20 december 1950, *RV*, p. 736.

²¹³ Mededelingen van het Secretariaat van de Raad, *RIX*, p. 73–75.

december 1951²¹⁴ een proces-verbaal van zwarigheden en de daarop betrekking hebbende voorstellen van de Afdeling Onroerende Goederen door deze afdeling in afschrift ter griffie van de Afdeling Rechtspraak waren gebracht. Voor het in behandeling nemen van een op deze wijze ter kennis van de Afdeling Rechtspraak gebracht geschil was het nodig, dat bij die Afdeling alsnog een verzoekschrift tot regeling van dat geschil werd ingediend.

4.3.3 Verweren

4.3.3.1 *De exceptie van onbevoegdheid*

De exceptie van onbevoegdheid kon aangevoerd worden op grond van twijfel of de bevoegde rechter was geadiëerd door de verzoeker. In het geval van het herstelrecht is deze twijfel niet verrassend, omdat de nieuwe regels en de nieuwe rechter enig inzicht in en kennis van de materie bij betrokkenen vergden om te weten of deze rechter wel bevoegd was. In de beginfase en dan vooral in het kort geding werd deze exceptie vaak aangevoerd. Artikel 19, lid 1, van E 100 bepaalde, dat de gewone rechter onbevoegd was kennis te nemen van vorderingen of verzoeken waarvoor de Raad voor het Rechtsherstel bevoegd was. Overigens werd die onbevoegdheid slechts uitgesproken, als daarop door een partij beroep werd gedaan voor alle weren (lid 3). De bevoegdheid, waarvan hier sprake is, was in belangrijke mate verankerd in artikel 23, lid 1, van E 100 inhoudende, dat tijdens de vijandelijke bezetting tot stand gekomen of gewijzigde rechtsbetrekkingen door de Raad voor het Rechtsherstel nietig verklaard kunnen worden, gewijzigd vastgesteld kunnen worden of bij onbepaalde inhoud door de Raad bepaald worden. Centraal stond de vraag of er rechtsbetrekkingen in het geding waren die op enigerlei wijze tijdens de bezetting gewijzigd waren of tot stand waren gekomen of te niet waren gegaan.

4.3.3.2 *Verweren van inhoudelijke aard*

Andere verweren hadden meestal betrekking op de inhoud van de zaak. Ik geef hier een kort overzicht, in de bespreking van de jurisprudentie van de Afdeling rechtspraak komen deze verweren uitvoerig aan de orde. Een veel voorkomend verweer hield in, dat de verweerder niet op de hoogte was geweest van de joodse herkomst van het door hem gekochte of gehuurde perceel²¹⁵. In dit kader werd ook wel een beroep op de goede trouw van verweerder gedaan, wat vaak strandde op de overweging van de Afdeling Rechtspraak, dat verweerder in de openbare register de herkomst van het pand had behoren te onderzoeken²¹⁶. Een uitzondering daarop is te vinden in de uitspraak van de Amsterdamse Kamer

---

²¹⁴ *Stb.* 586, 1951. Zie bijlage 3.

²¹⁵ AR Den Haag, 20 juli 1946, *NOR II*, no. 394, p. 145 – 146, voor de casus zie § 5.2.2

²¹⁶ AR Den Haag, 9 januari 1947, *NOR III*, no. 750, p. 137-138.

van de Afdeling Rechtspraak, waarin deze oordeelde, dat het verzoek moest worden afgewezen, omdat verzoekster te lang had gewacht om van het haar toekomende optierecht gebruik te maken²¹⁷.

Ook kwam het voor, dat de verweerder het bestaan of de uitleg van een (schijn)-overeenkomst tussen hem en de verzoeker bestreed. Dat leidde na de oorlog tot bewijsproblemen²¹⁸. Een beroep op rechtsverwerking, als de verzoeker lang had gewacht met het indienen van zijn verzoek bij de Raad voor het Rechtsherstel, wees de Afdeling Rechtspraak alleen in zeer bijzondere omstandigheden af²¹⁹. Het verweer, dat verzoeker afstand van zijn rechten had gedaan, onderzocht de Afdeling Rechtspraak aan de hand van getuigenverklaringen²²⁰.

4.4 Kort geding

In de eerste periode vlak na de Tweede Wereldoorlog, toen de woningnood het urgentst was, deden verzoekers vaak een beroep op een voorziening bij voorraad in kort geding. De verzoeker had dringend behoefte aan woonruimte of aan de huurpenningen en probeerde op deze wijze (het beheer over) zijn oude woonruimte weer terug te krijgen. Een normale procedure zou te veel tijd kosten en een spoedeisend belang was meestal zonder problemen aan te tonen.

Het kort geding was in E 100 in verschillende artikelen geregeld. De algemene regeling is te vinden in Hoofdstuk VIII, Titel IV, in de artikelen 150a tot en met 150c. De bijzondere regeling voor wat betreft onroerend goed staat in artikel 113d in Hoofdstuk VII a, *Van de afdeling onroerende goederen*. In de algemene regeling wordt de voorzitter van de Afdeling Rechtspraak, de voorzitter van een der kamers, bedoeld in artikel 116 of degene die een van hen vervangt bevoegd verklaard in zaken die de werkzaamheden van de Raad betreffen en waarin uit hoofde van onverwijlde spoed een onmiddellijke voorziening bij voorraad wordt vereist op het desbetreffende verzoek deze voorziening te treffen. Indien het verzoek ook gedaan zou kunnen worden op grond van artikel 113d was het niettemin ontvankelijk. De rechtsgang in deze werd door het lid van de Raad naar eigen goedvinden geregeld.

Hoger beroep van deze voorzieningen stond open op de Afdeling Rechtspraak in te dienen binnen een week. In 113c was de gang van zaken geregeld als er geen minnelijke regeling kon worden getroffen in een geschil ten aanzien van onroerende goederen en er een proces-verbaal van zwaarigheden was opgemaakt

---

²¹⁷ AR Amsterdam, 15 oktober 1946, NOR III, no. 666, p.12-13; zie ook § 5.2.2.

²¹⁸ R III, p. 213-215.

²¹⁹ AR Amsterdam, 13 oktober 1947, NOR IV, no. 1050, p. 71-73 en AR Groningen, 27 februari 1948, NOR IV, no. 1246 en AR Amsterdam, 8 januari 1948, NOR IV, no.1200, p. 322-324; zie ook § 5.2.2

²²⁰ AR Amsterdam, 30 december 1947, NOR IV, no. 1159, p. 259-261; zie § 5.2.2

dat was opgestuurd naar de Afdeling Rechtspraak. Vereist was dat er sprake was van onverwijlde spoed en het desbetreffende verzoek gericht was tot de Voorzitter van de Afdeling Onroerende Goederen of dat partijen vrijwillig voor hem waren verschenen. Tegen deze voorziening kon dadelijk binnen een week beroep worden ingesteld bij de Afdeling Rechtspraak. Artikel 150c was van overeenkomstige toepassing.

4.4.1 Ontvankelijkheid in kort geding

Op 13 februari 1946 trof de Voorzitter van Kamer te Leeuwarden een voorziening²²¹. Interessant waren de overwegingen aangaande de exceptie van niet-ontvankelijkheid. De Voorzitter achtte het verzoekschrift ontvankelijk, hoewel het weliswaar gericht was aan de Voorzitter van de Raad voor het Rechtsherstel, afdeling Onroerende Goederen, omdat requestrant, Cohen, geacht moest worden te hebben ingestemd met de behandeling door de Voorzitter van de Kamer te Leeuwarden. De gerequesteerden, G. Hoeben en L.J. Hoeben, hadden bij hun bezwaar hiertegen voorbijgezien aan artikel 150d van E100. In dit artikel werd de bevoegdheid van de Voorzitter ten aanzien van voorzieningen bij voorraad in kort geding vastgelegd betreffende de zaken, die de werkzaamheid van de Raad betroffen, terwijl in het derde lid van dat artikel nadrukkelijk werd bepaald, dat het verzoek ontvankelijk was, ook al zou het tevens op grond van artikel 113d kunnen zijn gedaan. De Voorzitter achtte op grond van de houding van requestrant het verzoek aan hem gericht, waartegen gerequesteerden niet met vrucht konden opkomen. Onmiddellijke voorziening bij voorraad was terecht gevraagd. Het was aannemelijk te achten, dat verzoeker grote behoefte had aan bedrijfskapitaal en dat hij dan ook zo snel mogelijk moest beschikken over de huurtermijnen van de panden die aan hem waren ontnomen. De Voorzitter achtte het aannemelijk, dat verzoeker in de eigendom van het litigieuze onroerend goed zou worden hersteld.

4.4.2 Kort geding in beheerszaken

Op 23 januari 1946 droeg de Voorzitter van de Afdeling Rechtspraak te Den Haag het beheer van onroerend goed over aan requestrante, totdat over de nietigverklaring van de koopovereenkomst zou zijn beslist²²². Verzoekster, mevrouw Blitz, stelde dat er grond was voor toepassing van artikel 150a E 100, omdat zij de huurpenningen dringend nodig had bij de uitvoering van de haar opgedragen bewindvoering. De Voorzitter overwoog, dat het waarschijnlijk was dat het aanhangig verzoek tot nietigverklaring van de koopovereenkomst van 29 april 1943 zou worden ingewilligd op grond van artikel 32, lid 1, E 100 (ontbre-

---

²²¹ Vz. AR Leeuwarden, 13 februari 1946, *NORI*, no. 96, I, p 171-173.

²²² AR Den Haag, 23 januari 1946, *NORI*, no. 17, p. 44-46.

ken goede trouw). In 1943 was het immers van algemene bekendheid, dat de vijand bezig was de aan Joden toebehorende goederen te liquideren. Om die reden moesten kopers van dergelijke goederen geacht moeten worden met de herkomst daarvan bekend te zijn geweest en daarmee het risico, verbonden aan een dergelijke koop, welbewust te hebben aanvaard.

De beschikking luidde, dat het beheer van het litigieuze pand werd opgedragen aan verzoekster in haar hoedanigheid van bewindvoester, totdat op het verzoek tot nietigverklaring van de koopovereenkomst uit 1943 onherroepelijk zou zijn beslist. Tevens werd verzoekster gemachtigd – onherroepelijk en met uitsluiting van ieder ander – van de huurders van het litigieuze pand de door hen verschuldigde en in de toekomst verschuldigde huurpenningen tegen kwijting in ontvangst te nemen tot het tijdstip dat onherroepelijk beslist zou zijn in de hoofdzaak. In de beginperiode van de Raad voor het Rechtsherstel waren dergelijke uitspraken niet ongebruikelijk²²³.

In een andere zaak was al wel een verzoekschrift ingediend ter zake van rechtsherstel van een aantal panden in Groningen, maar requestrant, Muller, verkeerde in financiële moeilijkheden en wenste snel een regeling ten aanzien van de huurpenningen. De Voorzitter bepaalde op 25 februari 1946²²⁴ in kort geding, dat rechtsherstel waarschijnlijk was, ook al, omdat gerequesteerden zich daartegen niet verzetten. De Voorzitter overwoog daarbij het volgende:

“ dat de moeilijke financiële omstandigheden, waarin requestrant zich bevindt – omstandigheden die Ons niet onwaarschijnlijk voorkomen en die door gerequesteerden niet zijn weersproken – voor Ons aanleiding zijn om reeds thans in kort geding te bepalen dat de burgerlijke vruchten uit de voormelde onroerende goederen van 1 mei 1945 af voorloopig aan req. worden toegewezen, met dien verstande echter, dat hij een bedrag, gelijk staande met de rente verschuldigd op bovengenoemde hypothecaire schulden, zal moeten reserveeren ten behoeve van gereqn. op in het dictum omschreven wijze ; “

4.4.3 Kort geding betreffende ontruiming

Op 19 maart 1946²²⁵ gelastte de Voorzitter van de Afdeling Rechtspraak te Groningen, dat Ewolds het huis aan de Coehoornsingel 61 te Groningen binnen drie weken na de betekening van de beschikking diende te ontruimen en te verlaten met overgave van de sleutels aan verzoeker, de bewindvoerder van H.I. de Vries. Ewolds had het pand gekocht van twee personen die het op hun beurt weer hadden gekocht op een openbare verkoop gehouden op verzoek van de Omnia Treuhand G.m.b.H. Deze had het aangeboden op verzoek van een Treu-

²²³ Zie: NOR I, no. 66, p. 129; NOR I, no. 67, p. 129- 131 en NOR I, no.70, p. 134 – 136.

²²⁴ Vz. AR Groningen, 25 februari 1946, NOR I, no. 148, p. 251 -252.

²²⁵ Vz. AR Groningen, 19 maart 1946, NOR I, no. 147, I, p. 249- 251.

händer van Omnia ter liquidatie van de onderneming van H.I. de Vries. Het perceel diende tot bedrijfspand en woning van De Vries.

Namens mevrouw de Vries – de Vries was na de oorlog niet teruggekeerd en vermoedelijk omgekomen – had haar bewindvoerder geëist, dat Ewolds binnen twee dagen het bewuste pand zou ontruimen nu hij zich niet op de goede trouw kon beroepen. Mevrouw de Vries herinnerde zich, dat hij voor de aankoop van het perceel bij haar in huis was geweest en dat zij hem toen had verteld, dat het huis tegen de zin van De Vries door de Duitsers verkocht was.

Het kwam de Voorzitter waarschijnlijk voor, dat te zijner tijd ten aanzien van het in het geding zijnde perceel rechtsherstel zou plaatsvinden. Het onroerend goed was in de oorlog verkocht op grond van een Duitse verordening die geacht wordt nimmer van kracht te zijn geweest. Ingevolge artikel 25 van E 100 moest worden aangenomen, dat het achterwege laten van het ingrijpen strekkende tot het verkrijgen van rechtsherstel onredelijk zou zijn. Verder was te verwachten, dat de Raad aanleiding zou vinden ingevolge artikel 27 van E 100 teruggave van het perceel aan verzoekster te bevelen, nu het zich bevond in het bezit van een persoon die niet aannemelijk kon maken, dat hij het goed te goeder trouw had verkregen. Ewolds was er niet in geslaagd te bewijzen dat hij te goeder trouw was nu hij had nagelaten ondanks de waarschuwing die hij had ontvangen om informatie in te winnen omtrent de herkomst van het perceel bij de notaris, nog geheel daargelaten de vraag of niet op ieder die tijdens de bezetting tot aankoop van onroerend goed overging de verplichting rustte, zich ervan te vergewissen, dat het goed niet van joodse herkomst was.

4.4.4 Afwijzing verzoek voorziening bij voorraad

Een opvallende zaak was die over een hangerij (een installatie in een slagerswinkel om bouten vlees op te hangen)²²⁶. Het belang van verzoekers, de heren Van Gelder, achtte de Voorzitter van de kamer Arnhem niet van dien aard, dat uit hoofde van onverwijlde spoed een onmiddellijke voorziening bij voorraad vereist was. Nu verzoekers zich provisorisch konden behelpen, maar geresquesteerde, Asveld, niets had om de hangerij te vervangen zou bij toewijzing van het verzoek zijn schade aanmerkelijk groter zijn dan de schade van verzoekers bij handhaving van de bestaande toestand. In deze eenvoudige zaak, aldus de Voorzitter, had reeds lang een beslissing ten principale kunnen zijn verkregen. Deze zou binnen niet te lange tijd ook wel verkregen worden. De Voorzitter achtte zich dientengevolge onbevoegd, hoewel het een zaak betrof die tot de werkzaamheden van de Raad behoorde. In deze zaak gaf het praktische inzicht van de Voorzitter de doorslag, omdat hij geen reden zag om in deze eenvoudige

---

²²⁶ AR Arnhem, 19 februari 1946, *NORI*, no. 186, p. 315-316.

zaak die binnen niet te lange tijd tot een oplossing zou komen het zware middel te gebruiken van een voorziening bij voorraad.

4.5 De inrichting van de Raad voor het Rechtsherstel

Het *Besluit herstel rechtsverkeer* bepaalde in artikel 4, dat er een Raad voor het Rechtsherstel was. In de Inleiding heb ik de indeling van de Raad al aangestipt, hij bestond uit een Dagelijks Bestuur en zes afdelingen waarvan drie samengevoegd waren tot de afdeling Beheer, Voorzieningen voor afwezigen en Voorzieningen voor rechtspersonen.

Een bijzondere positie werd ingenomen door de afdeling Rechtspraak van de Raad. In tegenstelling tot de andere afdelingen was deze afdeling niet gehouden de aanwijzingen van Onze Ministers²²⁷ op te volgen²²⁸. De Voorzitter en de leden van de afdeling rechtspraak werden als zodanig benoemd, zij waren onafzetbaar gedurende de werkingsduur van het besluit E 100, behoudens het bepaalde in artikel 120, dat verwees naar de artikelen 9 tot en met 14 en 24 van de Wet op de Rechterlijke Organisatie²²⁹. De besluiten van de Raad hadden in het gehele Koninkrijk dezelfde kracht als een rechterlijke uitspraak²³⁰.

Het oorspronkelijke besluit is naderhand ingrijpend gewijzigd. Bij besluit F 272 van 16 november 1945 werden ingrijpende veranderingen in E 100 en E 133 van kracht. Hoofdstuk IV (Van effecten) werd in zijn geheel vervangen door een nieuwe tekst²³¹, de afdeling Onroerende Goederen (Afd. OG) werd ingesteld²³², het kort geding werd geregeld in hoofdstuk VIII²³³ en tevens werden de mogelijkheden tot afwijking voor Nederlands-Indië, Suriname en Curaçao uitgebreid²³⁴. Nadien is E 100 onder andere gewijzigd bij de wet van 16 januari 1947 (Staatsblad H 22) en wel door een wijziging van artikel 21 (verlenging van de termijn om een verzoek in te dienen) bij de Wet Herstel Vermogensovergang Rijksmarkengebied van 18 juli 1947 (Staatsblad H 251) en bij wet van 21 december 1951.

---

²²⁷ Het betreft de zogenaamde rechtsherstelministers, in artikel 166 van E 100 worden ze opgesomd. Het betrof de ministers van Justitie, van Financiën, van Handel, Nijverheid en Landbouw en van Koloniën.

²²⁸ Artikel 6, eerste lid, E 100.

²²⁹ Deze artikelen handelen onder andere over ontzetting uit het ambt op grond van veroordeling wegens een misdrijf of wangedrag en ontslag bij gebleken ongeschiktheid door ouderdom of aanvaarding van een ambt onverenigbaar met het lidmaatschap van de rechterlijke macht.

²³⁰ Artikel 18, eerste lid, E 100.

²³¹ Artikel II van F 272.

²³² Artikel V, sub b, en X van F 272.

²³³ Artikel XI van F 272.

²³⁴ Artikel XII van F 272.

De instelling van een afdeling Onroerende Goederen kwam voort uit de wens zo snel mogelijk partijen bij elkaar te krijgen om tot minnelijke regelingen te komen. Op deze wijze werd voorkomen, dat de Afdeling Rechtspraak werd belast met een groot aantal zaken. Dit was des te meer mogelijk, omdat het registergoederen betrof en het gemakkelijk te achterhalen was wie de tegenwoordige eigenaar was en welke mutaties in bezettingstijd hadden plaatsgegrepen. Ook maakte het openbare karakter van de registers het beroep op de goede trouw van de kopers in bezettingstijd niet geloofwaardig, omdat het al gauw algemeen bekend was, dat vele van de te koop staande onroerende goederen van joodse Nederlanders afkomstig waren. Wie op dat moment niet de registers raadpleegde om te onderzoeken of het registergoed geen roofgoed was kon na de oorlog zijn beroep op zijn goede trouw niet gemakkelijk waar maken.

4.5.1 De competentie van de Raad voor het Rechtsherstel

In deze paragraaf komt de vraag aan de orde welke competentie de Raad had in relatie tot die van andere rechters of overheidsorganen. Uiteraard is de afbakening van de rechtsbevoegdheid van de Raad ten opzichte van de civiele rechter van het grootste belang, omdat het werkterrein van de Raad net als dat van de civiele rechter civielrechtelijke aangelegenheden betrof. De competentie van de Raad voor het Rechtsherstel is niet onomstreden geweest en de jurisprudentie van zowel de Afdeling Rechtspraak als van de gewone rechter hebben deze uiteindelijk nader bepaald. De vraag naar de bevoegdheid van de Raad is wel bestreden met het argument, dat het *Besluit herstel rechtsverkeer* strijdig was met de Grondwet en artikel 2 van de Wet op de rechterlijke organisatie. Dit bezwaar is door de Raad van de hand gewezen door een verwijzing naar het staatsnoodrecht en de daarop gebaseerde besluitwetgeving²³⁵.

De verhouding tot de gewone rechter was geregeld in artikel 19, eerste lid, van E 100. De gewone rechter was onbevoegd kennis te nemen van vorderingen of verzoeken, tot behandeling waarvan krachtens E 100 de Raad voor het Rechtsherstel bevoegd was. Uiteraard diende er sprake te zijn van een rechtsbetrekking tussen partijen, anders achtte de Raad zich niet bevoegd. Een voorbeeld daarvan vinden we in de uitspraak in kort geding van 7 mei 1946²³⁶. Verzoeker stelde zelf, dat er tussen hem en gerequesteerde geen huurovereenkomst bestond, maar dat de laatste op aanwijzing van de overheid het perceel van verzoeker had betrokken. De Voorzitter stelde, dat verzoeker er niet in zou slagen van de Raad vernietiging van een rechtsbetrekking te verkrijgen, aangezien hij immers zelf het bestaan daarvan ontkende, waaruit moest volgen dat alleen de gewone rech-

---

²³⁵ AR Arnhem, 27 juni 1949, *R*, IV, p.189–191.

²³⁶ Vz. AR Amsterdam, 7 mei 1946, *NORI*, no. 255. p. 439–440.

ter bevoegd was een bevel tot ontruiming te geven. Een rechtsbetrekking uit onrechtmatige daad kwam niet ter sprake, wellicht ten onrechte²³⁷?

De bevoegdheid van de Raad met betrekking tot die van de administratieve rechter werd bepaald door de vraag of de rechtsbetrekking die in het geding is puur administratiefrechtelijk was of dat er ook civielrechtelijke aanknopingspunten waren. In het woonrecht waren meerdere malen vergunningen vereist, bijvoorbeeld bij het huren van een woning of bij het in gebruik nemen van een pand om een bedrijf in te vestigen. De Raad diende vast te stellen welke invloed die vergunningen hadden op het rechtsherstel. In § 4.5.1.3 bespreek ik de gevolgen van de overgang van het MG naar de normale publiekrechtelijke organen en de vraag in hoeverre beslissingen genomen door het MG nog bindend waren na het opheffen van de Bijzondere Staat van Beleg in 1946.

4.5.1.1 Staatsnoodrecht

De Afdeling Onroerende Goederen wees erop, dat bij het beproeven van een minnelijke regeling tot rechtsherstel ten aanzien van onroerend goed vele notarissen stuitten op de moeilijkheid, dat de raadsliden van de kopers juridische argumenten naar voren brachten die voor de weerlegging kennis van volkenrecht en staatsrecht vereisten²³⁸. Gevolg was vaak, dat een proces-verbaal van zwaarigheden moest worden opgemaakt, nu de notaris-bemiddelaar geen rechter was wiens uitspraak bindend was voor partijen. De Afdeling Onroerende Goederen achtte het nuttig te verwijzen naar een uitspraak van de Afdeling Rechtspraak Arnhem van 27 juni 1949 om de bevoegdheid van de Afdeling Onroerende Goederen en van de gehele Raad voor het Rechtsherstel in een helder daglicht te stellen. Aangevoerd was, dat de Raad onbevoegd was, omdat E 100 afweek van artikel 160 en 163 van de Grondwet en artikel 2 van de Wet op de rechterlijke organisatie. Artikel 160 Grondwet bepaalde, dat twistgedingen over eigendom bij uitsluiting behoorden tot kennisneming van de rechterlijke macht, evenals artikel 2 Wet op de rechterlijke organisatie. Artikel 163 Grondwet bepaalde, dat niemand tegen zijn wil kon worden afgetrokken van de rechter die de wet hem toekende en nu E 100 slechts een algemene maatregel van bestuur was kon volgens artikel 57 Grondwet dit KB geen inbreuk maken op de Grondwet.

De Afdeling Rechtspraak achtte dit verweer onjuist. De Raad was immers bevoegd van een eigendomsgeschil als in geding kennis te nemen, omdat het Besluit E 100, dat de bevoegdheden van die Raad en zijn Afdelingen bepaalde en begrenste, behoorde tot de zogenaamde op Staatsnoodrecht gebaseerde besluitwetgeving, waarbij de verbindendheid algemeen werd erkend op grond van

---

²³⁷ De RvHR heeft zich in enkele gevallen wel bevoegd geacht de onrechtmatige daad te beoordelen. Zie R II, p. 673, noot 5, met verwijzing naar NOR, nos 607, 672, 685, 1104, 1202 en 1241.

²³⁸ RIV, p. 189–191.

de bevoegdheid van de Kroon om maatregelen van wetgeving bij KB uit te vaardigen in de tijd, waarin ten gevolge van de oorlog de uitoefening van de wetgevende macht gezamenlijk met de Staten – Generaal onmogelijk was. Deze maatregelen hadden, indien zij nodig waren, alsdan kracht van wet, ook als zij van bestaande wetsbepalingen afwijkende voorschriften inhielden. Het KB E 100 was een maatregel van wetgeving bij KB uitgevaardigd in de tijd dat geen overleg met de Staten-Generaal mogelijk was.

Om die reden deed de bewering dat dit KB geen inbreuk kon maken op bestaande wetten niet terzake nu dit KB zelf kracht van wet had en dus onschendbaar was. Uit de omschrijving van 's Raads taak, positie en werkwijze, zoals het KB die gaf in de artikelen 19, 4 (lid 7), 6 en 18 bleek dat deze Raad moest worden beschouwd als een burgerlijke rechter, zij het een buitengewone (wiens taak blijkens de memorie van toelichting om processuele redenen aan de gewone burgerlijke rechter werd onttrokken) belast met een blijkens de artikelen 23 en 24 kennelijk rechterlijke taak: het beslissen van rechtsgeschillen tussen partijen. Uit een en ander volgde, dat 's Raads bevoegdheid om van het onderhavige geschil kennis te nemen, niet kon worden betwist.

4.5.1.2 Nationale grenzen aan de bevoegdheid van de Raad

De rechtsmacht van de Raad was beperkt tot rechtsbetrekkingen tussen personen, van wie ten minste één ingezetene van het Koninkrijk was, of tot rechtsbetrekkingen die tot voorwerp hadden een zaak of recht die zich binnen het Koninkrijk bevonden²³⁹. Er diende, wilde een verzoek ontvankelijk zijn, een band te zijn met het Koninkrijk. Ook in de overzeese gebiedsdelen was de Raad bevoegd. In de Raad waren vertegenwoordigers van deze gebiedsdelen aangewezen²⁴⁰ en E 100 was mede verbindend voor Nederlands-Indië, Suriname en Curaçao, met dien verstande dat, voor zover het betrof onderwerpen, die in het bijzonder tot de rechtssfeer van een der overzeese gebiedsdelen behoorden, de wetgevende lichamen van het betrokken gebiedsdeel bevoegd waren regelingen te treffen en organen in te stellen, zo nodig in afwijking van E 100²⁴¹.

Voor toepassing van E 100 was de rechtsmacht beperkt tot het koninkrijk, voor toepassing van het Besluit Vijandelijk Vermogen (E 133) lag dat niet anders²⁴², maar daar werd de Raad vaker geconfronteerd met internationale aspecten, wat

---

²³⁹ Artikel 23, lid 1, sub a, E 100.

²⁴⁰ Artikel 4, lid 4, E 100.

²⁴¹ Artikel 164 E 100, voor Nederlands-Indië werd van deze mogelijkheid gebruik gemaakt door de *Ordonnantie Herstel Rechtsverkeer* uit te vaardigen.

²⁴² Artikel 1, lid 8 sub c, van E 133 omschrijft “vermogen” als *alle verbintenissenrechtelijke rechten en aanspraken ook die welke –onverschillig waar zij zich bevinden of waar zij kunnen worden geldend gemaakt – toebehoren aan Nederlanders of rechtspersonen die ....bestaan onder het recht van het Koninkrijk.*

ook voor de hand lag omdat het vermogen van vijandelijke staten of van de onderdanen van die staten met het in werking treden van E 133 van rechtswege in eigendom overging op de Nederlandse Staat²⁴³. Hij die van oordeel was, dat het vijandelijke vermogen hem toebehoorde kon bij het Beheersinstituut²⁴⁴ een verzoek indienen om erkenning van zijn rechten te kunnen verkrijgen²⁴⁵. In de volgende voorbeelden komt de nationale begrenzing van de rechtsmacht van de herstelrechter aan de orde.

In haar uitspraak van 28 maart 1948 achtte de Afdeling Rechtspraak Den Haag zich niet bevoegd²⁴⁶. Weliswaar was een Nederlands bedrijf eigenaar van de Belgische S.A. Peamill, maar het vermogen van de Belgische vennootschap stond onder beheer van de Dienst van het Sequester, een orgaan van de Belgische staat van gelijksoortige aard als het Nederlandsch Beheersinstituut. Dit vormde een belemmering voor de Raad zich bevoegd te achten om met betrekking tot dat vermogen enige beschikking te geven.

De Afdeling Rechtspraak²⁴⁷ bekrachtigde in appèl een beschikking van het Beheersinstituut, waarin deze het verzoek van een Italiaans echtpaar tot vrijgave van aandelen in een Nederlandse NV afwees. Het verweer van het Beheersinstituut hield in, dat verzoekers geen belanghebbenden waren. Daarbij wees het Beheersinstituut erop, dat de Italiaanse regering zich in artikel 79, lid 3²⁴⁸, van het met Italië gesloten vredesverdrag²⁴⁹ verbonden had de Italiaanse onderdanen, wier bezittingen krachtens de bepalingen van dit artikel in beslag waren genomen en hun niet waren teruggegeven, schadeloos te stellen. Dit betekende, aldus het Beheersinstituut, dat appellanten geen belang hadden bij de afgifte van

---

²⁴³ Art 3, lid 1, E 133.

²⁴⁴ Voor het Beheersinstituut ook wel Nederlandsch Beheersinstituut (N.B.I.) zie hoofdstuk II, paragraaf 3.

²⁴⁵ Artt. 25 tot en met 28, E 133.

²⁴⁶ AR Den Haag, 28 maart 1946, *NORI*, no. 141, p. 235 – 239.

²⁴⁷ AR Den Haag, *RV*, no. 51/57, p. 177 – 178.

²⁴⁸ Dit artikellid luidde: *De Italiaanse Regering verbindt zich de Italiaanse onderdanen, wier bezittingen krachtens de bepalingen van dit artikel in beslag zijn genomen en hun niet zijn teruggegeven, schadeloos te stellen.*

²⁴⁹ Dit Vredesverdrag is ondertekend op 10 februari 1947 te Parijs en goedgekeurd bij wet van 15 december 1948, I 547, zie uitspraak *R VI*, no. 51/86.

een verklaring als bedoeld in artikel 6 van de Wet G 382 van 21 december 1946²⁵⁰.

De Afdeling Rechtspraak overwoog, dat dit niet opgaat, omdat het voor appellanten een zeer groot verschil maakte, of zij aandelen in een familievennootschap terugontvingen dan wel een schadeloosstelling van de Italiaanse regering kregen. Dit verschil stelde hun belang bij het gedane verzoek volkomen in het licht, zij waren om die reden ontvankelijk. Inhoudelijk verweerde het Beheersinstituut zich door te stellen, dat met het oog op artikel 79, lid 1²⁵¹, van het met Italië gesloten vredesverdrag van een teruggave van Italiaanse bezittingen of de opbrengst geen sprake kon zijn, omdat al was gebleken, dat de Nederlandse vorderingen op Italië en Italiaanse onderdanen de waarde van de aan Italië en Italiaanse onderdanen toebehorende bezittingen, die zich bij het van kracht worden van het vredesverdrag binnen het gebied van Nederland bevonden, aanmerkelijk overtroffen. Dit laatste stond volgens de Afdeling Rechtspraak onweersproken vast en daarom had de Nederlandse Staat het recht, krachtens het eerste lid van artikel 79 van het vredesverdrag, over te gaan tot inbeslagname of liquidatie van alle aan Italië of Italiaanse onderdanen toebehorende bezittingen, die zich in Nederland bevonden of de opbrengst daarvan aan te wenden voor de haar gewenste doeleinden.

Uitzondering hierop bestond wellicht als voor de inwilliging van het verzoek zeer zwaarwichtige redenen aanwezig zouden zijn. De bepalingen van het vredesverdrag stelden het Besluit E 133 en de Wet G 382 niet geheel opzij. Het tweede lid van artikel 79 van het vredesverdrag verwees juist naar de nationale wet en bepaalde, dat de liquidatie van Italiaanse bezittingen en de maatregelen ter beschikking daarover moesten worden uitgevoerd overeenkomstig de geldende wet en dat de aan die wet ontleende rechten de enige waren, die de Itali-

²⁵⁰ Dit artikel luidde: *1 Het Beheersinstituut is bevoegd tot de afgifte van een verklaring, houdende dat het ingevolge artikel 3 bestendigde beheer over het in genoemd artikel onder a bedoelde vermogen van een bepaalden onderdaan van den staat Italië eindigt, en dat vermogen of hetgeen daarvoor in de plaats is gekomen, zal worden teruggegeven. Artikel 4, lid 1, tweede zinsnede is van overeenkomstige toepassing.*

2 De bepaling van het Besluit Vijandelijk Vermogen, welke betrekking hebben op de in artikel 34f van genoemd Besluit bedoelde verklaringen zijn van overeenkomstige toepassing op de verklaringen van het Beheersinstituut af te geven ingevolge het vorige lid.

²⁵¹ Dit eerste lid luidde: *Ieder der Geallieerde en Geassocieerde Mogendheden heeft het recht over te gaan tot inbeslagname, terughouding of liquidatie van alle aan Italië of Italiaanse onderdanen toebehorende bezittingen, rechten of belangen, welke zich bij het van kracht worden van dit Verdrag binnen haar gebied bevinden en andere maatregelen ten opzichte van die bezittingen of de opbrengst daarvan voor de door haar gewenste doeleinden aan te wenden tot het bedrag van haar vorderingen of die van haar onderdanen op Italië of Italiaanse onderdanen (met inbegrip van schuldvorderingen), welke nog niet geheel voldaan zijn uit hoofde van andere artikelen van dit Verdrag. Alle Italiaanse bezittingen of de opbrengst daarvan, waarvan de waarde die van de voornoemde vorderingen te boven gaat, zullen worden teruggegeven.*

aanse eigenaar ten opzichte van die bezittingen kon doen gelden. Hiermede was dus het recht gehandhaafd om overeenkomstig artikel 37²⁵² van het Besluit E 133 verzoekschriften in te dienen en ook de artikel 34²⁵³ E 133 vermelde bevoegdheid van het NBI om daarop een beschikking te nemen. Ook was niet gebleken van zwaarwichtige redenen als hierboven genoemd, zodat de Afdeling Rechtspraak de bestreden beschikking bekrachtigde.

Grenslanderijen nabij de Duits-Nederlandse grens hebben de Raad diverse keren genoopt zich over het internationale recht uit te spreken. De appellanten kwamen bij de Voorzitter van de Raad in beroep tegen de door het Beheersinstituut geëffectueerde verkoop van hun landerijen²⁵⁴. Het Beheersinstituut had de door hem beheerde landerijen van Duitsers, ook wel tractaatlanden genoemd, als vijandelijk vermogen verkocht in de jaren 1950 en 1951, maar bij vonnis van de Afdeling Rechtspraak te Arnhem van 18 februari 1953 was de afwijzende beschikking van het Beheersinstituut van het verzoek tot ontvijanding van de appellanten vernietigd met bevel dat aan hen zou worden teruggegeven hun vermogen of hetgeen daarvoor in de plaats gekomen was.

Appellanten brachten naar voren, dat het Beheersinstituut in het geheel niet tot verkoop had mogen overgaan, omdat elke verkoop door of ten behoeve van de Staat van zogenaamde tractaatlanden strijd oplevert met het in 1816 tussen Pruisen en Nederland gesloten grenstraktaat.

De Voorzitter overwoog dienaangaande, dat dit tractaat werd gesloten om te komen tot de definitieve vaststelling van de grenzen en dat in samenhang met deze grensregeling enige regelingen werden getroffen ten aanzien van grensbewoners met betrekking tot het gebruik van wegen en het vervoer van goederen, vrij van douanerechten. Deze faciliteiten golden en gelden voor diegenen die zich bevinden in de in het verdrag omschreven omstandigheden, maar hielden geen garantie in voor de handhaving van de omstandigheden, waaronder van deze faciliteiten profijt kon worden getrokken. Dit verdrag stelde de rechten van privaatrechtelijke aard op de bij deze faciliteiten betrokken gronden en bedrijven niet buiten de werking van de nationale wet van het Rijk, binnen wiens rechtssfeer deze rechten behoorden en liet onaangetast de mogelijkheid, dat door het ingrijpen van een der verdragssluitende Staten in de eigendomsrechten van de bij de faciliteiten betrokken individuen binnen zijn territorium, de band aan de andere zijde van de grens liggende eigendommen van betrokkenen werd verbroken en zodoende de omstandigheden, waarvoor deze faciliteiten in het

---

²⁵² Art. 37, lid 1, E 133 luidt: *Op een met redenen omkleed verzoekschrift kan het Beheersinstituut ..... verklaren .....dat een persoon niet of niet langer een vijandelijk onderdaan is.....*

²⁵³ Art. 34, lid 1 sub f, E 133 luidt: *Het Beheersinstituut is bevoegd tot: .....f) de afgifte van verklaringen, dat bepaalde personen of groepen van personen niet of niet langer vijandelijke onderdanen zijn.....*

²⁵⁴ Vz. RvHR, 2 juli 1953, R VIII, no. 132, p. 10 – 16.

leven waren geroepen niet meer aanwezig waren. Om die reden stond de inhoud van het door appellanten aangehaalde tractaat niet in de weg aan maatregelen van de Nederlandse Staat voortvloeiende uit het Besluit Vijandelijk Vermogen²⁵⁵.

De conclusie luidt, dat de herstelrechter zich in de regel beperkte tot het uitleggen van de nationale grenzen die aan zijn bevoegdheid waren gesteld, waarbij het uitleggen van internationale verdragen een belangrijke rol kon spelen.

4.5.1.3 De Raad voor het Rechtsherstel en het Militair Gezag

De verhouding tussen het Militair Gezag en de Raad werd geregeld in artikel 162 E 100. Lid 1 bepaalde, dat in het gebied van het Rijk in Europa, dat in bijzondere staat van beleg was verklaard tot het moment dat de Kroon anders had bepaald, de bevoegdheden van de Raad uitgeoefend werden door het Militair Gezag. Op grond van lid 2 konden beslissingen ingevolge het bepaalde in het eerste lid door het Militair Gezag genomen te allen tijde door de Raad, zodra deze zou fungeren, hetzij op verzoek van belanghebbenden, hetzij ambtshalve gewijzigd of ingetrokken worden.

Het onderdeel van het MG, dat belast was met rechtsherstel was het Militair Commissariaat voor Rechtsherstel (MCRH), opgericht bij Beschikking no. 68 van 8 december 1944²⁵⁶. Het MCRH begon met zijn werkzaamheden op 17 december 1944²⁵⁷. Het beginsel dat tot uitgangspunt diende was om alle werkzaamheden zo gedecentraliseerd mogelijk te doen verrichten in het bijzonder wat betreft het beheer. De rechtspraak behield het MCRH voor zichzelf, terwijl de effectenregistratie eerst ter hand is genomen na de overgang in de bij KB van 9 augustus 1945 ingestelde Raad voor het Rechtsherstel. Het MCRH stelde verschillende circulaire's op met het doel de Militaire Commissarissen en de door hen in te stellen adviescommissies voor rechtsherstel en beheer voor te lichten.

Wat het beheer van roerende goederen betrof, werd instructie gegeven, om in alle gemeenten van enig belang een *Bureau van roerende goederen van vijanden en landverraders* op te richten²⁵⁸. Het beheer van bedrijven en neringen van de gearresteerden kostte meer hoofdbreken dan het beheer van roerende goederen. In beginsel werd voor elk bedrijf of nering een afzonderlijke beheerder aangesteld.

---

²⁵⁵ Zie voor overwegingen ten aanzien van het verdrag van Meppen, Vz. RvHR, 4 september 1953, R VIII, no.134, p. 35.

²⁵⁶ Publicatieblad Militair Gezag, no. 12.

²⁵⁷ Afwikkelingsbureau M.G., *Overzicht der werkzaamheden van het Militair Gezag gedurende de bijzondere Staat van Beleg, 14 september 1944 – 4 maart 1946*, p. 270.

²⁵⁸ Instructie B III van het MCRH zie: Afwikkelingsbureau M.G., *Overzicht der werkzaamheden van het Militair Gezag gedurende de bijzondere Staat van Beleg, 14 september 1944 – 4 maart 1946*, p.270.

De onderlinge afbakening van de taken vond niet overal even vlot plaats. Er waren onder andere conflicten tussen de beheerders van bedrijven en de houders van de bureaus van roerende goederen. Ook de samenstelling van de adviescommissies wilde niet altijd vlotten in verband met de voorbereidingen door de illegaliteit vóór de bevrijding getroffen.

De plaatselijke adviescommissies waren over het algemeen vrij omvangrijk, meestal verrichtte een secretariaat het uitvoerende werk. In Amsterdam telde het secretariaat ongeveer 40 man personeel. Het aantal benoemingen van bewindvoerders liep in de duizenden²⁵⁹. In het *Overzicht der werkzaamheden van het Militair Gezag* zijn weinig woorden gewijd aan het rechtsherstel, namelijk vier bladzijden op een totaal van 645. Om de gang van zaken betreffende de overdracht van zaken van het MG naar de Raad te schetsen volgen hier enige voorbeelden.

De Raad bevestigde²⁶⁰ de beschikkingen van het Militair Commissariaat en het NBI, waarbij een door een Duitser in september 1944 verleende hypotheek nietig was verklaard. De Beschikking van de militaire commissaris van 9 juni 1945 was bevestigd door het NBI op 25 oktober 1945, waarna requestrant, De Haas van Dorsser, in hoger beroep kwam bij de Raad. Het Militaire Commissariaat oefende destijds de bevoegdheden van het NBI uit en had overwogen, dat de hypotheekverlening door een Duitser aan een Nederlander die aan hem geld had geleend een rechtshandeling was voor het in werking treden van het *Besluit Vijandelijk Vermogen* verricht in Nederland door een vijandelijk onderdaan met een ander persoon. De commissaris was summier gebleken, dat partijen tot die rechtshandeling het oogmerk hadden om maatregelen in de geest als bedoeld in genoemd Besluit te verijdelen of te bemoeilijken, althans dat een der partijen te weten de Duitser Kallinich zodanig oogmerk had en dit oogmerk aan de tegenpartij bekend was of redelijkerwijs bekend had behoren te zijn.

Een tweede voorbeeld: bij het MG was het verzoek ingediend om hangende het verzoek tot rechtsherstel in de eigendom van enige percelen bij voorraad te bepalen dat de huurpenningen voorlopig op rekening van een derde zouden worden gestort. De Militaire Commissaris had bij voorraad bepaald, dat gerequesteerde Kamp met ingang van 28 juli 1945 niet meer over deze huurpenningen mocht beschikken. In zijn zaak²⁶¹ tegen de bewindvoerder van Kunste naar verzocht Kamp de beslissing van de militaire commissaris voor Den Haag van 28 juli 1945 in te trekken. Kamp stelde onder andere de bevoegdheid van de militaire commissaris ter discussie. Dienaangaande overwoog de Raad, dat daargelaten of de aangevochten provisionele beschikking in kort geding was

---

²⁵⁹ Afwikkelingsbureau M.G., *Overzicht der werkzaamheden van het Militair Gezag gedurende de bijzondere Staat van Beleg, 14 september 1944 – 4 maart 1946*, p. 271.

²⁶⁰ AR Arnhem, 8 januari 1946, NOR I, no. 68, p.131 – 132.

²⁶¹ AR Den Haag, 1 april 1946, NOR, I, no. 203, p. 343 – 345.

gewezen of bij wege van incident in de in die beschikking bedoelde hoofdprocedure, er geen aanleiding was tot intrekking van een indertijd bij wege van voorziening in voorraad gewezen beschikking van de militaire commissaris. Een dergelijke beschikking thans krachtens artikel 150a van E 100 zou stellig bevoegdlijk kunnen worden gegeven en het was niet aannemelijk, dat zij in deze omstandigheden wegens een begane informaliteit op grond van artikel 162 van E 100 zou moeten worden ingetrokken, als het wenselijk bleek dat zij – zou zij thans langs de weg van artikel 150a van E 100 worden verzocht – opnieuw zou worden gewezen.

De Raad overwoog verder nog ten aanzien van dit punt, dat het middel van intrekking in artikel 162 van E 100 blijkens zijn benoeming en regeling niet automatisch op één lijn behoorde te worden gesteld met één der rechtsmiddelen uit het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering, maar dat het voor de Raad enkel de vraag was of de door het MG genomen beslissing, zoals zij daar lag in de gegeven omstandigheden niet in stand behoorde te blijven. De Raad kwam tot de conclusie, dat hij op dezelfde wijze zou hebben geoordeeld als de Militair Commissaris en er was dan ook geen reden om de beslissing van de commissaris te vernietigen. De beslissingen van het MG werden met andere woorden door de Raad niet zo maar opzij geschoven en zij konden integendeel heel goed passen in de lijnen die de Raad wilde uitzetten.

De Raad²⁶² overwoog in een andere zaak, dat het Beheersinstituut nu in functie was en de bevoegdheden had overgenomen, die krachtens artikel 48 van het *Besluit Vijandelijk Vermogen* door het MG uitgeoefend werden. De Raad vernietigde de beschikking van het Militair Commissariaat van 1 augustus 1945, waarbij het verzoek was afgewezen om af te zien van toepassing van het *Besluit Vijandelijk Vermogen*. In nog enkele andere uitspraken²⁶³ zijn verwijzingen te vinden naar beslissingen van het MCRH. Deze handelden onder andere over de aanwijzing van bewindvoerders en over een verzoek tot bevestiging van de benoeming van verzoeker tot bestuurder van een NV door het MG op grond van artikel 99 van E 100. Verder betreffen de uitspraken enige verzoeken die nog gericht waren aan het MCRH en waren overgenomen door de Raad. De overname van zaken die nog door het MCHR in ontvangst waren genomen heeft in elk geval in de rechtspraak van de Raad nauwelijks sporen nagelaten, zodat aangenomen mag worden, dat die overgang redelijk geruisloos is verlopen. Het MCHR was overigens op hetzelfde adres gevestigd als het secretariaat van de Raad, Neuhuyskade 94 in Den Haag²⁶⁴, zodat de dossiers eenvoudig overgedragen konden worden.

---

²⁶² AR Arnhem, 13 november 1945, *NORI*, no. 77, p. 142 – 143.

²⁶³ *NORI*, de nummers 94, 102, 110, 121, 205 en 272.

²⁶⁴ AR Den Haag, 15 februari 1946, *NORI*, no. 121, p. 198 – 199.

4.5.1.4 De Raad voor het Rechtsherstel en de civiele rechter

Het maakte nogal wat uit of een geschil door de Raad dan wel door de gewone rechter werd behandeld. In E 100 was daarover een bepaling opgenomen die dit bevoegdheidsvraagstuk regelde, namelijk artikel 19. Was éénmaal een keuze gemaakt door de verzoeker had dat gevolgen, want artikel 19, lid 2, van E 100 bepaalde, dat een keuze voor de civiele rechter bindend was, ook al viel de zaak onder de competentie van de Raad. Overigens waren de vereisten voor het voeren bij een procedure voor de Raad niet bij iedereen bekend, wat aanleiding kon zijn voor beroep op een onbevoegde rechter. In deze paragraaf komt eerst de situatie aan de orde dat de Raad zich niet bevoegd achtte en daarna het tegenovergestelde geval.

Een vroeg voorbeeld van een zaak waarin de Raad zich onbevoegd achtte is de zaak van Koopman versus Lap²⁶⁵. Tijdens de bezetting had Pais, echtgenoot van Koopman, enige waardevolle goederen in bewaring gegeven aan Lap. Na de bevrijding weigerde Lap de goederen af te geven, aldus de versie van Koopman. Lap ontkende deze stellingen en stelde dat zijn echtgenote enige goederen in bewaring had genomen, die zij in overeenstemming met de bij de bewaargeving gegeven opdracht weer had afgegeven. De Raad achtte het verzoek niet te strekken tot vernietiging of wijziging of tot het doen herleven van rechtsbetrekkingen, noch tot bepaling van de inhoud van rechtsbetrekkingen, maar te behelzen een vordering uit een overeenkomst tot bewaargeving als geregeld in de artikelen 1731²⁶⁶ en volgende juncto 1271 en volgende van het BW. Hieruit volgde, dat de zaak niet behoorde bij de Raad, maar bij de gewone rechter.

Soms namen de zaken een bedenkelijke loop en kwamen betrokkenen tussen de wal en het schip. Verzoeker Luttenberg verzocht aan de Voorzitter van de Raad de uitvoering van een ontruimingsvonnis van de President van de arrondissementsrechtbank te verbieden²⁶⁷. Kortweg overwoog de Voorzitter, dat artikel 438 Rv²⁶⁸ de beslissing van een dergelijk executiegeschil opdraagt aan diezelfde

²⁶⁵ AR Amsterdam, 4 januari 1946, NORI, no. 113, p. 191 – 192.

²⁶⁶ Artikel 1731 B.W. en volgende staan in de Twaalfde Titel van boek III van het B.W. : *Van bewaargeving*; artikel 1271 B.W. bepaalde in de eerste zin dat : *In de verbindtenis om iets te geven is begrepen de verplichting om de zaak te leveren, en voor derzelve behoud, tot op het tijdstip der levering, als een goed huisvader te zorgen.*

²⁶⁷ De zaak is bijzonder wrang, omdat verzoeker begin 1945 gearresteerd was met de bedoeling hem uit het pand te krijgen. De verhuurster, weduwe van een S.S.- arts, had een ander deel van het perceel verhuurd aan gerequesteerde die samenleefde samen met een zekere Marinus, (ex-) lid van de NSB. Na de oorlog waren beiden gearresteerd, maar ze konden met valse beweringen toch gedaan krijgen dat de President de ontruiming van het perceel door verzoeker, die het pand na de oorlog weer had betrokken, gelastte.

²⁶⁸ Artikel 438 Rv. luidde: *De wederspraak of het verzet van den geëxecuteerde stuit den aanvang of de voortzetting der executie niet, behoudens de bevoegdheid van den geëxecuteerde, om daarop door den president der arrondissements-rechtbank bij kort geding te doen beslissen.*

President, zodat de Voorzitter onbevoegd was het verzoek in te willigen²⁶⁹. De beweringen van de tegenpartij waaraan in eerste instantie geloof werd gehecht, hadden de zaak uit handen geslagen van de Raad.

In een zaak die draaide om vergoeding van schade geleden door een beslissing van de Gedelegeerde van de Afdeling Onroerende Goederen achtte de Raad zich onbevoegd²⁷⁰, omdat :

“uit de stellingen van verzoeker blijkt, dat zijn inleidend verzoek niet strekt tot geheele of gedeeltelijke nietigverklaring of wijziging eener rechtsbetrekking, en mitsdien niet behelst een vordering tot bekoming van rechtsherstel als bedoeld in de artt. 23 en volgende van het Besluit Herstel rechtsverkeer E 100, maar een vordering tot bekoming van vergoeding der schade, die hij zou lijden door de beslissing van de gedelegeerde in een andere zaak, nl. die, waarin de erven Kinsbergen rechtsherstel hebben gevraagd. “

De verzoeker leed schade, omdat hij als latere koper veroordeeld was een pand te ontruimen, dat hij had gekocht van de eerste koper van een joods onroerend goed. Nu hij de inkomsten uit dit pand moest missen probeerde hij zijn schade vergoed te krijgen door de eerste koper, verweerder in de zaak voor de Gedelegeerde, aan te spreken.

In een andere zaak²⁷¹ kwam de rol van het Beheersinstituut aan de orde. In een voorafgaande zaak handelende over alimentatie had de rechtbank te Amsterdam beslist, dat aan Van der Linden een uitkering tot levensonderhoud moest worden betaald. Verzoekster en de beheerder over het vijandelijk vermogen van de ex-echtgenoot van verzoekster tekenden hoger beroep aan, waarna het Hof bepaalde, dat de beheerder veroordeeld werd tot het betalen van een uitkering in het levensonderhoud aan Van der Linden. Het Beheersinstituut berichtte aan de gemachtigde van Van der Linden, dat de beheerder niet gerechtigd was over te gaan tot uitkering van de door het Hof toegewezen alimentatie, omdat de opgelegde zekerheidsstelling voor de belastingen het aanwezig actief overtrof.

Van deze beslissing was Van der Linden tijdig bij de Raad in beroep gekomen met conclusie deze beslissing te vernietigen en zo nodig met bevel aan het Beheersinstituut om zich in elk opzicht te gedragen naar de beschikking van het Hof. Van der Linden had, aldus de Raad, onweersproken gesteld, dat het Beheersinstituut aanvankelijk bezwaren had gemaakt om de in hoger beroep geschorste procedure tussen verzoekster en haar ex-echtgenoot te hervatten, maar later had het die bezwaren laten vallen, waarna de procedure was voortgezet. Door de geschorste procedure weer te hervatten had het Beheersinstituut het

---

²⁶⁹ Vz. AR Den Haag, 22 juni 1946, NOR II, no. 390, p. 141 – 143.

²⁷⁰ AR Amsterdam, 13 augustus 1946, NOR II, no. 504, p. 300 – 301.

²⁷¹ AR Amsterdam, 7 oktober 1946, NOR II, no. 623, p. 485 – 486.

geschil met Van der Linden *vrijwillig* aan de rechtsmacht van de gewone rechter onderworpen en dit bracht met zich mee, dat dit instituut gebonden was aan diens uitspraak, waartegen bovendien geen hogere voorziening was ingesteld en welke uitspraak in kracht van gewijsde was gegaan. Het zou in strijd zijn met de goede trouw en billijkheid, indien het Beheersinstituut werd toegestaan het geschil, nadat en omdat dit door het hof, waaraan het zich vrijwillig had onderworpen, in zijn nadeel was beslist, opnieuw aan de Raad voor te leggen door bij de mondelinge behandeling aan te voeren, dat de beslissing van het Hof in strijd zou zijn met E 133. Het beroep van het Beheersinstituut op artikel 18 van E 133, inhoudende dat Van der Linden op het vermogen van haar ex-echtgenoot geen rechten kon uitoefenen zonder de toestemming van het Beheersinstituut, faalde volgens de Raad, omdat dit artikel niet geschreven was om de executie van een beschikking waarbij het instituut zelf partij was geweest en waarbij deze instelling in het ongelijk was gesteld te verhinderen. De Raad maakte duidelijk welke grenzen er zijn aan de procedurele mogelijkheden van het Beheersinstituut. Enige soepelheid kwam soms van pas, bijvoorbeeld in de uitspraak van de Voorzitter Afdeling Rechtspraak te Arnhem²⁷². Na overwogen te hebben, dat er sprake was van een huurovereenkomst gesloten na de oorlog en dat de gevraagde nietigverklaring niet rechtstreeks door de Raad kon worden uitgesproken vervolgde de Voorzitter met de volgende overweging:

“O. dat nietig verklaring echter desniettemin door de Raad wellicht zou kunnen geschieden bij wijze van regeling der gevolgen, wanneer de rechtsbetrekking tussen verzoeker en mevrouw d’ Abo, indien die tijdens de vijandelijke bezetting zou zijn tenietgegaan, door de Raad op verzoek van verzoeker zou worden hersteld en langs dien weg ook door Onze bevoegdheid zou kunnen worden geconstrueerd om in kort geding aan de verzoeker voorloopig de beschikking over het betreffende perceel te kunnen geven.”

De Voorzitter achtte het niet zeker, dat verzoeker Muller het standpunt innam, dat zijn overeenkomst met de verhuurster nog bestond, maar hij had veeleer bij de Voorzitter de indruk gewekt, dat hij oordeelde, dat zijn rechtsbetrekking met de verhuurster tijdens de vijandelijke bezetting, zij het op ongeoorloofde wijze, was tenietgegaan. De Voorzitter wilde derhalve aannemen, dat deze zaak de werkzaamheid van de Raad betrof en dat hij derhalve bevoegd was om van het tweede verzoek²⁷³ van verzoeker kennis te nemen.

Dat verzoek was echter niet voor toewijzing vatbaar, omdat de Voorzitter van oordeel was, dat gerequesteerde, de kantonrechter Suijling, toen hij het pand na

²⁷² Vz. AR Arnhem, 15 juni 1946, NOR II, no. 383, p. 129–131.

²⁷³ Betreft gelet op de formulering van het verzoek, het verzoek tot ontruiming, het eerste verzoek betrof vernietiging van het huurcontract tussen gerequesteerde en verhuurster.

de bevrijding huurde te goeder trouw was, zodat naar het aanvankelijk oordeel van de Voorzitter de Raad de door hem afgesloten huurovereenkomst niet op grond van artikel 26 van E 100 zou nietig verklaren of ontbinden, zodat de Voorzitter niet verder behoefde te treden in een beoordeling of een onmiddellijke voorziening bij voorraad vereist was. Van belang in deze uitspraak was, dat het kwalificeren van de feiten heel belangrijk was voor de vraag of de Raad al dan niet bevoegd was.

In de zaak waarin de Afdeling Rechtspraak uitspraak deed op 25 juni 1946²⁷⁴ werd betwist, dat de aangebrachte zaak een zaak voor de Raad was. Er had een voorziening gevraagd moeten worden als bedoeld bij artikel 30 van E 93 en er zou pas sprake zijn van een geschil als verweerders zich niet bij die voorziening zouden neerleggen. Het beroep op de artikelen 16 en 30 van E 93 om te concluderen dat voor rechtspraak ingevolge E 100 geen plaats was, achtte de Raad niet gegrond. Genoemd artikel 30 bepaalde, dat geen rechten konden worden ontleend aan de bepalingen van het Besluit E 93, krachtens welke bezettingsmaatregelen geacht worden nimmer van kracht te zijn geweest – ingevolge artikel 16 juncto de aan het Besluit toegevoegde lijst A is dit laatste ten aanzien van de verordening 48/1941 als uitvloeisel waarvan de koopovereenkomst werd aangegaan, het geval – zolang geen bijzondere voorziening is getroffen omtrent de regeling of opheffing van de gevolgen daarvan. Het Besluit E 100 was nu een voorziening als bedoeld in het slot van artikel 30 van E 93, waarbij herstel mogelijk werd gemaakt onder meer in geval een rechtsbetrekking was ontstaan of te niet gegaan tengevolge van een handeling verricht op grond van een maatregel van de bezetter, ten aanzien waarvan was bepaald, dat hij geacht werd nimmer van kracht te zijn geweest.

Om deze reden was het Besluit E 100 ten deze van toepassing en kon de gevraakte koopovereenkomst door de Raad nietig worden verklaard. Het beroep op artikel 25 van E 93 moest ook ongegrond geacht worden, omdat dit artikel geacht moest worden niet in de weg te staan aan voorzieningen, die op grond van E 100 konden worden verkregen. De regeling van dit Besluit maakte geen uitzondering ten aanzien van vijandelijke onderdanen of personen, als bedoeld

---

²⁷⁴ AR Arnhem, 25 juni 1946, NOR II, no. 562, p. 392 – 394.

in artikel 6, lid 1, van E 133²⁷⁵. Het was niet aannemelijk, dat de veel omvattende regeling van E 100 niet zou gelden voor genoemde categorieën, waardoor dit Besluit grotendeels toepassing zou missen. Om die reden moest de bepaling van artikel 25 van E 133²⁷⁶ geacht worden geschreven te zijn voor gevallen waarbij geen sprake was van rechtsherstel en kon worden volstaan met indiening van een vordering, met bewijsstukken gestaafd.

In de zaak tussen Marcus en de Afdeling Onroerende Goederen²⁷⁷ had de Gedelegeerde van de Afdeling Onroerende Goederen te Amsterdam aan Marcus meegedeeld, dat naar zijn oordeel het verzoek van Marcus geen zaak was voor de Afdeling Onroerende Goederen, maar dat het handelde om de nakoming van een tijdens de bezetting vrijwillig tot stand gekomen overeenkomst, om welke reden het rekest werd getourneerd. Het betrof dus een beslissing van de Afdeling Onroerende Goederen, waarbij medewerking werd geweigerd om een minnelijke regeling te beproeven tussen Marcus en gerequesteerde. Marcus was van deze beslissing in hoger beroep gekomen bij de Raad met toepassing van het bepaalde bij artikel 18 van E 100. Marcus had met Timmerman, gerequesteerde, tijdens de bezetting een koopovereenkomst betreffende een onroerend goed afgesloten, maar de overdracht had nooit plaatsgevonden. Marcus verzocht de Raad deze rechtsbetrekking gewijzigd vast te stellen in die zin, dat verstaan werd, dat hij eigenaar was van het desbetreffende onroerend goed, althans Timmerman te veroordelen dat onroerend goed te leveren en in eigendom over te dragen, daar het achterwege laten van zodanig ingrijpen in verband met de bijzondere omstandigheden onredelijk zou zijn.

De Raad stelde vast, dat het verzoek een rechtsbetrekking betrof, die tijdens de vijandelijke bezetting was tot stand gekomen en overigens voldeed aan de ele-

²⁷⁵ Artikel 6, lid 1, van E 133 luidde: *Binnen de door het Beheersinstituut vast te stellen termijnen en op de door het Instituut te bepalen wijze moet bij het Beheersinstituut mede aangifte worden gedaan van vermogen van:*

a. Nederlanders en Nederlandsche onderdanen, die tijdens de vijandelijke bezetting van het Rijk in Europa als leden, begunstigers of anderszins zich aangesloten hebben of na 1 juli 1942 aangesloten zijn gebleven bij de Nationaal-Socialistische Beweging of eenige andere nationaal-socialistische of fascistische organisatie of instelling, welke daarmede voor de toepassing van dit besluit door het Beheersinstituut is gelijkgesteld;

b. personen, die op grond van veroordeeling wegens of verdenking van een der misdrijven, genoemd in het Besluit buitengewoon strafrecht, dan wel krachtens het bepaalde in het Besluit op den bijzonderen staat van beleg of het Tribunaalbesluit van hun vrijheid zijn beroofd, waaronder te begrijpen het geval, dat het bevel, als bedoeld in artikel 15, tweede lid, van het Besluit op den bijzonderen staat van beleg, is gegeven.

²⁷⁶ Artikel 25 van E 133 luidde: *Een ieder, die beweert jegens een vijandelijken onderdaan of een persoon als bedoeld in artikel 6, lid 1, of op hun vermogen rechten of aanspraken te kunnen doen gelden, is gerechtigd vóór 1 januari 1946 bij het Beheersinstituut een met redenen omkleed en met bewijsstukken gestaafd verzoekschrift in te dienen tot erkenning daarvan.*

²⁷⁷ AR Amsterdam, 31 maart 1947, NOR III, no. 860, p. 319–320.

menten genoemd in artikel 23 van E 100. Op grond daarvan behoorde het geschil ingevolge het bepaalde in artikel 113a van E 100 tot de bevoegdheden van de Afdeling Onroerende Goederen. Daaraan deed niet af, dat Marcus in deze zaak ook een rechtsvordering zou kunnen instellen bij de gewone rechter op grond van de tussen partijen gesloten overeenkomst. Door een dergelijke rechtsvordering konden niet dezelfde rechtsgevolgen worden verkregen als door een verzoek aan de Afdeling Rechtspraak, omdat deze bij zijn beslissing slechts rekening behoefde te houden met de redelijkheid en billijkheid en bovendien de gevolgen van zijn beslissing kon regelen, zodat hij ruimere gelegenheid had tot ingrijpen en tevens in hetzelfde geschil een beslissing kon geven van verdere strekking dan de gewone rechter. De Afdeling Onroerende Goederen was dan ook bevoegd kennis te nemen van het verzoek van Marcus en het verzoek behoorde door die Afdeling te worden behandeld.

De Raad achtte zich ook bevoegd vonnissen te vernietigen, die door de gewone rechter in de bezettingstijd waren uitgesproken. In dit geval betrof het een arrest van het Hof te Arnhem²⁷⁸ van 13 december 1943, waarbij een pachtovereenkomst was ontbonden. De Leeuw had een pachtcontract met de Maatschappij tot Exploitatie van Onroerende Goederen Beeklust NV, maar had als jood moeten onderduiken en Beeklust had de overeenkomst voortgezet met Bonthuis ten behoeve van verzoeker. Door het arrest van het gerechtshof was de pachtovereenkomst tussen Beeklust en Bonthuis ontbonden. Vervolgens had Beverdam een pachtovereenkomst met Beeklust gesloten. Laatste achtte de Raad niet te goeder trouw:

“ waar hij wetende dat de Jood de Leeuw die boerderij in pacht had gehad, zelfs niet heeft geïnformeerd of deze later daarop nog rechten zou kunnen doen gelden, terwijl de Raad voldoende bewezen acht door zijn eigen opgave in verband met de bovenvermelde desbetreffende verklaring van getuige Bonthuis dat hij heeft moeten begrijpen dat De Leeuw zijn rechten niet had prijs gegeven, weshalve de Raad de tussen gerequestreerden onderling bestaande rechtsbetrekking met de overeenkomst die daaraan ten grondslag ligt zal nietig verklaren, waar de Raad ook tegenover Beverdam zulk ingrijpen niet onredelijk acht”

De Afdeling Rechtspraak deed het pachtcontract dat door het arrest was ontbonden herleven met deze wijziging dat in plaats van de rechtsopvolgster van de overleden Bonthuis De Leeuw pachter werd. In deze uitspraak is het blijkbaar zo vanzelfsprekend, dat de Afdeling Rechtspraak bevoegd was een arrest van een gewone rechter, gegeven in oorlogstijd, te vernietigen, dat daaraan geen enkel woord werd besteed²⁷⁹.

²⁷⁸ AR Arnhem, 10 juli 1947, NOR III, no. 969, p. 510 – 511.

²⁷⁹ Zie artikel 19, E 100.

4.5.1.5 De Raad voor het Rechtsherstel en de strafrechter

De verhouding tot de strafrechter was onderwerp van de zaak²⁸⁰ Martin die de Raad had overgenomen van het Militair Commissariaat voor het rechtsherstel te 's-Gravenhage via de Advies-Commissie voor Rechtsherstel en Beheer Mijns- streek te Heerlen²⁸¹. In het geding was een vonnis van de strafrechter te Maas- tricht in de bezettingstijd, waarbij mevrouw Martin was veroordeeld tot een boete van veertig gulden wegens het niet inleveren van gouden tientjes met ver- beurdverklaring van de in beslag genomen gouden tientjes.

Martin vorderde, dat de Raad met toepassing van artikel 23 van E 100 de door het vonnis en de betaling van de boete ontstane rechtsbetrekking nietig te ver- klaren of gewijzigd vast te stellen en de Nederlandsche Bank of de Staat te ver- oordelen de gouden tientjes terug te geven of de opbrengst daarvan te betalen en de Staat te veroordelen de aan haar destijds opgelegde boete terug te betalen. De Raad was van oordeel, dat een strafvonnis en de daaruit voortvloeiende rechts- betrekkingen van publiekrechtelijke aard waren en dat de Raad slechts bevoegd- heid had ten aanzien van privaatrechtelijke rechtsbetrekkingen. Immers onder rechtsbetrekkingen in artikel 23 van E 100 waren in gevolge artikel 1, sub 2, van E 100 te verstaan vermogensrechtelijke betrekkingen, waarmee kennelijk alleen privaatrechtelijke betrekkingen waren bedoeld. Op deze grond achtte de Raad zich onbevoegd van de vordering kennis te nemen.

4.5.1.6 De Raad voor het Rechtsherstel en publiekrechtelijke regelingen en instanties.

4.5.1.6.1 Huurbeschermingsbesluit

In kort geding van 21 mei 1946²⁸² werd aan de Voorzitter van de Afdeling Recht- spraak te Amsterdam verzocht een voorziening te geven, nadat de kantonrechter een beschikking had gegeven in het kader van het *Huurbeschermingsbesluit*. Tenge- volge van de maatregelen ter verwijdering van de joden uit het bedrijfsleven wer- den het handelsbedrijf van L.H.Cohn en het perceel Govert Flinckstraat 404 door de Nagu aan een zekere Holthausen verkocht. Namens deze werd het perceel voor 1 jaar met ingang van 1 april 1945 aan de gebroeders Van de Wateren ver- huurd. Zij vroegen geen verlenging van de huur, maar wendden zich tot de kan- tonrechter met een beroep op het *Huurbeschermingsbesluit*, toen hun werd mee- gedeeld, dat zij het pand moesten ontruimen. Het perceel was inmiddels in ei- gendom overgedragen aan Cohn en wel nadat de kantonrechter zijn beschikking tot vaststelling van een nieuwe huurovereenkomst had gegeven.

²⁸⁰ AR Den Haag, 9 april 1946, *NOR I*, no. 194, p. 326–327.

²⁸¹ Deze overname vindt zijn grond in het feit, dat de Staat gedaagde was.

²⁸² Vz.AR Amsterdam, 21 mei 1946, *NOR II*, no. 309, p. 16–17.

Door deze beslissing van de kantonrechter was krachtens artikel 6 van het *Huurbeschermingsbesluit* een nieuwe huur voor onbepaalde tijd tot stand gekomen, aldus de Voorzitter. De oude huur was al afgelopen en de gebroeders Van de Wateren gebruikten het pand niet meer krachtens een overeenkomst onder de bezetting tot stand gekomen. Er zou dus nimmer met succes een verzoek tot huurvernietiging bij de Raad kunnen worden ingediend, omdat van herstel niet gesproken kon worden. Bovendien was door de overdracht van de eigendom van het perceel aan de oude eigenaar deze de wederpartij van de huurders geworden en was er dus geen verhuurder meer, die tot de categorie van personen behoorde in artikel 23 van E 100 genoemd en tegen wie krachtens dat Besluit kon worden geageerd. Artikel 23 had betrekking op rechtsbetrekkingen tijdens de oorlog tot stand gekomen, tussen Cohn en de gebroeders Van de Wateren was tijdens de bezetting geen rechtsbetrekking tot stand gekomen.

4.5.1.6.2 Besluit Reëvacuatie Kleinbedrijf 1945 (F 254)

De Voorzitter van de Raad stelde vast²⁸³ met betrekking tot de verhouding tussen het Besluit E 100 en het *Besluit Reëvacuatie Kleinbedrijf 1945 (F 254)*, dat de considerans van het laatste Besluit een regeling bevatte voor de hernieuwde vestiging van middenstandsbedrijven, die als gevolg van door of vanwege de bezetter getroffen maatregelen waren geëvacueerd of opgeheven. Hij overwoog:

“ dat zoeven genoemd Besluit volgens zijn considerans bevat een regeling voor de hernieuwde vestiging van middenstandsbedrijven, welke als gevolg van door of vanwege den bezetter zijn geëvacueerd of opgeheven; Dat daarbij aan de Kamer van Koophandel en Fabrieken is verleend de bevoegdheid tot rechtsherstel voor zoover betreft de uitoefening van een bepaald bedrijf in een bepaalde inrichting, maar deze bevoegdheid een andere is dan die, welke krachtens het Besluit Herstel Rechtsverkeer E 100 toekomt aan den Raad voor het Rechtsherstel om een tijdens de vijandelijke bezetting tot stand gekomen nieuwe huurovereenkomst betreffende het betrokken perceel nietig te verklaren en de oude huurovereenkomst te doen herleven;”

Uit deze overwegingen leidde de Voorzitter af in de zaak wel bevoegd te zijn. Verwacht mocht worden, dat het voor de Raad bij het vormen van een oordeel of een ingrijpen als zoeven bedoeld redelijk of billijk zou zijn rekening te houden met beschikkingen van de Kamer van Koophandel en Fabrieken, gelijk omgekeerd verwacht mocht worden, dat deze Kamer bij het vormen van een oordeel rekening zou houden met een eventueel voorafgegane beslissing van de Raad

---

²⁸³ Vz. AR Den Haag, 25 april 1946, NORI, no.220, p. 376 – 379.

voor het Rechtsherstel²⁸⁴. De Voorzitter vervolgde met op te merken, dat een ingrijpen van de Raad anders praktische betekenis zou missen.

Als gevolg van voormelde beschikkingen van de Kamer van Koophandel en Fabrieken zou dit niet leiden tot het door de verzoekers Kupferschmidt en Elias beoogde doel om de fotohandel op de oude voet voort te zetten in het pand Zoutmanstraat 57 te Amsterdam. Het pand was bij die beschikkingen niet toegewezen aan de verzoekers maar aan de gerequesteerde Geerts en de Raad had niet de bevoegdheid die beschikkingen te vernietigen of op andere wijze buiten werking te stellen. De Voorzitter merkte vervolgens op van oordeel te zijn dat de bedoelde beschikkingen van de Kamer van Koophandel en Fabrieken ook juist waren en een ingrijpen van de Raad in voege als verzocht onredelijk ware, omdat na het beëindigen van de huurovereenkomst in 1942 van de eigenaar in redelijkheid niet kon worden verwacht, dat hij het pand zou vrijhouden voor die joodse huurder van wie onbekend was of en wanneer deze zou terugkeren, terwijl hij het pand kon verhuren aan een niet-joodse en gegoede nieuwe huurster. De verhouding van de Raad met de Kamer vergde een afstemming, die niet werd voorgeschreven door regels. Hiermee waren de begrenzings van de bevoegdheid door de Raad aangeduid op een wijze die aangaf, dat hij het niet nodig vond zich als een scherpslijper op te stellen.

4.5.1.6.3 Besluit Algemeen Vestigingsverbod Kleinbedrijf

De uitspraak van de Raad van 30 mei 1947²⁸⁵ handelde over het vervallen van een vestigingsvergunning van een slagersbedrijf. Het bedrijf was zonder medewerking van de eigenaar opgeheven met ingang van 24 maart 1944 en daarna langer dan een jaar niet uitgeoefend, wat leidde tot het vervallen van de vestigingsvergunning. Als gevolg van het *Besluit Algemeen Vestigingsverbod Kleinbedrijf* zou een vestigingsvergunning moeten worden verkregen om het bedrijf weer te kunnen uitoefenen. Het bedrijf kon daarom niet verkocht worden, waardoor aanmerkelijke schade werd geleden. Om die reden werd verzocht de vestigingsvergunning te doen herleven.

De Afdeling Rechtspraak overwoog, dat door het verlenen van een vestigingsvergunning geschapen rechtsbetrekking tussen Overheid en de vergunninghouder van publiekrechtelijke aard was en om die reden omstandigheden als bedoeld in artikel 25 van E 100 niet ter beoordeling stonden aan de Raad, aangezien de artikelen 23 en 25 van E 100 uitsluitend betrekking hadden op rechtsbetrekkingen van privaatrechtelijke aard. Er was evenwel een andere oplossing

---

²⁸⁴ Hierbij werd verwezen naar een uitspraak van de AR Amsterdam van 11 januari 1946, NOR I, no. 79.

²⁸⁵ AR Groningen, 30 mei 1947, NOR III, no. 894, p. 388–389.

door namelijk de opheffing van het bedrijf nietig te verklaren. De Raad overwoog:

“Overwegende dienaangaande dat, nu voormelde daad van opheffing is verricht op grond van de verordening van den Rijkscommissaris voor het bezette Nederlandse gebied no. 48/1941, ten aanzien waarvan in art. 16 van het Besluit Bezettingsmaatregelen is bepaald dat zij geacht worden nimmer van kracht te zijn geweest, ingevolge art. 25 van het Besluit Herstel Rechtsverkeer (S.E 100) aangenomen moet worden dat het achterwege laten van de verzochte nietigverklaring dezer opheffing onredelijk is, zijnde toch het tegendeel den Raad niet gebleken;”

De inschrijving van de opheffing moest worden doorgehaald en nietigverklaard waardoor het bedrijf opnieuw weer ingeschreven kon worden²⁸⁶.

4.5.1.6.4 Algemeen Vorderingsbesluit 1940

Afwijkend van het hierboven aangeduide standpunt ten aanzien van publiekrechtelijke rechtsbetrekkingen luidde het oordeel van de Raad in zijn uitspraak van 12 juni 1947²⁸⁷. Verzoekster, de vennootschap onder firma C. van Schoorl en Zoon had het bezit van een vrachtauto verloren door een vordering van de Rijksverkeersinspectie, gebaseerd op het Algemeen Vorderingsbesluit 1940²⁸⁸. De Raad achtte zich bevoegd en formuleerde daarbij het volgende opmerkelijke standpunt:

“Deze bevoegdheid acht de Raad aanwezig, omdat artikel 23 van het KB E 100 niet onderscheidt tussen rechtsbetrekkingen welke voortvloeien uit privaatrechtelijke rechtsbetrekkingen en die welke in publiekrechtelijke rechtshandelingen hun oorsprong vinden. Ook in het laatste geval kan een vermogensrechtelijke rechtsbetrekking van niet louter publiek-rechtelijke aard ontstaan, waarbij de Raad bevoegd is tot ingrijpen. De tegenovergestelde opvatting zou leiden tot de onaanvaardbare consequentie, dat ook na een vordering van een Duitse instantie voor de Raad generlei mogelijkheid tot ingrijpen en tot herstel van gepleegd onrecht zou bestaan. Echter is De Raad over het algemeen van oordeel, dat indien een Nederlands Overheidsorgaan tijdens de bezetting te goeder trouw en blijvende binnen de grenzen van een rechtmatige uitoefening van zijn functie, terwijl niet blijkt, dat het gehandeld heeft onder onbehoorlijke druk door of vanwege den vijand of diens trawanten en indien het zijn bevoegdheid niet ontleent aan een wettelijk voorschrift, hetwelk ge-

---

²⁸⁶ In de zaak-Martin lag een dergelijke oplossing minder voor de hand, omdat de Deviezenverordening 1940, nr. 27, die de inlevering van de gouden tientjes voorschreef op grond van het Besluit Bezettingsmaatregelen van kracht was geweest tot de bevrijding.

²⁸⁷ AR Amsterdam, 12 juni 1947, NOR III, no. 968, p. 508 – 510.

²⁸⁸ Besluit van de Secretarissen-Generaal van 22 augustus 1940, Vo. blad no. 110/1940, Stb. 1940 no. S. 617, voorlopig gehandhaafd en gewijzigd bij besluit E 140.

acht moet worden nimmer rechtskracht te hebben bezeten, een vordering heeft gedaan, de Raad zich in den regel van ingrijpen heeft te onthouden, op grond, dat zodanig ingrijpen in verband met de bijzondere omstandigheden onredelijk ware. Er kunnen zich echter in speciale gevallen bijzondere en gewichtige omstandigheden voordoen, die een andere beslissing kunnen wettigen. “

Het *Algemeen Vorderingsbesluit 1940* was na de bevrijding krachtens besluit E 140 voorlopig gehandhaafd met inachtneming van enkele hier niet van belang zijnde wijzigingen. De vordering was dus niet geschied op grond van een maatregel van de bezetter, die na de oorlog geacht moet worden nimmer van kracht te zijn geweest. Dit betekende, dat voor eiseres geen beroep mogelijk was op artikel 25, sub c, 2^e zinsnede van E 100. Gesteld was, dat de vordering geschiedde onder dwang, bedreiging of onbehoorlijke invloed van of vanwege de vijand. Deze bewering was onvoldoende bewezen. Gedaagde Kooy, die de gevorderde vrachtauto verkreeg, mocht er van uitgaan, dat hij daarvan rechtsgeldig eigenaar was geworden. Deze gedaagde was te goeder trouw in de zin van artikel 32 van E 100, omdat het bezit van de vrachtauto voor eiseres niet was verloren gegaan door een handeling als bedoeld in artikel 25, sub c, 2^e zinsnede van E 100.

4.5.1.6.5 Besluit Rechtsherstel ontslagen ambtenaren (E 94) en Besluit F 298

De uitspraak van de Raad van 22 maart 1946²⁸⁹ handelde over de afbakening van bevoegdheden van de Raad ten opzichte van een ander wetsbesluit. Salomon Anholt was met ingang van 1 maart 1941 onvrijwillig ontslagen als leraar aan twee scholen te Schiedam, die door de overheid in stand werden gehouden. Als wachtgelder liep hij gevaar in een werkinrichting of werkkamp geplaatst te worden en hij had om die reden zijn pensioen aangevraagd, dat hem ook was toegekend. Via Westerbork was hij naar Theresienstadt vervoerd vanwaar hij eerst na de oorlog terugkeerde. Anholt verzocht de Raad hem in zijn oude betrekking te herstellen.

De Raad overwoog, dat Anholt klaarblijkelijk toepassing verzocht van artikel 23 van E 100, dat de Raad de bevoegdheid verleende tot herstel van tijdens de vijandelijke bezetting te niet gegane rechtsbetrekkingen. E 100 verstond onder rechtsbetrekkingen iedere vermogensrechtelijke betrekking en deze bevoegdheid was daarom beperkt tot betrekkingen, die hun regeling, uitsluitend of voornamelijk, vinden in het vermogensrecht, waarmee E 100 kennelijk – uitsluitend – op het oog had een bepaald onderdeel van het privaatrecht. De betrekkingen tussen de overheid en haar ambtenaren werden hoofdzakelijk door het publieke recht geregeld. Anholt verzocht hem te herstellen in zijn ambtenaarsverhouding, dus in publiekrechtelijke betrekking tot die overheid. Aangezien

²⁸⁹ AR Den Haag, 22 maart 1946, NORI, no. 246, p. 425 – 426.

geen andere wettelijke bepaling de Raad daartoe bevoegd maakte was de Raad onbevoegd tot de gevraagde voorziening. Ook al zouden publiekrechtelijke betrekkingen aan de voorzieningen, bedoeld in artikel 23 lid 1 en 2 zijn onderworpen, zou de Raad toch onbevoegd zijn, aangezien het derde lid een uitzondering maakte voor rechtsbetrekkingen, waarvan de herleving in verband met de bijzondere omstandigheden bij andere Koninklijke Besluiten was geregeld.

Het herstel van de onderhavige rechtsbetrekkingen vond regeling in het *Besluit Rechtsherstel ontslagen ambtenaren* (E 94) en later in het Besluit F 298. Een duidelijk geval, hier werd een beroep gedaan op een regeling die toepassing miste, omdat een ander Besluit voorzag in de behandeling van dergelijke zaken.

4.5.1.7 De Raad voor het Rechtsherstel en E 93 en E 133

Behalve in de vorige paragraaf behandelde wetsbesluiten was ook een bevoegdheidsafbakening aan te treffen in diverse andere KB 's die tijdens de bezetting waren uitgevaardigd en die tot doel hadden regels te geven om de onrechtvaardige gevolgen van de bezetting aan te pakken. Naast E 100 waren belangrijk de KB 's E 93 en E 133, het *Besluit Vijandelijk Vermogen*. In een zaak waarin de verhouding tussen deze KB 's aan de orde kwam²⁹⁰ was verzocht de nietigverklaring van de vanwege de vijand geschapen rechtsbetrekking tussen de NV Beleggingsmaatschappij 'Ingela' en de beheerders van het vermogen van de Duitser Garbrecht. Deze was Verwalter van het vermogen van 'Ingela' geweest. De beheerders van het vermogen van Garbrecht stelden, dat dit verzoek niet-ontvankelijk was, omdat de rechtsbetrekking van verzoekster en Garbrecht als Verwalter geen rechtsbetrekking zou zijn in de zin van artikel 23 van E 100. Dit omdat ingevolge artikel 1, sub 2 van E 100 daaronder was te verstaan een vermogensrechtelijke betrekking en de benoeming van een Verwalter een publiekrechtelijke maatregel was, meer in het bijzonder een bezettingsbeslissing als bedoeld in E 93, artikel 2²⁹¹. De Raad verwierp deze stelling, omdat:

“al moge de benoeming zelve van den “verwalter” in zekeren zin een publiekrechtelijk karakter dragen, dit niet belet dat daardoor in het leven is geroepen een vermogensrechtelijke betrekking tusschen requestrante en Garbrecht als haar beheerder; O. dat het verder nog door gerequesteerden gedaan beroep op art. 23 derde lid W [292] 100 j°. E 93 faalt, omdat E 93 wel regelingen treft ten aanzien van bezettingsbeslissingen waarbij in het onderhavige geval met name te denken valt aan art.

²⁹⁰ AR Amsterdam, 8 april 1946, NOR I, no. 206, p. 348 – 349.

²⁹¹ Dit artikel luidde: *Dit besluit verstaat onder bezettingsbeslissingen, de handelingen tot uitvoering van algemeen verbindende voorschriften, die noch zelve algemeen verbindend noch rechterlijke uitspraken zijn.*

²⁹² Moet zijn E.

22^[293] van E 93, doch niet ten aanzien van de daaruit ontstane rechtsbetrekkingen, met name niet geeft een regeling van de nietigverklaring, gewijzigde vaststelling, bepaling van den inhoud of herleving van rechtsbetrekkingen als waarvan sprake is in art. 23 derde lid E 100;

O. dat de Raad zich derhalve bevoegd acht tot de sub a in het request gevraagde nietigverklaring en het verzoek voor toewijzing vatbaar acht;”

Ten aanzien van de tweede vordering namelijk om de gerequesteerden (de beheerders van het vijandelijke vermogen van Garbrecht) een bepaald bedrag uit te laten betalen bepaalde de Raad, dat daarop van toepassing was het bepaalde in artikel 25²⁹⁴ van E 133, zodat Ingela haar pretense vordering tot gelding zal hebben te brengen bij het Beheersinstituut.

In deze uitspraak kwam de verhouding tussen bovengenoemde drie KB 's aan de orde en achtte de Raad zich bevoegd de rechtsbetrekking tussen de Duitse Verwalter en een Nederlands bedrijf te vernietigen onder toepassing van artikel 23 van E 100. De vordering tot betaling van een vergoeding uit het vermogen van deze Duitser moest wel eerst door het Beheersinstituut worden behandeld.

4.6 De afdeling Onroerende Goederen van de Raad voor het Rechtsherstel

Bij het wetsbesluit F 272 van 16 november 1945 was onder andere Hoofdstuk VIIa, *Van de afdeling onroerende goederen*, ingevoegd in E 100. Dit betekende ook de toevoeging van een nieuwe afdeling aan de Raad voor het Rechtsherstel. Als overgangsartikel bepaalde artikel XXI van F 272, dat de griffier van de Afdeling Rechtspraak de stukken van een zaak over een geschil, als bedoeld in artikel 113a van E 100 die bij de Afdeling Rechtspraak aanhangig was en waarin nog geen uitspraak was gedaan, zo spoedig mogelijk deed toekomen aan de Afdeling Onroerende Goederen. Op deze wijze werd het geschil geacht ter kennis van deze afdeling te zijn gebracht. Partijen werden van deze verzending op de hoogte gebracht. Alle nog in behandeling zijnde zaken betreffende onroerende goederen werden op deze wijze ondergebracht bij één afdeling. Door deze regeling werd de behandeling van het rechtsherstel van onroerende goederen apart gezet met de uitgesproken bedoeling om zoveel mogelijk zaken minnelijk te schikken.

²⁹³ Dit artikel luidde: *De bezettingsbeslissingen, voor zoover niet genomen op grond van bezettingsregelingen vermeld op de bij dit besluit gevoegde lijst A blijven, tenzij in de onderstaande bepalingen anders wordt bepaald, voorloopig in stand.*

²⁹⁴ Dit artikel luidde: *Een ieder, die beweert jegens een vijandelijken onderdaan of een persoon als bedoeld in artikel 6, lid 1, of op hun vermogen rechten of aanspraken te kunnen doen gelden, is gerechtigd voor 1 Januari 1946 bij het Beheersinstituut een met redenen omkleed en met bewijsstukken gestaafd verzoekschrift in te dienen tot erkenning daarvan.*

Toepassing van het overgangsartikel vinden we terug in een zaak die nog voor de inwerkingtreding van F 272 was aangebracht²⁹⁵ namelijk bij request van 17 september 1945. Eén van de Gedelegeerden²⁹⁶ te Amsterdam overwoog, dat de afdoening van het verzoekschrift door de Voorzitter van de Afdeling Rechtspraak in zijn handen was gesteld en hij achtte zich krachtens de hem verleende vertegenwoordigingsbevoegdheid tot die afdoening bevoegd, waarbij nog kwam, dat ook de verzoeker had gevraagd het verzoekschrift als aan de Gedelegeerde gericht te beschouwen. Deze uitspraak is van 31 januari 1946, waaruit blijkt, dat de afdeling Onroerende Goederen binnen enkele maanden zodanig functioneerde dat al een beslissing kon worden genomen.

Verspreid over het land waren Gedelegeerden van de afdeling aangesteld²⁹⁷. Waarom was tot het instellen van deze functie besloten? Ter verduidelijking bespreek ik de overwegingen die hiertoe geleid hebben. Op 28 november 1945 kwam het bestuur van de Afdeling Onroerende Goederen voor het eerst bijeen²⁹⁸, er werd gerefereerd aan een besluit van het Dagelijks Bestuur van de Raad voor het Rechtsherstel om tot decentralisatie van de werkzaamheden over te gaan. In het land zouden vertegenwoordigers van de Afdeling Onroerende Goederen aangezocht worden, waarbij gedacht werd aan vertegenwoordigers van plaatselijke afdelingen (Ringen) van de Broederschap van Notarissen. In eerste instantie werden besprekingen gevoerd met de grote Ringen van de Broederschap, namelijk die in Amsterdam, Rotterdam en Den Haag. De verdeling van het werk zou geschieden over alle notarissen met uitzondering van hen die op het gebied van de zuivering iets te wachten zouden hebben. In een brief van de Ring Amsterdam aan de voorzitter van de Afdeling Onroerende Goederen van 13 december 1945 werd het voorstel gedaan de plaatselijke vertegenwoordiger van de afdeling 'gedelegeerde' te noemen. Hiervoor kwamen aldus de brief alleen notarissen in aanmerking op grond van hun deskundigheid ter zake. In een conceptstandaardbrief²⁹⁹ aan de Ringbesturen van de Broederschap deelde de Raad voor het Rechtsherstel mee, dat hij had besloten in een aantal

---

²⁹⁵ *Verzamelnummer*, p. 111 – p. 112. Dit *Verzamelnummer* werd apart uitgegeven in verband met het feit, dat het eerste nummer van *Rechtsherstel* in juni 1946 werd gepubliceerd en er om die reden een achterstand moest worden ingelopen wilde men ook kennis kunnen nemen van uitspraken van de Raad van eerdere datum. Tevens werd uitgebreid ingegaan op de organisatorische opbouw van de Raad voor het Rechtsherstel.

²⁹⁶ Zie voor deze functie verder in deze paragraaf.

²⁹⁷ Zie ook het organogram van de Raad, *Verzamelnummer*, p.3, waar gesproken wordt van notarissen-gedelegeerden en notarissen-bemiddelaars.

²⁹⁸ Aanwezig waren de voorzitter mr. F.J. de Jong, P.K. Sjollema, mr. P. Koch, drs. Reyseger, mr. J.R.H. van Schaick en mr. J. Bets, (NA, Ministerie van Justitie, doos 377).

²⁹⁹ Bij de stukken heb ik niet de officiële brief aangetroffen, maar gelet op de verdere gang van zaken geeft dit concept heel duidelijk aan op welke wijze de decentralisatie van de werkzaamheden van de Afdeling Onroerende Goederen heeft plaatsgevonden.

gemeenten waar kantoren van de Afdeling Onroerende Goederen gevestigd zouden worden zich te laten bijstaan en te laten vertegenwoordigen door één of meer Gedelegeerden, die bij wege van delegatie de bevoegdheden van de Afdeling Onroerende Goederen zouden uitoefenen. De taak van deze Gedelegeerden was in hoofdzaak het tot stand brengen van minnelijke regelingen casu quo het bekrachtigen daarvan, het geven van onmiddellijke voorzieningen bij voorraad en het ambtshalve onderzoek verrichten. Bij voorkeur zouden notarissen worden benoemd. De Gedelegeerden konden verder de voorbereiding van minnelijke regelingen opdragen aan notarissen-bemiddelaars die door hen werden aangewezen uit een lijst van notarissen, opgemaakt door de Afdeling Onroerende Goederen.

Uiteraard was er enige tijd nodig om in het hele land te beschikken over Gedelegeerden en notarissen-bemiddelaars, in de notulen van het bestuur van de Afdeling Onroerende Goederen van 5 februari 1946 werd voor de overgangperiode bepaald, dat de Afdeling Onroerende Goederen zelf beslissingen zou nemen zolang er nog geen Gedelegeerden waren benoemd. Ook zou worden voorzien in richtlijnen voor de notarissen-bemiddelaars, die in concept werden voorgelegd aan de bestuursvergadering van de Afdeling Onroerende Goederen van 27 februari 1946. Bij de notulen van de bestuursvergadering van 15 maart 1946 was een bijlage gevoegd die instructies voor de Gedelegeerden omvatte. De Gedelegeerden moesten volgens deze instructie de aangemelde geschillen verdelen onder de notarissen-bemiddelaars, de voorgelegde minnelijke regelingen toetsen aan de Richtlijnen en deze regelingen bekrachtigen of weigeren deze te bekrachtigen. Verder dienden de Gedelegeerden adviezen op te maken bij de door de notarissen opgemaakte processen-verbaal van zwarigheden ter doorzending aan de Afdeling Rechtspraak en tenslotte dienden zij onmiddellijke voorzieningen bij voorraad te geven. In een andere bijlage stonden wenken voor het geven van deze onmiddellijke voorzieningen.

Onmiskenbaar was op deze wijze een heel belangrijk deel van het rechtsherstel van onroerende goederen gelegd in handen van een beroepsgroep die weliswaar op het gebied van transporten van onroerende goederen en het opmaken van hypotheekakten zeer deskundig was, maar ook een beroepsgroep die tijdens de bezetting aan het transporteren van joods onroerend goed had meegewerkt. De Gedelegeerden kwamen voor wat betreft deze vorm van rechtsherstel door middel van delegatie in dienst van de Afdeling Onroerende Goederen en moesten een oogje in het zeil houden op de handel en wandel van hun collegae.

De procedure hield in, dat de Afdeling Onroerende Goederen van de Raad voor het Rechtsherstel tot taak had te beproeven of minnelijke regelingen tussen alle belanghebbenden bij een geschil ten aanzien van onroerende zaken tot stand waren te brengen. Eerst nadat deze poging mislukt was en daarvan een proces-verbaal van zwarigheden was opgemaakt, kon het geschil aanhangig worden

gemaakt bij de Afdeling Rechtspraak³⁰⁰. Voorts had de Voorzitter van de afdeling, of degene, die hem verving, de bevoegdheid in kort geding een provisionele beschikking af te geven, in gevallen van onverwijlde spoed.

Artikel 113a E 100 bepaalde, dat geschillen ten aanzien van onroerende zaken ter kennis werden gebracht van de Afdeling Onroerende Goederen van de Raad en dat deze afdeling deze geschillen onderzocht en ook ambtshalve zoveel mogelijk naging in hoeverre de voorschriften van hoofdstuk III toepassing konden vinden ten aanzien van handelingen, waaromtrent na 9 mei 1940 een overschrijving of inschrijving in de openbare registers, bedoeld in artikel 671 en artikel 1224³⁰¹ van het Burgerlijk Wetboek, was geschied. In artikel 113b stond, dat de afdeling zoveel mogelijk beproefde een minnelijke regeling te treffen ter uitvoering van hoofdstuk III tussen belanghebbenden bij een geschil. Bestonden er van zwaarigheden bij het bemiddelen dan maakte de afdeling Onroerende Goederen een proces-verbaal op waarin de beweringen van partijen werden weergegeven. Vervolgens werd het afschrift daarvan overgelegd aan de griffie van de afdeling Rechtspraak met daarbij eventueel een voorstel voor een besissing der zwaarigheden (artikel 113c).

Artikel 113d gaf de Voorzitter van de Afdeling Onroerende Goederen de bevoegdheid een onmiddellijke voorziening bij voorraad te geven in een aangelegenheid, waarin artikel 113c toepassing had gevonden of kon vinden. Voorwaarde was wel, dat sprake was van onverwijlde spoed. Tegen deze voorziening kon dadelijk binnen een week beroep gedaan worden ingesteld bij de Afdeling Rechtspraak. Artikel 150c van E 100 was van overeenkomstige toepassing. Dit artikel maakte deel uit van titel IV van hoofdstuk VIII, *Van de afdeling Rechtspraak*, waarin de voorzieningen bij voorraad in kort geding bij de afdeling Rechtspraak waren geregeld. Er werd dus naar gestreefd het rechtsherstel van onroerende goederen zo snel mogelijk te doen plaatsvinden door aan te sturen op een minnelijke schikking in plaats van een langdurige behandeling door de afdeling

---

³⁰⁰ Zie het *Verzamelnummer van Rechtsherstel half-maandelijksch orgaan van den Raad voor het Rechtsherstel*, 1946, p. 100

³⁰¹ Artikel 671: *De levering of opdracht van onroerende zaken geschiedt door de overschrijving van de akte in de daartoe bestemde openbare registers. Indien de akte onderwerpen of handelingen inhoudt, welke niet tot de geleverde zaak betrekkelijk zijn, is het voldoende om bij authentiek uittreksel slechts te doen overschrijven al hetgeen die zaak betreft, mits in dat geval de partijen, het zij bij het opmaken van het uittreksel voor den notaris en getuigen, het zij bij eene onderhandsche verklaring, op het uittreksel te stellen, hare toestemming geven dat de overschrijving der akte overeenkomstig dat uittreksel geschiede.*

Artikel 1224: *De inschrijving der hypothecaire verbanden moet geschieden in de daartoe bestemde openbare registers. Bij gebreke van die inschrijving, heeft de hypotheek geene kracht hoegenaamd, zelfs niet ten opzichte van schuldeischers, die geen hypotheccair verband hebben.*

Rechtspraak³⁰². In feite is in het merendeel van de gevallen inderdaad een minnelijke schikking tot stand gebracht³⁰³. De procedures die de verzoeker ten dienste stonden bestonden kort gezegd hierin, dat het verzoek allereerst door een Gedelegeerde van de Afdeling Onroerende Goederen werd onderzocht, die zich daarbij liet bijstaan door deskundigen, de notarissen-bemiddelaars. Zijn taak was het om tot een minnelijke schikking te bekrachtigen. Lukte dat niet dan konden men zich wenden tot de Afdeling Rechtspraak.

4.6.1 Het aanbrengen en behandelen van rechtsherstelzaken over onroerende goederen

Verzoekschriften tot rechtsherstel ten aanzien van onroerende zaken moesten aanhangig gemaakt worden bij de Afdeling Onroerende Goederen door het indienen van een aangifteformulier in triplo op het Hypotheekkantoor in het ressort, waarbinnen het onroerend goed was gelegen³⁰⁴. De datum waarop het aangifteformulier op het Hypotheekkantoor was ontvangen, was beslissend

---

³⁰² Overigens is bij *Wet van 21 december 1951 houdende wijziging van Hoofdstuk VII A en artikel 21 van het Besluit Herstel Rechtsverkeer* (Staatsblad 586 verschenen op 11 januari 1952), hoofdstuk VII A onder andere gewijzigd in die zin, dat *geen* proces-verbaal van zwaarigheden meer wordt opgemaakt, wanneer partijen niet tot overeenstemming kunnen komen. In dit geval regelt de Afdeling Onroerende Goederen *zelf* het geschil naar redelijkheid en billijkheid. Zie R VI, p. 156. Zie voor de tekst van deze wet Bijlage 3.

³⁰³ J.M.L. van Bockxmeer, P.C.A. Lamboo, H.A.J. van Schie, *Onderzoeksgids archieven Joodse oorlogsgetroffenen, Overzicht van archieven met gegevens over roof, recuperatie, rechtsherstel en schadevergoeding van vermogens van Joden in Nederland in de periode 1940 – 1987*, p. 240, (hierna: *Onderzoeksgids*).

³⁰⁴ *Onderzoeksgids*, p.240 – 241. Naast dit formulier bevinden zich in de dossiers van de Afdeling Onroerende Goederen formulieren waarop de hypotheekbewaarder aangeeft welke eigendomsovergangen na 9 mei 1940 hebben plaatsgevonden en met welke hypotheeken de onroerende zaak na 9 mei 1940 bezwaard was en welke wijzigingen daarin hadden plaatsgevonden en welke zakelijke rechten op de onroerende zaak na 9 mei 1940 waren gevestigd en welke wijzigingen daarin hadden plaatsgevonden. Tevens bevinden zich in elk dossier een concept van de notariële akte van rechtsherstel, goedgekeurd door een Gedelegeerde van de Afdeling Onroerende Goederen of een afschrift van een vonnis van de AR, indien geen minnelijke regeling tot stand gebracht kon worden of een besluit van de Afdeling Onroerende Goederen, waarbij een regeling aan partijen werd opgelegd (dit werd mogelijk na 1951 toen de Afdeling Onroerende Goederen die bevoegdheid kreeg als geen minnelijke regeling tot stand gebracht kon worden).

voor het beantwoorden van de vraag, of het verzoek al dan niet tijdig was ingediend³⁰⁵.

Zoals ik al heb opgemerkt in § 4.6 bepaalde artikel 113b, lid 1, van E 100, dat de afdeling zoveel mogelijk een minnelijke regeling ter uitvoering van Hoofdstuk III tussen belanghebbenden bij een geschil tot stand probeerde te brengen, als haar daarover een kennisgeving had bereikt en ook als zij zelf van oordeel was, dat met betrekking tot een onroerende zaak rechtsherstel nodig was. Belanghebbenden konden ook een minnelijke regeling aan de afdeling voorleggen ter bekrachtiging. Een verzoekschrift aan de Afdeling Rechtspraak, als bedoeld in artikel 122 van E 100, kon niet worden ingediend alvorens artikel 113c toepassing had gevonden. Op deze wijze was een directe toegang³⁰⁶ tot de Afdeling Rechtspraak voor geschillen over rechtsherstel van onroerende goederen afgesloten. De Afdeling Onroerende Goederen kon ambtshalve en op verzoek van één of meer belanghebbenden een regeling tot rechtsherstel tot stand brengen. In het geval, dat de partijen tot minnelijke regeling kwamen was het nog vereist, dat de Gedelegeerde deze bekrachtigde.

4.6.2 De rol van het notariaat

De afdeling had een landelijk bureau in Den Haag. De Gedelegeerden waren belast met de werkzaamheden in het land. In elk arrondissement waren één of meer Gedelegeerden aangesteld, die bepaalde ressorten van hypotheekkantoren tot hun werkterrein hadden³⁰⁷. Per zaak wees de Gedelegeerde³⁰⁸ een notarisbemiddelaar aan om met partijen tot een concept-regeling te komen, die deze bij overeenstemming tussen partijen als akte passeerde, nadat deze was bekrachtigd door de Gedelegeerde. In de eerste jaargang van het blad Rechtsherstel zijn diverse voorbeelden van deze gang van zaken te vinden. Een vroeg voorbeeld is de bekrachtiging van een minnelijke regeling in concept door de kandidaat-notaris te Overveen, Tjabbes, Gedelegeerde van de Afdeling Onroerende Goederen op 9 mei 1946. Vervolgens verschenen partijen voor de notaris Van Weel met de standplaats Bloemendaal op 13 mei 1946 en werd de akte, inhoudende de min-

---

³⁰⁵ Indien partijen reeds aan het onderhandelen waren over het treffen van een minnelijke regeling en in dat verband nog geen aangifteformulier hadden ingediend moesten zij ervoor zorgdragen, dat het concept van de op te maken akte van minnelijke regeling vóór het einde van de termijn in het bezit van de Gedelegeerde was, omdat ook voor verzoeken tot het bekrachtigen van een door partijen tot stand gebrachte minnelijke regeling dezelfde termijn gold als bij een bemiddeling voor de Afdeling Onroerende Goederen (R II, p. 338).

³⁰⁶ Behoudens een kort geding, zie de artikelen 113d en 150c E 100.

³⁰⁷ Zie voor een schema het *Verzamelnummer van Rechtsherstel*, p. 100–103.

³⁰⁸ Zie ook het artikel van C. Weehuizen, 'De praktijk van rechtsherstel en beheer. Het rechtsherstel met betrekking tot onroerend goed', in *Rechtsherstel. Halfmaandelijksch orgaan van de Raad voor het Rechtsherstel*, II, 141-142, 173-175.

nelijke regeling, gepasseerd. Nota bene: Van Weel had tijdens de bezetting de akte gepasseerd waarbij het litigieuze perceel op grond van de *Verordening 102/1941, betreffende de aangifte en behandeling van landbouwgronden in Joodsche handen*, in eigendom was overgedragen aan de comparant die het perceel nu weer afstond.

De handelingen van de notarissen tijdens de bezetting konden derhalve door dezelfde notaris ‘gecorrigeerd’ worden. Dit roept vragen op over de betrouwbaarheid van de gang van zaken. Konden de notarissen hun eigen gedrag tijdens de bezetting verdoezelen?³⁰⁹ In een opmerkelijke zaak³¹⁰ wilden de verzoekers een notaris bij het geschil betrekken, terwijl er onderhandeld werd over een minnelijke regeling over rechtsherstel ter zake van een onroerend goed. Verzoekers hadden in 1943 enkele panden gekocht aan de Gelderse Kade te Amsterdam. Zij stelden, dat zij geen huizen hadden willen kopen die afkomstig waren uit joods bezit, wat hieruit mocht blijken, dat op hun verzoek de verkoper in het voorlopig koopcontract verklaarde, “dat het door hem bij deze verkochte Arisch bezit is”. Dit was ook bekend bij de notaris, maar deze hield naar de verzoekers stelden, voor hen verborgen, dat de gekochte huizen wél uit joods bezit afkomstig waren en door de NGV waren verkocht. Verzoekers stelden er belang bij te hebben om de verweerder, notaris Hermans, in dit rechtsherstel te betrekken in die zin, dat bij het vaststellen van de gevolgen van het te verlenen rechtsherstel zou worden vastgesteld, dat verweerder hoofdelijk met verzoekers rechtsvoorganger verplicht was de schade te vergoeden, die verzoekers mochten lijden als gevolg van de door verweerder verborgen gehouden omstandigheden, dat het hier joods bezit betrof.

Inmiddels was bij acte van 19 oktober 1951 tussen belanghebbenden een minnelijk rechtsherstel tot stand gekomen dat bekrachtigd was door de Afdeling Onroerende Goederen, waarna verzocht was het inleidend verzoekschrift aan het slot te wijzigen en wel in die zin dat de gevolgen van het minnelijk rechtsherstel zo werden geregeld, dat verweerder werd gehouden de schade te vergoeden die door verzoekers was geleden ten gevolge van het minnelijk rechtsherstel. De Raad nam dit verzoek in behandeling, maar de Raad achtte zich niet bevoegd om

---

³⁰⁹ L. de Jong (*Koninkrijk*, deel 12, p. 386) geeft een zeer korte beschrijving van de zuivering van notarissen. Er is nagegaan in welke mate deze beroepsgroep zich heeft misdragen tijdens de bezetting. Volgens de minister van Justitie kwamen honderd één voor onderzoek in aanmerking. De ingestelde zuiveringsadviescommissies adviseerden ten aanzien van zevenentwintig tot ontslag, maar van die adviezen waren in november 1946 nog maar dertien opgevolgd. Op dat moment hadden verder zeven notarissen een berisping-zonder-openbaarmaking ontvangen en was in negenentwintig gevallen besloten, geen zuiveringsmaatregel toe te passen. Eindcijfers van deze vorm van zuivering zijn niet bekend. Lipschits noemt in *De kleine Sjoa. Joden in naoorlogs Nederland* dezelfde cijfers op p. 162 en Aalders doet dit ook in *Berooid. De beroofde joden en het Nederlandse restitutiebeleid sinds 1945* op p. 196.

³¹⁰ AR Den Haag, 23 april 1953, R. VIII, no. 53/366

in de gevolgen van een minnelijke regeling van rechtsherstel in te grijpen. Verzoekers moesten hun vordering tegenover verweerder geldend proberen te maken voor de burgerlijke rechter.

Ten tijde van de Bijzondere Staat van Beleg had het MG bij de uitvoering van de zuivering ook notarissen³¹¹ gezuiverd op grond van het Besluit Rechtsherstel notarissen. Voor deze categorie had het MG een zuiveringscommissie ingesteld, die de betrokken MG-functionaris adviseerde over de te nemen maatregelen. Ten aanzien van enige notarissen werd een schorsingsbevel uitgevaardigd, in een enkel geval een stakingsbevel of een voorstel tot ontslag (onder andere vanwege 39 transporten van joods onroerend goed). Eén NSB-notaris werd gevangen genomen³¹².

Nadien werd de zuivering ter hand genomen door speciaal daarvoor in het leven geroepen advies-commissies voor de zuivering van notarissen. Eén notaris te Alkmaar had het erg bont gemaakt en de commissie adviseerde tot ontslag en voorlopige schorsing, ook in dit geval omdat hij een groot aantal akten had gepasseerd ten behoeve van van vervreemding door de NGV van joodse eigendommen. Een notaris te Rotterdam werd ontslagen bij besluit van 17 april 1946, omdat hij sympathiserend lid van de NSB was geweest en een nationaalsocialistische geestesgesteldheid had.

Op 1 februari 1946 bracht de adviescommissie voor de zuivering van notarissen voor Noord-Holland een advies uit met betrekking tot 22 notarissen, 17 in het arrondissement Amsterdam, 4 in het arrondissement Alkmaar en 1 in het arrondissement Haarlem, in 14 gevallen werd geadviseerd tot schorsing. Zes daarvan waren gebaseerd op de enkele grond van een openlijk erkend lidmaatschap van de NSB, in drie gevallen was dat lidmaatschap pas na politieonderzoek aan de dag getreden en in vijf gevallen was sprake geweest van collaboratie en profijttrekking. Aan elk advies tot schorsing was ook telkenmale het advies tot ontslag verbonden. In één geval bleek de notaris ook lid geweest te zijn van de Duitse SS. Deze notaris werd ontslagen op 28 augustus 1945. In het archief bevindt zich ook een brief van een notaris en twee kandidaat-notarissen, waarin namen werden genoemd van notarissen die zich in het bijzonder hadden toegelegd op transporten van joods onroerend goed. Het betreft drie notarissen in Den Haag, twee te Leiden en één te Boskoop.

In een tribunaaluitspraak trof ik de volgende casus aan: tegen de kandidaat-notaris Van Cooten werd door het Tribunaal van het Arrondissement Amsterdam naast de maatregelen van internering, ontzetting uit het recht van kiezen en verkiesbaarheid, verbeurdverklaring van een radio ook de maatregel van ontzet-

---

³¹¹ Afwikkelingsbureau M.G., *Overzicht der werkzaamheden van het Militair Gezag gedurende de bijzondere Staat van Beleg, 14 september 1944 – 4 maart 1946*, p. 107.

³¹² Nationaal Archief, Zuiveringsaangelegenheden Ministerie van Justitie (1936-) 1944-1959, inv.nr(s). 141-143.

ting uit het recht om openbare ambten of bedieningen te bekleden opgelegd³¹³. Van Cooten was al vanaf 1938 lid van de NSB, had zich aangesloten bij het nationaal-socialistische Rechtsfront, had in het openbaar het uniform van de NSB gedragen en op allerlei wijzen hulp of steun verleend aan de vijand en diens handlangers. Hij had in 1941 een brief geschreven aan ene Meijering, functionaris, in elk geval een lid van de NSB, waarin hij vermeldde, dat alle leden en kandidaten van het notariaat te Arnhem met uitzondering van enkele daarin genoemde personen de NSB vijandig gezind waren. In zijn verweer beriep Van Cooten zich erop, dat de salariëring van kandidaat-notarissen zeer slecht was en hij zeer verbitterd was geweest, ook had hij enige tijd een onderduiker in huis gehad. Hij had gehoopt, dat de NSB in de positie van kandidaat-notarissen verbetering zou brengen.

Een andere zaak betrof de kandidaat-notaris Rodenberg³¹⁴, die onder andere de maatregel van ontzetting van het recht tot het bekleden van het notarisambt werd opgelegd. Rodenberg was lid van het Rechtsfront en leider van de afdeling Notariaat van het Rechtsfront geweest. Hij had meegewerkt aan de voorbereiding van de hervorming van de Wet op het Notariaat in corporatieve zin, waarbij het leidersbeginsel de grondgedachte was. Hij had als notaris meegewerkt aan de overdracht van joods onroerend goed tijdens de bezetting. Zelf had hij het perceel Prins Hendriklaan 11 te Amsterdam in eigendom verworven, dat joods eigendom was geweest en aan hem door de NGV was verkocht. Zijn verweer ten aanzien van zijn medewerking tot het overdragen van joods onroerend goed hield in, dat hij deze transporten niet had kunnen weigeren gelet op artikel 6 van de Wet op het Notarisambt³¹⁵. Het Tribunaal verwierp dit verweer, omdat artikel 6 niet de bedoeling had de notaris te dwingen tot het uitvoeren van opdrachten, die een onbehoorlijke strekking hadden en dientengevolge had de notaris ook de bevoegdheid zijn diensten te weigeren 'om gegronde redenen'. Mede gelet op de geringe aantallen die De Jong noemt en wat uit het archiefstukken naar voren komt, lijkt mij de conclusie gerechtvaardigd, dat de zuivering van de notarissen in gevallen van duidelijke nationaal-socialistische mentaliteit tot ontslag leidde, maar voor het overige schorsing het middel was waarvan de zuiveringsautoriteiten bij twijfel gebruik hebben gemaakt. Het merendeel van deze beroepsgroep bleef zijn ambt na de oorlog bekleden.

Lipschits geeft een treffend commentaar op de handelwijze van de notarissen in de oorlog:

---

³¹³ *Tribunalen in Nederland*, 12 juni 1946, no. 321, p. 112-114.

³¹⁴ *Tribunalen in Nederland*, 20 september 1946, no. 360, p. 176-178.

³¹⁵ Artikel 6 van de Wet op het Notarisambt luidde (voorzover hier van belang): 'Buiten gegronde redenen, mogen de notarissen hunne dienst niet weigeren, wanneer zij tot het leenen daarvan worden verzocht'.

“Een andere beroepsgroep die rijk is geworden aan de roef van joods bezit, is het notariaat. Onroerende goederen van joden werden onteigend en joodse bezittingen werden aan derden verkocht. Dit betekende overdracht van onroerend goed en aflossing van hypotheeken, waarvoor notariële akten moesten worden opgesteld. De kassa's op de kantoren van de notarissen bleven rinkelen. Na de oorlog heeft de Broederschap der Notarissen een beroep gedaan op haar leden om op vrijwillige basis 60 procent van de verdiensten aan de overdracht van joods onroerend goed te storten in 'een fonds voor een nader aan te geven doel'. De vrijwillige bijdrage bracht f 457 000 op.”³¹⁶

De hoogte van de vrijwillige bijdrage maakt duidelijk, dat van enige gewetensnood bij de notarissen wel sprake was.

4.6.3 Voorziening bij voorraad

De Gedelegeerde van de Voorzitter van de afdeling Rechtspraak paste artikel 113d van E 100 toe in de voorziening bij voorraad in kort geding van 15 januari 1946³¹⁷. De Gedelegeerde achtte zich bevoegd, omdat de afdoening van het verzoekschrift door de Voorzitter van de Afdeling Rechtspraak in zijn handen was gesteld. Het spoedeisende karakter van de zaak was gelegen in de financiële positie van verzoekers, Cohen en Tas, en het belang dat zij hadden om reeds dadelijk voor het onderhoud van de betrokken percelen te kunnen zorgdragen. Gerequesteerde, Postma, werd veroordeeld het beheer van de litigieuze percelen over te dragen aan verzoekers, terwijl de verzoekers uit de te ontvangen huurpenningen de kosten van onderhoud, assurantie en administratie zouden moeten betalen. Deze uitspraak van een Gedelegeerde van de afdeling Onroerende Goederen had op grond van artikel 18, lid 1, van E 100 dezelfde kracht als een rechterlijk vonnis. Wel was hoger beroep mogelijk op de afdeling Rechtspraak (artikel 18, lid 5, van E 100).

---

³¹⁶ I. Lipschits, *De kleine sjoa, Joden in naoorlogs Nederland*, p. 47 en 48. De Broederschap stelde als voorwaarde dat geen ruchtbaarheid aan de schenking mocht worden gegeven. Overigens bleek in 1997, dat 58 notarissen tezamen nog steeds voor circa een half miljoen gulden aan joodse tegoeden onder hun beheer hadden, het betrof tegoeden waarvan de eigenaren niet of onvolledig te achterhalen waren. Dat geld is overgemaakt naar de Stichting Jokos (Stichting van Joodse Kerkgenootschappen en Sociale Organisaties voor Schadevergoedingsaangelegenheden); zie ook: Aalders *Berooid. De beroofde joden en het Nederlandse restitutiebeleid sinds 1945*, p. 197. Aan één en ander is de conclusie te verbinden, dat de beroepsgroep zeer ongelukkig heeft geopereerd bij de afhandeling van haar oorlogsverleden.

³¹⁷ Vz. AR Amsterdam, 15 januari 1946, NOR I, no. 66, p. 129.

4.6.4 Hoger Beroep van regelingen Gedelegeerden

Toewijzingen in kort geding door een Gedelegeerde konden worden voorgelegd aan de afdeling Rechtspraak. In een zaak die voorgelegd werd aan de Arnhemse Kamer³¹⁸ was hoger beroep aangetekend tegen een beslissing van de Gedelegeerde van de Afdeling Onroerende Goederen ex artikel 113d van E 100. Voor hoger beroep verwees dit artikel naar beroep op de afdeling Rechtspraak; artikel 150c van E 100 had overeenkomstige toepassing. Het handelde in casu over het beheer van woon – en winkelhuizen. In 1944 had de Verwalter de onroerende goederen van de NV Saturnus verkocht aan de NV Centrale Arbeiders Levensverzekering Maatschappij, die in die tijd bestuurd werd door een NSB-directeur. De Centrale beriep zich op haar goede trouw, omdat niet haar wettig bestuur, maar de in de bezettingstijd benoemde NSB-directeur Van der Does de koop had gesloten en stelde, dat de zaak niet spoedeisend was. In de beslissing a quo had de Gedelegeerde beslist, dat de aankoop in elk geval geschied was door iemand die ongetwijfeld behoorde tot de in artikel 25 sub b genoemde personen (door of vanwege de vijand aangestelde personen), terwijl het ook geheel tegen de geest van het *Besluit Herstel Rechtsverkeer* zou indruisen, dat iemand aan wie zonder zijn medewerking en tegen zijn zin eigendom van onroerend goed was ontnomen, niet in zijn eigendom zou worden hersteld. Het uiteindelijke herstel was niet twijfelachtig, terwijl het spoedeisende karakter volgde uit het feit, dat Saturnus zonder de inkomsten van die huizen geen sluitende exploitatierekening zou kunnen maken.

In hoger beroep besliste de Kamer, dat de grieven van de Centrale ongegrond waren. De omstandigheden, waaronder destijds de koop en overdracht van de huizen tussen de Verwalter en de NSB-directeur van de Centrale tot stand waren gekomen, maakten het naar het oordeel van de Kamer aannemelijk, dat het door Saturnus aangevraagde rechtsherstel bij de uitspraak ten gronde zou worden toegewezen. Het achterwege laten van ingrijpen bij een tijdens de bezetting geheel onvrijwillige verkoop zou naar alle waarschijnlijkheid in elk geval onredelijk geacht worden en de toepassing van de artikelen 23 en 24 van E 100 maakte naar het oordeel van de Kamer ook de toepassing van artikel 27 van dat Besluit waarschijnlijk en daarmee ook de teruggave van de eigendom van de huizen, omdat weinig aannemelijk was dat de Centrale haar goede trouw bij de verkrijging zou kunnen aantonen. Het spoedeisende karakter van de beslissing bij voorraad achtte de Kamer onvoldoende betwist en hij nam derhalve als vaststaand aan, dat Saturnus zonder de inkomsten van de huizen in financiële moeilijkheden zou geraken, welk feit het spoedeisende van de beslissing voldoende wettigde. Volgde de bekrachtiging van de beslissing, waarvan beroep.

---

³¹⁸ AR Arnhem, 12 november 1946, NOR II, no. 636, p. 505 – 507.

Een appèl van een beslissing van de Afdeling Onroerende Goederen kon ook tot een andere slotsom leiden. In een uitspraak van de Haagse kamer³¹⁹ van 17 september 1947 kwam appellante, Van Deventer, op tegen een uitspraak van de plaatsvervangende Voorzitter van de Afdeling Onroerende Goederen van de Raad, waarbij in hoofdzaak was beslist, dat de oorspronkelijke requestant, Wijnbergen, totdat in hoofdzaak zou zijn beslist of op andere wijze rechtsherstel zou hebben plaatsgevonden, bij voorraad bevoegd zou zijn het ten requeste bedoelde onroerend goed te beheren, de huren van het pand die reeds waren verschenen maar nog onbetaald mochten zijn en de te verschijnen huren op te vorderen, te ontvangen en daarvoor kwijting te verlenen onder de verplichting om alle achterstallige belastingen, assurantiepenningen en onderhoudskosten te voldoen. Hij hoefde niet bij te dragen tot de rente of aflossing van hypotheek, die na 24 januari 1944 mochten zijn gevestigd. In deze zaak was het perceel verkocht op een veiling ingevolge artikel 1223, lid 2, BW aan appellante, nu huurster. De afweging, dat zij de hypothecaire schuld had afgelost en dat bij rechtsherstel de geïntimeerde meer aan aflossing en rentekosten kwijt zou zijn dan de huurpenningen zouden opbrengen en het goede onderhoud gepleegd door appellante deden de Raad de in kort geding gegeven beslissing vernietigen.

---

³¹⁹ AR Den Haag, 17 september 1947, NOR IV, no. 1040, p. 59 – 60.

Jurisprudentie Raad voor het Rechtsherstel

5.1 Inleiding

Ter wille van een systematisch verantwoord overzicht heb ik de jurisprudentie van de Afdeling Rechtspraak verdeeld over enige categorieën waaraan afzonderlijke paragrafen zijn gewijd. Na de bespreking van de procedures in het vorige hoofdstuk behandel ik nu de inhoudelijke categorieën: huur, ontruiming, koop en hypotheek. Op deze wijze komen belangrijke aspecten die te maken hebben met het woonrecht aan de orde. De woning kan immers gehuurd of gekocht worden, al dan niet met of zonder hypotheek. Ook kon een partij belast zijn met het beheer van één of meerdere woningen. Na de oorlog was ontruiming van een woning een belangrijk middel om de eigenaar of huurder in zijn oude woning te laten terugkeren.

5.2 Huur

Deze subparagraaf behandelt de jurisprudentie van de Raad betreffende het rechtsherstel van huurovereenkomsten. Belangrijk is de vraag in welke mate en op welke gronden een toetsing van de goede trouw van de ‘nieuwe’ huurders plaatsvond. In niet alle gevallen werd het beroep op de goede trouw afgewezen. Soms gaven praktische overwegingen bij de Raad de doorslag, zoals de afweging van het economische belang van de nieuwe huurder ten opzichte van dat van de verzoeker. De moeilijke economische en sociale omstandigheden waarin Nederland vlak na de Tweede Wereldoorlog verkeerde maakten een puur juridische afweging soms bijzonder lastig. De mogelijkheid door artikel 22 van E 100 geboden, namelijk recht te spreken naar redelijkheid en billijkheid was soms van doorslaggevende betekenis, bijvoorbeeld als twee slachtoffers van de oorlog tegenover elkaar stonden.

5.2.1 Ontvankelijkheid verzoeker

Om tot een inhoudelijke beoordeling van het geschil over te kunnen gaan moest allereerst vastgesteld worden of de verzoeker ontvankelijk was. Daarbij was van belang te toetsen of er sprake was van een bevoegdheid van de Raad³²⁰. Er dien-

---

³²⁰ Zie hiervoor ook § 4.5.1, *De competentie van de Raad voor het Rechtsherstel*.

de een rechtsbetrekking te zijn die tijdens de bezetting te niet was gegaan of gewijzigd was onder invloed van de vijand of diens handlangers³²¹.

Op 2 februari 1946³²² verklaarde de Raad verzoeker, Breedijk, niet-ontvankelijk in zijn verzoek om hersteld te worden in zijn rechten als huurder, omdat niet was gesteld of gebleken, dat de huuropzegging in enig verband had gestaan met het feit van de vijandelijke bezetting. Breedijk was tijdens de oorlog betrokken bij het verzet en wilde graag het door hem verlaten pand met garagebedrijf weer betrekken. In het geding was ook een afwijzend vonnis van de kantonrechter inzake een beroep op het *Huurbeschermingsbesluit 1941*, waarbij verzoeker veroordeeld werd tot ontruiming. De Raad oordeelde, dat de huuropzegging in 1942 niet terug te voeren was op een rechtsbetrekking tenietgegaan door omstandigheden verband houdende met de vijandelijke bezetting.

In een andere zaak achtte de Raad verzoeker, Hergershausen, niet-ontvankelijk nu hij van Duitse nationaliteit was en derhalve een vijandelijk onderdaan³²³. Artikel 3 van het *Besluit Vijandelijk Vermogen* (E 133) bepaalde, dat vermogen toebehorende tot een vijandelijke onderdaan met het inwerking treden van dat Besluit van rechtswege was overgegaan op de Staat, evenals het vermogen, dat na het inwerking treden van dat besluit aan een vijandelijke onderdaan was toegekomen. Dit vijandelijke vermogen werd ten behoeve van de Staat beheerd door het Beheersinstituut. Het Beheersinstituut oefende alle rechten uit voortvloeiend uit bedoeld vermogen, waaronder moest worden begrepen het instellen van rechtsvorderingen, die zulke rechten tot voorwerp hadden. Wel had requestrant na de mondelinge behandeling een schrijven ingezonden van het Beheersinstituut Bureau Amsterdam, waarin dit Bureau overeenkomstig artikel 37, lid 2, van het *Besluit Vijandelijk Vermogen*³²⁴ aan requestrant toestemming verleende tot het instellen van onderhavige vordering met terugwerkende kracht, doch dit baatte hem niet, reeds hierom niet, omdat artikel 37, lid 2, kennelijk gevallen betrof, waarin de behandeling zelve niet het uitstel kon lijden, dat met het verkrijgen van toestemming van het Beheersinstituut zou gemoeid zijn, waarvan echter hier geen sprake was, nu de handelingen reeds lang geleden verricht waren, en de toestemming achteraf gewenst werd.

---

³²¹ Zie artikel 23 van E 100.

³²² AR Den Haag, 2 februari 1946, *NORI*, no. 24, p. 54- 56.

³²³ AR Amsterdam, 5 maart 1946, *NORI*, no. 104, p. 180 – 182.

³²⁴ Dit artikellid luidde: 2. *In geval van onverwijlden spoed kan de plaatselijke vertegenwoordiger van het Beheersinstituut toestemming verlenen tot het verrichten van een of meer bij dit besluit verboden rechtshandelingen en daden.*

5.2.2 Talmen met het indienen van een rechtsherstelverzoek

In een aantal uitspraken liet de Raad zich uit over de gevolgen van het talmen met het indienen van verzoeken. Dit talmen was vaak een gevolg van pogingen om met de naoorlogse bezitter een schikking te treffen, waarbij ervan werd afgezien de zaak aanhangig te maken bij de Raad. Zeker in het geval van huurherstel en ontruiming hanteerde de Raad het uitgangspunt, dat gelet op de moeilijke economische omstandigheden, binnen enkele maanden na de bevrijding een verzoek tot rechtsherstel behoorde te worden ingediend. Hierop bestonden natuurlijk uitzonderingen³²⁵. In een uitspraak van 15 oktober 1946³²⁶ oordeelde de Amsterdamse kamer, dat het verzoek om hetzij herstel van de huurovereenkomst of herleving daarvan moest worden afgewezen, nu requesetrante dit verzoek niet onmiddellijk na de oorlog had gedaan. Requesetrante was de joodse NV “Jako”, die tijdens de bezetting een Verwalter als bestuurder had gekregen, en zodoende haar optierecht tot verlenging van de huur in 1944 niet had kunnen uitoefenen. Het was requesetrantes plicht geweest gerequesteerde die het perceel voor eigen gebruik kocht en met het oog daarop belangrijke verbouwingen had verricht zo spoedig mogelijk ervan op de hoogte te brengen dat zij van plan was alsnog van haar optierecht gebruik te maken en het perceel weer te huren.

Nu requesetrante tot mei 1946 had gewacht alvorens gerequesteerde met haar standpunt in kennis te stellen, zou het onredelijk zijn requesetrante in haar rechten te herstellen. De goede trouw van gerequesteerde stelde de Raad vast op basis van het feit dat zij niet bekend was met de plaatselijke omstandigheden en daarom niet wist, dat het pand verhuurd was geweest aan een jood. Had betrokkene niet de informatieplicht zich daarvan te vergewissen? Op deze wijze werd niet de goede trouw aannemelijk gemaakt, maar *verondersteld* wat in strijd was met artikel 32, eerste lid, van E 100. Het lange talmen van requesetrant en de hoge kosten die gerequesteerde had gemaakt, gaven de Raad aanleiding aan het mogelijk ontbreken van de goede trouw geen doorslaggevende betekenis te geven³²⁷.

In een uitspraak van 16 december 1946³²⁸ kwam de Amsterdamse kamer tot een tegengestelde conclusie. De Afdeling Rechtspraak achtte het wel bedenkelijk, dat met het aanhangig maken van de vordering zo lange tijd was gewacht in verband met de noodzakelijke rechtszekerheid met betrekking tot het gebruik van woon- en winkelhuizen. De Raad achtte het alleszins aannemelijk, dat verzoeker Simon Wallach nog huurder zou zijn, als hij niet tengevolge van maatre-

³²⁵ In zijn *Kleine Sjoa. Joden in naoorlogs Nederland* wijst Lipschitz op de moeilijke keuze tussen een minnelijke regeling en een procedure die joodse eigenaren moesten maken, p. 61 en 62.

³²⁶ AR Amsterdam, 15 oktober 1946, NOR III, no. 666, p. 12 – 13.

³²⁷ Zie ook AR Amsterdam, 28 oktober 1946, NOR III, no. 690, p. 45 – 46.

³²⁸ AR Amsterdam, 16 december 1946, NOR III, no. 699, p. 59 – 61.

gelen van de bezetter de zeggenschap over zijn zaak en het door hem gehuurde pand had verloren. Verzoekers laatste huurovereenkomst zou stilzwijgend zijn verlengd, indien hij niet onder Verwaltung zou zijn gesteld.

De tweede gerequesteerde, de NV Handel Maatschappij Algemeene Boekcentrale v/h Richter's Boekhandel, had ernstig bezwaar tegen de vordering, omdat zij niet wist dat vóór haar een joodse zaak in het pand was geweest. Zij had haar winkel verkocht om in het litigieuze perceel een winkel te beginnen die zij wilde verbinden met een daarachter gelegen perceel. Gedwongen ontruiming zou aan haar zaak onberekenbare schade toebrengen.

De Afdeling Rechtspraak stelde voorop, dat in zaken als deze artikel 25 van E 100 ervan uitgaat, dat het achterwege laten van ingrijpen door de Raad onredelijk was (ongeacht de kwestie van de goede trouw), tenzij bijzondere redenen de Afdeling Rechtspraak ertoe brengen zich van ingrijpen te onthouden. Dergelijke bijzondere redenen waren niet aanwezig. Bij afweging der belangen en met erkenning van de moeilijkheden die ontruiming voor de tweede gerequesteerde met zich zou brengen had de Afdeling Rechtspraak niet de overtuiging gekregen, dat haar belang boven dat van verzoeker zou moeten prevaleren. Daaraan voegde de Raad de overweging, dat het request op 13 augustus 1946 was aanhangig gemaakt en er nu eenmaal niet te lange tijd na de bevrijding ten aanzien van het huren van woon- en winkelhuizen rechtsonzekerheid mocht blijven bestaan, maar verzoeker had zich wel onmiddellijk na de bevrijding in verbinding gesteld met de verhuurster. De Raad achtte het aannemelijk, dat verzoeker ten aanzien van het bewuste perceel niet goed eerder een beslissing kon nemen.

De Raad veroordeelde de tweede gerequesteerde tot ontruiming, maar stond daartoe een termijn van enige maanden toe om haar in de gelegenheid te stellen een passend winkelpand te vinden; zij diende het perceel uiterlijk op 1 mei 1947 te ontruimen of zoveel eerder als nader was overeen te komen. De Raad verklaarde nietig de huurovereenkomst tussen de eigenaren en de tweede gerequesteerde en deed de oude huurovereenkomst tussen de eigenaren en verzoeker herleven. In deze zaak was het talmen te verontschuldigen nu verzoeker direct na de bevrijding wel contact had opgenomen met de eigenaren.

Het argument van rechtsverwerking werd door de Amsterdamse kamer van de Raad wegens zeer bijzondere omstandigheden niet te zwaar gewogen in de uitspraak van 13 oktober 1947³²⁹. De zaak was inhoudelijk niet bijzonder, requestant Cohen had als gevolg van de tegen de joden gerichte maatregelen zijn woning moeten verlaten en verweerder Lucas moest hebben geweten dat het een onder dwang verrichte ontruiming betrof, mede omdat op het moment dat hij de woning huurde deze nog moest worden 'gepulst'³³⁰. De Afdeling Recht-

³²⁹ AR Amsterdam, 13 oktober 1947, *NORIV*, no. 1050, p. 71–73.

³³⁰ Verwijzing naar de verhuizer Puls die medewerkte met de Duitsers en joodse inboedels uit leegstaande panden haalde.

spraak achtte het voldoende duidelijk, dat op zichzelf zich hier een geval voordeed als bedoeld in artikel 25 E 100, dat achterwege laten van ingrijpen door de Raad onredelijk zoude zijn, behoudens blijk van het tegendeel. Lucas deed echter niet zonder grond beroep op verwerking door requestant van zijn eventueel recht op herstel, nu hij zijn vordering eerst in augustus 1947 had ingediend, terwijl hij reeds in augustus 1946 te Amsterdam was komen wonen en trouwens ten tijde van de bevrijding in Nederland was.

De Afdeling Rechtspraak overwoog, dat het maatschappelijk belang van rechtzekerheid zich ertegen verzette, dat te lange tijd na de bevrijding de huidige bewoners van huizen uit hun woningen werden gezet ter wille van de terugkeer van vroegere bewoners en dat daarom, al stond de termijn voor het indienen van vorderingen tot rechtsherstel nog steeds open, het lange tijdsverloop na de bevrijding een steeds grotere rol ging spelen bij de beoordeling van de redelijkheid van een ingrijpen als nu werd gevorderd.

Wat maakte de situatie van requestant nu zo bijzonder, dat de late indiening van zijn verzoek tot rechtsherstel hem niet kwalijk werd genomen? Cohen had lange tijd met zijn gezin ondergedoken gezeten en had daarna veel tegenstand ondervonden om langs de weg van onderling overleg zijn positie te heroveren in de te Groningen gevestigde firma Polak & Feldbrugge, waarin hij voor de oorlog firmant was geweest en als zodanig leider van de verkoopafdeling te Amsterdam. Dit bedrijf was in de oorlog geariseerd. Het herwinnen van zijn positie bij de firma was voor Cohen van primair belang, zodat hij zich eerst te Groningen vestigde. Hij was verplicht bij terugkeer naar Amsterdam de hem door het Centraal Bureau Huisvesting aangewezen en bewoonde woning te accepteren, daar hij anders van de lijst zou zijn geschrapt. Van begin af aan was duidelijk, dat deze woning niet voor hem en zijn gezin voldoende was.

Requestant en zijn raadsman erkenden een fout te hebben gemaakt door niet eerder de vordering tot rechtsherstel bij de Raad aanhangig te hebben gemaakt, maar zij hadden wel bij Lucas aangedrongen op afstand van de woning. Hun aandacht was in overheersende mate gericht geweest op het rechtsherstel te Groningen, wat eerst onlangs zijn beslag had verkregen. Cohen was bovendien ernstig zenuwoverspannen geweest en had opgezien tegen de verdere rechtsstrijd³³¹. De verhuurster van beide panden was bereid tot woningruil tussen partijen. Onder deze omstandigheden liet de Raad het argument van de rechtsverwerking niet al te zwaar wegen en ging over tot het afwegen van de belangen van beide partijen. Deze afweging (verschillen in grootte van de gezinnen, re-

---

³³¹ I. Lipschits (*De kleine sjoa, Joden in naoorlogs Nederland*) wijst erop, dat de gevoelens van angst en van bedreiging voor vele oorlogsslachtoffers chronisch waren, p. 127. Zie voor een overzicht met betrekking tot de behandeling van psychisch lijden ten gevolge van de oorlog: A. Mooij, 'De langste schaduw. Het denken over psychische oorlogsgevolgen' in Conny Kristel (red.), *Binnenskamers*, Amsterdam 2002, p. 261-291.

questrant moet thuis kantoor houden, Lucas buitenshuis) leidde ertoe, dat de huurovereenkomst van Lucas werd vernietigd en die van Cohen herleefde.

Een vergelijkbare zaak³³² was die waarin de Amsterdamse kamer op 30 december 1947 uitspraak deed. Verzoeker Jacobs had zijn pand aan de Nieuwmarkt waarin hij een slagerij dreef in juli 1942 moeten verlaten tengevolge van de Duitse jodenmaatregelen. Dit pand was vervolgens gehuurd door Hemrika. Jacobs was na de bevrijding aangesteld tot beheerder over een slagerij van een NSB-er en hij mocht de gegronde verwachting hebben, dat hij de slagerij mettertijd zou kunnen overnemen, maar deze NSB-er was wederom in zijn rechten hersteld ten aanzien van die slagerij. Vanwege deze gewijzigde omstandigheden verzocht hij alsnog de ontruiming van zijn vroegere woning en zaak. Hemrika baseerde zijn verweer hierop, dat Jacobs na de bevrijding uitdrukkelijk en vrijwillig afstand had gedaan van al zijn eventuele rechten op het pand aan de Nieuwmarkt en dat hij vervolgens in vertrouwen op deze afstand van rechten in het perceel veranderingen en vernieuwingen uitgevoerd voor een aanzienlijk bedrag. Bovendien stelde hij, dat Jacobs geen vergunning had en die ook niet zou krijgen.

De Afdeling Rechtspraak stelde vast, dat niet was weersproken, dat Jacobs destijds onder de druk van de maatregelen van de bezetter zijn woning en zaak had verlaten. Hemrika had immers tot na de bevrijding gewacht met het aanbrengen van vernieuwingen in de zaak, omdat Jacobs in zijn rechten hersteld zou kunnen worden. Hemrika had moeten bewijzen, dat Jacobs tegenover hem uitdrukkelijk en vrijwillig afstand heeft gedaan van alle rechten op de woning en zaak aan de Nieuwmarkt, maar de Afdeling Rechtspraak achtte hem daarin niet geslaagd. Uit getuigenverklaringen was niet gebleken, dat Jacobs met Hemrika had gesproken vóór de zomer van 1947. Wel was het zo, dat uitlatingen van verzoeker tegenover derden deze laatsten tot de gevolgtrekking hadden gebracht dat zij aan Hemrika meedeelden dat Jacobs afstand deed van zijn aanspraken, maar de inhoud van deze uitlatingen was zeker niet ondubbelzinnig en dit had Hemrika ertoe moeten brengen aan Jacobs zelf een desbetreffende verklaring te vragen.

De omstandigheid, dat Jacobs na de bevrijding het beheer voerde over een andere slagerij en dat hij eerst een verzoek tot rechtsherstel had ingediend toen bleek dat zijn verwachtingen met betrekking tot overname van deze slagerij niet uitkwamen rekende de Afdeling Rechtspraak hem niet zwaar aan. De Afdeling achtte het aannemelijk, dat hij het perceel aan de Nieuwmarkt dringend nodig had voor het drijven van zijn zaak. Het oordeel luidde, dat het achterwege laten van ingrijpen onredelijk zou zijn, ook al bracht dit voor Hemrika ernstig nadeel mee. Hemrika had zich na de hem bekende terugkeer van Jacobs ervan dienen te vergewissen of deze zijn aanspraken op het perceel zou doen gelden, terwijl er

---

³³² AR Amsterdam, 30 december 1947, *NOR IV*, no.1159, p. 259–261.

onder de gebleken omstandigheden naar het oordeel van de Afdeling Rechtspraak er voor Jacobs voorshands geen motief was zich tot Hemrika te wenden. Voor wat betreft het verkrijgen van een vergunning achtte de Afdeling Rechtspraak het zeer waarschijnlijk dat Jacobs zo'n vergunning wel zou krijgen. Wel diende Jacobs de kosten van de vernieuwingen te vergoeden, voor zover hij daarmee gebaat was. De huurovereenkomst van Hemrika werd vernietigd en die van Jacobs herleefde. Uit deze uitspraak blijkt duidelijk, dat de omstandigheden bij de afweging van belangen van partijen een doorslaggevende rol konden spelen. Hemrika mocht bewijzen aanvoeren, maar blijkbaar waren de getuigen die hij deed oproepen onvoldoende duidelijk op het cruciale punt, dat Jacobs vrijwillig en ondubbelzinnig afstand had gedaan van zijn rechten.

5.2.3 Herstel van huurovereenkomsten

In deze subparagraaf besteed ik in de eerste plaats aandacht aan die gevallen, waarin het verzoek tot rechtsherstel van de huurovereenkomst werd ingewilligd. Ook komt het begrip 'standaardzaak' ter sprake: de joodse huurder had een winkelpand of een woning gehuurd en was door de Duitse maatregelen tegen de joodse bevolkingsgroep gedwongen het pand te verlaten, waarna het pand werd verhuurd aan een ander. Na de oorlog verzocht de oorspronkelijke huurder om rechtsherstel, dat in de regel werd ingewilligd.

Op 18 januari 1946³³³ deed de voorzitter van de Afdeling Rechtspraak in kort geding uitspraak in de zaak van requestrante Anna Cohen, weduwe van Louis Polak, tegen gerequesteerde Kamerbeek. Zij verzocht herstel van de huurovereenkomst met betrekking tot het pand Soestdijkschekade no. 309 te Den Haag. In het voorjaar van 1943 was haar – inmiddels overleden – echtgenoot genoodzaakt met zijn gezin onder te duiken, teneinde aan deportatie door de Duitsers te ontkomen. Bedoelde woning was vervolgens zonder goedkeuring of medeweten van de verhuurders betrokken door een zekere Kamerbeek. Verhuurders hadden zich daartegen verzet, wat niet baatte, daar voornoemde Kamerbeek een bewijs toonde, ondertekend door een Duitse instantie, waarbij de woning aan hem was toegewezen. Op het verzoek van requestrante de rechtsbetrekking tussen Kamerbeek en de verhuurders nietig te verklaren en te verstaan dat requestrante gerechtigd was als huurster dat perceel metterwoon te betrekken, bepaalde de Voorzitter in kort geding dat gerequesteerde het perceel binnen veertien dagen na de beschikking zou ontruimen en dat requestrante gerechtigd was het perceel als huurster metterwoon te betrekken. Overigens had Kamerbeek de stellingen van Anna Cohen erkend.

---

³³³ Vz AR Den Haag, 18 januari 1946, NOR I, no. 100, p. 176.

Een ander geval dienende voor de Amsterdamse kamer betrof een standaardzaak³³⁴. Een joodse huurster, de NV Gebr. v.d. Woude's Vleeschhouwerijen, werd in 1942 gedwongen haar winkelhuis met achterwoning te verlaten, waarna het een jaar leeg had gestaan en in 1943 werd verhuurd aan één van de geresquestreerden, Liscaljet. Op grond van het bepaalde in de artikelen 23 en 25 van E 100 behoorde het door de eerste geresquestreerde, de verhuurster, aangegane huurcontract te worden vernietigd en de herleving van het huurcontract tussen requestrante en de verhuurster te worden bevolen. Wel kreeg Liscaljet een vergoeding toegekend voor zijn verhuizing en de kosten van herinrichting van zijn aangehouden oude winkelpand.

Het kwam voor, dat ook aan de verzoeker niet direct duidelijk was hoe de vork in de steel zat, hij stelde dan een verkeerde vordering in die dan niet gehonoreerd werd. In de volgende zaak had de verzoeker ook een subsidiair verzoek ingediend, wat de Afdeling Rechtspraak de mogelijkheid gaf ten gunste van verzoeker te beslissen. De Afdeling oordeelde op 15 mei 1946³³⁵ dat de huurovereenkomst tussen partijen niet ongewijzigd voortbestond, maar honoreerde wel het subsidiaire verzoek tot herstel van de te niet gegane huurovereenkomst, op de oude voorwaarden.

Verzoeker, S. van Gelderen, was in de oorlog in een benarde positie geweest vanwege zijn joodse herkomst. Hij gebruikte één van de twee door hem gehuurde panden ook als woning, zijn bedrijf werd geliquideerd en in juli 1942 week hij uit naar Zwitserland. Verweerster, mevrouw Zondag-Schilte, had toen de panden aan een ander, Nuyen, verhuurd. Deze had tegen 15 mei 1945 de huur opgezegd. Na zijn terugkeer had verzoeker zich tot verweerster gewend met het verzoek hem opnieuw zijn woon- en winkelhuizen in huur te willen afstaan. De onderhandelingen leidden niet tot het gewenste resultaat en verzoeker wendde zich tot de president van de arrondissementsrechtbank met een vordering tot ontruiming zich beroepende op een nieuwe overeenkomst, maar de president wees dit verzoek af. Partijen bekeken de situatie heel verschillend, verzoeker wilde de oorspronkelijke huurovereenkomst ongewijzigd laten voortbestaan en subsidiair de te niet gegane huurovereenkomst laten herleven. Verweerster meende, dat sinds 15 mei 1945 de panden vrij van huur in bezit te hebben verkregen en te mogen verhuren aan wie zij wilde, terwijl ze verklaarde, dat ze niet meer wilde verhuren aan verzoeker. Het primaire verzoek moest worden afgewezen, omdat als verzoeker zou doelen op de vooroorlogse huurovereenkomst er geen sprake zou zijn van een tijdens de vijandelijke bezetting tot stand gekomen of gewijzigde rechtsbetrekking. Als hij zou doelen op een op 15 september 1940 door een nieuwe huurovereenkomst aangegane of gewijzigde rechtsbe-

---

³³⁴ AR Amsterdam, 5 maart 1946, *NORI*, no. 106, p. 183 – 184.

³³⁵ AR Den Haag, 15 mei 1946, *NORI*, no. 254, p. 437 – 439.

trekking kon zijn verzoek niet worden ingewilligd, omdat een verklaring van ongewijzigd voorbestaan onmogelijk als een gehele of gewijzigde nietigverklaring, een gewijzigde vaststelling of een inhoudsbepaling van een onbepaalde betrekking kon worden aangemerkt.

Voor wat betreft de subsidiaire vordering merkte de Raad op, dat deze vordering steunde op het te niet zijn gegaan van de in 1934 begonnen en mitsdien tot in de oorlog doorgelopen rechtsbetrekking. De Afdeling Rechtspraak was van mening, dat kon worden aangenomen dat de huurovereenkomst teniet was gegaan. Van Gelderen zelf was aanvankelijk ook van oordeel dat er in mei 1945 geen huurbetrekking meer bestond en verweerster was duidelijk van mening dat de huur was beëindigd op 15 december 1944. Aangenomen moest worden volgens artikel 25 van E 100, dat het achterwege laten van ingrijpen in verband met de bijzondere omstandigheden onredelijk ware, indien zich één van de dat artikel genoemde omstandigheden voordeed, wat hier buiten kijf het geval was.

De Afdeling Rechtspraak overwoog verder, dat verweerster eigenlijk een hogere huursom wilde verkrijgen dan in het oude huurcontract was bepaald en dat verzoeker had verklaard wel een hogere som te willen betalen. Weliswaar werd het bedingen van een hogere huurprijs dan f 5000 door het *Huurprijbesluit 1940* juncto artikel 18 van *Besluit bezettingsmaatregelen* (E 93) uitgesloten, maar het Prijzenbureau kon hiervan afwijken en dit laatste kon gezien de gegeven omstandigheden wel worden verwacht. De Afdeling Rechtspraak stelde de huurbetrekking wat huurprijs en wat de looptijd betreft gewijzigd vast voor de tijd van een jaar, ook omdat verzoeker laatstelijk in september 1940 het voorstel deed van een huurverlenging van een jaar en er dan geen aanleiding was de herstellende rechtsbetrekking voor langer dan een jaar in het leven te roepen. In deze uitspraak zocht de Raad naar een bevredigende oplossing en koos voor een enigermate gekunstelde oplossing, maar op deze wijze kreeg de joodse huurder zijn woning weer terug.

Het kwam ook voor, dat de verhuurder het wel best vond, dat hij van de oude huurder af was en niet genegen was de oude huurovereenkomst te laten herstellen, zoals in het volgende voorbeeld. De Voorzitter van de Afdeling Rechtspraak wees op 7 mei 1946³³⁶ een verzoek tot herstel in de huur toe, ook al had de eigenaar zich tegenover een ander gebonden en verzoekster, Jacob 's IJzerhandel NV, liever kwijt wilde, maar dat vermocht geen gewicht in de schaal leggen. De gerequesteerde Degens, de nieuwe huurder, had het perceel al eerder verlaten, maar bemerkte toen hij uit het lege pand een kachel wilde weghalen, dat anderen in het pand waren geweest. Daarop bracht hij een nieuw slot aan om het af te sluiten.

---

³³⁶ Vz. AR Amsterdam, 7 mei 1946, NOR I, no. 256, p. 440-441.

De eigenaar de Roover liet weten, dat hij het pand aan een derde had verhuurd, toen hij vernomen had dat Degens eruit zou trekken, zodat hij in verlegenheid zou komen, indien verzoekster het perceel zou betrekken. De Voorzitter achtte termen aanwezig het verzoek toe te wijzen, nu Degens er geen bezwaar tegen had en het belang van verzoekster bij een spoedige beslissing voor de hand lag en het geen gewicht in de schaal kon leggen, dat de huiseigenaar zich ook aan een andere huurder gebonden had en verzoekster liever kwijt wilde.

Behalve het herstellen van de huurovereenkomst was het dikwijls nodig de gevolgen van een dergelijk herstel te regelen. Artikel 26 van E 100 maakte dat mogelijk: op 20 juli 1946³³⁷ overwoog de Haagse Kamer, dat naast de hem in artikel 23 en volgende van E 100 toekomende bevoegdheid tot nietig verklaren, wijzigen of doen herleven van aldaar omschreven rechtsbetrekkingen, in artikel 26 van E 100 uitdrukkelijk de bevoegdheid was gegeven om de gevolgen van zodanige nietigverklaring, wijziging of herleving te regelen, ook tegenover derden en dat daartoe zeker het gelasten van een ontruiming behoorde.

De ontruiming van het litigieuze pand was terecht in kort geding bevolen, aangezien bij de Raad het aanvankelijk oordeel bestond, dat hij later oordelende ten principale, de omstreden huurovereenkomst zou vernietigen en de rechter in eerste aanleg dit terecht had aangenomen. Appellant Van der Bel had wel aangevoerd, dat het achterwege laten van ingrijpen in deze niet onredelijk zou zijn, aangezien de huurovereenkomst destijds door hem met het ANBO gesloten niet onrechtmatig was. Hij was immers genoodzaakt zijn eigen woning in Scheveningen te verlaten, het door hem betrokken pand stond leeg en het ANBO verrichtte door te verhuren een normale bestuursdaad. Hij kon derhalve niet te kwader trouw worden geacht.

De Raad was van oordeel dienaangaande dat het ANBO hier optrad als Verwalter van een gedeporteerde joodse Nederlander en de handelingen, door een dergelijke vertegenwoordiger als zodanig verricht, waren over het algemeen nietig, terwijl in het bijzondere geval geen feiten of omstandigheden waren gebleken, die afwijking van de algemene regel rechtvaardigden. De huurovereenkomst met het ANBO gesloten was terecht vernietigd.

5.2.4 Nietig verklaren huurovereenkomst

De Raad deed op 22 februari 1946³³⁸ uitspraak in een zaak, waarbij verhuurder Jurgens verzocht om de huurovereenkomst met gerequesteerde P. Jonkers nietig te willen verklaren en voorts Jonkers te veroordelen binnen 8 dagen na het wijzen van de gevraagde beslissing het perceel te verlaten en te ontruimen. Jurgens stelde, dat er sprake was van onbehoorlijke invloed van of vanwege perso-

---

³³⁷ AR Den Haag, 20 juli 1946, *NOR II*, no. 394, p. 145 – 146.

³³⁸ AR Den Haag, 22 februari 1946, *NORI*, no. 103, p. 179 – 180.

nen en/of instanties, door of vanwege de vijand met macht bekleed, speciaal onder druk van de zijde van een zekere Lomar, lid van de N.S.D.A.P., die het huis vorderde ten behoeve van Duitse evacués en het vervolgens geheel zonder voorkennis of goedkeuren van verzoeker ter beschikking stelde van de gerequesteerde.

Jonkers stelde niet geweten te hebben, dat Jurgens onder dwang handelde toen zij de huurovereenkomst sloten. Jonkers stelde tevens, dat de huurovereenkomst van hem met Jurgens niet onwettig was, aangezien alle bepalingen, door welk een overeenkomst van huur en verhuur ingevolge het BW beheerst dienden te worden door beide partijen tot 1 mei 1945 steeds nauwkeurig en volledig werden uitgevoerd en dat pas vanaf deze datum de heer Jurgens geen huur meer wenste te ontvangen. Jonkers had het huis verkregen, nadat hij door een bombardement dakloos was geworden en stelde geheel te goeder trouw te hebben aangenomen, dat Lomar de beschikking over het pand had.

De Raad overwoog, dat nu gerequesteerde toegaf dat de huurovereenkomst die tijdens de Duitse bezetting was gesloten tussen hem en verzoeker tot stand was gekomen door tussenkost van de Duitser Lomar en niet betwistte dat die huurovereenkomst niet vrijwillig met hem was aangegaan, de huurovereenkomst nietig moest worden verklaard. Hieraan deed niet af, dat de verzoeker de huursom had aangenomen, omdat mocht worden aangenomen dat de onbehoorlijke invloed nog voortduurde en het aannemen van de huur niet ertoe leidde, dat verzoeker de huurovereenkomst – aangenomen dat dit mogelijk was – had bekrachtigd. Hieruit kan worden afgeleid, dat het bijzondere recht toepassing vond omdat er geen sprake was geweest van normale omstandigheden waaronder de overeenkomst was gesloten en dat dientengevolge het civiele recht geen toepassing vond.

5.2.5 Rechtsherstel na ingrijpen van de gewone rechter, verhouding tot het reguliere huurrecht

Op 1 juli 1946³³⁹ vernietigde de Haagse Kamer een huurovereenkomst, die op 31 maart 1945 was gesloten. In deze zaak was de gewone rechter al eerder betrokken. De president van de arrondissementsrechtbank te Rotterdam had een vonnis gewezen, dat door het gerechtshof te Den Haag was bekrachtigd. In zijn vonnis had de president als voorlopig oordeel overwogen, dat de Kamer om de in het vonnis vermelde redenen in dit geval van de hem toegekende bevoegdheid gebruik zou maken en de huurovereenkomst van 31 maart 1945 zou tenietdoen en die tussen verzoekers en verhuurster zou doen herleven, al dan niet onder voorwaarden ter prudentie van de Raad, welk oordeel het Hof had overgenomen.

---

³³⁹ AR Den Haag, 1 juli 1946, NOR II, no. 536, p. 355 – 358.

Op 3 september 1945 had ontruiming van het winkelhuis plaatsgevonden, waarna het was betrokken door verzoekster, de vennootschap onder de firma H.Huisman. De Kamer stelde allereerst vast, dat verzoekster het pand van mei 1940 tot 31 maart 1945 onafgebroken in huur had gehad. Na het eindigen van de huurtijd, bij de laatste schriftelijke overeenkomst bepaald, had na 31 juli 1943 kennelijk plaats gehad een stilzwijgende wederinhuring als bedoeld in de artikelen 1623 en 1607 BW³⁴⁰, zodat de nieuwe huur was ingegaan op dezelfde voorwaarden als de vorige. Deze huur liep door in verband met artikel 1609 BW na afloop van de termijn van een jaar totdat zij werd opgezegd. Deze laatste huur was opgezegd op 31 maart 1945 door de Treuhänder van verzoekster. De rechtsbetrekking uit de huurovereenkomst was te niet gegaan tengevolge van handelingen als bedoeld in artikel 25 sub a, b en c van E 100, zodat moest worden aangenomen, dat het achterwege laten van het ingrijpen, strekkende tot rechtsherstel als bedoeld in artikel 23 van E 100, in verband met de bijzondere omstandigheden onredelijk ware behoudens blijkt van het tegendeel.

Gerequesteerde, mevrouw Gevers-de Haan, was niet geslaagd in het bewijs van het tegendeel, omdat zij op 31 maart 1945 wel een nieuwe huurovereenkomst mocht aangaan, maar partijen daarbij rekening hadden te houden met mogelijk later rechtsherstel ten behoeve van verzoekster in verband met de bijzondere omstandigheden, zeker nu de nieuwe huurovereenkomst werd aangegaan in het zicht van het einde van de oorlog in Europa en de bevrijding van Nederland. De huurovereenkomst werd vernietigd en per 3 september 1945 herleefde de huurovereenkomst die tot 31 maart 1945 had bestaan.

In deze uitspraak kwam de verhouding tussen reguliere rechters en de Raad goed naar voren in de overweging van de president van de rechtbank, dat het ter prudentie van de Raad was om uiteindelijk te beslissen in deze zaak. De relatie tot het reguliere recht blijkt uit de verwijzing en toepassing van de desbetreffende artikelen van het BW.

5.2.6 Afwijzing van het rechtsherstelverzoek

De goede trouw van de nieuwe huurders was op basis van niet altijd even duidelijke afwegingen soms wel doorslaggevend en in andere gevallen weer niet. In de volgende zaak werd niet alleen geloof gehecht aan de goede trouw van de nieu-

---

³⁴⁰ Art. 1607 luidde: *Indien de huur zonder geschrift is aangegaan, houdt dezelve op den bepaalden tijd niet op, dan voor zoo verre de eene partij aan de andere de huur heeft opgezegd, met inachtneming der termijnen, welke het plaatselijk gebruik medebrengt.*

Artikel 1623 luidde: *Indien de huurder van een huis of vertrek, na het eindigen van den huurtijd, bij schriftelijke overeenkomst bepaald, in het bezit van het gehuurde blijft, zonder dat zich de verhuurder daartegen verzet, wordt hij geacht het verhuurde op dezelfde voorwaarden te blijven behouden, voor den tijd welken het plaatselijk gebruik medebrengt, en kan hij het verhuurde niet verlaten, noch daaruit gezet worden, dan na een tijdige opzegging, overeenkomstig het plaatselijk gebruik gedaan.*

we huurders, maar gaf ook het feit dat er sprake was van een groot gezin de doorslag voor het afwijzen van het rechtsherstelverzoek.

De Arnhemse kamer van de Afdeling Rechtspraak deed uitspraak op 25 juni 1946³⁴¹ op het verzoek om hersteld te worden in de huur van een winkelhuis met nietigverklaring van de nieuwe huurovereenkomst. Dit verzoek werd geweigerd op grond van de onbillijkheid tegenover de nieuwe huurders, die volkomen te goeder trouw de huurovereenkomst waren aangegaan. Waaruit bleek die goede trouw? Het perceel was in de beginjaren van de bezetting verhuurd aan Jacobs, wiens zaak door de Duitsers werd geliquideerd. Met ingang van 1 december 1943 was het perceel verhuurd aan het echtpaar Drapers-Tolboom.

De Kamer overwoog allereerst, dat in deze omstandigheden moest worden aangenomen dat het onredelijk zou zijn ingrijpen in de nieuwe rechtsbetrekking achterwege te laten, behoudens blijk van het tegendeel. De eigenaar, Peeters, had uitdrukkelijk verklaard, dat hij aan de echtgenoten Drapers-Tolboom had meegedeeld, dat Jacobs van de verdere huur van het perceel had afgezien en dit geheel vrij was. Verzoeker had niets ten nadele van het echtpaar beweerd, integendeel hij had verklaard, dat zij te goeder naam en faam bekend stonden.

Op grond hiervan nam de Raad de goede trouw van het echtpaar aan. Aan deze overwegingen voegde de Kamer nog de overweging, dat het echtpaar een groot gezin had en in een impasse zou geraken, indien zij het perceel zouden missen, terwijl de zaak van Jacobs weder in een ander pand op goede stand was gevestigd. Behalve de goede trouw die niet bestreden was door Jacobs had ook wel degelijk de feitelijke situatie een rol gespeeld in de afwegingen van de Kamer. Bij deze zaak was sprake van het doorslaan van de balans ten nadele van de verzoeker. Weliswaar was er alle reden in te grijpen, maar de goede trouw van de nieuwe huurders gaf de doorslag en ook de moeilijke positie waarin het grote gezin zou komen te verkeren, als het perceel ontruimd zou moeten worden.

5.2.7 Schadevergoeding in plaats van volledig rechtsherstel

Praktische overwegingen konden ertoe leiden, dat verzoeker weliswaar in het gelijk gesteld werd, maar zich tevreden moest stellen met een schadevergoeding. Dat was het geval waarin de Amsterdamse kamer op 16 september 1946 uitspraak deed³⁴². De door het Nederlands Beheerinstituut benoemde beheerder over de zich in Nederland bevindende vermogensbestanddelen van de familie Pollack had de Raad verzocht om de huurovereenkomst van een winkel met beletage aan de Beethovenstraat 55 te Amsterdam tussen gerequesteerde Versluis en gerequesteerde Tjomsma te vernietigen en de huurovereenkomst die bestaan had tussen de vennootschap 'Delicia L.Pollack en zonen' en gere-

³⁴¹ AR Arnhem, 25 juni 1946, *NOR II*, no.553, p. 378–380.

³⁴² AR Amsterdam, 16 september 1946, *NOR II*, no. 579, p. 414–416.

questreerde Sjouwerman te herstellen. Tevens werd vergoeding gevraagd voor de winkelinventaris en de goodwill en een verbod om de naam Delicia te gebruiken.

De vennootschap had het bedoelde perceel gehuurd van Sjouwerman. Op 11 juni 1943 was het bedrijf onder bewind gesteld op grond van de verordening van de Rijkscommissaris van het bezette Nederlandse gebied van 12 januari 1941 betreffende de verwijdering van Joden uit het bedrijfsleven. Op 17 mei 1944 was de zaak opgeheven door de toenmalige bewindvoerder de Omnia Treuhandgesellschaft. De familie Pollack was uit Nederland gedeporteerd en was ten tijde van het geding nog niet teruggekeerd.

Naar aanleiding van een advertentie in een vakblad had Tjomsma het perceel gehuurd en de inventaris overgenomen. Tjomsma wist, dat de makelaar handelde uit naam van Versluis. Tjomsma had de zaak gedreven onder de naam Delicia en pas nadat het inleidend verzoekschrift was ingediend had hij deze naam van de voorgevel verwijderd. Tjomsma had nagelaten inlichtingen in te winnen naar de herkomst van de door hem gekochte inventaris en had niet aannemelijk gemaakt dat hij te goeder trouw was, omdat hij had moeten bedenken dat er grote waarschijnlijkheid bestond dat de winkel was komen leeg te staan en de inventaris verkrijgbaar was geworden tengevolge van door of vanwege de vijand tegen de wil van de rechthebbende genomen maatregelen.

De Afdeling Rechtspraak hield bij de beoordeling van de redelijkheid van het gevraagde ingrijpen rekening met de omstandigheid, dat de familie Pollack niet was teruggekeerd en dat het waarschijnlijk moest worden geacht, dat zij niet meer in leven waren, dat zij van Duitse nationaliteit waren en dat onder de vermoedelijke erfgenamen zich geen personen bevonden die in staat waren het bedrijf zelfstandig voort te zetten. Op grond hiervan achtte de raad onvoldoende termen aanwezig Tjomsma te veroordelen tot teruggave van inventaris en goodwill aan verzoeker. De Raad greep wel in de rechtsbetrekkingen tussen Tjomsma en de oorspronkelijke firmanten in die zin, dat Tjomsma tegen betaling van in totaal f 9500 eigenaar werd van de inventaris en de goodwill en gerechtigd was tot het voeren van de naam Delicia. De Raad achtte het niet zinvol over te gaan tot rechtsherstel anders dan in de vorm van een schadevergoeding, ook het herstel van de huurovereenkomst tussen Pollack c.s en Sjouwerman vond niet plaats, een praktische oplossing die Tjomsma wel geld kostte, maar dat was de prijs voor zijn kwade trouw.

5.2.8 Publiekrechtelijke beschikkingen en rechtsherstel

De Amsterdamse Kamer van de Raad moest op 24 oktober 1946³⁴³ een moeilijke belangenafweging maken. Verzoeker, Egmond van Warsberge, had het litigi-

---

³⁴³ AR Amsterdam, 24 oktober 1946, NOR II, no. 631, p. 495 – 497.

euze perceel in 1938 gehuurd en in de onderstukken van dat perceel dreef hij een garage. In 1944 werd hij gevangen gehouden in Amersfoort en werden die onderstukken op aanwijzing van het Gemeentelijk Bureau voor Inkwartiering te Amsterdam door de firma De Lange in gebruik genomen ten behoeve van een levensmiddelenbedrijf, nadat zij ingevolge een aanzegging, op last van de Duitse instanties, een ander pand had moeten ontruimen. Om het litigieuze perceel geschikt te maken voor haar doeleinden had de firma veel kosten moeten maken. Aanvankelijk had het Inkwartieringsbureau een regeling getroffen, dat de firma als onderhuurster van verzoeker het perceel in gebruik nam, doch het bureau had, overeenkomstig de eis van door de Rijkscommissaris met de vordering belaste autoriteiten, een nieuwe regeling getroffen. Op grond van deze laatste regeling nam de huur van verzoeker een eind per 15 augustus 1944. Hieruit leidde de Raad af, dat verzoekers huur van het pand, althans voor wat betreft de onderstukken, tijdens de bezetting te niet was gegaan en in plaats daarvan een huurovereenkomst met de firma De Lange tot stand was gekomen.

De Raad was van oordeel, dat het in dit geval geenszins onredelijk was het gevraagde ingrijpen achterwege te laten vooreerst, omdat de firma De Lange niet vrijwillig of zonder noodzaak de betrokken onderstukken in gebruik had genomen, doch alleen omdat zij als gevolg van de vordering van haar eigen pand zelf in een dwangpositie verkeerde. Bij toewijzing van het verzoek zouden de belangen van de firma De Lange aanmerkelijk zwaarder worden geschaad dan die van verzoeker bij afwijzing, oordeelde de Raad. Dit volgde in de eerste plaats uit de kosten die de firma had moeten maken om het perceel te kunnen gebruiken en omdat het niet zeker was dat zij deze kosten als bezettingsschade vergoed zou krijgen. Het oorspronkelijke pand kon de firma niet terugkrijgen, omdat het Ministerie van Handel en Nijverheid zich daartegen verzette. Ook zou het uiterst moeilijk zijn een ander geschikt pand in de betrokken omgeving te vinden.

5.2.9 Het aantonen van de goede trouw

Het aantonen van de goede trouw was voor velen een lastig obstakel. Ik bespreek enkele uitspraken waarin dit een cruciale rol speelde.

Bij uitspraak van 9 januari 1946³⁴⁴ overwoog de Haagse kamer, dat om zich op zijn goede trouw te kunnen beroepen gerequesteerde Doeland aannemelijk zou moeten maken, dat hij niet wist noch redelijkerwijs had behoren te vermoeden, dat het gebruiken in huur van het litigieuze pand voor de verzoekende partij Koster-Hartog was verloren gegaan door een rechtshandeling als omschreven in artikel 25 van E 100. Hij had namelijk kunnen en behoren na te gaan wie de zaak in het pand gedreven had en waarom deze zaak niet werd voortgezet, waarbij hij gebruik had moeten maken van het Handelsregister te Rotterdam. Tengevolge

---

³⁴⁴ AR Den Haag, 9 januari 1947, *NOR* III, no. 750, p. 137 – 138.

van het niet aannemelijk maken van de goede trouw behoefden de belangen van partijen niet te worden afgewogen.

In een uitspraak van de Amsterdamse kamer op 13 januari 1947³⁴⁵ luidde de overweging ten aanzien van het beroep op de goede trouw, dat ieder, die in de bezettingsjaren, toen, naar algemene bekendheid was, vele joodse zaken werden geliquideerd, een leegstaand winkelhuis huurde zonder nader naar de vroegere huurder te informeren, rekening moest houden met de mogelijkheid, dat in dat winkelhuis een joodse zaak gevestigd was geweest. Hij nam daarmee het risico op zich, dat na de oorlog de joodse rechthebbende voor zijn recht zou opkomen. Het nalaten te informeren naar de reden van leegstand van een pand in de bezettingstijd was voldoende om aan te nemen dat betrokkene de gelegenheid te baat had genomen misbruik van de omstandigheden te maken en te profiteren van de miserie van een ander.

Het kwam ook voor, dat gerequesteerden zich beriepen op uitlatingen van later ondergedoken huurders. Een voorbeeld daarvan is te vinden in de uitspraak van de Amsterdamse kamer van 3 februari 1947³⁴⁶. De verhuursters, de dames Mol, hadden aangevoerd, dat verzoeker, Ketellapper, in juli 1942 te kennen had gegeven, dat hij geen huur meer kon of wilde betalen en dat zij toen met hem waren overeengekomen, dat de huur op 1 januari 1943 verbroken zou worden. Vervolgens was het winkelhuis verhuurd aan gerequesteerde, Leipoldt. De winkel van Ketellapper was onder beheer van een Verwalter gesteld en vervolgens geliquideerd, nu het een joods bedrijf betrof.

Leipoldt had aangevoerd, dat hij te goeder trouw was op het moment dat hij het pand huurde, omdat Ketellapper aan de verhuursters te kennen had gegeven de huur te willen beëindigen en het pand toen reeds had verlaten en de verhuursters hem hadden meegedeeld, dat de huurovereenkomst met Ketellapper normaal was geëindigd. Ketellapper ontkende, dat hij de huur vrijwillig had beëindigd, hij had op 12 september 1942 zijn zaak hals over kop verlaten om onder te duiken zonder orde op zaken te hebben gesteld.

De Raad stelde vast, dat onbestreden was, dat verzoeker ten gevolge van de door de bezetter tegen de joden genomen maatregelen tot behoud van lijf en veiligheid in september 1942 had moeten onderduiken. Hij had daartoe zijn huis en winkel verlaten. Artikel 25 van E 100 was daarom van toepassing en het achterwege laten van ingrijpen zou dan ook onredelijk zijn. Leipoldt had zijn goede trouw niet aannemelijk kunnen maken, integendeel aangenomen moest worden, dat hij wist althans had behoren te weten of te vermoeden, dat verzoeker het perceel had moeten verlaten tengevolge van de door de bezetter tegen joden genomen maatregelen. Hij nam dus toen hij de huurovereenkomst sloot met die

---

³⁴⁵ AR Amsterdam, 13 januari 1947, NOR III, no. 818, p. 243–244.

³⁴⁶ AR Amsterdam, 3 februari 1947, NOR III, no. 856, p. 313–315.

wetenschap het risico op zich, dat verzoeker later in zijn rechten zou worden hersteld.

Voor wat betreft de onkosten die Leipoldt had moeten maken om zijn zaak in te richten overwoog de Raad, dat deze nog maar kort zijn zaak dreef en Ketellapper dat gedurende 10 jaar had gedaan en het recht had zijn bedrijf weer op dezelfde stand als vanouds voort te zetten. Voor wat betreft de woningnood deze trof beide partijen in gelijke mate, maar een joods oorlogsslachtoffer behoorde in elk geval niet achtergesteld te worden bij Leipoldt. De Raad vernietigde het huurcontract van Leipoldt en deed het contract van Ketellapper herleven.

Een curieuze zaak is die waarover de Amsterdamse kamer op 7 juli 1947³⁴⁷ uitspraak deed. Het perceel van Mozes Cosman was op 10 augustus 1942 door de NGV verkocht aan de NSB-er Oostenbrink. Deze wist dat hij daarbij een perceel kocht, dat aan een jood had toebehoord en dat dit was onteigend door maatregelen van de vijand. Oostenbrink had het pand verhuurd aan verweerster Matzen. De huur was aangegaan voor de tijd van vijf jaren eindigend op 31 juli 1948. In december 1944 betaalde Matzen de huur tot juli 1948 in één keer.

Verzoekers stelden, dat deze vooruitbetaling te kwader trouw was geschied als gevolg van een samenspanning tussen Matzen en Oostenbrink om de laatste zoveel mogelijk de vruchten van het verhuurde in handen te spelen. Verzoekers hadden bij de Gedelegeerde van de Afdeling Onroerende Goederen een verzoekschrift ingediend om tot rechtsherstel van de eigendom van het perceel te geraken en ook om tot afrekening van de vruchten door Oostenbrink genoten over te gaan. Oostenbrink had echter grote schulden naar zijn beheerder meedeelde. Matzen verweerde zich door te stellen, dat zij nooit geweten had, dat bedoeld perceel door Oostenbrink van de NGV was gekocht en ook niet had geweten, dat het aan een jood toebehoorde. De Afdeling Rechtspraak aanvaardde dit verweer niet, omdat vast was komen te staan, dat Matzen en Oostenbrink samen hadden gewoond en een relatie hadden gehad.

De Afdeling Rechtspraak nam aan dat zij wel degelijk had geweten van wie Oostenbrink het pand had gekocht en dat het vroeger joods eigendom was. Door op een tijdstip, dat de loop van de oorlog voor ieder duidelijk was voor ongeveer drie en een half jaar huur vooruit te betalen nam zij het risico op zich, dat de huurpenningen niet ten goede zouden komen aan de vroegere rechtmatige joodse eigenaar. De Afdeling Rechtspraak achtte het dan ook redelijk om op grond van artikel 23 van E 100 deze betaling nietig te verklaren, voorzover zij te boven ging het op het ogenblik van de betaling verschuldigde bedrag aan huurpenningen, omdat deze betaling te kwader trouw was geschied. De verdere verrekening der vruchten behoorde te geschieden door de Afdeling Onroerende Goederen

---

³⁴⁷ AR Amsterdam, 7 juli 1947, NOR IV, no. 1010, p. 11 – 12.

van de Raad ter gelegenheid van het rechtsherstel van de eigendom van het litigieuze perceel.

In de volgende uitspraak van de Haagse kamer van de Afdeling Rechtspraak van 16 augustus 1946³⁴⁸ werd een evacu e in het gelijk gesteld ten koste van een joodse huurder. Het betrof een winkelhuis met pakhuis te Leiden, in 1932 gehuurd door I. van Leeuwen, die in de oorlog was weggevoerd en niet was teruggekeerd. Op 8 december 1942 was een huurovereenkomst gesloten tussen de eigenaresse en de heer Toet, die een zaak dreef in Scheveningen, doch slachtoffer was geworden van de evacuatie van die plaats, waardoor hij zijn woning en zijn zaak moest prijsgeven en zich met zijn gezin elders moest vestigen. Bij het sluiten van de huurovereenkomst was aan Toet, die in Leiden vreemd was, niet meegedeeld door de verhuurster die in Leiden te goeder naam en faam bekend stond, dat het pand tot de zomer van 1942 in huur en gebruik was geweest bij een joodse onderneming, die door een Treuhänder was geliquideerd.

Toet kreeg van overheidswege vergunning tot exploitatie van zijn onderneming. Hij kon niet terugkeren naar Scheveningen, omdat  en van zijn panden was verwoest en het andere door de eigenaar zelf was betrokken. Toet werd geacht te goeder trouw te hebben gehandeld, omdat hij als kandidaat-huurder, in de omstandigheden waarin hij toen verkeerde, niet tot plicht had een voorafgaand onderzoek in te stellen naar de vorige huurder en gebruiker van het pand. Dit nalatende kon hij niet geacht worden het risico van mogelijk later rechtsherstel te zijnen nadele te hebben aanvaard, een en ander te minder, omdat in het jaar 1942 het liquideren van joodse ondernemingen door de vijand, nog niet zo veelvuldig voorkwam, dat men alom in den lande bij het huren van een leegstaand pand daarmee rekening moest houden.

Vervolgens woog de Kamer de belangen van partijen tegen elkaar af en achtte daarbij de belangen van Toet en verhuurster groter dan die van de verzoeker, I. de Groot, bewindvoerder over I. van Leeuwen. Wel gaf de Raad aan de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Leiden in overweging aan requestrant spoedig een ander geschikt pand toe te wijzen. Uit deze laatste overweging blijkt wel dat de Kamer voor een moeilijke afweging stond nu beide partijen als slachtoffer van de oorlog waren te beschouwen. Toch lijkt mij de goede trouw van Toet en de verhuurster veel te snel aangenomen.

5.2.10 Woningruil

In een opmerkelijke zaak deed de Amsterdamse kamer uitspraak op 24 februari 1947³⁴⁹, namelijk een woningruil. Verzoeker, W. Salomon, moest er tijdens de bezetting voor duchten dat hij als jood zijn woning zou moeten verlaten en in de

---

³⁴⁸ AR Den Haag, 16 augustus 1946, NOR II, no.494, p. 289 – 291.

³⁴⁹ AR Amsterdam, 24 februari 1947, NOR III, no. 867, p. 332- 333.

zogenaamde Rivierenbuurt zou moeten wonen. Partijen hadden hun woningen geruild, waarbij het pand van gerequesteerde, Van Blankensteyn, op diens naam bleef staan en verzoeker de betalingsverplichtingen van Van Blankensteyn voldeed. Verzoeker was in 1942 ondergedoken en Van Blankensteyn had het laatstbedoelde pand aan derden verhuurd. Hij had na de bevrijding wel gezegd te zullen verhuizen, maar weigerde dat uiteindelijk. Op 1 mei 1945 had hij met de eigenaar van de eerste woning van verzoeker een huurovereenkomst gesloten. De Raad overwoog, dat het voor de hand lag, dat de duur van de ruilovereenkomst tot de bezettingstijd was beperkt, nu er voor verzoeker geen aanleiding bestond in normale tijden een dergelijke ruil aan te gaan, gezien het verschil in grootte van de ruilobjecten en de stand waar zij gelegen waren. Verzoekers posita waren bevestigd door twee getuigen. De Kamer vervolgde:

“ dat, nu de tusschen Ir. Bauduin en de gebroeders Salomon t.a.v. het huis Raphaelplein 7 bestaan hebbende huurovereenkomst kennelijk geëindigd is doordat verzoeker en zijn familie zich tengevolge van door den bezetter tegen Joden genomen maatregelen genoopt zagen zich tijdelijk in een meer bescheiden buurt terug te trekken, het onredelijk zou zijn de bovengenoemde rechtsbetrekking niet te doen herleven, nu gerequesteerde het tegendeel niet heeft aangetoond”

Gevolg hiervan was, dat de huurovereenkomst van 1 mei 1945 werd vernietigd. Het feit, dat deze overeenkomst was ondertekend op 18 mei 1945, dus na de bevrijding, werd als verweer verworpen alleen al om de reden dat blijkens het huurcontract de huur was ingegaan op 1 mei 1945. Bovendien bracht de herleving van het oude huurrecht redelijkerwijs met zich dat een latere huur werd vernietigd, onverschillig wanneer deze was aangegaan. Ook in deze zaak een overeenkomst die alleen begrepen kan worden uit de nood der tijden, waarom zou men anders een woning op stand ruilen voor één in een buurt met minder standing? Zeker als men wel het verschil in huurprijs en de verhuiskosten voor zijn rekening nam.

5.2.11 Onderhuur

In 1943 moest de Italiaan Martini, gehuwd met een joodse vrouw, Nederland verlaten, omdat joodse vrouwen van Italianen niet meer de bescherming van het Italiaanse consulaat konden genieten. Hij verliet zijn woning, maar gaf aan zijn buurvrouw het nodige geld voor de doorbetaling van de huur. De buurvrouw had de huur betaald, wat ook zonder protest door de verhuurster werd aanvaard. Het huis had ongeveer een jaar leeg gestaan waarna het door de dames Nelisse van de buurvrouw werd gehuurd, met gebruik van de inboedel van Martini onder voorwaarde, dat zij het huis zouden verlaten, zodra Martini en zijn vrouw terugkeerden. Toen Martini en zijn vrouw in april 1946 terugkeerden weigerden

de dames Nelisse het huis ter beschikking te stellen, terwijl bleek, dat zij met de verhuurster in 1946 een afzonderlijk huurcontract hadden gesloten. Martini verzocht de Raad de overeenkomst van onderhuur tussen de buurvrouw en de dames Nelisse te vernietigen. De dames Nelisse hadden van hun kant de vernietiging gevorderd van het door de President van de Raad in kort geding gewezen vonnis tot ontruiming van het pand ten behoeve van Martini. Beide verzoeken werden gevoegd behandeld³⁵⁰.

De Kamer stelde in de eerste plaats vast, dat sprake was van een tijdens de bezetting tot stand gekomen rechtsbetrekking tussen personen, van wie tenminste één ingezetene van het Koninkrijk was. De Kamer achtte het vertrek van Martini alleszins begrijpelijk, omdat hij beducht mocht zijn voor de veiligheid van zijn echtgenote. Verder stelde de Kamer, dat de dames Nelisse bij het aangaan van de onderhuur wisten, dat zij kwamen te wonen in een door Martini gehuurd huis, dat hij slechts door de dreigende oorlogsomstandigheden verlaten had en dat zij zich verbonden hadden om het huis te verlaten, zodra Martini en zijn vrouw zouden terugkeren. Zij aanvaardden daarmee het risico, dat zij op zeker ogenblik de woning wederom ter beschikking van Martini zouden moeten stellen.

Het verweer van de dames Nelisse, dat Martini in strijd met zijn huurcontract had gehandeld, waarin uitdrukkelijk werd bepaald, dat hij het pand zelf moest bewonen en het niet mocht onderverhuren zonder schriftelijke toestemming van de verhuurster met als gevolg het tenietgaan van deze overeenkomst faalde. Deze eventuele overtredingen gaven de verhuurster immers niet meer recht dan aan de rechter ontbinding van de huurovereenkomst te vragen op grond van wanprestatie wat niet was geschied. De huurovereenkomst tussen de dames Nelisse en verhuurster regardeerde Martini niet, nu hij daarbij geen partij was en hij daarmee niet op enige wijze akkoord was gegaan. Volgde vernietiging van de onderhuur.

5.2.12 Schijnovereenkomsten

Schijnovereenkomsten waren overeenkomsten, bedoeld om de Duitsers een rad voor ogen te draaien, waardoor meestal joodse Nederlanders hun zaken zo poogden te regelen, dat zij na de oorlog weer konden beschikken over hun eigendommen.

In een uitspraak van de Voorzitter van de Afdeling Rechtspraak in het voorjaar van 1946³⁵¹ werd door verzoeker³⁵² aangevoerd, dat er sprake zou zijn geweest van een schijnovereenkomst, de zaak zou tijdelijk op naam gesteld worden van

---

³⁵⁰ AR Den Haag, 28 augustus 1947, *NOR IV*, no. 1020, p. 22 – 23.

³⁵¹ Vz. AR Den Haag, voor 3 mei 1946, *NORI*, no. 184, p. 311 – 313.

³⁵² Uit de uitspraak blijkt, dat de verzoeker optrad voor de joodse eigenaren van de zaken, namelijk Alexander en Hester Speyer.

de bij de firmanten in dienst zijnde winkeljuffrouw, gerequesteerde Boersema. Gevorderd werd nietigverklaring van deze overeenkomst en veroordeling van Boersema tot het doen van rekening en verantwoording en tot ontruiming van de percelen, waarin de zaak gedreven werd. Boersema ontkende, dat van een schijnovereenkomst sprake was en dat er in de overeenkomst een beding van wederinkoop was opgenomen. Bij comparitie van partijen bleek, dat de overeenkomst van 22 oktober 1940 op last van de Wirtschaftsprüfstelle was gewijzigd, waardoor het beding van wederinkoop was komen te vervallen.

Het oordeel van de Voorzitter luidde, dat nu tot de verkoop van de zaken uitsluitend was overgegaan, omdat de voorschriften van de bezettende macht daartoe dwongen en de mogelijkheden die het eerste contract nog bood vrijdeld waren door de eis van de Wirtschaftsprüfstelle, het onredelijk zou zijn de koopovereenkomst te handhaven. De rechtsbetrekkingen tussen partijen moesten opnieuw worden vastgesteld. Gelet op het feit, dat Boersema het risico had gelopen van mogelijk in de zaak te lijden verliezen en zich ook door met de joodse eigenaren transacties aan te gaan aan het gevaar van maatregelen van de zijde van de bezettingsautoriteiten had blootgesteld, oordeelde de Voorzitter, dat het redelijk was de rechtsbetrekking tussen partijen zo vast te stellen, dat Boersema geacht werd de zaken voor eigen rekening te hebben gedreven tot het tijdstip waarin de redelijkheid gebod de zaken weer over te dragen aan de vorige eigenaren. Dit tijdstip werd bepaald op de dag van indiening van het inleidend verzoek.

Ook bij de volgende zaak was een employé betrokken³⁵³. Verzoeker Bergmann had, toen hij in 1942 als jood moest voorzien, dat zijn zaak door de bezetters zou worden stilgelegd, aan gerequesteerde, Nugteren, voorgesteld, dat deze onder eigen naam in de door verzoeker gehuurde lokaliteiten een eigen zaak zou openen. Naar deze zaak zouden de activa van de zaak van verzoeker overgeheveld worden, waarbij Bergmann voorop stelde, dat dit in beider belang was, omdat hij op die wijze zijn zaak voor het geval van zijn terugkeer zou redden, doordat dan de oude firma zou herleven en de nieuwe zaak weer zou worden opgeheven. Nugteren zou op die wijze de zaak redden, waarin deze zijn brood verdiende. Bergmann stelde verder, dat Nugteren daarmee akkoord ging, waarna Bergmann aan hem alle boeken, bescheiden, klanten- en leverancierskartotheek met een werkkapitaal van f 3000,- aan Nugteren had overgedragen.

In 1943 was Bergmann gedeporteerd en eind juli 1945 was hij teruggekeerd. Hij moest toen ervaren, dat Nugteren het standpunt innam, dat hij na zolang zelfstandig te zijn geweest niet meer in andermans dienst wilde treden en evenmin 'zijn' zaak wilde opgeven. Nugteren van zijn kant ontkende, dat er slechts sprake zou zijn geweest van camouflage. Juist toen hij plannen had om zich zelfstandig

---

³⁵³ AR Amsterdam 17 april 1946, *NORI*, no. 221, p. 379-381.

te maken, had Bergmann hem gevraagd of hij niet genegen was een zelfstandige zaak in de branche op te richten. In dat geval zou Bergmann hem nog de uitvoering van de lopende orders overdragen en aan hem ter financiering een bedrag van f 3000,- doen toekomen. Nugteren was daarmee akkoord gegaan en had zich in het handelsregister ingeschreven en een bedrijfsvergunning gekregen. Er waren destijds tussen partijen geen bepaalde afspraken gemaakt voor het geval verzoeker zijn zaak weer zou kunnen openen en noch minder was tussen partijen overeengekomen of zelfs maar besproken, dat de nieuwe zaak van hem een camouflagedzaak zou zijn.

De Raad was niet overtuigd door de voorstelling van zaken door Nugteren, omdat niet was in te zien welk belang Bergmann zou hebben gehad om f 3000,- te steken in de zaak van gerequesteerde en waarom hij deze zou verzoeken een zelfstandige zaak in de branche van verzoeker op te richten, indien het niet was om te trachten op deze wijze zijn zaak te redden. Ook twee getuigenverklaringen bevestigden de stellingen van verzoeker Bergmann. De Raad achtte dan ook het achterwege laten van ingrijpen in verband met de bijzondere omstandigheden onredelijk. De overdracht van de zaak van verzoeker op gerequesteerde werd nietig verklaard en een deel van de winst werd toebedeeld aan verzoeker.

In de uitspraak van de Haagse kamer van de Raad van 23 juli 1946³⁵⁴ kwam ook een (vermeende) schijnovereenkomst aan de orde. In 1937 hadden eisers het winkelhuis gehuurd van de ouders van de gedaagden, de gebroeders Loof. De verzoeker, Poons, oefende in het winkelhuis een winkelbedrijf in parfumerieën en bijouterieën uit. Poons was van joodse bloede, zodat hij ingevolge de verordening 189/1940 een joodse onderneming dreef, waarover een Treuhänder was aangesteld. Poons was enige tijd ondergedoken en later weggevoerd.

Op 9 februari 1945 was tussen de gebroeders Loof en mejuffrouw Kieft een huurovereenkomst gesloten met betrekking tot het litigieuze pand. Mejuffrouw Kieft was chef-winkeljuffrouw bij Poons en zij had deze huurovereenkomst kennelijk aangegaan als commissaire of zaakwaarneemster op eigen naam, maar voor of ten behoeve van Poons. Poons en zijn echtgenote waren na de oorlog teruggekeerd en hadden het winkelpand gebruikt om daarin hun zaak te drijven en hadden de door Kieft verschuldigde huur maandelijks aan de gebroeders Loof betaald. Poons en echtgenote hadden onderhandeld met de gebroeders Loof, doch de onderhandelingen waren mislukt. Op 29 december 1945 had de advocaat van de gebroeders Loof aan Poons geschreven, dat zij het perceel noch aan Poons noch aan diens echtgenote wensten te verhuren. Vervolgens hadden de gebroeders Loof de huur geweigerd en Poons voor de rechtbank gedagvaard om te worden veroordeeld tot het verlaten van het perceel en dit te ontruimen.

---

³⁵⁴ AR Den Haag, 23 juli 1946, NOR II, no. 544, p. 367 – 368.

Uit de hierboven genoemde feiten concludeerde de Raad, dat de huurovereenkomst aangegaan door Kieft geen schijnovereenkomst was, maar dat in tegendeel het daarbij overeengekomene door beide partijen werkelijk was bedoeld. Bovendien had Poons na de vijandelijke bezetting die overeenkomst metterdaad aanvaard en bekrachtigd door zijn handelen. Poons had met andere woorden door de huurovereenkomst van Kieft voor zijn rekening te nemen zichzelf benadeeld, omdat hij op deze wijze deze huurovereenkomst bekrachtigde.

5.3 Ontruiming en beheer van percelen

Huurders en eigenaren die terugkeerden in Nederland of uit onderduik of gevangnissen kwamen en hun woning weer in gebruik wilden nemen waren vaak gedwongen maatregelen te nemen tegen hen die in hun woningen betrokken waren. Een middel daartoe was dat ze een verzoek tot ontruiming van hun woning indienden bij de Raad. Partijen bestonden niet altijd uit profiteurs aan de ene kant en slachtoffers aan de andere kant. Het is nog wel eens voorgekomen dat evacués een woning betrokken die was ontruimd door een joodse familie. In dat geval was het afwegen van belangen van beide partijen moeilijker dan in het geval de tegenpartij een handlanger van de vijand was geweest.

In de volgende casus³⁵⁵ was de belangenafweging gericht op de vraag of de evacuë te goeder trouw was, maar hij slaagde er niet in dat bewijs te leveren, nu hij er kennis van had, dat het pand joods bezit was geweest. Requestanten, Berets en De Lange, hadden het pand in 1942 moeten verlaten, omdat zij van joodse bloede waren. Kennelijk geschiedde dit krachtens artikel 1 van de Verordening 154/1941 en was het beheer opgedragen aan het ANBO ingevolge artikel 3 van die verordening. Ingevolge artikel 16 van het Besluit E 93 in verband met de daaraan toegevoegde lijst A werd de Verordening 154/1941 geacht nimmer van kracht te zijn geweest. Van toepassing waren de artikelen 23 en volgende van E 100.

Gerequesteerde, Mourer, had niet aannemelijk gemaakt, dat hij het pand te goeder trouw van een derde in huur had gekregen als bedoeld in artikel 27, lid 1, van dat Besluit, zodat een mogelijke vordering van de requestanten tot nietigverklaring van de huurovereenkomst zou worden toegewezen. Mourer wist namelijk, dat het pand joods eigendom was en dat de rechtmatige huurders eveneens van joodse herkomst waren. Ook benadrukte de voorzitter dat Mourer voldoende maatregelen had kunnen nemen nu de oorlog al maanden geleden was afgelopen en partijen sinds de zomer van 1945 hadden onderhandeld, zodat hij zich niet meer op zijn belangen kon beroepen.

---

³⁵⁵ Vz. AR Den Haag, 8 februari 1946, *NORI*, no. 20, p. 48–51.

In deze zaak stonden twee slachtoffers van de oorlog tegen elkaar, uiteindelijk besliste de toets der goede trouw. De evacu e had geweten, dat hij oorspronkelijk joods bezit huurde en kon dan ook zijn goede trouw niet aannemelijk maken.

Verzoeken om het beheer van onroerende goederen te mogen overnemen werden ook wel afgewezen, bijvoorbeeld op grond van het feit, dat verzoekers woonden in Amerika en de overmaking van het saldo van de opbrengsten daarvan niet mogelijk was en het slechts ging om enige honderden guldens per jaar die tussen de weduwe en de drie kinderen verdeeld zouden moeten worden. Dit wees niet op aanwezigheid van onverwijld spoed³⁵⁶. De financiële positie van verzoekster in een andere zaak was niet zodanig, dat een beslissing ten principale niet kon worden afgewacht, terwijl het onderhoud der percelen gewaarborgd was³⁵⁷.

Feit blijft dat de afweging van belangen een belangrijke rol kon spelen in rechtsherstelzaken. De Voorzitter van de Amsterdamse kamer van de Afdeling Rechtspraak stond voor de afweging of een meubelzaak meer maatschappelijk nut had dan een bonthandel³⁵⁸. Verzoekers Nopol en Halleman verzochten om ontruiming door Koene van het perceel Overtoom 464 te Amsterdam. Verzoekers, die beide joden waren, hadden tijdens de bezetting hun bedrijf moeten opgeven. Zij hadden geen winkel en bedrijfsruimte meer en zij hadden dan ook het perceel aan de Overtoom dringend nodig. Het verzoek tot ontruiming van de meubelzaak werd afgewezen, hoewel de verzoekers tijdens de oorlog hun bedrijf en pand hadden moeten opgeven en Koene wist dat zij dat hadden moeten doen tengevolge van de bezetting. Van belang achtte de Voorzitter, dat er nog geen request in de hoofdzaak aanhangig was gemaakt en dat verzoekers niet hadden gesteld waarom zij eerst midden 1946 hun verzoek tot rechtsherstel konden indienen. Bij deze overwegingen voegde de Voorzitter de overweging, dat dit gebrek aan argumenten het voor hem des te moeilijker maakt een beslissing te hunnen gunste te geven, omdat hun bedrijf, een bontzaak ‘in dit tijdsgewricht’ van geringer maatschappelijke waarde was dan de meubelzaak van gerequesteerde.

Het laat indienen van een verzoek tot rechtsherstel in kort geding leidde ook tot een afwijzing in een zaak voor de Voorzitter van de Groningse kamer³⁵⁹, die overwoog, dat het niet redelijk was te achten om de gerequesteerden, Becker en Oldenzel, die vroeger nooit tot ontruiming waren aangemaand en voor wie het thans moeilijk zou zijn een ander perceel te vinden, ten behoeve van een requestrante, Etam’s Kousenmaatschappij NV, die zelf anderhalf jaar met haar rechtsmaatregelen had gewacht en de indruk had gewekt daarvan af te zien op korte termijn tot ontruiming te noodzaken.

---

³⁵⁶ AR Den Haag, 29 mei 1946, *NOR* II, no. 313, p. 23- 24.

³⁵⁷ Vz. AR Utrecht, 7 juni 1946, *NOR* II, no. 524, p. 330 – 332.

³⁵⁸ Vz. AR Amsterdam, 4 juni 1946, *NOR* II, no. 382, p. 128.

³⁵⁹ Vz. AR Groningen, 29 november 1946, *NOR* III, no. 658, p.3 – 4.

De vorderingen tot ontruiming werden vaak ingediend in kort geding, omdat de urgentie van een toewijzend vonnis hoog was. Verzoekers dienden niet te lang te wachten met hun verzoek, waarbij tevens van belang was of zij reeds een verzoek in de hoofdzaak hadden ingediend. Dit laatste was bij de verzoeken in de eerste maanden van het rechtsherstel uiteraard minder gewichtig, maar ook dan werd in de beslissingen in kort geding bepaald, dat verzoeker op korte termijn met een verzoek in de hoofdzaak moest komen. Maatschappelijke afwegingen konden een rol spelen als een partij het erbij had laten zitten, had afgewacht met procederen in de hoop tot een schikking te kunnen komen³⁶⁰. Niet alleen ontruiming van panden was van belang voor de beroofde eigenaren, ook het verkrijgen van het beheer over hun eigendommen was van groot belang. Door het beheer in handen te krijgen konden zij inkomsten genereren, wat voor sommigen van levensbelang was bij gebrek aan andere inkomstenbronnen.

5.4 Koop

De systematische beroving van de joodse bevolkingsgroep betrof eerst landbouwgronden, maar al snel ook gebouwen. Na de deportatie werd hun huis eerst beheerd, maar al spoedig daarna verkocht, meestal in opdracht van de NGV. Na de oorlog werd de oorlogskoper meestal in het ongelijk gesteld door de Afdeling Rechtspraak, maar in de voorgaande fase voor de Afdeling Onroerende Goederen kon het geschil minnelijk bijgelegd worden. In dat geval was het aan partijen om onder de leiding van een notaris-bemiddelaar tot een akkoord te komen. Wat was bij het herstel van het eigendomsrecht van een onroerend goed of zake-lijk recht de standaardprocedure? Uitgangspunt was de afweging of aan alle elementen, die artikel 23 E 100 noemde was voldaan. Ter illustratie het volgende voorbeeld.

Op 7 februari 1946³⁶¹ deed de Voorzitter van de Haagse kamer uitspraak in een kort geding. Verzoeker, Nissim Benezra, was erfpachtsgerechtigde tot 21 december 2000 op twee percelen grond aan het Noordeinde te Den Haag en eigenaar van het op deze percelen gestichte huis, plaatselijk gemerkt Noordeinde 138. Verzoeker werd (in de ogen van de Duitsers) sinds 10 mei 1940 geacht in het vijandelijk buitenland te verblijven, daar hij in mei 1940 naar Frankrijk was vertrokken. Op 22 september 1943 was het erfpachtrecht met de opstallen

---

³⁶⁰ I. Lipschits, (*De kleine sjoa, Joden in naoorlogs Nederland*) zegt hierover, dat de joodse eigenaars stonden: "...voor de keuze: of met veel kosten jarenlang procederen of met minder genoegen te nemen. Dit betekende een versterking van de onderhandelingspositie van de niet-joodse, naoorlogse bezitter van de goederen die tijdens de bezetting van de joden waren geroofd", p. 61.

³⁶¹ Vz. AR Den Haag, 7 februari 1946, NOR I, no. 25, p. 56–58.

door Arnold Lampe handelende als Sammelverwalter³⁶² van onroerende goederen toebehorende aan vijanden in de zin van de *Verordening van de Rijkscommissaris voor het bezette Nederlandse gebied betreffende de behandeling van vijandelijk vermogen* van 24 juni 1940, om niet overgedragen aan R.A.Mumm, gerequesteerde.

De Voorzitter paste in zijn oordeel systematisch de elementen van artikel 23 E 100 toe: deze overdracht had tot voorwerp een recht en een zaak, die zich binnen het Koninkrijk bevond en de rechtsbetrekking van verzoeker tot het erfpachtsrecht en de eigendom was te niet gegaan tengevolge van handelingen tijdens de vijandelijke bezetting van het Rijk in Europa verricht onder dwang vanwege personen door de vijand met macht bekleed zonder geoorloofde oorzaak en op grond van een maatregel van de bezetter, ten aanzien waarvan door de wettige Nederlandse overheid was bepaald, dat hij geacht werd nimmer van kracht te zijn geweest. Het achterwege laten van het ingrijpen bedoeld in artikel 23 van het KB E 100 in verband met de bijzondere omstandigheden was onredelijk. De Voorzitter vervolgde zijn uitspraak met de weergave van de feitelijkeheden die tot spoed maanden, wat tot de gevolgtrekking leidde, dat verzoeker onverwijld spoed had bij een onmiddellijke voorziening bij voorraad. Gerequesteerde verscheen niet ter zitting hoewel behoorlijk opgeroepen.

De Voorzitter achtte het aannemelijk dat de door Benezra in te stellen vordering tot vernietiging van de door de bezetter geforceerde ontruiming en de om niet gedane overdracht van requestants erfpachtsrechten toewijsbaar zouden zijn, terwijl Benezra eveneens zijn belang bij het vragen van een onmiddellijke voorziening had aangetoond. Hij werd gemachtigd zich bij voorraad feitelijk in het bezit te stellen van het ten requeste omschreven erfpachtsperceel, in afwachting van de in hoofdzaak te nemen beslissing omtrent de vernietiging der gedane overdracht van het erfpachtsrecht. Bepaald werd, dat Benezra zich binnen een maand na de uitspraak bij de Raad voor het Rechtsherstel te 's-Gravenhage zou wenden met een vordering omtrent de hoofdzaak op straffe van verval van de bij voorraad getroffen regeling.

Eveneens een kenmerkende casus is die waarin de Arnhemse kamer op 6 mei 1947³⁶³ uitspraak deed. David Meyer Bromet, als bewindvoerder van Asser, Meyer en Marcus Bromet verzocht rechtsherstel van een perceel in Hardenberg, dat in eigendom toebehoorde aan Asser en Marcus Bromet. Het perceel was in 1943 door de NGV verkocht en overgedragen aan Teunis onder hypotheccair verband ten gunste van de Overijsselse Hypotheekbank, later van de Landelijke Hypotheekbank. Bromet stelde, dat Teunis te kwader trouw het onroerend goed had gekocht en verlangde zonder enige vergoeding en vrij van de gevestigde

---

³⁶² Sammelverwalter een term die duidt op een Verwalter (zie Hoofdstuk II, § 1) van meerdere bedrijven.

³⁶³ AR Arnhem, 6 mei 1947, NOR III, no. 914, p. 423–425.

hypotheek het goed terug te krijgen. De Kamer overwoog, dat de verkoop door de NGV was geschied op grond van maatregelen van de bezetter ten aanzien waarvan bij KB E 93 was bepaald, dat zij geacht werden nimmer van kracht te zijn geweest. Op grond hiervan moest de rechtsbetrekking die het gevolg was van die verkoop nietig verklaard worden en moest aangenomen worden, dat het achterwege laten van het ingrijpen als bedoeld in artikel 23 van E 100 onredelijk zou zijn. Het tegendeel zou gebleken kunnen zijn, als Teunis erin geslaagd was zijn goede trouw aannemelijk te maken, maar de Kamer vond dat hij daarin niet was geslaagd en overwoog dienaangaande als volgt:

“ dat Teunis wist dat het onroerend goed Joods bezit was en moet hebben begrepen dat de verkoop door de NGV slechts mogelijk was door en een gevolg was van een der vele tegen de Joden door de vijandelijke bezetter genomen maatregelen, zodat hij bij de aankoop van dit pand niet te goeder trouw kan zijn geweest, zelfs al zou het waar zijn – wat echter niet is gebleken – dat de heren Bromet de dag vóór hun wegvoering zich zouden hebben uitgelaten dat Teunis het pand maar moest kopen; O. dat deze uittaling, waar uit de omstandigheid dat de eigenaren met ingang van 1 januari 1941 het pand aan Teunis hadden verhuurd voor zes jaren, kan worden afgeleid dat zij de wil hadden om het pand te behouden, kan zijn voortgesproten uit de angst en de spanning waarin de heren Bromet op dat ogenblik verkeerden, maar nimmer de betekenis kan hebben gehad, welke Teunis daaraan geeft, al ware het slechts dat alsdan niets partijen had belet om hun bedoelingen schriftelijk vast te leggen; “

De koopovereenkomst uit 1943 moest worden vernietigd en het perceel diende aan de vroegere eigenaren te worden teruggegeven. Dit hield tevens in, dat Teunis de koopprijs kon terugvorderen van de NGV. Teunis diende wel de achterstallige huur van het pand te betalen. Een kenmerkende casus voor wat er in de oorlog op dit gebied gebeurde. In dit geval zag de huurder, Teunis, zijn kans schoon het gehuurde pand in eigendom te verwerven. De Raad nam in een dergelijke casus aan, dat de koper te kwader trouw was, omdat het gebruik maken van de oorlogsomstandigheden dit met zich bracht, behalve als het tegendeel werd bewezen. Een beroep op toezeggingen was onvoldoende, omdat zo die al gedaan zouden zijn, deze door de omstandigheden veroorzaakt waren of zoals de Kamer het formuleerde: voortgesproten uit de angst en spanning van het ogenblik.

5.4.1 Geschil vanwege een gering financieel belang

De volgende zaak was nagenoeg geregeld door de Afdeling Onroerende Goederen, maar over een financieel onderdeel konden de partijen niet tot overeenstemming komen, zodat de Afdeling Onroerende Goederen op grond van arti-

kel 113c (nieuw) E 100 een besluit nam op basis van twee processen-verbaal van zwarigheden. Het betrof de vergoeding van één van de partijen die stelde als makelaar zijn diensten te hebben aangeboden³⁶⁴. Mevrouw Cohen, de bewindvoerster van haar afwezige vader, had een verzoekschrift ingediend tot herstel van haar vader in de eigendom van de percelen Paradyslaan 42 en 44 te Rotterdam. De afwezige was eigenaar in de zin van artikel 20 van het Besluit E 100 van bovenvermeld onroerend goed, door hem in eigendom verkregen bij koopakte van 1 juli 1925. Het onroerend goed werd door de NGV verkocht en overgedragen aan J.S.Vermeys voor de prijs van f 25.000, bij akte de dato 22 juli 1942. Partij Vermeys verkocht het perceel Kralingen C 3175 bij akte dezelfde dag verleden voor de som van f 13.005,- aan Vermeyden en het perceel Kralingen C 3176 bij akte dezelfde dag verleden voor de som van eveneens f 13.005, - aan M. Gerstel te Rotterdam. Partijen hadden overeenstemming bereikt over de door partijen Vermeyden en Gerstel aan partij Cohen te vergoeden exploitatiesaldi. Partij Cohen had sedert enige jaren weder het beheer over de panden.

Vastgesteld werd, dat tussen partijen geen geschil bestond over de vraag of Cohen weder in de eigendom van de gemelde panden moest worden hersteld met nietigverklaring van de gesloten koopovereenkomsten. Partij Vermeys beweerde evenwel buiten het rechtsherstel te moeten blijven, aangezien hij in feite alleen als makelaar was opgetreden en slechts als koper in de akten was verschenen, omdat de notaris de akten zodanig had opgesteld in opdracht van de gevolmachtigde van de NGV en hij ook uitsluitend zijn makelaarsprovisie had verdiend en niets meer. De partijen Vermeyden en Gerstel ontkenden dit en wensten regres op hem te nemen.

De Afdeling Onroerende Goederen was wat dit geschilpunt betreft van oordeel, dat door de partijen Vermeyden en Gerstel niet ontkend was dat door partij Gerstel aan partij Vermeys een bedrag van f 2500, - was ter hand gesteld teneinde bij het tekenen van het voorlopig koopcontract tussen het ANBO – lasthebber van de NGV – en partij Vermeys aan het ANBO 10% van de koopsom ter hand te stellen. Van dit bedrag werd door partij Vermeys f 2000, - na het tekenen van de voorlopige koopcontracten Vermeys/Gerstel en Vermeys/Vermeyden terugbetaald aan partij Gerstel.

Volgens partij Vermeys werd het restant ter grootte van f 500,- gerestitueerd na het tekenen van de definitieve koopakten doch dit werd door partijen Gerstel en Vermeyden ontkend. Het ter hand stellen van dit bedrag aan partij Vermeys wees erop, dat partij Gerstel partij Vermeys als makelaar of stroman beschouwde en de aankoop door partij Vermeys van de beide percelen, zo al niet in opdracht van partij Gerstel dan toch met diens goedvinden geschiedde en de conclusie was gerechtvaardigd, dat partij Vermeys niet op eigen initiatief tot de aan-

---

³⁶⁴ R VII, bladzijde 277 en volgende.

koop van de percelen van de NGV was overgegaan met als gevolg dat aan partijen Gerstel en Vermeyden geen vordering tot verhaal van de door haar bij het rechtsherstel te lijden schade op partij Vermeys zou worden toegekend. In deze zaak komt de gang van zaken rond de verkoop van joodse panden duidelijk naar voren, het gebruik van stromannen, het meerdere keren verkopen van een dergelijk pand op één dag en de verwarring die daaruit na de oorlog voortvloeide.

5.4.2 Recht van koop van het gehuurde pand tegen een vastgestelde prijs

Sommige huurders hadden een recht van koop van hun woning en daar werd in de oorlog niet altijd zuiver mee omgegaan. Een voorbeeld is te vinden in de uitspraak van de Raad van 20 april 1948³⁶⁵. Verweerder, Oosterbeek, had in 1938 een huurcontract gesloten met verzoeker, Visser. In het huurcontract was de bepaling opgenomen, dat gedurende de huurperiode Oosterbeek het recht had de woning te kopen tegen een vastgestelde prijs, terwijl de betaling der koopsom moest geschieden bij de overdracht van het gekochte, maar uiterlijk 4 weken na gebruikmaking van dit recht.

Bij het uitbreken van de oorlog verbleef Visser in Zuid-Afrika en op grond van de *Verordening van de vijand betreffende de behandeling van vijandelijk vermogen, no. 26/1940*, stelde de vijand tot beheerder van het vermogen van Visser een zekere Dreesen aan. Toen de dag, dat de huur volgens de overeenkomst zou aflopen, naderde, had Oosterbeek kennis gegeven aan degene die gemachtigd was de huur in ontvangst te nemen, dat hij van zijn kooprecht gebruik wilde maken. De zoon van Visser, die in Nederland verbleef, had geprobeerd Oosterbeek op andere gedachten te brengen en had te kennen gegeven, dat zijn vader het na de oorlog wel in orde zou brengen. Dit mocht niet baten. Oosterbeek had het pand toch gekocht van Dreesen en de koop was tot stand gekomen in 1941.

Na de oorlog had Visser een verzoek tot rechtsherstel ingediend om te worden hersteld in de volle en vrije eigendom van het betreffende huis. Hierop was beproefd een minnelijke regeling te treffen als bedoeld in artikel 113b van E 100, maar dit lukte niet en de zaak was daarop voorgelegd aan de Afdeling Rechtspraak. Deze achtte artikel 23 van E 100 van toepassing nu door de koop en verkoop tijdens de vijandelijke bezetting van het Rijk in Europa rechtsbetrekkingen waren ontstaan en tenietgegaan tussen personen van wie ten minste één ingezetene van het Koninkrijk was, terwijl deze rechtsbetrekkingen tot voorwerp hadden een zaak die zich binnen het Koninkrijk bevond.

De Afdeling Rechtspraak stelde Oosterbeek in het ongelijk, omdat hij niet verplicht was van zijn kooprecht gebruik te maken. Onder de bijzondere omstandigheden had hij nu hij wist, dat het vermogen van Visser door de vijand onder beheer was gesteld, gekocht van de vijand en was de koopsom in handen van die

---

³⁶⁵ AR Amsterdam, 20 april 1948, NOR IV no. 1308, p. 541 – 543.

vijand gekomen. Hij had moeten afzien van het gebruikmaken van zijn kooprecht, ook al meende hij daardoor zijn recht te zullen verliezen. Als gevolg van zijn handelingen was de koopsom terechtgekomen bij Dreesen en had Visser slechts een vordering daarvoor op Dreesen, respectievelijk de Deutsche Revisions- und Treuhand A.G.³⁶⁶. De Raad achtte het onjuist, dat Oosterbeek niet was ingegaan op het voorstel van de zoon van Visser om de zaak te laten zoals die was en na de oorlog de gevolgen van de bijzondere omstandigheden onder ogen te zien.

De koopovereenkomst werd – om deze redenen – nietig verklaard. Daarnaast deed de Afdeling Rechtspraak de huurovereenkomst herleven onder alle in het huurcontract opgenomen voorwaarden, waaronder die betreffende het kooprecht en stelde vast, dat deze overeenkomst zou eindigen op 27 maart 1949. Verder zou Oosterbeek de huur moeten betalen te rekenen vanaf de dag van de verkoop tot het tijdstip waarop Visser in de eigendom van het onroerend goed hersteld zou zijn. Visser diende zijn vordering voor de koopsom op Dreesen respectievelijk de DRT aan Oosterbeek over te dragen.

In deze zaak was het optreden van Oosterbeek niet in overeenstemming met wat in de bijzondere omstandigheden van hem verwacht had moeten worden. Hij had moeten wachten met het uitoefenen van zijn recht nu hij moest beseffen, dat de koopsom niet te goede zou komen aan Visser, maar aan handlangers van de vijand. Ook het voorstel van de zoon van Visser had hem op andere gedachten moeten brengen.

5.4.3 Getuigenverklaringen

Een zaak, waarin verklaringen een belangrijke rol spelen is die waarin in de Haagse kamer van de Afdeling Rechtspraak uitspraak deed op 6 april 1948³⁶⁷. Gerequesteerde, mr. W.J. van Es, stelde, dat tussen partijen tijdens de oorlog een afspraak zou zijn gemaakt met de inhoud, dat hij het litigieuze pand zou kopen door bemiddeling van het ANBO. Die koop zou na afloop van de vijandelijkheden, nadat de Duitsers Nederland zouden hebben verlaten, ongedaan gemaakt kunnen worden in die zin, dat hij het huis aan de vroegere eigenares zou terugleveren en deze hem de kooppenningen zou terugbetalen. Die afspraak was gemaakt omstreeks januari/februari 1943, in tegenwoordigheid van een getuige, wijlen mr. H. de Boer. Partijen hadden getracht tot een schikking te geraken, maar requestant, J.I. van Wuyckhuise, als bewindvoerder van mevrouw Beerenborg, had zich tot de Raad gewend met de stelling, dat een minnelijke regeling niet mogelijk was gebleken en had daarbij een proces-verbaal van zwaarigheden overgelegd.

---

³⁶⁶ Hierna: DRT.

³⁶⁷ AR Den Haag, 6 april 1948, *NOR IV*, no. 1268, p. 421 – 423.

De Raad overwoog, dat uit verklaringen van getuigen van gerequesteerde belangrijke aanwijzingen waren af te leiden, dat diens stelling juist was, dat hij met instemming van de eigenares en haar echtgenoot, Van der Horst, het huis in 1943 had gekocht van het ANBO onder afspraak het weer aan hem af te dragen tegen vergoeding van de kooppenningen. De Kamer hechtte geloof aan de getuigen en terwille van een juiste waardering van getuigenverklaringen in de naoorlogse tijd volgt hier een uitgebreid citaat:

“ O. dat immers de getuige Gernler-Naaschot heeft verklaard, dat zij van ongeveer December 1943 tot 1945, met uitzondering van een onderbreking in 1944, bij Mr. Van Es in dienst is geweest en in die tijd, in verband met illegaal werk, na kantoor tijd wel vertrouwelijke gesprekken heeft gehad met Mr. Van Es en Mr. De Boer, waarbij voormelde transactie en afspraak daarvan het onderwerp waren;

Dat niet alleen Mr. Van Es maar ook Mr. De Boer daarbij mededeelde, dat de genoemde verkoop en afspraak met de Joodsche eigenaar aldus plaats hadden gehad en dat Mr. Van Es daarbij te kennen gaf, dat Mr. De Boer bij die afspraak tegenwoordig was geweest, opdat hij daarover, zo nodig, zou kunnen getuigen; dat het haar bekend was dat de vorige eigenaar, van der Horst, cliënt was van het kantoor van Mr. Van Es;

O. dat de getuige notaris De Valk heeft verklaard, dat hij als waarnemer van het kantoor van notaris Verheggen in April 1944 het transport van het huis heeft bewerkstelligd, terwijl het voorlopige koopcontract al op het kantoor aanwezig was; dat bij die gelegenheid Mr. Van Es hem heeft gezegd, dat hij het huis had gekocht in overleg met de Joodse eigenaar en hij, getuige, daaruit begreep, dat het de bedoeling was hem te vert[e]llen dat dit geschiedde om het huis voor de eigenaar te redden;”

Een andere getuige verklaarde, dat de familie van requestrant op het advocatenkantoor van Van Es kwam en deze consulteerde en zich daarbij waarderend over de laatste sprak, wat de getuige tot de conclusie bracht, dat zaak van de familie van requestrant in orde was.

Tegenover deze verklaringen had requestrant niets ter zake dienend verklaard, maar namens deze werd gesteld dat uit verschillende feiten en omstandigheden afgeleid kon worden, dat het standpunt van Van Es verworpen diende te worden. Zo werd onder andere gesteld, dat Van Es had gewerkt voor het ANBO en zelfs juridisch adviseur van die instelling werd genoemd, dat hij in nauwe relatie stond met de Landelijke Hypotheekbank en dat hij zich een vriend van de Duitsers had betoond en dat hij ten aanzien van de ontruiming van het litigieuze perceel en de betaling van de huur wel in het voordeel van zichzelf, maar geenszins in dat van requestrant had gehandeld.

De Kamer oordeelde, dat hoewel deze aangevoerde feiten door Van Es niet volledig weerlegd waren, het aangevoerde, voorzover niet weerlegd, toch geen aanleiding gaf om zijn stelling, dat hij het huis in overleg met de joodse eigenaar

had gekocht, minder aannemelijk te achten. Het verzoek van requestrant werd afgewezen. Hij diende zich tegenover Van Es erover uit te spreken of hij al dan niet teruglevering van het pand verlangde onder de voorwaarden, waaronder de koopovereenkomst tot stand was gekomen.

5.5 Hypotheken

Het ging bij de hypotheken in bezettingstijd om verschillende gevallen, het kon zijn dat een pand vrij van hypotheek was totdat het op grond van Duitse maatregelen werd onteigend en de nieuwe bezitter er een hypotheek op vestigde, maar ook dat de bestaande hypotheek werd geroyeerd en een nieuwe werd gevestigd of dat het pand werd gekocht zonder het vestigen van een hypotheek. Hiermee zijn slechts enige varianten aangeduid³⁶⁸. De Raad stond voor de opgave partijen te geven waar ze recht op hadden; ook al leidde het rechtsherstel tot royement van een hypotheek dan diende wel onderzocht te worden tegen wie de claim moest worden gericht om de schade vergoed te krijgen. Deze regresacties werden ook al in het blad Rechtsherstel onderkend als een probleem. In het zevende hoofdstuk ga ik verder in op de regresacties.

In zijn proefschrift heeft Veraart uitgebreid aandacht besteed aan de gang van zaken rond het rechtsherstel van hypotheken. Hij is in zijn betoog uitgegaan van de vraag of aan de ontrechten recht werd gedaan en heeft vanuit die benadering onderzocht of de Raad wel consistent had geopereerd bij het herstel van de hypotheken na de oorlog. Het verloop van het Nederlands rechtsherstel met betrekking tot hypothecaire vorderingen, vanwege het minnelijk karakter en de open normen van het KB E 100, acht hij betrekkelijk willekeurig en van een weinig principieel karakter getuigend. Hoewel de goede trouw van verkrijgers van joods onroerend goed in de grote meerderheid van de gevallen niet werd aangenomen, en het perceel dus in de regel terugging naar de oorspronkelijke eigenaar, kon de laatste er niettemin nimmer gerust op zijn, dat hij volledig in de status quo ante zou worden hersteld³⁶⁹.

Het is de vraag of dat volledige herstel van de status quo ante wel in alle gevallen juist zou zijn geweest. Was dat altijd redelijk en billijk? In Nederland werd niet zonder meer tot rechtsherstel overgegaan zonder daarbij de vraag te stellen wie voor de schade diende op te draaien die voor de andere partij of derden dientengevolge ontstond. Uiteraard is het een feit, dat velen zich tijdens de oorlog wilens en wetens hebben vergrepen aan joodse eigendommen en dat het dan de vraag was of voor dat gedrag niet geboet moest worden, maar om daaraan de

---

³⁶⁸ Uiteraard komen in de uitspraken van de Afdeling Rechtspraak verwijzingen voor naar het reguliere burgerlijk recht met betrekking tot hypotheken. Voor een korte bespreking daarvan verwijs ik naar § 6.5.

³⁶⁹ Veraart 2005, p. 213–214.

conclusie te verbinden, dat bij de afwikkeling van het rechtsherstel voorbij moest worden gegaan aan de belangen van de andere partij(en) gaat ver. Het diende uiteindelijk erop uit te komen, dat de rechter oordeelde of en hoe de belangen tegen elkaar moesten worden afgewogen. Een andere aanpak door zonder meer te bepalen dat alle rechtshandelingen onder dwang ex tunc nietig waren en daarmee ook de daarop volgende rechtshandelingen, voorkomt, dat de ontrenten een harde strijd moesten voeren voor het herstel van hun rechten, maar is daarmee ook een gerechtvaardigde afwikkeling van alle vervolgschaden gegeven?

Zeker was er sprake van ongelukkige uitspraken en werd er onvoldoende rekening gehouden met de belangen van de meest getroffen partij, het joodse volksdeel, maar voor het grootste deel was sprake van begrip voor de ontrenten die zich ook in de uitspraken van de Afdeling Rechtspraak laat aflezen. In het volgende overzicht van de jurisprudentie van de Raad over hypotheeken komt een aantal uitspraken aan de orde om de problemen waarmee de verzoekers geconfronteerd werden te beschrijven.

De Voorzitter van de Amsterdamse kamer deed op 14 mei 1946 uitspraak³⁷⁰ in kort geding tussen twee joodse partijen. In 1931 had mevrouw Schaap-Kalker aan mevrouw Van Emden-Frank f20.000 geleend tegen rente met hypotheekverlening op een in het verzoekschrift vermeld perceel. Dit perceel was tengevolge van de anti-joodse verordeningen verkocht door de makelaar Everout, die als Verwalter optrad. Aan de verzoeksters, Louise Schaap en Henriette Schaap (getreden in de rechten van de creditrice) was omstreeks december 1942 meegedeeld, dat de hypotheek verkocht respectievelijk “getilgt” zou zijn. Partij Schaap c.s. eiste bij voorraad betaling van de rente voor een hypothecaire lening te betalen door partij Van Emden, alles totdat over het rechtsherstel betreffende de hypotheek bij gewijsde zou zijn beslist. Partij Van Emden voerde het beheer van het bewuste pand en inde de huurpenningen.

De Voorzitter achtte het aannemelijk, dat verzoekers rechtsherstel zouden verkrijgen ten aanzien van de voormelde hypothecaire geldlening, zodat het hem billijk leek, dat zij bij voorraad de renten daarvan genoten, nu voldoende aannemelijk was dat zij die dringend behoefden. Een curieuze zaak nu beide partijen als slachtoffer van de bezetting waren te beschouwen, in de meeste gevallen was de ene partij slachtoffer en de andere partij de dader, de profiteur.

Op 16 juli 1946 verklaarde³⁷¹ de Afdeling Rechtspraak een geldlening en de hypothecaire inschrijving ingevolge deze geldlening nietig en werd de doorhaling van de inschrijving bevolen. Het betrof weliswaar geen zaak waarin een woning het onderwerp van geschil was, maar het is een vroege uitspraak met

³⁷⁰ Vz. AR Amsterdam, 14 mei 1946, NOR II, no.312, p. 22 – 23.

³⁷¹ AR Den Haag, 16 juli 1946, NOR II, no. 428, p. 196 – 199.

ook voor hypotheek van woningen belangrijke overwegingen, reden genoeg deze uitspraak hier op te nemen. Voor de bezetting waren alle aandelen en obligaties van de eisende vennootschappen het eigendom van verschillende leden van de joodse familie Hamburger. Tijdens de bezetting waren beide vennootschappen als gevolg van de anti-joodse maatregelen van de bezetter onder Duits beheer gesteld.

Onder dit beheer waren eerst alle eigendommen van de tweede verzoekster overgedragen aan de eerste verzoekster, waarna de hand was gelegd op alle aandelen van en de obligaties ten laste van laatstgenoemde verzoekster en was dit gehele bezit in handen gesteld van vijf Duitse firma's. Deze hadden een tweetal statutenwijzigingen tot stand gebracht, waardoor onder meer de naam van de vennootschap was gewijzigd en de beschikkingsbevoegdheid over haar onroerend goed aan de goedkeuring van aandeelhouders en aan een bepaalde categorie obligatiehouders was onttrokken. In 1944 was door de volgens de gewijzigde statuten daartoe bevoegde organen der vennootschap een geldlening van f 300.000, - aangegaan, waarvoor het onroerend goed van de vennootschap hypothecair werd verbonden en waarvan de netto-opbrengst was aangewend door de bewuste Duitse firma's, voor wie het oorspronkelijk joods bezit waardeeloos dreigde te worden.

Na de bevrijding waren beide verzoeksters weer onder hun vroegere bestuur gekomen, terwijl de eerder genoemde statutenwijzigingen door de daartoe bevoegde afdeling van de Raad met terugwerkende kracht ongedaan waren gemaakt. De eerder genoemde geldlening was verstrekt door gerequesteerde, de Landelijke Hypotheekbank, die in het eind van 1943 was opgericht met de bedoeling om gelden te verschaffen die nodig waren voor het door Duitsers en NSB'ers overnemen van joods bezit.

In de eerste plaats ging de Afdeling Rechtspraak na of de rechtsbetrekking van geldlening tijdens de oorlog tot stand was gekomen en onder het bepaalde bij artikel 25 van E 100 viel. Geldneemster was tot die rechtsbetrekking uitsluitend toegetreden ten gevolge van maatregelen, die door de bezetter ten haren aanzien waren verricht op grond van maatregelen als bedoeld onder c van artikel 25, zodat behoudens blijk van het tegendeel moest worden aangenomen, dat het achterwege laten van ingrijpen, bedoeld in artikel 23 in verband met de bijzondere omstandigheden onredelijk zou zijn. De Landelijke had zich voor dit blijk van het tegendeel beroepen op haar goede trouw en zich daarbij op het standpunt gesteld, dat de bewijslast van haar eventuele kwade trouw rustte op verzoeksters. Dit was in het strijd met het tweede lid van artikel 32, dat zonder beperking bepaalde, dat voor de toepassing van de bepalingen van dit hoofdstuk goede trouw aannemelijk moest worden gemaakt door hem die zich daarop beriep.

Ten processe was gebleken, dat de Landelijke had kunnen en behoren te weten en naar alle waarschijnlijkheid ook had geweten, dat zij in de geldneemster voor zich had de Duitse of Duitsgezinde rovers van oorspronkelijk joods bezit, die in de tijdsomstandigheden van 1944 uiteraard aanleiding vonden dit bezit nog tijdig liquide te maken. De Afdeling Rechtspraak nam daarbij in aanmerking, dat de Landelijke Hypotheekbank tijdens de oorlog was opgericht met de hierboven aangegeven bedoeling. Zij had in elk geval kunnen weten, indien zij de namens verzoeksters overgelegde inschrijvingen in het Handelsregister had geraadpleegd, dat zij zich vergreep aan geroofd joods bezit. Het beroep op de goede trouw werd niet aanvaard, waaruit volgde, dat op grond van de bijzondere voorschriften van het Besluit E 100 de aangevallen rechtsbetrekking nietig moest worden verklaard.

De gevolgen van de nietigverklaring regelde de Afdeling Rechtspraak door te bepalen, dat restitutie werd gelast van de gedane rentebetalingen. Verder bepaalde de Afdeling, dat zij die door het verleende rechtsherstel gebaat werden, in ruil daarvoor de vorderingen die zij als door de bezetter benadeelden zouden kunnen geldig maken aan gerequesteerde moesten afstaan. De vordering tot terugbetaling van het geleende bedrag wegens onverschuldigde betaling werd afgewezen, omdat daardoor het gehele rechtsherstel ongedaan zou worden gemaakt, immers de daarvoor met een beroep op de gewone regels van het recht aangevoerde gronden behoefden geen nadere bespreking, omdat bij rechtsherstel nu eenmaal een uitzonderlijke maatstaf was aan te leggen.

Op 29 juli 1946 deed de Afdeling Rechtspraak de volgende uitspraak in beslissing bij voorraad³⁷². Appellant, Van Hillen, had op 5 augustus 1943 een perceel gekocht van de NGV, dat krachtens de bepalingen van Verordening 154/1941 aan de joodse eigenaar was ontnomen. Ter betaling van de koopsom had hij met verweerder, de NV Centrale Arbeidersverzekering- en Depositobank, een geldlening onder hypothecair verband gesloten. De voormalige joodse eigenaar had bij de Raad een verzoekschrift ingediend om deze koop te vernietigen. Van Hillen had zijnerzijds eveneens een verzoekschrift ingediend om de geldlening te doen nietig verklaren.

In afwachting van de behandeling van deze verzoekschriften had de Militaire Commissaris ten aanzien van het perceel bij voorraad bepaald, dat de eigenaar zich als eigenaar van dit perceel mocht gedragen, waarna appellant eigener beweging met de voormalige eigenaren in afwachting van een definitieve beslissing een regeling had getroffen. Als gevolg hiervan ontving hij de huurpenningen niet meer en omdat geen regeling was getroffen om uit deze penningen renten en aflossing van de hypotheke te betalen en verweerder hem daarop had

---

³⁷² AR Amsterdam, 29 juli 1946, NOR II, no. 455, p. 239 – 240.

aangesproken, vroeg hij aan de Voorzitter van de Afdeling Rechtspraak in kort geding de betaling van deze renten en aflossing te schorsen.

Bij beschikking van 7 mei 1946 werd dit verzoek afgewezen en verzoeker kwam daarvan tijdig in beroep. Hij beriep zich hoofdzakelijk op het volgende. Als hij ten aanzien van het sluiten van de koop te kwader trouw was, dan gold dat ook voor de geldgever, omdat geldlening en koop in onverbreekelijk verband staan en de koop zonder die geldlening niet mogelijk was geweest. Verder was de geldlening een rechtsbetrekking, die zonder geoorloofde oorzaak tot stand was gekomen, omdat zij de koper in staat stelde 'gestolen' goed te kopen. Bovendien was de geldlening tot stand gekomen op grond van een maatregel van de bezetter, Verordening 154/1941, zonder welke geen koop en dus ook geen geldlening zouden hebben plaatsgevonden. Tenslotte zou, als het voorgaande niet zou opgaan, een beroep gedaan kunnen worden op artikel 23 van E 100, omdat deze transactie plaatsvond in bezettingstijd en ook hier de bijzondere omstandigheden, die een ingrijpen motiveerden, aanwezig waren.

De Voorzitter van de Afdeling Rechtspraak had erop gewezen, dat een voorziening bij voorraad werd gevraagd en hij dus bij het afwegen in acht moest nemen, dat bij de behandeling van de hoofdzaak de door Van Hillen gevraagde nietigverklaring kon of zou worden uitgesproken. Op dit punt waren nog geen uitspraken van de Raad bekend en er moest een grote mate van reserve in acht genomen worden. Naar aanvankelijk oordeel van de Voorzitter was het niet uitgesloten te achten, dat de naar voren gebrachte grieven niet zouden worden aanvaard door het college, dat in de hoofdzaak zou beslissen. Daarbij zou worden aangenomen, dat het nauwe verband, dat door appellant was gesteld niet bestond en dat evenmin van ongeoorloofde oorzaak en evenmin van bijzondere omstandigheden kon worden gesproken, omdat niet was gebleken, dat hier door partijen anders was gehandeld dan normaal was bij dergelijke transacties. Er was geen voorafgaand overleg en samenwerking tussen partijen om dit perceel te kopen en dus dienden de gevolgen, die het sluiten van de koopovereenkomst thans bleek te hebben uitsluitend voor rekening van de koper gebracht moeten worden, behoudens voor zover artikel 28 E 100 hier een bijzondere regeling inhield ten aanzien van de geldgever. De Raad was het eens met de beslissing in kort geding, de geldgever had gekend moeten worden in de getroffen regeling. De beslissing waarvan beroep werd bekrachtigd.

Een opmerkelijke zaak is die waarin de Afdeling Rechtspraak op 23 oktober 1946 uitspraak deed³⁷³. De erflater van verzoekers, de erven Van den Bergh, had op 16 april 1940 aan de verweerders Muetgeert en Van Veen vijf panden verkocht te Rotterdam. Zij betaalden een tiende deel van de koopsom vooruit. Het notarieel transport zou plaatsvinden op 1 augustus 1940. De verkochte panden

---

³⁷³ AR Den Haag, 23 oktober 1946, NOR III, no. 792, p. 201 – 204.

waren tijdens de oorlogshandelingen in mei 1940 alle verwoest, waarna de kopers na enig respijt te hebben genoten en na vervolgens vergeefs te zijn aangevaard in gebreke waren gebleven te betalen. Geruime tijd later hadden de kopers het restant van de koopsom betaald aan de Liro en waren de grootboekinschrijvingen ter zake van de oorlogsschade aan de desbetreffende panden overgeschreven buiten medeweten van Van den Bergh op naam van Muetgeert en Van Veen.

De erven Van den Bergh verzochten de raad de overeenkomst tussen Muetgeert en Van Veen en de Liro nietig te verklaren en ook nietig te verklaren de hierboven genoemde grootboekinschrijvingen met veroordeling van Muetgeert en Van Veen tot betaling van de rest van de koopsom aan verzoekers met betaling van rente vanaf 22³⁷⁴ april 1940 en restitutie van ontvangen grootboekrenten. Verweerders erkenden de gestelde verkoop, doch beriepen zich ter verontschuldiging van hun wanbetaling op overmacht, omdat het hun na de verwoesting van de panden niet mogelijk was het benodigde geld onder hypotheccair verband op te nemen. Verder stelden zij, dat zij in 1942 gepoogd hadden tot een regeling te komen, dat zij in 1942 pogingen gedaan hadden om in verbinding te komen met Van den Bergh om de zaak definitief te regelen en wel door hem het vooruit betaalde bedrag te laten terugbetalen.

Het vermogen van Van den Bergh stond echter onder beheer van de Liro en dit bedrag moest dus aan de Liro gevraagd worden. De Liro was door dit initiatief opmerkelijk geworden op de nog steeds niet afgewikkelde transactie en had zich op het standpunt gesteld, dat zij als getreden in de rechten van Van den Bergh van haar kant recht had op de betaling van de restsom. De Liro had de verweerders tot betaling van de rest van de koopsom genoodzaakt tegen overschrijving op hen van de inschrijving in het Grootboek van den Wederopbouw³⁷⁵.

Muetgeert en Van Veen voelden hier niet veel voor, maar gingen uiteindelijk hiermee akkoord. Na niet zonder moeite geldschietters te hebben gevonden en nadat de Liro toestemming had verkregen van de fungerende algemene gemachtigde van de wederopbouw (dit was nodig om de inschrijving in het Grootboek die nog op naam stond van Van den Bergh over te doen schrijven op Muetgeert en Van Veen) was de overeenkomst tussen de Liro en Muetgeert en Van Veen aan het eind van 1943 tot stand gekomen. De inschrijving diende als zekerheid voor de opnemmg van een deel van het benodigde geld bij mevrouw Koch en voor een ander deel bij Oosthoek. De laatsten waren ook in de zaak betrokken als verweerders, evenals de Liro.

---

³⁷⁴ Het is mij niet duidelijk, waarom de Raad hier van 22 april 1940 en niet van 16 april 1940 spreekt.

³⁷⁵ Zie voor een beschrijving van het Grootboek van de Wederopbouw § 5.6.

Om aan te tonen, dat zij geen wanprestatie hadden gepleegd beriepen Muetgeert en Van Veen zich op overmacht. Dit beroep faalde, omdat èn volgens artikel 1496 BW³⁷⁶ èn volgens de bepalingen van de koopovereenkomst zij het risico van de verkochte goederen droegen vanaf 16 april 1940. De Afdeling Rechtspraak overwoog, dat de bewuste panden waren verkocht vrij van hypotheek en dat vanaf 22 (16) april 1940 alle lusten en lasten voor rekening van Muetgeert en Van Veen waren. De gemeente Rotterdam had de verwoeste panden onteigend en daarvoor was in de plaats getreden een inschrijving in het Grootboek van den Wederopbouw, die tot zekerheid voor de hypothecaire schuld verbonden bleef³⁷⁷. Op 9 oktober 1943 was deze schuld geheel afgelost door betaling van het verschuldigde gedeelte ervan.

De Raad overwoog met betrekking tot deze gang van zaken, dat de vraag of verweerders door de betaling aan de Liro deugdelijk gekweten waren ontkenkend moest worden beantwoord. Ook al zou men aannemen, dat het zich hier voordoende geval gebracht kon worden onder artikel 33, lid 1, van E 100 :

“dan nog bestond hier alle aanleiding om krachtens artikel 33, lid 3 van dat besluit van het eerste lid af te wijken, nu Muetgeert en Van Veen in wanpraestatie waren, zij zelf het optreden van de Liro hebben uitgelokt en Liro’s aandrang niet van dien aard was geweest, dat het zwichten daarvoor gebillijkt kan worden. Navraag ter zitting van 20 september 1946 heeft niet meer doen blijken dan van een dreigen met inning langs de gewonen burgerrechtelijke weg; een dreigement, waartegenover Muetgeert en Van Veen zeker eerst nog wel eens een betalingsweigerings hadden kunnen plaatsen, nu zij zelf zich de niet onschuldige bewerkers moesten weten van de onaangename verhouding tegenover Liro, waarin zij waren geraakt. “

Dit betekende, dat de overeenkomst tussen Muetgeert en Van Veen met de Liro nietig moest worden verklaard, voor zover deze strekte tot tenietdoening door betaling aan Liro van Van den Berghs inschuld. De verhouding tussen Muetgeert en Van Veen en hun geldschieters mevrouw Koch en Oosthoek was naar het oordeel van de Raad een geoorloofde rechtsbetrekking en hij liet deze rechtsbetrekking dan ook in stand.

In een zaak, waarin de Raad op 17 januari 1946³⁷⁸ uitspraak deed, werd uiteindelijk aan verweerder opgedragen te bewijzen, dat hij bij de aflossing op de in het geding zijnde hypothecaire schuld op dezelfde wijze handelde als hij deed bij

---

³⁷⁶ Artikel 1496 BW luidde: *Indien de verkochte zaak in een zeker en bepaald voorwerp bestaat, is dezelve, van het oogenblik van den koop af, voor rekening van den kooper hoewel de levering nog niet hebbe plaats gehad, en heeft de verkooper het regt om den prijs te vorderen.*

³⁷⁷ Het betreft de hypothecaire schuld van Muetgeert en Van Veen, de panden waren immers vrij van hypotheek verkocht.

³⁷⁸ AR Utrecht, 17 januari 1947, NOR III, no.831, p. 255 – 257.

zijn vroegere betalingen krachtens de overeenkomst met verzoekster. Requestrante, de Vereeniging Nederlandsche Centrale Bond Christelijke arbeiders(sters) in de Bedrijven van Voedings- en Genotmiddelen had in 1936 een som gelds uitgeleend, welk bedrag gerequesteerde, Siccama, verplicht was aan verzoekster terug te betalen in één termijn, mits drie maanden van tevoren opzegging of opeising had plaats gehad. De schuldenaar had de bevoegdheid te allen tijde de schuld in zijn geheel af te lossen met bijbetaling van drie maanden extra rente. Tot zekerheid van de betaling van de hoofdsom met rente en kosten had Siccama aan requestrante hypotheek verleend op een pand in Rotterdam.

Op 25 juli 1941 was in strijd met de rechten van requestrante tot commissaris van requestrante H.J.Woudenberg benoemd, een handlangster van de vijand³⁷⁹. Siccama had in 1943 het bewuste hypothecaire belaste pand verkocht met de verplichting het pand vrij van hypotheek te leveren en had daarbij de hoofdsom afgelost aan Woudenberg, althans aan iemand van zijnentwege, daarvoor gehele kwijting ontvangen en machtiging tot doorhaling van de bewuste hypothecaire inschrijving, welke doorhaling was geschied. Requestrante stelde, dat bovengenoemde gang van zaken geschied was, voor zover het requestrante betrof, onder dwang van de vijand of zonder geoorloofde oorzaak of op grond van een maatregel van de bezetter ten aanzien waarvan is bepaald, dat hij geacht wordt nimmer van kracht te zijn geweest. Op grond hiervan was de aflossing en de doorhaling te beschouwen als nietig althans vernietigbaar.

De Afdeling Rechtspraak stelde vast, dat het verzoekschrift was ingediend na het verstrijken van de bij wet gestelde termijn, maar nam het ambtshalve in behandeling, gezien de nauwe samenhang tussen dit verzoek en andere bij de Raad door requestrante ingediende verzoeken. De Raad overwoog, dat hij het betoog van requestrante niet volgde, dat betaling aan Woudenberg in hoedanigheid van commissaris van requestrante of aan iemand van zijnentwege in elk geval niet bevrijdend was, omdat Woudenberg in strijd met de rechten van requestrante zou zijn benoemd. Immers de benoeming van Woudenberg geschiedde tot uitvoering van paragraaf 12 van de Verordening 3/1940 en was dus een bezettingsmaatregel in de zin van het *Besluit Bezettingsmaatregelen* (E 93), die ingevolge van artikel 22 van dat Besluit voorlopig in stand was gebleven. De in die hoedanigheid verrichte handelingen behoorden daarom alleen op grond van de onregelmatigheid van zijn benoeming niet te worden vernietigd. Het was de Afdeling Rechtspraak niet gebleken, dat requestrante kon aangeven welke dwang op haar zou zijn uitgeoefend en waarom de aanvaarding van de aflossing, de verleende kwijting en de doorhaling van de hypothecaire inschrijving zonder geoorloofde oorzaak zou zijn of op welke maatregel van de bezetter zij zouden berusten die geacht werden nimmer van kracht te zijn geweest.

---

³⁷⁹ Zie voor een biografische schets: *Koninkrijk*, deel 4, p. 453-455.

Verweerders beroep op artikel 33 van E 100 baatte hem niet, omdat de Raad van oordeel was, dat genoemd artikel was gegeven in het belang van de debiteur die door de vijandelijke bezetting tot betaling van zijn schuld aan een ander dan zijn crediteur werd genoopt. Het zou daarom niet billijk zijn de bepaling ook toe te passen op de debiteur die zich zelf vrijwillig in de toestand van gebondenheid tot betaling had gebracht. De Afdeling Rechtspraak kwam nog niet tot een afgewogen oordeel en gaf Siccama nog de gelegenheid te bewijzen, dat hij bij de aflossing op dezelfde wijze had gehandeld als waarop hij zijn eerdere betalingen aan requestrante had gedaan. Waar wrong hier de schoen? De Afdeling Rechtspraak was niet geheel overtuigd van het verwijtbare karakter van de aflossing van Siccama, hij had wellicht geheel gehandeld zoals hij ook voor de oorlog zou hebben gehandeld, hem werd de mogelijkheid tot nadere bewijsvoering geboden om die duidelijkheid te verschaffen.

5.5.1 Verantwoordelijkheid voor de handelingen van de vertegenwoordiger

Niet goed liep het af in de zaak van de erfgenamen Van Houten, verzoekers. Hun erflater had in 1928 geld geleend aan Van der Helm en tot zekerheid voor de terugbetaling hypotheek verkregen op enige panden van Van der Helm. Op 28 februari 1947 stelde de Raad hen in het ongelijk³⁸⁰. De familie Van Houten bevond zich bij het begin van de oorlog in Amerika en had als hun vertegenwoordiger in Nederland voor wat betreft de hypotheek A. Dirks aangesteld, aan wie zij echter geen beschikkingsbevoegdheid had gegeven. Van der Helm had in 1941 enige percelen verkocht en wel vrij van hypotheek. Hij had Dirks verzocht de hypotheek op de verkochte percelen te doen royeren, maar Dirks kon geen contact krijgen met de familie Van Houten en het kwam niet tot een transport van de panden. In 1942 was ingevolge de bepalingen van de Verordening 26/40, zoals gewijzigd bij Verordening 44/42, het beheer van de hypotheek als zijnde vijandelijk vermogen op de DRT overgegaan aan welke instantie Van der Helm hypotheekrente was gaan betalen. In 1944 waren de panden getransporteerd en uit de koopsom was de lening van Van Houten afgelost aan de DRT, waarop deze de hypotheek op de verkochte panden had doen royeren. Verzoekers verzochten de Raad onder andere de hypothecaire vordering te doen herleven alsmede de geroyeerde hypotheek op de verkochte percelen.

De Afdeling Rechtspraak kwam tot de gevolgtrekking, dat de DRT ingevolge de destijds hierboven genoemde verordeningen bevoegd was de aflossing te ontvangen en toestemming tot royement te geven. Die aflossing en dat royement waren destijds rechtsgeldig geschied en waar die verordeningen op de bij het besluit E 93 behorende lijst B waren geplaatst, moesten ze ook in 1947 nog worden beschouwd als destijds rechtsgeldig geschied te zijn. Toewijzing van de

---

³⁸⁰ AR Den Haag, 28 februari 1947, NOR III, no.855, p. 311 – 313.

vordering van verzoekers zou betekenen, dat de nadelen van het tijdens de bezetting voorgevallene zouden worden afgewenteld op Van der Helm, die de aan de DRT betaalde aflossing nogmaals en nu aan verzoekers zou moeten betalen en op de eigenaren van de verkochte percelen, die hun vrij van hypotheek gekochte percelen, weer met hypotheek belast zouden zien. De Afdeling Rechtspraak achtte dat niet redelijk, omdat Van der Helm niet kon worden verweten, dat hij de panden in 1941 vrij van hypotheek verkocht, omdat in 1941 nog niet kon worden gezegd, dat de ter verkrijging van roeyement nodige aflossingen zeker of waarschijnlijk in handen van de bezetter zouden vallen.

In die tijd was het geenszins uitgesloten, dat door Dirks contact met de in Amerika verblijvende erfgenamen Van Houten zou worden verkregen en aflossing en roeyement regelmatig zouden kunnen verlopen en indien zich moeilijkheden zouden voordoen er verschillende wegen open stonden om deze te ontgaan. Dan kon gedacht worden aan een regeling waarbij de kopers (tijdelijk) de hypotheek zouden overnemen of door uitstel van transport nu in het contract van 1941 geen termijn voor transport was bepaald. De hypotheekhouders konden er Van der Helm moeilijk een verwijt van maken, dat hij de percelen vrij van hypotheek had verkocht, nu de verkoop vrij van hypotheek een op zichzelf normale en reële transactie was en de omstandigheden dat deze tot nadeel van de hypotheekhouders zou kunnen leiden, niet een gevolg was van de aard van de transactie doch van het feit, dat de hypotheekhouders hadden verzuimd er voor te zorgen, dat tijdig, toen dit nog mogelijk was, roeyement kon worden verleend.

De Afdeling Rechtspraak somde vervolgens een drietal redenen op, die ertoe leidden dat Van der Helm moeilijk verweten kon worden, dat hij tenslotte na ruim twee jaar tot transport overging, te meer waar het gevaar bestond, dat bij zijn eventueel faillissement de DRT de gehele vordering zou opeisen. De drie redenen waren het verzuimd hebben een met voldoende bevoegdheden beklede gemachtigde achter te laten in Nederland, het nalaten van enige actie om partijen te bewegen een regeling te treffen en het feit dat door Dirks in 1944 niets was ondernomen om het transport tegen te houden. Onder deze omstandigheden kon evenmin de kopers kwalijk genomen worden, dat zij instemden met het transport waarop zij recht hadden. De kwestie van de aflossing was bovendien een zaak tussen Van der Helm en de hypotheekhouders, die de kopers niet regardeerde. Nu de hypotheekhouders en hun vertegenwoordiger zo slecht hun belangen hadden behartigd kon Van der Helm en de kopers er geen verwijt van worden gemaakt, dat zij, na geheel onverplicht twee jaar met het transport te hebben gewacht, daartoe uiteindelijk waren overgegaan. Op deze gronden werd het verzoek afgewezen. De Afdeling Rechtspraak was in deze zaak op grond van de omstandigheden en de nonchalante houding van verzoekers genoopt Van der Helm en de kopers gelijk te geven, die overigens zich heel redelijk hadden opgesteld en het geduld hadden opgebracht twee jaar met het transport te wachten.

5.5.2 Artikel 27, lid 5, E 100

Centraal in dit artikel staat de tegenprestatie die de oude eigenaar ontvangen had op het moment, dat hij zijn onroerend goed verloor. Deze tegenprestatie kon bijvoorbeeld inhouden, dat met de koopsom de op het onroerend goed rustende hypotheek werd afgelost en geroyeerd of dat deze werd gestort op een rekening van een roofinstelling. De Kamer te Den Haag sprak in een vonnis van 14 april 1950 van:

*“ ieder zich voordoend geval [waarvoor] op zichzelf dient te worden vastgesteld, wat de tegenpraestatie is geweest, welke de te herstellen eigenaar heeft ontvangen door of tengevolge van de bepaalde rechtshandeling, welke hem uit een bepaald recht stootte....”*³⁸¹

De vraag die hierbij naar voren kwam was waaruit die tegenprestatie bestond, waren dat ook de kosten van het beheer van het onroerend goed door bijvoorbeeld de NGV³⁸²? De Afdeling Onroerende Goederen had haar taak beperkt tot het regelen van de gevolgen van de nietigverklaring van de *verkoop* van onroerende goederen door de NGV en had daarbij de periode van het beheer door de NGV buiten beschouwing gelaten. Niet het in beheer nemen door de NGV van alle huizen van een joodse eigenaar was van belang voor het regelen van het rechtsherstel van onroerend goed, zoals dat was opgedragen bij E 100 aan de Afdeling Onroerende Goederen, maar de verkoop van een bepaald perceel en de gevolgen voor de oude eigenaar van deze verkoop.

Echter waren de gevolgen van het door de NGV gevoerde *beheer* en de door de NGV tot stand gebrachte *verkoop* niet altijd scherp uit elkaar te houden. Zeer duidelijk bleek dit wanneer de notaris, die de akte van transport opmaakte, de nog niet betaalde belastingen of hypotheekrenten of onderhoudskosten, betrekking hebbend op de periode, voorafgaande aan de verkoop, met de door hem voor de NGV in ontvangst genomen koopsom betaalde en het restant aan de NGV doorstuurde. Naast dit van de notaris ontvangen bedrag had de NGV doorgaans nog een bedrag in kas als exploitatiesaldo over de desbetreffende periode. Uit dit laatste bedrag behoorden de bovenbedoelde betalingen te zijn betaald, maar als dit niet was geschied, maar de betalingen op de koopsom waren afgeboekt, werd de oude eigenaar tengevolge van de insolventie van de NGV benadeeld. In dit geval moest hij immers aan de koper deze bedragen voor 100 % terugbetalen, terwijl zijn vordering op de NGV voor het exploitatiesaldo slechts 40 of 50 % waard was. De vraag of de oude eigenaar zich bij de boekin-

---

³⁸¹ RV, p. 475.

³⁸² Ik volg hier het artikel “Wat omvat het begrip “tegenpraestatie”? (vervolg), in de vijfde jaargang van *Rechtsherstel*, p. 475 – 479.

gen van de notaris en de NGV moest neerleggen kwam in enige processen-verbaal van zwaarigheden aan de orde.

Dit was ook het geval met het betalen van achterstallige hypotheekrente door de in zijn rechten herstelde oude eigenaar, deze mocht niet verrekend worden met bijvoorbeeld het netto-huurprovenu. De Kamer te Den Haag overwoog op 7 januari 1950:

*“...dat niet is in te zien dat naar redelijkheid en billijkheid verband zou zijn te leggen tussen het rentebedrag dat de hypothecaire debiteur als zodanig verschuldigd is en de opbrengst die hij van het verhypothekeerde goed kan genieten; dat immers juridisch tussen deze vordering en die opbrengst geen verband bestaat, terwijl het rechtsherstel van de gedeposseeerde eigenaar zich uitstrekt tot de gederfde opbrengsten en de geleden schade, ten aanzien waarvan in casu tussen partijen blijkens het proces-verbaal van zwaarigheden is overeengekomen dat A. “ter algehele verrekening van huren en lasten zomede van tijdens de bezetting aan het onroerende goed toegebrachte schade” aan partij J. zal betalen een bedrag van ...; dat partij J. hoogstens zou kunnen beweren dat ook de N.G.V. hem terzake een zekere vergoeding verschuldigd is (voorzover niet moet worden aangenomen, dat de evenbedoelde algehele verrekening zich over de gehele onwettige huurtijd uitstrekt) maar zij zich dan voor die vordering tot de N.G.V. had moeten richten, hetgeen zij heeft nagelaten”*³⁸³

Op welke wijze het exploitatiesaldo moest worden vastgesteld was uiteraard van belang voor het bepalen van het bedrag van de tegenprestatie. De Afdeling Onroerende Goederen kon daarvoor in het algemeen geen richtlijnen geven, hoewel er enkele punten waren die bij nagenoeg alle geschillen voorkwamen. Eén van die punten was de vraag of de oude eigenaar verplicht was aan de koper de premies voor een door de laatste afgesloten molestverzekering te vergoeden en ook diens verplichtingen tot betaling van nog niet betaalde premies en naheffingen op zich te nemen. De Afdeling Rechtspraak heeft deze vraag bevestigend beantwoord. De Kamer te Den Bosch overwoog op 19 november 1949:

*“...dat de kosten der bedoelde molestverzekering zijn te beschouwen als kosten tot behoud van het pand in kwestie gemaakt, doende aan de redelijkheid deze[r] verzekering niet af dat de vorige eigenaren zulks hebben nagelaten”*³⁸⁴

De Afdeling Rechtspraak huldigde de opvatting dat de kopers van een, op het moment van aankoop tijdens de bezetting, onbelast perceel, geen aanspraak konden maken op een gedeelte van het bedrag dat uit de opbrengst van andere,

---

³⁸³ R V, p. 477.

³⁸⁴ R V, p. 478.

mede-verbonden percelen, aan de vroegere hypotheekhouder werd uitbetaald. In *Rechtsherstel* werden enige uitspraken vermeld, die van deze opvatting getuigen³⁸⁵. De Kamer te Utrecht deed uitspraak op 16 december 1949 in een zaak, waarin de oude eigenaar vier percelen bezat, belast met één hypothecaire schuld. Drie percelen werden verkocht en uit deze koopsommen werd de gehele schuld afgelost. Vervolgens werd het vierde perceel verkocht aan A., wiens koopsom door de NGV in ontvangst genomen werd. Uit deze koopsom werden geen schulden betaald, zodat, naar het oordeel van de notaris-bemiddelaar, de tegenprestatie ‘slechts’ bestond in een vordering op de NGV voor de volle koopsom. A. was van mening, dat de oude hypotheekschuld ondeelbaar was en dat het rechtsherstel diende te geschieden gerekend naar het tijdstip van overname van het beheer door de NGV en niet naar het tijdstip van de verkoop van het vierde perceel. De Kamer overwoog:

“O. immers dat naar onbetwist vaststaat, het meergemeld onroerend goed ten tijde van de verkoop en overdracht aan A. onbelast was, nadat voordien de mede daarop drukkende hypothecaire schuld was afgelost ter gelegenheid van de verkoop en overdracht van andere aan J. toebehorende huizen;

*O. dat hieruit volgt dat J. ter gelegenheid van de verkoop van het onroerend goed hier van belang van de zijde van A. generlei tegenprestatie heeft ontvangen, als bedoeld in het vijfde lid van art. 27 van het K.B. E 100, zodat er ook generlei grond is ter gelegenheid van het rechtsherstel t.a.v. het onderhavige perceel de teruggave te doen geschieden onder voorwaarde, dat aan A. terzake van de voormelde hypothecaire schuld iets worde voldaan;”*³⁸⁶

Uitleg van de ratio van artikel 27, lid 5, van E 100 gaf de Haagse kamer in de uitspraak van 3 november 1947³⁸⁷. Het betrof de gevolgen van de gedwongen afstand van een onroerend goed, dat later door de NGV was verkocht aan Heidemann, die de gelden voor deze transactie verkreeg uit een geldlening onder hypothecair verband met de Bataafse Hypotheekbank, welke vordering later werd overgedragen aan de Landelijke Hypotheekbank. Door de Afdeling Onroerende Goederen van de Raad was gepoogd tussen partijen een minnelijke schikking te bewerkstelligen, maar dat was niet gelukt. De Landelijke had geprobeerd haar schade te beperken door op het leerstuk van compensatie te wijzen. De Raad volgde dit betoog niet, omdat het uitging van een onjuiste premisse. Stellig kon worden toegegeven dat naar de regelen van het gewone burgerlijke recht voor het tenietgaan van verbintenissen door middel van compensatie is vereist, dat twee personen over en weer elkaars schuldenaar en schuldeiser zijn.

---

³⁸⁵ RV, p. 441–445.

³⁸⁶ RV, p. 441–442.

³⁸⁷ AR Den Haag, 3 november 1947, NORIV, no. 1082, p. 129–133.

Die compensatie was nu niet aan de orde. Het ging niet om de vraag op welke wijze bestaande verbintenis(sen) kon(den) tenietgaan, maar uitsluitend de bepaling van artikel 27, lid 5, van E 100 kwam voor toepassing aan de orde.

De strijdvraag was of er voor de Kamer grond was te bepalen, dat de eigenaar aan wie zijn zaak werd teruggegeven voor die teruggave werd onderworpen aan de voorwaarde, dat hij, indien hij enige tegenprestatie had ontvangen tengevolge van de rechtshandeling, waardoor het bezit voor hem verloren was gegaan, aan hem van wie hij die tegenprestatie had ontvangen of aan de Staat deze tegenprestatie moest voldoen. De Kamer uitspraak doende op grond van de hem gegeven bevoegdheid bij het Besluit E 100 legde daarbij niet vast het bestaan of niet bestaan van enig recht of verbintenis, maar die uitspraak schiep rechten en verbintenissen, het karakter van die uitspraak was derhalve niet declaratoir maar constitutief. Dit bracht met zich mee, dat in deze casus geen sprake was noch kon zijn van het instituut van de compensatie.

De Kamer ging vervolgens over op het beantwoorden van de vraag, welke verplichtingen en/of rechten aan elk van de partijen behoorden te worden opgelegd en /of toegekend, een en ander te beoordelen mede naar de regels van redelijkheid en billijkheid. Ter beantwoording van die vraag diende de ratio van het voorschrift van artikel 27, lid 5, van E 100 te worden nagegaan. De Kamer was van oordeel, dat deze ratio dan inhield, dat de Raad in ieder voorkomend geval naar de eisen van redelijkheid en billijkheid moest nagaan of misschien de herstellde vermogensrechtelijk gebaat zou zijn, en zo ja tot welk bedrag. Na deze vaststelling diende de Kamer vervolgens een dergelijke baattrekking te voorkomen. De herstellde diende anderzijds niet uiteindelijk belast te worden met een schadepost. Kennelijk werd immers beoogd de herstellde zo veel mogelijk terug te brengen in de status quo ante. Als aan de in zijn recht herstellde eigenaar wegens gederfde inkomsten een vordering werd toegekend op de persoon die zijn goed tijdens de bezetting kocht en hij anderzijds door de Kamer werd belast met een tegenprestatie primair te voldoen aan dezelfde persoon (deze loste de hypotheek af die op het goed rustte) is het de vraag of deze aan de koper verschuldigde tegenprestatie ten slotte niet aan de nieuwe hypotheekhouder, die de koper in staat stelde de oude hypotheek af te lossen, behoorde te goede te komen en of deze vraag slechts voor deze tegenprestatie verminderd met het bedrag der gederfde inkomsten kon worden gesteld.

De Kamer meende, met toepassing van artikel 26 van E 100, waarin aan haar de bevoegdheid is gegeven om met inachtneming van artikel 27 de gevolgen van de herleving van de tenietgegane rechtsbetrekkingen tussen alle belanghebbenden te regelen, deze vraag bevestigend te moeten beantwoorden, aangezien het redelijk en billijk voorkwam, dat de koper te kwader trouw niet gebaat werd door de terugontvangst van een tegenprestatie, waartoe hij rechtstreeks door de nieuwe hypotheekhouder in staat werd gesteld, voor zover hij het bedrag daarvan aan

deze schuldig bleef. De Kamer veroordeelde de requestant dan ook het verschil tussen tegenprestatie en gederfde inkomsten aan de Landelijke te betalen, niet dan onder belasting van de laatste met het voorschieten van de kosten van het rechtsherstel. De Kamer merkte ten overvloede nog op, dat hij de Landelijke erop wees, dat deze in haar pleidooi uitging van de onjuiste premisse, als zou artikel 27, lid 5, van E 100 aan de hypothecaire crediteur van de koper een eigen recht geven. Daarbij werd voorbij gezien, dat van een eigen hem eo ipso toekomend recht geen sprake was, maar uitsluitend van een mogelijkheid, dat de Raad naar de eisen van redelijkheid en billijkheid de herstelde een prestatie van meer of minder vergaande omvang oplegde.

5.5.3 Een rechtshandeling volgens herstelrecht of op grond van regulier civiel recht?

Bij het afwegen van de gevolgen van rechtshandelingen in de oorlog was het van doorslaggevend belang of een rechtshandeling te beschouwen was als een ‘gewone’ civielrechtelijke rechtshandeling of als een rechtshandeling waarop het Besluit E 100 van toepassing moest worden geacht. Een dergelijke afweging is te vinden in de uitspraak van de Afdeling Rechtspraak van 30 oktober 1947³⁸⁸. Tussen partijen was komen vast te staan, dat de hypothecaire vordering groot f 8000, - ten laste van de gerequesteerden Van de Pol ten behoeve van requestant, Cohen, als schuldeiser was voldaan na opzegging van het makelaarskantoor van P. Everout, bij brief van 18 september 1942, die daarvoor handelde voor de NGV. Partijen waren verdeeld over de vraag of gerequesteerden door deze betaling tegenover Cohen waren gekweten. De Afdeling Rechtspraak stelde vast, dat de rechtsbetrekking tussen partijen tijdens de bezetting door de op grond van verordening 154/1941 door gerequesteerden aan de NGV gedane betaling naar bezettingsrecht teniet waren gegaan, maar deze verordening blijkens het Besluit E 93 geacht werd nimmer van kracht te zijn geweest. Ingevolge het bepaalde bij de artikelen 23 en 25 van E 100 zou het achterwege laten van ingrijpen van de Raad ten aanzien van de tenietgegane rechtsbetrekkingen, behoudens blijk van het tegendeel, onredelijk moeten worden geacht.

Immers volgens het normale Nederlandse recht waren zij ten tijde van de opeising verplicht tot terugbetaling, nu de lening op 16 juli 1927 voor de tijd van vijf jaar was aangegaan en deze na afloop van die termijn te allen tijde opeisbaar was. De Afdeling Rechtspraak overwoog in de eerste plaats, dat er twijfel zou kunnen rijzen of, nu de verordening 154/1941 geacht werd nimmer van kracht te zijn geweest, de door deze verordening omschreven verplichtingen in de bezettingstijd wel een bestaan hebben gehad. Het eerste lid van artikel 33 van E 100 had kennelijk de bedoeling om een uit zo’n nietige verordening voortspuitende

---

³⁸⁸ AR Den Haag, 30 oktober 1947, *NOR IV*, no. 1195, p. 316–317.

verplichting tot betaling aan een ander dan de werkelijke schuldeiser als een wezenlijk tijdens de bezetting bestaan hebbende verplichting te beschouwen indien een dergelijke betaling tijdens de bezetting had plaatsgevonden.

De werkelijke crediteur had evenwel de opzegging van de lening niet gedaan, maar deze was gedaan namens de door het Duitse bezettingsrecht in diens plaats gestelde crediteur, de NGV. Aangenomen mocht worden, dat ook de opzegging van de schuld ten aanzien waarvan de gehoudenheid naar Nederlands recht reeds bestond, ook rechtsgeldig door of namens die in de plaats gestelde crediteur had kunnen plaats hebben, nu artikel 33 van E 100 de betaling aan zo'n crediteur voor deze schuldenaar bevrijdend verklaarde. Nu het beroep van gerequesteerden op artikel 33, lid 1, van E 100 opging diende de Raad te onderzoeken of overeenkomstig het bepaalde in lid 3 van dit artikel er bijzondere redenen aanwezig waren op grond waarvan de gerequesteerden de betaling aan de NGV hadden moeten weigeren.

De Afdeling Rechtspraak stelde vast, dat hij niet het oordeel had kunnen vormen, dat er bijzondere redenen waren (moeilijke financiële omstandigheden of het niet kunnen vinden van een andere hypotheek bijvoorbeeld) op grond waarvan gerequesteerden betaling aan de NGV hadden moeten weigeren. Ten tijde van de aflossing op 13 januari 1943 was de bevrijding van Nederland allerminst in zicht en het traineren om aan de opzegging te voldoen kon geen gegrond uitzicht op succes bieden. De gerequesteerden mochten aannemen, dat een vals beroep op financiële moeilijkheden dan wel de bewering dat zij geen nieuwe hypotheek hadden kunnen vinden voor hen gevaar voor leven en goed had opgeleverd, daar gemakkelijk kon blijken, dat zij niet onbemiddeld waren en het verbonden perceel voldoende overwaarde had om onmiddellijk een nieuwe hypotheek te vinden, wat door requestrant niet was weersproken.

De aanmaning was bovendien in dringende bewoordingen gesteld, nu deze uitdrukkelijk inhield, dat joodse hypothecaire geldleningen niet voor verlenging in aanmerking kwamen en aflossing ten spoedigste diende te geschieden. De uitwerking van deze opzegging op gerequesteerden moest gewaardeerd worden naar de omstandigheden, waaronder die plaats had, namelijk in een tijd, dat de Duitse bezetter meedogenloos optrad tegen joden en joodse bezittingen. Ook moest in aanmerking worden genomen, dat de gerequesteerden Van de Pol niet beschouwd konden worden als deskundigen om een situatie als deze op te lossen en zich tot het kantoor van hun notaris hadden gewend. De kandidaat-notaris verbonden aan dat kantoor had hun geenszins afgeraden aan de aanmaning gehoor te geven, maar had aangeraden onder de toenmaals heersende omstandigheden aan de aanmaning te voldoen. Ondanks dit advies bleven de gerequesteerden van de Pol vanzelfsprekend voor hun eigen beslissing verantwoordelijk, maar dit advies en de overige vastgestelde feiten waren voldoende zwaarwichtig om het voldoen aan de aanmaning te rechtvaardigen, terwijl gere-

questreerden Van de Pol bij het nemen van deze beslissing hun eigen belang boven dat van requestrant mochten stellen, zodat niet gesproken kon worden van een lichtvaardig betalen. De Afdeling Rechtspraak was daarom van oordeel, dat het achterwege laten van ingrijpen niet onredelijk moest worden geacht, zodat de vordering van requestrant werd afgewezen.

5.5.4 Grenzen aan het optreden van hypotheekbanken

Hoe ver een hypotheeknemer mocht gaan, kwam tot uiting in de uitspraak van de Afdeling Rechtspraak van 29 december 1947³⁸⁹. De casus was als volgt. Verzoeker, Herschel, had hypotheek verleend op enige panden aan De (Nederlandse) Spaarkas. Herschel was ten tijde van de bezetting woonachtig in de Verenigde Staten en had in de persoon van I. Bouwman een vertegenwoordiger in Nederland, die door de rechtbank tot bewindvoerder over zijn vermogen was benoemd. Samuel Herschel had een verzoek tot rechtsherstel ingediend tegen twee particulieren, Van Baaren (wiens vermogen beheerd werd door het Nederlandse Beheersinstituut) en Heijligenberg, en tegen twee spaarbanken, de Spaarkas en de Nutsspaarbank. Gelet op de processen-verbaal van zwarigheden opgemaakt door notaris de Wijn te Den Helder en de adviezen van de Gedelegeerde van de Afdeling Onroerende Goederen was een minnelijke schikking niet mogelijk. De Spaarkas had op 16 mei 1941 de hypothecaire vorderingen opgeëist van Herschel met de sommatie deze uiterlijk op 1 augustus 1941 te voldoen. Hierop was geen betaling gevolgd, wat uiteindelijk had geleid tot een openbare verkoop. Onbetwist was in hoofdzaak, dat een deel van het onderpand zonder toestemming was verhuurd en dat ook zonder toestemming een ingrijpende verbouwing was aangebracht. Bovendien hadden de assuradeuren de verzekering van het onderpand opgezegd, omdat de nieuwe huurder in het pand een cafébedrijf had gevestigd en de vervallen termijnen onbetaald had gelaten.

De Spaarkas had naar het oordeel van de Afdeling Rechtspraak gehandeld overeenkomstig de rechten haar bij de hypotheekovereenkomst gegeven toen zij tot opzegging van de hypotheek en de executie van het onderpand overging. Er was geen sprake van machtsmisbruik of een niet te goeder trouw uitvoeren van de hypotheekovereenkomst. De Afdeling Rechtspraak voegde daaraan toe, dat ten tijde van de opzegging van de hypotheek er nog geen sprake was Duitse inmenging. Herschel bevond zich toen in Amerika, terwijl van maatregelen betreffende in beslagname van joodse vermogens nog niets bekend was. Na augustus 1941 was gebleken, dat de opbrengst van de verkoping in handen van de Duitsers zou komen, maar de Spaarkas had zich daardoor niet laten weerhouden de executie van de hypotheek te laten doorgaan. De bewindvoerder, Bouw-

---

³⁸⁹ AR Amsterdam, 29 december 1947, NOR IV, no. 1202, p. 325 – 327, ook in R III, p. 177-178.

man, had de belangen van Herschel verwaarloosd door niets af te lossen van de opgezegde hypotheek, ofschoon hij over meer dan voldoende middelen beschikte. Ten aanzien van de kopers van de percelen kon niet gesteld worden, dat hun een verwijt kon worden gemaakt nu er sprake was van een normale hypothecaire executie. Hetzelfde moest ook gesteld worden van de latere hypotheekneemster, de Nutsspaarbank, die dus evenals de kopers als te goeder trouw moest worden beschouwd.

De Afdeling Rechtspraak kwam vervolgens tot het oordeel, dat het achterwege laten van ingrijpen in de gestelde rechtsbetrekkingen, in verband met de bijzondere omstandigheden, niet onredelijk was en zag in het door Herschel aangevoerde geen aanleiding was om de artikelen 25 of 23 van E 100 toe te passen. Wel werd ten aanzien van dit laatste een uitzondering gemaakt. Immers de Spaarkas kon terecht worden verweten, dat zij, ook nadat zij uit de opbrengst van het verkochte reeds voldoende was gekweten, niet was opgehouden met de executie, maar daarmee was door gegaan. Hierin was een onrechtmatige daad gelegen ten opzichte van Herschel. Deze onrechtmatige daad was een tijdens de vijandelijke bezetting tot stand gekomen rechtsbetrekking, waarvan de inhoud nader bepaald moest worden, omdat het achterwege laten van dit ingrijpen in verband met de bijzondere omstandigheden onredelijk zou zijn. De opbrengst van de verkoop van de twee percelen in de Koningstraat was ruim voldoende om de vorderingen van de Spaarkas te dekken. Er bestond daarom niet de minste noodzaak daarna het perceel aan de Spoorstraat te verkopen, waardoor de opbrengst daarvan geheel onnodig door verzoeker verloren was gegaan en in Duitse handen terecht was gekomen. De Spaarkas diende aan Herschel de schade te vergoeden, die zij door haar onrechtmatig handelen aan hem had toegebracht.

5.5.5 Bevrijdende betaling ex artikel 33 E 100

Een beroep op artikel 33 werd veelvuldig gedaan, wat natuurlijk ook was te verwachten, omdat een geslaagd beroep op dit artikel ertoe leidde, dat betrokkene bevrijdend had betaald in oorlogstijd. In een zaak waarin aan beide kanten een joodse partij stond deed de Haagse Kamer op 31 januari 1948 uitspraak³⁹⁰. De zaak kwam kort samengevat op het volgende neer. De percelen in kwestie behoorden toe aan joodse eigenaressen (partij Van der Hoek en haar eerder overleden zuster van wie zij de enige erfgename was) en waren bezwaard vóór de bezetting ten behoeve van een joodse creditrice, partij Türk. Gedurende de Duitse bezetting waren de percelen met toepassing van door de bezetter genomen maatregelen onder beschikking gekomen van de NGV die tevens het vermogen van Türk met gelijke bevoegdheid onder beheer had verkregen. De NGV had vervolgens de percelen verkocht aan partij Van Sevenster, waarna deze uit

³⁹⁰ AR Den Haag, 31 januari 1948, *NORIV*, no. 1225, p. 361 – 363.

de ontvangen kooppenningen als beheerder van partij Van der Hoek de hypothecaire schuld aan zichzelf als beheerder van het vermogen van partij Türk had voldaan. Onmiddellijk na de koop had Van Sevenster op een van de percelen een eerste hypotheek gevestigd ten behoeve van de Amsterdamsche Hypotheek Bank, welke hypothecaire lening sedertdien was gecedeerd aan de Landelijke.

De Landelijke nam het standpunt in, dat partij Van der Hoek door deze betaling van de hypothecaire schuld rechtsgeldig was gekweten, zodat zij bij herstel in haar eigendomsrecht het voordeel zou genieten van het wegvallen van het daarop tevoren rustende hypothecaire verband en krachtens artikel 27, lid 5, van E 100 zou dat voordeel ten goede moeten komen van de koopster en de Landelijke die tezamen de fondsen hadden helpen verstrekken, waarmee de oude hypothecaire schuld was gekweten. De Landelijke meende de rechtsgeldigheid van deze betaling af te kunnen leiden uit artikel 33 van E 100.

De Kamer achtte dit niet juist. De duidelijke strekking van dit artikel was om een schuldenaar die redelijkerwijs in de bestaande bezettingsomstandigheden niet ontkomen kon aan de aanmaning van een hem door bezettingsmaatregelen als schuldeiser aangewezen niet-schuldeiser, ondanks eventueel te verlenen rechtsherstel, ook tegenover de werkelijke schuldeiser te bevrijden. Deze strekking kwam vooral tot uiting in het derde lid, dat zodanige bevrijding uitsloot ingeval de schuldenaar op grond van bijzondere redenen de betaling had moeten weigeren. In casu was de schuldenaar, partij Van der Hoek, geheel buiten de zaak gebleven en was de gehele transactie voltrokken door de NGV in twee verschillende haar buiten de schuldenaar en schuldeiser om door bezettingsmaatregelen verleende kwaliteiten, terwijl van enige onontkoombare aandrang op de schuldenaar geen sprake was geweest. De Kamer achtte artikel 33 in deze casus niet van toepassing, omdat geen sprake was geweest van aandrang vanwege een niet-schuldeiser op de werkelijke schuldenaar, waartoe artikel 33 zich beperkte. De Kamer was overeenkomstig het eenstemmig oordeel van partijen ook van oordeel, dat de percelen naar de oorspronkelijk rechthebbende behoorden terug te keren. Als gevolg daarvan behoorde krachtens artikel 28 ook het na de overdracht daarop gevestigde hypotheekrecht te worden vernietigd nu de Landelijke niet had aangetoond te goeder trouw te zijn geweest.

De Kamer besliste, dat mevrouw Türk ter zake van geldlening een vordering had op mevrouw Van der Hoek en deed de tijdens de bezetting te niet gegane rechtsbetrekking tussen mevrouw Türk en de percelen die in het geding waren herleven en verstond dat de genoemde vordering was verzekerd door het recht van eerste hypotheek op die percelen. De hypotheek van de Landelijke werd nietig verklaard.

De vraag onder welke voorwaarden bevrijdend was betaald tijdens de bezetting kwam ook ter sprake in de uitspraak van de Raad van 23 maart 1948³⁹¹. Van Heyst, gerequesteerde, had een hypothecaire lening hem verstrekt door requestrant, Catella, op 17 september 1943 afgelost aan het ANBO die handelde als lasthebber van de NGV. De vraag was of Van Heyst door deze aflossing deugdelijk was gekweten tegenover Catella. Volgens het gemene recht had Van Heyst zijn bestaande schuld afgelost aan een ander dan zijn crediteur. Ingevolge van een toen door de bezettingsverordening 154/1941 aan hem opgelegde verplichting had hij betaald nu de hypothecaire vordering van Catella door de Nederlandse Administratie van Onroerende Goederen (NGV), als wier gemachtigde het ANBO optrad, op grond van deze verordening in beheer was genomen. Catella betwijfelde of in geval van een door een ander dan de werkelijke crediteur gedane opzegging van de hypotheek van gehoudenheid van de werkelijke debiteur in de zin van artikel 33 van E 100 kon worden gesproken. Dit naar het oordeel van de Raad ten onrechte, nu de Nederlandse wetgever in artikel 33 de betaling sanctioneerde aan de schuldeisers, die door het Duitse bezettingsrecht voor de werkelijke crediteur in de plaats waren gesteld, ook indien de schuldenaar onder voorwaarden tot deze betaling gehouden was, en de wetgever daarmee klaarblijkelijk ook als rechtsgeldig had aanvaard, dat deze voorwaarde, indien zij in niet meer dan een opzegging bestond, door de crediteur-naar-bezettingrecht werd vervuld.

In de volgende uitspraak van de Amsterdamse kamer van de Raad kwam dit artikel ook aan de orde en wel in de zaak van de Vereniging Nederlandse Landarbeidersbond tegen Schouten³⁹². De Vereniging had in 1932 aan Schouten geld geleend onder hypothecair verband. In 1941 was door de bezetter de eerder genoemde H.J.Woudenberg benoemd tot commissaris met volledige beschikingsbevoegdheid van de Vereniging en deze had bevorderd, dat het NVV, later het NAF, zich als eigenaresse van de vordering gingen gedragen. Schouten had – na op regelmatige wijze een bedrag van de hypotheek te hebben afgelost – in 1943 en 1944 telkens *f* 10.000, vrijwillig en onverplicht, aan het NAF betaald om deze geldsommen te doen strekken tot aflossing van zijn hypothecaire schulden. Schouten had de behartiging van zijn zaken overgelaten aan een vroegere procuratiehouder, Van Rijn, en had toen hij gelden had vrij gekregen aan deze verzocht deze gelden aan te wenden tot aflossing van zijn hypothecaire schulden.

De vereniging beriep zich op de ongeldigheid van deze betalingen en had verzocht de oorspronkelijke tussen haar en Schouten bestaande rechtsbetrekking te herstellen en te verklaren, dat Schouten aan haar de som van *f* 20.000 met rente

---

³⁹¹ AR Den Haag, 23 maart 1948, *NOR IV*, no. 1255, p. 408 – 409.

³⁹² AR Amsterdam, 26 april 1948, *NOR IV*, no. 1309b, p. 546 – 547.

schuldig was. Schouten had daarop gesteld, dat hij sedert 1933 zijn zaken had overgelaten aan Van Rijn en toen hij in 1943 en 1944 door verkoop van huizen geld had vrij gekregen Van Rijn had verzocht deze gelden aan te wenden tot aflossing van zijn hypothecaire verplichtingen. Daarop had Van Rijn zich gewend tot het NAF en na aflossing was Schouten in het bezit gekomen van de gekwiteerde grosse van de hypotheek. Derhalve had Schouten betaald aan de gene, die houder was van de inschuld, die door de toenmalige wet gemachtigd was om de crediteur te ontvangen.

De Kamer wees het beroep op artikel 33 van E 100 af, omdat dit artikel toepassing miste, omdat Schouten niet tot aflossing gehouden was en de betaling van de aflossingen door hem vrijwillig en onverplicht gebeurde. De hypothecaire vordering van de Vereniging was door de plaats gevonden aflossing te niet gegaan tengevolge van maatregelen van de bezetter, die de commissaris Woudenberg bevoegd maakten over haar activa te beschikken. Om die reden zou voor de Kamer reden bestaan om in te grijpen, tenzij mocht blijken dat dit ingrijpen onredelijk zou zijn.

Vervolgens wijdde de Kamer enige overwegingen aan de vraag of het redelijk was om in te grijpen. In het algemeen dienden debiteuren van gedurende de bezettingstijd onder beheer gestelde personen en instellingen zich te onthouden van het doen van vrijwillige betalingen aan de beheerders. Voor wat Schouten betrof achtte de Kamer aan gerechte twijfel onderhevig of hij de draagwijdte van zijn handeling had beseft, toen hij het onder normale omstandigheden volkomen begrijpelijke verlangen koesterde om door vrijgekomen gelden zijn schuld te delgen. Verder moest in aanmerking genomen worden, dat Schouten regelmatig rente en aflossing aan het NAF had betaald en later het verschil tussen verplichte en vrijwillige aflossing niet had beseft. Verder had hij zijn zakelijke belangen niet zelf behandeld maar Van Rijn had dat gedaan, aan wiens adviezen hij zich placht te houden. Het was zeker te verklaren, dat hij zich niet zelf een zelfstandig oordeel vormde omtrent de handelingen van zijn adviseur, al mocht hij rechtens voor diens handelingen aansprakelijk worden geacht. Schouten mocht verder met enig recht gemeend hebben, dat hij door de betaling aan het NAF niets onbehoorlijks deed, nu de beide bij de betaling betrokken notarissen daar blijkbaar zonder meer aan meewerkten. Met name was gebleken, dat Schouten tegen het doen van de aflossing niet was gewaarschuwd.

Om deze redenen achtte de Raad het onredelijk Schouten ten volle de schade te doen dragen van een handeling, die op zich zelf wel niet geheel verschoonbaar, maar gezien die omstandigheden verklaarbaar was. Met het oog op Schoutens verminderde aansprakelijkheid achtte de Kamer het in overeenstemming, dat hij de gevolgen van zijn handelwijze voor een vierde deel zou dragen. Mocht Schouten Van Rijn of de notaris Verhoeff aansprakelijk willen stellen dan zou hij tegen hen een vordering volgens het burgerlijk recht moeten instellen. Een

uitspraak waarover enige verbazing op zijn plaats is. Was het wel redelijk om Schouten op deze wijze tegemoet te komen? Er is duidelijk strijd met andere uitspraken van de Raad die het optreden van een gemachtigde voor rekening van de lastgever lieten komen.

5.6 Inschrijvingen in het Grootboek van de Wederopbouw³⁹³

Op 13 januari 1948 deed de Amsterdamse kamer uitspraak in een zaak³⁹⁴, waarin een geschil aan de orde was betreffende de vraag of een deel van de inschrijving in het Grootboek van de Wederopbouw te goede zou komen aan requestant, Marchand. De Afdeling Onroerende Goederen had een minnelijke schikking beproefd tussen Marchand en mejuffrouw Post betreffende een perceel te Zandvoort, dat had toebehoord aan Marchand en door Post was gekocht van ene Frauendorf, die aangewezen was door de Duitsers als centraal beheerder over vijandelijk vermogen. In 1943 was het pand wegens amotie overgeschreven ten name van de Staat, op grond waarvan Post een inschrijving op het Grootboek van den Wederopbouw, groot in hoofdsom *f* 12.000, verkreeg.

Blijkens een proces-verbaal van zwarigheden van de notaris-bemiddelaar was het enige geschilpunt, dat partijen verdeeld hield, dat Marchand aanspraak maakte op de gehele inschrijving op het Grootboek van den Wederopbouw, terwijl Post meende, dat nu de inschrijving *f* 4500 meer bedroeg dan de door haar betaalde koopsom, dit laatste bedrag aan haar toekwam. De Raad was van oordeel, dat nu het perceel niet meer bestond, de daarvoor in de plaats gekomen inschrijving geheel aan Marchand toekwam. Dit klemde te meer, omdat op hem een herbouwplicht rustte, waarvoor zoals tussen partijen vaststond, het bedrag van die inschrijving nauwelijks toereikend zou zijn. Post kon zich niet op de goede trouw beroepen, nu zij het perceel van een Duitse beheerder had gekocht. Zij was dan ook verplicht de voor het perceel in de plaats gekomen inschrijving geheel aan Marchand af te staan volgens artikel 27, lid 3, van E 100 zonder recht op schadevergoeding, tenzij de Raad mocht menen, dat er bijzondere redenen waren voor een andere beslissing.

De Afdeling Rechtspraak achtte in overeenstemming met de Gedelegeerde in dit geval bijzondere omstandigheden aanwezig. Er was reden een schadevergoeding toe te wijzen, omdat Post door het perceel behoorlijk te doen bewonen en door daaraan onderhoudswerkzaamheden te doen verrichten de waardering van dat perceel ongetwijfeld gunstig had beïnvloed. Dit had tot gevolg, dat de haar toegekende inschrijving hoger was geworden dan zij zou zijn geweest, als het perceel niet goed bewoond of slecht onderhouden zou zijn geweest. Om die

³⁹³ Zie Hoofdstuk I, § 1; Koos Bosma en Cor Wagenaar, p. 97 -99 en ook de uitspraak AR Den Haag, 23 oktober 1946, NOR III, no.792.

³⁹⁴ AR Amsterdam, 13 januari 1948, NOR IV, no. 1244, p. 390 – 391.

reden begrootte de Afdeling Rechtspraak de aan Post toe te kennen schadevergoeding naar redelijkheid en billijkheid op *f* 1500. De Afdeling droeg aan de notaris-bemiddelaar op om na toestemming van de Deviezenafdeling van de Nederlandse Bank (Marchand woonde in Londen) een nieuwe regelingsakte tussen partijen op te maken met als inhoud de bepalingen waarover partijen geen verschil hadden en verder met inachtneming van de beslissingen van de Raad.

5.7 Samenvatting

Overzien we de werkzaamheden van de Raad op het gebied van onroerende goederen dan valt de diversiteit op waarmee de Raad zich geconfronteerd zag. Partijen waren niet alleen de gedeposeerden, burgers die hun goederen weer opeisten, maar ook belangrijke partijen in het maatschappelijk gebeuren als banken, verzekeringsmaatschappijen en niet te vergeten de Staat. De Raad diende ieder het zijne te geven naar redelijkheid en billijkheid, maar kon door de Staat door middel van nieuwe regels een kant opgestuurd worden die daar niet altijd mee strookte. Dit kon ook omdat de Raad voor het Rechtsherstel op één uitzondering na deel uitmaakte van de administratie. De rechtsherstelministers konden aanwijzigingen geven als hun dat nodig leek. Een voorbeeld is de aanpassing van hoofdstuk VIIa in 1951, waardoor de Afdeling Onroerende Goederen rechtsherstelverzoeken voortaan sneller kon afdoen.

Een verzoeker mocht niet meer baat bij het rechtsherstel hebben dan hij gehad zou hebben als er zich geen bijzondere omstandigheden hadden voorgedaan. Vooral als hypotheek in het geding zijn kan dat tot hoge kosten leiden voor requestranten als de nieuwe eigenaren de hypotheek hadden afgelost en de oude hypotheek door het rechtsherstel weer herleefde. In principe dienden alle vervallen termijnen betaald te worden voordat de zaak weer in orde was. Het optreden van gemachtigden leidde soms tot een heel soepele waardering³⁹⁵, maar er zijn ook zaken geweest waarin juist het optreden van de gemachtigde zonder meer voor rekening kwam van de lastgever.

Dit is een weerbarstig onderdeel van de jurisprudentie van de Afdeling Rechtspraak. Naar mijn mening is een voorwaarde voor een goed begrip van deze jurisprudentie, dat naast de toepassing van de regelgeving de herstelrechter de vrijheid had en die ook toepaste om te zoeken naar een redelijke en billijke oplossing van veel oorlogsleed. Een beoordeling van deze jurisprudentie dient te letten op twee onderdelen, namelijk ten eerste die van de vraag of de regels correct werden toegepast en ten tweede of als dat het geval was het antwoord de

---

³⁹⁵ Zie AR Amsterdam, 26 april 1948, NOR IV, no. 1309b, p. 546 – 547, waarbij verweerder slechts tot betaling van $\frac{1}{4}$ van de verschuldigde som werd veroordeeld.

toets kon doorstaan van redelijkheid en billijkheid. Het gewicht dat de redelijkheid en de billijkheid in de schaal legden bij een uitspraak van de Afdeling Rechtspraak varieerde al naar gelang de casus daartoe aanleiding gaf.

Was er dan sprake van willekeur? Zeker niet, maar of in elke zaak even consistent een lijn werd getrokken is wel de vraag. Hierbij moet ook gewezen worden op de moeilijke omstandigheden, waaronder zeker in het eerste jaar, dat de Raad optrad, gewerkt moest worden. Het onderlinge contact tussen de rechters was slechts mogelijk op schrift of per telefoon, verbindingen met de trein of auto waren gebrekkig, als ze er al waren. Het is dan ook niet bevreemdend dat onderlinge afstemming moeizaam was. Door een gebrek aan afstemmingsmogelijkheden was de onderlinge uitwisseling van rechtsopvattingen minimaal. Dit kon natuurlijk, zeker op het onbekende en nieuwe gebied van het herstelrecht, tot verkeerde oordelen leiden. Voeg daarbij de grote vrijheid doordat de redelijkheid en billijkheid tot uitgangspunt waren genomen en de kans daarop was reëel. Veraart constateert³⁹⁶, dat de Kamers die zich specialiseerden, zoals de Haagse kamer in levensverzekeringszaken, een consistente jurisprudentie ontwikkelden. Hier golden de problemen niet die hiervoor aan de orde kwamen. Na verloop van tijd werden de fysieke problemen geringer en droeg ook de publicatie van de jurisprudentie in *Tribunalen in Nederland en andere Na-Oorlogsche rechtspraak* en het (half)maandelijks verschijnende blad *Rechtsherstel* bij tot gerichte informatie van de herstelrechters.

Ook verdient het aandacht, dat de herstelrechters de laatsten in de keten van het rechtsherstel waren. De andere afdelingen deden het nodige voorwerk en daardoor kwam slechts een beperkt percentage van alle rechtsherstelprocedures voor de herstelrechter. De Afdeling Onroerende Goederen was speciaal opgericht om beroep op de herstelrechter zoveel mogelijk te beperken en op grond van de cijfers³⁹⁷ blijkt ook, dat dit streven succes heeft gehad. Was er wel sprake van dezelfde waarborgen bij de afhandeling door de Gedelegeerden en de notarissen-bemiddelaars als bij de rechtsgang bij de Afdeling rechtspraak? Hoe groot was de druk op partijen om het geschil bij te leggen? De nood waarin een partij verkeerde kon zo groot zijn, dat niet altijd de tijd en de moed voorhanden waren om de zaak tot in laatste instantie uit te vechten. De verzoeker kon zich natuurlijk voor het blok gezet voelen als hem een oplossing van het geschil werd voorgesteld die hem weliswaar in ernstige mate tekort deed, maar waarbij hij zich vanwege zijn noodsituatie (geen huis of geen geld) genoodzaakt voelde daarmee in te stemmen: beter één vogel in de hand dan tien in de lucht. Het was immers niet ieder gegeven om maar af te wachten of het rechtsherstel door beroep aan

---

³⁹⁶ Veraart 2005, p. 122.

³⁹⁷ *Onderzoeksgids*, p. 240.

te tekenen bij de Afdeling Rechtspraak in een voor hem gunstiger afloop zou resulteren. Lipschits zegt daarover:

*“Vooral joden hebben van dit systeem [van de minnelijke schikking, K.M.] gebruik gemaakt, beter gezegd, gebruik moeten maken. De zaken sleepten zich voort en de joden die hun verzoeken om rechtsherstel door de Afdeling Rechtspraak wilden laten behandelen, kregen te maken met hoge proceskosten en met kosten voor rechtskundige bijstand door advocaten en notarissen. (.....) Om hun vooroorlogs bedrijf weer op poten te kunnen zetten, om weer te beschikken over hun onroerende goederen of andere eigendommen, konden en/of wilden de joden niet wachten op een zich voortslepende behandeling van hun zaak bij de Afdeling rechtspraak. Zij probeerden tot een schikking te komen met de nieuwe, naoorlogse bezitter van hun eigendommen.”*³⁹⁸

Het uitgangspunt om bij het rechtsherstel een ieder het zijne te geven kon leiden tot ingewikkelde kostenverdelingen, waarbij tot op de cent werd bepaald welke bedragen over en weer verschuldigd waren. Dit kon leiden tot vertragingen in het rechtsherstel, omdat de partijen het soms over bepaalde kostenposten niet eens konden worden en om die reden een gang naar de Afdeling Rechtspraak onvermijdelijk achtten.

Aandacht verdient de periode waarin het MG met het rechtsherstel belast was, de periode vanaf de septemberdagen 1944 in het bevrijde zuiden van het land en vanaf de meidagen van 1945 in de rest van het land tot de overdracht van zaken aan de Raad voor het Rechtsherstel in de herfst van 1945. Bij de bespreking van de competentie van de Raad kwamen we enige zaken tegen die overgedragen werden door het MG (het Militaire Commissariaat voor het Rechtsherstel), waarvan de beslissing werd bekrachtigd door de Raad.

Dit laat onverlet dat gedurende bedoelde periode in de chaos en gedwongen door de woningnood beslissingen kunnen zijn genomen die niet door de beugel konden, maar door partijen niet zijn aangebracht voor de Raad, zodat deze daarover geen definitief oordeel kon vellen. Overigens moet daartegen worden gebracht, dat het MG zich niet in eerste instantie bezighield met onroerende goederen, omdat het beheer van roerende goederen al veel energie opslokte³⁹⁹ en daarvoor veel beheerders gevonden moesten worden. Wel ligt het voor de hand, dat op het gebied van het huren en verhuren van woningruimte vaak een beroep op het MG werd gedaan, omdat de behoefte aan woningruimte nu eenmaal erg groot was. Daarbij konden de woningen die door politieke delinquenten en hun gezinnen leeg achter gelaten gebruikt worden door gezinnen die

---

³⁹⁸ I. Lipschits, *De kleine sjoa, Joden in naoorlogs Nederland*, p. 61.

³⁹⁹ Afwikkelingsbureau MG, *Overzicht der werkzaamheden van het Militair Gezag gedurende de bijzondere staat van beleg, 14 september 1944 – 4 maart 1946*, p.270 – 271. Zie ook § 4.5.1.3.

tijdens de oorlog van hun huis waren beroofd. Overigens kon daardoor het probleem in de tijd verschoven worden, want onschuldige gezinsleden van de politieke delinquenten konden weer terugkeren en waar moesten die op hun beurt weer ondergebracht worden? Het MG moest doortastend optreden, want dat vergde de nood der tijden, maar waar gehakt wordt vallen spaanders, zodat niet is uit te sluiten dat op het gebied van het rechtsherstel van huurrechten het nodige is misgegaan ten tijde van de Bijzondere Staat van Beleg.

(foto gemeentearchief Amsterdam)

De Afdeling Effectenregistratie van de Raad voor het Rechtsherstel was gevestigd aan de Keizersgracht 143 te Amsterdam (foto Gemeentearchief Amsterdam)

Het reguliere woonrecht.

In dit hoofdstuk komen De Woningwet 1901, de Woonruimtetwet 1947 en de regelingen in het BW ten aanzien van huren en hypotheek aan de orde. Van belang is het onderscheid tussen administratieve wetten en burgerrechtelijke. De Woningwet 1901 is bijvoorbeeld een administratieve wet die bevoegdheden toekende aan gemeentebesturen en provinciale staten op het gebied van toezicht op de kwaliteit van de woningvoorraad. De huurregels vinden we in het burgerlijk recht evenals de regels ten aanzien van de koop en verkoop van onroerende goederen en hypotheek. In het woonrecht is dientengevolge een duidelijke cesuur te vinden voor wat betreft het toepasselijke recht. Dit heeft belangrijke gevolgen voor het onderzoek.

Uit het jurisprudentieonderzoek van de uitspraken van de Raad blijkt, dat de herstelrechter zich hoofdzakelijk bezig hield met het civiele recht en zich dan ook bij hoge uitzondering waagde op het publiekrechtelijke terrein. Dit betekent, dat zijn rol op het laatste gebied zeer beperkt was. Zijn opdracht luidde immers voorzieningen te treffen voor wijzigingen, nietigverklaringen en het herstellen van rechtsbetrekkingen⁴⁰⁰, die in artikel 1, lid 2, van E 100 gedefinieerd werden als vermogensrechtelijke betrekkingen.

Toch kan niet gesteld worden, dat de herstelrechter geen enkele invloed had op het publieke recht. Dit kwam enkele keren tot uiting in het stellen van het rechtsherstel boven de maatregelen die door de overheid getroffen waren. Diverse keren werd door gerequesteerden gesteld dat zij over een vergunning beschikten in tegenstelling tot de requestrant en toch zag de herstelrechter daarin geen beletsel zijn maatregelen te treffen. Het handelde hier om een indirecte wijze van beïnvloeden, de herstelrechter nam kennis van het gegeven van de vergunning, maar liet zijn oordeel daarvan niet afhangen en merkte daarbij op, dat hij ervan uitging erop te vertrouwen dat de bevoegde autoriteit, kennis nemende van de nieuwe uitspraak, betrokkene een vergunning zou verlenen⁴⁰¹.

In de bezettingstijd was het ingrijpen van de vijand erop gericht door middel van onder andere administratieve maatregelen een legitieme vorm te geven aan zijn beroving van de joodse bevolkingsgroep. Deze maatregelen grepen diep in en hadden een verderfelijke uitwerking op de toepassing van het civiele recht. In 1945 werden huurders, huiseigenaren en hypotheekverstrekkers geconfronteerd met de gevolgen van deze roof. Voor het herstellen van de juiste rechtsbe-

---

⁴⁰⁰ Artikel 23, lid 1, van E 100.

⁴⁰¹ Vz. AR Den Haag, 25 april 1946, *NORI*, no. 246, p. 425-426.

trekkingen kon men een beroep doen op de herstelrechter. In totaal werden enige duizenden herstelprocedures aangespannen met betrekking tot onroerende goederen⁴⁰². Het overgrote deel van de woningvoorraad werd dan ook niet getroffen door het rechtsherstel. Voor de overheid betekende dit, dat zij bij het uitvoeren van haar taak op het gebied van de volkshuisvesting, slechts bij uitzondering te maken kreeg met het rechtsherstel. In de jurisprudentie van de Raad voor het Rechtsherstel en van de Afdeling Onroerende Goederen zijn de gevolgen van administratieve regels omtrent wonen en huren met een lantaarnje te zoeken. De huurder had vooral te maken met (naoorlogse) administratieve regelgeving. Zeer ingrijpend was de *Woonruimtetwet 1947* die niet alleen huurders trof, maar ook eigenaren van woningen. De laatsten moesten immers gedogen, dat zij huurders in hun woningen kregen die hun werden aangewezen door de overheid. Het kon in principe gebeuren, dat een in zijn rechten herstelde huurder op grond van een woonruimtevoordering weer zijn woning moest verlaten, nu niet gedwongen door de bezetter, maar door zijn eigen overheid.

Voor het onderzoek betekent het bovenstaande, dat er in de tijd van de wederopbouw sprake was van aparte werelden namelijk die van het rechtsherstel van onroerende goederen en die van het administratieve woonrecht. In het rechtsherstel zijn zoals al opgemerkt slechts zijdelingse opmerkingen aan te treffen over het reguliere recht, meestal ter vaststelling van de bevoegdheid van de Raad voor het Rechtsherstel. Mijn weergave van het naoorlogse woonrecht richt zich op het beschrijven en analyseren van de stand van zaken in het reguliere woonrecht in de periode 1945-1950.

6.1 De woningwet van 1901

Om te beginnen een korte weergave van een vroege administratieve wet van het woonrecht, de Woningwet 1901. Deze wet was in het leven geroepen als reactie op de wantoestanden in de volkshuisvesting die aan het einde van de negentiende eeuw in Nederland heersten. Van Poelje⁴⁰³ merkte op, dat de woningtoestanden van de minder bedeelden aan het einde van de negentiende eeuw bijzonder slecht waren. Krotten en sloppenwijken waren in alle grote steden te vinden en op het platteland leefden de mensen soms nog in plaggenhutten. Wat men om-

---

⁴⁰² *Onderzoeksqids*, p. 240. Er zijn ongeveer 12.800 dossiers betreffende geschillen over eigendom van onroerende goederen en daarop gevestigde hypotheek. In bijna 1450 gevallen is het geschil door de belanghebbende ingetrokken. In ruim 10.000 gevallen is het geschil minnelijk geregeld. In de overige 1300 gevallen heeft de Afdeling OG een regeling opgelegd of heeft de Afdeling Rechtspraak een bindende uitspraak gedaan.

⁴⁰³ Centrale Directie van de Wederopbouw en de Volkshuisvesting van het Ministerie van Wederopbouw en Volkshuisvesting en het Nederlands Instituut voor Volkshuisvesting en Stedebouw 1952, *50 jaar Woningwet 1902 – 1952*, p. 2 – 9.

streeks de eeuwwisseling als dringende opgave van de Overheid zag, vervolgde Van Poelje, was het nemen van maatregelen tot verbetering van de volkshuisvesting in de meest strikte zin. De Woningwet 1901 bestreek een breed terrein en zette een aantal gemeentelijke bevoegdheden om in wettelijke verplichtingen⁴⁰⁴. Om de woningkwaliteit te verbeteren verplichtte de Woningwet gemeentebesturen een bouwverordening op te stellen die eisen aan bestaande en nieuwe woningen moest vastleggen. Ook kreeg de gemeente onteigeningbevoegdheden. Daardoor kon zij gemakkelijker gronden verkrijgen die voor de bouw van nieuwe woningen nodig waren. De gemeente mocht echter pas onteigenen als er een uitbreidingsplan voor het desbetreffende gebied was gemaakt.

De Woningwet 1901 stimuleerde ook de bouw van arbeiderswoningen en bracht financiële participatie van rijkswegen op gang. Erkende woningbouwverenigingen konden aanspraak maken op rijksvoorschotten en in bepaalde gevallen op jaarlijkse bijdragen. Om in aanmerking te komen voor geldelijke steun moest de instelling 'uitsluitend in het belang van de volkshuisvesting werkzaam zijn'. Een nieuwe vereniging moest daarom eerst door Gedeputeerde Staten zijn 'toegelaten'. Het aantal toelatingen bleef aanvankelijk zeer gering. Bij de toelating van nieuwe woningbouwverenigingen en bij de verstreking van financiële steun speelde ook de zogenaamde huurprijsclausule een essentiële rol. In deze clausule, onderdeel van de Woningwet, stond dat een woningwetwoning tegen marktprijsuur verhuurd moest worden en niet tegen kostprijsuur. Huurders van woningwetwoningen werden dus niet bevoorrecht met een lagere huurprijs, maar de huren moesten aangepast worden aan de plaatselijk geldende huren.

Een belangrijk aspect was ook de instelling van zogenaamde gezondheidscommissies. Gelijktijdig met de Woningwet 1901 was ook een nieuwe Gezondheidswet aangenomen, waarin de controle op de naleving van de bepalingen van de Woningwet werd geregeld. Iedere gemeente was verplicht een Gezondheidscommissie in te stellen. Deze commissies dienden slechte woontoestanden op te sporen en moesten toezicht houden op naleving van de bouwverordening. In 1921 werd dit toezicht een gemeentelijke taak en ontstonden in veel gemeenten aparte afdelingen Bouw- en Woningtoezicht. De Gezondheidscommissies brachten slechte en vervuilde woningen in kaart en konden aanbevelingen doen om een woning onbewoonbaar te verklaren. Overigens werden de Gezondheidscommissies in 1933 afgeschaft om budgettaire redenen.

---

⁴⁰⁴ Woningbouwvereniging 'Groningen' en Woningstichting Gruno, *Door vlijt en spaarzaamheid; Met moed uit niet getoogen. Sociale woningbouw in de stad Groningen 1850 – 1994*, p. 23

6.2 Het Vorderingsbesluit woonruimte 1944⁴⁰⁵

In 1939 was de *Algemene vorderingswet 1939*⁴⁰⁶ tot stand gekomen en al spoedig na de bezetting werd in 1940 het *Algemeen vorderingsbesluit 1940* vastgesteld⁴⁰⁷, waarmee aan de secretarissen-generaal van de departementen de bevoegdheid werd gegeven goederen in eigendom of gebruik te vorderen of te doen vorderen. In de loop van de oorlogsjaren, toen in veel gemeenten het woningtekort verontrustend was geworden had de secretaris-generaal van binnenlandse zaken de burgemeesters gemachtigd, op grond van artikel 3 van bovengenoemd besluit tot vordering van woningen over te gaan. Tijdens de bezetting was er geen speciale regeling voor handen voor de vordering van woningen. Het hanteren van een algemene vorderingsregeling bracht bezwaren met zich mee, omdat met de bijzondere facetten die de vordering van woningen vertoonde geen rekening kon worden gehouden.

De regering in Londen was op de hoogte van de huisvestingsmoeilijkheden in Nederland. Zij had besloten om de vordering van woonruimte te lichten uit de algemene regeling en had een besluit uitgevaardigd, dat speciaal en uitsluitend betrekking had op dergelijke vorderingen. Het betrof het *Vorderingsbesluit Woonruimte* van 11 september 1944⁴⁰⁸. Dit besluit is daarna twee maal gewijzigd eerst bij KB van 26 september 1945 (Stb. F 210) en later bij wet van 11 mei 1946 (Stb. G 123). De vorderingsmogelijkheid beperkte zich tot burgerpersonen, in principe niet-militairen. Wel kon gevorderd worden ten behoeve van ambtenaren wier aanwezigheid in een gemeente dringend vereist was, zodat zij in die gemeente over woonruimte dienden te beschikken.

Wat hield het begrip woonruimte in? In E 103 werd in artikel 1, sub a, de mogelijkheid geschapen woonruimte te vorderen. Betwijfeld werd of dat ook betekende de vordering van de gehele woning. In de jurisprudentie werd daar niet gelijkkluidend over gedacht⁴⁰⁹, het werd ongerijmd geacht, dat woonruimte werd gevorderd op een dusdanige wijze, dat een gezin dat rechtmatig een huis woonde op straat werd gezet ten behoeve van een ander gezin⁴¹⁰. Overigens moet wel bedacht worden, dat hoe hard dergelijk beleid ook lijkt het in zwaar geteisterde gemeenten soms onvermijdelijk was om in te schikken of zelfs afstand van de woning te moeten doen voor hen die zulke woonruimte meer no-

---

⁴⁰⁵ Bij mijn beschrijving van het *Vorderingsbesluit Woonruimte* heb ik veel gebruik gemaakt van Helmstrijds boekje over dat besluit: F.A.Helmstrijd, *Het vorderingsbesluit woonruimte* (Alphen a/d Rijn), 1946.

⁴⁰⁶ *Stb.* 1939, 631.

⁴⁰⁷ Verordening no. 110/1940, *Stb.* 1940, no. 617, 22 augustus 1940.

⁴⁰⁸ Verschenen in *Staatsblad* E 103.

⁴⁰⁹ Rechtbank Den Bosch, 26 november 1945, *NJ* 1946/93.

⁴¹⁰ Rechtbank Amsterdam, 5 november 1945, *NJ* 1946/117.

dig hadden dan het gezin dat in die woning verbleef. Object van de vordering moest zijn een woning of gedeelte daarvan. Ruimte, elders dan in woningen of gebouwen, kon door de vordering, volgens het vorderingsbesluit, niet verkregen worden. Daarom miste de burgemeester de bevoegdheid, een woonwagen of woonschip te vorderen, ook al zou de daarin aanwezige ruimte voor het doel geschikt zijn om door middel van een vordering huisvesting beschikbaar te stellen voor hen, die dat nodig hadden.

Een gerechtelijk bevel tot ontruiming kon het gemeentelijk beleid doorkruisen en dat gebeurde ook. Bij de behandeling van het wetsontwerp voor de tweede aanpassing van E 103 merkte de minister van binnenlandse zaken op, dat als richtlijn al was uitgevaardigd, dat de burgemeesters, wanneer er een gerechtelijk vonnis tot ontruiming was, dit niet dan in uitzonderlijke gevallen ongedaan moesten maken via een vordering krachtens het *Vorderingsbesluit woonruimte 1944*⁴¹¹. Overigens was er ook wel overleg gevoerd tussen burgemeesters en rechters als een dergelijke samenloop dreigde⁴¹². In enkele gemeenten had dit overleg ertoe geleid, dat de rechter in zijn vonnissen tot ontruiming waarvan moeilijkheden te duchten zouden zijn de burgemeester inschakelde in deze vorm, dat het tijdstip van ontruiming nader, na raadpleging van de burgemeester, zou worden bepaald. Dan werd de burgemeester niet plotseling voor het feit geplaatst, dat een gezin op een hem onbekend moment de woning moest verlaten. Ook was er dan de mogelijkheid tot rustig beraad om voor het gezin ander onderdak te zoeken.

Een andere complicatie vormde de zogenaamde vestigings- of verhuisvergunning. Vlak na de oorlog gold nog het *Vestigingsbesluit* van 15 oktober 1942 (Verordening 85/1942), dat onder andere een vestigings- of verhuisverbod regelde. Dat verbod werd vaak met voeten getreden. De sanctie op overtreding was gering en daarom niet voldoende om overtreders af te schrikken. De voorschriften van de bevolkingshuishouding boden tegen dit euvel geen uitkomst en konden, zonder dat hun geest geweld werd aangedaan, ook niet zo worden gewijzigd, dat zij deze gang van zaken konden voorkomen. De oplossing van dit probleem werd daarin gezocht, dat de persoon die niet beschikte over een vestigings- of verhuisvergunning en weigerde de woning te verlaten door de burgemeester gevorderd werd de woning te verlaten⁴¹³.

Zoals hierboven al werd aangegeven was het nodig door middel van ministeriële richtlijnen de burgemeesters aanwijzingen te geven hoe te handelen. In hoofdzaak hadden deze richtlijnen⁴¹⁴ de volgende inhoud:

⁴¹¹ Het feit, dat over deze materie een drietal artikelen verschenen in het *NJB* 1945 (p. 321, 385 en 406) geeft aan, dat het een zeer gevoelig liggende materie betrof.

⁴¹² F.A. Helmstrijd, *Het vorderingsbesluit woonruimte*, p. 28 – 29.

⁴¹³ Circulaire van de minister van binnenlandse zaken van 22 november 1945.

⁴¹⁴ Besluit van 3 juli 1946, *Stcrt.* 1946, nr. 137.

HOOFDSTUK VI

- 1 Tot woonruimtevoordering mag niet worden overgegaan dan nadat een machtiging daartoe is verkregen van de minister van binnenlandse zaken, als de tenuitvoerlegging van een woonruimtevoordering door een gerechtelijk ontruimingsvonnis zou worden doorkruist, dan wel als door zo'n vonnis daarop werd vooruitgelopen.
- 2 Verlaat een ambtenaar een woning dan zal deze woonruimte bij voorkeur voor een andere ambtenaar van de betrokken dienst gevorderd worden, als deze dienst daar prijs op stelt.
- 3 Huisvesting van geëvacueerden, Indische repatriërenden en vrijgelaten politieke delinquenten zal zoveel mogelijk dienen te worden bevorderd, onder inschakeling van de provinciale diensten voor de hulp aan oorlogsslachtoffers.
- 4 Van iedere plaatsgevonden vordering geeft de burgemeester aan de minister van binnenlandse zaken kennis onder opgave van de redenen die tot de vordering hebben geleid.

Duidelijk wordt hier, dat de centrale overheid een belangrijke vinger in de pap had. Het conflict met de rechterlijke macht werd op het centrale niveau getild, opdat er niet onnodig conflicten ontstonden en het mogelijk werd een centrale regie te voeren. Voor enkele categorieën werden uitzonderingen gemaakt. Voor ambtenaren werd een uitzondering gemaakt, omdat het voor het overheidsapparaat van groot belang was te beschikken over ambtenaren die voor hun taak berekend waren. De gemeenten dienden daarom in staat te zijn voor een aanvaardbare huisvesting van hun ambtenaren te zorgen. De minister overwoog ten aanzien van vrijgelaten politieke delinquenten, dat ervoor gewaakt diende te worden, dat ten aanzien van woningen van die categorie geen afwijkende toepassing van het vorderingsrecht plaats mocht vinden, waardoor het zuiveringsproces verscherpt zou worden. Het bovengemeentelijke belang kon verder maatregelen nodig maken voor het vorderen van woonruimte bijvoorbeeld ten behoeve van de Indische repatrianten. Het *Vorderingsbesluit Woonruimte 1944* werd gehanteerd om naast het belang van een zo billijk mogelijke verdeling van de beschikbare woonruimte ook andere belangen te dienen, zoals dat van de openbare dienst, de opvang van Indische repatrianten en het zuiveringsproces.

6.2.1 De last tot vordering van woonruimte

De last tot vordering van de woonruimte werd opgelegd op grond van artikel 3 van het Besluit⁴¹⁵. De schriftelijke last werd afgegeven aan de persoon van wie gevorderd werd of aan diens woon- of verblijfplaats. De last moest bevatten een duidelijke omschrijving van het gevorderde. Werd niet aan de last voldaan dan kon de burgemeester overgaan tot executie van zijn vordering op kosten van de nalatige, zo nodig met behulp van de sterke arm. De bewoners die zich nog in het gevorderde bevonden en de roerende goederen, voor zover deze niet in de vordering waren betrokken, werden verwijderd. De burgemeester had slechts de bevoegdheid tot dwanguitoefening en tot verhaal van kosten, indien hij handelde conform de van overeenkomstige toepassing verklaarde voorschriften van de Gemeentewet⁴¹⁶.

Zodra aan de last was voldaan gaf de burgemeester een door hem of namens hem ondertekend en gedagtekend bewijs hiervan af. Voor de gebruiker of bewoner die de woonruimte moest afstaan bestond aanspraak op een vergoeding⁴¹⁷, waarvan het bedrag door of namens de burgemeester werd bepaald. Bij de bepaling van het bedrag van de vergoeding kon de burgemeester rekening houden met de kosten van opslag van de inboedel van hem, die de woning moest ontruimen, indien deze niet op andere wijze en zonder kosten behoorlijke berging had. Ook de verhuiskosten konden in het geding komen. In de beschikking van de burgemeester was ook geregeld, dat de vergoeding verschuldigd was door de nieuwe bewoner. Deze kosten zouden vaak de draagkracht van de nieuwe bewoner te boven gaan.

Beëindiging van de vordering werd geregeld in artikel 8, lid 1, sub f en lid 2, onder d. In de vordering van de woonruimte moest indien mogelijk de maximumduur van de vordering worden aangegeven. De vordering kon te allen tijde zon-

---

⁴¹⁵ Artikel 3 luidde (na de wijziging aangebracht door wet G 123) : *1 Een vordering krachtens dit besluit geschiedt, doordat aan den persoon, van wien gevorderd wordt, of aan diens woon- of verblijfplaats een schriftelijke gedagteekende last wordt afgegeven, welke door of namens den burgemeester is ondertekend.*

2.....

3 Die last bevat:

a. *bij woonruimtevordering en gebouwenvordering: een duidelijke omschrijving van de gevorderde woonruimte of het gevorderde gebouw of gedeelte van een gebouw, en van de gevorderde meubilering en stoffeering; bij inkwartieringsvordering .....*

b. *een vermelding van den termijn, binnen welken aan de vordering moet worden voldaan.*

⁴¹⁶ Artikel 152, lid 2, en artikel 155, Gemeentewet. Deze artikelen handelden over politiedwang. Strijd met het huisrecht (Grondwet 1946, artikel 165) was alleen geoorloofd in de gevallen bij wet bepaald. De wet regelt de vormen, waaraan de uitoefening van deze bevoegdheid tot binnentreden gebonden is. Het *Vorderingsbesluit Woonruimte 1944* voorziet daarin bij artikel 5.

⁴¹⁷ De artikelen 6 en 7 van het *Vorderingsbesluit Woonruimte 1944*.

der opgaaf van redenen worden beëindigd. Deze beëindiging moest ertoe leiden, dat de gevolgen van de vordering te niet werden gedaan. De inbreuk op de rechtsverhouding behoorde een einde te nemen, de rechthebbende op het gebruik van de woning moest de beschikking over de woonruimte opnieuw verkrijgen. De praktijk wees echter uit, dat soms de medewerking van de personen, die de woning dienden te verlaten te wensen overliet. Artikel 11, lid 2 en lid 3⁴¹⁸ van het vorderingsbesluit gaf regels over de uitzettingsprocedure. De gebruiker van de woonruimte moest de ter beschikking gestelde woonruimte in goede staat houden. Hij werd in dit opzicht gelijkgesteld met een huurder, doordat de artikelen 1596 en 1599 BW⁴¹⁹ van overeenkomstige toepassing werden verklaard. Hij moest 'het gehuurde' als een goed huisvader en overeenkomstig de bestemming gebruiken. Bij niet nakomen van deze verplichting was hij tot vergoeding van de schade gehouden.

6.2.2 De parlementaire behandeling van het wetsvoorstel G 123

Bij de behandeling van het voorlopig verslag stelde de Tweede Kamer de vraag of niet in de allereerste plaats de vele beschadigde en nog onbewoonde woningen bewoonbaar konden worden gemaakt. Gevraagd werd hoe de regering zich voorstelde dit herstel zoveel mogelijk te bespoedigen. Was het niet mogelijk door middel van een wettelijke regeling de eigenaren van de beschadigde, maar toch wel te herstellen panden te verplichten tot en aanwijzingen te geven om binnen een bepaalde tijd dergelijke woningen te laten repareren? Bij het nalaten

---

⁴¹⁸ Ingevoegd bij de wet van 11 mei 1946, Stb. G 123. De tekst luidde: 2. *Bij beëindiging der vordering overeenkomstig het voorgaande lid zal door of namens den burgemeester op daartoe strekkend verzoek van dengene, die aan die vordering heeft voldaan, de ter beschikkingstelling van het gevorderde aan dezen, onderscheidenlijk het ontruimen van de woning, waarin de inkwartiering was gevorderd, door de ingekwartierde personen, worden gelast, en kan deze last op kosten van de nalatige en zoo nodig met behulp van den sterken arm worden uitgevoerd. Deze uitvoering sluit in verwijdering van de bewoners, onderscheidenlijk ingekwartierden met al de hunnen en het hunne. Ten aanzien van den hierbedoelden last vindt het bepaalde in artikel 152, tweede lid, en in artikel 155 der gemeentewet overeenkomstige toepassing.*

3 Het bepaalde in artikel 17 is van overeenkomstige toepassing met betrekking tot degenen, die door de burgemeester zijn belast met de uitvoering van den in het tweede lid omschreven last.

⁴¹⁹ Artikel 1596 luidde: *De huurder is tot twee hoofdverplichtingen gehouden:*

1° Om het gehuurde als een goed huisvader te gebruiken en overeenkomstig de bestemming, welke daaraan bij de huur-overeenkomst gegeven is, of volgens die welke, bij gebreke van overeenkomst daaromtrent, naar gelang de omstandigheden, voorondersteld wordt;

2° Om den huurprijs op de bepaalde termijnen te voldoen.

Artikel 1599 luidde: *Indien geene beschrijving is opgemaakt, wordt de huurder, ten aanzien van het onderhoud, hetwelk ten laste van huurders komt, behoudens tegenbewijs, voorondersteld het gehuurde in goeden staat te hebben aanvaard, en moet hij hetzelfde in dien staat terug geven.*

daarvan kon de overheid dat doen op kosten van de nalatige eigenaren. De regering antwoordde daarop met de opmerking⁴²⁰:

“Het programma van herstel en wederopbouw van woningen is er in de eerste plaats op gericht om dat herstelwerk onder handen te nemen, hetwelk ertoe leidt op korten termijn woonruimte te winnen. Het tempo, waarin dit herstelwerk tot stand komt, wordt in hoofdzaak beheerscht door de nog beperkte hoeveelheden glas en hout. Vooralnog zijn het niet de financiën, welke het tempo van herstel bepaalden, omdat ongeveer 90 procent van de circa 372.000 herstelgevallen tot een schade van minder dan f 3000,- behooren, welke van rijkswege voor hen, die minvermogend zijn, integraal en voor de andere betrokkenen voor 75 procent worden betaald. Bij de herstelgevallen van meer dan f 3000,- en bij de gevallen van totalen herbouw wordt de animo der eigenaren vaak geremd, doordat dezen uit financiële overwegingen een afwachtcnde houding wenschen aan te nemen. Een regeling, waarbij de eigenaren van beschadigde, doch herstelbare panden verplicht worden om deze bewoonbaar te maken, lag in het algemeen buiten de materie der vordering.”

Wel werd in het nieuwe artikel 10bis een grondslag gelezen voor een herstelplicht. In dat artikel werd niet met zoveel woorden gerept van herstel of reparatie. Het artikel sprak heel algemeen van ‘het uitvoeren van voorzieningen’ en omvatte daardoor zonder twijfel ook andere voorzieningen dan die welke nodig waren om door oorlogsgeweld beschadigde panden weer bewoonbaar te maken.

6.3 De Woonruimtetwet 1947

Om de woningnood aan te pakken probeerde de overheid in eerste instantie de schaarste te verdelen op grond van het *Vorderingsbesluit 1940* en het *Vorderingsbesluit Woonruimte 1944*, maar de civiele rechter maakte toepassing van dit laatste besluit moeilijk, omdat er juridisch nogal wat lacunes waren, waardoor de vorderingen van woonruimte vaak strandden. Met de expliciete bedoeling de rechter buitenspel te zetten werd de *Woonruimtetwet 1947* ingevoerd waarin de mogelijkheid was opgenomen van gedwongen inwoning. Dit betekende een grote ingreep in het leven van veel burgers die nu vreemden in hun woning moesten dulden. Er werd zelfs een proefschrift aan gewijd, dat de bedoeling van deze wet verdedigde, omdat het de overheid in staat stelde enigermate een oplossing te vinden voor de grote woningnood uit die jaren⁴²¹. Een beroemd arrest van de HR over toepassing van deze wet is richtinggevend voor één van de al-

⁴²⁰ F.A. Helmstrijd, *Het vorderingsbesluit woonruimte*, p. 52.

⁴²¹ F.A. Helmstrijd, *Woonruimtetwet 1947*, *Staatsblad nr. H 291*, diss. Leiden (Alphen aan den Rijn 1948).

gemene beginselen van behoorlijk bestuur⁴²²: het verbod van willekeur. Ook de NJV hield een jaarvergadering die gewijd was aan de vraag of de burgerlijke rechter controle diende te hebben op besluiten en handelingen van de administratie zoals bijvoorbeeld in de Woonruimtetwet 1947 en het Algemeen Vorderingsbesluit 1940⁴²³.

Wat was het uitgangspunt van deze wettelijke regeling? Die is te vinden in artikel 32 dat bepaalde, dat de vorderingen van woningen en gebouwen, gedaan met inachtneming van de voorschriften van de wet, *geacht worden* een doelmatige verdeling van woongelegenheden in de gemeente te bevorderen. Tegenbewijs is voor de rechter in burgerlijke zaken niet toegelaten. Op grond van dit artikel heeft de rechter zich te onthouden van een toetsing in concreto of de vordering is gedaan ter bevordering van een doelmatige verdeling van woongelegenheden⁴²⁴. De wet stelde vast, dat de vordering daartoe strekt door de fictie, dat ze geacht wordt het doel van de wet te bevorderen. Er bleef nog wel te toetsen of de vordering van de woonruimte was gedaan met inachtneming van de in artikel 7 genoemde voorschriften, bijvoorbeeld of het gevorderde lokaal niet een lokaal was, benodigd voor bedrijfsruimte in de zin van artikel 1, lid 6, en of de commissie van advies, bedoeld in artikel 8, was geraadpleegd.

Er waren drie soorten van vorderingen te onderscheiden op grond van artikel 7, de voornaamste was de woonruimtevordering, dan volgde de gebouwenvordering en bijkomstig was de inkwartieringsvordering. De woonruimtevordering, die een woning of een gedeelte daarvan tot onderwerp had, kon ook omvatten de zich daarin bevindende of daarbij behorende stoffering en de bij de woning behorende woonerven en de bijgebouwen. De praktijk zegt Helmstrijd⁴²⁵ had nogal eens tot complicaties en moeilijkheden geleid, als een gedeelte van een woning werd gevorderd. De ingevorderde, dat is de persoon voor wie de inwoning was gevorderd, had voor een normale bewoning niet altijd voldoende aan de speciaal voor hem gevorderde ruimten, maar moest ook gebruik kunnen maken van andere gedeelten van de woning en van de voorzieningen die daarin aanwezig waren om de woning bewoonbaar te maken (keuken en toilet bijvoorbeeld).

---

⁴²² Het Doetinchemse woonruimtevorderingsarrest, NJ 1949, 558, noot D.J. Veegens, *Gst.* 5006 en *ARB* 1949, p. 788. Zie voor een uitgebreide bespreking Hoofdstuk VII.

⁴²³ *Handelingen van de Nederlandse Juristen-vereniging, 1950, jaargang 80, deel 1, eerste stuk*, De preadviezen behandelden de vraag: Behoort bij onderwerpen gelijk b.v. die van de woonruimtetwet 1947 en het algemeen vorderingsbesluit 1940 de burgerlijke rechter controle te hebben op besluiten en handelingen van de administratie, en zo ja, hoe behoort die controle te worden geregeld?

⁴²⁴ F.A. Helmstrijd, *Woonruimtetwet 1947, Staatsblad nr. H 291*, p.19.

⁴²⁵ F.A. Helmstrijd *Woonruimtetwet 1947, Staatsblad nr. H 291*, p.56

De wet onderscheidde vorderingen van woonruimte voor bepaalde en onbepaalde tijd. De meest gebruikelijke was die voor onbepaalde tijd, wat gezien de onzekerheden en geringe vooruitzichten, dat de ingevorderden binnen afzienbare tijd een woonruimte zouden vinden het meest voor de hand lag. Artikel 10 bepaalde, dat de vordering moest gebeuren door de afgifte van een schriftelijk gedagtekende last aan de persoon, van wie gevorderd werd. De last moest een duidelijke omschrijving omvatten van de gevorderde woonruimte of het gevorderde gebouw of gedeelte van een gebouw, van de gevorderde stoffering, van het gevorderde woonerf en de zich daarop bevindende bijgebouwen en van het tot medegebruik gevorderde. Aan het vereiste van een duidelijke omschrijving van de gevorderde woonruimte was niet voldaan als woonruimten alternatief – ter keuze van belanghebbenden – waren gevorderd. Ook moest in de last staan binnen welke termijn aan de vordering moest worden voldaan. De last vermeldde niet ten behoeve van wie gevorderd werd. Verder moest de last de termijn inhouden, binnen welke aan de vordering moest worden voldaan en of de vordering overeenkomstig dan wel in afwijking van het eenstemmig advies van de commissie van advies was gebeurd⁴²⁶.

Tegen de last kon verzet worden gedaan binnen tien dagen, nadat de last was afgegeven of aangeplakt. Bleef de gevorderde in gebreke dan kon de burgemeester de last effectueren door het gevorderde zo nodig met behulp van de sterke arm en op kosten van de nalatige in gebruik te nemen⁴²⁷. Ingebruikneming betekende verwijdering van alle personen en alle roerende goederen, die naar het oordeel van de burgemeester moesten verdwijnen om de beschikking over het gevorderde te verkrijgen.

De beschikbaarstelling van de gevorderde ruimte door de gevorderde ging gepaard met een toekenning van een vergoeding aan de gevorderde voor het gebruik door de ingevorderde. Bij woonruimtevordering bestond de vergoeding uit de vergoeding voor het gebruik, dat wil zeggen de huurprijs of de huurwaarde en de kosten van de verhuizing, van eventuele opslag van meubilair en zo nodig het inrichten van een nieuwe woongelegenheid. Het bedrag van de huurprijs of van de huurwaarde waren door de ingevorderde verschuldigd aan de gevorderde⁴²⁸, de andere kosten kwamen voor rekening van de gemeente, die daarvoor een tegemoetkoming van het Rijk van 75 procent kon krijgen. Indien de ingevorderde de door hem aan de gevorderde te betalen vergoeding voor de woonruimte niet of niet volledig voldeed, ondanks tweemaal daartoe te zijn aangemaand, kwam de gemeente voor de kosten op en betaalde deze aan de gevorderde. De gemeente trad door deze betaling in de rechten van de crediteur

---

⁴²⁶ Art. 10, lid 3, sub b en c.

⁴²⁷ F.A. Helmstrijd, *Woonruimtetwet 1947*, *Staatsblad nr. H 291*, p. 125- 127.

⁴²⁸ Art. 14, lid 1, sub a.

en kon het door haar betaalde van de nalatige terugvorderen⁴²⁹. Voor zover het verhaal niet tot een doel leidde, ontving de gemeente in het ontbrekende een bijdrage van 50 procent van het rijk⁴³⁰.

6.3.1 De vergunning voor het in gebruik nemen van een woongelegenheid ⁴³¹

Zonder schriftelijke vergunning van burgemeester en wethouders was het verboden een woongelegenheid in gebruik of medegebruik te nemen of te geven. De *Woonruimtetwet 1947* bepaalde in het eerste lid van artikel 1, dat de vergunning tot het in gebruik nemen van een woongelegenheid werd verleend aan hem, die de woongelegenheid wenste te betrekken. Er was één vergunning namelijk die tot het in gebruik nemen van een woongelegenheid. Hij die de beschikking over de woongelegenheid had en haar in gebruik wilde geven, ging slechts vrijuit en was gedisculpeerd, als de gegadigde de vergunning tot het in gebruik nemen had verkregen. De eigenaar of huurder, die wenste onder te verhuren, deed er verstandig aan zijn kandidaat-huurder te vragen hem de schriftelijke vergunning te tonen. De vergunning riep geen enkele civiele aanspraak in het leven tegenover hem, die besliste of hij de woongelegenheid aan de gegadigde zou afstaan. Zij legde geen enkele rechtsband. Die band werd gelegd, als het een vrijwillige beschikbaarstelling betrof, door de overeenkomst tussen partijen.

Werd het een gedwongen afstand, dan was de vordering het rechtsmiddel, dat een rechtsverhouding creëerde. Deze rechtsverhouding kwam tot stand tussen de gevorderde en de ingevorderde, tussen de gevorderde en de vorderende autoriteit en tussen de ingevorderde en de vorderende autoriteit. De vergunning was niet meer dan een eenzijdige verklaring van de overheid, dat van haar kant uit het oogpunt van doelmatige verdeling van de woongelegenheden in de gemeente, tegen het betrekken, het in gebruik nemen, van de in de vergunning omschreven woongelegenheid geen bedenking bestond. De vergunning verviel⁴³² als daarvan binnen dertig dagen na die der dagtekening geen gebruik was gemaakt. De vergunning verloor haar geldigheid van rechtswege, intrekking was niet nodig. In beginsel was het in gebruik nemen van ieder lokaal, dat feitelijk tot bewoning kon worden gebruikt, onder de controle en de toepassing van het vergunningsstelsel gebracht. De toepassing moest echter wel met verstand gebeuren. Keerde een zoon of dochter terug in het ouderlijk gezin dan behoefde geen vergunning te worden gevraagd. Als algemene gedragslijn kon gelden, dat

---

⁴²⁹ F.A.Helmstrijd, *Woonruimtetwet 1947*, *Staatsblad nr. H 291*.1948, p. 128 -129.

⁴³⁰ Art. 1, onder a en b juncto art. 2 van de beschikking van de Ministers van binnenlandse zaken en van financiën van 10 september 1947.

⁴³¹ F.A.Helmstrijd, *Woonruimtetwet 1947*, *Staatsblad nr. H 291*, p. 146 – 161.

⁴³² Art. 2, eerste volzin, *Woonruimtetwet*.

opneming van anderen in een woning op grond van uitsluitend zakelijke overwegingen onder het bereik van het verbod behoorde te zijn.

6.3.2 De regelgeving van de gemeenteraad ⁴³³

Het was de bedoeling van de wetgever, dat het verlenen en weigeren van de vergunning tot ingebruikneming van een woongelegenhed volledig door de gemeenteraad zou worden geregeld⁴³⁴. Een beperking van deze bevoegdheid stelde artikel 30, onder B. De raad mocht niet de vestiging van personen verbieden als bedoeld in artikel 30, onder A, eerste lid. Dit artikeldeel gebod burgemeester en wethouders, indien na de bevrijding een uit Nederlandsch-Indië, Suriname of Curaçao of uit het buitenland gerepatrieerde persoon zich in de gemeente wilde vestigen en een woongelegenhed in gebruik wilde nemen, met de directeur van het provinciaal bureau voor de verzorging van oorlogsslachtoffers overleg te plegen. Had deze bezwaar, dan werd de vergunning ex artikel 1, lid 1, geweigerd, tenzij de Commissaris der Koningin anders besliste. Kort samengevat betekende dit, dat de voorschriften van de raad zich niet mochten inlaten met het in gebruik nemen van woonruimte door gerepatrieerden.

De raad zou in zijn regelgeving in de eerste plaats dienen aan te geven, hoe de verlangde vergunning moest worden aangevraagd. Meestal zou de aanvraag schriftelijk moeten gebeuren door middel van een daartoe bestemd formulier. Op deze wijze verkreeg de gemeentelijke dienst een overzicht van de behoefte aan woonruimte. Daarnaast was voor een doelmatige verdeling onmisbaar een overzicht van de voor verdeling beschikbare woonruimte.

Bij samenwoningen ontstonden tussen hoofd- en medebewoner vaak conflicten over het medegebruik van gas, elektriciteit, water en van andere centrale voorzieningen, met name wat betreft ieders aandeel in de kosten, als het verbruik van ieder niet zelfstandig kon worden bepaald. Een nuttige bepaling in de verordening van de raad kon zijn, dat de vergunning niet werd verleend, als aan burgemeester en wethouders niet was overgelegd het ontwerp van een financiële regeling van de kosten van het medegebruik. Het was handig te bepalen, dat de regeling ter zake van het medegebruik zelf ook werd overgelegd, zodat partijen zich met elkaar dienden te verstaan en tot overeenstemming te komen.

---

⁴³³ F.A.Helmstrijd, *Woonruimtetwet 1947, Staatsblad nr. H 291*, p. 166 – 173.

⁴³⁴ Art. 4, eerste lid, Woonruimtetwet.

6.3.3 De inwerkingtreding van de Woonruimtetwet 1947 en de gevolgen daarvan⁴³⁵

De wet trad in werking op 1 oktober 1947⁴³⁶, maar dit betekende niet, dat zij in alle gemeenten toepassing zou vinden of zou blijven vinden. De Kroon kon, de gemeenteraad gehoord, gemeenten aanwijzen waarin de wet geheel of gedeeltelijk niet van toepassing was⁴³⁷. Een beperking van de werkingsduur bevatte de wet niet, wel sprak de regering in de memorie van antwoord aan de Tweede Kamer de hoop uit, dat het te zijner tijd mogelijk zou zijn de overheidsbemoeiing terug te schroeven. Zeker was, dat dit geleidelijk zou moeten gebeuren, omdat de omstandigheden in de verschillende gemeenten wel steeds zouden blijven verschillen.

Op de dag, dat de *Woonruimtetwet 1947* in werking trad, verviel de beschikking van de secretaris-generaal van binnenlandse zaken van 13 juli 1940, betreffende de onttrekking van woonruimte aan haar bestemming, verordening 46/1940. Het *Vorderingsbesluit woonruimte* was met het in werking treden van de *Woonruimtetwet 1947* ook vervallen. De vorderingen krachtens het vervallen vorderingsbesluit bleven echter van kracht en werden wat betreft de rechtsgevolgen na het in werking treden van de wet geacht uit kracht van deze wet te zijn geschied⁴³⁸.

De *Woonruimtetwet 1947* is te beschouwen als het sluitstuk op het gebied van de distributie van woonruimte. De nieuwe wet dichtte de gaten die gevallen waren door de jurisprudentie op dit gebied. Dit was ook de expliciete bedoeling van de regering. De vorderingsbevoegdheid van burgemeester en wethouders had tot doel om een rechtvaardiger woonruimteverdeling te krijgen dan voorheen. Gewongen inwoning was een hoge prijs die betaald moest worden om hen die over geen of niet volwaardige huisvesting beschikten te voorzien van een redelijk dak boven het hoofd.

---

⁴³⁵ F.A.Helmstrijd *Woonruimtetwet 1947*, *Staatsblad nr. H 291*, p. 182 – 191.

⁴³⁶ Artikel 33, lid 2, *Woonruimtetwet*.

⁴³⁷ Artikel 31 *Woonruimtetwet*.

⁴³⁸ Artikel 33, lid, sub c, *Woonruimtetwet*.

6.4 Huurwetgeving⁴³⁹

Het tijdens de wederopbouwperiode geldende huurrecht was vastgelegd in de zevende titel van het derde boek van het BW, *Van huur en verhuur* genaamd. In deze paragraaf behandel ik de hoofdlijnen van dit recht, voorzover van belang voor mijn onderzoek.

6.4.1 Huurovereenkomst

Huur en verhuur is een overeenkomst, waarbij de verhuurder aan de huurder van een zaak het volledige genot of het genot in een bepaald opzicht afstaat, zulks voor een beperkte tijd en tegen een bepaalde prijs (Artikel 1584 BW⁴⁴⁰). De strekking van de huurovereenkomst was het verschaffen van het genot van een zaak tegenover een huurprijs, gedurende enige tijd. De huurovereenkomst was een consensueel, vormvrij contract. Wel was het zo, dat de wet rechtsgevolgen verbond aan het feit, dat de huur al dan niet schriftelijk was aangegaan. De huurovereenkomst gaf aan de huurder slechts een persoonlijk recht. Kamphuisen achtte het onjuist de huurder een zakelijk recht toe te kennen, hoewel zijn positie ten opzichte van de verhuurde zaak wel enige zakelijke trekken had. Zo wees artikel 1612 BW⁴⁴¹ op een in zekere mate zakelijk gerechtigd zijn: ook de verkrijger onder bijzondere titel moest het recht van huurder eerbiedigen⁴⁴².

6.4.2 De verplichtingen van de verhuurder

De verplichtingen van de verhuurder waren om het verhuurde aan de huurder te leveren en om het tijdens de overeenkomst te onderhouden in zodanige staat dat

---

⁴³⁹ Voor literatuur over het destijds geldende huurrecht voor zover die niet werd geraakt door het rechtsherstel heb ik gebruik gemaakt van de bewerking door P.W. Kamphuisen van het derde deel van de Asser-reeks, *Mr C. Asser's Handleiding tot de beoefening van het Nederlands burgerlijk recht. Deel III, 3. Verbintenissenrecht. Bijzondere overeenkomsten* (eerste druk 1948), hierna: Asser/Kamphuisen. In dit boek worden in paragraaf 4 huur en verhuur besproken. Voor de regelgeving met betrekking tot hypothekeën maak ik gebruik van P. Scholten, *Mr C. Asser's Handleiding tot de beoefening van het Nederlandsch burgerlijk recht. Deel II Zakenrecht*. Hierna Asser/Scholten.

⁴⁴⁰ 1584 BW luidde: “Huur en verhuur is eene overeenkomst, waarbij de eene partij zich verbindt om de andere het genot eener zaak te doen hebben, gedurende eenen bepaalden tijd en tegen eenen bepaalden prijs, welken de laatstgenoemden aanneemt te betalen. Men kan allerlei soorten van goederen, het zij onroerende, het zij roerende verhuuren.”

⁴⁴¹ 1612 BW luidde: “Door verkoop van het verhuurde wordt eene te voren aangegane huur niet verbroken, ten ware dit bij de verhuring mogt voorbehouden zijn. Bij zoodanig voorbehoud, kan de huurder, zonder uitdrukkelijk beding geene aanspraak op vergoeding maken, maar met dat laatste beding, is hij niet tot ontruiming van het gehuurde verplicht, zoolang de verschuldigde vergoeding niet is gekweten.”

⁴⁴² Asser/Kamphuisen, p. 210–219.

het dienen kon tot het gebruik waartoe het verhuurd was en om de huurder het rustig genot te doen hebben tijdens de huurtijd (art. 1586 en 1587 BW⁴⁴³). Van zijn kant was de huurder verplicht tot het betalen van de huurprijs, het behoorlijk en overeenkomstig de bestemming gebruiken van het gehuurde en tot de teruggave van het gehuurde bij het einde van de overeenkomst. De verhuurder was aansprakelijk voor alle gebreken van het verhuurde goed, die het gebruik verhinderden of ernstig belemmerden (artikel 1588 BW⁴⁴⁴). Het gebruik waarvan hier sprake was, werd bepaald door het genot dat partijen op het oog hadden gehad bij het sluiten van de huurovereenkomst. Was het bijvoorbeeld de bedoeling in het pand goederen op te slaan dan was het ontbreken van een toilet geen gebrek in de zin van de wet, bij een woning was dat wel het geval. Artikel 1588 BW gold niet voor andere kleinere gebreken.

Voor stoornis als gevolg van overheidsmaatregelen gold artikel 1592⁴⁴⁵ ook, de overheid had niet enig recht op het verhuurde. Wel had de overheid recht tot het nemen van een bepaalde maatregel als bijvoorbeeld een onbewoonbaarverklaring. Zij beweerde in dergelijke gevallen niet een recht te hebben op het verhuurde, maar gebruikte haar overheidsrecht tot het nemen van maatregelen die geworteld waren in het publieke recht.

---

⁴⁴³ 1586 BW luidde: “De verhuurder is, door den aard van de overeenkomst, en zonder dat daartoe eenig bijzonder beding vereischt wordt, verplicht:

1°. Om het verhuurde aan den huurder te leveren;

2°. Om hetzelve te onderhouden in zoodanigen staat, dat het tot gebruik waartoe het verhuurd is, dienen kan;

3°. Om den huurder het rustig genot daarvan te doen hebben, zoo lang de huur duurt.”

1587 BW luidde: “De verhuurder is gehouden het verhuurde goed in alle opzichten in goeden staat van onderhoud te leveren. Hij moet daaraan, gedurende den huurtijd, alle reparaties laten doen, welke noodzakelijk mogten worden, met uitzondering van degene tot welke de huurder verplicht is.”

⁴⁴⁴ 1588 BW luidde: “De verhuurder moet den huurder instaan voor alle gebreken van het verhuurde goed, welke het gebruik daarvan verhinderen, al mogt ook de verhuurder dezelve tijdens het doen der verhuring niet gekend hebben. Indien door die gebreken enig nadeel voor den huurder ontstaat, is de verhuurder gehouden hem deswege schadeloos te stellen.”

⁴⁴⁵ 1592 BW luidde: “De verhuurder is niet verplicht den huurder te waarborgen tegen de belemmeringen, welke door derden, door feitelijkheden, in zijn genot toebrengen, zonder overigens eenig regt op het gehuurde te beweren; behoudens het regt van den huurder om dezelve uit eigen hoofde te vervolgen.”

In geval van rechtsstoornis was de verhuurder ten opzichte van de huurder aansprakelijk (de artikelen 1593 en 1594 BW⁴⁴⁶). De huurder moest gestoord worden ten gevolge van een ‘regtsvordering, welke tot den eigendom van het goed betrekking’ had⁴⁴⁷. Nodig was een zakelijke rechtsvordering, zoals uit de geciteerde woorden blijkt. De huurder moest niet de verhuurder waarschuwen, maar de eigenaar, de eigenaar was de eerst belanghebbende, indien bijvoorbeeld een revindicatie tegen de huurder werd ingesteld. Het was niet voldoende om alléén een zakelijke vordering in te stellen er stond immers ‘tengevolge van een regtsvordering’ en niet ‘door eene regtsvordering’. Klaarblijkelijk, aldus Kamphuisen, was aan de toepassingsvoorwaarden van dit artikel eerst voldaan, indien de rechtsvordering feitelijke stoornis in het genot tengevolge had gehad, praktisch dus indien bijvoorbeeld een eventueel vonnis ten uitvoer was gelegd.

6.4.3 Verplichtingen van de huurder

De huurder was verplicht op grond van artikel 1590 BW⁴⁴⁸ de huurprijs op de bepaalde termijnen te voldoen, overigens golden hier ook de bepalingen van artikel 1418⁴⁴⁹ en volgende BW, waarin het kwijten van een verbintenis werd geregeld, bijvoorbeeld in de vorm van voldoening door middel van een geldsom. De huurder moest het gehuurde als een goed huisvader en overeenkomstig de bestemming gebruiken, zoals artikel 1596, 2° BW⁴⁵⁰ bepaalde. Het gebruiken als een goed huisvader werd van geval tot geval bepaald. De huurder die niet als een goed huisvader of niet overeenkomstig de bestemming het gehuurde gebruikte,

---

⁴⁴⁶ 1593 BW luidde: “Indien, daarentegen, de huurder in deszelfs genot is gestoord geworden, ten gevolge eener regtsvordering, welke tot den eigendom van het goed betrekking heeft, heeft hij het regt om eene geëvenredigde vermindering van den huurprijs te vorderen, mits van die stoornis of belemmering aan den eigenaar behoorlijk kennis gegeven zij.”

1594 BW luidde: “Indien degenen, die de feitelikheden gepleegd hebben, enig regt op het verhuurde goed beweren te hebben, of indien de huurder zelf in regten gedagvaard is, om tot ontruiming van het geheel of van en gedeelte van het goed verwezen te worden, of om de uitoefening van eenige erfdiensbaaheid te gedoogen, moet hij den verhuurder daarvan beteekening doen, en hij kan denzelven tot vrijwaring oproepen. Hij kan zelfs vorderen buiten het geding te worden gesteld, mits hij den genen opgeve voor wien hij in het bezit is.”

⁴⁴⁷ Asser/Kamphuisen, p. 228 – 238.

⁴⁴⁸ 1590 BW luidde: “De verhuurder mag, gedurende den huurtijd, de gedaante of inrigting van het verhuurde goed niet veranderen.”

⁴⁴⁹ 1418 BW luidde: “Eene verbindtenis kan gekweten worden door een ieder die daarbij belang heeft, gelijk een mede-schuldenaar of een borg. Eene verbindtenis kan zelfs gekweten worden door enen derden, die daarbij geen belang heeft, mits de derde handele in naam en tot kwijting van den schuldenaar, of, indien hij in zijn eigen naam handelt, hij niet in de regten van den schuldeischer gesteld worde.”

⁴⁵⁰ 1596 2° luidde: “(De huurder is tot twee hoofdverplichtingen gehouden:...) 2° Om den huurprijs op de bepaalde termijnen te voldoen.”

pleegde wanprestatie (artikel 1597 BW⁴⁵¹). Een uitvloeisel van de zorgverplichting, die de wet de huurder oplegde, was, dat hij iedere schade, door zijn schuld ontstaan, moest herstellen of vergoeden. Artikel 1600 BW⁴⁵² bevatte een vermoeden van schuld ten nadele van de huurder, dat echter niet gold in geval van brand (artikel 1601 BW⁴⁵³), tenzij de verhuurder mocht bewijzen, dat de brand door de schuld van de huurder was veroorzaakt.

Ook voor daden van degenen die met zijn toestemming op het gehuurde aanwezig waren, was de huurder aansprakelijk (artikel 1602 BW)⁴⁵⁴. Verder moest de huurder het gehuurde bij het eindigen van de huurovereenkomst aan de verhuurder teruggeven (artikelen 1598 en 1599 BW⁴⁵⁵). In het algemeen diende de huurder alles terug te geven wat hij in huur had ontvangen. Bij onroerend goed kwam de teruggave hierop neer, dat hij het goed geheel ontruimd ter beschikking van de verhuurder moest stellen; ook voor de aanwezigheid van derden in het gehuurde goed was de huurder dan aansprakelijk.

6.4.4 Het einde van de huurovereenkomst

Het BW gaf een aantal fragmentarische bepalingen omtrent het einde van de huurovereenkomst⁴⁵⁶. Onderscheid werd enerzijds gemaakt tussen het aangaan van een huurovereenkomst voor onbepaalde en bepaalde duur en aan de andere kant tussen het schriftelijk of mondeling aangaan van een huurovereenkomst. Indien de huur schriftelijk was aangegaan eindigde zij van rechtswege wanneer de bepaalde tijd verstreken was, zonder dat een opzegging vereist was (artikel

---

⁴⁵¹ 1597 BW luidde: “Indien de huurder het gehuurde tot een ander gebruik bezigt dan waartoe het bestemd is, of tot een zoodanig gebruik, waardoor aan den verhuurder eenig nadeel kan veroorzaakt worden, kan deze, naar gelang der omstandigheden, de huur doen eindigen.”

⁴⁵² 1600 BW luidde: “De huurder is aansprakelijk voor alle schaden, gedurende den huurtyd aan het verhuurde toegebracht, ten ware hij bewees dat dezelve buiten zijn schuld hebben plaats gehad.”

⁴⁵³ 1601 BW luidde: “Hij is echter niet verantwoordelijk voor brand, ten zij de verhuurder mocht bewijzen, dat de brand door de schuld van den huurder is veroorzaakt.”

⁴⁵⁴ 1602 BW luidde: “De huurder is verantwoordelijk voor alle schaden of verliezen door zijn huisgenooten of door degenen, aan wie hij de huur mocht hebben overgedaan, aan het gehuurde toegebracht.” Asser/Kamphuisen, p. 240–249.

⁴⁵⁵ 1598 BW luidde: “Indien tusschen den verhuurder en den huurder eene beschrijving van het verhuurde is opgemaakt, is laatstgemelde gehouden het goed in dien staat weder op te leveren, waarin hij hetzelfde, volgens die beschrijving, heeft aanvaard; met uitzondering van hetgeen door ouderdom of door onvermijdelijke toevallen vergaan of van waarde verminderd is.”

1599 BW luidde: “Indien geene beschrijving is opgemaakt, wordt de huurder, ten aanzien van het onderhoud, hetwelk ten laste van huurders komt, behoudens tegenbewijs, voorondersteld het gehuurde in goeden staat te hebben aanvaard, en moet hij hetzelfde in dien staat terug geven.”

⁴⁵⁶ Asser/Kamphuisen p. 263–276.

1606 BW⁴⁵⁷). Indien de tijd verstreken was, maar de huurder in het bezit was gebleven en gelaten, ontstond een nieuwe huur (de zogenaamde stilzwijgende wederinhuring, artikelen 1609 en 1623 BW⁴⁵⁸).

Een huur, mondeling aangegaan, bleef ook na het verstrijken van de overeengekomen huurtermijn doorlopen, totdat zij door een der partijen met inachtneming der plaatselijke gebruikelijke termijnen werd opgezegd (art. 1607 BW⁴⁵⁹). Huurovereenkomsten, hetzij schriftelijk, hetzij mondeling aangegaan, waarbij geen eindtermijn was vastgesteld, liepen door, totdat zij door een der partijen behoorlijk werden opgezegd. Een redelijke uitleg van de huurovereenkomst voor onbepaalde tijd aangegaan had tengevolge, dat men de huur zou moeten laten doorlopen totdat zij door een van de partijen was opgezegd. Men zou voorts, op grond van artikel 1375 BW⁴⁶⁰ moeten aannemen, dat de opzegging zou moeten geschieden tegen een gebruikelijk tijdstip en met de gebruikelijke termijn. Was geen bepaald gebruik aan te wijzen, dan zou de opzegging op redelijke wijze moeten plaats vinden.

6.4.5 Koop breekt geen huur

Artikel 1612, lid 1 BW bepaalde, dat de koper van een verhuurd goed bij de eigendomsovergang in de plaats van de verkoper trad als verhuurder. De rechten en verplichtingen uit de huurovereenkomst gingen krachtens bijzondere titel op hem over. De nieuwe verkrijger trad in de huurovereenkomst in op het ogenblik van de eigendomsovergang van het verhuurde. Dit had tot gevolg, dat tot op het tijdstip van levering de huurder verplicht en gerechtigd bleef de huurprijs aan de vervreemder te voldoen. Verder diende de verkrijger de huurovereenkomst te aanvaarden zoals deze luidde op het ogenblik van levering. Het deed voor de toepassing van artikel 1612 BW niet terzake of de huurder op het ogenblik van

---

⁴⁵⁷ 1606 BW luidde: "Indien de huur bij geschrift is aangegaan houdt dezelve van regtswege op, wanneer de bepaalde tijd verstreken is, zonder dat daartoe eene opzegging vereischt worde."

⁴⁵⁸ 1609 BW luidde: "Indien, na het eindigen van eene verhuuring bij geschrifte aangegaan, de huurder in het bezit is gebleven en gelaten, ontstaat daardoor eene nieuwe huur, waarvan de gevolgen geregeld worden bij de artikelen, tot mondelinge huren betrekkelijk."

1623 BW luidde: "Indien de huurder van een huis of vertrek, na het eindigen van den huurtijd, bij schriftelijke overeenkomst bepaald, in het bezit van het gehuurde blijft, zonder dat zich de verhuurder daartegen verzet, wordt hij geacht het gehuurde op dezelfde voorwaarden te blijven behouden, voor den tijd welken het plaatselijk gebruik medebrenget, en kan hij het gehuurde niet verlaten, noch daaruit gezet worden, dan na eene tijdige opzegging, overeenkomstig het plaatselijk gebruik gedaan."

⁴⁵⁹ 1607 BW luidde: "Indien de huur zonder geschrift is aangegaan, houdt dezelve op den bepaalden tijd niet op, dan voor zoo verre de eene partij aan de andere de huur heeft opgezegd, met inachtneming der termijnen, welke het plaatselijk gebruik medebrenget."

⁴⁶⁰ 1375 BW luidde: "Overeenkomsten verbinden niet alleen tot datgene hetwelk uitdrukkelijk bij dezelve bepaald is, maar ook tot al hetgeen dat, naar den aard van dezelve overeenkomsten, door de billijkheid, het gebruik, of de wet, wordt gevorderd."

de eigendomsoverdracht in het feitelijk genot was van het gehuurde. Bij toepassing van artikel 1612 BW bleef de gehele huurovereenkomst met alle bijkomstige bedingen in stand. Partijen konden bij de huurovereenkomst van artikel 1612 BW in zoverre afwijken, dat zij konden bedingen, dat de huurovereenkomst wel door verkoop van het gehuurde zou worden verbroken.

6.5 Hypotheekrecht

6.5.1 Hypotheken

Het recht van hypotheek is een zakelijk recht op eens anders bepaalde – daartoe uitdrukkelijk verbonden – onroerende zaak, strekkende om daarop de voldoening van een schuld bij voorrang te verhalen, aldus de parafraze van Scholten van artikel 1208 BW⁴⁶¹. De hypotheek heeft een accessoir karakter, dat wil zeggen de hypotheek is niets anders dan de zakelijke zekerheid voor een schuld, waarvoor de schuldenaar met zijn gehele vermogen moet instaan. Hypotheek bestaat alleen op eens anders zaak. Het recht van hypotheek werd geacht ondeelbaar te zijn (artikel 1209, lid 1, 1245 en 1336, 1° BW⁴⁶²), waarmee men bedoelde, dat het bezwaar *in zijn geheel* drukte op alle goederen, die voor de schuld verbonden waren, op elk van die goederen en op elk gedeelte daarvan. De schuld drukte derhalve niet voor een evenredig deel op elk verbonden goed of op elk onderdeel daarvan, maar kon in haar geheel op al het verbondene of wel op elk onderdeel daarvan verhaald worden. Hetzelfde gold, als de schuld gedeeltelijk mocht zijn afgedaan; ook dan bleef de hypotheek voor de verminderde schuld *als geheel* op *al* het verbondene drukken. Artikel 1244 BW⁴⁶³ leverde een

---

⁴⁶¹ 1208 BW luidde: “Onderzetting of hypotheek is een zakelijk regt op onroerende goederen, strekkende om daaraan de voldoening eener verbindtenis te verhalen.”, Asser/Scholten, p. 458 en volgende.

⁴⁶² 1209 BW luidde: “Dat recht is uit deszelfs aard ondeelbaar en gevestigd op alle de verbondene onroerende goederen in hun geheel, op elk van die goederen en op ieder gedeelte van dezelve. De goederen blijven daarmede belast, in welke handen dezelve ook overgaan.”

1245 BW luidde: “In geval eene hypotheek is gevestigd op één onroerend goed, en een of meerdere gedeelten daarvan tot derde bezitters mogten zijn overgegaan, behoudt de schuldeischer de bevoegdheid om zijn regt op het verbonden goed, of op zoodanig gedeelte daarvan als hij raadzaam of voldoende acht, voor het geheel te doen gelden, even alsof het verbondene zich nog onverdeeld in het bezit van den schuldenaar bevond.”

1366, 1° luidde: “Onbekwaam om overeenkomsten te treffen zijn: 1° Minderjarigen;...”

⁴⁶³ 1244 BW luidde: “De derde bezitter kan zich tegen den verkoop verzetten, indien hij kan aanwijken, dat zich alsnog in het bezit van den oorspronkelijken eigenaar bevinden een of meer onroerende goederen, mede hypothekair voor dezelfde schuld verbonden, en klaarblijkelijk voldoende om daaraan die schuld te verhalen. In zoodanig geval kan hij, met schorsing der uitwinning van zijn eigendom, de voorafgaande uitwinning van het medeverbondene goed onder den oorspronkelijken schuldenaar vorderen.”

verzachting van het strenge voorschrift van de ondeelbaarheid op, het gaf de derde – bezitter van een verbonden goed – het recht zich tegen de verkoop te verzetten, indien hij kon aanwijzen, dat zich onder de schuldenaar nog een of meer goederen bevonden, mede door dezelfde schuld hypothecair verbonden en klaarblijkelijk voldoende om daarop de schuld te verhalen: in dat geval kon hij de voorafgaande uitwinning van laatstbedoelde goederen vorderen.

6.5.2 Voorwerpen van hypotheekrecht ⁴⁶⁴

Het hypotheekrecht kon zowel een onroerende zaak van de schuldenaar als die van een derde tot voorwerp hebben. Dit onverschillig of de hypotheek direct op het goed gevestigd werd dan wel of de derde het reeds bezwaarde goed later in eigendom mocht hebben verkregen. Niet alle onroerende goederen konden met een hypotheek bezwaard worden. In hoofdzaak zijn vatbaar voor hypotheek onroerende goederen, die in de handel zijn met hun toebehoren, waarmee bedoeld waren lichamelijke onroerende goederen, met andere woorden gronden met al wat daarmee natuurlijk of kunstmatig verenigd is. Het betreft hier het hoofdtype van voor hypotheek vatbare voorwerpen. Ook vatbaar voor hypotheek waren het vruchtgebruik van onroerende goederen en hun toebehoren en de opstal, het recht van erfpacht en schepen. Voorwerp van hypotheek kon ook zijn het onverdeeld deel in een gemeen onroerend goed (artikel 1212 BW⁴⁶⁵). Hypotheek op *toekomstige* goederen was nietig (artikel 1220, lid 1, BW⁴⁶⁶).

6.5.3 De hypotheekgever

De hoofdregel was, dat slechts hypotheek kon worden verleend door hem, die de bevoegdheid had het bezwaarde goed te vervreemden (artikel 1214 BW⁴⁶⁷). Hij die over een onroerend goed slechts in beperkte mate kon beschikken, kon het ook niet anders dan het in dezelfde beperkte mate bezwaren (artikel 1215 BW⁴⁶⁸). Als de beschikking over enig onroerend goed volgens de wet slechts in

---

⁴⁶⁴ Asser/Scholten, p. 462 – 468.

⁴⁶⁵ 1212 BW luidde: *“Het onverdeeld aandeel in een gemeen onroerend goed kan met hypotheek worden bezwaard. Na de verdeling van hetzelfde, blijft de hypotheek alleen gevestigd op het deel dat aan den schuldenaar, die de onderzetting heeft verleend, is toebedeeld, behoudens de bepaling van artikel 1377.*

⁴⁶⁶ 1220, lid 1, BW luidde: *“Hypotheek kan alleen op tegenwoordige goederen worden gevestigd. Eene hypotheek op toekomstige goederen is nietig.”*

⁴⁶⁷ 1214 BW luidde: *“Hypotheek kan niet worden gevestigd dan door hem die de bevoegdheid heeft het bezwaarde goed te vervreemden.”*

⁴⁶⁸ 1215 BW luidde: *“Zij die op een onroerend goed slechts een zoodanig recht hebben, hetwelk door een voorwaarde is opgeschort, of in zekere gevallen kan worden ontbonden of te niet gedaan, kunnen geene hypotheek toestaan, dan die aan dezelfde voorwaarden, ontbinding of tenietdoening onderworpen is.”*

bijzondere gevallen plaats kon vinden of was deze aan bijzondere voorwaarden gebonden, dan was de bezwaring van dat goed ook aan dezelfde beperkende voorschriften of aan dezelfde formaliteiten onderworpen (artikel 1216 BW⁴⁶⁹). Hierbij valt bijvoorbeeld te denken aan de gevallen, dat de eigenaars van de onroerende goederen wegens hun persoonlijke staat of om andere redenen zelf de bekwaamheid misten om de goederen met hypotheek te bezwaren, de wet noemde uitdrukkelijk de gevallen van minderjarigheid, curatele en afwezigheid.

6.5.3.1 Onteigening en hypotheek naar bezettingsrecht

Een bijzonder geval is aan te treffen in het bezettingsrecht in het *Besluit betreffende de onteigening in verband met den wederopbouw* (Vo 168/1940), waarin bepaald werd, dat de Algemeen Gemachtigde voor den wederopbouw bedragen kon bepalen die de hypotheekhouders als vergoeding werden toegekend. Die vergoeding kon in een hypotheek bestaan, die rustte op het aan de onteigende in plaats van zijn onteigend perceel toegewezen goed.

6.5.4 De schulden waarvoor een hypotheek kon worden verleend ⁴⁷⁰

Hypotheek kon strekken tot verzekering van elke wettelijke schuld en die schuld kon zuiver zijn, met *tijdsbepaling*, *voorwaardelijk* en tot een *aanvankelijk onzeker bedrag*. De hypotheek kon worden verleend voor een vordering tot een bepaald bedrag en onmiddellijk opeisbaar zijn, meestal was het een uit een geldlening voortkomende rentedragende schuld, die men door hypotheek wenste te verzekeren en die uiteraard niet direct, maar op een bepaald tijdstip of voor zekere tijd na opzegging of op een vooruit vastgestelde termijn opeisbaar werd. De schuld kon ook voorwaardelijk zijn, als men haar liet afhangen van de vervulling van een onzekere gebeurtenis. Gold een opschortende voorwaarde, dan was het te voren onzeker of het recht tot vorderen ooit zou ontstaan, was echter de voorwaarde vervuld, dan werkte zij terug tot de tijd, dat de verbintenis was aangegaan (artikel 1297 BW⁴⁷¹). De som, waarvoor de hypotheek was toegestaan,

---

⁴⁶⁹ 1216 BW luidde: “Goederen van minderjarigen, van degenen die onder curatele staan, en van afwezigen, zoo lang derzelver bezit slechts bij voorraad verleend is, kunnen niet anders met hypotheek worden bezwaard, dan om de redenen, en overeenkomstig de formaliteiten, welke bij de wet zijn vastgesteld.”

⁴⁷⁰ Asser/Scholten, p. 472 – 477.

⁴⁷¹ 1297 BW luidde: “ Indien de voorwaarde vervuld is, werkt zij achteruit, tot den tijd, waarop de verbintenis is geboren. Bij overlijden van den schuldeischer vóór de vervulling van de voorwaarde, gaan mitsdien deszelfs regten over op zijn erfgenamen.”

moest in de akte bepaald zijn (artikel 1221 BW⁴⁷²).

6.5.5 Vorm van de hypotheekstelling⁴⁷³

Hypotheek kon alleen worden gesteld bij authentieke akte (artikel 1217 BW⁴⁷⁴). Hierbij dacht men in de eerste plaats aan *notariële* akten, omdat volgens artikel 1 van de *Wet op het Notarisambt* uitsluitend de notarissen bevoegd waren verklaard om authentieke akten te verlijden met betrekking tot alle handelingen, overeenkomsten en beschikkingen, waarvan de wet gebood, of belanghebbenden verlangden, dat dit bij authentiek geschrift zou blijken. De akte van hypotheekstelling moest bevatten datgene wat in het algemeen voor notariële akten was voorgeschreven én een bijzondere opgave van het bezwaarde goed, van zijn aard en ligging naar aanleiding van de kadastrale indeling.

Verder vermeldde de akte de door de hypotheek te verzekeren schuldvordering en de grootte van het bedrag. Ook duidde de akte de schuldeiser en de schuldenaar aan en de bedingen die naar aanleiding van de wet tussen partijen mochten zijn gemaakt (artikel 1231, 5° BW⁴⁷⁵), bijvoorbeeld het beding van eigenmachtige verkoop (artikel 1223, lid 2 BW⁴⁷⁶), het beding van de beperking van de eigenaar in zijn bevoegdheid tot verhuren en het assurantiebeding.

---

⁴⁷² 1221 BW luidde: “Eene hypotheek is slechts van waarde, in zoo verre de som, waarvoor dezelve is toegestaan, zeker en bij akte bepaald is. Indien de schuld voorwaardelijk of derzelve hoegrootheid onbepaald is, zal de vestiging der hypotheek slechts kracht hebben tot het beloop der geschatte waarde, welke partijen gehouden zijn in de akte op te geven.”

⁴⁷³ Asser/Scholten, p. 478 – 485.

⁴⁷⁴ 1217 BW luidde: “Hypotheek kan alleen bij notariële akte worden verleend, uitgezonderd in de gevallen bij de wet uitdrukkelijk aangewezen. De volmacht tot het verleen van hypotheeken moet bij authentieke akte worden verleden. De voogd, de curator, de getrouwde man, of elk ander, die, uit kracht der wet of eener overeenkomst, verplicht is hypotheek te geven, kan daartoe bij vonnis worden genoodzaakt, hetwelk dezelfde kracht zal hebben alsof hij in de hypotheek hadde toegestemd, en bepaaldelijk zal aanduiden de goederen op welke de inschrijving zal geschieden. De getrouwde vrouw welke bij huwelijksche voorwaarden hypotheek heeft bedongen, kan, zonder den bijstand van haren man, of de machtiging van den regter, de hypothekaire inschrijvingen bewerkstelligen, en de vereischte regtsvorderingen daartoe aanleggen.”

⁴⁷⁵ 1231 BW luidde: “Om de beschrijving te bewerkstelligen stelt de schuldeischer, het zij in persoon, het zij door eenen derde, aan de bewaarder der hypotheeken, van den kring waarin de goederen gelegen zijn, ter hand twee, door de schuldeischer of den derde ondertekende borderellen, waarvan het eene op het uitgegeven afschrift van den titel kan gesteld worden. De borderellen bevatten: .....5° De bedingen, welke, naar aanleiding van het vorige artikel, mitsgaders van het tweede lid van artikel 1254 tusschen den schuldeischer en den schuldenaar mochten gemaakt zijn.”

⁴⁷⁶ 1223, lid 2, BW luidde: “Het staat echter den eersten hypothekairen schuldeischer vrij om, bij het vestigen der hypotheek, uitdrukkelijk te bedingen dat, bij gebreke van behoorlijke voldoening der hoofdsom, of van de betaling der verschuldigde renten, hij onherroepelijk zal zijn gemachtigd het verbonden perceel in het openbaar te doen verkoopen, ten einde uit de opbrengst te verhalen zoo wel de

6.5.6 Inschrijving⁴⁷⁷

Inschrijving van de hypotheek is de openbaarmaking van het feit, dat een hypotheek was verleend, door de inboeking van een borderel (uittreksel van de akte van hypotheekstelling) in de daartoe bestemde openbare registers. Dit was een onmisbare voorwaarde voor het ontstaan van het zakelijk recht. De inschrijving geschiedde op verzoek van de schuldeiser die zich daarvoor wendde tot de bewaarder der hypotheeken in wiens kring het te bezwaren goed was gelegen (artikel 1231, lid 1, BW). Degene die de inschrijving verzocht stelde daarvoor aan de hypotheek-bewaarder twee door de schuldeiser of diens vertegenwoordiger ondertekende borderellen ter hand. De bewaarder behield een van de borderellen om dit in zijn register in te schrijven onder de dagtekening van de overgave. Hij gaf aan degene die om de inschrijving had verzocht, het andere borderel terug, dat hij had voorzien van een vermelding van de dag van de overgave. Er waren drie registers, namelijk een dagregister, een register van overschrijving en een register van inschrijving. In het dagregister werd de rangorde van de inschrijvingen aangewezen, het was dus van essentieel belang. De rangorde tussen de hypothecaire schuldeisers (artikel 1226 BW⁴⁷⁸) werd bepaald naar de dagtekening van de inschrijving.

Naar bezettingsrecht hadden de hypotheeken verleend door stichtingen, die tot doel hadden oorlogsmolestkredieten te verlenen voor risico van het Rijk voor boerderijen, die als gevolg van defensiemaatregelen of oorlogsgeweld beschadigd waren en van andere door oorlogsgeweld getroffen onroerende goederen, voorrang boven alle andere hypotheeken, die tot en met 15 mei 1940 waren ingeschreven (Vo 22/1941).

6.5.7 Werking van het hypotheekrecht⁴⁷⁹

De hypotheek bracht vóór het verhaal geen verandering in het recht van de eigenaar, met betrekking tot de bevoegdheid om over het verbonden goed te beschikken, daarvan het genot te hebben of daarover het beheer te voeren, behoudens de onaantastbaarheid van het eenmaal gevestigde recht van de hypotheek en de daarmee samenhangende invloed van de tussen partijen gemaakte bedingen. De eigenaar was verplicht te waken tegen elke waardevermindering, die aan

---

hoofdsom als de renten en de kosten. Dit beding zal op de openbare registers moeten worden aangeeteekend, en zal de veiling moeten plaats hebben op de wijze als bij artikel 1255 is voorgeschreven."

⁴⁷⁷ Asser/Scholten, p. 485 – 500.

⁴⁷⁸ 1226 BW luidde: "De rang der hypothecaire schuldeischers wordt bepaald naar de dagtekening hunner inschrijving, behoudens de uitzonderingen bij de twee volgende artikels vermeld. Zij, die op denzelfden dag zijn ingeschreven, hebben gezamenlijk dezelfde dagtekening, onverschillig op welk uur de inschrijving gedaan is, al ware het ook dat het uur door den bewaarder mogt zijn aangeteekend."

⁴⁷⁹ Asser/Scholten, p. 500 – 513.

zijn schuld of onachtzaamheid zou kunnen worden geweten. De eigenaar bleef bevoegd tot het vestigen van zakelijke rechten. Deze rechten konden echter niet tegen de hypotheekhouder ingeroepen worden, oefende deze verhaal uit dan was dat op het object, zoals dat was bij de vestiging van de hypotheek. De eigenaar bleef bevoegd tot verhuur of verpachting van het goed. Hij was volgens de wet vrij daarin te handelen zoals hem goed dunkte. De wet stond echter toe dat bedongen werd, dat de eigenaar in deze bevoegdheid werd beperkt en aan dit beding werd zakelijke werking toegekend (artikel 1230 BW⁴⁸⁰). Het beding van niet-zuivering hield in, dat bij verkoop in het openbaar de mogelijkheid van zuivering, dat wil zeggen het te niet gaan van de hypotheeken, die de koopprijs overtroffen, was uitgesloten. Meestal bedong de eerste hypotheekhouder bij de hypotheekakte, dat bij willige verkoop geen zuivering zou plaats vinden (artikel 1254, lid 2 en 3 BW⁴⁸¹). Gebruikelijk was ook het assurantiebeding, waarbij de hypothecaire schuldeiser, bij brandschade aan het bezwaarde perceel, een recht werd toegekend op de assurantiepenningen.

6.5.8 Recht van verhaal op het met hypotheek bezwaarde goed ⁴⁸²

De hypothecaire schuldeiser was verplicht verhaal van zijn vordering in de eerste plaats op het hem verbonden goed te zoeken. Hij mocht althans met de verkoop van onroerende goederen, die aan hem niet verhypothekerd waren, niet verder gaan, dan in het geval dat de aan hem gehypothekerde goederen ontoereikend waren (artikel 494 Rv⁴⁸³). Dit artikel had tot doel, dat het niet in de macht van de hypothecaire schuldeiser zou staan, door een willekeurige bepaling van de volgorde van de verkoop van de onroerende goederen van de schul-

---

⁴⁸⁰ 1230 BW luidde: “Indien de akte, waarbij de hypotheek is gevestigd, een uitdrukkelijk beding bevat, waarbij de schuldenaar in zijne bevoegdheid is beperkt, hetzij om het bezwaarde goed buiten toestemming des schuldeischers te mogen verhuren of verpachten, hetzij ten aanzien van de wijze waarop, of van den tijd gedurende welken hetzelve zal kunnen worden verhuurd of verpacht, hetzij ten aanzien van de vooruitbetaling der huur- of der pachtpenningen, zal zoodanig beding niet alleen verbindend zijn tusschen de partijen, maar ook tegen den huurder of den pachter kunnen worden ingeroepen door den schuldeischer die zoodanig beding op de openbare registers zal hebben doen aantekenen. Alles onverminderd de bepalingen van artikel 1377, welke, zoo daartoe gronden zijn, door alle de schuldeischers zullen kunnen worden ingeroepen, om het even of er al dan niet eenig beperkend beding op het stuk der verhuuring, verpachting of vooruitbetaling gemaakt zij.”

⁴⁸¹ 1254, lid 2 en 3, BW luidde: “De zuivering zal echter bij willige verkoop geene plaats hebben, indien de partijen bij het vestigen der hypotheek zulks uitdrukkelijk zijn overeengekomen, en dat beding op de openbare registers is aangeteekend. Zoodanig beding kan slechts door den eersten hypothekairen schuldeischer gemaakt worden.”

⁴⁸² Asser/Scholten, p. 515 – 527.

⁴⁸³ 494 Rv luidde: “De schuldeischer kan met den verkoop van onroerende goederen, die aan hem niet verhypothekerd zijn, niet voortgaan, dan in geval de aan hem gehypothekerde goederen ontoereikende zijn.”

denaar, verandering te brengen in de rechten van de schuldeisers, door sommige categorieën ten koste van andere te bevoordelen. Het verhaal kon geschieden door gewone gerechtelijke tenuitvoerlegging (artikel 491 en volgende Rv⁴⁸⁴), of door de eerste hypothecaire schuldeiser door eigenmachtige verkoop, indien hij een daartoe strekkend beding had gemaakt (artikel 1223, lid 2, BW). Deze verkoop kon geschieden, als de schuldenaar in gebreke was aan zijn verplichtingen te voldoen, waarvan door een bevel of soortgelijke akte blijk moest worden gegeven. De wijze van verkoop krachtens het hier bedoelde beding moest geschieden volgens het voorschrift van artikel 1255 BW⁴⁸⁵, dus in het openbaar, volgens plaatselijke gebruiken, ten overstaan van een openbaar ambtenaar. Daarenboven moesten de ingeschreven schuldeisers ten minste 30 dagen vóór de toewijzing op de hoogte gebracht worden bij een exploit, te betekenen aan de door hen gekozen woonplaats. Bij een dergelijke verkoop ontving de schuldeiser – verkoper de koopprijs van het door hem verkochte goed. Hij verhaalde daarop hetgeen hem toekwam aan hoofdsom, rente en kosten en was verplicht het overblijvende te verantwoorden. De hypotheekhouder was bevoegd de eigendom van het goed krachtens het proces-verbaal van de verkoop over te dragen aan de koper.

6.5.9 Te niet gaan van hypotheeken ⁴⁸⁶

Van de diverse wijzen van tenietgaan van hypotheeken noem ik slechts die wijzen die ook voor het onderzoek van belang zijn. Uiteraard ging de hypotheek teniet, als de verbintenis ter verzekering waarvan de hypotheek strekte geheel teniet was gegaan (artikel 1253, 1° BW⁴⁸⁷). Een andere wijze is het gevolg van het geheel te niet gaan van het bezwaarde goed. Tenslotte ging de hypotheek te niet

---

⁴⁸⁴ 491 Rv luidde: “De schuldeischer van een vonnis of een anderen executorialen titel voorzien, kan de onteigening bij executie vorderen: 1° Van onroerende goederen welke in den handel zijn, met derzelver toebehooren, voor zooverre dit laatste als onroerend goed beschouwd wordt; 2° Van het vruchtgebruik deszelve goederen en hun toebehooren; 3° Van de regten van opstal en erfpacht; . . .”

⁴⁸⁵ 1255 BW luidde: “In geval van willige verkooping, zal de vordering tot ontlasting niet kunnen worden gedaan, ten zij de verkooping hebbe plaats gehad in het openbaar, volgens de plaatselijke gebruiken, ten overstaan van eenen openbaren ambtenaar; en voorts de ingeschreven schuldeischers daarvan zijn verwittigd geworden, ten minste dertig dagen voor de toewijzing, bij een exploit, hetwelk zal moeten worden beteekend aan de woonsteden, die de schuldeischers bij de inschrijving hebben gekozen.”

⁴⁸⁶ Asser/Scholten, p. 536 – 545.

⁴⁸⁷ 1253, 1° en 3°, BW luidde: “De hypotheeken gaan te niet: 1° Door het teniet gaan der hoofdverbintenis; . . . 3° Door geregelijke rangschikking.”

door onteigening (artikel 43 en 59 Onteigeningswet⁴⁸⁸) en door zuivering als gevolg van gerechtelijke rangschikking (artikel 1253, 3°, BW). Zuivering kon alleen door de koper van een met hypotheek bezwaard perceel gebeuren en dat in het geval, dat de hypothecaire lasten de koopprijs overtroffen. Door de zuivering gaan de verdere lasten zelfstandig te niet, er kon dan wel een persoonlijke vordering tussen schuldeiser en schuldenaar blijven bestaan, maar dit was voor de koper van geen belang.

6.5.10 Doorhaling van de inschrijving ⁴⁸⁹

Doorhaling (royement) was het middel om door aantekening in de openbare registers het te niet gaan van een hypotheek kenbaar te maken. Doorhaling behoorde te gebeuren bij het aanwezig zijn van een van de oorzaken, die het recht van hypotheek deden vervallen. In de normale gevallen vond doorhaling plaats als de verbintenis, waarop de hypotheek betrekking had, te niet ging, in andere gevallen (schuldbijeenkomst, schuldbijeenkomst, verjaring en dergelijke) waarbij de schuld op minder duidelijke wijze verviel, bleef de doorhaling achterwege, zodat de registers in dat geval niet meer betrouwbaar waren.

---

⁴⁸⁸ Artikel 43 Onteigeningswet luidde: *“De hypotheekhouder heeft geen regt op eenige afzonderlijke schadevergoeding. Hij oefent zijn regt alleen uit op de som, die aan den eigenaar van het verbonden perceel of den regthebbende op het verbonden zakelijk regt is toegekend – en zulks onverschillig of zijne schuldvordering al dan niet opeischbaar zij. Hij heeft geen regt, de betaling zijner geheele schuldvordering te eischen, wanneer slechts een gedeelte van de verhypothekerde zaak onteigend wordt. Wanneer de hypotheek tot zekerheid eener voorwaardelijke schuld of eener schuld van onbepaalde grootte is gesteld, kan de schuldeischer vorderen, dat de som tot het beloop der in de acte opgegevene waarde in een van de grootboeken der nationale werkelijke schuld, ter zijner keuze, worde ingeschreven; in het eerste geval totdat de onzekerheid omtrent het bestaan der schuld hebbe opgehouden. Wanneer de hypotheek tot zekerheid van altyddurende renten is gesteld, wordt het twintigvoudig bedrag der jaarlijksche rente uit de schadeloosstelling voldaan.”*

Artikel 59 Onteigeningswet luidde: *“Het vonnis van onteigening wordt tegen overlegging van een duplicaat der quitantie van betaalde schadeloosstelling, of een afschrift der beschikking van den voorzitter der arrondissementsrechtbank, waarbij de inbezitneming wordt toegestaan, in de openbare registers, bedoeld bij art. 671 van het Burgerlijk Wetboek, overgeschreven. Door die inschrijving gaat de eigendom op de onteigenende partij over, vrij van lasten en regten daarop rustende. De op het oogenblik van de inschrijving van het vonnis op het onteigende rustende hypothecaire inschrijvingen worden ambtshalve doorgehaald. Alleen erfdiensbaarheden kunnen op het onteigende goed gevestigd blijven, doch niet dan met goedvinden der onteigende partij.”*

⁴⁸⁹ Asser/Scholten, p. 545 – 550.

6.6 Conclusies

In deze paragraaf komt de vraag aan de orde of er gesproken kan worden van enigerlei verband tussen het herstelrecht van onroerende goederen en het reguliere recht op het gebied van het woonrecht. Ter beantwoording van deze vraag zijn in hoofdstuk V en VI het herstelrecht besproken en het reguliere woonrecht. Het laatste rechtsgebied valt uiteen in twee te onderscheiden onderdelen, het civiele woonrecht en het administratieve woonrecht. De beantwoording van de onderzoeksvraag valt dientengevolge uiteen in twee delen namelijk één deel met betrekking tot het verband tussen het herstelrecht en het civiele woonrecht en een deel met betrekking tot het verband tussen het herstelrecht en het administratieve woonrecht.

Voor wat betreft de vergelijking tussen het civiele woonrecht en het herstelrecht wijs ik erop, dat het herstelrecht in formeel opzicht in hoge mate verstrengeld was met het civiele recht. Immers de civiele regels werden ook in het herstelrecht gehanteerd als dat mogelijk was. Gesteld mag worden, dat het civiele recht het raamwerk vormde waarbinnen het herstelrecht functioneerde, maar dat daarop een groot aantal specifieke uitzonderingen bestond. De regels van het civiele recht paste de herstelrechter toe als het herstelrecht hem daartoe de mogelijkheid verschafte, hij paste de voorschriften van het civiele recht toe als het herstelrecht hem niet iets anders voorschreef. Ik wijs op de uitspraak van de herstelrechter waarbij hij uitdrukkelijk een beroep deed op de regel ten aanzien van uitwinning van het BW⁴⁹⁰. Dit verduidelijkt zijn werkwijze, hij hielp namelijk een probleem waarvoor het herstelrecht geen oplossing bood uit de wereld door terug te vallen op de regels van het BW. Tussen het herstelrecht en het civiele woonrecht waren er duidelijke verbanden aan te tonen die voortkwamen uit de inbedding van het herstelrecht in het 'gewone' civiele recht.

De band tussen het herstelrecht en het administratieve recht was van een geheel andere orde dan die tussen herstelrecht en civiel recht. In dit geval kon de herstelrechter niet terugvallen op een regelgeving die hem bij zijn uitleg steun verschafte. Integendeel hij diende in de eerste plaats te bepalen in hoeverre deze regelgeving zijn bevoegdheid regardeerde. Zo diende hij het verzoek van de gewezen ambtenaar tot herstel in zijn functie te laten stranden op zijn onbevoegdheid⁴⁹¹. Ook was het niet mogelijk ten aanzien van bijvoorbeeld vestigingsvergunningen een beslissing te nemen⁴⁹², omdat de vergunning in het rechtsherstel in deze door de Kamer van Koophandel en Fabrieken gegeven diende te worden. In deze zaak achtte de herstelrechter zich wel bevoegd in zo-

---

⁴⁹⁰ AR Den Haag, 28 augustus 1951, *R VI*, no. 51/119, p. 321 – 332.

⁴⁹¹ AR Den Haag, 22 maart 1946, *NOR I*, no. 246, p. 425 – 426.

⁴⁹² Vz. AR Den Haag, 25 april 1946, *NOR I*, no. 220, p. 376 – 379.

verre het ging om het herstel van de huur van het pand. Het administratieve recht had nauwelijks te maken met het herstelrecht, qua onderwerpen niet, omdat het herstelrecht immers bijzonder civiel recht was en ook niet qua procedure, omdat het herstelrecht bij lacunes in de procesregels van E 100 gebruikmaakte van het Rechtboek van Burgerlijke Regtsvordering en het administratieve recht zijn specifieke wetgeving had als bijvoorbeeld de Beroepswet.

Het Vorderingsbesluit Woonruimte 1944 maakte het mogelijk woonruimte te vorderen en een verband met het herstelrecht kon er zijn, als de herstelde huurder van zijn verworven recht geen gebruik kon maken, omdat hij geconfronteerd werd met een ingevorderde met een vergunning om in 'zijn' pand te wonen. Deze huurder kon geen beroep meer doen op de herstelrechter, omdat hij immers voor wat betreft zijn herstel in zijn huurovereenkomst al een succesvolle procedure had gevolgd.

Hij kon zich wel wenden tot de civiele rechter met het verzoek om de vergunning verleend op grond van het Vorderingsbesluit Woonruimte te vernietigen op grond van een onrechtmatige daad. Dit levert geen band op tussen herstelrecht en administratief recht, het duidt alleen op de complicaties die de woonruimtevorderingen konden opleveren ook voor hen die door de herstelrechter in het gelijk waren gesteld. Een andere, administratiefrechtelijke rechtsingang, was ook voor de herstelde huurder mogelijk. Hij was nu immers huurder in de zin van het Vorderingsbesluit Woonruimte en kon om een schadevergoeding op grond van artikel 10 van dat besluit vragen. Uit dit voorbeeld blijkt wel, dat een verband tussen het herstelrecht en het administratieve recht zeer indirect was. Voor de Woonruimtetwet 1947 geldt het bovenstaande a fortiori, omdat het herstelrecht bij het van kracht worden van deze wet ten aanzien van de huur-rechten nagenoeg een voorbijgaande zaak was.

foto van DVP: Diepenhorst, de Vos en Partners

In de loop van 1947 vestigden de Voorzitter, het Secretariaat en de Afdeling Onroerende Goederen zich aan de Van Stolkweg 21 te Den Haag (de witte villa)

De Raad voor het Rechtsherstel en de redelijkheid en billijkheid

Inleiding

In hoofdstuk I heb ik aangegeven, dat de vraag naar de invloed van de in het herstelrecht centraal staande begrippen redelijkheid en billijkheid op de reguliere rechtsgebieden één van de inhoudelijke aspecten van mijn onderzoek vormt. De redelijkheid en de billijkheid vinden toepassing in het burgerlijk recht in het leerstuk van de beperkende werking van de goede trouw en in het administratieve recht als algemene beginselen van behoorlijk bestuur.

Voor de toetsing van de werking van de redelijkheid en billijkheid in het herstelrecht heb ik gekozen voor twee leerstukken, namelijk het regresrecht en de rechtsverwerking. Naar mijn mening kan onderzoek naar de toepassing van deze twee leerstukken in de jurisprudentie van de Raad voor het Rechtsherstel inzicht verschaffen over de feitelijke toepassing van de redelijkheid en billijkheid in het herstelrecht en duidelijk maken op welke wijze deze toepassing invloed had op de ontwikkeling van leerstuk van de beperkende werking van de goede trouw.

Voor wat betreft het leerstuk van de rechtsverwerking wijs ik op de rol die dit leerstuk heeft gespeeld in de discussie rond de vraag welke betekenis de goede trouw diende te hebben bij de uitlegging van contracten. Goede trouw, redelijkheid en billijkheid zijn begrippen die vaak door elkaar heen worden gebruikt. Abas merkt op, dat voor hem de billijkheid *algemeen beginsel* is, maar dat voor een zeer grote groep rechtsverhoudingen (dat is de groep vertrouwensrelaties, waarbij partijen op elkaars trouw moeten kunnen bouwen⁴⁹³) gezegd kan worden, dat daarbij de billijkheid met een beeldender woord *goede trouw* heet⁴⁹⁴. Hij werkt dat uit in een schema waarin de billijkheid het algemene beginsel is en de goede trouw bij de uitvoering van de overeenkomst een beperkende werking kan hebben. Pitlo⁴⁹⁵ uit zich ook in de zin, dat men vaak de term goede trouw gebruikt waar men zou kunnen formuleren naar 'billijkheid'. Goede trouw acht hij daarbij een courant begrip en nog iets beeldender dan het abstractere woord billijkheid.

---

⁴⁹³ P. Abas, p. 48.

⁴⁹⁴ P. Abas, p.47.

⁴⁹⁵ A. Pitlo, *Evolutie in het privaatrecht*, p.57 e.v.

Goede trouw lijkt mij de toetssteen te zijn van de wijze waarop contractspartijen handelen in het aangaan en afwickelen van een contract, het is bij wijze van spreken het fatsoen dat hun handelen moet bepalen⁴⁹⁶. Zowel voor billijkheid als goede trouw geldt, dat het handelen van de contractspartijen aan eisen van maatschappelijk bepaald fatsoen dient te voldoen. Het begrip redelijkheid wordt meestal in één adem genoemd met het begrip billijkheid en benadrukt de rol van het gezonde verstand binnen de rechtsverhouding waarin contractspartijen tot elkaar staan. Redelijkheid veronderstelt een benadering van een geschil vanuit de vraag of de geëiste voorziening redelijk is, de billijkheid en goede trouw zijn toetsstenen van de vraag of in een rechtsgeding de gevraagde voorziening door betrokkene fatsoenshalve nog wel geëist kan worden.

Het regresrecht omvat het brede gebied binnen het herstelrecht waarbij werd bepaald welke gevolgen het rechtsherstel had voor de eigenaar en de oorlogskopers, wat tot zeer ingewikkelde regelingen kon leiden, zeker als er vele oorlogskopers waren geweest. Het ligt voor de hand dat juist bij de bepaling in welke mate elk van deze partijen zou moeten bijdragen aan het bekostigen van de schade de redelijkheid en de billijkheid van doorslaggevend belang waren. De afdelingen en de herstelrechter bepaalden hun oordeel op basis van de hun gegeven mogelijkheid te beslissen op grond van de redelijkheid en de billijkheid.

7.1 Rechtsverwerking

7.1.1 Het begrip rechtsverwerking

Tjittes geeft van het begrip rechtsverwerking in zijn zeer onlangs verschenen monografie⁴⁹⁷ de volgende omschrijving. De grondslag naar huidig recht is de beperkende werking van de redelijkheid en de billijkheid zoals is vastgelegd in het NBW⁴⁹⁸. Het feit dat rechtsverwerking een species is van deze beperkende werking brengt beperkingen met zich mee: in de eerste plaats moet er sprake zijn van een rechtsverhouding en in de tweede plaats zal de rechtsverhouding beheerst moeten worden door de redelijkheid en de billijkheid. Als partijen tot elkaar staan in een door redelijkheid en billijkheid beheerste rechtsverhouding betekent dit, dat zij hun gedrag moeten laten bepalen door de gerechtvaardigde belangen van de wederpartij. Of de rechthebbende door zijn gedraging zijn rechten heeft verwerkt, hangt af van alle omstandigheden van het geval. Voor

---

⁴⁹⁶ Ik spreek hier over contractspartijen, maar dat wil niet zeggen, dat het begrip rechtsverwerking alleen in het civiel recht voorkomt, ook in het administratieve recht kan rechtsverwerking voorkomen.

⁴⁹⁷ R.P.J.L.Tjittes, *Rechtsverwerking*, deel A6b van Monografieën BW (Deventer 2007), p.27- 46. Uit zijn opvattingen van 2007 zijn evenwel niet zonder meer gevolgtrekkingen te trekken voor de situatie qua dogmatiek in de jaren veertig en vijftig.

⁴⁹⁸ Artikel 6:2, lid 2 en 248 lid 2 NBW.

rechtsverwerking is vereist, dat bij de schuldenaar het gerechtvaardigd vertrouwen is gewekt dat de schuldeiser zijn recht niet (meer) zal uitoefenen of dat onredelijk nadeel opkomt aan de zijde van de schuldenaar als de schuldeiser zijn aanspraak alsnog geldend maakt.

7.1.2 De naoorlogse literatuur en jurisprudentie met betrekking tot rechtsverwerking

In zijn preadvies aan de Broederschap der Candidaat-Notarissen van 1968 gaf Houwing een overzicht van de toenmalige stand van zaken rond het begrip 'rechtsverwerking'. Hij wees erop⁴⁹⁹ dat de jurisprudentie van de HR over artikel 1374 BW tot 1952 luidde, dat de goede trouw niet kon bewerkstelligen, dat de ingevolge de wet voor de schuldenaar uit de wanprestatie voortvloeiende rechten vervielen. Tot 1952 ontwikkelde het instituut van de rechtsverwerking zich in een tijd, waarin de rechter zich aanmerkelijk strenger aan de wet gebonden achtte dan nadien. Bij strikte wetstoepassing zou de rechter, ook als naar zijn oordeel een rechthebbende handelingen had verricht die verdere uitoefening van zijn recht onaanvaardbaar maakten, toch die uitoefening alleen dan kunnen afwijzen, indien de rechtshandelingen vielen onder enig rechtsfeit waaraan de wet het tenietgaan van het recht verbindt.

De rechtspraak worstelde voortdurend met de vraag onder welke van de uit de wet voortvloeiende gronden voor het tenietgaan van rechten de rechtsverwerking kon worden gebracht. In de jurisprudentie van de HR kwam als grond alleen in aanmerking de wil van de rechthebbende zelf: rechtsverwerking hield in, dat de rechthebbende zijn recht verloor doordat hij deed blijken het niet (meer) te willen hebben, korthedshalve rechtsverwerking door afstand van recht. In dat geval hield de uitspraak in, dat een recht door rechtsverwerking was teniet gegaan door twee beslissingen. Ten eerste dat de rechthebbende te kennen had gegeven het recht niet of niet meer te willen hebben en ten tweede dat het recht daardoor teniet was gegaan⁵⁰⁰.

Sinds het arrest Maaskant/De Oude⁵⁰¹, dat handelde over een beroep op verwerking van recht uit wanprestatie, sloot de HR niet uit, dat aan de goede trouw een zodanige werking kon toekomen, dat de schuldenaar een beroep openstond op rechtsverwerking. De situatie was als volgt. Maaskant had in opdracht van De Oude diens stoomboot tot motorboot omgebouwd. Tot betaling aangespro-

---

⁴⁹⁹ Ph.A.N. Houwing, 'Rechtsverwerking', Preadvies uitgebracht door mr. Ph.A.N. Houwing oud-raadsheer in de Hoge Raad der Nederlanden. Ter behandeling in de Algemene Vergadering van de Broederschap der Candidaat-Notarissen op vrijdag 17 mei 1968, p.27. Hierna: Houwing.

⁵⁰⁰ Houwing, p. 1 en 2.

⁵⁰¹ HR 14 november 1952, *NJ* 1953, 135 (nt. D.J.V.); Houwing, p. 28–30 en Tjittes, *Rechtsverwerking*, p. 9-10.

ken stelde De Oude, dat de ombouw ondeugdelijk was geweest. Maaskant voerde hiertegen aan, dat De Oude zijn recht uit wanprestatie had verwerkt doordat hij van het aanbod van Maaskant om de boot te reviseren geen gebruik had gemaakt. Het Hof had het beroep op rechtsverwerking verworpen. Het volstond daartoe met te overwegen, dat ‘deze feiten nu onder de gegeven omstandigheden uitsluiten dat De Oude had verwerkt zijn recht om de ondeugdelijkheid van het werk in te roepen en op grond daarvan betaling te weigeren’. Het arrest van het Hof was niet bijzonder duidelijk in zoverre het beroep op rechtsverwerking verworpen werd zonder dat blijkt hoe het Hof dat beroep had opgevat. Vandaar dat de Hoge Raad het cassatiemiddel met een tweeledige overweging afwees:

‘ dat voorzover in dat beroep op rechtsverwerking opgesloten zat, dat De Oude stilzwijgend van zijn rechten heeft afstand gedaan, het Hof op feitelijke, en dus in cassatie onaanastbare gronden, heeft vastgesteld, dat zulks niet het geval is, en, voorzover in dat beroep opgesloten lag, dat de goede trouw onder de gegeven omstandigheden De Oude verbood zijn rechten te doen gelden, het Hof zonder miskennis van art. 1374 B.W. op de in het arrest vermelde gronden, deze stelling kon verwerpen.’

De aanvaarding door de Hoge Raad in dit arrest van de beslissing van het Hof dat in het gegeven geval de goede trouw het doen gelden van het in het geding zijnde recht niet verbood, hield duidelijk in, dat wel degelijk aan de goede trouw zodanige werking *kan* toekomen. Door latere arresten werd de juistheid van deze lezing bevestigd⁵⁰². Overigens was dit standpunt in de jurisprudentie van de HR niet volkomen nieuw, de HR sprak sindsdien slechts telkens met zoveel woorden van rechtsverwerking. In elk geval was als regel van geldend recht te beschouwen, dat een recht door verwerking tenietging, als tengevolge van een gedraging van de rechthebbende zelf uitoefening van het recht in strijd met de goede trouw was.

Eén punt stond voorop volgens Houwing: verwerking van een recht is voor de rechthebbende een verlies zonder tegenprestatie, voor de schuldenaar is zij ten aanzien van contractuele rechten een ontslag uit gebondenheid aan het gegeven woord; dat is voor de vraag wanneer de goede trouw zich tegen uitoefening van een recht verzet, van doorslaggevende betekenis. De vraag wat de goede trouw eist is niet te beantwoorden met behulp van algemene regels, het antwoord op die vraag wordt in elk afzonderlijk geval door de bijzondere omstandigheden bepaald⁵⁰³.

---

⁵⁰² Houwing, p. 29, het betreft de arresten : HR 2-11-1956, *NJ*. 1957, 124, nt. L.E.H.R., HR 11-11-1960, *NJ*. 1960, 599, HR 23-12-1960, *NJ*. 1960, 225, HR 3-5-1963, *NJ*. 1964, 486 en HR 22-11-1963 *NJ*. 1964, 2.

⁵⁰³ Houwing, p. 32.

Rechtsverwerking kan naar de mening van Houwing het gevolg zijn van diverse gedragingen, waarvan hier drie voorbeelden volgen. De schuldeiser verwerkt zijn recht, doordat hij naliet de schuldenaar binnen zekere tijd te doen weten, dat de verrichte prestatie ondeugdelijk was met als gevolg, dat de goede trouw zich er tegen kon verzetten dat hij de uit ondeugdelijkheid voortvloeiende rechten uitoefende. Voor rechtsverwerking is niet voldoende, dat de verplichte vertrouwd heeft, het vertrouwen moet gerechtvaardigd zijn geweest en het vertrouwen moet aan de rechthebbende zijn toe te rekenen. Verder moet de schuldenaar, doordat hij in vertrouwen heeft gehandeld, in een ongunstiger positie zijn gekomen dan hij zonder dien zou zijn geweest⁵⁰⁴.

Een ander voorbeeld van rechtsverwerking betreft de situatie waarin de precontractuele verhoudingen door de goede trouw worden beheerst in die zin, dat elke partij maatregelen neemt binnen redelijke grenzen om te voorkomen, dat hij onder invloed van onjuiste veronderstellingen zijn toestemming geeft. Zonder die maatregelen kan de goede trouw meebrengen dat hij zich niet met vrucht op dwaling kan beroepen⁵⁰⁵.

Een derde voorbeeld van rechtsverwerking betreft gedragingen, die in betrekking staan tot het ontstaan van een recht. Gedragingen van de gerechtigde met betrekking tot het ontstaan van een recht kunnen maken, dat, al zijn alle voorwaarden voor het ontstaan van het recht vervuld, de gerechtigde door uitoefening van dat recht in strijd handelt met de goede trouw. Hij behoort het door die gedragingen verkregen recht niet uit te oefenen. Een mooi voorbeeld van een recht, waarvan de uitoefening in strijd is met de goede trouw in verband met de gedragingen terzake van het ontstaan van het recht is te vinden in het arrest van de HR van 20 juni 1924⁵⁰⁶: de directeur van een NV, door deze aangesproken tot schadevergoeding wegens anti-statutaire handelingen, beriep zich op de hem voor zijn beheer verleende décharge. Terecht was geoordeeld, aldus de HR, dat de goede trouw meebracht dat hij zich hierop niet kon beroepen, nu die handelingen hem als verzwegen verweten mochten worden⁵⁰⁷.

Schoordijk wijdde zijn afscheidscollege aan de plaats van rechtsverwerking in het Nederlandse recht, ook hij onderstreepte dat rechtsverwerking en afstand van recht verschillende categorieën zijn⁵⁰⁸. In zijn visie stoelt rechtsverwerking op contrair gedrag, iemand die een bepaalde houding aanneemt dient rekening te houden met het feit, dat anderen hun leven daarnaar inrichten. Zo'n houding

---

⁵⁰⁴ Houwing, hoofdstuk IV, paragraaf 3.

⁵⁰⁵ HR 15-11-1957, *NJ* 1958, 67 (nt. L.E.H.R.); Houwing, p. 56 – p. 59.

⁵⁰⁶ *NJ* 1924, 1107, W. 11259.

⁵⁰⁷ Houwing, p. 86.

⁵⁰⁸ H.C.F. Schoordijk, *Rechtsverwerking* College op 6 december 1991 gegeven in de aula van de Katholieke Universiteit Brabant, bij zijn afscheid als hoogleraar in het burgerlijk en handelsrecht, p. 33-35.

rechtvaardigt het verval van rechten, maar ook het verspelen van wilsrechten op nietigheid, ja zelfs verval van een beroep op nietigheid. Rechtsverwerking vindt haar grondslag in de goede trouw en wel als factor van interpretatie. Vraag blijft wanneer de goede trouw meebrengt, dat partijen op grond van een bepaald gedrag een beroep op de wet of het recht onaanvaardbaar vinden. Welk gedrag rechtsverwerking rechtvaardigt moet van geval tot geval worden onderzocht. Elk menselijk gedrag moet de toets van normen van maatschappelijke betamelijkheid, goede trouw of de algemene beginselen van behoorlijk bestuur kunnen doorstaan. Dit wijst er in de opvatting van Schoordijk op, dat er recht is dat boven de wet staat, een soort natuurrecht nieuwe stijl.

In zijn Rotterdamse rede⁵⁰⁹ bracht Winkel de spreuk *lis infitiando crescit in duplum*⁵¹⁰ in verband met een andere spreuk namelijk *non venire contra factum proprium*, inhoudende het verbod in te gaan tegen eigen handelen⁵¹¹. Bij de verhandelingen over het leerstuk van de rechtsverwerking wordt de laatste spreuk regelmatig vermeld. Winkel wees erop, dat in het Romeinse recht in elk geval sinds de invoering van de *exceptio doli*⁵¹² (69 voor Christus) de aandacht voor ongeschreven normen van behoorlijkheid toenam. Ook het belang van de *bona fides* nam toe, waarbij hij een parallel onderscheidde met ontwikkelingen van het Nederlandse privaatrecht, waarin ook de rol van de goede trouw steeds groter werd.

Tjittes merkt op⁵¹³, dat in de oudere rechtspraak van het begin van de vorige eeuw rechtsverwerking meestal werd geconstrueerd als afstand van recht, althans een gerechtvaardigd vertrouwen van de debiteur daarop. Deze rechtspraak heeft destijds in de literatuur stevige kritiek ondervonden. In de rechtspraak werd tot 1952 vastgehouden aan de leer van de stilzwijgende afstand van een recht. In de jaren zestig lieten lagere rechters soms de grondslag in het midden, maar als naar aanleiding van een klacht in cassatie de HR de keus werd gelaten tussen beide gronden dan koos hij voor de beperkende werking van de goede trouw⁵¹⁴. Uiteraard kan een gedraging van de rechthebbende er toe leiden, dat de wederpartij zowel in het vertrouwen is gebracht dat het recht niet meer be-

---

⁵⁰⁹ L.C. Winkel, *Themis en Clio, bondgenoten of vijanden? Een beschouwing over waarheid in recht en geschiedenis*, rede gehouden bij de openbare aanvaarding van het ambt van gewoon hoogleeraar in de Historische Ontwikkeling van het Recht aan de Erasmus Universiteit te Rotterdam op 13 januari 1994, p. 15-17.

⁵¹⁰ In vertaling van Winkel: *de rechtsstrijd verdubbelt in waarde wanneer de gedaagde ontkent*.

⁵¹¹ Zie hierover Houwing, p.66. Hij spreekt van een algemene regel, speciaal in Duitsland en Engeland, die ook in Nederland in de praktijk aan een beroep op rechtsverwerking ten grondslag lijkt te liggen.

⁵¹² Zie hierover R. Feenstra, *Inleidende hoofdstukken betreffende de romeinsrechtelijke grondslagen van het Nederlands privaatrecht*, Leiden, 1978, p. 301.

⁵¹³ R.P.J.L.Tjittes, *Rechtsverwerking*, p 1.

⁵¹⁴ HR 22 november 1963, NJ 1964, 2.

staat, als dat hij benadeeld wordt door het gedrag van de rechthebbende. Elementen die vaak in verband worden gebracht met rechtsverwerking zijn: tijdsverloop, kennis van het recht, verwijtbaarheid en nadeel. De basis voor rechtsverwerking is te vinden in een gedraging van de rechthebbende en de bijkomende omstandigheden. Onder een dergelijke gedraging is zowel een doen als een nalaten begrepen. Het is het tegenstrijdige gedrag van de rechthebbende die de wederpartij in een dusdanige positie brengt, dat geconcludeerd wordt dat de rechthebbende naar redelijkheid en billijkheid geen beroep meer kan doen op zijn rechten.

Uit de bovenstaande literatuur zijn de volgende hoofdlijnen af te leiden. Voorop staat dat er sprake is van een rechtsverhouding waarin partijen tot elkaar staan, die wordt beheerst door de goede trouw. Partijen moeten daarmee rekening houden én met de gerechtvaardigde belangen van de tegenpartij. Voor rechtsverwerking is het niet voldoende, dat de schuldenaar vertrouwd heeft, het vertrouwen moet ook gerechtvaardigd zijn geweest en het vertrouwen moet aan de rechthebbende zijn toe te rekenen. Verder moet de schuldenaar, doordat hij vertrouwd heeft, in een ongunstiger positie zijn gekomen dan hij zonder dien zou zijn geweest. Rechtsverwerking komt voort uit contrair gedrag van iemand die een bepaalde houding aanneemt maar daardoor het verval van zijn rechten kan bewerkstelligen, onder andere als anderen hun leven inrichten op grond van zijn houding. Overigens is de vraag welk gedrag rechtsverwerking oplevert van geval tot geval te onderzoeken.

7.2 Rechtsherstel en rechtsverwerking

In deze paragraaf komt de vraag aan de orde in welke gevallen er sprake was van rechtsverwerking in de jurisprudentie van het rechtsherstel uitgaande van de beginselen van de redelijkheid en billijkheid.

De rechtsverhoudingen bij het rechtsherstel van onroerende goederen betreffen meestal de volgende partijen:

- A de oorspronkelijke eigenaar en degeen/de instelling die hem van zijn onroerend goed beroofden
- B de eerste oorlogskoper en degeen/instelling die het onroerend goed geroofd hadden
- C (eventueel) de eerste oorlogskoper en opvolgende koper
- D de opvolgende koper en derde koper (enzovoorts tot degeen die na de bevrijding het onroerend goed in bezit had)
- E laatste oorlogskoper of beheerder tot oorspronkelijke eigenaar

Voor al deze rechtsverhoudingen geldt, dat zij in het kader van het rechtsherstel onderworpen werden aan de toets van de redelijkheid en billijkheid, wat tot gevolg kon hebben dat één van de partijen een recht had verwerkt. Hierbij gold

als regel dat de oorspronkelijke eigenaar – uitzonderingen daargelaten – zijn eigendom terugkreeg en dan ook meestal zijn recht niet had verwerkt, ten aanzien van de overige partijen moest dat van geval tot geval onderzocht worden.

De oorlogskopers konden onderling vorderingen op elkaar hebben, omdat één van de kopers van mening was te goeder trouw het onroerend goed gekocht te hebben en om die reden zijn ‘schade’ wenste te verhalen op zijn voorganger, wat in het kader van de regresacties hierna aan de orde zal komen. De makelaars komen in de regel niet in beeld, omdat zij meestal slechts bemiddelaar waren. Een enkele keer is ook een notaris in het geding geroepen, omdat hij een verkeerde voorstelling zou hebben gegeven van de herkomst van een pand⁵¹⁵.

De positie van de hypotheekbanken is in dit kader van groter gewicht, omdat zij na het rechtsherstel het onderpand van hun geldlening verloren en slechts een persoonlijke vordering overhielden op de oorlogskoper. Konden zij in een dergelijk geval hun lening direct terugvorderen of hadden zij dat recht verwerkt? De vraag of er van rechtsverwerking kan worden gesproken in de rechtsverhouding tussen een oorlogskoper en de oorspronkelijke eigenaar betrof in de regel slechts nevenvorderingen, omdat het herstel in de eigendom via het rechtsherstel aan de orde kwam.

In het register rechtsherstel van de eerste en de tweede jaargang van *Na-oorlogsche Rechtspraak* zijn vijf uitspraken opgenomen⁵¹⁶ onder het trefwoord rechtsverwerking. De volgende casus⁵¹⁷ bevat een goed voorbeeld van rechtsverwerking. De requestrant had zijn recht verwerkt, omdat hij:

“ na de bevrijding, de onder de bezettingstijd tot stand gekomen huurovereenkomst opzettelijk heeft laten voortduren, in October die overeenkomst heeft opgezegd, maar ook daarna zich heeft accoord verklaard met voortzetting der huur door geresquesteerde en daarvoor huur heeft ingevorderd”

en hij daarom:

“ geacht moet worden die oorspronkelijk nietige huur te hebben bekrachtigd, zoodat hij thans naar Ons aanvankelijk oordeel niet meer gerechtigd is de nietigverklaring op grond van art. 23 E 100 te vorderen, zoodat hij niet ontvangen kan worden in zijn vordering om bij voorraad in het bezit gesteld te worden van het litigieuze pand of een deel daarvan”.

⁵¹⁵ Zie paragraaf 4.6.2 van Hoofdstuk IV, AR Den Haag, 23 april 1953, R VIII, 53/366. In het Notarisarrest, HR 6 april 1883 (W. 4901), ontkende de Hoge Raad, dat er een wettelijke verplichting voor de notaris bestond bij openbare verkoop de koper in te lichten aangaande het al of niet bestaan van bevoorrechte schulden, waarvan de verkoper gehouden is opgave te doen. Ook de artikelen 1 en 18 van de Wet op het Notaris-ambt verplichtten daartoe niet.

⁵¹⁶ NOR II, nos. 421, 544, 552, 567 en 638. Nummer 544 (Loof/Poons) is eerder ter sprake geweest in de paragraaf over schijnovereenkomsten, § 5.2.12.

⁵¹⁷ Vz. AR Arnhem, 28 september 1946, NOR II no. 567.

Door de indruk te wekken in te stemmen met de huurovereenkomst had de verzoeker in de ogen van de Voorzitter zijn recht verwerkt alsnog de huurovereenkomst nietig te laten verklaren.

7.2.1 Oorlogskoop in overleg met de eigenaar

Een rechtsverhouding tussen oorlogskoper en eigenaar die regelmatig voorkwam betrof de situatie waarin de oorlogskoper beweerde, dat hij in overleg met de eigenaar het perceel zou hebben gekocht⁵¹⁸. Het was in zo'n situatie van doorslaggevende betekenis vast te stellen hoe geloofwaardig de beweringen van partijen waren om al dan niet tot rechtsherstel te komen. Had de eigenaar zijn recht verwerkt om zijn perceel terug te krijgen of had hij bij de tegenpartij het vertrouwen gewekt, dat zijn recht niet meer bestond. Getuigenverklaringen waren in deze zaken van doorslaggevend belang voor de Afdeling Rechtspraak. Van een dergelijke zaak volgt hierbij een voorbeeld⁵¹⁹ :

“ dat de notaris-bemiddelaar terzake heeft voorgesteld, dat verzoeker q.q. van geresquesteerde Dierdorp zal ontvangen . . . . .het in onderling overleg of door arbitrage nader vast te stellen netto-saldo der door Dierdorp ontvangen huren, verminderd met lasten en onderhoudskosten;

O. dat evenwel de verweerder Dierdorp zich heftig verzet tegen deze wijze van verrekenen, welke hij niet acht te zijn overeenkomstig redelijkheid en billijkheid wijl daarbij wordt voorbijgezien, dat hij gemelde percelen heeft gekocht op het uitdrukkelijk verzoek van bovenbedoelde Mozes Franken, waarbij uitdrukkelijk tussen hen werd overeengekomen, dat na de oorlog de percelen in eigendom aan Mozes Franken zouden terugkeren tegen kostprijs van hem, verweerder Dierdorp, een en ander tussen hen alsdan nader te regelen, op basis van welk beweren hij de in het in hoofde dezes vermelde proces-verbaal van zwaarigheden vervatte voorstellen terzake van die verrekening en haar effectueering heeft gedaan; enz.

O. dat uiteraard de beslissing op dit feitelijke geschilpunt van partijen van belang kan zijn voor de regeling van te verlenen rechtsherstel. . . .

O. dat, waar mitsdien het door de verweerder Dierdorp aangeboden bewijs door getuigen is ter zake dienende, hij tot leveren daarvan kan worden toegelaten; enz.”

Bij de einduitspraak werd overwogen, dat :

⁵¹⁸ Zie: R III, p. 213 – 215 en R V, p. 752 – 758.

⁵¹⁹ Kamer Den Haag, 6 maart 1948 (tussenuitspraak) en 16 juli 1948, R III, p. 215.

*“...in de eerste plaats zal moeten worden beantwoord de vraag, of het bewijs is geleverd, dat de percelen door Dierdorp zijn gekocht op verzoek van Mozes Franken bijwege van bewaring tegen de Joodsche maatregelen met de bedoeling dezelve na beëindiging van de oorlog tot Franken te doen terugkeren en eerst na bevestigende beantwoording van die vraag dient te worden onderzocht of daarbij terzake tussen Franken en Dierdorp een afspraak of overeenkomst is getroffen omtrent de aan die terugkeer te verbinden gevolgen;
O. dat de Raad partij Dierdorp in dat hem opgelegd bewijs niet geslaagd acht; enz.”*

Op grond van deze casus wordt duidelijk, dat Dierdorp zijn recht had verwerkt op een regeling van het rechtsherstel zonder verrekening van inkomsten verminderd met de lasten en de onderhoudskosten, omdat hij er niet in was geslaagd te bewijzen dat hij in de eerste plaats de percelen had gekocht om de anti-joodse maatregelen te omzeilen en indien dat het geval was in dat kader ook een afspraak was gemaakt over de geldelijke gevolgen van het rechtsherstel. Een voorbeeld waarin de koop in stand werd gelaten tussen de oorspronkelijke eigenaar en de koper, die beweerde in overleg met deze eigenaar het perceel gekocht te hebben volgt hieronder. Uit de motivering blijkt, dat dit het geval was op grond van de zeer bijzondere omstandigheden, waaronder de koop tot stand kwam⁵²⁰:

*“O. dat de Raad op grond van de verklaring van getuige E., in verband met de verklaringen van de getuigen R. en S. bewezen acht, dat voormelde verkoop inderdaad op voorstel van nu wijlen J. en in ieder geval met haar toestemming is geschied; dat vorenbedoelde verklaringen naar 's Raads oordeel niet ontzenuwd worden door de verklaring van getuige L. omdat, hoezeer uit die verklaring valt af te leiden, dat nu wijlen J. in het algemeen wars was van het verlenen van enigerlei medewerking aan verkopen harer eigendommen door de vijand, het aannemelijk te achten is, dat zij vanwege de bijzondere omstandigheden van het geval, met name het grote belang, dat A. bij de aankoop had vanwege te duchten aankoop door een concurrent ten deze een uitzondering op haar algemene gedragslijn heeft gemaakt;
O. dat mitsdien, mede gelet op de noodtoestand in economisch opzicht, waarin A. door de op handen zijnde verkoop van het bij hem in gebruik zijnde perceel dreigde te geraken, hij geacht moet worden bij de aankoop van voormeld perceel te goeder trouw te zijn geweest;
Dat derhalve, waar ten deze, zoals ook alle partijen aannamen, niettemin plaats is voor rechtsherstel, dat rechtsherstel in beginsel dient te geschieden overeenkomstig de destijds tussen nu wijlen J. en A. gemaakte afspraak t.w. na de bevrijding teruggave van het litigieuse perceel tegen betaling door nu wijlen J. aan A. van de destijds door A. bestede koopprijs;*

---

⁵²⁰ RV, p. 753–754, Kamer Amsterdam, 6 maart 1950.

O. echter dat, waar enerzijds A. door de aankoop van destijds in niet onbelangrijke mate gebaat moet worden geacht en anderzijds de erven J. door het verloop van zaken ongetwijfeld schade geleden hebben, het redelijk en billijk voorkomt, dat de verbeteringen, door A. aan het litigieuze perceel – overigens geheel op eigen risico en zonder overleg met de erven J. aangebracht – alsmede de destijds gemaakte makelaarskosten niet vergoed worden en de kosten van het rechtsherstel geheel ten laste van A. komen, enz. “

In de rechtsverhouding van A. tot (de erfgenamen van) J. is A. gebonden aan de afspraak die ten grondslag lag aan zijn aankoop van het litigieuze perceel, zodat hij het perceel moest leveren aan de erfgenamen tegen betaling van de koopprijs. De schade (gederfde huurinkomsten) werd gecompenseerd met de kosten van de verbetering die A. aan het perceel had aangebracht. De erfgenamen hadden niet hun recht verwerkt om het perceel terug te krijgen, maar A. had wel op grond van de redelijkheid en billijkheid zijn recht verwerkt op vergoeding van de aangebrachte verbeteringen, de gemaakte makelaarskosten en de kosten van het rechtsherstel.

7.2.2 Eis tot schadevergoeding voor hypotheekleningen

In de zaak Hirsch versus Sadée en de Centrale⁵²¹ stond de vraag centraal of aan Hirsch volledig terugbetaald moesten worden de door hem aan Sadée uitgeleende gelden tegen hypothecaire zekerstelling. De NGV had zich daarvan meester gemaakt en nadien was die vordering verkocht aan de Centrale. Aan de Raad was verzocht de verkoop en overdracht aan de Centrale nietig te verklaren en Sadée te verplichten het restant van de koopsom en de verschuldigde renten te betalen.

Het gaat hier om de rechtsverhouding van de Centrale tot Hirsch. Het verweer van de Centrale luidde dat deze ten aanzien van het beheer van hypothecaire vorderingen na de bevrijding aanvankelijk een afwachende houding had moeten aannemen en bezwaarlijk anders kon doen dan met het innen van renten en aflossingen door te gaan en dat de Centrale de gedupeerden in het algemeen niet kende en afwachten moest, of deze tot het vragen van rechtsherstel zouden overgaan, maar dat de Centrale, zodra de gedupeerden zich tot haar hadden gewend, geen bezwaar had gemaakt de nietigheid van de transacties te erkennen onder aanbod om de schade ieder voor de helft te dragen.

De Raad hield deze houding van de Centrale voor verklaarbaar, maar uit het gegeven betoog volgde tevens, dat de Centrale na de bevrijding niet onvoorwaardelijk de bedoelde rechtshandeling en de rechtsgevolgen daarvan als haar niet aangaande had beschouwd, wat hierdoor kon worden verklaard, dat het

---

⁵²¹ R V, no. 51 / 14, p. 43 – 46.

beheer van haar voormalig NSB–bestuur niet, zoals voor requestrante het optreden van haar Verwalter, op beroving van de Centrale gericht was geweest.

De Raad achtte onder deze omstandigheden geen termen aanwezig om de schade door requestrante en de Centrale gelijkelijk te doen dragen, als gold het twee partijen die beiden om rechtsherstel vroegen, maar de Raad achtte in het aangevoerde wel bijzondere redenen gelegen om, volgens het hier analogisch toepasselijke artikel 27, lid 3, E 100 de schadevergoeding te beperken tot drie vierde gedeelten van de door requestrante gederfde hoofdsom met renten. In de rechtsverhouding tussen requestrante en de Centrale had de laatste het recht verwerkt als gelijke te worden behandeld bij de afwikkeling van de schade gelet op haar handelen tijdens de oorlog en moest zij zich tevreden stellen met een vierde gedeelte van de ontvangen renten en aflossing van de hoofdsom, die zij had ontvangen als gevolg van de cessie.

7.2.3 Oorlogskoper zonder onderpand

Een casus waarbij rechtsverwerking een rol speelde betrof de situatie, dat de oorlogskoper na afstand van zijn onroerend goed aan de oorspronkelijke eigenaar geen onderpand meer bezat voor zijn hypothecaire lening met zijn hypotheekbank. De Afdeling Rechtspraak, kamer Den Haag, oordeelde over deze situatie als volgt in haar uitspraak van 27 november 1947⁵²².

De Centrale Arbeiders Verzekerings– en Depositobank had als enige bezwaren aangevoerd tegen het te verlenen rechtsherstel, vrij van hypotheek, omdat zij of haar hypotheekrecht gehandhaafd wenste te zien of een schadevergoeding van de eigenares wenste te verkrijgen. Tussen de eigenares en de Centrale had nooit enige rechtsband bestaan.

De Centrale had gelden op hypotheek verstrekt aan de koper die van zijn kant het van de eigenares gekochte perceel hypothecair had belast. Hieruit volgde, dat na nietigverklaring van de koop de hypotheekhouder-schuldeiser verhaal zou hebben te zoeken op de hypotheekgever-schuldenaar, zonder dat hij het door hem geleden nadeel kon afwentelen op de rechtmatige eigenaar. Op de verkoop van het perceel, aldus de Kamer, waren de artikelen 23, 24 en 25 van E 100 van toepassing, zodat het achterwege laten van het door de eigenares gevraagde rechtsherstel onredelijk zou zijn. Dit moest krachtens artikel 28 tevens betekenen, dat het recht van hypotheek nietig werd verklaard, omdat de Centrale niet aannemelijk had gemaakt, dat zij haar recht te goeder trouw had verkregen, nu het haar bij de geldlening en de hypotheekvestiging bekend was geweest, dat het perceel uit joods bezit afkomstig was.

---

⁵²² R II, p. 607 – 608, NOR 1948 no. 1119. In *Rechtsherstel* staat hier een verkeerd nummer vermeld, namelijk 1169.

Na dit rechtsherstel behield de Centrale uiteraard haar vordering op de oorlogskoper. De eigenares diende na het rechtsherstel haar vorderingen die zij tegen de NGV kon doen gelden af te staan aan de koper. In deze casus verkreeg de Centrale wel een eerste pandrecht op deze vorderingen, nu zij geen door hypotheek gedekte vordering meer had.

De rechtsverwerking waarvan hier sprake is heeft betrekking op de rechtsbetrekking van de oorlogskoper met de Centrale. Een rechtsbetrekking die naar aangenomen mag worden werd beheerst door de redelijkheid en billijkheid. Bij het wegvallen van het onderpand mocht de hypotheekhouder de uitstaande som in de regel in één keer terugvorderen, maar het is nu juist in situaties als in deze casus de vraag of een dergelijk beroep op het contract geen onredelijke verzwa- ring van de positie van de tegenpartij opleverde. Beide partijen hadden het risico aanvaard, dat zij na de oorlog in de problemen zouden komen bij een te verlenen rechtsherstel, de koper verloor zijn perceel en bleef zitten met een schuld en de Centrale had een lening uitstaan die niet meer gedekt werd door een onderpand. Is de stelling juist, dat de Centrale het recht had verwerkt haar vordering in één keer op te eisen? De Afdeling Rechtspraak schijnt dat te bevestigen door te be- palen dat dergelijke geldleningen niet in één keer opeisbaar waren⁵²³. Naar mijn mening is inderdaad sprake van rechtsverwerking. In de situatie waarin een ko- per van een onroerend goed zijn perceel moest afstaan op grond van verleend rechtsherstel heeft een hypotheekhouder-schuldeiser zijn recht verwerkt op aflossing in één keer van de lening, omdat hij in dezelfde mate had geprofiteerd van de oorlogsomstandigheden en er ook kennis van had of had behoren te heb- ben, dat een dergelijk profijt na de nederlaag van de bezetter verloren kon gaan. De overeenkomst van geldlening met hypotheek diende op grond van de rede- lijkheid en de billijkheid uitgevoerd te worden en de koper mocht er daarom op vertrouwen, dat zijn schuldeiser na het rechtsherstel niet tot direct opvorderen van de gehele uitstaande verschuldigde geldsom zou overgaan, op deze wijze zou het beroep op het contract een onredelijke verzwa- ring van de positie van de koper betekenen.

Het volgende oordeel van de Afdeling Rechtspraak bevestigt dat de redelijkheid en billijkheid inderdaad vereisten dat niet kon worden overgegaan tot het opei- sen van de uitstaande geldsom in één keer :

“ Bepaalt dat de nietigverklaring van het in voormeld proces-verbaal van zwa- righe- den omschreven recht van hypotheek geen grond mag zijn voor het terstond opei- baar worden van het gehele restant van de schuld terzake waarvan dat recht van hy- potheek is gegeven en voor het vorderen van de extra-rente, boeten of kosten. Bepaalt, dat een thans eventueel bestaande achterstand in de betaling van rente en aflossing op voormelde schuld door A. en B. zal kunnen worden aangezuiverd tot

⁵²³ Zie bijvoorbeeld de uitspraken genoemd in R V p. 410 – 413.

*uiterlijk 1 september 1949 zonder dat deze achterstand gedurende die termijn aan de Landelijke Hypotheekbank recht zal geven op algehele aflossing of op het verdienen van extra-rente, boeten of kosten”.*⁵²⁴

Interessant is de overweging van de Amsterdamse Kamer in de uitspraak van 5 oktober 1949⁵²⁵ dat er aanleiding was partij A. te ontlasten van de boete, welke door hem volgens de akte van geldlening en hypotheek bij te late betaling verschuldigd was, daar de instandhouding van het desbetreffende beding in casu onredelijk, immers voor partij A. onevenredig bezwarend zou zijn. Hier werd de toepassing van het betreffende beding onredelijk geacht, omdat het onevenredig bezwarend zou zijn, wat heel sterk doet denken aan de formulering die Houwing later hanteerde⁵²⁶ met betrekking tot de gedragingen die rechtsverwerking ten gevolge kunnen hebben, als de positie van de schuldenaar onevenredig wordt verzwaard.

7.2.4 Verkopten op grond van artikel 1223, lid 2, BW⁵²⁷

Een bijzondere groep vormen de verkopen in de oorlogstijd op grond van artikel 1223, lid 2, BW waaraan in *Rechtsherstel* apart aandacht werd besteed⁵²⁸. In deze groep is sprake van wanprestatie door de eigenaar, omdat hij gedurende enige tijd niet meer voldeed aan zijn verplichtingen aan de hypotheekbank. In de regel betreft het joodse eigenaren die door de maatregelen van de bezetter niet meer in staat waren aan hun verplichtingen te voldoen. De redactie van *Rechtsherstel*⁵²⁹ wees erop, dat voorstanders van de rechtsgeldigheid van dergelijke verkopen op veilingen erop wezen, dat de hypotheekhouder zijn verkooprecht uitoefende krachtens bepalingen van het Nederlandse recht en onherroepelijke volmacht van de eigenaar zelf. Volgens hen had een hypotheekhouder er niets mee te maken waarom de betalingen van rente en aflossing achterwege bleven. Verder zouden de kopers van de onderpanden te goeder trouw de eigendom hebben verkregen, omdat de beherende Duitse instantie bij de verkoop uitgeschakeld werd. Hiertegen werd aangevoerd, dat de Duitse instanties op deze

⁵²⁴ R V, p. 411, uitspraak Kamer Amsterdam van 14 februari 1949. Zie ook de uitspraak van dezelfde Kamer van 4 april 1949, R V, 411-412.

⁵²⁵ R V, p. 412.

⁵²⁶ Houwing, p.69 e.v.

⁵²⁷ Artikel 1223, lid 2, BW luidde: “*Het staat echter den eersten hypothekairen schuldeischer vrij om, bij het vestigen der hypotheek, uitdrukkelijk te bedingen dat, bij gebreke van behoorlijke voldoening der hoofdsom, of van de betaling der verschuldigde renten, hij onherroepelijk zal zijn gemaagtigd het verbonden perceel in het openbaar te doen verkoopen, ten einde uit de opbrengst te verhalen zoo wel de hoofdsom als de renten en de kosten. Dit beding zal op de openbare registers moeten worden aangeeteekend, en zal de veiling moeten plaats hebben op de wijze als bij artikel 1255 is voorgeschreven.*”

⁵²⁸ R III, p. 174–182 en R V p. 568–573.

⁵²⁹ R III, p.174.

wijze hun verkopen gecamoufleerd zouden hebben. Zouden zij bij verkoop een te lage prijs verwachten, dan konden zij de betalingen van rente en aflossing stopzetten om daardoor de eerste hypotheekhouder te dwingen het onderpand te doen veilen, zodat een hogere opbrengst bereikt kon worden. Het zwichten van de hypotheekhouders voor dergelijke manipulaties van de Duitse instanties zou niet getuigen van een goede Nederlandse houding en daardoor zou het redelijk en billijk geacht moeten worden dat de Raad voor het Rechtsherstel zou ingrijpen, tot zover de weergave in Rechtsherstel.

In verschillende uitspraken, waarin over dit geschilpunt beslist werd, was duidelijk dat de Afdeling Rechtspraak de feitelijke omstandigheden, waardoor de hypotheekhouders zich hadden laten beïnvloeden van groot belang achtte. De hypotheekhouder kon zijn recht om over te gaan tot veiling van het onderpand verwerkt hebben door in te geringe mate of in het geheel niet rekening te houden met de positie waarin de eigenaar verkeerde. De Afdeling Rechtspraak onderzocht dan die vraag om te kunnen beslissen of al dan niet tot rechtsherstel overgegaan kon worden. De Afdeling kwam tot verschillende uitkomsten als gevolg van de interpretatie van de feitelijke omstandigheden. De conclusie die de Afdeling Onroerende Goederen in december 1948 verbond aan de jurisprudentie van de Afdeling Rechtspraak luidde, dat de laatste langzamerhand had ingezien, dat de eis, dat de kopers op de veiling zich volledig op de hoogte moesten stellen van de redenen die de hypotheekhouder ertoe hadden gebracht tot veiling krachtens artikel 1223, lid 2, BW over te gaan, onredelijk was en dat de gevolgen van de eventueel voortijdige of onnodige veiling geheel door de executerende hypotheekhouder gedragen moesten worden⁵³⁰. Deze conclusie bevestigde de Afdeling Onroerende Goederen nog eens in de aflevering van *Rechtsherstel* van december 1950.

In de uitspraak van de Kamer te Amsterdam van 17 november 1947 oordeelde deze, dat het verweer van de hypotheekhouder, de Spaarbank, niet gevolgd kon worden. Zij stelde dat zij in 1944 in haar doen en laten niet vrij was, aangezien zij destijds onder beheer was gesteld van de Commissaris voor niet-commerciële verenigingen en stichtingen, die in 1944 last had gegeven, dat de onderpanden, verbonden voor hypothecaire geldleningen verstrekt aan joodse debiteuren, waarvan de rente en aflossing niet werd betaald, verkocht moesten worden. De Kamer overwoog als volgt⁵³¹:

“ O. voorts, dat naar het oordeel van de Raad, de Spaarbank in september 1944 niet tot veiling had mogen overgaan, nu niet gebleken is, dat zij zelf in grote moeilijkheden zou zijn gekomen, indien zij ook ten opzichte van verzoekster's perceel niet aan-

⁵³⁰ R III, p. 182.

⁵³¹ R III, p. 175.

stonds gevolg had gegeven aan de opdracht tot verkoop, welk standpunt zij blijkbaar ten opzichte van andere Joodse percelen wèl heeft ingenomen;

O. bovendien, dat de Spaarbank niet heeft weersproken, dat de veiling-notaris aandrang op haar heeft uitgeoefend om de veiling uit te stellen, zodat onder de gegeven omstandigheden de Spaarbank zich terdege rekenschap had behoren te geven van het nadeel, hetwelk een veiling voor de Joodse eigenaresse met zich zou brengen;

O. dat zulks temeer klemt, nu de Spaarbank wist, dat het niet voldoen van rente en aflossing op de betreffende hypotheek geheel buiten de wens en zeker buiten de schuld van verzoekster had plaatsgevonden, immers dit verzuim ten volle voor rekening kwam van den over verzoekster benoemden Verwalter, die, niettegenstaande de inkomsten uit huur ruimschoots daartoe voldoende waren, met genoemde betalingen in gebreke bleef;

O. dat de Raad terzake van meergemelde handelwijze van de Spaarbank, haar goede trouw, opgevat in den zin van het Besluit Herstel Rechtsverkeer, dan ook niet aanvaardt, hetgeen in overweging dient te worden genomen bij de hierna te nemen beslissingen;“

De Kamer toetst de goede trouw van de hypotheekhouder aan de hand van de noodzaak al dan niet tot veiling over te gaan, in dit geval was daartoe geen reden al was het alleen al omdat de inkomsten uit huur voldoende waren om het verlies uit inkomsten van rentebetalingen en aflossing te compenseren. De Spaarbank had in de rechtsverhouding tot de schuldenaar in de gegeven omstandigheden het recht verwerkt tot een executoriale verkoop over te gaan. Verzoekster werd in de eigendom hersteld en de herinschrijving van de hypothecaire vordering van de Spaarbank werd bevolen.

De Afdeling Rechtspraak achtte rechtsverwerking afhankelijk van de omstandigheden waaronder destijds gehandeld was. Hierbij stelde de Afdeling Rechtspraak zich de vraag of partijen in hun onderlinge verhouding voldoende rekening hadden (kunnen) houden met elkaars belangen. De belangen van de eigenaar die door de oorlogsomstandigheden niet meer in staat was geweest aan zijn verplichtingen te voldoen te worden dienden daarbij te worden afgewogen tegen de belangen van de hypotheekcrediteur.

7.2.5 Goede trouw hypotheekhouder

In de hierboven⁵³² in een ander verband al besproken uitspraak van de Kamer te Amsterdam van 29 december 1947⁵³³ werd van belang geacht, dat de joodse partij een vertegenwoordiger had in bezet gebied en er gehandeld was in strijd met de hypotheekakte door een belangrijk deel van het onderpand te verhuren zonder toestemming van de hypotheekhoudster, de Spaarkas, en dat eveneens

---

⁵³² Zie § 5.5.4.

⁵³³ AR Amsterdam 29 december 1947, R III, p. 177 – 178. Zie ook NOR 1202, p. 325-327.

zonder toestemming een jaar huur vooruit was betaald en een ingrijpende verbouwing was aangebracht. Hierbij was ook nog gekomen, dat de assuradeuren de verzekering van het onderpand hadden opgezegd, omdat door de nieuwe huurder een café-bedrijf in het pand was geopend. De Spaarkas had derhalve overeenkomstig haar rechten gehandeld die haar waren gegeven bij de hypotheekovereenkomst toen zij tot opzegging van de hypotheek en vervolgens tot executie van het onderpand overging. Daarbij was, naar het oordeel van de Raad, geen sprake geweest van machtsmisbruik of een niet te goeder trouw uitvoeren van de hypotheekovereenkomst zoals de joodse partij aanvoerde:

“ O. dat in de eerste plaats en aanmerking genomen moet worden, dat ten tijde van de opzegging der hypotheek er nog geen sprake was van Duitse inmenging, de Joodse partij zich in Amerika bevond – toen nog geen vijandig gebied – terwijl van enige maatregelen betreffende de inbeslagname van Joodse vermogens nog niets bekend was;

O. dat na augustus 1941 bleek, dat de opbrengst van de verkoping – d.w.z. de overwaarde boven de hypotheekschuld – in handen van de Duitsers zou komen, de Spaarbank zich echter daardoor niet heeft laten weerhouden de executie van de hypotheek te doen doorgaan;

O. ten aanzien hiervan:

dat de Joodse partij hier te lande een vertegenwoordiger had in den persoon van voornoemden B. die door de rechtbank tot bewindvoerder over zijn vermogen was benoemd;

dat de belangen van de Joodse partij dus behoorlijk vertegenwoordigd waren, hetgeen ook gebleken is uit het feit dat B. met de Spaarkas overleg heeft gepleegd om de door het bombardement van 14 mei 1940 aan het onderpand veroorzaakte schade te herstellen en daartoe ook het een en ander heeft verricht;

dat echter ook deze zelfde B. met voorbijgaan van de Spaarkas twee der percelen heeft verhuurd, zich, zonder toestemming van de Spaarkas een jaar huur heeft laten vooruitbetalen en, eveneens zonder die toestemming de percelen van winkel tot café heeft laten verbouwen, althans dit heeft goedgevonden;

dat deze houding van de vertegenwoordiger van de Joodse partij vanzelfsprekend, de Spaarkas geen vertrouwen kon geven, maar hij bovendien nog de belangen van de Joodse partij geheel verwaarloosd heeft door – gelijk vaststaat – niets te doen om de opgezegde hypotheek af te lossen en zo nodig door een andere te vervangen of schoon hij over meer dan voldoende middelen van de Joodse partij beschikte, gelijk deze zelf stelt;

dat B. ook verder niet het minste overleg met de Spaarkas heeft gepleegd, als hoedanig niet beschouwd kan worden het een week voor de veiling, door tussenkomst van een notaris, protesteren tegen die veiling, daarbij trachtende de ene Duitse instantie tegen de andere uit te spelen;

O. dat de Raad op grond van dit alles van oordeel is, dat de Spaarkas de hypotheek opzeggende, tot executie overgaande en executerende, niets anders gedaan heeft,

dan gebruik maken van de haar toekomende rechten en – gezien de houding van de vertegenwoordiger van de Joodse partij – er haar geen verwijt van mag worden gemaakt, dat zij onvoldoende met de belangen van de Joodse partij rekening zou hebben gehouden;

De Kamer was dan ook van oordeel, dat het achterwege van ingrijpen in de gestelde rechtsbetrekkingen niet onredelijk was.

Wel maakte de Kamer een uitzondering voor wat betreft het punt, dat de Spaarkas niet was opgehouden met de executie, nadat zij uit de opbrengst van het verkochte al voldoende gekweten was. De verkoop van het derde pand beschouwde de Kamer als een onrechtmatige daad ten opzichte van de joodse partij.⁵³⁴

Uit het uitvoerige citaat uit de uitspraak van de Amsterdamse Kamer blijkt duidelijk aan welke eisen een beroep op rechtsverwerking bij de executie van onroerend goed tijdens de oorlog diende te voldoen. De goede trouw van de hypotheekhoudster werd vastgesteld, omdat zij door de handelingen van de vertegenwoordiger van de schuldenaar een goede grond had om tot executeren over te gaan. Bovendien was er nog geen sprake van Duitse inmenging, zodat de omstandigheden geleken op die welke ook in vreedstijd tot executie geleid zouden hebben.

Uit bovenstaande uitspraken blijkt, dat de Raad in een aantal gevallen zeker accepteerde, dat een partij door zijn houding zijn recht verwerkt had. Aan de hand van de feiten bepaalde de Raad of het in het gegeven geval aanleiding bestond om aan een partij geen beroep op zijn recht toe te staan, omdat hij dat door zijn houding verwerkt had. De vraag in hoeverre de herstelrechtspraak mede een rol heeft vervuld bij de ontwikkeling van dit leerstuk behandel ik in § 7.4.

7.3 Regresacties

Binnen het herstelrecht was de regresactie een actie die de betrokken partijen op elkaar hadden ten gevolge van verleend rechtsherstel. In de regel betrof het vordering van de oorlogskopers op elkaar. Het derde hoofdstuk van E 100 bevatte de wettelijke grondslag van de bovenstaande praktijk. Op grond van artikel 26 E 100 regelde de Raad bij de toepassing van de artikelen 23 en 24, met inachtneming van het bepaalde in de artikelen 27 tot en met 38⁵³⁵, tevens de gevolgen van de gehele of gedeeltelijke nietigverklaring, de gewijzigde vaststelling, de bepaling van de inhoud of de herleving van de inhoud van de rechtshandelingen. Eén en ander zowel tussen de daarbij direct betrokken partijen als tegenover

---

⁵³⁴ Zie hiervoor § 5.5.4

⁵³⁵ Voor de bespreking van de artikelen 27 tot en met 38 verwijs ik naar hoofdstuk IV, paragraaf 4.2.

derden. Hierbij moet bedacht worden, dat dit gebeurde met inachtneming van de hoofdregel van artikel 22 E 100, namelijk dat bij de toepassing van de bepalingen van hoofdstuk III E 100 de Raad oordeelde naar redelijkheid en billijkheid. De term tegenprestatie is in dit verband te onderscheiden van de term regresactie. De herstelde eigenaar was de tegenprestatie verschuldigd, als hij in de oorspronkelijke tijd voor zijn eigendommen een vergoeding had ontvangen. Hij diende zoveel mogelijk in de status quo ante hersteld te worden en om die reden mocht hij geen ‘winst’ toucheren en diende de ontvangen tegenprestatie terug te betalen. De Raad kon bij de teruggave van een zaak of recht waarvoor de eigenaar enige tegenprestatie had ontvangen bepalen, dat de teruggave gebeurde onder de voorwaarde, dat de eigenaar aan de Staat of aan degene van wie hij de zaak of het recht had ontvangen deze tegenprestatie (of een door de Raad te begroten bedrag ten hoogste ter waarde van hooguit de tegenprestatie) moest terugbetalen (artikel 27, lid 5, E 100 in de door F 272 aangepaste versie). Dienaangaande had de Afdeling Onroerende Goederen richtlijnen uitgevaardigd, de “*Richtlijnen voor de regelingen tot rechtsherstel, betreffende onroerend goed*”, waarin werd overwogen⁵³⁶:

“ De oude eigenaar zal dus bij de te treffen regeling deze ‘tegenpraestatie’, waarin verrekend hetgeen hem (b.v. aan netto-huuropbrengsten) bij het rechtsherstel toekomt, moeten fourneren. De nieuwe regeling van art. 27, lid 5, maakt het nu mogelijk, voor de bestemming van dit bedrag rekening te houden met de belangen van de nieuwe eigenaren en hun hypotheekhouders, ook waar deze, aangemerkt als te kwader trouw, hun eigendom, c.q. zakelijk recht moeten prijsgeven.

Art. 27, lid 5, zal b.v. als volgt kunnen worden toegepast:

In de gevallen, dat het perceel destijds met een hypotheek was bezwaard, kan de ‘tegenpraestatie’ in het algemeen worden betaald aan de nieuwe (bij doorverkoop: laatste) eigenaar, resp. diens hypotheekhouder, indien inmiddels een nieuwe hypotheek op het goed is gevestigd. Deze laatste kan immers naar redelijkheid en billijkheid in de eerste plaats op dit bedrag aanspraak maken.”

Naast de tegenprestatie was voor de regresacties artikel 30 E 100 van belang. Hierin stond, dat de Raad bepaalde, of en in hoeverre teruggave plaats zou vinden van de vruchten van zaken of de rechten, die op grond van het bepaalde in hoofdstuk III werden teruggegeven. Degene die voor de rechtshandelingen tijdens de bezetting zijn goede trouw aannemelijk kon maken⁵³⁷, behoefde de zaak of het recht waarvoor rechtsherstel was gevraagd niet terug te geven behoudens

⁵³⁶ RII, p. 514.

⁵³⁷ Goede trouw kon op grond van artikel 32, lid 2, E 100 slechts worden aangenomen, als deze door degenen die zich daarop beriepen aannemelijk werd gemaakt, de goede trouw werd niet verondersteld.

de uitzondering dat de zaak of het recht voor de eigenaar een aanmerkelijk grotere waarde bezat dan voor de bezitter. In dit laatste geval diende de eigenaar de door de Raad vast te stellen waarde van de zaak of het recht aan de bezitter te betalen.

In *Rechtsherstel* staan in de derde jaargang enige voorbeelden van regresacties. Het betrof regresacties van kopers van joods onroerend goed⁵³⁸. De redacteur achtte dit een geschilpunt dat de bemiddelaars de meeste moeilijkheden bezorgde. Het betrof de vraag, of de tegenwoordige eigenaar van joods onroerend goed de schade die hij leed door verlies van het pand bij rechtsherstel geheel of gedeeltelijk kon verhalen op zijn voorgangers in de eigendom. De Afdeling Onroerende Goederen had, vervolgde de redacteur, partijen en notarissen die zich om advies tot haar wendden er steeds op gewezen, dat de gevolgen van de nietigverklaring van de overeenkomsten naar redelijkheid en billijkheid geregeld moesten worden, zodat de feitelijke omstandigheden waaronder de overeenkomsten tot stand kwamen van belang waren voor het vaststellen van ieders aandeel in de schade. Naar het oordeel van de Afdeling Onroerende Goederen waren drie categorieën te onderscheiden:

A De eerste koper die rechtstreeks van de Duitse instelling kocht deed dit om het onroerend goed te "ariseren" en verkocht dit weer aan een derde omdat hij bij de aankoop niet de bedoeling had het perceel zelf te behouden,

B De eerste koper was onwetend op het gebied van onroerende goederen en kocht op advies van b.v. een makelaar. Na het tekenen van de voorlopige koopacte of het passeren van de notariële akte ontdekte hij, dat hij van een Duitse instelling had gekocht en verkocht het perceel weer zo spoedig mogelijk. Bij deze verkoop waarschuwde hij echter de koper, dat het perceel voormalig Joods bezit was en dat dit de reden was waarom hij het weer kwijt wilde.

C Zowel de eerste koper als de tweede wist, dat het Joods onroerend goed was, doch achtte dit geen beletsel om hierin handel te drijven en zij aanvaardden beiden het risico, dat aan deze transporten verbonden was.

De Afdeling Onroerende Goederen adviseerde om in het sub A gemelde geval aan de laatste eigenaar voor de gehele schade een regresactie op zijn voorganger toe te kennen, maar in het sub B gemelde geval slechts voor het bedrag, waarmee de eerste koper gebaat was, bijvoorbeeld doordat deze het onroerend goed wederom met winst verkocht had en om in het sub C genoemde geval beide kopers een gelijk aandeel in de schade te doen dragen.

Voor deze gedragslijn waren ten tijde van het publiceren van het artikel meerdere uitspraken van de Afdeling Rechtspraak voorhanden. Wel was de schrijver er zich van bewust, dat de onderscheiding in drie categorieën onvoldoende was om

---

⁵³⁸ R III, p. 147 – 151.

in alle geschillen een richtsnoer te zijn voor de schadeverdeling. Veel werd nog overgelaten aan het oordeel van de bemiddelaar. Dergelijke opmerkingen maken de benadering van de problematiek in november 1948 binnen de Afdeling Onroerende Goederen duidelijk.

Regresacties kwamen in de jurisprudentie van de Afdeling Rechtspraak met betrekking tot onroerende goederen bijna altijd aan de orde, wat heel begrijpelijk is, omdat de soms aanzienlijke schade voor rekening van (één van) de partijen moest komen. Het gerommel in de oorlog met onroerende goederen had grote vormen aangenomen. Toch kan ik mij voorstellen, dat op de hierboven vermelde wijze een zekere willekeur in de afhandeling van de regresacties kon ontstaan. De laatste koper in geval A had een regresactie voor het volle pond op zijn voorganger, als hij zijn pand moest teruggeven aan de oude eigenaar. Ik beschouw deze handreiking als niet meer dan een oplossing die alleen dan juist was als de laatste koper te goeder trouw was. Ook het resultaat van de regresactie bij de gevallen die onder B vallen lijkt mij niet volstrekt juist, immers om welke reden zou de onwetende koper gedisculpeerd worden als hem na het tekenen van het contract werd meegedeeld een besmette koop te hebben afgesloten? Enkel het punt dat hij de volgende koper meedeelde, dat het pand besmet was? Op deze wijze kon hij toch wel eenvoudig van het pand afkomen en daarbij slechts de winst die hij gederfd had verliezen. Dat in geval C beide kopers te kwader trouw de schade deelden is niet onbillijk.

Het ligt voor de hand, dat bij deze indeling niet alle denkbare gevallen aan de orde kwamen. Het toont aan, dat de Afdeling Onroerende Goederen de problematiek van de regresacties schematiseerde op basis van de jurisprudentie van de Afdeling Rechtspraak. De regresactie legt een belangrijke complicatie bloot bij het vinden van een voor alle partijen redelijke en billijke oplossing van het rechtsherstel van onroerend goed. In hoeverre zijn de Afdeling Onroerende Goederen en de Afdeling Rechtspraak er bij de afhandeling van de regresacties in geslaagd te bepalen op grond van redelijkheid en billijkheid – ook voor de opvolgende kopers gelet op hun houding in de oorlog – ieder het zijne te geven? In de oordeelsvorming van de Raad zijn soms aanduidingen te vinden van subjectieve aard. Dit laatste is een belangrijk punt van kritiek op de wijze waarop het rechtsherstel in Nederland vorm is gegeven. De uitvoering van E 100 door op dit punt aan onervaren rechters zou hun te veel de vrije teugel hebben gelaten waardoor de redelijkheid en billijkheid een te subjectieve inkleuring zouden hebben gekregen⁵³⁹. In de volgende paragraaf zal ik onderzoeken in hoeverre in het geval van regresacties de Raad de redelijkheid en de billijkheid toepaste en welke lijnen daarbij zijn te onderscheiden en in welke gevallen daarbij sprake was van een subjectieve inkleuring.

---

⁵³⁹ Veraart 2005, p. 88 – 89.

7.3.1 De beginselen bij het afwikkelen van regresacties

In de uitspraak van de Afdeling Rechtspraak, kamer te Den Haag, van 28 augustus 1951⁵⁴⁰ legde de Afdeling de beginselen vast, die de gevolgen van het te verlenen rechtsherstel met betrekking tot regresacties regelen, met name voor wat betreft de volgende punten:

I. welke partij of welke der partijen zal of zullen de consequenties hebben te dragen van hun optreden bij de reeks van transacties, welke met betrekking tot de onderwerpelijke percelen hebben plaatsgevonden, bij welke consequenties in de eerste plaats valt te denken aan door die partij of partijen dientengevolge geleden of te lijden schade ofwel verkregen voordelen;

II. zal aan de partij, welke zodanige schade heeft geleden dan wel een zodanig voordeel heeft verkregen zijn toe te kennen, onderscheidenlijk op te leggen, het recht, onderscheidenlijk de verplichting, die schade op één of meer der andere partijen te verhalen, onderscheidenlijk dat verkregen voordeel aan één of meer partijen te vergoeden?

III. bij bevestigende beantwoording van [e]én of beide vragen onder II, welke is dan de partij of welke zijn de partijen, op wie zodanige regresplicht is op te leggen onderscheidenlijk aan welke die vergoeding moet geschieden?

IV. naar welke beginselen zullen de bedragen der gepretendeerde schade moeten worden bepaald?

Ten aanzien van de eerste vraag stelde de Raad in deze casus als uitgangspunt de volgende feiten vast. Van der Zaag had de litigieuze percelen gekocht van de NGV in 1942, hij was daarmee de eerste oorlogskoper. De Raad verwees naar de omstandigheden waaronder die koop tot stand was gekomen en onder verwijzing naar de *Verordening betreffende het Joodsche Grondbezit* van 11 augustus 1941⁵⁴¹ kwam hij tot de gevolgtrekking, dat ten tijde van de aankoop van de percelen door Van der Zaag de beroving van de joden door de bezetter reeds in volle gang was en algemeen bekend was, althans kon zijn, dat die beroving op steeds groter schaal voortgang zou vinden. Eén en ander betekende, dat ieder, die zich niet wilde maken tot medeplichtige aan die praktijken met de uiterste nauwgezetheid de herkomst had na te gaan van objecten die hij dacht te kopen. Hierbij moest ook in aanmerking worden genomen, dat Van der Zaag zijn transactie had afgesloten met de NGV en voor die transactie toestemming vereist was vanwege de Rijkscommissaris. De Raad aanvaardde niet, dat Van der Zaag niet bekend was geweest met het notoire karakter van de door de bezetter gecreëerde instelling van de NGV noch dat het toestemmingsvereiste niet be-

---

⁵⁴⁰ AR Den Haag, 28 augustus 1951, R VI, no. 51/119, p. 321-332.

⁵⁴¹ Vo. 154/1941.

kend zou zijn geweest. Het optreden van Van der Zaag als tussenpersoon vermocht in zijn aansprakelijkheid geen verandering aan te brengen.

Ten aanzien van partij O.O.M.⁵⁴² gold hetzelfde als ten aanzien van partij Van der Zaag was overwogen met betrekking tot het gevaar en het risico, dat deze op zich nam bij transacties in de bezettingstijd. De omstandigheid dat deze partij later de percelen weer met verlies doorverkocht, waarmee zij beoogde de opvolgende kopers te waarschuwen, dat de percelen besmet waren, vermocht het odium van de verrichte aankoop niet op te heffen. Ten aanzien van de partijen Knols, Van der Vlugt, Schouten en Geerts gold evenzeer, dat zij aansprakelijk waren ten gevolge van het zich inlaten met de litigieuze panden op grond van de hierboven genoemde uitgangspunten. De slotsom was dat alle betrokken partijen en de geldelijke gevolgen van hun ingrijpen in de voortgezette schakel van de beroving van de verzoekster, partij Aptroot-van Dam, voor hun rekening hadden te nemen.

Ten aanzien van de beantwoording van de vraag II concludeerde de Raad, dat partijen die uit hun optreden voordeel hadden genoten niet in het rustig bezit daarvan konden worden gelaten, voorzover redenen van billijkheid en redelijkheid niet tot het tegendeel zouden leiden. De Raad vervolgde met de vraag of er termen bestonden op grond van redelijkheid en billijkheid af te wijken van de regel van het gemene recht dat de verkoper, ingeval van uitwinning, zelfs al mocht bedongen zijn dat hij tot generlei vrijwaring zou zijn gehouden, verplicht was de koopprijs terug te geven, tenzij de koper ten tijde van de koop het gevaar voor uitwinning mocht hebben gekend of de zaak op eigen bate en schade mocht hebben gekocht.

Vervolgens stelde de Raad vast welke partijen bij hun transacties winst hadden gemaakt en concludeerde hij, dat er geen grond bestond aan die partijen enige regresvordering toe te kennen. Van alle kettinkopers hadden alleen de O.O.M. en Geerts verlies geleden en er diende onderzocht te worden of aan deze partijen een regresvordering toekwam op één van de andere partijen of wel op hun onmiddellijke verkoper. De Raad overwoog dienaangaande, dat er:

“geen gronden bestaan om in beginsel de verkoper niet jegens zijn koper tot terug-gave van de koopprijs gehouden te oordelen, indien die koper tengevolge van de uitwinning schade lijdt; “

Op grond van deze overweging kwam alleen Geerts in aanmerking voor een regresactie, omdat onder hem bij het rechtsherstel de goederen waren uitgewonnen. Geerts pretendeerde een regresactie op de O.O.M. te hebben, omdat de partijen die de schakels vormden tussen de O.O.M. en Geerts (Van der Vlugt

---

⁵⁴² O.O.M. is de afkorting voor de Onderlinge Oorlogsschadeverzekeringsmaatschappij.

en Schouten) de hun bij aankoop toekomende actie tot levering hadden verkocht en gecedeerd en Geerts meende dientengevolge rechtstreeks gekocht te hebben van de O.O.M. Wel was hier sprake van tussenpersonen, maar de Raad achtte dat niet relevant in juridisch opzicht. Deze figuur deed zich in de praktijk veelvuldig voor, maar zowel de aankoop als de verkoop waren geheel op zich zelf staande overeenkomsten. De stelling van Geerts zou ook leiden tot onaantvaardbare gevolgen, omdat de tussenpersoon, die wellicht uit zijn transactie een voordeel had genoten in geen enkel opzicht jegens zijn koper voor de uitwinning had in te staan, terwijl omgekeerd de eerste verkoper, die op zijn aankoop, gevolgd door verkoop, verlies leed nog tot vrijwaring zou zijn gehouden jegens later in de schakel getreden kopers. De raad zag geen gronden noch in het algemeen noch bijzonderlijk ten aanzien van partij Geerts (de laatste oorlogskoper) of één der andere betrokkenen naar redelijkheid en billijkheid af te wijken van de regel:

“... de koper heeft een regresactie uitsluitend op zijn onmiddellijke voorganger;”

Aan partij Geerts werd in casu geen regres op de O.O.M. noch een andere partij toegekend naar analogie van artikel 1531 BW⁵⁴³. Geerts kende het gevaar van uitwinning bij het aangaan van de koopovereenkomst en had op eigen schade en bate gekocht.

De schade door de O.O.M. geleden stond geheel buiten het rechtsherstel en was niet een gevolg van het te verlenen rechtsherstel. Het verlies was immers terug te voeren op de aankoop van de in het geding zijnde panden en de daarop gevolgde verkoop. Dit zou evenzeer voor haar rekening dienen te blijven als het rechtsherstel van die panden achterwege bleef. Het betrof hier de risico's verbonden aan het normale handelsverkeer, immers de Raad sloot niet uit, dat het verlies verminderd met een eventueel saldo-rendement of vermeerderd met een nadelig saldo tengevolge van de exploitatie van de panden bepalend zou kunnen zijn voor de vaststelling van de som, die deze partij behoorde te worden toegekend uit door één of meer andere betrokkenen genoten winsten. Een aparte afweging maakte de Raad ten aanzien van de positie van de Landelijke die aan Geerts een hypothecaire lening had verstrekt. De Landelijke was niet op één lijn te stellen met de andere partijen, er bestonden geen termen de gevolgen die het handelen van de Landelijke in de bezettingstijd had gehad uit te doen strekken tot de door sommige partijen begeerde afwenteling op haar van door andere betrokkenen geleden of te lijden schade. Geerts bleef zitten met de geldlening die hij met de

---

⁵⁴³ Artikel 1531 BW luidde: *“De verkoper is, bij hetzelfde beding, in geval van uitwinning, gehouden den koopprijs terug te geven, ten ware de koper, ten tijde van den koop, het gevaar van uitwinning mogt gekend hebben, of de zaak op eigen bate en schade mogt hebben gekocht.”*

Landelijke had gesloten en de Landelijke verloor het zekerheidsrecht op de litigieuze panden.

Ter bepaling van het onderlinge regres somde de Raad de winsten casu quo de verliezen op die de partijen hadden geleden en vervolgde :

“ met betrekking tot de gehoudenheid te leggen op elke der partijen, welke uit haar optreden uitsluitend voordeel heeft behaald, tot het afdragen van die baten, ...naar redelijkheid en billijkheid aan die partijen dat voordeel niet kan worden gelaten, nu één of meer andere der betrokkenen uit hun ingrijpen in de gang van zaken schade hebben geleden of zullen lijden;

Overwegende, dat uiteraard de vraag rijst of bedoelden nog daarenboven in die schade zullen hebben bij te dragen;

Overwegende, dat de bevestigende beantwoording van die vraag naar redelijkheid en billijkheid slechts zou zijn te baseren op een afweging van de mate van schuld, bij elke der betrokkenen in dier voege, dat aan de partij, aan welke zou worden opgelegd een verplichting tot bijdragen in schade van anderen een grotere en ernstigere schuld zoude aan te wrijven, dan aan haar, die het geleden nadeel aldus in meer of mindere mate zou afgewenteld krijgen op anderen;

dat immers bij gelijke schuld geen andere regel behoort te werken, dan dat elke partij de geldelijke gevolgen voor eigen rekening zal hebben te nemen;”

Alle partijen betrokken bij de verkoop van het onroerend goed, waarvan rechtsherstel gevraagd werd, hadden de gevolgen van hun deelneming voor hun rekening te nemen. Partijen die uit hun optreden voordeel hadden genoten, konden niet in het rustige bezit daarvan worden gelaten. Regres wegens uitwinning kwam de koper alleen toe tegen zijn onmiddellijke voorganger; dat deze slechts ‘tussenpersoon’ was geweest, was juridisch irrelevant. De Landelijke verloor de zakelijke zekerheid, maar er was geen reden de door anderen geleden schade op haar af te wentelen.

De voordelen kwamen bij wijze van spreken in één pot, waarop de partijen in een nader vast te stellen volgorde konden putten. In eerste instantie kwamen aan de Landelijke de bedragen toe, die verzoekster partij Aptroot-van Dam en de NGV hadden af te dragen om daarop te verhalen het aan haar door partij Geerts uit hoofde van de geldlening in totaal nog verschuldigde, maar niet meer dan tot dat gehele bedrag. Op de NGV moest in de eerste plaats verhaal gezocht worden. De O.O.M. kwamen vorderingen toe op de partijen die winst hadden genoten van hun transacties, maar niet verder dan de verliespost omvatte. De volgorde van het verhaal werd apart vastgelegd. Tenslotte kwam aan partij Geerts verhaal toe op het overschot van alle eerder genoemde vorderingen ter dekking van het verlies, dat zij zou lijden.

In deze uitspraak vinden we de beginselen beschreven, die aan de onderlinge verrekening van de oorlogskopers ten grondslag werden gelegd. Uitwinning in

de zin van artikel 1531 BW regardeert alleen die partijen die van elkaar gekocht hadden. Regresactie tussen oorlogskopers bestond hierin, dat de winsten en verliezen gesaldeerd werden en daarna onderzocht werd welke partij daaruit als eerste kon putten.

7.3.2 Regresregeling van de Afdeling Onroerende Goederen

De volgende casus betreft een beslissing van de Afdeling Onroerende Goederen⁵⁴⁴. Het betrof het geschil tussen de partijen Wolf, Boven, Buisman en Rong, de Landelijke Hypotheekbank en het NBI (beherend het vermogen van de NGV). Verzoekende partij was partij Wolf die rechtsherstel verzocht van een perceel in Amsterdam aan de Amstelstraat 27, hoek Wagenstraat 14. Dit perceel was voor de oorlog eigendom van Simon Louis Wolf en Benjamin Wolf, ieder voor de onverdeelde helft.

Het perceel werd op een veiling verkocht op 1 maart 1943 door de NGV aan partij Boven, waarna de NGV de koopsom aanwendde ter verkrijging van ontslag van het perceel uit het daarop rustende hypothecaire verband. Op 30 april 1943 verkocht partij Boven het perceel aan Buisman. Op 20 november 1944 werd het perceel tussen Buisman en diens voormalige echtgenote Rong in scheiding gebracht en toegescheiden aan Buisman. Het pand stond na de oorlog op naam van Buisman en was bezwaard met een hypothecaire vordering ten behoeve van de Landelijke en één ten behoeve van Rong. Partij Boven had tijdens haar bezit van het onroerend goed huur ontvangen en enige kosten betaald en daarbij aan netto-exploitatiekosten ruim honderd gulden overgehouden. Partij Buisman had tijdens zijn bezitsperiode aan netto-exploitatiekosten f 2892,74 overgehouden.

Op 1 juli 1945 had partij Wolf weer het beheer over het onroerend goed ter hand genomen. De notaris-bemiddelaar had een minnelijke regeling voorgesteld, maar die bleek niet mogelijk. De Afdeling Onroerende Goederen stelde vervolgens de volgende regeling vast, na eerst ten aanzien van enige geringe bedragen de verantwoordelijke partij te hebben aangewezen. In de eerste plaats werden nietig verklaard de verkoop door de NGV, de koopovereenkomst tussen Boven en Buisman en de toescheiding van het litigieuze perceel aan Buisman en werd vastgesteld, dat deze niet hadden geleid tot enige wijziging in de rechten van partij Wolf als eigenares van dat perceel. In de tweede plaats werd vastgesteld, dat het recht van hypotheek gevestigd bij de aankoop van het perceel door Buisman en Rong en het recht van hypotheek gevestigd ten behoeve van Rong beide nietig waren. Vervolgens werd vastgesteld welke bedragen de partijen onderling aan elkaar verschuldigd waren. Partij Wolf was in hoofdzaak aan partij Buisman en Rong schuldig het bedrag ter hoogte van de afgeloste hypotheek-

---

⁵⁴⁴ Besluit 227 inzake rechtsherstelgeschil C 13810/17062, RX, p. 4 – 10.

schuld en de rente die zij zou hebben moeten betalen over die schuld van 1943 tot 1954. Daarop werden in mindering gebracht in hoofdzaak de exploitatiebaten die partij Wolf had misgelopen; één en ander kwam neer op een bedrag van *f* 12900,66. Ook partij Boven moest aan Buisman en Rong betalen en wel in hoofdzaak de koopsom die hij indertijd van deze partij had ontvangen, waarop hij in mindering kon brengen de uit de NGV-koopsom afgeloste hypotheek. Uiteindelijk was hij verschuldigd aan partij Buisman en Rong een som van *f* 4840,10. Partij Buisman en Rong was aan de Landelijke verschuldigd de pro resto hoofdsom à *f* 9600,- met rente en boete. Hiermee was de regeling nog niet compleet, de vorderingen van Buisman en Rong jegens partij Wolf en partij Boven en de vordering van partij Boven jegens de NGV gingen over op de Landelijke, die verplicht was om datgene wat door haar op grond van genoemde vorderingen ontvangen werd in mindering te brengen op haar vordering op Buisman en Rong. Een eventueel hierna resterend bedrag moest de Landelijke afdragen aan partij Buisman en Rong tot het bedrag dat deze alsdan nog van partij Boven had te vorderen en het eventueel daarna nog resterende aan partij Boven. De kosten van de regeling verschuldigd aan de Raad en van de juridische bijstand van partij Wolf kwamen ten laste van de partijen Boven en Buisman.

Wat betekende deze regeling nu voor de partijen en in welke mate was deze redelijk en billijk? Partij Wolf verkreeg rechtsherstel, maar diende wel een nieuwe hypotheek te sluiten als zij de vordering van Buisman en Rong niet uit eigen zak kon betalen, tevens werden aan haar de exploitatieopbrengsten van het perceel die zij had misgelopen vergoed. Naar het mij voorkomt werd op deze wijze het rechtsherstel op een dusdanige wijze vormgegeven, dat partij Wolf in staat werd gesteld haar positie die zij tijdens de bezetting had moeten prijsgeven weer in te nemen overigens zonder er op vooruit te gaan. De kosten van het rechtsherstel werden wel aan deze partij vergoed.

De andere partijen kwamen redelijk ongeschonden uit de strijd, partij Boven moest weliswaar een som van *f* 4840,10 betalen aan Buisman en Rong, maar had nog een kleine vordering op de NGV en kreeg wellicht nog een uitkering van de Landelijke. Hoe verging het de laatste oorlogskopers Buisman en Rong? Zij hadden het perceel gekocht voor *f* 16.500,- waarop een hypotheek rustte ten bedrage van *f* 10.000,- ten behoeve van de Landelijke en verder nog een hypotheek ten behoeve van Rong (overigens niet alleen op het litigieuze perceel). De hypotheek ten behoeve van Rong was een zaak tussen de beide ex-echtelingen en werd ook buiten de regeling gehouden. De Landelijke had nog *f* 9600,- aan hoofdsom te vorderen van Buisman en Rong. De Landelijke kon deze hoofdsom (samen met verschuldigde rente en boete) putten uit de vorderingen van Buisman en Rong, zodat de hypothecaire geldlening kon worden afgelost. Met het restant van de vorderingen moest in eerste instantie betaald worden aan Buisman en Rong tot ten hoogste hun vordering op Boven en ten slotte diende het

laatste restant afgedragen te worden aan Boven. Op deze wijze had de Landelijke het door haar uitgeleende geld met rente teruggekregen, partij Buisman en Rong had haar hypotheek afgelost en kreeg daarbij nog een bedrag van *f* 4840,10, zodat zij ruim *f* 14000,- terug kreeg van de koopsom van *f* 16500,-. Partij Boven kreeg het restant van de vorderingen van de Landelijke groot *f* 3896,-. Zowel partij Buisman en Rong als partij Boven schoten er dus iets bij in. Partij Wolf kreeg het perceel terug, maar moest wel iets meer dan *f* 900,- bijbetalen⁵⁴⁵, overigens waren hierin de rentekosten van de hypotheek over de bezettingstijd en de tijd van het rechtsherstel verdisconteerd.

Was een dergelijke regeling redelijk en billijk? Partij Wolf had op het belangrijkste punt namelijk de teruggave van het perceel voldoening gekregen, ten aanzien van de kosten moet opgemerkt worden, dat daarbij ook de hypotheekrente verschuldigd sinds 1945, het jaar waarin weer het beheer over het pand werd verkregen, was inbegrepen. Het dunkt me dat dit alleszins redelijk en billijk is. Ten aanzien van de oorlogskopers moet ik vaststellen, dat zij enige veren hebben moeten laten. Ook dit acht ik redelijk en billijk, omdat zij immers door een joods perceel te kopen het risico liepen dat door het rechtsherstel weer kwijt te raken zonder dat al hun kosten vergoed zouden worden. De Landelijke komt er geheel zonder kleerscheuren af. Geldt een dergelijke benadering voor het merendeel van de gevallen? Afgaande op de gepubliceerde regelingen denk ik dat in elke zaak de methodiek hetzelfde was, namelijk eerst bepalen of rechtsherstel aan de verzoeker verleend behoorde te worden en daarna aan de hand van de historie bepalen welke vorderingen de partijen op elkaar hadden en aan de hand daarvan de verrekening te bepalen en daarbij ook vast te leggen in welke volgorde dit moest plaatsvinden.

7.3.3 Evenredigheid van schuld tussen de oorlogskopers

In een zaak⁵⁴⁶ dienende voor de Haagse Kamer van de Afdeling Rechtspraak kwam expliciet de vraag aan de orde of de schade bij rechtsherstel van een onroerend goed drukkende op de laatste koper, over hem en zijn voorgangers moet worden verdeeld naar redelijkheid en billijkheid naar evenredigheid van ieders schuld. Welke factoren kwamen voor de bepaling van die schuld in aanmerking? De Raad achtte het niet juist de schade geheel ten laste te brengen van de eerste oorlogskoper, indien ook de opvolgende kopers schuld droegen. De financiële positie van partijen diende bij de regeling van de gevolgen buiten beschouwing te blijven.

De onroerende goederen in deze zaak waren het eigendom geweest van de joodse eigenaar Izaak Polak. Op 3 november 1942 werden de onroerende goederen

---

⁵⁴⁵ Uiteraard rekening ermee houdende, dat hij voor *f* 12.000 een nieuwe hypotheek financierde.

⁵⁴⁶ AR Den Haag, 20 december 1950, *R* VI, no. 51/88, p. 245 – 249.

in opdracht van de NGV verkocht aan partij Vrolijk en op diezelfde dag doorverkocht aan partij Haak. Bij de eerste koop was een gedeelte van de koopsom gebruikt om de op een gedeelte van de onroerende goederen rustende hypothecaire lening ten laste van partij Polak en ten gunste van de NV Levensverzekering Maatschappij de Nederlanden van 1845 af te lossen. Bij de tweede koop werden alle onroerende goederen bezwaard met een hypothecaire lening ten gunste van de Nederlandse Hypotheekbank NV welke hypothecaire vordering in 1944 werd overgedragen aan de Landelijke Hypotheekbank NV.

Alle betrokken partijen hadden overeenstemming bereikt over het te verlenen rechtsherstel behoudens de daaraan te verbinden gevolgen ten aanzien van de vraag of al dan niet termen bestonden om aan partij Vrolijk een verplichting op te leggen aan partij Haak (hier vertegenwoordigd door mr. Lind als curator in het faillissement van Haak) een som te betalen van f 32.150,58 ter vergoeding van de door partij Haak in totaal geleden schade. Zowel partij Haak als de Landelijke stelden zich op het standpunt, dat het opleggen van bedoelde verplichting aan partij Vrolijk gerechtvaardigd was, omdat hij als koper van de NGV te kwader trouw was geweest in de zin van het *Besluit Herstel Rechtsverkeer* en daarenboven naar algemene rechtsvoorschriften zijn opvolger in de eigendom had te vrijwaren, nu hij aan de koper had verzwegen, dat het voorwerp van hun overeenkomst joods bezit was, van welke omstandigheid Haak niets had geweten. Partij Vrolijk had dit standpunt bestreden en gesteld, dat zij in een gesprek met Haak erop gewezen zou hebben, dat de huizen van een joodse partij werden aangeboden door de NGV.

De Raad overwoog dienaangaande, dat blijkens de vaststaande feiten partij Vrolijk had gefungeerd als eerste schakel in de keten, die de ontrecting van Izaak Polak als eigenaar van de litigieuze panden had te weeg gebracht door zijn optreden in de door (althans vanwege) de NGV, als orgaan van de vijand tot het effectueren van de joodse beroving, ondernomen verkoop van de betreffende onroerende goederen. Het was in dit opzicht niet van belang, dat hij slechts als commissionair dan wel als materiële koper zijn medewerking had verleend. Uit dien hoofde waren er gronden partij Vrolijk te houden tot vergoeding van de door haar handelen ontstane schade, die was geleden door partij Haak. Dit bracht aldus de Afdeling geenszins mee, dat de schade uitsluitend ten laste van partij Vrolijk gebracht diende te worden. Niet beslissend achtte de Afdeling de vraag, of partij Haak met zekerheid had geweten en gekend de herkomst van het onroerend goed:

‘Overwegende, dat immers ten tijde dat hij tot de aankoop van de goederen overging, te weten in November 1942, de anti-Joodse maatregelen van de bezetter reeds in een genoegzaam gevorderd stadium waren getreden, althans en in ieder geval reeds voldoende gefundeerde vooruitzichten bestonden ter zake, om iedere gegadigde, die in

welke vorm ook wenste zakelijk gerechtigde te worden tot enig onroerend goed, op zijn hoede te doen zijn, dat hij niet meer of minder rechtstreeks zich leende tot bevordering van die maatregelen van de bezetter;

Overwegende, dat mitsdien naar de eisen van redelijkheid en billijkheid ook aan partij Haak gebrek aan genoegzame omzichtigheid ten deze valt te verwijten, waarvan hij de gevolgen zal hebben te dragen;

Overwegende, dat in zoverre faalt zijn tot partij Vrolijk gericht verwijt, dat deze hem de herkomst der goederen heeft verzwegen, wijl hij, partij Haak, ook zonder de betreffende mededeling niet in volledig vertrouwen, dat aan die herkomst geen smet kleefde, tot zijn transactie had mogen overgaan;

Overwegende, dat het vorenstaande ertoe leiden moet, dat de beide partijen Vrolijk en Haak gezamenlijk de uiteindelijke schade zullen hebben te dragen naar evenredigheid van ieders schuld;

Overwegende, dat bij de afweging van die schuld niet als enige maatstaf gelden kan het voordeel, dat ieder der betrokkenen uit zijn gestie heeft beoogd te behalen en/of daadwerkelijk behaald heeft;

Overwegende, dat toch die afweging mede behoort te geschieden op basis van de waardering van de gedragingen van elke der partijen in verband met de ontrecting der Joden;

Overwegende, dat – gesteld dat het door partij Vrolijk ...behaalde materiële voordeel ...juist ware – daarentegen valt af te wegen, dat hij geheel vrijwillig en zonder enige noodzaak zich heeft bereid verklaard te vervullen de rol van eerste medeplichtige in deze beroving van de Joodse eigenaar en daardoor het initiatief van de vijand heeft bevorderd;

Overwegende, dat de Raad, aldus afwegende de schuld van elke der meergenoemde partijen, komt tot de slotsom, dat deze aan beide zijden op hetzelfde gewicht is te stellen en derhalve elke dier partijen de helft zal hebben te dragen in de uiteindelijk door een hunner te lijden schade;

Overwegende, dat niet is betwist, dat door de voorgenomen en door alle partijen goedgekeurde voorgestelde regeling van het rechtsherstel met deszelfs gevolgen nog zoude resulteren een uiteindelijke schade voor partij Haak ten bedrage van f 32.150,58 en deze mitsdien voor elk harer zal hebben te bedragen f 16.075,29; .....

De afweging van de Afdeling Rechtspraak is duidelijk, zich verschuilen achter de verkoper was zeker eind 1942 niet mogelijk, ieder werd geacht gelet op de anti-joodse meetregelen van de bezetter te weten of behoorde in elk geval te weten, dat bij de aankoop van onroerend goed in dat tijdsgewricht een bijzondere oplettendheid werd vereist. Belangwekkend zijn de overwegingen die de Afdeling Rechtspraak wijdde aan de vraag in hoeverre de schuld was toe te rekenen aan elk van de partijen. Leidend was het uitgangspunt, dat de gedragingen van de partijen in verband met de ontrecting van de joden gewaardeerd moesten worden. De rol die de partijen daarbij speelden was van doorslaggevende betekenis bij de beantwoording van de vraag hoe groot de schuld was van een partij. Het

geheel vrijwillig en zonder noodzaak medeplichtig zijn aan de beroving van de joodse eigenaar en daardoor het initiatief van de bezetter bevorderen droeg in belangrijke mate mee in het vaststellen van de schuld van een partij.

7.3.4 Poging om de schade te beperken door een partij buiten spel te zetten

Voor de Afdeling Rechtspraak, kamer te Amsterdam, diende een opmerkelijke zaak, waarbij de Raad een tussen verzoekster en partij Caan getroffen en geëffectueerde minnelijke regeling vernietigde en partijen belastte met een deel van de schade⁵⁴⁷. Verzoekster Van Embden was eigenares van een herenhuis te Amsterdam sedert 1924. Het betreffende onroerend goed werd bij akte van 16 april 1943 zonder toestemming van de eigenares door de NGV voor f 22.000,- verkocht aan de NV Mercurius. Deze NV stond destijds evenals de NV Van Embden onder Verwaling van de rijksduitser Stein, die voor de aankoop van het perceel nodige geldmiddelen uit de kas van de NV Van Embden had genomen, waardoor aan deze NV f 23700,18 werd onttrokken, waarvan behalve de koopsom ook een bedrag werd betaald aan het makelaarskantoor Everout.

Het perceel was sedert 1927 belast met een hypothecaire schuld, ten behoeve van wijlen de heer Gelder en ten tijde van de overdracht in de 1943 pro resto groot f 14.000,-. Deze vordering was bij akte van scheiding toegescheiden aan verweerster mevrouw Caan. Het onroerend goed was ten tijde van de uitspraak onbelast. Tussen verzoekster en mevrouw Caan was overeengekomen, dat verzoekster aan laatstgenoemde de hoofdsom van f 14.000,- met rente vanaf augustus 1945 zou betalen, welke betaling plaats vond op 24 maart 1948.

In dit rechtsherstelgeschil moest beslist worden over enige overgebleven geschilpunten. In hoofdzaak handelde dit om de vraag of de NV Van Embden als partij bij het rechtsherstel moest worden betrokken en om de vraag van de verrekoning van het uit hoofde van het rechtsherstel te lijden verlies. Ten aanzien van het standpunt van verzoekster, dat de NV Van Embden niet bij het rechtsherstel betrokken diende te worden, omdat zij niets te maken had met de vraag, hoe en van wie de NV Mercurius aan de voor de aankoop van het perceel benodigde gelden was gekomen, nu daarvoor door de geldschietster de NV Van Embden geen hypothecair verband op het perceel was verleend was de Raad van oordeel, dat dit formele standpunt in billijkheid niet was vol te houden. Het stond immers vast, dat rechtstreeks terzake van de aankoop van bedoeld perceel aan de geldmiddelen van de NV Van Embden een bedrag van ruim f 23.000,- was onttrokken ter betaling van de koopprijs. De Raad overwoog dat rekening moest worden gehouden met de werkelijkheid en niet met een fictieve constructie achteraf, zoals verzoekster die voorstond namelijk een geldlening tussen de

⁵⁴⁷ AR Amsterdam, 31 juli 1951, R VI, no. 52/168, p. 434 – 439.

NV Van Embden en de NV Mercurius. De Raad was van oordeel, dat op grond van het bovenstaande de NV Van Embden als belanghebbende moest worden aangemerkt in de zin van E 100 en dus als partij moest worden toegelaten in het geding.

De vraag op welke wijze de verrekening van het uit hoofde van het rechtsherstel te lijden verlies moest plaatsvinden besliste de Raad als volgt. In de eerste plaats achtte de Raad het standpunt van verzoekster en mevrouw Caan, dat zij door hun onderlinge overeenkomst geen rekening meer hoefden te houden met de derde partij namelijk de NV Van Embden in redelijkheid niet houdbaar. Er werd dan immers over het hoofd gezien, dat het in casu een transactie betrof, waardoor drie partijen – ieder buiten haar schuld en door toedoen van een Verwalter – schade respectievelijk risico hadden geleden, waarvan verzoekster een verliespost had van per saldo *f* 8000,- partij Caan van *f* 14.000,- en de NV Van Embden van *f* 22.000,- . De Raad sloot de NV Mercurius uit van het geding, omdat de koopsom niet aan het actief van die NV was onttrokken en de regeling van het rechtsherstel, waarbij de NV Van Embden zou worden afgescheept met een vordering op de NV Mercurius onredelijk zou zijn, aangezien een zodanige vordering niet als verhaalbaar kon worden beschouwd.

De Raad achtte het redelijk en billijk en de enige juiste oplossing van het rechtsherstel, dat ieder der partijen een evenredig deel van het bij het rechtsherstel te lijden verlies zou dragen. De verhouding tussen partijen zou op grond van het door hen geleden verlies zijn 8:14:22. De Raad achtte het gelet op het bovenstaande redelijk, dat verzoekster boven het ingevolge artikel 27 E 100 terug te geven bedrag van de afgeloste hypotheek plus rente nog *f* 4000,- gulden betaalde. Partij Caan ontving de vergoeding van *f* 14.000,- plus het bedrag van de rente, maar daarop werd in aftrek gebracht haar aandeel in het rechtsherstelverlies namelijk een bedrag van *f* 7000,- . Aan de NV Van Embden werd dan een bedrag van *f* 11.000,- toegekend, zodat elke partij voor de helft van zijn schade meedeelde in het rechtsherstelverlies. Hiertegenover stonden de vorderingen van de partijen op de NGV of welke andere Duitse instantie ook uit hoofde van het litigieuze transport en de afgeloste hypotheek, die aan verzoekster voor 4/22 deel, aan partij Caan voor 7/22 deel en aan de NV Van Embden voor 11/22 deel ten goede zouden moeten komen.

De koopovereenkomst uit 1943 verklaarde de Raad nietig evenals de regeling van het rechtsherstel tussen verzoekster en partij Caan, voor zover strijdig met de beslissingen van de Raad. Het eigendomsrecht van verzoekster herleefde en het roeyement van de hypotheek uit 1927 werd bekrachtigd. De koper, de NV Mercurius, diende het exploitatiesaldo van het perceel te voldoen aan verzoekster. In deze uitspraak werd de positie van de NV Van Embden door de Raad op grond van redelijkheid en billijkheid alsnog betrokken bij het geschil. Anders

zouden immers de andere twee partijen een kleiner verlies hebben geleden en de NV Van Embden met een moeilijk inbaarbare vordering zijn blijven zitten.

7.3.5 Overeenkomst van geldlening blijft in stand tussen oorlogskopers en de hypotheekbanken

Oorlogskopers poneerden vaak de stelling, dat hij die hun de benodigde gelden voor de aankoop op hypotheek had verstrekt mede schuldig was en een gedeelte van de schade die zij leden, doordat rechtsherstel ten aanzien van de koop plaats vond, behoorde te dragen⁵⁴⁸. De hypotheekhouder stelde zich op het standpunt, dat weliswaar het zakelijk recht van hypotheek bij het rechtsherstel nietig verklaard moest worden, maar de geldlening in stand diende te blijven, omdat deze losstond van de koop. De Afdeling Rechtspraak besliste meestal, dat het hypotheekrecht nietig verklaard moest worden, omdat de hypotheekhouder niet kon aantonen, dat hij te goeder trouw dit recht had verkregen, maar dat de overeenkomst van geldlening voor het overige in stand bleef. De Afdeling Rechtspraak, kamer te Den Haag, overwoog op 18 december 1947⁵⁴⁹ :

“ ...dat de Raad zich niet verenigt met het betoog van gerequesteerde N., dat het verloop van feiten ten deze, bijzonderlijk de omstandigheden, waaronder en de wijze waarop, tot stand gekomen is de door hem aanvankelijk met de N.V. Nederlandse Hypotheekbank aangegane geldlening, welke inmiddels op de Landelijke is overgegaan, zouden medebrengen, dat nietigverklaring der door hem gesloten koopovereenkomst involveren zoude de vernietiging dier geldlening;

O. dat immers de Raad de redelijkheid daarvan niet inziet en van oordeel is, dat N. ook te dien aanzien het risico moet dragen van zijn eigen gebrek aan goede trouw;

O. dat zelfs, bijaldien – gelijk N. stelt, doch de Landelijke heeft weersproken – de N.V. Nederlandse Hypotheekbank zich ertoe geleend zoude hebben gelden ter leen te verstrekken, teneinde N. in de gelegenheid te stellen, dit Joods onroerend goed te kopen, dit nog niet is voldoende om te rechtvaardigen de gevolgtrekking, dat de overeenkomst tussen de Bank en N. nietig is op grond van een ongeoorloofde oorzaak, nu van een uit die overeenkomst voortvloeiende verplichting van N. tot koop van het Joodse goed niet is gebleken;.....

Verstaat, dat de schuld uit geldlening aangegaan tussen meergenoemde N. en de N.V. Nederlandse Hypotheekbank te Groningen als oorspronkelijke creditrice, thans ten behoeve van de Landelijke als cessionaris, als rechtsgeldig blijft voortbestaan;

Verstaat mede, dat aan de Landelijke Hypotheekbank worden overgedragen de vorderingen van meergenoemde N., voorzoverre hem toekomende op de Duitse en Nederlandse instanties, alsmede op de Staat der Nederlanden;”

⁵⁴⁸ R II, p. 418 – 420.

⁵⁴⁹ R II, p. 419 – 420.

In dit verband is daarmee de regresactie van de oorlogskoper op zijn hypotheekbank afgewezen en is deze actie daarmee mislukt⁵⁵⁰.

7.3.6 Voorlopige koopakten

Knetemann kocht tijdens de bezetting bij voorlopige koopakte van de NGV de percelen Wollefoppenstraat 54 en Jaffadwarsstraat 4 te Rotterdam die toebehoorden aan eigenaren, die in de zin van de Duitse verordeningen als joden werden beschouwd⁵⁵¹. Hij verkocht deze percelen aan Van Driel op 28 oktober 1943 en deze verkocht ze aan Van Gils, waarna de percelen verkocht werden aan Borsje, die op zijn beurt de percelen doorverkocht aan Praat. Alle verkopen vonden plaats bij voorlopige koopakte. Op 23 februari 1944 werden de percelen bij notariële akten door de NGV verkocht en overgedragen aan Knetemann, door Knetemann aan Borsje en door Borsje aan Praat.

Bij akte op 30 maart 1949 had minnelijk rechtsherstel plaatsgevonden tussen de partijen Knetemann, Borsje en Praat, maar Van Driel en Van Gils waren daarbij geen partij geweest. Dit minnelijk rechtsherstel hield in, dat de oorspronkelijke eigenaren in de eigendom waren hersteld en daarbij was overeengekomen, dat Borsje aan Praat als vergoeding van de door deze tengevolge van het rechtsherstel geleden schade een bedrag van f 9120,- had betaald, waartegenover Borsje een vordering tot een gelijk bedrag verkreeg op Knetemann. Ook werden aan Borsje overgedragen de vorderingen die de oorspronkelijke eigenaren, Knetemann en Praat terzake mochten hebben op de NGV, de LVVS, de VVRA en enige ander soortgelijke instelling.

In de voorliggende zaak verzocht Borsje de rechtsbetrekkingen tussen hem en Van Gils die jegens hem tot vrijwaring wegens uitwinning gehouden was, te vernietigen, althans gewijzigd vast te stellen en de gevolgen als volgt te regelen. Van Gils moest worden veroordeeld aan Borsje f9120,- te betalen of zoveel minder als de Raad zou vernemen te behoren. Van Gils had deze vordering bestreden en geconcludeerd tot niet-ontvankelijkverklaring. Voor het geval de vordering mocht worden toegewezen, had Van Gils zijnerzijds verzocht, dat Van Driel van wie hij de percelen had gekocht jegens hem tot vrijwaring wegens uitwinning gehouden was en de rechtsbetrekkingen tussen verzoeker en Van Driel te vernietigen, althans gewijzigd vast te stellen en de gevolgen zo te regelen, dat Van Driel veroordeeld werd om aan verzoeker het bedrag van f 9120,- te betalen. Van Driel van zijn kant had deze vordering bestreden en de Raad ver-

---

⁵⁵⁰ Zie ook Veraart 2005, p. 178 en p. 180 waar hij erop wijst, dat de Afdeling Rechtspraak benadrukte, dat de koper en de hypotheekhouder verschillende risico's op zich genomen hadden door zich in te laten met de handel in joods onroerend goed en dus ook met verschillende gevolgen te maken kregen. Zie daarvoor onder andere AR Amsterdam 14 februari 1949, R V, p. 411.

⁵⁵¹ AR Den Haag, 29 april 1953, R VIII, no. 53/370, p. 950–953.

zocht zich onbevoegd te verklaren van de onderhavige vordering kennis te nemen, omdat deze niet was gebaseerd op Wet en Besluit. Mocht de Raad zich wel bevoegd achten verzocht hij de verzoeker niet-ontvankelijk te verklaren, omdat het verzoek niet gefundeerd was en in strijd met Wet en Besluit en aan verzoeker zijn gepretendeerde vordering te ontzeggen en te veroordelen in de kosten van de procedure.

Beide procedures (Borsje versus Van Gils en Van Gils versus Van Driel) behandelde de Raad wegens de nauwe samenhang gevoegd. Voor wat betreft de bevoegdheid van de Raad concludeerde deze, dat het verweer moest worden verworpen, omdat E 100 geheel algemeen de Raad bevoegd verklaarde de tijdens de bezetting tot stand gekomen rechtsbetrekkingen nietig te verklaren en de gevolgen van de nietigverklaring te regelen en in deze zaken niets anders dan een zodanige nietigverklaring en regeling van de gevolgen werd gevorderd. Uit de aard der zaak zou de Raad moeten onderzoeken of een ingrijpen als door verzoekers verzocht, gegeven het feit, dat de gerequesteerden enkel bij voorlopige koopaktes hadden gekocht en verkocht en dat de genoemde percelen niet op hun naam hadden gestaan, redelijk was. Dit raakte echter niet de bevoegdheid van de Raad noch de ontvankelijkheid van de vordering.

De Raad verwierp Van Driels stelling, dat hij niet aan Van Gils had geleverd en niet tot levering was gesommeerd en dat zijn koper met levering aan een ander dan hem genoeg had genomen, waaruit zou volgen dat er tussen hem en Van Gils geen rechtsbetrekking meer zou bestaan en in ieder geval geen verplichting tot vrijwaring meer bestond. De Raad stelde vast, dat elk der partijen erkende, nadat hij bij voorlopige koopakte had gekocht doch vóór het transport de wetenschap gehad had, dat de gekochte panden joodse panden waren. Desondanks was geen der partijen overgegaan tot het ongedaan maken van de door haar gesloten koop en de door haar gesloten verkoop en had zich ook niet verzet tegen de uitvoering daarvan. Onder deze omstandigheden achtte de Raad het redelijk, dat het ten laste van Borsje gebrachte verlies door de drie partijen tezamen en wel ieder voor een gelijk deel werd gedragen.

Hoe stond het nu met partij Praat uit het vorige rechtsherstelgeschil, bestond er geen reden hem ook in de verdeling van de schade te betrekken? Praat had in tegenstelling tot de andere kopers in de transportakte zich uitdrukkelijk het recht op vergoeding van de schade voorbehouden te lijden door het feit dat de getransporteerde huizen van joodse herkomst waren en de Raad achtte het om die reden geenszins onredelijk, dat Praat zijn volle schade op zijn voorganger kon verhalen. Nu Praat zich zeker ervan had kunnen vergewissen, dat het besmette panden waren lijkt mij een dergelijk voorbehoud bij de aankoop een was-sen neus. Recherches bij het Kadaster waren toch mogelijk, de Raad is hier toch niet ontkomen aan een subjectieve inkleuring van de redelijkheid en billijkheid.

7.3.7 Handgeld

Niet iedereen had aanspraak op vergoeding van zijn ‘schade’. De weigering van het NBI om Dieltjes te erkennen als crediteur van de NGV werd door de Afdeling Rechtspraak bevestigd in een uitspraak van 3 mei 1954⁵⁵². Dieltjes had een voorlopig koopcontract aangegaan met het ANBO om het perceel van zijn joodse ondergedoken buurman te verkrijgen, doch dit in mei 1944 aangegane contract had blijkbaar geen verdere gevolgen gehad ten gevolge van de verwarring die de naderende nederlaag onder de bezetters te weeg had gebracht. Hij dacht niettemin zijn schade bestaande in een door hem voorgeschoten handgeld op de boedel van de NGV (in beheer bij de NBI) te kunnen verhalen. De Raad overwoog:

“...dat op het ogenblik der bevrijding uitsluitend de beroofde joden aanspraak konden maken op het restant [van de boedel van de NGV, K.M.], doch dat voor een aantal hunner, die door het daarop gevolgde rechtsherstel volledig in hun oorspronkelijk bezit hersteld zijn, die aanspraken redelijkerwijs zijn toegekend aan hen, die door dat rechtsherstel schade leden, zodat de door de roofpraktijken van de bezetter definitief benadeelde joden hun aanspraken op de boedel thans moeten delen met deze door het rechtsherstel benadeelde personen”.

De werkelijke ontvangst van het handgeld door de NGV stond niet onomstotelijk vast. Ook al zou dat bedrag wel ontvangen zijn dan nog had appellant terzake tegen de boedel geen enkele aanspraak, aangezien de door hem geleden schade geen verband hield met enig verleend rechtsherstel. Ware dit wel het geval en de door hem bedoelde transactie dus voltooid en de door hem geleden schade belangrijk hoger was geweest dan nu het geval was, zou het ook niet redelijk zijn geweest de wél geleden schade ten laste van deze deficiënte boedel te brengen, die in de eerste plaats aan de beroofde joden ten goede behoorde te komen. De Raad besluit met :

“...dat hij overigens geheel aan zichzelf te wijten heeft, dat hij belust op het huis van zijn joodse buurman met de bezettingsautoriteiten over de aankoop onderhandelend, thans het risico moet dragen dat hij voor zijn vermeend recht uitsluitend is aangewezen op de persoon of de personen met wie hij heeft gecontracteerd;”

7.3.8 Verrekening schade tussen oorlogskopers

In het Besluit no.5 (rechtsherstelgeschil no. U. 8252)⁵⁵³ regelde de Afdeling Onroerende Goederen een regresvordering van een oorlogskoper tegen een

---

⁵⁵² AR Den Haag, 3 mei 1954, RIX, no. 55/471, p. 1187 – 1188.

⁵⁵³ R VII, p. 57 – 58.

andere oorlogskoper. Het desbetreffende perceel was eigendom geweest van de Christelijke Bond van Sigarenmakers en Tabaksverwerkers. Het was in 1942 verkocht door de liquidateur van deze Bond, de al eerder genoemde H.J.Woudenberg, commissaris van het Nederlands Verbond van Vakverenigingen, aan partij Konijnenburg. Partij Konijnenburg had binnen een maand het perceel doorverkocht aan partij De Groot met een winst van f 1000,- . Op zijn beurt verkocht De Groot het perceel aan partij Schuitemaker voor dezelfde prijs als hijzelf had betaald.

In 1952 was de Bond bij akte van minnelijke regeling in 1952 weer hersteld in de eigendom van het desbetreffende perceel. De Groot betaalde f 5400, - aan Schuitemaker als bijdrage in de door deze door het verlies van het onroerend goed geleden schade. Partij De Groot verkreeg de cessie op de vordering op het NAF⁵⁵⁴ die oorspronkelijk de koopsom had ontvangen. In deze zaak vorderde De Groot van Konijnenburg de betaalde koopsom groot f 7000,- terug onder aftrek van hetgeen hij tengevolge van de hem verleende cessie mocht ontvangen. De Afdeling had bij een zitting waarop beide partijen waren gehoord de overtuiging gekregen, dat beide partijen bij de koop en verkoop van het perceel wisten, dat dit oorspronkelijk toebehoorden aan de Sigarenmakersbond en dat de verkoop niet geschiedde door het normale bondsbestuur. Nu partij Konijnenburg een winst had gemaakt van ter grootte van f 1000,- en De Groot het zonder verlies had doorverkocht kwam het de Afdeling redelijk en billijk voor, dat partij Konijnenburg aan partij De Groot de winst restitueerde en verder de helft van de schade droeg, die door De Groot was geleden tengevolge van het rechtsherstel. Hiermee werd verrekend voor de helft wat De Groot toekwam aan de hem toegekende vorderingen op het NAF. Zo werden beide oorlogskopers veroordeeld tot het voor de helft dragen van de schade die het rechtsherstel voor hen met zich mee had gebracht. De derde oorlogskoper was er ook bij ingeschoten, immers hij had niet het volle pond teruggekregen, maar bleef zitten met een schade van f 1600, -

Om welke reden achtte de Afdeling het billijker de eerste twee oorlogskopers aansprakelijk te achten voor de volledige schade en de derde koper niet? De enige verklaring zou het tijdsverloop kunnen zijn, de eerste transacties vonden in 1942 plaats binnen één maand en de derde bijna anderhalf jaar later. Blijkbaar achtte de Afdeling Onroerende Goederen dat van doorslaggevend betekenis. Het is de vraag of dit wel billijk is, de laatste koper wist evengoed of had dat behoren te weten, dat het om een besmet perceel ging en had naar mijn mening evenzeer zijn deel in de schade dienen te dragen.

---

⁵⁵⁴ Het NAF, het Nederlands Arbeidsfront, was een door H.J.Woudenberg geleide nationaal-socialistische organisatie.

7.3.9 Conclusie

Uit bovenstaande uitspraken en regelingen wordt duidelijk, dat de Afdeling Rechtspraak of de Afdeling Onroerende Goederen nauwgezet de onderlinge verhoudingen tussen partijen in kaart brachten alvorens over te gaan tot een verdeling van de 'schade'. In eerste instantie werd onderscheid gemaakt tussen het slachtoffer en de oorlogskopers, in de regel kreeg de eigenaar zijn goederen terug overigens zonder daarbij 'winst' te maken. De vraag naar de verdeling van de schade werd mede bepaald door de mate van schuld die de opeenvolgende oorlogskopers hadden. In de regel oordeelde de Raad, dat elke koper door mee te doen aan de roof in gelijke mate schuldig was. Ten aanzien van een eerste oorlogskoper oordeelde de Raad, dat het geen betoog behoefde, dat hij aansprakelijk was voor zijn optreden, te meer als hij uit handen van de NGV de litigieuze percelen had gekocht. De Raad bepaalde in veel gevallen, dat betrokkenen schuldig waren, omdat ten tijde van de aankoop van de percelen de beroving van de joden door de bezetter reeds in volle gang was en algemeen bekend was en in elk geval bekend kon zijn, dat die beroving op steeds groter schaal voortgang zou vinden. Dit betekende, dat ieder, die zich niet wilde maken tot medeplichtige aan, zo niet zelfs tot mededader van die praktijken met de uiterste nauwgezetheid de herkomst had na te gaan van objecten die hij wilde aankopen. Ook het feit dat een aankoop vaak geschiedde met als verkoper de NGV en daarenboven voor zo'n transactie de goedkeuring vanwege de Rijkscommissaris vereist was diende daarbij betrokken te worden. Er werden op deze wijze aan de eerste oorlogskoper zware eisen gesteld, wilde hij zich disculperen. Aan die eisen kon in vergelijkbare omstandigheden in de regel niemand voldoen.

Na de onderlinge (schuld)verhoudingen in kaart gebracht te hebben toetste de Afdeling Rechtspraak (of de Afdeling Onroerende Goederen) of het redelijk en billijk was daarop een correctie aan te brengen. Normaliter werd elke partij in de keten van oorlogskopers als gelijkwaardig behandeld. Elke partij had immers meegewerkt aan de beroving van de joodse Nederlanders. De hypotheekbanken ontsprongen de dans ook niet, omdat zij bleven zitten met uitstaande leningen zonder onderpand.

7.4 Het herstelrecht en de toepassing van de redelijkheid en billijkheid in de reguliere rechtspraak.

In het herstelrecht werden de redelijkheid en billijkheid niet 'willekeurig' toegepast. Een aanwijzing daarvoor is naar mijn mening te vinden in de in de vorige paragraaf behandelde uitspraak van de Haagse kamer van de Afdeling Recht-

spraak⁵⁵⁵, waar aan de hand van een viertal vragen de beginselen van de toepassing van de redelijkheid en billijkheid werden getoetst. De Raad kon door het stellen van deze vier vragen stap voor stap de onderlinge verhoudingen van partijen vaststellen en op een systematisch verantwoorde wijze het onderlinge regres bepalen. De Raad legde per partij vast of er gevolgen waren te verbinden aan haar transacties. De omstandigheden ten tijde van de aankopen waren dusdanig, dat elke koper zich ervan bewust had moeten zijn of in elk geval had kunnen zijn, dat het kopen van onroerende goederen in dat tijdsgewricht een bijzondere oplettendheid vergde ten aanzien van de herkomst van dergelijke goederen. Het verweer, dat men pas was gewaarschuwd tijdens het passeren van de transportakte of het doorverkopen van de percelen met verlies met het oogmerk de kopers te waarschuwen, was volstrekt onvoldoende.

De conclusie van de Raad was dan ook, dat alle betrokken partijen de geldelijke gevolgen van haar ingrijpen in de voortgezette schakel van de beroving van het slachtoffer voor haar rekening hadden te nemen. Op deze wijze was bepaald welke partijen verantwoordelijk waren. Er was vastgesteld, dat de partijen die uit haar optreden voordeel hadden genoten niet in het rustig bezit daarvan gelaten konden worden, voorzover redenen van billijkheid en redelijkheid niet tot het tegendeel leidden. Met andere woorden alleen redelijkheid en billijkheid konden tot een beperking van de verantwoordelijkheid van partijen voeren.

Bij het beantwoorden van de tweede en derde vraag onderzocht de Raad of er termen bestonden op grond van redelijkheid en billijkheid van de regel van uitwinning naar de regels van het gemene recht af te wijken in die zin, dat de verkoper jegens zijn koper niet tot teruggave van de koopprijs zou zijn gehouden of dat aan de koper die schade leed door het rechtsherstel een vordering tot regres zou worden toegekend jegens een van de andere in de keten van transacties als verkoper opgetreden partij. De Raad merkte op *in beginsel* geen reden daarvoor te zien, dat de verkoper niet jegens zijn koper tot teruggave van de koopprijs is gehouden, als de koper ten gevolge van de uitwinning schade leed. Na uitvoerig ingegaan te zijn op de stellingen van één van de kopers, dat hij regres diende te hebben op anderen dan zijn onmiddellijke voorganger in de keten en die stellingen te hebben afgewezen oordeelde de Raad noch in het algemeen noch in het bijzonder ten aanzien van welke partij dan ook termen gevonden te hebben om naar redelijkheid en billijkheid in beginsel af te wijken van de regel: de koper heeft een regresactie uitsluitend op zijn onmiddellijke voorganger. De Raad onderstreepte, dat hij dit naar voren bracht om de analogie tot uiting te brengen die hierbij naar redelijkheid en billijkheid valt te construeren met de bepaling van artikel 1531 BW: uitsluiting van de verplichting van de verkoper tot vrijwa-

---

⁵⁵⁵ AR Den Haag, 28 augustus 1951, R VI, no. 51/119; de Kamer werd gevormd door Kollewijn, Duyfjes en Van Vrijberghe de Coningh, zie § 7.3.1.

ring, als de koper ten tijde van de koop het gevaar van uitwinning gekend mocht hebben of de zaak op eigen bate en schade mocht hebben gekocht.

Voor wat betreft de positie van de ontrechte partij volgde de Raad het uitgangspunt, dat de strekking van de herstelwetgeving inhield, dat deze, zoveel als mogelijk was, teruggebracht diende te worden in de financiële positie, waarin zij zou hebben verkeer, als zij niet beroofd was. Dit bracht met zich mee, dat enerzijds een vergoeding van de geleden schade moest worden bepaald en anderzijds de genoten voordelen daarmee verrekend dienden te worden.

Belangrijk is de vraag die de Raad zich stelde na vastgesteld te hebben welke partijen haar voordeel dienden terug te geven of deze *nog meer* dan het genoten voordeel dienden bij te dragen aan het vergoeden van de schade. De bevestigende beantwoording van deze vraag zou naar redelijkheid en billijkheid slechts te baseren zijn op een afweging van de mate van schuld bij elke betrokkene in die zin, dat de partij die verplicht zou worden meer dan haar voordeel bij te dragen in de vergoeding van de schade van anderen een grotere schuld zou hebben dan andere partijen. Bij gelijke schuld behoorde geen andere regel te werken dan dat elke partij de geldelijke gevolgen van haar handelen voor eigen rekening zou hebben te nemen. De pogingen van twee partijen de kosten voor een tussenpersoon in mindering te brengen op de behaalde winst en tevens de rente over de betaalde koopsom veegde de Raad van tafel. De kosten voor de tussenpersoon waren toe te schrijven aan een aankoop die de desbetreffende partij niet had moeten aangaan en ten aanzien van de gederfde rente was naar het oordeel van de Raad naar redelijkheid en billijkheid geen enkele aanspraak te construeren ten laste van een van de andere betrokkenen nu die rentepost niet ten goede was gekomen aan één der andere partijen.

De toets die in deze uitspraak werd gelegd om de onderlinge schadeposten te bepalen werd in verschillende stappen gekoppeld aan de vraag wat de redelijkheid en billijkheid dienaangaande geboden. Mij lijkt de wijze waarop dat gebeurde een aanwijzing te geven, dat in elk geval in 1951 de Raad een instrumentarium had ontwikkeld om tot een redelijke en billijke oplossing te komen van complexe geschillen. Er is een duidelijke tweedeling tussen aan de ene kant de ontrechte partij en aan de andere kant de oorlogskopers.

Het rechtsherstel betekende in principe, dat de ontrechte partij hersteld werd in de status quo ante, had zij ten gevolge van het rechtherstel een 'voordeel', dan diende dat ten voordele te komen van hen die niet volledig hun schade vergoed kregen. Dit is een principieel uitgangspunt van het rechtsherstel, van een andere orde dan de toets van de redelijkheid en billijkheid. Deze laatste begrippen waren toetsstenen bij het beantwoorden van de vraag of de volle toepassing van de uitgangspunten van het rechtsherstel in een gegeven geval wel redelijk en billijk waren. Het principe van de status quo ante vormt het uitgangspunt maar kon gecorrigeerd worden door de redelijkheid en de billijkheid.

Een ander uitgangspunt is dat vragen over de uitwinning analoog aan het regulier burgerlijk recht toegepast diende te worden. In wezen is dit te beschouwen als een voorbeeld van een wezenlijk uitgangspunt van het herstelrecht, namelijk dat de Raad het reguliere burgerlijke recht hanteerde als het Besluit E 100 daartoe ruimte bood. Uitwinning zo stelde de Raad kan slechts bestaan tussen twee partijen namelijk de koper en de verkoper en dat nog onder de voorwaarden die artikel 1531 BW daartoe stelde, maar ook hier werd de toets van de redelijkheid en de billijkheid toegepast. Was het in de gegeven situatie redelijk en billijk niet af te wijken van de algemene uitwinningregel? De Raad zag daartoe geen aanleiding, ook al omdat dat tot onverklaarbare gevolgen zou leiden.

7.4.1 De rol van de redelijkheid en de billijkheid in het burgerlijk recht

Laten we nu in ogenschouw nemen welke rol de redelijkheid en billijkheid tussen 1945 en 1960 vervulden in het reguliere burgerlijk recht⁵⁵⁶. Ik wijs erop dat het terminologisch niet zo is dat goede trouw hetzelfde betekent als redelijkheid en billijkheid. In artikel 1374, lid 3, BW was bepaald, dat overeenkomsten te goeder trouw uitgevoerd moesten worden. In de literatuur zijn aan het begrip 'goede trouw' verschillende betekenissen toegekend. Eén daarvan is, dat de goede trouw bron van aanvulling en uitlegging is van contractuele verplichtingen aan te treffen in ongeschreven regels van contractenrecht en in de toepassing van redelijkheid en billijkheid⁵⁵⁷. Abas onderkent een in ons recht ingebouwd correctiemechanisme dat hij op de billijkheid grondvest⁵⁵⁸, voor hem is de billijkheid het algemeen beginsel en voor wat betreft, wat hij noemt vertrouwensrelaties⁵⁵⁹, kan de billijkheid met een beeldender woord goede trouw heten. De goede trouw veronderstelt redelijkheid en billijkheid bij het uitleggen van contracten, de goede trouw is een verschijningsvorm van de billijkheid.

Om de situatie in de jaren vijftig voor wat betreft de redelijkheid en de billijkheid in het burgerlijk recht te beschrijven moet eerst een stap terug in de tijd gezet worden. Het jaar 1926 was in dit opzicht een belangrijk jaar⁵⁶⁰, omdat de Hoge Raad de beperkende werking van de goede trouw in het verbintenissenrecht verwierp⁵⁶¹. Dit stond in schrille tegenstelling tot 1919, het jaar van het arrest

⁵⁵⁶ Zie ook A. Pitlo, *Evolutie in het privaatrecht* en hoofdstuk I, § 5 en hoofdstuk VII, § 7.1

⁵⁵⁷ H. Drion/M.A. Kakebeke- Van der Put, *Compendium van het Nederlands vermogensrecht*, § 340.

⁵⁵⁸ P. Abas, p. 344. Zie ook hoofdstuk I, § 5 en hoofdstuk VII, Inleiding.

⁵⁵⁹ Een vertrouwensrelatie omschrijft Abas als een betrekking van de ene persoon tot een ander binnen welke betrekking beide personen wederkerig op elkaars trouw mogen afgaan. P. Abas, p. 47-48.

⁵⁶⁰ P. Abas, p. 120- 122.

⁵⁶¹ HR 8 januari 1926, *NJ* 1926,203 het Sarongarrest en HR 19 maart 1926, *NJ* 1926,441 het Weefgetouwenarrest.

Lindenbaum-Cohen⁵⁶², waarin de Hoge Raad aanvaardde, dat men een onrechtmatige daad verrichtte als men handelde in strijd met de goede zeden of in strijd met de zorgvuldigheid betamelijk in het maatschappelijk verkeer. Het verbintenissenrecht had lange tijd op twee pijlers gerust namelijk ‘onrechtmatig is onwetmatig’ en ‘pacta sunt servanda’. De eerste pijler was onderuitgegaan in 1919 en in 1926 was de Hoge Raad nog niet zover om ook die tweede pijler onderuit te halen, dit in tegenstelling tot de rechtspraak van lagere rechters⁵⁶³. De Hoge Raad volgde in het Sarongarrest de Advocaat-Generaal Besier, die had betoogd, dat:

‘Deze artikelen⁵⁶⁴ (.....) echter niet zover [gaan], dat aan de goede trouw en billijkheid een motief zou kunnen worden ontleend om van de nakoming der overeenkomst ontheven te worden, met andere woorden zij kunnen niet leiden tot vernietiging der verbintenis’.

In de literatuur leidden deze arresten tot een hevige pennestrijd, maar het standpunt van de Hoge Raad wijzigde zich voorshands niet en was ook na de oorlog hetzelfde als in 1926. Pas in het Koppe-arrest⁵⁶⁵ lijkt de jurisprudentie van de Hoge Raad een wending te nemen, maar dat is niet volmondig. In deze zaak ging het hierom, dat een rederij, door oorlogsomstandigheden verhinderd, op een te laat tijdstip de verzekeringspremie aan de Zürich betaalde, zodat deze geen dekking meer bood voor door de rederij aan derden toegebrachte schade. Deze dekking verviel, zo meende de assuradeur, op basis van een polisbeding, dat iedere aanspraak deed vervallen binnen veertien dagen na de dag waarop premie verschuldigd was. Een grote reeks getuigenverklaringen bewees, dat dit beding vrijwel nooit werd gehanteerd om aanspraken af te wijzen. Het Hof⁵⁶⁶ had geoordeeld, dat :

‘de goede trouw in ieder geval meebrengt, dit beroep [op de contractsbepalingen, K.M.] te beperken tot de gevallen, waarin het beroep, alle omstandigheden in aanmerking genomen, redelijk is te achten’.

Het hiertegen aangevoerde cassatiemiddel werd gecasseerd niet door te beamen dat het Hof wijziging had gebracht in wat partijen waren overeengekomen, maar door de beslissing van het Hof te beschouwen als ‘vaststelling van de betekenis van hetgeen overeengekomen was’.

---

⁵⁶² HR 31 januari 1919, *NJ* 1919, 161 en *W* 10 365.

⁵⁶³ Zie P. Abas met name in hoofdstuk VI.

⁵⁶⁴ Namelijk de artikelen 1374 en 1375 BW.

⁵⁶⁵ HR 20 mei 1949, *NJ* 1950, 72. Zie P. Abas, p. 159.

⁵⁶⁶ Hof Amsterdam, 30 juni 1948, *NJ* 1949, 197.

De Hoge Raad zei op dit punt nog niet duidelijk welk standpunt hij innam, maar hij wees de werking van de goede trouw ook niet zonder meer af. Abas kenschetst deze wijze van optreden als het inzetten van een nieuwe naoorlogse koers⁵⁶⁷, maar ook merkt hij op, dat in dit arrest de gewone rechter onomwonden de vaste jurisprudentie van de herstelrechter accepteerde⁵⁶⁸. Langzamerhand werd de toepassing van de goede trouw binnen het verbintenissenrecht uitgebreid, zo aanvaardde de HR in 1952 de rechtsverwerking op grond van de goede trouw⁵⁶⁹. Houwing acht het arrest van het Hof niet bijzonder duidelijk in zoverre het beroep op rechtsverwerking verworpen werd zonder dat blijkt hoe het Hof dat beroep had opgevat. Vandaar dat de Hoge Raad het cassatiemiddel met een tweeledige overweging afwees:

‘ dat voorzover in dat beroep op rechtsverwerking opgesloten zat, dat De Oude stilzwijgend van zijn rechten heeft afstand gedaan, het Hof op feitelijke, en dus in cassatie onaantastbare gronden, heeft vastgesteld, dat zulks niet het geval is, en, voorzover in dat beroep opgesloten lag, dat de goede trouw onder de gegeven omstandigheden De Oude verbood zijn rechten te doen gelden, het Hof zonder miskennis van art. 1374 B.W. op de in het arrest vermelde gronden, deze stelling kon verwerpen.’

De aanvaarding door de Hoge Raad in dit arrest van de beslissing van het Hof dat in het gegeven geval de goede trouw het doen gelden van het in het geding zijnde recht niet verbood, hield duidelijk in, dat wel degelijk aan de goede trouw zodanige werking *kan* toekomen⁵⁷⁰. Latere jurisprudentie van de Hoge Raad bevestigde deze lijn. Hier valt te onderkennen, dat het weliswaar geen sprake was van een volstrekt duidelijke lijn voor wat betreft de invloed van de redelijkheid en de billijkheid, maar dat op een aantal gebieden⁵⁷¹, waaronder dat van de rechtsverwerking, ook in de vroege jaren vijftig ontwikkelingen waren in het reguliere civiele recht die erop duiden dat de rol van de redelijkheid en de billijkheid steeds belangrijker werd.

Een belangrijke uitbreiding van de werkingsfeer van de goede trouw bracht de Hoge Raad tot stand in het arrest Baris-Riezenkamp⁵⁷², waarbij de Hoge Raad besliste, dat de goede trouw ook in het stadium van onderhandelingen, dat aan de overeenkomst vooraf gaat haar rol speelt. Dit arrest gaf ook een uitdrukkelijk-

⁵⁶⁷ P. Abas, p. 159-160.

⁵⁶⁸ P. Abas, p. 155.

⁵⁶⁹ HR 14 november 1952, *NJ* 1953,153, nt. D.J.V. Zie ook mijn weergave van Houwings advies in § 7.1.2 Overigens is Abas het op heel veel punten eens met het betoog van Houwing (Hoofdstuk XV, H).

⁵⁷⁰ Houwing, p. 28-29.

⁵⁷¹ Zie bijvoorbeeld de conversiearresten: HR 21 januari 1944, *NJ* 1944, 120, HR 19 november 1948, *NJ* 1949, 86 en HR 17 oktober 1952, *NJ* 1953,476.

⁵⁷² HR 15 november 1957, *NJ* 1958,67, nt. L.E.H.R., *Ars Aequi* VII, p. 103 e.v., nt. G.

ke erkenning van de beperkende werking van de goede trouw. Vervolgens was er sprake van een betrekkelijke rust in de strijd om de beperkende werking van de goede trouw. Dit was de stand van zaken in het reguliere civiele recht ten aanzien van de beperkende werking van de goede trouw aan het eind van de jaren vijftig, pas in 1967 werd meer helderheid geschapen in het arrest Saladin/HBU⁵⁷³.

Voor de vergelijking met de redelijkheid en billijkheid in het herstelrecht is van belang vast te stellen, dat in het reguliere civiele recht sprake was van een behoedzame ontwikkeling op het gebied van de beperkende werking van de goede trouw. Afgezet tegen de onbeperkte toepassing van de redelijkheid en billijkheid door de Raad voor het Rechtsherstel levert dit een schrille tegenstelling op. De Hoge Raad had niet een wettelijk voorschrift als artikel 22 E 100 tot zijn beschikking om vrijelijk de redelijkheid en de billijkheid (of anders gezegd de goede trouw) te hanteren en dat verklaart gedeeltelijk de behoedzaamheid waarmee geopereerd werd. In de Nederlandse rechtspraak zijn voor wat betreft de toepassing van de redelijkheid en billijkheid in de jaren vijftig twee snelheden te constateren, die van de Raad voor het Rechtsherstel in de hoogste versnelling en die van de Hoge Raad in een slakkengang.

Interessant is, dat een lid van de Afdeling Rechtspraak van de Raad voor het Rechtsherstel, Houwing, ook raadsheer van de Hoge Raad is geweest. Hij kon zijn ervaringen met de billijkheidsrechtspraak wel niet zonder meer in de praktijk brengen, maar aangenomen kan worden, dat zijn ervaringen bij de Afdeling Rechtspraak zijn denken hadden beïnvloed. Ook belangrijk is dat Eggens, de geestelijke vader van E 100, in de jaren vijftig advocaat-generaal bij de Hoge Raad is geweest. Hij schreef de conclusies voor belangrijke arresten als Flora-Van der Kamp en het SIO-arrest⁵⁷⁴. Waren de persoonlijke verbindingen tussen de Raad voor het Rechtsherstel en de Hoge Raad van dien aard dat ook voor de Hoge Raad het gedachtengoed van de billijkheidsrechtspraak aanvaardbaarder werd dan voorheen? Abas zegt dat een:

*“zekere mate van beïnvloeding over en weer niet ontkend kan worden. In hoofdzaak was er hier zelfs eenrichtingsverkeer. Dit dan niet opgevat in deze zin, dat de bijzondere rechter de gewone dicteert en overheerst; veeleer is het een feit, dat de in hoge mate op redelijkheid en billijkheid geörienteerde rechtspraak van de Raad een soort nieuw-naoorlogs-klimaat heeft geschapen. Juist hierdoor zou het de Hoge Raad niet meer zo vreselijk zwaar vallen op zijn oude leer terug te komen of zich althans daar nog eens nader op te bezinnen”.*⁵⁷⁵

⁵⁷³ HR 19 mei 1967, NJ 1967,261 nt. G.J.S.; *Ars Aequi* XVI, p.214 e.v.; nt. P.A.Stein.

⁵⁷⁴ G.E.Langemeijer in de *Eggens-bundel*, p.37.

⁵⁷⁵ P.Abas, p. 155.

Even verder spreekt Abas over de herstelrechtspraak die gefungeerd heeft als katalysator van de oude vooroorlogse polarisatie tussen voor- en tegenstanders van beperkende werking. Het is aannemelijk te achten dat het gedachtengoed van de herstelrechter het denken van de gewone rechter op het gebied van de werking van de goede trouw beïnvloedde, maar heel tastbaar is het niet. De rechters van de Afdeling Rechtspraak van de Raad voor het Rechtsherstel deden hun werk in deeltijd, de meesten van hen waren daarnaast werkzaam als ‘gewone’ rechter of als hoogleraar en konden daardoor alleen al als persoon doordesemd raken met het gedachtengoed van de billijkheidsrechtspraak. Toch werd weinig gepubliceerd over het herstelrecht, alleen in de late jaren veertig enkele artikelen, die ik reeds eerder heb aangestipt⁵⁷⁶. Ook hier geldt, dat de beleving van de herstelrechtspraak als bijzonder en eindig een rol zal hebben gespeeld, degenen die veel publiceerden (onder anderen Beekhuis en Houwing) deden dat toch eerst op het terrein van hun hoofdwerkzaamheid, hun werk als hoogleraar burgerlijk recht.

Terugkijkend naar de toepassing van het leerstuk van de rechtsverwerking door de Raad voor het Rechtsherstel valt mij op, dat de Raad dit bijna geruisloos toepast. Hij werd hierbij niet gehinderd door enige wetsbepaling, maar werd integendeel door artikel 22 van E 100 gestimuleerd om rechtsverwerking te constateren als redelijkheid en billijkheid dat geboden. De Hoge Raad daarentegen diende de toepassing van de goede trouw bij de uitvoering van een overeenkomst af te wijken van een sinds 1926 afwijzende jurisprudentielijn, waarvan hij stapje voor stapje ging afwijken.

7.4.2. De ontwikkeling van de algemene beginselen van behoorlijk bestuur

In de Inleiding heb ik ook aangekondigd in te zullen gaan op de relatie tussen het administratieve recht en het herstelrecht, in het bijzonder in de ontwikkelingen van de algemene beginselen van behoorlijk bestuur. Ik doe dit kort, omdat immers de ontwikkelingen van deze beginselen pas in de loop van de jaren vijftig tot ontwikkeling zijn gekomen, voor een deel in een tijd dat de Raad voor het Rechtsherstel zijn ‘bloeitijd’ achter de rug had. De redelijkheid en de billijkheid namen in het administratieve recht de gedaante aan van algemene beginselen van behoorlijk bestuur. Een belangrijke aanzet daartoe werd door de Hoge Raad gegeven in twee arresten namelijk het Zandvoortse woonruimtevoorderingsarrest⁵⁷⁷ en het Doetinchemse woonruimtevoorderingsarrest⁵⁷⁸. In het eerste arrest spreekt de Hoge Raad zich uit over de vraag of in de gegeven omstandigheden sprake was *détournement de pouvoir* en in het tweede of er sprake was geweest

⁵⁷⁶ Zie hiervoor hoofdstuk III, § 3.6.1 en hoofdstuk IV, § 4.1.3

⁵⁷⁷ HR 14 januari 1949, *NJ* 1949/557, nt. D.J.V.

⁵⁷⁸ HR 25 februari 1949, *NJ* 1949/558, nt. D.J.V.

van willekeur door de vorderende autoriteit. In Zandvoort was de vordering geschied op grond van het Vorderingsbesluit Woonruimte⁵⁷⁹ en in Doetinchem in tweede instantie op grond van de Woonruimtetwet 1947. In beide gevallen was de procedure begonnen door een kort-gedingprocedure op grond van een onrechtmatige daad van de vorderende autoriteit. De tweede grief (in het Zandvoortse arrest) van de eiser in cassatie, de burgemeester van Zandvoort, is hier in het bijzonder van belang; de Hoge Raad acht de tweede grief ongegrond, omdat:

“ als de burgemeester wil overgaan om voor burgerpersonen, die dringend woonruimte behoeven, zijn bevoegdheid uit te oefenen woonruimte van een ander te vorderen, hij bij het in aanmerking brengen daartoe van een bepaalde woning zich moet laten leiden door hetgeen een doelmatige verdeling van een woongelegenheden medebrengt; dat, laat hij zich daarbij op den voet, als door het Hof feitelijk is vastgelegd, leiden door andere drijfveren – zij het ook aan het algemeen belang ontleend – dan die welke naar de strekking der wet bij de keuze van het te vorderen object in aanmerking mogen komen, hij van zijn bevoegdheid tot vordering een ander gebruik maakt dan tot de doeleinden, waarvoor die bevoegdheid gegeven is;”

Op deze wijze stelde de Hoge Raad vast, dat de burgemeester zich schuldig had gemaakt aan détournement de pouvoir, omdat hij niet alleen woonruimte wilde vorderen voor een juiste woonruimteverdeling, maar ook omdat hij van oordeel was, dat de huurprijs voor het bewuste perceel veel te hoog was vastgesteld. In de Doetinchemse zaak had de burgemeester in januari 1947 een gedeelte van de woonruimte van L. en diens echtgenote gevorderd. Bij vonnis van de president van de rechtbank was de burgemeester veroordeeld om zich te onthouden van elke maatregel met de strekking om zijn vordering tot uitvoer te brengen. In het dossier bevond zich een verklaring van een zenuwarts die L. omschreef als een impulsieve psychopaat en diens echtgenote als een persoon die meermalen wegens ernstige geestesziekte was verpleegd. Tot een bodemprocedure kwam het niet. In oktober vorderde de burgemeester opnieuw de woonruimte van L. ditmaal krachtens artikel 7 van de Woonruimtetwet 1947. Namens L. werd opnieuw in kort geding gevorderd, dat de burgemeester zich zou onthouden van het effectueren van zijn woonruimtevordering. Daarbij werd aangevoerd, dat L. en zijn echtgenote psychisch hoogst labiel waren, zodat samenwoning met anderen van hem niet gevorderd kon worden, omdat van een dergelijke samenwoning ernstige gevolgen te duchten waren voor de gezondheid van L. en zijn echtgenote. De president wees de vordering opnieuw toe, omdat er sprake was

---

⁵⁷⁹ De oorspronkelijke vordering geschiedde op grond van het *Vorderingsbesluit woonruimte 1944*, maar dergelijke vorderingen werden bij het van kracht worden van de *Woonruimtetwet 1947* ook geacht hun grond te vinden in die wet.

van misbruik van recht. Het beroep van de burgemeester op de Woonruimtetwet deed daaraan niet af. Het Hof bekrachtigde het vonnis van de president. De HR vernietigde het bestreden arrest⁵⁸⁰, omdat het Hof ten onrechte de onrechtmatigheid van de woonruimtevoordering had aangenomen. Voor tussenkomst van de rechter zou slechts een reden kunnen zijn, als de vordering als een daad van willekeur zou zijn aan te merken. Hierbij is vooral de overweging belangrijk, dat :

“ voor tussenkomst van den rechter reden zou kunnen zijn indien de vordering als een daad van willekeur zou zijn aan te merken; dat deze figuur zich voordoet, als moet worden aangenomen, dat de vorderende autoriteit bij afweging van de in aanmerking komende belangen in redelijkheid niet tot een vordering heeft kunnen komen, en dus afweging van die belangen geacht moet worden niet te hebben plaats gehad;”

De rechter sloot dus niet uit, dat het mogelijk was een vordering die overigens geheel aan te stellen voorwaarden voldeed toch te vernietigen op grond van willekeur en legde daarmee de basis van één van de algemene beginselen van behoorlijk bestuur, het verbod van willekeur. In zijn noot bij deze arresten plaatste Veegens het bovenstaande in het kader van de onrechtmatige overheidsdaad en wel als een inbreuk op een subjectief recht in de vorm van détournement de pouvoir en misbruik van gezag. Het laatste acht hij eerst dan aanwezig, indien de beslissende autoriteit bij haar afweging van de aanmerking komende belangen in redelijkheid niet tot haar beslissing kon komen en deze dus slechts kan worden aangemerkt als een daad van willekeur. De Hoge Raad bouwde voort op eerdere arresten als die over de dienstplichtige De Boer⁵⁸¹ en Heldenkermis⁵⁸². Veegens beschouwde détournement de pouvoir en misbruik van gezag als de publiekrechtelijke tegenhangers van het civielrechtelijke begrip misbruik van recht.

Al eerder heb ik de discussie besproken die naar aanleiding van onder andere deze arresten werd gevoerd⁵⁸³, ik volsta ermee daarnaar te verwijzen. Rest nog de vraag te beantwoorden of er in de ontwikkeling naar de algemene beginselen van behoorlijk bestuur, als administratiefrechtelijke vertaling van de beginselen van redelijkheid en billijkheid, een rol van enige betekenis voor de rechtsherstelrechter was weggelegd. Het is naar mijn mening zo, dat een vertaling van de redelijkheid en billijkheid in het administratieve recht maar moeizaam op gang kwam, wat ook is toe te schrijven aan de schroom waarmee de overheid in de jaren vijftig nog werd benaderd. Helmstrijd en ook Kruseman gruwen van enige

⁵⁸⁰ De Procureur-Generaal, Berger, had overigens geadviseerd het beroep te verwerpen.

⁵⁸¹ HR 19 november 1936, NJ 1937/182.

⁵⁸² HR 29 maart 1940, NJ 1940/1128.

⁵⁸³ In de § 3.4.3, het betreft de discussie over de preadviezen van Okma en van Van Praag.

HOOFDSTUK VII

bemoeienis van de civiele rechter met het doen en laten van de overheid. Het is dan ook niet zo, dat er een vruchtbare bodem was voor het ontvangen van de beginselen van redelijkheid en billijkheid.

Uiteraard waren er ook tegenkrachten, wat moge blijken uit het preadvies van Wiarda⁵⁸⁴, waarin hij zijn beginselen van behoorlijk bestuur formuleerde. Het duurde tot de invoering van de Wet B.A.B.⁵⁸⁵, dat deze beginselen in wetgeving werden verwoord. Slechts op enkele terreinen en dan met name het leerstuk van de onrechtmatige overheidsdaad was sprake van toepassing van enige beginselen van behoorlijk bestuur. In deze context kon van doorwerking van de beginselen van de herstelrechtspraak in het administratiefrecht in de jaren vijftig slechts fragmentarisch sprake zijn.

---

⁵⁸⁴ Wiarda 1952, p.55-94.

⁵⁸⁵ Wet B.A.B. : wet Beroep Administratieve Beschikkingen, van 20 juni 1963, *Stb.* 288.

Samenvatting

In de zestiger jaren werd duidelijk, dat de Tweede Wereldoorlog voor velen traumatische gevolgen⁵⁸⁶ had gehad. De slachtoffers verdrongen het verleden liever dan dat ze erover wilden praten. Die geringe aandacht voor het recente verleden weerspiegelde zich in de rechtswetenschap, als het geringe aantal publicaties over het herstelrecht in die periode in aanmerking wordt genomen. In de jaren negentig zorgde de 'Liro-affaire'⁵⁸⁷ voor hernieuwde belangstelling. In die tijd verschenen ook verschillende publicaties van wetenschappelijke en meer populaire aard, die de naoorlogse bejegening van de oorlogsslachtoffers tot onderwerp hebben.

Mijn onderzoek richtte zich op drie aspecten van het centrale onderwerp, de Raad voor het Rechtsherstel en het rechtsherstel van onroerende goederen. Achtereenvolgens betrof dat de plaats van de Raad voor het Rechtsherstel binnen de scheiding der machten, de band tussen het herstelrecht en het woonrecht en de betekenis van de toepassing van de redelijkheid en de billijkheid binnen het herstelrecht en het reguliere recht.

In de eerste twee hoofdstukken schetste ik de situatie, waarin Nederland verkeerde na de bevrijding, omschreef ik het onderwerp van mijn proefschrift en behandelde ik de roof van de joodse eigendommen en de naoorlogse liquidatie van de roofoinstellingen. In het derde hoofdstuk kwam de plaats van de Raad voor het Rechtsherstel binnen de scheiding der machten aan de orde. Het bleek, dat deze vraag slechts beantwoord kon worden door elke afdeling van de Raad apart onder de loep te nemen. De Afdeling Rechtspraak maakte deel uit van de rechterlijke macht. Ten aanzien van de overige afdelingen van de Raad bleek, dat die behoorden tot de uitvoerende macht. De Afdeling Rechtspraak heeft dat in een uitspraak onomwonden vastgesteld ten aanzien van de Afdeling Effectenregistratie, maar dat gold ook voor de andere afdelingen.

De organisatorische opbouw van de drie 'ambtelijke' afdelingen was heel verschillend, de Afdeling Beheer was in vele opzichten een zuiver ambtelijke organisatie, de Afdeling Effectenregistratie had trekken van wat later een publiek-rechtelijke organisatie zou heten en de Afdeling Onroerende Goederen had een zeer belangrijk deel van haar werkzaamheden 'uitbesteed' aan de Broederschap van Notarissen. De risico's verbonden aan het inschakelen van derden waren bij de effectenregistratie groter dan bij de onroerende goederen, omdat de effectenhandelaars anders dan de notarissen vertegenwoordigd waren binnen het

---

⁵⁸⁶ Zie daarover Michal Citroen *U wordt door niemand verwacht. Nederlandse joden na kampen en onderduik*, Utrecht 1999.

⁵⁸⁷ Deze affaire betrof het bekend worden van een verkoop van kleinoden afkomstig uit de Liro-boedel aan medewerkers van het Agentschap van het ministerie van Financiën/ Waarborgfonds Rechtsherstel te Amsterdam in 1968.

bestuur van 'hun' afdeling. De organisatorische inrichting van de ambtelijke afdelingen van de Raad voor het Rechtsherstel hield zeker risico's in, die de ambtelijke onafhankelijkheid ten opzichte van belangenorganisaties zwaar op de proef hebben gesteld.

Ook de afhankelijkheid van de ambtelijke afdelingen van de Raad ten aanzien van de centrale overheid roept vragen op. In zijn meest schrille vorm is dat aan het daglicht getreden naar aanleiding van de zogenaamde beursstaking. De minister van financiën boog voor de druk van de Amsterdamse beurs, die zich naar aanleiding van uitspraken⁵⁸⁸ van de Afdeling Rechtspraak in het nauw gebracht voelde. Hij wilde wetgevende maatregelen nemen om de bedoeling van het besluit F 272 duidelijker tot uitdrukking te brengen en kondigde aan, dat bij nog te nemen beslissingen van de Afdeling Effectenregistratie deze bedoelingen niet doorkruist zouden worden. Hij handelde krachtens zijn bevoegdheid de Afdeling Effectenregistratie aanwijzingen te geven zoals bepaald in de artikelen 6 en 40 van E 100. Eén en ander toont aan, dat de centrale overheid ten aanzien van de ambtelijke afdelingen een beslissende stem in het kapittel kon hebben en ook niet aarzelde daarvan gebruik te maken. De centrale overheid hanteerde twee drukmiddelen, namelijk aanpassing van de regelgeving en het geven van aanwijzingen aan de desbetreffende afdeling. De conclusie luidt, dat de Afdeling Effectenregistratie in hoge mate afhankelijk was van de centrale overheid die zich van haar kant sterk liet beïnvloeden door de Vereniging voor de Effectenhandel.

Ten aanzien van de Afdeling Onroerende Goederen stel ik vast, dat deze afdeling niet door externe druk is beïnvloed, hoewel zij in hoge mate afhankelijk was van de werkzaamheden van de notarissen in den lande. Wel hebben de hypotheekbanken in 1945 zonder succes gepoogd invloed uit te oefenen⁵⁸⁹. In 1952 maakte een aanpassing van E 100 het mogelijk, dat de Afdeling Onroerende Goederen geschillen zelf afdeed ook als partijen het niet eens waren geworden over een minnelijke regeling van hun geschil. Uiteraard betekende dit in de praktijk dat meer geschillen in Den Haag afgedaan konden worden. Het aantal Gedelegeerden liep terug en gaandeweg werden de werkzaamheden meer gecentraliseerd afgedaan, overigens wel handelend binnen de grenzen gesteld door de jurisprudentie van de Afdeling Rechtspraak.

De Afdeling Beheer had niet te maken met de bijzondere organisatorische inrichting van de Afdeling Onroerende Goederen of een bestuur waarin vertegenwoordigers zaten van een belangenorganisatie. Ten aanzien van de positie van deze afdeling merk ik hier op, dat haar plaats binnen de trias politica duidelijk was.

---

⁵⁸⁸ AR Amsterdam, 28 april 1952, R 52/204 en AR Amsterdam, 19 mei 1952, R 52/208. Zie ook Veraart 2005, p. 355-359.

⁵⁸⁹ Veraart 2005, p. 172-178.

De Raad voor het Rechtsherstel had derhalve een hybride organisatievorm, die zeker voor het effectenrechtsherstel tot ernstige tekortkomingen heeft geleid. Het onafhankelijke karakter van de Afdeling Rechtspraak was gewaarborgd, ook al ondernam de regering tijdens de crisis van de beursstaking pogingen om – zij het indirect – de positie van deze afdeling te ondermijnen.

Het tweede aspect van het onderzoek was gewijd aan de band tussen het herstelrecht en het reguliere woonrecht. Hieraan is aandacht besteed in het vierde, vijfde en zesde hoofdstuk. In het vierde hoofdstuk heb ik het procesrecht en het materiële recht van E 100 en de competentie van de Raad voor het Rechtsherstel beschreven en in het vijfde de jurisprudentie van de Afdeling Rechtspraak die betrekking had op onroerende goederen. Het zesde hoofdstuk beschreef het reguliere woonrecht.

De invloed van de herstelrechter op het gewone woonrecht bleek heel beperkt te zijn geweest. Zijn absolute bevoegdheid had betrekking op de vermogensrechtelijke betrekkingen die in bezettingstijd op enige wijze tot stand waren gekomen onder dwang of onbehoorlijke invloed uitgeoefend door de bezetter of diens handlangers. In formele zin was de afbakening van rechtsmacht tussen de gewone rechter en de herstelrechter duidelijk geregeld in artikel 19 van E 100. De Raad was bevoegd kennis te nemen van verzoeken en vorderingen die onder de toepassing van E 100 vielen. De gewone rechter moest zich echter bij een rechtsherstelgeschil alleen dan onbevoegd verklaren, als daarop door een partij een beroep werd gedaan vóór alle weren. In artikel 19 is overigens geen regeling te vinden ten aanzien van de vraag wat te doen als aan een administratieve rechter een geschil over rechtsherstel werd voorgelegd. In rechtsvragen die niet in het kader van E 100 konden worden beantwoord maakte de herstelrechter gebruik van het reguliere burgerlijke recht. Verwonderlijk is dit niet: de herstelrechter was immers een bijzondere rechter voor vermogensrechtelijke betrekkingen. Zo heeft hij de vraag behandeld of in bepaalde zaken sprake was van een onrechtmatige daad jegens de verzoeker⁵⁹⁰ en paste hij de regels ten aanzien van uitwinning uit het burgerlijk recht toe op een zaak waarin het regres op een ander dan de verkoper werd verzocht.⁵⁹¹ De algemene regel ten aanzien van uitwinning ex artikel 1531 BW achtte de Afdeling Rechtspraak in beginsel te handhaven, ook als de verkoper in feite commissionair was, het handelen in oorlogstijd deed men nu eenmaal op eigen schuld en bate. De redelijkheid en de billijkheid vorderden dan ook geenszins een ander dan de verkoper aansprakelijk te achten voor uitwinning.

---

⁵⁹⁰ Zie daarvoor § 4.5.1 De RvHR heeft zich in enkele gevallen wel bevoegd geacht de onrechtmatige daad te beoordelen. Zie *R II*, p. 673, noot 5, met verwijzing naar *NOR*, nos 607, 672, 685, 1104, 1202 en 1241.

⁵⁹¹ In de zaak *Aptroot-Van Dam*, *AR Den Haag*, *R VI*, no. 51/119.

Op deze wijze bekeken worden de verhoudingen duidelijk. Van het reguliere burgerlijke recht was een deel afgesplitst, maar voor het overige bleef de uitoefening van het civiele recht als tevoren. Beïnvloeding van het herstelrecht door het gewone burgerlijke recht is een voor de hand liggende zaak. Omgekeerd beïnvloedde het herstelrecht het reguliere burgerlijke recht bij de toepassing van de redelijkheid en billijkheid. Het intensieve hanteren van deze begrippen door de herstelrechter droeg bij tot de ontwikkeling van de leerstukken van de rechtsverwerking en de beperkende werking van de goede trouw binnen het reguliere burgerlijke recht.

Belangrijk is met andere woorden vanuit welke kant men de vraag van de beïnvloeding benadert, vanuit de reguliere kant naar de bijzondere is er binnen het burgerlijk recht zonder meer sprake van onmiskenbare invloed op de uitspraken van de herstelrechter, deze hanteert het BW en het Wetboek voor Burgerlijke Regtsoverdracht, als E 100 dienaangaande geen regels geeft. Vanuit het herstelrecht bekeken is er sprake van invloed op het burgerlijk recht op het gebied van de ontwikkelingen rond omstreden vraagstukken als dat van de beperkende werking van de goede trouw en ten aanzien van de rechtsverwerking.

Binnen het administratieve recht en het administratief beroep had het herstelrecht heel weinig invloed. De herstelrechter was zich ervan bewust niet in te mogen grijpen op het terrein van het administratieve recht. Meerdere keren overwoog hij, dat geschillen over een vergunning door hem niet beantwoord konden worden. Daaraan werd wel een enkele keer toegevoegd, dat hij erop vertrouwde, dat een vergunning door de desbetreffende autoriteit verstrekt zou worden. De herstelrechter kon hooguit bepalen, dat een huurcontract herleeft of dat de oorspronkelijke eigenaar zijn woning terugkreeg, maar aan een vergunning als zodanig kon hij niets veranderen. Helmstrijd verwijst in zijn boeken over het Vorderingsbesluit Woonruimte 1944 en de Woonruimtetwet 1947 geen enkele keer naar het herstelrecht, wat erop duidt, dat het herstelrecht op het gebied van de woonruimtevoordering geen rol van betekenis vervulde.

De burger kon zich bij onrechtmatig handelen van de overheid tot de burgerlijke rechter wenden. Een voorbeeld daarvan is te vinden in het Zandvoortse woonruimtearrest: het handelen van de burgemeester werd onrechtmatig geoordeeld, omdat hij zijn bevoegdheid had aangewend voor een ander doel dan waarvoor die specifieke bevoegdheid was gegeven. Deze zaak en die van het Doetinchemse woonruimtearrest gelden als voorboden van de algemene beginselen van behoorlijk bestuur, die voor het eerst door G.J. Wiarda beschreven werden in 1952. Wiarda was ook lid van de Afdeling Rechtspraak van de Raad voor het Rechtsherstel en zijn ervaring in het hanteren van de redelijkheid en de billijkheid van E 100 kon hem bij het formuleren van de algemene beginselen van behoorlijk bestuur van pas komen.

In het zevende hoofdstuk kwam de toepassing van de beginselen van de redelijkheid en de billijkheid van het herstelrecht in het burgerlijk recht aan de orde. De toepassing van deze beginselen heb ik getoetst aan de hand van de leerstukken van de rechtsverwerking en van de beperkende werking van de goede trouw. De vraag of iemand zijn recht kon verwerken anders dan door afstand van recht was lange tijd een omstreden zaak, waarbij een duidelijke scheidslijn bestond tussen de jurisprudentie van de Hoge Raad en die van lagere rechters. Ook in de literatuur bestond weinig begrip voor het strakke standpunt dat de Hoge Raad lange tijd innam. Ondertussen nam de Raad voor het Rechtsherstel zonder beperkingen aan, dat iemand zijn recht kon verwerken zonder daarbij te eisen dat hij afstand van zijn recht had gedaan. De oorlogskoper kon bijvoorbeeld zijn recht op compensatie van kosten verwerken als hij niet kon bewijzen, dat hij had afgesproken met de eigenaar, dat hij het perceel van de eigenaar zou kopen, indien deze gedeporteerd werd. In deze zaken waren getuigenverklaringen van doorslaggevende betekenis. Bij een andere vorm van rechtsverwerking waren vooral verstrekkers van leningen tegen hypotheekstelling betrokken. De hypotheekbanken verwerkten hun recht op een directe aflossing van het uitstaande schuldbedrag bij het wegvallen van het onderpand, waarbij van afstand van recht hunnerzijds zeker geen sprake was. Ook bepaalde de Afdeling Rechtspraak, dat de hypotheekhouder zijn recht tot executie bij openbare verkoop had verwerkt⁵⁹² als hij tot executie was overgegaan bij het uitblijven van aflossingen of rentebetalingen door de – meestal joodse – debiteur zonder te letten op de omstandigheden, waardoor dit werd veroorzaakt. Als een openbare veiling gerechtvaardigd was kon de executerende bank toch zijn recht – deels – verwerken door meer te executeren dan nodig was om zijn vordering te voldoen. Het valt zeker niet uit te sluiten, dat deze uitspraken voor die leden van de Afdeling Rechtspraak, die later in de Hoge Raad zitting namen, toch op zijn minst aanleiding waren om het strakke standpunt van de Hoge Raad met betrekking tot rechtsverwerking te heroverwegen.

Het exposé van de regresacties diende niet alleen om de rol van de redelijkheid en de billijkheid te bespreken maar ook om te beschrijven op welke wijze de Afdeling Rechtspraak poogde ieder het zijn te geven. Ter zake van die regresacties heeft de Afdeling Rechtspraak een systematische benadering ontwikkeld. Dit maakt het mogelijk de toepassing van de redelijkheid en billijkheid door de Afdeling te toetsen. Bij de toetsing van de redelijkheid en billijkheid bij regresacties werd in de regel aangenomen, dat alle schakels in de keten evenveel schuld hadden en dat zij dan ook in gelijke mate dienden bij te dragen aan de vereffening, nadat eerst hun aandeel in de schade was vastgesteld. Dit nam niet weg, dat de vraag of in de keten van oorlogskopers enkelen meer schuld droegen dan

---

⁵⁹² AR Amsterdam, 17 november 1947, R III, p.175; zie § 7.2.4.

anderen in de schakel wel beantwoord moest worden om te voorkomen, dat een partij in gelijke mate in de schade zou delen, hoewel zij meer schuldig was dan de andere partijen. Het opwerpen van fictieve constructies zoals in de zaak-Van Embden, waarbij gepoogd werd de schade van één partij niet te laten meetellen, werd door de Afdeling Rechtspraak op grond van redelijkheid en billijkheid van tafel geveegd. Hetzelfde lot onderging de stelling, dat nu geleverd was door een andere partij dan de verkoper, de partijen tussen de partij die leverde en de laatste koper niet bij het rechtsherstel betrokken waren mede gelet op het feit, dat zij slechts voorlopige koopakten hadden ondertekend.

Naar mijn mening kan de vraag of het wel nodig was een brede toepassing van de redelijkheid en billijkheid in E 100 op te nemen naar mijn mening instemmend beantwoord worden. Niet te verdedigen uitspraken die in de beginjaren 1945 en 1946 nog wel voorkwamen werden al spoedig gecorrigeerd door uitwisseling van standpunten en een zich duidelijk ontwikkelende lijn in de jurisprudentie naar een behoedzamere hantering van de beginselen van redelijkheid en billijkheid. De meerdere malen genoemde uitspraak Aptroot-Van Dam is een voorbeeld van een bijzonder nauwgezette, op controleerbare uitgangspunten gebaseerde, uitspraak, waaruit duidelijk wordt dat redelijkheid en billijkheid geen toverformules waren, maar goed ingekaderd konden worden in een juridische redenering, zodat aan elke partij in het geding het zijne kon worden toebedeeld.

Uit publicaties in het blad *Rechtsherstel* blijkt, dat de Afdeling Onroerende Goederen de jurisprudentie van de Afdeling Rechtspraak nauwgezet in acht nam. De Afdeling Onroerende Goederen verwees naar uitspraken van de Afdeling Rechtspraak in artikelen of mededelingen in *Rechtsherstel*. In het begin gebeurde dat ook nog door het publiceren van model-akten ontleend aan de jurisprudentie van de Afdeling Rechtspraak in geanonimiseerde vorm. Ook het feit, dat de voorzitter van de Afdeling Onroerende Goederen qualitate qua deel uitmaakte van het Dagelijks Bestuur van de Raad maakte het mogelijk de vinger bij de pols te houden.

Summary

In the 1960s it became clear that the Second World War had had traumatic consequences⁵⁹³ for many people. The victims preferred to repress the past than to talk about it. Judging by the low number of publications about the restoration of rights in this period, this tendency to ignore the recent past was reflected in legal studies. In the 1990s the Liro case⁵⁹⁴ led to a revival of interest. During this period several publications – both academic and more popular – appeared about the post-war treatment of war victims.

My research focused on three aspects of the main topic, which was the Council for the Restoration of Rights (*Raad voor het Rechtsherstel*) and the restoration of property rights. These three aspects were the position of the Council for the Restoration of Rights in the framework of the separation of powers, the connection between law pertaining to the restoration of rights and housing law, and the significance of the application of the principle of reasonableness and fairness in restoration of rights law and regular law. In the first two chapters I outline the situation in which the Netherlands found itself after liberation, specify the subject of my thesis and discuss the looting of Jewish property and the post-war liquidation of the looting institutions. The third chapter examines the position of the Council for the Restoration of Rights in the separation of powers. It became clear that this question could only be answered by looking at each division of the Council separately. The Judicial Division was part of the judiciary; the other divisions of the Council were clearly part of the executive. The Judicial Division stated this quite plainly with respect to the Securities Registration Division, but it also applied to the other divisions.

The three administrative divisions had very different organizational structures: the Property Administration Division was in many ways a purely administrative organization, the Securities Registration Division had some characteristics of what would later be known as an organization under public law, and the Real Estate Division had outsourced a significant amount of its work to the Brotherhood of Notaries. The risks involved in enlisting the aid of third parties were higher in the case of securities registration than with real estate because the stockbrokers – unlike the notaries – were represented on the Board of ‘their’ Division. There is no doubt that the organizational structures of the administrative divisions of the Council for the Restoration of Rights bore inherent risks,

---

⁵⁹³ See Michal Citroen, *U wordt door niemand verwacht. Nederlandse joden na kampen en onderduik*, Utrecht 1999.

⁵⁹⁴ This case arose when it became known that valuables from the Liro estate had been sold to staff of the Agency of the Ministry of Finance/Restoration of Rights Guarantee Fund in Amsterdam in 1968.

which put a severe strain on their administrative independence from interest groups.

The independence of the administrative divisions of the Council with respect to the central government is also questionable. The most striking evidence of this is the outcome of the stock market strike. The finance minister bowed to the pressure of the Amsterdam stock market, which felt threatened as a result of certain judgments⁵⁹⁵ passed by the Judicial Division. He wanted to take legislative measures to ensure that the intentions of Decree F272 were expressed more clearly and announced that from that point onwards decisions made by the Securities Registration Division would not be allowed to thwart these intentions. He acted by virtue of his authority to give orders to the Securities Registration Division, as set out in Articles 6 and 40 of E 100 (Royal Decree regarding the Restoration of Rights, 1944). There is ample evidence that the central government had a decisive say in the affairs of the administrative divisions and that it did not hesitate to make use of it. The central government had two levers at its disposal: amending the regulations and giving instructions to the division in question. The conclusion is that the Securities Registration Division was dependent on the central government to a high degree, and that in turn the central government was strongly influenced by the Stock Market Association.

I found that the Real Estate Division was not influenced by external pressure, although it was dependent to a high degree on the work of the civil law notaries throughout the country. In 1945 the mortgage banks tried – unsuccessfully – to exert influence.⁵⁹⁶ In 1952 an amendment to E 100 enabled the Real Estate Division to settle cases itself, even when the parties involved had not reached agreement on an amicable settlement of their dispute. Obviously this meant that in practice more disputes could be settled in The Hague. The number of Delegated Persons declined and gradually the work was carried out more centrally, though still within the boundaries set by the case law of the Judicial Division.

The Property Administration Division did not have to deal with a special organizational structure like that of the Real Estate Division or with a Board which included representatives of an interest group. The position of this Division within the *trias politica* was clear.

Obviously the Council for the Restoration of Rights had a hybrid organizational structure, which led to serious shortcomings, especially in the restoration of rights to securities. The independent character of the Judicial Division was guaranteed, even though during the stock market strike the government attempted – albeit indirectly – to undermine the position of this Division.

---

⁵⁹⁵ AR (Judicial Division) Amsterdam, 28 April 1952, R (*Rechtsherstel*)52/204 and AR Amsterdam, 19 May 1952, R 52/208. See also Veraart 2005, pp. 355-359.

⁵⁹⁶ Veraart 2005, pp. 172-178.

The second aspect of my research was the connection between restoration of rights law and regular housing law. The fourth, fifth and sixth chapters are devoted to this topic. The fourth chapter discusses the procedural and substantive law of E 100 and the jurisdiction of the Council for the Restoration of Rights, and the fifth chapter Judicial Division case law concerning real estate. The sixth chapter discusses regular housing law.

It turned out that the Judicial Division of the Council for the Restoration of Rights had little influence on ordinary housing law. Its jurisdiction was limited to property relationships which had come into being during the occupation under duress or through improper influence exercised by the occupying forces or their associates. The boundaries between the jurisdictions of the regular court and the Judicial Division were clearly defined in Article 19 of E 100; the Council had jurisdiction to hear petitions and claims which came under E 100. However, the regular court was only obliged to declare that it lacked jurisdiction to adjudicate a dispute pertaining to the restoration of rights if one of the parties lodged an appeal for it to do so before all defences. Moreover, Article 19 does not contain any regulations about what should be done if a restoration of rights dispute is brought before an administrative court. In legal matters which could not be resolved on the basis of E 100 the Judicial Division applied regular private law. This is not really surprising, since the Judicial Division was a special court for private law. For example, in some cases it decided whether an unlawful act had been committed against an applicant⁵⁹⁷ and it applied the private law rules governing execution sales to a case in which recourse was sought from a party other than the vendor.⁵⁹⁸ The Judicial Division deemed that the general rule regarding execution sales, set out in Article 1531 of the Netherlands Civil Code, should be upheld, even if the vendor was actually an agent; after all, wartime trading was usually conducted to the parties' own benefit or detriment. It was therefore by no means in the interest of reasonableness and fairness to hold a party other than the vendor liable for an execution sale.

Seen from this point of view, the relationships are clear. Part of regular private law had been split off, but otherwise private law was applied just as it had been previously. It goes without saying that law pertaining to the restoration of rights was influenced by regular private law. Conversely, restoration of rights law influenced regular private law in the application of the principle of reasonableness and fairness. The fact that this principle was used so intensively by the Judicial Division contributed to the development of the theory of the forfeiture of rights and of the restrictive operation of good faith in regular private law.

---

⁵⁹⁷ See § 4.5.1. In a few instances the Council for the Restoration of Rights considered that it had the jurisdiction to judge a case involving an unlawful act. See R II, p. 673, note 5, with reference to NOR, nos 607, 672, 685, 1104, 1202 and 1241.

⁵⁹⁸ In the *Aproot-Van Dam* case, AR The Hague, R VI, no. 51/119.

In other words, it makes a difference from which angle the question of influence is approached; on the one hand, there is no doubt that regular private law influenced the judgments of the Judicial Division, which applied the Netherlands Civil Code and the Code of Civil Procedure if E 100 failed to provide rules relating to the case in question. On the other hand, private law was influenced by developments relating to controversial issues such as the forfeiture of rights and the restrictive operation of good faith.

Restoration of rights law had very little influence on administrative law and the administrative appeal system. The Judicial Division was aware that it was not authorized to intervene in matters of administrative law. Several times it declared that it was unable to adjudicate disputes about permits. Once the Division added that it trusted a permit would be granted by the authority concerned. At the very most, the Judicial Division could determine that a tenancy agreement should be revived or that housing should be restored to its original owner, but it could not make any changes to a permit itself. In his books about the Claims Decree 1944 and the Housing (Allocation) Act 1947, Helmstrijd does not once refer to restoration of rights law, which suggests that restoration of rights law played no significant role in relation to the requisition of housing.

In the event of unlawful acts on the part of the government, citizens could turn to the civil court. One example is the Zandvoort housing requisition case, in which it was deemed that the mayor's action was unlawful because he had used his power for a different purpose from that for which that specific power had been given. This case and the Doetinchem housing requisition case are regarded as precursors of the general principles of proper administration, which were first laid down by G.J. Wiarda in 1952. Wiarda was also a member of the Judicial Division of the Council for the Restoration of Rights, and his experience in applying the principle of reasonableness and fairness would have been of great help to him in formulating the general principles of proper administration.

The seventh chapter discusses the application in private law of the principle of reasonableness and fairness derived from restoration of rights law. I test the application of this principle on the basis of the theory of the forfeiture of rights and the theory of the restrictive operation of good faith. The question whether an individual could forfeit a right through some other means than relinquishing that right remained controversial for a long time. There was a clear dividing line between the case law of the Netherlands Supreme Court and that of the lower courts. The literature shows little sympathy for the stringent point of view adopted for a long time by the Supreme Court. In the meantime the Council for the Restoration of Rights assumed without any restrictions that a party could forfeit a right without being required to relinquish that right. For example, a wartime buyer could forfeit his right to compensation of costs if he could not prove that he had agreed to buy the property from the owner if the owner was

deported. Witness statements were of vital importance in these cases. A different kind of forfeiture of rights mainly involved mortgage lenders. The mortgage banks forfeited their rights to direct payment of outstanding debts if the mortgaged property in question had been lost, while there was certainly no question of them having relinquished their rights. The Judicial Division also found that a mortgage bank had forfeited its right to execution by public auction⁵⁹⁹ if, after the – usually Jewish – debtor had failed to pay loan repayments or interest, it had proceeded to execution without taking into account the circumstances causing this failure. If a public auction was justified, the bank selling the property could still forfeit its right, at least partially, by executing more than was required to pay the debt owed to it. It certainly cannot be excluded that for members of the Judicial Division who later became members of the Supreme Court these judgments were at the very least a reason to reconsider the Supreme Court's rigid view of the forfeiture of rights.

The purpose of my discussion of the recourse actions is not only to explain the role of reasonableness and fairness, but also to show how the Judicial Division tried to give each party its due. The Judicial Division developed a systematic approach for the recourse actions, which enabled it to test its application of reasonableness and fairness. As a rule, when reasonableness and fairness in recourse actions were tested it was assumed that all links in the chain were equally guilty and they should therefore contribute equally to the settlement, once their share in the loss had been determined. Nevertheless, it still had to be ascertained whether some parties in the chain of wartime buyers were more guilty than others in the chain, because otherwise a party might have an equal share in the losses even though it was more to blame than the other parties. Fictitious constructions such as that put forward in the Van Embden case, in which an attempt was made to disregard the loss of one party, was a method rejected by the Judicial Division on the grounds of reasonableness and fairness. The Division also rejected the argument that since the property had been handed over by a party other than the vendor, the parties between this party and the last buyer were not involved in the restoration of rights, since they had only signed conditional purchase contracts.

In my opinion, the question of whether it was necessary to incorporate a broad application of the principle of reasonableness and fairness into E 100 can be answered in the affirmative, on the basis of the case law discussed. Errors which occurred in the early years, 1945 and 1946, were soon corrected through exchange of views and a clearly evolving line in the case law towards a more circumspect application of the principle of reasonableness and fairness. The previously mentioned judgment in the Aptroot-Van Dam case, an extremely meticu-

---

⁵⁹⁹ AR Amsterdam, 17 November 1947, R III, p. 175; see § 7.2.4.

lous judgment based on verifiable principles, is an example which demonstrates that while the principle of reasonableness and fairness is not a magic charm, it can be incorporated effectively in legal reasoning, so that each party in the dispute can be given its due.

Publications in the journal *Rechtsherstel* show that the Real Estate Division complied strictly with the case law of the Judicial Division. The Real Estate Division referred to judgments of the Judicial Division in articles or notices in *Rechtsherstel*. At first this was also done by publishing anonymous model instruments based on the case law of the Judicial Division. The fact that the chair of the Real Estate Division was also a member of the Executive Board of the Council also helped in maintaining close contact between the Division and the Council.

Literatuurlijst

Aalders 1999

G. Aalders, *Roof. De ontvreemding van joods bezit tijdens de Tweede Wereldoorlog* (Den Haag 1999)

Aalders 2001

G. Aalders, *Berooid. De beroofde joden en het Nederlandse restitutiebeleid sinds 1945* (Den Haag 2001)

Abas 1972

P. Abas, *Beperkende werking van de goede trouw*, diss. UvA (Deventer 1972)

Afwikkelingsbureau Militair Gezag

Afwikkelingsbureau Militair Gezag, *Overzicht der werkzaamheden van het Militair Gezag gedurende de bijzondere staat van beleg*, (z.j., z.p.)

Asser/Kamphuisen 1948

P.W.Kamphuisen, *Mr C. Asser's Handleiding tot de beoefening van het Nederlands burgerlijk recht. Deel III, 3. Verbintenissenrecht. Bijzondere overeenkomsten* (Zwolle, 1948)

Asser/Rutten 1979

L.E.H. Rutten, *Mr C. Asser's Handleiding tot de beoefening van het Nederlands burgerlijk recht. Deel II Verbintenissenrecht* (Zwolle 1979)

Asser/Scholten 1945

P. Scholten, *Mr C. Asser's Handleiding tot de beoefening van het Nederlandsch burgerlijk recht. Deel II Zakenrecht* (Zwolle 1945)

Asser/Scholten 1974

P. Scholten, *Mr.C.Asser's Handleiding tot de beoefening van het Nederlands burgerlijk recht. Algemeen Deel*, derde druk, Zwolle 1974.

Beekhuis 1946

J.H. Beekhuis, 'Beschouwingen over het rechtsherstel' in: *Nederlands Juristenblad* (1946), 121-130; 137-144.

Beekhuis 1947

J.H. Beekhuis, 'Herstelprocesrecht', in: *Nederlands Juristenblad* (1947), p.42.

Ten Berge 1997

J.B.J.M. ten Berge, 'Guldemon- Noordwijkerhout', in F.H. van der Burg P.J.J. van Buuren & J.H. van der Veen(red.), *AB Klassiek*, (Deventer 1997)

Belinfante 1947

W.G. Belinfante, 'Herstelprocesrecht' in : *Nederlands Juristenblad* (1947), p. 60-63.

Bogaarts 1996

M.D. Bogaarts, *Parlementaire geschiedenis van Nederland na 1945, De periode van het kabinet-Beel, Wederopbouw en Volkshuisvesting, Verkeer en Waterstaat, deel II, band D, tweede helft* (Nijmegen 1996)

Bosma en Wagenaar 1995

Koos Bosma, Cor Wagenaar (redactie), *Een geruisloze doorbraak, De geschiedenis van architectuur en stedenbouw tijdens de bezetting en de wederopbouw van Nederland* (NAi Uitgevers 1995)

De Boer & en Jonkman 1990

J.B. de Boer en W. Jonkman, *Militair Gezag in Groningen* (Assen/Maastricht 1990)

Van Bockxmeer, Lamboo & Van Schie 1998

J.M.L. van Bockxmeer, P.C.A. Lamboo, H.A.J. van Schie, *Onderzoeksgids archieven Joodse oorlogsgetroffenen, Overzicht van archieven met gegevens over roof, recuperatie, rechtsherstel en schadevergoeding van vermogens van Joden in Nederland in de periode 1940 – 1987* (Den Haag 1998)

Brom 1946

P.G.H.G. Brom, 'Herstelprocesrecht' in *Nederlands Juristenblad* (1946), 697-703, 713-720.

Van der Burg, Van Buuren & Van der Veen 1997

F.H. van der Burg P.J.J. van Buuren & J.H. van der Veen (red.), *AB Klassiek* (Deventer 1997)

Centrale Directie van de Wederopbouw en de Volkshuisvesting van het Ministerie van Wederopbouw en Volkshuisvesting en het Nederlands Instituut voor Volkshuisvesting en Stedenbouw 1952

50 jaar Woningwet 1902 – 1952 (Alphen aan den Rijn 1952)

Citroen 1999

M. Citroen, *U wordt door niemand verwacht. Nederlandse joden na kampen en onderduik* (Utrecht 1999)

Commissie van Advies ingesteld bij besluit van den Minister van Justitie van 13 februari 1931

Overzicht van de administratieve rechtspraak hier te lande in opdracht van de Commissie van Advies, ingesteld bij besluit van den Minister van Justitie van 13 februari 1931, inzake verhoogde rechtsbescherming tegen de overheid (Den Haag, 1932)

Drion/Kakebeeke van de Put 1976

H. Drion/M.A. Kakebeeke-Van der Put (bew.), *Compendium van het Nederlands vermogensrecht* (Deventer 1976)

Van Dunné 1971

J.M. van Dunné, *Normatieve uitleg van rechtshandelingen. Een onderzoek naar de grondslagen van het geldende verbintenissenrecht*, diss. Leiden, Deventer, 1971

Duynstee & Bosmans 1977

F.J.F.M. Duynstee en J. Bosmans, *Het kabinet Schermerhorn-Drees, in Parlementaire geschiedenis van Nederland na 1945, deel 1* (Assen/Amsterdam 1977)

Eggens 1935

J. Eggens, 'Iets over de ontwikkeling van het privaatrechtelijk denken in de laatste halve eeuw' [inaugurale rede van 16 mei 1935 te Batavia] in:

H.C.F.Schoordijk en J.M.Smits (red.), *Eggens bundel. Een selectie uit het werk van Jannes Eggens* (Overveen 1998), p. 158 – 171.

Eggens 1947

J. Eggens, 'Vormen van nietigheid en van bekrachtiging van rechtshandelingen', preadvies Broederschap der Candidaatnotarissen 1947, in : H.C.F.Schoordijk en J.M.Smits (red.), *Eggens bundel. Een selectie uit het werk van Jannes Eggens* (Overveen 1998), p. 302 – 349.

Eggens 1949

J.Eggens, 'Een man een man, een woord een woord', in: Wegens zijn bijzondere verdienste opgedragen aan prof.mr.J.Ph.Suijling door de Indologische Faculteit te Utrecht, 1949; herdrukt in *Verzamelde Privaatrechtelijke Opstellen*, deel 2, Alphen aan den Rijn, 1959, p. 200-211 en in de *Eggens-bundel*, p.350-361.

Feenstra 1978

R. Feenstra, *Inleidende hoofdstukken betreffende de romeinsrechtelijke grondslagen van het Nederlands privaatrecht* (Leiden 1978)

Groeneboom 1948

P. Groeneboom, 'Ad artikel 32 van het Besluit E 100', in *Nederlands Juristenblad* (1948), p. 197-198.

De Grooth 1949

G. de Grooth, 'De effectenregistratie middel tot weigering van rechtsherstel?', in *Weekblad voor Privaatrecht, Notaris-ambt en Registratie* (1949), nos. 4114 – 4117.

De Grooth 1950

G. de Grooth, 'Het rechtsherstel voor toondereffecten en het 'systeem van F 272'' in *Weekblad voor Privaatrecht, Notaris-ambt en Registratie* (1950), nos. 4142 – 4143.

Hartendorp 2008

Hartendorp, R.C. Hartendorp, *Praktisch gesproken: Alledaagse civiele rechtspleging als praktische oordeelsvorming*, diss. EUR, Rotterdam, 2008.

Helmstrijd 1946

F.A. Helmstrijd, *Het vorderingsbesluit woonruimte* (Alphen aan den Rijn, 1946)

Helmstrijd 1948

F.A. Helmstrijd, *Woonruimtetwet 1947, Staatsblad Nr. H 291*, diss. Leiden (Alphen aan den Rijn, 1948)

Houwing 1968

Ph.A.N. Houwing, 'Rechtsverwerking', *Preadvies uitgebracht door mr. Ph.A.N. Houwing oud-raadsheer in de Hoge Raad der Nederlanden. Ter behandeling in de Algemene Vergadering van de Broederschap der Candidaat-Notarissen op vrijdag 17 mei 1968* (s.l. 1968)

Jansen, Smits en Winkel 2004

C.J.H. Jansen, J.M. Smits en L.C. Winkel (red.), *16 juristen en hun filosofische inspiratie* (Nijmegen 2004).

Jettinghof 2007

A. Jettinghof, 'Wannsee-juristen' in : *Nederlands Juristenblad* (2007), p. 1098-1102

De Jong 1974

L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, Deel 5, Maart '41- juli '42* (Den Haag 1974) (Wetenschappelijke editie)

De Jong 1976

L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, Deel 7, Mei '43- juni '44* (Den Haag 1976) (Wetenschappelijke editie)

De Jong 1988

L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, Deel 12, Epiloog* (Den Haag 1988) (Wetenschappelijke editie)

Kemenade 2000

J.A. van Kemenade e.a. (red.) *Eindrapport van de Contactgroep Tegoeden WO II, met vier bijlagen* (Amsterdam 2000) (eindrapport commissie –van Kemenade)

Keppy 2006

P. Keppy, *Sporen van vernieling, Oorlogsschade, roof en rechtsherstel in Indonesië 1940 – 1957* (Amsterdam 2006)

Kristel 2002

Conny Kristel (red.), *Binnenskamers Terugkeer en opvang na de Tweede Wereldoorlog. Besluitvorming.* (Amsterdam 2002)

Kruseman 1938

J. Kruseman, *Het vraagstuk der administratieve rechtspraak (geschiedkundig overzicht)* (Haarlem 1938)

Lipschits 2001

I. Lipschits, *De kleine sjoa, Joden in naoorlogs Nederland* (Amsterdam 2001)

Meihuizen 1995

J.P.Meihuizen, 'Goed fout'. *Het criminele verleden van beursvoorzitter en verzetsman Carel F.Overhoff in de doofpot van historici* (Amsterdam 1995)

Meihuizen 2003

J.P. Meihuizen, *Noodzakelijk kwaad*, diss. UvA (Amsterdam 2003)

Mooij 2002

A. Mooij, 'De langste schaduw. Het denken over psychische oorlogsgevolgen' in Conny Kristel (red.), *Binnenskamers Terugkeer en opvang na de Tweede Wereldoorlog.Besluitvorming.* (Amsterdam 2002)

Nederlandsch Beheersinstituut 1947

Nederlandsch Beheersinstituut, *Verslag van de werkzaamheden van het Nederlandse Beheersinstituut in de periode 1 augustus 1945 – 31 december 1946*, (z.p. 1947)

Noach 1948

W.M.E. Noach, *De bijzondere rechtspleging: straf- en tuchtrechtelijk optreden tegen onvaderlandslievend gedrag uit de bezettingsjaren; Strafrechtelijke en criminologische onderzoeken* diss. Leiden (Den Haag 1948)

Okma 1950

N. Okma, 'Behoort bij onderwerpen gelijk b.v. die van de Woonruimtetwet 1947 en het Algemeen vorderingsbesluit 1940 de burgerlijke rechter controle te hebben op besluiten en handelingen van de administratie, en zo ja, hoe behoort de controle te worden geregeld?', in: *Handelingen der Nederlandsche Juristen-Vereeniging, 1950, jaargang 80, deel 1, eerste stuk.* (Zwolle 1950)

Pitlo 1969

A. Pitlo, *Evolutie in het privaatrecht* (Haarlem, 1969)

Van der Pot/Donner 1977

C.W. van der Pot/A.M. Donner (bew.), *Handboek van het Nederlandse staatsrecht* (Zwolle 1977)

Van Praag 1950

M.M.van Praag, 'Behoort bij onderwerpen gelijk b.v. die van de Woonruimtetwet 1947 en het Algemeen vorderingsbesluit 1940 de burgerlijke rechter controle te hebben op besluiten en handelingen van de administratie, en zo ja, hoe behoort de controle te worden geregeld?', in: *Handelingen der Nederlandsche Juristen-Vereeniging, 1950, jaargang 80, deel 1, eerste stuk.* (Zwolle 1950)

Romijn 2006

P. Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd. Besturen onder Duitse bezetting* (Amsterdam 2006)

Scholten 1945

P. Scholten, *Structuur der rechtswetenschap* in: Mededelingen van de KNAW, afd. letterkunde, nieuwe reeks, deel 8 No. 1, 1945.

Scholten 1998

W. Scholten et al.(red.), *Eerste rapport van de Begeleidingscommissie onderzoek financiële tegoeden WO-II in Nederland*, (Leiden 1998)

Scholten 1999

W. Scholten et al.(red.), *Eindrapport van de Begeleidingscommissie onderzoek financiële tegoeden WO-II in Nederland*, drie delen (Leiden 1999) (eindrapport commissie-Scholten)

Schoordijk 1991

H.C.F. Schoordijk, *Rechtsverwerking*. College op 6 december 1991 gegeven in de aula van de Katholieke Universiteit Brabant, bij zijn afscheid als hoogleraar in het burgerlijk en handelsrecht (Deventer 1991)

Schoordijk 1999

H.C.F.Schoordijk in: H.C.F.Schoordijk en J.M.Smits, 'Verleden, heden en toekomst van het privaatrecht' in *Ars Aequi* 48 (1999).

Schoordijk 2003

H.C.F.Schoordijk, *De privaatrechtelijke rechtscultuur van de twintigste eeuw in context*, KNAW, Amsterdam, 2003.

Siraa 1989

H.T. Siraa, *Een miljoen nieuwe woningen, De rol van de rijksoverheid bij wederopbouw, volkshuisvesting, bouwnijverheid en ruimtelijke ordening (1940 – 1963)* ('s-Gravenhage 1989)

Staf Militair Gezag 1945

Handboek Militair Gezag, (Staf Militair Gezag 1945)

Smits 1995

J.M. Smits, Het vertrouwensbeginsel en de contractuele gebondenheid: beschouwingen omtrent de dogmatiek van het overeenkomstenrecht, diss. Leiden, Arnhem, 1995.

Smits 1999

J.M.Smits, De klassieken van het Nederlands privaatrecht: Eggens 'Een man een man, een woord een woord' in *Nederlands Tijdschrift voor Burgerlijk Recht*, 1999.

Smits 2004

J.M.Smits, 'E.M.Meijers' in *Zestien juristen en hun filosofische inspiratie*, Nijmegen, 2004.

Tak 2002

A.Q.C. Tak, *Het Nederlands bestuursprocesrecht in theorie en praktijk*, deel I en II (Den Haag 2002)

Tjittes 2007

Tjittes, R.P. J.L. , *Rechtsverwerking* , deel A6b van Monografieën BW (Deventer 2007)

Veen en Kop 1987

T.J. Veen en P.C. Kop (red.), *Zestig juristen* (Zwolle 1987)

Van der Ven 1993

F.A.J. van der Ven, *Een omstreden eiland: de eigendom van het eiland Schiermonnikoog in geding*, diss. Groningen (Groningen, 1993)

Veraart 1999

W.J. Veraart, 'Effecten', in: W. Scholten et al. (red.), *Eindrapport van de Begeleidingscommissie onderzoek financiële tegoeden WO-II in Nederland. Deel II* (Leiden 1999) (eindrapport commissie-Scholten)

Veraart 2005

W.J. Veraart, *Ontrechting en rechtsherstel in Nederland en Frankrijk in de jaren van bezetting en wederopbouw*, diss. EUR (Rotterdam 2005)

Weehuizen 1947

C. Weehuizen, 'De praktijk van rechtsherstel en beheer. Het rechtsherstel met betrekking tot onroerend goed', in *Rechtsherstel. Halfmaandelijksch orgaan van de Raad voor het Rechtsherstel*, II, 141-142, 173-175.

De Waard 1997

B.W.N. de Waard, 'De gemeentesecretaris van Winkel', in F.H. van der Burg P.J.J. van Buuren & J.H. van der Veen (red.), *AB Klassiek* (Deventer 1997), p. 63-72.

Wiarda 1939

G.J. Wiarda, *Overeenkomsten met overheidslichamen*, diss. UvA (Zwolle 1939)

Wiarda 1948

G.J. Wiarda, *De wetenschap van het bestuursrecht en de spanning tussen gezag en gerechtigheid*, rede Utrecht (1948)

Wiarda 1952

G.J. Wiarda, 'Algemene beginselen van behoorlijk bestuur' in: praeadviezen uitgebracht door I. Samkalden en G.J. Wiarda voor de algemene vergadering op 30 mei 1952, p.55-94.

Geschriften van de Vereniging voor Administratief Recht, XXIV (Haarlem 1952)

Van Wijk, Konijnenbelt & Van Male 1995

H.D. van Wijk/ W.Konijnenbelt/ R.M.van Male, *Hoofdstukken van administratief recht* (Utrecht 1995)

H.Winkel 1981

H. Winkel, 'De intrede van de bijzondere staat van beleg in de zuidelijke provincies in september 1944' in *Nederlands Juristenblad* 1981, p.208-210.

L.C. Winkel 1994

L.C. Winkel, *Themis en Clio, bondgenoten of vijanden? Een beschouwing over waarheid in recht en geschiedenis*, rede gehouden bij de openbare aanvaarding van het ambt van gewoon hoogleraar in de Historische Ontwikkeling van het Recht aan de Erasmus Universteit te Rotterdam op 13 januari 1994 (Deventer 1994).

Wolf 1970

A.L. de Wolf, 'De spanning van de contractsband in het bestaande en het komende recht' in *Honderd jaar rechtsleven. De Nederlandse Juristen-Vereeniging 1870-1970* (Zwolle 1970)

Woningbouwvereniging 'Groningen' en Woningstichting Gruno 1994

Door vlijt en spaarzaamheid; Met moed uit niet getoogen. Sociale woningbouw in de stad Groningen 1850 – 1994 (Amsterdam, 1994).

Zaltbommel, 1993

L.K. van Zaltbommel, *De betekenis van het recht als systeem*. diss. VU (Zwolle 1993)

Trefwoordenregister

administratief beroep	10, 14, 15, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 43, 44, 56
afstand van recht.....	118, 203, 205, 206
algemene beginselen van behoorlijk bestuur	14, 15, 34, 44, 180, 201, 206, 245, 247, 252
ANBO	21, 122, 135, 140, 142, 143, 163, 236
Beheersinstituut.....	17, 24, 25, 26, 50, 51, 83, 84, 85, 88, 90, 91, 93, 101, 114, 160
bevrijdende betaling.....	68, 71, 161
bezettingsrecht	6, 7, 18, 43, 158, 159, 163, 192, 194
bijzondere omstandigheden	6, 65, 66, 67, 68, 69, 75, 93, 99, 100, 116, 121, 124, 134, 138, 141, 142, 146, 148, 161, 165, 166, 204, 210
burgemeester ...	11, 36, 174, 175, 176, 177, 178, 181, 182, 183, 184, 246, 252, 281
Centrale Raad van Beroep	9, 36, 38, 43
compensatie	156, 157, 253
competentie.....	40, 42, 80, 89, 113, 168, 251
conversie.....	58
détournement de pouvoir	42, 245, 246, 247
evacué	123, 130, 135, 136
executoriale verkoop.....	216
Gedelegeerde	48, 49, 90, 93, 102, 103, 105, 106, 110, 111, 129, 160, 165, 167, 250
gevorderde.....	177, 180, 181, 182
goede trouw.....	13, 14, 68, 70, 74, 77, 78, 80, 91, 111, 113, 115, 116, 124, 125, 127, 128, 130, 136, 139, 144, 146, 147, 165, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 216, 218, 219, 233, 241, 242, 243, 244, 245, 252, 253
Grootboek van den Wederopbouw.....	5, 28, 149, 150, 165, 273
hoger beroep	11, 46, 47, 71, 72, 73, 75, 87, 90, 93, 110, 111
huurovereenkomst	80, 91, 92, 95, 96, 97, 115, 116, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 130, 131, 132, 134, 135, 142, 185, 186, 188, 189, 190, 199, 208, 209
hypotheek	12, 21, 71, 87, 113, 139, 144, 145, 150, 151, 152, 153, 154, 157, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 166, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 212, 213, 214, 216, 217, 219, 226, 227, 228, 232, 233
hypotheekbanken.....	21, 55, 160, 208, 233, 238, 250, 253
inkwartiering	127, 178
kort geding.....	73, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 87, 91, 95, 104, 110, 111, 112, 119, 122, 132, 136, 137, 145, 148, 246

Liro	18, 19, 20, 22, 23, 24, 69, 149, 150, 249, 255
LVVS	22, 23, 73, 234
makelaar.....	21, 23, 126, 140, 145, 208, 220
militaire commissaris.....	86, 87, 88, 147
molestverzekering.....	155
NBI: zie Beheersinstituut	
NGV	19, 20, 21, 23, 73, 107, 108, 109, 129, 137, 138, 139, 140, 141, 147, 154, 155, 156, 158, 159, 161, 162, 163, 211, 213, 222, 225, 226, 227, 229, 231, 232, 234, 236, 238
nietigheden	58
nietigverklaring	66, 76, 77, 90, 91, 98, 100, 101, 121, 122, 125, 133, 135, 140, 147, 148, 154, 171, 208, 212, 213, 218, 220, 233, 235
notariaat.....	106, 109, 110
objectum litis	39, 40
onrechtmatige daad.....	42, 81, 161, 199, 218, 246, 251
onrechtmatige overheidsdaad.....	43, 247, 248
ontruiming	77, 81, 89, 91, 113, 114, 115, 116, 118, 120, 122, 124, 132, 133, 135, 136, 137, 138, 143, 175
oorlogskoper.....	137, 207, 208, 209, 212, 213, 218, 222, 224, 225, 226, 227, 228, 233, 234, 236, 237, 238, 253
oorlogsschade	17, 27, 28, 29, 30, 31, 149
oorlogsslachtoffers	117, 176, 183, 249
preadviezen	41, 180, 247
recht van koop.....	141
rechtsbetrekking.....	7, 58, 64, 65, 66, 67, 70, 74, 80, 81, 82, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 114, 119, 120, 121, 122, 124, 125, 126, 131, 132, 133, 138, 139, 141, 146, 147, 148, 150, 157, 158, 161, 162, 171, 163, 213, 218, 234, 235, 289, 295
rechtsmacht.....	10, 11, 36, 38, 39, 40, 41, 82, 83, 91, 251
rechtsverwerking.....	75, 116, 117, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 212, 213, 214, 216, 218, 243, 245, 252, 253
redelijkheid en billijkheid.....	8, 12, 13, 14, 44, 60, 63, 66, 91, 94, 105, 113, 155, 157, 158, 166, 167, 189, 201, 202, 207, 209, 211, 213, 219, 220, 221, 223, 224, 225, 228, 230, 231, 232, 235, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 247, 248, 249, 251, 252, 253, 254
regresacties.....	144, 208, 218, 219, 220, 221, 222, 253
royement	144, 152, 153, 197, 232

schadevergoeding.....	28, 30, 68, 69, 70, 71, 105, 125, 126, 165, 166, 199, 205, 211, 212,
schijnovereenkomst	132, 133, 134, 135
staatsnoodrecht.....	30, 80, 81
tegenprestatie.....	68, 70, 154, 155, 156, 157, 158, 204, 219, 283, 290
tractaatlanden.....	85
transport	103, 108, 109, 143, 148, 152, 153, 154, 220, 232, 235
trias politica	9, 33, 250, 256
uitwinning.....	190, 191, 198, 223, 224, 225, 234, 239, 240, 241, 251
vergunning.....	12, 47, 81, 118, 119, 130, 171, 182, 183, 198, 199, 252
verjaring.....	70, 197
vertegenwoordiger.....	23, 24, 49, 50, 82, 102, 114, 122, 152, 153, 160, 194, 216, 217, 218, 250
verval	138, 206, 207
Verwalter/Treuhändler.....	18, 19, 20, 21, 64, 67, 100, 101, 111, 115, 122, 128, 138, 145, 212, 216, 232
Vorderingsbesluit woonruimte 1944.....	10, 11, 174, 175, 176, 179, 184, 199, 246, 252
VVRA	18, 19, 20, 23, 234
wederopbouw	4, 5, 6, 10, 12, 30, 31, 149, 172, 179, 192, 262, 266, 267
willekeur.....	167, 180, 221, 246, 247
Woningwet 1901.....	12, 171, 172, 173
Woonruimtetwet 1947.....	10, 11, 12, 44, 171, 172, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 199, 246, 247, 252, 264, 265, 274
zuivering van notarissen	107, 108

Register van aangehaalde jurisprudentie

Toelichting bij de vindplaatsen:

NOR I, no. 14: *Tribunalen in Nederland en andere na-oorlogsche Rechtspraak*, eerste jaargang, nummer 14

R II, p.300: *Rechtsherstel*, tweede jaargang, pagina 300

R V , 51/1: *Rechtsherstel*, vijfde jaargang, uitspraak nummer 51/1, jurisprudentiebijlage.

De nummers in de rechterkolom verwijzen naar de desbetreffende paragrafen.

Voorzitter van de Raad voor het Rechtsherstel

Vz. RvhR, 2 juli 1953, R VIII, no. 132, p. 10 – 16. 4.5.1.2

Vz. RvhR, 4 september 1953 , R VIII, no.134, p. 35. 4.5.1.2

Raad voor het rechtsherstel, Afdeling Rechtspraak, kamer Den Haag

1945

Vz. AR Den Haag, 18 december 1945, NOR I, no. 70. 4.4.2

Vz. AR Den Haag, 24 december 1945, NOR I, no. 94. 4.5.1.3

1946

Vz. AR Den Haag, 7 februari 1946, NOR I, no. 25. 5.4

Vz. AR Den Haag, 8 februari 1946, NOR I, no. 20. 5.3

Vz. AR Den Haag, 25 april 1946, NOR I, no.220. 4.5.1; 6.2; 6.6.1

Vz. AR Den Haag, vóór 3 mei 1946, NOR I, no.184. 5.1.12

Vz. AR Den Haag, 22 juni 1946, NOR II, no. 390. 4.5.1.4

AR Den Haag, 18 januari 1946, NOR I , no. 100. 5.2.3

AR Den Haag, 23 januari 1946, NOR I, no. 17. 4.4.2

AR Den Haag, 2 februari 1946, NOR I, no. 24. 5.2.1

AR Den Haag, 15 februari 1946, NOR I, no. 121. 4.5.1.3

AR Den Haag, 22 februari 1946, NOR I, no. 103. 5.2.4

AR Den Haag, 12 maart 1946, NOR I, no. 102. 4.5.1.3

AR Den Haag, 22 maart 1946, NOR I, no. 246. 4.5.1.6.5; 6.6

AR Den Haag, 28 maart 1946, NOR I, no.141. 4.5.1.2

AR Den Haag, 1 april 1946, NOR I, no. 203. 4.5.1.3

AR Den Haag, 9 april 1946, NOR I, no. 194. 4.5.1.5

AR Den Haag, 15 mei 1946, NOR I, no. 254. 5.2.3

AR Den Haag, 21 mei 1946, NOR I, no.272. 4.5.1.3

AR Den Haag, 29 mei 1946, NOR II, no. 313. 5.3

AR Den Haag, 1 juli 1946, <i>NOR II</i> , no 536.	5.2.5
AR Den Haag, 16 juli 1946, <i>NOR II</i> , no. 428.	5.5
AR Den Haag, 20 juli 1946, <i>NOR II</i> , no 394,	4.3.3.2; 5.2.3
AR Den Haag, 23 juli 1946, <i>NOR II</i> , no. 544.	5.2.12; 7.2
AR Den Haag, 16 augustus 1946, <i>NOR II</i> , no.494.	5.2.9
AR Den Haag, 23 oktober 1946, <i>NOR III</i> , no. 792.	5.5
AR Den Haag, 27 november 1946, <i>NOR III</i> , no. 685.	4.5.1
1947	
AR Den Haag, 9 januari 1947, <i>NOR III</i> , no. 750.	4.3.3.2; 5.2.9
AR Den Haag, 28 februari 1947, <i>NOR III</i> , no.855.	5.5.1
AR Den Haag, 28 augustus 1947, <i>NOR IV</i> , no. 1020.	5.2.11
AR Den Haag, 17 september 1947, <i>NOR IV</i> , no. 1040.	4.6.4
AR Den Haag, 30 oktober 1947, <i>NOR IV</i> , no. 1195.	5.5.3
AR Den Haag, 3 november 1947, <i>NOR IV</i> , no. 1082.	5.5.2
AR Den Haag, 27 november 1947, <i>NOR IV</i> , no.1119, <i>R II</i> , p. 607-608.	7.2.3
AR Den Haag, 18 december 1947, <i>R II</i> , p. 419-420.	7.3.5
1948	
AR Den Haag, 31 januari 1948, <i>NOR IV</i> , no. 1225.	5.5.5
AR Den Haag, 6 maart 1948 en 16 juli 1948, <i>R III</i> , p. 215.	7.2.1
AR Den Haag, 23 maart 1948, <i>NOR IV</i> , no. 1255.	5.5.5
AR Den Haag, 6 april 1948, <i>NOR IV</i> , no. 1268.	5.4.3
1949	
AR Den Haag, 9 september 1949, <i>R V</i> , p. 413-414.	7.2.3
AR Den Haag, 14 september 1949, <i>R V</i> , p. 568.	7.2.4
AR Den Haag, 21 december 1949, <i>R V</i> , no. 51/14, p. 43-46.	7.2.2
1950	
AR Den Haag, 7 januari 1950, <i>R V</i> , p.477.	5.5.2
AR Den Haag, 19 januari 1950, <i>R V</i> , p. 414.	7.2.3
AR Den Haag, 14 april 1950, <i>R V</i> , p.475.	5.5.2
AR Den Haag, 1 november 1950, <i>R V</i> , no. 51/57, p. 177-178.	4.5.1.2
AR Den Haag, 20 december 1950, <i>R VI</i> , no. 51/88, p. 245-249.	7.3.3
1951	
AR Den Haag, 28 augustus 1951, <i>R VI</i> , no. 51/119, p. 321-332.	6.6; 7.3.9; 7.3.1 Samenvatting/Sum.

1952

AR Den Haag, 4 december 1952, *R VII*, no. 53/298. 3.6.3

1953

AR Den Haag, 23 april 1953, *R VIII*, no. 53/ 366. 4.6.2; 7.2AR Den Haag, 29 april 1953, *R VIII*, no. 53/370, p. 950-953. 7.3.6

1954

AR Den Haag, 3 mei 1954, *R IX*, no. 55/471, p. 1187-1188. 7.3.7**Raad voor het Rechtsherstel, Afdeling Rechtspraak,
kamer Amsterdam**

1946

Vz. AR Amsterdam, 15 januari 1946, *NOR I*, no. 66. 4.4.2;4.6.3Vz. AR Amsterdam, 4 juni 1946, *NOR II*, no. 382. 5.3Vz. AR Amsterdam, 7 mei 1946, *NOR I*, no. 256. 5.2.3Vz. AR Amsterdam, 7 mei 1946, , *NOR I*, no. 255. 4.5.1Vz. AR Amsterdam, 14 mei 1946, *NOR II*, no. 312. 5.5AR Amsterdam, 4 januari 1946, *NOR I*, no. 113. 4.5.1.4AR Amsterdam, 11 januari 1946, *NOR I*, no 79. 4.5.1.6.2AR Amsterdam, 5 maart 1946, *NOR I*, no. 104. 5.2.1AR Amsterdam, 5 maart 1946, *NOR I*, no. 106. 5.2.3AR Amsterdam, 8 april 1946, *NOR I*, no. 205. 4.5.1.3AR Amsterdam, 8 april 1946, *NOR I*, no. 206. 4.5.1.7AR Amsterdam, 17 april 1946, *NOR I*, no. 221. 5.2.12AR Amsterdam, 14 mei 1946, *NOR II*, no.312. 5.5AR Amsterdam, 21 mei 1946, *NOR II*, no. 309. 4.5; 1.6.1AR Amsterdam, 11 juni 1946, *NOR II*, no. 421. 7.2AR Amsterdam, 29 juli 1946, *NOR II*, no. 455. 5.5AR Amsterdam, 13 augustus 1946, *NOR II*, no. 504. 4.5.1.4AR Amsterdam, 12 september 1946, *NOR III*, no. 672. 4.5.1AR Amsterdam, 16 september 1946, *NOR II*, no. 579. 5.2.7AR Amsterdam, 7 oktober 1946, *NOR II*, no. 607. 4.5.1AR Amsterdam, 7 oktober 1946, *NOR II*, no. 623. 4.5.1.4AR Amsterdam, 15 oktober 1946, *NOR III*, no. 666. 4.3.3.2; 5.2.2AR Amsterdam, 24 oktober 1946, *NOR II*, no. 631. 5.2.8AR Amsterdam, 28 oktober 1946, *NOR III*, no. 690. 5.2.2AR Amsterdam, 16 december 1946, *NOR III*, no. 699. 5.2.2

1947

AR Amsterdam, 13 januari 1947, <i>NOR III</i> , no. 818.	5.2.9
AR Amsterdam, 3 februari 1947, <i>NOR III</i> , no. 856.	5.2.9
AR Amsterdam, 24 februari 1947, <i>NOR III</i> , no. 867.	5.2.10
AR Amsterdam, 31 maart 1947, <i>NOR III</i> , no. 860.	4.5.1.4
AR Amsterdam, 12 juni 1947, <i>NOR III</i> , no. 968.	4.5.1.6.4
AR Amsterdam, 7 juli 1947, <i>NOR IV</i> , no. 1010.	5.2.9
AR Amsterdam, 13 oktober 1947, <i>NOR IV</i> , no. 1050.	4.3.3.2; 5.2.2
AR Amsterdam, 17 november 1947, <i>NOR IV</i> , no. 1103 en <i>R III</i> , p. 174-177.	7.2.4 Samenvatting/Sum.
AR Amsterdam, 27 oktober 1947, <i>NOR IV</i> , no. 1104.	4.5.1
AR Amsterdam, 29 december 1947, <i>NOR IV</i> , no. 1202 en <i>R III</i> , p. 177-179.	4.5.1; 5.5.4; 7.2.5
AR Amsterdam, 30 december 1947, <i>NOR IV</i> , no. 1159.	4.3.3.2; 5.2.2

1948

AR Amsterdam, 8 januari 1948, <i>NOR IV</i> , no. 1200.	4.3.3.2; 5.2.2
AR Amsterdam, 13 januari 1948, <i>NOR IV</i> , no. 1244.	5.6
AR Amsterdam, 29 januari 1948, <i>NOR IV</i> , no. 1241.	4.5.1.1; Samenvatting/Sum.
AR Amsterdam, 20 april 1948, <i>NOR IV</i> no. 1308.	5.4.2
AR Amsterdam, 26 april 1948, <i>NOR IV</i> , no. 1309b.	5.5.5; 5.7
AR Amsterdam, 31 mei 1948, <i>R III</i> , p. 179-180.	7.2.4
AR Amsterdam, 23 augustus 1948, <i>R V</i> , p. 410.	7.2.3
AR Amsterdam, 25 oktober 1948, <i>R III</i> , p. 181-182.	7.2.4

1949

AR Amsterdam, 14 februari 1949, <i>R V</i> , p. 410-411.	7.2.3
AR Amsterdam, 4 april 1949, <i>R V</i> , p. 411-412.	7.2.3
AR Amsterdam, 5 oktober 1949, <i>R V</i> , p. 412.	7.2.3

1950

AR Amsterdam, 6 maart 1950, <i>R V</i> , p. 753-754.	7.2.1
AR Amsterdam, 20 april 1950, <i>R V</i> , p. 570-571.	7.2.4
AR Amsterdam, 25 mei 1950, <i>R V</i> , p. 572-573.	7.2.4
AR Amsterdam, 17 juli 1950, <i>R V</i> , p. 573.	7.2.4

1951

AR Amsterdam, 31 juli 1951, <i>R VI</i> , no. 52/168, p.434-439.	7.3.4
--	-------

1952

AR Amsterdam, 28 april 1952, <i>R 52/204</i> .	Samenvatting/Sum.
AR Amsterdam, 19 mei 1952, <i>R 52/208</i> .	Samenvatting/Sum.

**Raad voor het Rechtsherstel, Afdeling Rechtspraak,
kamer Arnhem**

1945

AR Arnhem, 13 november 1945, *NOR*, I, no. 77. 4.5.1.3

1946

Vz. AR Arnhem, 8 januari 1946, *NOR* I, no. 67. 4.4.2Vz. AR Arnhem, 15 juni 1946, *NOR* II, no. 383. 4.5.1.4Vz. AR Arnhem, 17 augustus 1946, *NOR* II, no. 552. 7.2Vz. AR Arnhem, 28 september 1946, *NOR* II, no. 567. 7.2AR Arnhem, 8 januari 1946, *NOR* I, no. 68. 4.5.1.3AR Arnhem, 19 februari 1946, *NOR* I, no. 184. 4.4.4AR Arnhem, 25 juni 1946, *NOR* II, no. 553. 5.2.6AR Arnhem, 25 juni 1946, *NOR* II, no. 562. 4.5.1.4AR Arnhem, 12 november 1946, *NOR* II, no. 636. 4.6.4

1947

AR Arnhem, 6 mei 1947, *NOR* III, no. 914. 5.4AR Arnhem, 10 juli 1947, *NOR* III, no. 969. 4.5.1.4

1949

AR Arnhem, 27 juni 1949, *R* IV, p. 189-191. 3.6.1; 4.5.1; 4.5.1.1**Raad voor het Rechtsherstel, Afdeling Rechtspraak,
kamer Groningen**

1946

Vz. AR Groningen, 25 februari 1946, *NOR* I, no. 148. 4.4.2Vz. AR Groningen, 19 maart 1946, *NOR* I, no. 147. 4.4.3Vz. AR Groningen, 29 november 1946, *NOR* III, no. 658. 5.3

1947

AR Groningen, 30 mei 1947, *NOR* III, no. 894. 4.5.1.6.3

1948

AR Groningen, 27 februari 1948, *NOR* IV, no. 1246. 4.3.3.2

1950

AR Groningen, 12 mei 1950, *R* V, p. 571-572. 7.2.4

Raad voor het Rechtsherstel, Afdeling Rechtspraak, kamer Leeuwarden

Vz. AR Leeuwarden, 13 februari 1946, *NOR I*, no. 96. 4.4.1

Raad voor het Rechtsherstel, Afdeling Rechtspraak, kamer 's-Hertogenbosch

AR Den Bosch, 29 oktober 1949, *R V*, p. 413. 7.2.3

AR Den Bosch, 19 november 1949, *R V*, p.478 5.5.2

Raad voor het Rechtsherstel, Afdeling Rechtspraak, kamer Utrecht

1946

Vz. AR Utrecht, 7 juni 1946, *NOR II*, no. 524. 5.3

AR Utrecht, 6 augustus 1946, *NOR II*, no. 638. 7.2

1947

AR Utrecht, 17 januari 1947, *NOR III*, no. 831. 5.5

1949

AR Utrecht, 16 december 1949, *R V*, p. 441 – 442 5.5.2

Afd. OG

Besluit no. 5, Regeling inzake het rechtsherstelgeschil
no. U 8252, *R VII*, p.57-58. 7.3.8

Besluit no. 227, Regeling inzake het rechtsherstelgeschil
C 13810/17062, *R X*, p. 4-10. 7.3.2

Hoge Raad

HR 31 december 1915, *NJ* 1916, 407 *W.* no. 9947, 3.4.1

Guldemonde/ Noordwijkerhout

HR 31 januari 1919, *NJ* 1919, 161, *W.* 10365, 4.4.1;7.4.1

Lindenbaum/Cohen

HR 20 juni 1924, *NJ* 1924, 1107, *W.* 11259 7.1.2

HR 20 november 1924, *NJ* 1925, 89, *W.* no. 11293, 3.3.3; 3.5

Ostermann I

HR 8 januari 1926, *NJ* 1926, 203, Sarongarrest 7.4.1

HR 19 maart 1926, *NJ* 1926, 441, Weefgetouwenarrest 7.4.1

HR 3 december 1926, <i>NJ</i> 1927, 334, W. No. 11615, Ostermann II	3.5
HR 29 juni 1928, <i>NJ</i> 1928, 1138, W. no. 11864, Strooppotarrest	3.3.3
HR 19 november 1936, <i>NJ</i> 1937, 182, dienstplichtige De Boer	7.4.2
HR 29 maart 1940, <i>NJ</i> 1940, 1128, Heldenkermis	7.4.2
HR 13 november 1941, <i>NJ</i> 1942, 172, Bonneveld/de Staat	3.4.2
HR 21 januari 1944, <i>NJ</i> 1944, 120, Conversiearrest	7.4.1
HR 18 augustus 1944, <i>NJ</i> 1944/45, 598, Alkmaar/Noord-Holland	3.4.1
HR 19 november 1948, <i>NJ</i> 1949, 86, Conversiearrest	7.4.1
HR 14 januari 1949, <i>NJ</i> 1949, 557, Zandvoortse woonruimtevoorderingsarrest, nt. D.J.V.	7.4.2 Samenvatting/Sum.
HR 25 februari 1949, <i>NJ</i> 1949, 558, Doetinchemse woonruimtevoorderingsarrest, nt. D.J.V.	3.4.3; 6.3; 7.4.2 Samenvatting/Sum.
HR 20 mei 1949, <i>NJ</i> 1950, 72, Koppe-arrest	7.4.1
HR 17 oktober 1952, <i>NJ</i> 1953, 476, Conversiearrest	7.4.1
HR 14 november 1952, <i>NJ</i> 1953, 135, nt. D.J.V., Maaskant/De Oude	7.1.2
HR 15 november 1957, <i>NJ</i> 1958, 67, nt. L.E.H.R., <i>Ars Aequi</i> VII, p. 103, nt. G.	7.4.1
HR 22 november 1963, <i>NJ</i> 1964, 2	7.1.2
HR 19 mei 1967, <i>NJ</i> 1967, 261, nt. G.J.S., <i>Ars Aequi</i> XVI, p. 214 e.v., nt. P.A.Stein	Inleiding 5; 7.4.1
 Hof Amsterdam	
Hof Amsterdam, 30 juni 1948, <i>NJ</i> 1949, 197	7.4.1
 Centrale Raad van Beroep	
CRvB 6 juli 1937, <i>ARB</i> 1937, p. 783; <i>Gst.</i> 4478.	3.3.1

Bijlage 1

Uittreksel uit het Besluit Herstel Rechtsverkeer (E100), zoals gewijzigd bij KB F 272.

Besluit van 17 september 1944 (Stb. n° E 100), houdende vaststelling van het Besluit herstel rechtsverkeer, gewijzigd bij Besluit van 16 november 1945 (Stb. n° F 272) en de Wetten van 16 januari 1947 (Stb. n° H 22) en van 18 juli 1947 (Stb. n° H 251).

Wij WILHELMINA, bij de gratie Gods, Koningin der Nederlanden, Prinses van Oranje-Nassau, enz.

Op de voordracht van Onze Ministers van Algemeene Oorlogvoering van het Koninkrijk, van Algemeene Zaken, van Buitenlandsche Zaken, van Justitie, van Binnenlandsche Zaken, van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, van Financiën, van Oorlog, van Marine, van Waterstaat, van Handel, Nijverheid en Landbouw, van Scheepvaart en Visscherij, van Sociale Zaken, van Koloniën en van Onzen Minister zonder Portefeuille van 16 september 1944, N° 644/G 20/AO;

Overwegende, dat het noodzakelijk is, bijzondere regelen vast te stellen ten aanzien van het herstel van het rechtsverkeer en het rechtsherstel in verband met de bevrijding van het Rijk in Europa;

Overwegende, dat zich hier een geval voordoet van spoedeischeden aard, als voorzien in artikel 50 der Surinaamsche Staatsregeling en artikel 50 der Curaçaosche Staatsregeling, waarin de Staten van Suriname en van Curaçao niet kunnen worden gehoord;

Overwegende, dat zich hier dringende omstandigheden voordoen, waarin de Buitengewone Raad van Advies niet kan worden gehoord;

Hebben goedgevonden en verstaan:

HOOFDSTUK I

Algemeene bepalingen.

Art. 1 – Voor de toepassing van dit besluit en de daarop berustende bepalingen wordt verstaan onder:

1 ‘de Raad’, de Raad genoemd in artikel 4;

2 ‘rechtsbetrekking’, iedere vermogensrechtelijke betrekking;

3 ‘rechtspersoon’, iedere maat- en vennootschap, vereniging, stichting, fonds en privaatrechtelijke instelling, in den ruimsten zin, ook indien de rechtspersoonlijkheid daaraan in andere wetten niet mocht zijn toegekend of daaraan uitdrukkelijk mocht zijn onthouden;

als rechtspersoon wordt mede beschouwd een in het Koninkrijk gevestigd filiaal of bijkantoor van een niet in het Koninkrijk gevestigde rechtspersoon of onderneming; de Raad kan bepalen, dat een ander privaatrechtelijk lichaam of een aan een persoon

toebehoorende onderneming of een onderdeel daarvan voor de toepassing van dit besluit of van een deel daarvan als rechtspersoon dient te worden aangemerkt;

4 'statuten', ieder akte van oprichting of een andere regeling van de organisatie van een rechtspersoon;

5 'bestuur', alle organen eener rechtspersoon met uitzondering van een algemeene vergadering van leden of van aandeelhouders of van groepen van leden of van aandeelhouders;

6 'vijandelijk gebied', vijandelijk rechtsgebied, door den vijand bezet gebied, alsmede gebied, dat krachtens Ons besluit van 27 maart 1941 (Staatsblad, N° B 30) met vijandelijk gebied op één lijn wordt gesteld;

7 'de bijzondere omstandigheden', de omstandigheden, welke direct of indirect het gevolg zijn van eenige oorlogshandeling, van de bezetting van gebied van het Koninkrijk door den vijand, van de bevrijding van zoodanig gebied en in het algemeen van omstandigheden, welke op eenigerlei wijze verband houden met of het gevolg zijn van de deelneming van het Koninkrijk aan den oorlog;

8 'verkrijging om niet', een verkrijging waarvoor geen tegenprestatie is verricht, alsmede een verkrijging, die voortspruit uit een overeenkomst, welke kennelijk niet ten volle in het belang van den vervreemder is gesloten;

9 'verkrijging onder bezwarenden titel', een verkrijging die niet is een verkrijging om niet;

10 'ingezetene van het Koninkrijk', een natuurlijk persoon, wonende of verblijfhoudende in het Koninkrijk, een rechtspersoon in het Koninkrijk gevestigd of aldaar haar bedrijf uitoefenende, alsmede iedere persoon, die door Ons voor de uitvoering van dit besluit of een deel daarvan als ingezetene van het Koninkrijk wordt aangemerkt;

11 'ingezetene van het Rijk in Europa', een natuurlijk persoon, wonende of verblijfhoudende in het Rijk in Europa, een rechtspersoon, in het Rijk in Europa gevestigd of aldaar haar bedrijf uitoefende, alsmede iedere persoon die door Ons voor de uitoefening van dit besluit of een deel daarvan als ingezetene van het Rijk in Europa wordt aangemerkt;

12 'Onze Ministers', de Ministers met de uitvoering van dit besluit belast.

Art. 2 – De bepalingen van dit besluit zijn, voorzover uit derzelve inhoud niet anders blijkt, toepasselijk op alle ingezetenen van het Rijk in Europa, Nederlandsch-Indië, Suriname en Curaçao en op alle Nederlanders en Nederlandsche onderdanen, die zich buiten vijandelijk gebied bevinden.

Art. 3 – 1. Door Ons of van Onzentwege door Onze Ministers gezamenlijk kan op voordracht van den Raad worden beslist, dat in bepaalde gevallen of in bepaalde categorieën van gevallen een of meer bepalingen van dit besluit buiten toepassing blijven.

2. Door Ons of van Onzentwege door Onze Ministers kunnen verder bepalingen worden vastgesteld, ten einde een goede uitvoering van dit besluit te verzekeren.

HOOFDSTUK II

Van den Raad voor het Rechtsherstel.

Art. 4 – 1. Er is een Raad voor het Rechtsherstel. Hij is gevestigd te 's-Gravenhage.

2. De Raad bezit rechtspersoonlijkheid.

3. De Raad is verdeeld in afdelingen. Wij bepalen het aantal afdelingen van den Raad en omschrijven haar taak, voorzoover die niet bij dit besluit wordt omschreven.

De Raad zal in ieder geval omvatten de volgende afdelingen:

- I. de afdeling rechtspraak;
- II. de afdeling effectenregistratie;
- III. de afdeling beheer;
- IV. de afdeling voorzieningen voor afwezigen;
- V. de afdeling voorzieningen voor rechtspersonen;
- VI. de afdeling onroerende goederen.

De afdeling beheer, de afdeling voorzieningen voor afwezigen en de afdeling voorzieningen voor rechtspersonen kunnen worden samengevoegd tot één afdeling, welke met de taak van deze drie afdelingen belast is.

4. De leden van den Raad en de Secretaris worden door Ons benoemd. Een der leden wordt door Ons als voorzitter aangewezen.

5. Ter vertegenwoordiging van de overzeesche gebiedsdeelen worden in den Raad een aantal leden, tenminste één voor ieder dezer gebiedsdeelen, door Ons aangewezen.

6. De leden, bedoeld in het vijfde lid, hebben zitting in alle afdelingen; voorzoover mogelijk wordt aan de behandeling van zaken, welke de overzeesche gebiedsdeelen of deszelfs ingezetenen onmiddellijk aangaan, deelgenomen door een lid dat het betrokken gebiedsdeel vertegenwoordigt.

7. De Voorzitter en de leden van de afdeling rechtspraak worden als zoodanig door Ons benoemd. Zij zijn onafzetbaar gedurende de werkingsduur van dit besluit, behoudens het bepaalde in artikel 120. Wij kunnen plaatsvervangende leden van de afdeling rechtspraak benoemen; het bepaalde in den vorigen zin is op hen van toepassing. De overige leden van den Raad kunnen te allen tijde door Ons worden geschorst en ontslagen.

8. De Raad heeft een dagelijksch bestuur, bestaande uit den voorzitter van den Raad en de voorzitters van de afdelingen. De secretaris van den Raad is secretaris van het dagelijksch bestuur. De uitvoering van de taak van den Raad geschiedt, voor zoover zij niet aan een der afdelingen is opgedragen, door het dagelijksch bestuur, hetwelk ook de werkwijze en de organisatie van den Raad regelt met inachtneming van de bepalingen van dit besluit. Het dagelijksch bestuur waakt voor de handhaving van de eenheid van 's Raads beleid. De afdelingen van den Raad, behoudens de afdeling rechtspraak, zijn gehouden de aanwijzingen van het dagelijksch bestuur in acht te nemen.

9. Wij bepalen, in welke afdeeling of afdeelingen de leden van den Raad als lid of plaatsvervangend lid zitting zullen nemen, en wie als voorzitter of plaatsvervangend voorzitter der afdeelingen zullen optreden.

10. De Raad is bevoegd een afdeeling of een zijner leden aan te wijzen om hem voor alle of voor bepaalde handelingen te vertegenwoordigen. Voorzover de Raad niet anders bepaalt, vertegenwoordigt de Voorzitter of hij die hem vervangt, den Raad in en buiten rechte.

11. Het Rijk waarborgt de financieele verplichtingen van den Raad.

Art. 5 – 1. De Raad heeft tot taak de uitvoering van dit besluit. Aan den Raad kan ook worden opgedragen de uitvoering van andere besluiten.

2. Voorts gaan op hem op een nader door Ons te bepalen tijdstip over de taak, de rechten en de verplichtingen van de Commissie, bedoeld in artikel 46 van Ons besluit van 7 juni 1940 (Staatsblad n° A 6) gevestigd ter plaatse waar de Koninklijke Nederlandsche Regeering Hare werkzaamheden uitoefent. Deze Commissie houdt op te bestaan op het tijdstip van voormelden overgang.

Art. 6 – 1. De Raad, met uitzondering van de afdeeling rechtspraak, is verplicht de aanwijzingen van Onze Ministers op te volgen.

2. Wij behouden Ons voor nadere algemeene regelen te stellen met betrekking tot de taak van den Raad.

Art. 7 – 1. De Raad kan zich bij de uitvoering van zijn taak doen bijstaan en vertegenwoordigen door personen en instanties in binnen- en buitenland die hij daartoe zal aanwijzen.

2. Bij zoodanige aanwijzing bepaalt de Raad, welke de taak en de bevoegdheid zijn der aldus aangewezen personen of instanties.

3. Indien de personen of instanties, welke de Raad aanwijst Nederlandsche overheidsorganen zijn, zijn deze verplicht aan de aanwijzingen van den Raad gehoor te geven. Echter kunnen zij, indien zij tegen de aanwijzing bezwaar hebben, zich wenden tot den Minister, onder wien zij ressorteeren, die beslist of de bezwaren gegrond zijn. Dit beroep schort de verplichting tot het verleenen van bijstand niet op. Indien de genoemde Minister beslist, dat de bezwaren gegrond zijn, verliest daarmee de aanwijzing haar kracht.

4. Indien de Raad tot het verleenen van bijstand overheidsorganen in de overzeesche gebiedsdelen aanwijst, vindt het in het vorige lid bepaalde overeenkomstige toepassing, met dien verstande, dat over het beroep tegen die aanwijzing wordt beslist door hem, die namens Ons in het betrokken gebiedsdeel het algemeen bestuur uitoefent.

Art. 8 – De wijze waarop de Raad en zijn afdeelingen hun beheer voeren en dien-aangaande rekenschap afleggen, wordt geregeld door Onzen Minister van Justitie.

Art. 9 – De Raad kan voor zijn bemoeiingen kosten in rekening brengen. De tarieven dezer kosten behoeven de goedkeuring van Onzen Minister van Justitie.

Art. 10 – 1. De Raad is bevoegd getuigen en deskundigen op te roepen en te hooren. De oproeping geschiedt per aangeteekenden brief of per deurwaardersexploijt.

2. Ieder die als getuige of deskundige is opgeroepen, is verplicht aan deze oproeping gehoor te geven en getuigenis af te leggen, of zijn diensten als deskundige te verleen-en.

3. De getuigen worden beëdigd of leggen de belofte af de geheele waarheid en niets dan de waarheid te zullen spreken, de deskundigen, verslag naar hun geweten te zullen geven.

4. De Raad stelt regelen vast omtrent de aan de getuigen en deskundigen te betalen reis- en verblijfkosten en vergoedingen.

5. Op een getuige of deskundige, die weigert aan de hem gedane oproeping gevolg te geven of, verschenen zijnde, weigert getuigenis af te leggen of verslag uit te brengen, zijn de bepalingen van de artikelen 116 tot en met 119 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering en de artikelen 192 en 444 van het Wetboek van Strafrecht van overeenkomstige toepassing, met dien verstande, dat de afdeeling rechtspraak den gebrekigen getuige of deskundige voor zich zal laten brengen en dat, indien hij alsdan weigerachtig blijft om zijn verklaring af te leggen, de afdeeling rechtspraak ten verzoeke van den Raad zal kunnen bevelen, dat hij in gijzeling zal worden gesteld.

Art. 11 – 1. Een ieder is verplicht aan den Raad de inlichtingen te verstrekken en de bescheiden over te leggen, waarvan de verstrekking of de overlegging door den Raad voor de uitoefening van zijn taak noodig wordt geacht.

2. De Raad kan eischen, dat de echtheid van overgelegde bewijsstukken, alsmede de waarheid van derzelve inhoud en die van de verstrekte inlichtingen of gedane verklaringen, onder eede worden bevestigd.

3. De Raad is bevoegd door hem aan te wijzen deskundigen op te dragen een onderzoek in te stellen naar de echtheid van overgelegde bewijsstukken en de waarheid van derzelve inhoud, alsmede ter verkrijging of controleering van door den Raad noodig geachte gegevens.

4. Ieder van wien voor een onderzoek, als bedoeld in het vorige lid, medewerking wordt gevraagd, is verplicht deze te verleen-en.

5. De Raad kan bepalen, dat de aan een dergelijk onderzoek verbonden kosten worden gebracht ten laste van dengene, die zoodanig onderzoek heeft noodig gemaakt, van dengene in wiens belang het onderzoek geschiedt, of van dengene die in het ongelijk wordt gesteld, dan wel dat deze kosten ten laste van het Rijk blijven.

6. De Raad kan eischen, dat door belanghebbenden voor de kosten van zoodanig onderzoek een door den Raad te bepalen voorschot zal worden betaald of daarvoor een door hem te bepalen zekerheid zal worden gesteld.

Art. 12 – 1. Een ieder is verplicht zaken en bescheiden, welke hij onder zich heeft en welke voor de uitvoering van dit besluit en de daarop berustende bepalingen van belang kunnen zijn, zorgvuldig te bewaren.

2. De Raad is echter bevoegd toestemming te geven tot de vernietiging, de overdracht of de afgifte van zoodanige zaken en bescheiden.

Art. 13 – Advocaten, procureurs, notarissen, accountants, bankiers en ambtenaren, als getuigen of deskundigen opgeroepen of aangemaand tot het verstrekken van inlichtingen en het overleggen van bescheiden of tot het toelaten van een onderzoek, kunnen zich tegenover den Raad niet beroepen op eenig beroeps- of ambtsgeheim.

Art. 14 – 1. Een ieder is met betrekking tot feiten, welke in verband met de uitvoering van bij of krachtens dit besluit gegeven voorschriften in de uitoefening van zijn ambt, beroep of functie te zijner kennis gekomen, tot geheimhouding verplicht.

2. Echter is de Raad bevoegd, indien naar zijn oordeel de juiste uitvoering van zijn taak zulks meebrengt, in bepaalde gevallen zijn leden en de personen en instanties, bedoeld in artikel 7 van deze verplichting te ontheffen.

Art. 15 – Indien de Raad bij de uitoefening van zijn taak kennis krijgt van feiten, die er op wijzen dat een strafbaar feit is gepleegd, doet hij daarvan onverwijld mededeeling aan het Openbaar Ministerie.

Art 16 – De Raad kan ter uitvoering van zijn taak de assistentie inroepen van den sterken arm.

Art. 17 – 1. De Raad is bevoegd aan zijn besluiten voorwaarden of tijdsbepalingen te verbinden en daaraan terugwerkende kracht te verleenen.

2. De Raad is bevoegd zijn genomen besluiten te wijzigen, in te trekken en de daarin gestelde voorwaarden en tijdsbepalingen te wijzigen en in te trekken, een en ander voorzoover niet bij of krachtens dit besluit anders wordt bepaald.

Art. 18 – 1. De besluiten van den Raad hebben in het geheele Koninkrijk dezelfde kracht als een rechterlijke uitspraak. Zij worden alom in het Koninkrijk als een rechterlijk vonnis ten uitvoer gelegd, ook door over- of inschrijving van het besluit of een uittreksel in de openbare registers. De grossen, die ten uitvoer worden gelegd, moeten aan het hoofd voeren de woorden: “In naam der Koningin”.

2. Het in het eerste lid bepaalde geldt eveneens voor de besluiten van een lichaam, dat ingevolge een op grond van artikel 164 uitgevaardigde regeling met de uitvoering van die regeling of van dit besluit in een overzeesch gebiedsdeel is belast.

3. De in de voorafgaande leden bedoelde besluiten zijn, tenzij de Raad of het lichaam in zijn besluit uitdrukkelijk het tegendeel bepaalt, uitvoerbaar bij voorraad, al of niet tegen borgtocht of onder zekerheidsstelling.

4. de Raad kan op verzoek van belanghebbenden ook na de uitspraak bevelen, dat uitvoering bij voorraad niet dan tegen borgtocht of onder zekerheidsstelling zal geschieden.
5. Van de besluiten van de afdelingen van den Raad, met uitzondering van die der afdeling rechtspraak, staat hooger beroep open bij de afdeling rechtspraak, behoudens in gevallen waarin dit uitdrukkelijk is uitgesloten.
6. De termijn van hooger beroep bedraagt: voor ingezetenen van het Rijk in Europa, 30 dagen; voor niet-ingezetenen van het Rijk in Europa, 90 dagen.

Art. 19 – 1. De gewone rechter is onbevoegd kennis te nemen van vorderingen of verzoeken, tot behandeling waarvan krachtens dit besluit de Raad bevoegd is.

2. De presidenten der arrondissements-rechtbanken zijn onbevoegd in kort geding voorzieningen bij voorraad te treffen, welke maatregelen inhouden, die behooren tot de bevoegdheid van den Raad.

3. De onbevoegdheid wordt slechts uitgesproken, indien daarop door een partij beroep wordt gedaan; dit beroep moet voor alle weren worden voorgedragen.

4. Van de uitspraak omtrent dit beroep op onbevoegdheid is hooger beroep noch cassatie toegelaten.

5. Indien de Raad zich onbevoegd heeft verklaard, is de gewone rechter bevoegd van de zaak kennis te nemen.

HOOFDSTUK III

Van Regeling van Rechtsbetrekkingen en Rechtsherstel

Art. 20 – Voor de toepassing van dit hoofdstuk wordt onder ‘eigenaar’ mede begrepen de gewezen eigenaar en onder ‘ingezetene’ mede gewezen ingezetene.

Art. 21 – 1. De bevoegdheden, in den volgende artikelen van dit hoofdstuk aan den Raad toegekend, kunnen worden uitgeoefend op grond van een schriftelijk verzoek daartoe, door of namens een belanghebbende ingediend.

2. De termijn binnen welken verzoekschriften, als bedoeld in het eerste lid, moeten worden ingediend, wordt door den Raad vastgesteld en bekend gemaakt in de Nederlandsche Staatscourant.

3. De den Raad in de volgende artikelen van dit hoofdstuk toegekende bevoegdheden kunnen ook ambtshalve, zelfs na afloop van den ingevolge het vorige lid vastgestelden termijn, door den Raad worden uitgeoefend.

Art. 22 – Bij de toepassing van de bepalingen van dit hoofdstuk oordeelt de Raad naar redelijkheid en billijkheid.

Art. 23 – 1. De Raad is bevoegd tijdens de vijandelijke bezetting van het Rijk in Europa tot stand gekomen of gewijzigde rechtsbetrekkingen geheel of gedeeltelijk

nietig te verklaren, gewijzigd vast te stellen of daarvan, als zij onbepaald zijn, den inhoud te bepalen, indien

a) deze rechtsbetrekkingen bestaan tusschen personen, waarvan ten minste één ingezetene van het Koninkrijk is, of deze rechtsbetrekkingen tot voorwerp hebben een zaak of een recht, zich binnen het Koninkrijk bevindende, en daarnevens

b) naar het oordeel van den Raad het achterwege laten van zoodanig ingrijpen in verband met de bijzondere omstandigheden onredelijk ware.

2. De Raad is bevoegd tijdens de vijandelijke bezetting van het Rijk in Europa te niet gegane rechtsbetrekkingen geheel of gedeeltelijk, al dan niet in gewijzigden vorm, te doen herleven, indien

a) deze rechtsbetrekkingen bestaan hebben tusschen personen, waarvan ten minste één ingezetene van het Koninkrijk is of ten tijde van het te niet gaan der rechtsbetrekking ingezetene van het Koninkrijk was of deze rechtsbetrekkingen tot voorwerp hebben gehad een zaak, welke zich binnen het Koninkrijk bevindt of ten tijde van het te niet gaan van de rechtsbetrekking binnen het Koninkrijk bevond, en daarnevens

b) naar het oordeel van den Raad het achterwege laten van zoodanig ingrijpen in verband met de bijzondere omstandigheden onredelijk ware.

3. Het bepaalde in het eerste en tweede lid is niet van toepassing op rechtsbetrekkingen ten aanzien waarvan de nietigverklaring, de gewijzigde vaststelling, de bepaling van den inhoud of de herleving, in verband met de bijzondere omstandigheden door Ons in andere hoofdstukken van dit besluit of bij andere besluiten anders is geregeld.

Art. 24 – De Raad is bevoegd, in verband met de geheele of gedeeltelijke nietigverklaring, de gewijzigde vaststelling, de bepaling van den inhoud of de herleving van rechtsbetrekkingen, rechtshandelingen, welke het ontstaan, de wijziging of het teniet gaan van deze rechtsbetrekkingen hebben veroorzaakt geheel of gedeeltelijk nietig te verklaren of daarvan de inhoud gewijzigd vast te stellen.

Art. 25 – Indien naar het oordeel van den Raad de rechtsbetrekkingen, bedoeld in artikel 23, zijn tot stand gekomen, gewijzigd of te niet gegaan door of tengevolge van handelingen, tijdens de vijandelijke bezetting van het Rijk in Europa in vijandelijk gebied verricht

a) onder dwang, bedreiging of onbehoorlijken invloed van of vanwege de vijand,

b) onder dwang, bedreiging of onbehoorlijken invloed van of vanwege personen of instanties, door of vanwege den vijand met macht bekleed of met meer macht bekleed dan hun voor de vijandelijke bezetting van het Rijk in Europa toekwam, of

c) zonder geoorloofde oorzaak of op grond van een maatregel van den bezetter, ten aanzien waarvan door Ons of Onzentege is bepaald, dat hij geacht wordt nimmer van kracht te zijn geweest,

wordt, behoudens blijk van het tegendeel, aangenomen, dat het achterwege laten van het ingrijpen, bedoeld in artikel 23, in verband met de bijzondere omstandigheden onredelijk ware.

Art. 26 Bij de toepassing van de artikelen 23 en 24 regelt de Raad, met inachtneming van het bepaalde in de artikelen 27 tot en met 38, tevens de gevolgen van de geheele of gedeeltelijke nietigverklaring, de gewijzigde vaststelling, de bepaling van den inhoud of de herleving der rechtsbetrekkingen en van de geheele of gedeeltelijke nietigverklaring of de vaststelling van den inhoud der rechtshandelingen, een en ander zoowel tusschen de daarbij direct betrokken partijen als tegenover derden.

Art. 27 – 1. Indien ten aanzien van een rechtshandeling de Raad gebruik maakt van één der bevoegdheden, bedoeld in artikel 24, kan de Raad bevelen, dat zaken of rechten, waarvan het bezit door of tengevolge van zoodanige rechtshandeling voor den eigenaar is verloren gegaan, aan hem wordt terugggegeven, tenzij de zaak of het recht zich bevindt in het bezit van een persoon, die aannemelijk maakt, dat hij de zaak of het recht te goeder trouw en onder bezwarenden titel van een derde heeft verkregen.

2. Niettemin kan teruggave ook in laatstbedoeld geval worden bevolen, indien de zaak of het recht voor den eigenaar een aanmerkelijk grootere waarde heeft dan voor den bezitter.

3. De teruggave, bedoeld in het eerste lid, geschiedt zonder dat aan den bezitter eenige schadevergoeding wordt toegekend, tenzij de Raad meent, dat er bijzondere redenen zijn voor een ander beslissing.

4. De teruggave, bedoeld in het tweede lid, geschiedt slechts tegen betaling door den eigenaar aan den bezitter van de door den Raad vast te stellen waarde der zaak voor den bezitter.

5. Indien de eigenaar, wiens zaak of recht ingevolge het bepaalde in het eerste of tweede lid wordt terugggegeven, bij of tengevolge van een rechtshandeling, waardoor of tengevolge waarvan het bezit voor hem was verloren gegaan, eenige tegenprestatie heeft ontvangen, kan de Raad bepalen, dat de teruggave geschiedt onder de voorwaarde, dat de eigenaar aan den Staat of aan dengene van wien hij haar heeft ontvangen, deze tegenprestatie of een door de Raad te begrooten bedrag ter waarde van ten hoogste deze tegenprestatie heeft voldaan.

Art. 28 – Indien de teruggave van een overgedragen zaak of recht wordt bevolen, worden tevens nietig verklaard de zakelijke rechten, die daarop sedert het verlies van het bezit voor den eigenaar zijn gevestigd, tenzij de zakelijk gerechtigde aannemelijk maakt, dat hij zijn recht te goeder trouw en onder bezwarenden titel heeft verkregen.

Art. 29 – De Raad bepaalt of en in hoeverre en , eventueel, onder welke voorwaarden bij de teruggave persoonlijke rechten, welke derden ten aanzien van de zaak of het recht te goeder trouw onder bezwarenden titel mochten hebben verkregen, in stand blijven.

Art. 30 – De Raad bepaalt, of en hoeverre teruggave zal plaats vinden van de vruchten van zaken of de rechten, welke ingevolge het bepaalde in dit hoofdstuk worden terugggegeven.

Art. 31 – Gelijke bescherming, als in de artikelen 27, 28 en 29 wordt verleend aan hem, die te goeder trouw onder bezwarenden titel een zaak of recht heeft verkregen, wordt verleend aan hem, die te goeder trouw om niet heeft verkregen, mits de verkrijger aannemelijk maakt, dat hij zijn recht onmiddellijk, dan wel middellijk tengevolge van een reeks van overdrachten te goeder trouw, afleidt van een rechtsvoorganger, die te goeder trouw onder bezwarenden titel de zaak of het recht heeft verkregen.

Art. 32 – 1. Voor de toepassing van de bepalingen van dit en het volgende hoofdstuk kan goede trouw slechts worden aangenomen, indien degeen op wiens goede trouw een beroep wordt gedaan, niet wist, noch redelijkerwijs had behoorde te vermoeden, dat het bezit van de zaak of van het recht voor den eigenaar was verloren gegaan tengevolge van een rechtshandeling als bedoeld in artikel 25.

2. Voor de toepassing van de bepalingen van dit en het volgende hoofdstuk wordt goede trouw niet verondersteld, doch moet deze door dengeen, die zich daarop beroept, worden aannemelijk gemaakt.

Art. 33 – 1. Een schuldenaar, die jegens een schuldeischer, al of niet onder voorwaarden, tot betaling gehouden was en tijdens de vijandelijke bezetting van het Rijk in Europa ingevolge een toen bestaande verplichting aan een ander dan dien schuldeischer heeft betaald blijft bevrijd, ook indien de rechtshandeling, door of tengevolge waarvan het bezit der inschuld voor de schuldeischer verloren ging, door den Raad wordt nietigverklaard.

2. Insgelijks blijft bevrijd hij, die jegens een eigenaar, al of niet onder voorwaarde, gehouden was tot afgifte van een zaak of een recht en deze zaak of dit recht tijdens de vijandelijke bezetting van het Rijk in Europa ingevolge een toen bestaande verplichting aan een ander heeft afgegeven, ook indien de rechtshandeling, door of tengevolge waarvan het recht om de afgifte te vorderen voor den eigenaar verloren ging door den Raad wordt nietigverklaard.

3. De Raad kan van het bepaalde in het eerste en het tweede lid afwijken, indien hij van oordeel is, dat er bijzondere redenen zijn op grond waarvan de schuldenaar of hij die tot afgifte verplicht was, betaling, onderscheidenlijk afgifte, had moeten weigeren.

Art. 34 – 1. In de gevallen, waarin niettegenstaande de Raad gebruik maakt van een der bevoegdheden, bedoeld in artikel 24,

a) teruggave van zaken, rechten of vruchten, als bedoeld in artikel 27 en 30, niet wordt bevolen, -omdat deze tenietgegaan of onvindbaar zijn, of omdat zij zich bevinden in het bezit van een persoon, die dezelve te goeder trouw en onder bezwarenden titel van een derde heeft verkregen, of op grond van het bepaalde in artikel 33, dan wel omdat de Raad om andere redenen geen termen aanwezig heeft geacht om de teruggave te bevelen – ,

b) zoodanige teruggave wordt bevolen onder instandhouding van op de zaak of het recht gevestigde zakelijke rechten of ten aanzien daarvan verkregen persoonlijke rechten,

c) zoodanige teruggave slechts wordt bevolen tegen het verrichten van een betaling door den eigenaar aan den bezitter – hetzij wegens de bijzondere redenen, bedoeld in artikel 27, derde lid, hetzij op grond van het bepaalde in artikel 27, vierde lid,

d) blijkt, dat de zaken, rechten of vruchten, welker teruggave wordt bevolen, een waardevermindering hebben ondergaan, waarvan aannemelijk is, dat zij, indien de zaken, rechten of vruchten in het bezit van den eigenaar waren gebleven, niet zou zijn voorgekomen,

zal de Raad den eigenaar een schadevergoeding toewijzen.

2. Tot betaling van deze schadevergoeding zijn allen, die sedert het tijdstip, waarop het bezit voor den eigenaar is verloren gegaan, de zaak, het recht of de vruchten in hun bezit hebben gehad, hoofdelijk aansprakelijk, voorzover niet hun goede trouw aannemelijk is gemaakt.

3. Het bedrag dezer schadevergoeding is gelijk aan de schade, welke de eigenaar lijdt, doordat hij de zaak of het recht niet, niet onbezwaard, of slechts tegen het verrichten van een betaling terugontvangt.

Art. 35 – De Raad houdt afzonderlijk aantekening van de ingevolge het bepaalde in artikel 34 toegekende schadevergoedingen, van de personen aan wie en de personen tegen wie zij worden toegewezen, alsmede van de gronden waarop zij worden toegewezen.

Art. 36 – 1. Dit hoofdstuk is niet van toepassing op het rechtsherstel met betrekking tot effecten, die ingevolge hoofdstuk IV moeten worden geregistreerd, voorzover dat hoofdstuk afwijkende voorschriften geeft.

2. Dit hoofdstuk is evenwel in zijn geheel van toepassing op rechtsbetrekkingen of rechtshandelingen ten aanzien van effecten, als bedoeld in het eerste lid, welke niet op de wijze, als in hoofdstuk IV is bepaald, ter toetsing kunnen komen.

3. Wanneer rechtsbetrekkingen of rechtshandelingen betrekking hebben zoowel op effecten als bedoeld in het eerste lid, als op andere zaken of rechten, is – behoudens het bepaalde in het tweede lid – dit hoofdstuk alleen van toepassing, voorzover betreft die andere zaken of rechten.

Art. 37 – Tot een nader door Ons te bepalen tijdstip wordt voor de toepassing van dit besluit de termijn, gesteld in het tweede lid van artikel 2014 van het Burgerlijk Wetboek, als niet geschreven beschouwd.

Art. 38 – Het bepaalde in dit hoofdstuk is van toepassing, ook indien met betrekking tot de in dit hoofdstuk bedoelde rechtsbetrekkingen of rechtshandelingen tijdens de vijandelijke bezetting van het Rijk in Europa een rechterlijke of arbitrale uitspraak is gewezen, een bindend advies is gegeven, of een dading is getroffen.

HOOFDSTUK IV

Van effecten

[...]

HOOFDSTUK V

Van vertegenwoordiging van natuurlijke personen.

Art. **84** – Voor de toepassing van de bepalingen van dit hoofdstuk wordt verstaan onder afwezige:

Een natuurlijk persoon, wiens verblijfplaats onbekend is of die verblijf houdt of zich bevindt in vijandelijk gebied.

Art. **85** – 1. De Raad is bevoegd, hetzij op verzoek van belanghebbenden, hetzij ambtshalve, bewindvoerders te benoemen voor afwezig, ook indien reeds een door den rechter benoemde bewindvoerder fungeert of de belangen van de afwezige door een gemachtigde of een anderen vertegenwoordiger worden behartigd.

2. Een benoeming, als in het vorige lid bedoeld, kan geschieden voor een of meer afwezig, doch indien noodig, ook voor een groep van niet met name genoemde afwezig.

Art. **86** – Tot bewindvoerder kan worden benoemd de afdeeling beheer van den Raad.

Art. **87** – 1. Tijdens den werkingduur van dit besluit kunnen tot de rechtbank geen verzoeken worden gericht, als bedoeld in artikel 519 van het Burgerlijk Wetboek ten opzichte van een afwezige als omschreven in artikel 84.

2. Op aanhangige verzoeken wordt door de rechtbank niet beschikt.

Art. **88** – 1. Een bewindvoerder, krachtens het bepaalde in de artikelen 85 en 86 benoemd, heeft, voorzoover de Raad niet anders bepaalt, dezelfde rechten en verplichtingen als de bewindvoerder, bedoeld in artikel 519 van het Burgerlijk Wetboek, met dien verstande, dat de rekening en verantwoording, bedoeld in artikel 521 van het Burgerlijk Wetboek, in plaats van aan het Openbaar Ministerie moet worden gedaan aan den Raad.

2. In de gevallen, waarin voor eenige handeling van den bewindvoerder de toestemming van den rechter noodig is, wordt deze toestemming door een bewindvoerder, benoemd krachtens het bepaalde in artikel 85, verzocht aan den Raad, die bij uitsluiting van den rechter bevoegd is daarop te beschikken.

3. Indien de afdeeling beheer als bewindvoerder fungeert, vindt de rekening en verantwoording, bedoeld in artikel 521 van het Burgerlijk Wetboek, niet plaats en

wordt de bewindvoerder, in de gevallen waarin voor eenige handeling de toestemming van de rechter noodig is, geacht deze te hebben verkregen.

Art. 89 – 1. Hij, die uit welken hoofde ook, tot vertegenwoordiging van een afwezige bevoegd is, verliest die bevoegdheid door een benoeming voor denzelfden afwezige van een bewindvoerder als bedoeld in de artikelen 85 of 86.

2. Het bepaalde in het eerste lid laat onverlet de verplichting van den bewindvoerder, die zijn bevoegdheden verloren heeft, tot het afleggen van rekening en verantwoording.

Art. 90 – 1. Insgelijks verliest zijn bevoegdheid, door het inwerking treden van dit besluit, hij, die tot vertegenwoordiging van een natuurlijk persoon bevoegd is, indien hij

a) als zoodanig is benoemd of aangewezen door den bezetter of door een tijdens de vijandelijke bezetting van het Rijk in Europa tot zoodanige benoeming of aanwijzing bevoegd verklaarde instantie, een en ander tenzij de benoeming of aanwijzing is geschied krachtens een door of vanwege Ons gehandhaafden maatregel van den bezetter;

b) op grond van veroordeeling wegens of verdenking van een der misdrijven, genoemd in het Besluit Buitengewoon Strafrecht, dan wel krachtens het bepaalde in het Besluit op den bijzonderen staat beleg of het Tribunaalbesluit van zijn vrijheid is beroofd, waaronder te begrijpen het geval, dat een bevel, als bedoeld in artikel 15, tweede lid, van het Besluit op den bijzonderen staat van beleg, is gegeven;

c) krachtens het Zuiveringsbesluit is ontslagen uit eenige functie of geschorst is in eenige functie;

d) is een vijandelijk onderdaan in den zin van het Besluit Vijandelijk Vermogen of een persoon, genoemd in artikel 6, eerste lid, onder *a*, van dat besluit.

2. De Raad is bevoegd, in de in het vorige lid bedoelde gevallen, voor den persoon, die vertegenwoordigd werd, een vertegenwoordiger te benoemen, aan wien zoodanige bevoegdheden zullen toekomen als de Raad zal bepalen.

3. Het bepaalde in het tweede lid van artikel 89 en het tweede en het derde lid van artikel 98 is van overeenkomstige toepassing op het in het eerste lid bedoelden vertegenwoordiger.

Art. 91- 1. De in dit hoofdstuk bedoelde bewindvoering en vertegenwoordiging, waarin door den Raad is voorzien, eindigen wanneer de Raad zulks hetzij in het algemeen, hetzij in een bijzonder geval bepaalt.

2. De Raad besluit daartoe:

a) in het geval van bewindvoering voor afwezigheid, zoodra hem is gebleken, hetzij dat de afwezige weder een bekende verblijfplaats buiten vijandelijk gebied heeft, hetzij dat hij is overleden of te zijnen aanzien rechtsvermoeden van overlijden is uitgesproken, een en ander tenzij de Raad van oordeel is dat een belang van het Koninkrijk zich tegen het doen eindigen der bewindvoering verzet;

b) in andere gevallen, indien daartoe naar 's Raads oordeel aanleiding bestaat.

3. Besluiten tot opheffing van bewindvoering of vertegenwoordiging kunnen worden genomen op grond van een daartoe strekkend verzoek van belanghebbenden, doch ook ambtshalve.

Art. 92 – Een ieder, die

a) in eenigerlei rechtsbetrekking staat tot een afwezige of een natuurlijk persoon, die vertegenwoordigd werd door een vertegenwoordiger, die krachtens het bepaalde in artikel 90 zijn bevoegdheden heeft verloren,

b) zaken of bescheiden onder zich of onder zijn beheer heeft, welke toebehooren aan een persoon als bedoeld in dit artikel onder a,

c) vóór de inwerkingtreding van dit besluit een persoon, als bedoeld in dit artikel onder a, heeft vertegenwoordigd of diens belangen heeft waargenomen,

is verplicht daarvan onverwijld mededeeling te doen aan den Raad, of, indien een bewindvoerder of een vertegenwoordiger door den Raad is benoemd, aan dien bewindvoerder of vertegenwoordiger.

Art. 93 – Het bepaalde in dit Hoofdstuk laat onverlet de bepaling omtrent bevoegdheden tot vertegenwoordiging, toekomende aan ouders ten opzichte van hun minderjarige kinderen, aan voogden ten opzichte van hun minderjarige kinderen, aan voogden ten opzichte van minderjarigen die onder voogdij staan, aan hoofden eener echtvereeniging ten opzichte van echtgenooten, aan curatoren en provisioneele bewindvoerders over onbekwamen ten opzichte van deze personen, aan curatoren in een faillissement ten opzichte van gefailleerden en aan bewindvoerders in geval van surséance van betaling ten opzichte van hen, aan wie surseance is verleend.

HOOFDSTUK VI.

Van rechtspersonen.

Art. 94 – Het bepaalde in dit hoofdstuk is niet van toepassing op het Nederlandsche Arbeidsfront en de vereenigingen van werkgevers en van werknemers, bedoeld in het Buitengewoon Besluit Vereenigingen van Werkgevers en Werknemers.

Art. 95 – Een lid van het bestuur eener rechtspersoon, dat

a) als zoodanig is benoemd of aangewezen door den bezetter of door een tijdens de vijandelijke bezetting van het Rijk in Europa tot zoodanige benoeming of aanwijzing bevoegd verklaarde instantie, een en ander tenzij de benoeming of aanwijzing is geschied krachtens een door of vanwege Ons gehandhaafden maatregel van den bezetter,

b) op grond van veroordeeling wegens of verdenking van een der misdrijven, genoemd in het Besluit Buitengewoon Strafrecht, dan wel krachtens het bepaalde in het Besluit op den bijzonderen staat van beleg of het Tribunaalbesluit van zijn vrij-

heid is beroofd, waaronder te begrijpen het geval, dat een bevel, als bedoeld in artikel 15, tweede lid, van het Besluit op den bijzonderen staat van beleg, is gegeven,

c) krachtens het Zuiveringsbesluit is ontslagen uit eenige functie of geschorst uit eenige functie,

d) een vijandelijk onderdaan is in den zin van het Besluit Vijandelijk Vermogen of een persoon, genoemd in artikel 6, eerste lid, onder *a*, van dat besluit, is van rechtswege in zijn functie als lid van het bestuur geschorst en onbevoegd om de rechtspersoon te vertegenwoordigen.

Art. 96 – Tenzij de Raad anders bepaalt, heeft een geschorst lid van het bestuur eener rechtspersoon over den tijd van zijn schorsing geen aanspraak op loon of andere vergoedingen of voordeelen, welke aan zijn functie verbonden zijn.

Art. 97 – 1. Indien tengevolge van de schorsing van een of meer leden van het bestuur eener rechtspersoon krachtens het bepaalde in artikel 95, in verband met het bepaalde in de statuten der rechtspersoon omtrent vervanging van bestuursleden, in het Rijk in Europa niemand aanwezig is, die krachtens het bepaalde in de statuten bevoegd is de dagelijksche leiding van de rechtspersoon te voeren, is, zoolang de Raad in het bestuur van de rechtspersoon niet heeft voorzien, met de dagelijksche leiding belast de hoogst gesalarieerde, in het Rijk in Europa aanwezige persoon in dienst der rechtspersoon, op wien, indien hij lid van het bestuur ware, het bepaalde in artikel 95 niet toepasselijk zou zijn.

2. Indien krachtens het bepaalde in het vorige lid twee of meer personen gelijkelijk in aanmerking zouden komen voor het voeren van de dagelijksche leiding, heeft hij, die het langst in dienst der rechtspersoon is, de voorkeur.

Art. 98 – 1. De schorsing, bedoeld in artikel 95, eindigt niet, zoolang de Raad niet in het algemeen of in een bijzonder geval hetzij tot ontslag hetzij tot opheffing van de schorsing besluit.

2. De Raad besluit tot opheffing van de schorsing:

a) in het geval, in artikel 95 onder *d* genoemd, zoodra hem is gebleken, dat de betrokkene niet meer is een vijandelijk onderdaan in den zin van het Besluit Vijandelijk Vermogen of een persoon, genoemd in artikel 6, eerste lid, onder *a*, van dat besluit, zulks tenzij een belang van het Koninkrijk zich tegen het opheffen van de schorsing verzet;

b) in andere gevallen, indien daartoe naar 's Raads oordeel aanleiding bestaat.

3. In geval van opheffing van de schorsing bepaalt de Raad of en in hoeverre de betrokkene alsnog over het tijdvak van zijn schorsing aanspraak zal hebben op loon of andere vergoedingen of voordeelen, aan zijn functie verbonden.

Art. 99 – 1. De Raad is bevoegd te voorzien in het bestuur van rechtspersonen.

2. Hij kan daartoe leden van een bestuur benoemen, ontslaan en schorsen.

3. Voorzover de Raad niet anders bepaalt, heeft een door den Raad benoemde functionaris de bevoegdheden, welke de statuten der rechtspersoon toekennen aan het orgaan, waarop de benoeming betrekking heeft.

4. De Raad kan echter ook organen in het leven roepen, die de statuten niet kennen.

Art. 100 – 1. Indien voor een rechtspersoon tijdens de vijandelijke bezetting van het Rijk in Europa, zoowel in als buiten vijandelijk gebied een bestuur feitelijk aanwezig is geweest, onverschillig of de zetel der rechtspersoon naar onbezet gebied van het Koninkrijk is verplaatst, is, zoolang daaromtrent door den Raad geen voorziening is getroffen en behoudens het bepaalde in de artikelen 95 tot en met 99, het bestuur, dat in vijandelijk gebied aanwezig is geweest, slechts bevoegd tot het verrichten van handelingen, waarvan de gevolgen zich niet uitstrekken buiten het voormalige vijandelijk gebied, en het bestuur, dat buiten vijandelijk gebied feitelijk aanwezig is geweest, slechts bevoegd tot het verrichten van handelingen, waarvan de gevolgen zich niet uitstrekken over het voormalige vijandelijk gebied, een en ander behoudens beperkingen in die bevoegdheden, welke mochten voortvloeien uit de voorwaarden van deszelfs aanstelling of uit de statuten.

2. Voor handelingen, welker gevolgen zich zoowel over voormalig vijandelijk gebied als daarbuiten uitstrekken, is de toestemming van beide besturen noodig.

3. De Raad zal zoo spoedig mogelijk een voorziening treffen, waarbij de eenheid in het bestuur wordt hersteld.

4. Het bestuur, aanwezig in het gebiedsdeel, waar de rechtspersoon op 9 mei 1940 was gevestigd, is bevoegd tot een wijziging van de akte van oprichting, als bedoeld in de wet van 26 April 1940, *Staatsblad* No. 200.

Art. 101 – 1. Een algemeene vergadering van een rechtspersoon kan niet worden bijeengeroepen of gehouden, dan met voorafgaande toestemming van den Raad.

2. De Raad kan, hetzij in bepaalde gevallen, hetzij voor bepaalde categorieën van gevallen, dispensatie verleen van het bepaalde in het eerste lid, zulks desnoods met terugwerkende kracht.

3. De Raad kan toestemming verleen, een algemeene vergadering te houden op een andere plaats, dan volgens de wet en de statuten is voorgeschreven.

Art. 102 – Bepalingen in statuten blijven buiten toepassing, voorzover zij niet in overeenstemming zijn met voorschriften, bij of krachtens dit besluit gesteld.

Art. 103 – 1. De Raad is bevoegd dispensatie te verleen van bepalingen in de statuten.

2. Door Ons of van Onzentwege door Onze Ministers gezamenlijk kan, op voordracht van den Raad, aan den Raad de bevoegdheid worden verleend bepaalde beslissingen te nemen, die bindend zijn voor een rechtspersoon en van kracht zijn als waren zij door het volgens de wet en de statuten bevoegde orgaan der rechtspersoon zelf genomen.

3. Door Ons of Onzentwege door Onze Ministers gezamenlijk kan, op voordracht van den Raad, aan den Raad de bevoegdheid worden verleend bepaalde rechtspersonen te splitsen of samen te voegen. De Raad is bevoegd de rechtsgevolgen van zoodanige splitsing of samenvoeging te regelen, zoowel ten aanzien van de betrokken rechtspersonen als ten aanzien van derden.

Art. 104 – 1. Wanneer tijdens de vijandelijke bezetting van het Rijk in Europa een bestuur eener rechtspersoon buiten vijandelijk gebied aanwezig is geweest, dan blijft hetgeen door dat bestuur binnen de grenzen zijner bevoegdheden is verricht, geldig, behoudens het bepaalde in Hoofdstuk III.

2. De bevoegdheden, bedoeld in het eerste lid, worden beoordeeld naar het recht, zooals dat gold op 10 mei 1940, met inachtneming van de daarin sedertdien door de Nederlandsche Regeering en den wetgever in de overzeesche gebiedsdeelen aangebrachte wijzigingen.

3. Indien, in het in het eerste lid bedoelde geval, in het Rijk in Europa de rechtspersoon, door welke oorzaken ook, heeft opgehouden te bestaan, in liquidatie is getreden, is gesplitst of met een of meer andere rechtspersonen is samengevoegd, wordt, zoolang niet door den Raad anders is beslist, de rechtspersoon onderscheidenlijk als bestaande, niet in liquidatie getreden, niet gesplitst of niet met andere samengevoegd aangemerkt.

4. Indien, krachtens de verordening van den Rijkscommissaris voor het bezette Nederlandsche gebied van 28 augustus 1940, No. 112, een zetelverplaatsing eener rechtspersoon naar een ander gebiedsdeel van het Koninkrijk is ongedaan gemaakt, wordt, zoolang niet door den Raad anders is beslist, deze ongedaanmaking der zetelverplaatsing als niet geschied beschouwd.

Art. 105 – 1. Onverminderd het bepaalde in artikel 104 kan de Raad het opheffen of het in liquidatie treden van een rechtspersoon, tijdens de vijandelijke bezetting van het Rijk in Europa aldaar geschied, ongedaan maken.

2. Insgelijks kan de Raad ongedaan maken de tijdens de vijandelijke bezetting van het Rijk in Europa aldaar tot stand gebrachte splitsing van een rechtspersoon of samenvoeging van twee of meer rechtspersonen.

Art. 106 – 1. Indien de Raad van een der bevoegdheden, bedoeld in artikel 104, derde en vierde lid en in artikel 105, gebruik maakt zal hij tevens bepalen of het ongedaan maken van de opheffing, het in liquidatie treden, de splitsing of samenvoeging al of niet met terugwerkende kracht geschiedt.

2. Bij het ongedaan maken van de opheffing, de splitsing of de samenvoeging regelt de Raad tevens voor zoover noodig de rechtsgevolgen daarvan, zoowel tusschen de betrokken partijen als tegenover derden.

Art. 107 – 1. Statutenwijzigingen, tijdens de vijandelijke bezetting van het Rijk in Europa aldaar tot stand gekomen, kunnen door den Raad ongedaan worden gemaakt, desnoods met terugwerkende kracht.

2. Het bepaalde in het tweede lid van artikel 106 is van overeenkomstige toepassing.

Art. 108 – De bevoegdheden van den Raad, in dit hoofdstuk genoemd, kunnen worden uitgeoefend hetzij op verzoek van belanghebbenden hetzij ambtshalve.

Art. 109 – Wanneer de Raad van bevoegdheden, in dit hoofdstuk genoemd, gebruik maakt met betrekking tot kerkgenootschappen, zal hij, indien enigszins mogelijk, zich onthouden van eenige uitspraak, die de geloofsovertuiging zou kunnen raken.

HOOFDSTUK VII

Van zaken waarvan de eigenaar onbekend is.

Art. 110 – 1. Zaken, zich bevindende in het Rijk in Europa, waarvan de eigenaar onbekend is, staan onder beheer van den Raad.

2. De Raad heeft ten aanzien van deze zaken dezelfde bevoegdheden als de bewindvoerder, bedoeld in artikel 519 van het Burgerlijk Wetboek, ten aanzien van het vermogen van de afwezige.

3. Een ieder, die een zaak, als bedoeld in het eerste lid vindt of onder zich heeft, is verplicht deze in te leveren bij den Raad, die hem daarvoor een ontvangstbewijs zal geven.

Art. 111 – Tot een nader door Ons te bepalen tijdstip wordt artikel 642 van het Burgerlijk Wetboek buiten werking gesteld.

Art. 112 – 1. De Raad is bevoegd aan dengeen die een zaak, waarvan de eigenaar onbekend is, vindt, een belooning toe te kennen.

2. Het bedrag daarvan wordt gebracht ten laste van dengeen aan wien uiteindelijk de zaak wordt afgedragen.

Art. 113 – 1. De Raad draagt de zaak, of, indien hij de zaak heeft verkocht, de opbrengst der zaak, af aan den eigenaar, zoodra is gebleken wie dit is.

2. Voor het geval de eigenaar binnen een nader door Ons te bepalen termijn niet is opgekomen, zullen de zaken, die niet reeds eerder zijn verkocht, te gelde worden gemaakt en zullen de opbrengsten van alle zaken, welke ingevolge het bepaalde in dit hoofdstuk door den Raad zijn beheerd, worden aangewend tot een nader door Ons te bepalen doel.

HOOFDSTUK VII A

Van de afdeling onroerende goederen.

Art. **113a** -1. Geschillen ten aanzien van onroerende zaken, voortvloeiende uit het bepaalde in Hoofdstuk III, worden ter kennis gebracht van de afdeling onroerende goederen van den Raad. Een verzoekschrift, als bedoeld in artikel 122, kan niet worden ingediend, alvorens artikel 113c toepassing heeft gevonden.

2. De afdeling onroerende goederen onderzoekt de geschillen, die aldus aan haar worden voorgelegd, en gaat ook ambtshalve zooveel mogelijk na, in hoeverre de voorschriften van hoofdstuk III toepassing kunnen vinden ten aanzien van handelingen, waaromtrent na 9 mei 1940 een overschrijving of inschrijving in de openbare registers, bedoeld in artikel 671 en artikel 1224 van het Burgerlijk Wetboek, is geschied.

Art. **113b** – 1. De afdeling onroerende goederen beproeft zooveel mogelijk een minnelijke regeling ter uitvoering van hoofdstuk III tusschen de belanghebbenden bij een geschil, waaromtrent haar een kennisgeving heeft bereikt, of bij een onroerende zaak, met betrekking tot welke zij rechtsherstel noodig acht, tot stand te brengen, of wel zij bekrachtigt een zoodanige door alle belanghebbenden aan haar voorgelegde regeling. Verschijnt een belanghebbende niet, zoo verzoekt de afdeling aan de afdeling voorzieningen voor afwezigen, een bewindvoerder voor hem te benoemen, of benoemt zij een onzijdigen persoon, teneinde als bewindvoerder op den voet van de artikelen 519 – 522 van het Burgerlijk Wetboek den weigerachtige te vertegenwoordigen en hetgeen hij ontvangt te beheeren.

2. Een minnelijke regeling, tot stand gebracht of bekrachtigd ingevolge het vorige lid, heeft dezelfde kracht als een besluit van den Raad. De afdeling onroerende goederen doet haar onverwijld over- of inschrijven in de openbare registers, bedoeld in artikel 671 en in artikel 1224 van het Burgerlijk Wetboek.

Art. **113c** – 1. Indien bij het beproeven der minnelijke regeling zwarigheden ontstaan, maakt de afdeling onroerende goederen daarvan een proces-verbaal op, behelzende de beweringen van partijen, daaronder voor zooveel nodig begrepen den Staat, en brengt zij een afschrift van hetzelfde ter griffie van de afdeling rechtspraak van den Raad. Zij kan daarbij een voorstel voor een beslissing der zwarigheden voegen.

2. De afdeling rechtspraak beslist het geschil overeenkomstig het volgende hoofdstuk.

Art. **113d** – De voorzitter van de afdeling onroerende goederen of degene, die hem vervangt is bevoegd een onmiddellijke voorziening bij voorraad te geven in een aan gelegenheid, waarin artikel 113c toepassing heeft gevonden of kan vinden, indien de voorziening uit hoofde van onverwijlden spoed is vereischt en een desbetreffend

verzoek schriftelijk tot hem is gericht of partijen vrijwillig voor hem zijn verschenen. Tegen deze voorziening kan dadelijk binnen een week beroep worden ingesteld bij de afdeling rechtspraak. Artikel 150c is van overeenkomstige toepassing.

HOOFDSTUK VIII.

Van de Afdeling Rechtspraak.

TITEL I.

Algemeene bepalingen.

Art. **114** – 1. De afdeling rechtspraak van den Raad is belast met de beslissing van geschillen, voortvloeiende uit het bepaalde in hoofdstuk III, voor zoover deze taak niet uitdrukkelijk aan een andere afdeling is opgedragen, en met de behandeling van het hooger beroep van beslissingen van andere afdelingen van den Raad, bedoeld in artikel 18, vijfde lid.

2. Op de beslissingen der afdeling rechtspraak is het bepaalde in artikel 17, tweede lid, niet van toepassing.

Art. **115** – 1. De afdeling rechtspraak stelt uit haar leden zoovele kamers samen, als voor den goeden gang van zaken noodig is. Een lid kan in meer dan één kamer zitting hebben.

2. De taak der kamers wordt door de afdeling rechtspraak vastgesteld.

3. De kamers zijn hetzij meervoudige kamers, bestaande uit een oneven aantal leden, of enkelvoudige kamers, bestaande uit één lid.

4. In een meervoudige kamer wordt bij meerderheid van stemmen beslist.

5. Een meervoudige kamer kan het verrichten van bepaalde handelingen opdragen aan één harer leden. Het nemen van de beslissing geschiedt in een meervoudige kamer evenwel steeds door de volledige kamer.

Art. **116** – De afdeling rechtspraak kan bepalen dat één of meer kamers zitting zullen hebben in andere plaatsen dan de plaats van vestiging van den Raad.

Art. **117** – Personen en instanties, aangewezen krachtens het bepaalde in artikel 7, kunnen niet bevoegd worden verklaard tot het nemen van of het deelnemen aan beslissingen, die aan de afdeling rechtspraak zijn opgedragen.

Art. **118** – 1. De afdeling rechtspraak wordt bijgestaan door een griffier.

2. Voorts worden alle kamers bijgestaan door een substituut-griffier, terwijl zoovele waarnemende griffiers kunnen worden benoemd, als noodig zal blijken.

3. Benoeming en ontslag van den griffier en de substituut-griffier geschieden door Onzen Minister van Justitie. Benoeming en ontslag der waarnemende griffiers geschieden door de afdeeling rechtspraak.

Art. **119** – 1. Voor de benoembaarheid tot lid van de afdeeling rechtspraak, tot griffier, substituut-griffier of waarnemend-griffier is vereischt dat de betrokkene aan een Rijks- of daarmede gelijkgestelde Nederlandsche Universiteit heeft verkregen: hetzij den graad van doctor in de rechtswetenschap, hetzij den graad van doctor in de rechtsgeleerdheid of de hoedanigheid van meester in de rechten, mits deze graad of deze hoedanigheid verkregen is op grond van het afleggen van een examen in het Nederlandsch burgerlijk- en handelsrecht, staatsrecht en strafrecht.

2. Het in het eerste lid gestelde vereischte geldt niet voor de leden, bedoeld in artikel 4, vijfde lid.

Art. **120** – Op de leden der afdeeling rechtspraak, den griffier, de substituut-griffiers en de waarnemende griffiers zijn van overeenkomstige toepassing de artikelen 9 tot en met 14 en 24 der wet op de rechterlijke organisatie.

TITEL II

Van de procedure voor de afdeeling rechtspraak.

Art. **121** – 1. De zaak wordt aangebracht bij de afdeeling rechtspraak, die haar onverwijld verwijst naar de kamer, welke met de behandeling wordt belast.

2. De afdeeling rechtspraak kan bij reglement, bedoeld in artikel 146, bepalen, dat bepaalde categorieën van zaken direct bij bepaalde kamers worden aangebracht.

Art **122** – 1. Het aanbrengen geschiedt bij verzoekschrift, ondertekend door den verzoeker of zijn gemachtigde.

2. Indien er meer dan één verzoeker of meer dan één gerequesteerde is, geldt het hieronder in dezen titel bepaalde voor alle verzoekers, onderscheidenlijk voor alle gerequesteerden.

Art. **123** – Leden van den Raad kunnen niet als gemachtigde optreden.

Art. **124** – 1. Indien een partij een gemachtigde heeft aangewezen of een woonplaats heeft gekozen, kunnen alle mededeelingen van de Kamer aan de partij geschieden aan het adres van den gemachtigde, onderscheidenlijk aan de gekozen woonplaats.

2. De aanwijzing van een gemachtigde en de keuze van een woonplaats blijven tegenover de kamer van kracht totdat deze van het intrekken der machtiging, onderscheidenlijk van de verandering van de gekozen woonplaats, schriftelijk bericht heeft ontvangen.

Art. 125 – Een partij, die geen ingezetene van het Rijk in Europa is, is verplicht daarbinnen woonplaats te kiezen.

Art. 126 – 1. Tenzij de afdeeling rechtspraak of de betrokken kamer in het algemeen of voor bijzondere gevallen anders mocht bepalen, worden in het verzoekschrift vermeld de naam, de voornamen, de woonplaats en eventueel, de gekozen woonplaats van den verzoeker en, indien er een of meer gerequesteerden zijn, de naam, de woonplaats – of, indien deze niet bekend is, de plaats van het werkelijk verblijf – van iederen gerequesteerde, alsmede zijn gekozen woonplaats, indien er in vorige instantie door hem woonplaats gekozen is.

2. Indien zoowel de woonplaats als de plaats van het werkelijk verblijf van een gerequesteerde onbekend zijn, wordt zulks in het verzoekschrift vermeld. In dit geval zal de betrokken kamer bepalen of, en zoo ja, op welke wijze, deze gerequesteerde zal worden opgeroepen.

3. Tenzij de afdeeling rechtspraak of de betrokken kamer in het algemeen of voor bijzondere gevallen anders mocht bepalen, worden bij het verzoekschrift overgelegd:

- a) indien het betreft hooger beroep van een beslissing van een andere afdeeling van den Raad, een expeditie van die beslissing;
- b) indien het verzoekschrift wordt ingediend door een gemachtigde, die niet is procureur, de volmacht van den verzoeker aan den gemachtigde;
- c) een afschrift van het verzoekschrift voor iederen gerequesteerde;
- d) indien bij het verzoekschrift bewijsstukken worden overgelegd, een afschrift van deze stukken voor iederen gerequesteerde.

4. In het verzoekschrift worden aangegeven de gronden, waarop de eisch berust, alsmede een duidelijke conclusie.

Art. 127 – De kamer kan, zolang de behandeling der zaak niet gesloten is, wijzigingen in het verzoekschrift toelaten.

Art. 128 – De substituut-griffier bij de kamer, die de zaak behandelt, zendt onverwijld na ontvangst van het verzoekschrift per aangeteekenden brief een afschrift van het verzoekschrift en van de daarbij overgelegde bewijsstukken aan ieder der gerequesteerden, onder mededeeling van den door de kamer bepaalden termijn, waarbinnen de gerequesteerden schriftelijk kunnen antwoorden.

Art. 129 – 1. Het antwoord moet worden ingediend bij de kamer, die de zaak behandelt.

2. Tenzij de afdeeling rechtspraak of de betrokken kamer in het algemeen of voor bijzondere gevallen anders mocht bepalen, worden bij het antwoord overgelegd:

- a. indien het antwoord wordt ingediend door een gemachtigde, die niet is een procureur, de volmacht van den gerequesteerde aan zijn gemachtigde;

b. een afschrift van het antwoord en van de eventueel daarbij overgelegde bewijsstukken voor iedere andere partij dan die welke het antwoord indient.

3. In het antwoord worden aangegeven de gronden, waarop het verzoek bestreden wordt, alsmede een duidelijke conclusie.

Art. 130 – 1. Bij het antwoord kan een eisch in reconventie worden ingesteld, alsook, indien het betreft een hoger beroep, een incidenteel hoger beroep, ook wanneer de termijn voor het instellen van een zelfstandigen eisch, onderscheidenlijk een zelfstandig hoger beroep, reeds is verstreken.

2. Indien een eisch in reconventie of een incidenteel hoger beroep wordt ingesteld, moet het geschrift voldoen aan de vereisten gesteld in artikel 126, eerste lid.

3. Op den eisch in reconventie en het incidenteel hoger beroep is het bepaalde in artikel 128 van overeenkomstige toepassing.

Art. 131 – 1. Verschillende personen kunnen gezamenlijk bij één verzoekschrift een eisch instellen of bij één antwoord een verzoek bestrijden.

2. In zoodanig geval worden zij in het geding beschouwd als één partij.

Art. 132 – 1. De kamer is bevoegd niet in het geding betrokken belanghebbenden, al of niet op hun verzoek, in elken stand van het geding als partij toe te laten of op te roepen.

2. In zoodanig geval bepaalt de kamer binnen welken termijn deze toegelaten of opgeroepen partij haar standpunt schriftelijk zal kunnen kenbaar maken en of, en, zoo ja, binnen welken termijn de overige partijen daarop zullen kunnen antwoorden.

Art. 133 – Een uitspraak is bindend tusschen alle partijen, ook al zijn zij niet allen verschenen.

Art. 134 – 1. De kamer kan de gezamenlijke behandeling van twee of meer zaken gelasten.

2. In dat geval kan bij één beslissing uitspraak worden gedaan in de gezamenlijk behandelde zaken.

3. De kamer kan bepalen, dat een zaak wordt gesplitst, in dier voege dat de verschillende geschilpunten afzonderlijk worden behandeld en daarover bij verschillende beslissingen wordt uitspraak gedaan.

Art. 135 – 1. Tot aan het einde van den termijn bedoeld in artikel 128 heeft iedere verzoeker en iedere gerequesteerde het recht een of meer leden van de kamer te wraken, indien dit lid of die leden geacht moeten worden tegenover een der partijen bevooroordeeld te zijn of bij den uitslag van het geding een persoonlijk belang te hebben. Een toegelaten of opgeroepen partij heeft dit recht tot aan het einde van den termijn bedoeld in artikel 132.

2. Om dezelfde redenen, waarvoor wraking is toegestaan, kan een lid der kamer zich verschoonen van het deelnemen aan de behandeling.
3. Omtrent de gegrondheid der wraking of verschooning wordt beslist door een andere kamer van de afdeeling rechtspraak.
4. Wordt zij ongegrond bevonden, dan wordt de behandeling der zaak op de gewone wijze vervolgd.
5. Wordt zij gegrond bevonden, dan wordt met inachtneming van deze beslissing de samenstelling der kamer gewijzigd en zet de kamer in haar nieuwe samenstelling de behandeling der zaak voort.
6. Tegen de uitspraak omtrent de wraking of verschooning staat geen rechtsmiddel open.

Art. 136 – De kamer is bevoegd de persoonlijke verschijning van partijen of van een der partijen te gelasten.

Art. 137 – De kamer kan, indien het betreft een hooger beroep van een beslissing van een andere afdeeling van den Raad of een herziening van een beslissing van een andere kamer der afdeeling rechtspraak, van die afdeeling of kamer inlichtingen vragen.

Art. 138 – De kamer kan, indien blijkt, dat bij den gewonen rechter of bij een der kamers van de afdeeling rechtspraak een geding aanhangig is, waarvan de uitslag invloed kan hebben op de beslissing in het voor de kamer aanhangige geding, dit geding schorsen, totdat het andere geding uiteindelijk zal zijn beslist.

Art. 139 -1. Na de ontvangst van het antwoord of, indien geen antwoord binnen de gestelden termijn is ingekomen, na het verstrijken van dezen termijn, bepaalt de kamer, of een nadere mondelinge toelichting ter zitting van de kamer zal plaats vinden.

2. Indien hiertoe wordt besloten, stelt de substituut-griffier onverwijld partijen in kennis van plaats en tijd waarop deze zitting zal plaats vinden.

3. Indien wordt besloten dat geen mondelinge toelichting zal plaats vinden, sluit de kamer de behandeling en bepaalt zij een datum voor de uitspraak, waarvan aan partijen door den substituut-griffier mededeeling wordt gedaan.

4. In andere gevallen geschiedt de sluiting van de behandeling en de bepaling van den datum voor de uitspraak, aan het einde van de zitting, waarin partijen zijn gehoord, de mondelinge behandeling heeft plaats gevonden of getuigen of deskundigen zijn gehoord.

Art. 140 – 1. Indien de kamer het noodig acht, getuigen of deskundigen te hooren, kan zij, zelfs voordat eenige uitspraak is gedaan, hetzij zelf deze getuigen of deskundigen tot de in het tweede lid van artikel 139 bedoelde zitting oproepen, hetzij aan een der partijen opdragen, daarvoor zorg te dragen.

2. Ook partijen kunnende getuigen en de deskundigen per aangeteekenden brief oproepen en het bepaalde in artikel 10 is op de aldus opgeroepen getuigen en deskundigen van toepassing, indien zij ingezetenen van het Rijk in Europa zijn en de oproeping hen tenminste vijf dagen vóór de zitting heeft bereikt.

3. Het staat evenwel partijen vrij om getuigen en deskundigen bij deurwaardersexploit op te roepen, met inachtneming van de termijnen, als bepaald in het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering met betrekking tot de oproeping van getuigen, onderscheidenlijk deskundigen.

4. De kamer is bevoegd het aantal getuigen, dat over een bepaald geschilpunt zal worden gehoord, te beperken, met dien verstande, dat dit aantal, zoowel tot het leveren van bewijs, als tot het leveren van tegenbewijs, steeds tenminste drie mag bedragen.

5. Indien getuigen of deskundigen worden gehoord, zijn partijen steeds gerechtigd tot een mondelinge toelichting onmiddellijk daarna.

Art. 141 – De zittingen der kamer, waarbij partijen, getuigen of deskundigen worden gehoord of waarin mondelinge toelichting plaats vindt, zijn openbaar, tenzij de kamer om redenen van openbare orde of zedelijkheid of van staatsbelang de behandeling met gesloten deuren gelast.

Art. 142 – 1. De uitspraak geschiedt in een openbare zitting der kamer.

2. Bij de uitspraak kan een veroordeeling in de kosten worden uitgesproken.

Art. 143 – 1. De beslissingen zijn met redenen omkleed.

2. Tegen de beslissingen staat hooger beroep noch cassatie open.

3. Echter kunnen belanghebbenden, op grond van door de kamer bij hare beslissing niet in aanmerking genomen feiten of omstandigheden, binnen drie maanden na de beslissing hiervan herziening vragen bij de afdeeling rechtspraak.

4. De termijn genoemd in het vorige lid, kan door de afdeeling rechtspraak worden ter zijde gesteld, indien hij, die herziening vraagt, ten genoegen van de afdeeling aannemelijk maakt, dat niet meer dan drie maanden zijn verstreken sedert hij van de uitspraak heeft kennis genomen en dat redelijkerwijs van hem niet kon worden verlangd, dat hij eerder van de uitspraak kennis zou hebben genomen.

5. Aan de behandeling der herzieningsaanvraag, die steeds voor een meervoudige kamer plaats vindt, kan ten hoogste één lid der kamer, die de oorspronkelijke beslissing heeft gegeven, deelnemen.

6. Op de behandeling der herzieningsaanvraag is het bepaalde in deze titel overigens van toepassing.

Art. 144 – Het aanvragen van herziening schorst de tenuitvoerlegging niet, tenzij zulks bij de oorspronkelijke uitspraak is bepaald, of de kamer, die de herzieningsaanvraag behandelt, zulks bij voorraad bepaalt.

Art. **145** – 1. Iedere partij heeft recht op de afgifte van een grosse van de beslissing, welke wordt opgemaakt in executorialen vorm, op overeenkomstige wijze als in het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering is voorgeschreven ten aanzien van grossen van vonnissen.

2. Indien bij één uitspraak verschillende gedingen zijn beslist kan, indien de kamer zulks in de uitspraak bepaalt, executie plaats vinden door middel van een uittreksel van de beslissing, in executorialen vorm opgemaakt.

Art. **146** – In gevallen, bij dezen titel niet voorzien, kan, zoolang daarin niet door een wettelijken maatregel is voorzien, de afdeeling rechtspraak zelf regelen stellen ten aanzien van den rechtsgang.

TITEL III

Van Conservatoiren maatregelen

Art. **147** – In alle gevallen, waarin volgens het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering conservatoir beslag is toegelaten, kan zoodanig beslag worden gelegd in verband met gedingen, welke tot de competentie van de afdeeling rechtspraak behooren.

Art. **148** – Waar volgens het Wetboek van Burgerlijke rechtsvordering voor het leggen van conservatoir beslag verlof van den President der Arrondissements-Rechtbank is vereischt, wordt zoodanig beslag, met betrekking tot de gedingen, die tot de competentie van de afdeeling rechtspraak behooren, gelegd met verlof van den voorzitter der afdeeling rechtspraak of van dengene, die hem vervangt, of van den voorzitter van een der kamers, bedoeld in artikel 116.

Art. **149** – Steeds kan, op verzoek van een belanghebbende, een gelegd conservatoir beslag, al of niet tegen borgtocht of onder zekerheidsstelling, worden opgeheven door hem die tot het leggen van het beslag verlof verleende, of, indien het beslag is gelegd zonder voorafgaand verlof, door den voorzitter van de kamer, welke het geding behandelt.

Art. **150** – De bepalingen van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering omtrent conservatoire beslagen zijn overigens op de in deze titel bedoelde beslagen van overeenkomstige toepassing.

TITEL IV

Van voorzieningen bij voorraad in kort geding.

Art. **150a** – 1. De voorzitter der afdeling rechtspraak, de voorzitter van een der kamers, bedoeld in artikel 160, of degene, die hen vervangt, is bevoegd in zaken, welke de werkzaamheid van den Raad betreffen en waarin uit hoofde van onverwijl-den spoed een onmiddellijke voorziening bij voorraad wordt vereischt, op een des-betreffend tot hem gericht schriftelijk verzoek, deze te treffen.

2. Gelijke bevoegdheid bestaat bij vrijwillige verschijning van partijen.

3. Het verzoek is, indien het tevens op grond van artikel 113d zou kunnen worden gedaan, niettemin ontvankelijk.

Art. **150b** – 1. Het lid der afdeling, dat ingevolge het vorige artikel op een verzoek moet beslissen, regelt den rechtsgang naar eigen goedvinden.

2. De beschikking, waarbij de voorziening bij voorraad wordt getroffen, kan worden uitvoerbaar verklaard bij voorraad, met of zonder zekerheidsstelling, en op de minuut.

Art. **150c** – Hooger beroep op de afdeling kan dadelijk binnen een week worden ingesteld bij een verzoekschrift, waarvan de behandeling door den voorzitter onverwijld naar een der kamers wordt verwezen. Op den rechtsgang is het eerste lid van het vorige artikel van toepassing.

HOOFDSTUK IX

Van de Afdeling Beheer

Art. **151** – 1. De afdeling beheer is belast met het beheer bedoeld in Hoofdstuk VII, voorts met het beheer dat haar door andere afdelingen wordt opgedragen en is tevens het Beheersinstituut, bedoeld in het Besluit Vijandelijk Vermogen.

2. Wijders is zij belast met de taak, bedoeld in artikel 5, tweede lid.

Art. **152** – 1. De afdeling beheer is rechtspersoon.

2. Zij wordt, voor zoover zij niet anders bepaalt, in en buiten rechten vertegenwoordigd door haar voorzitter.

HOOFDSTUK X

Strafbepalingen

.....

HOOFDSTUK XI

Slotbepalingen

Art. **162** – 1. In het gebied van het Rijk in Europa, dat in bijzonderen staat van beleg is verklaard, worden, zoolang niet door Ons anders is bepaald, de bevoegdheden van den Raad uitgeoefend door het militair gezag.

2. De beslissingen, ingevolge het bepaalde in het vorige lid door het militair gezag genomen, kunnen te allen tijde door den Raad, zoodra deze zal fungeeren, hetzij op verzoek van belanghebbenden, hetzij ambtshalve worden gewijzigd of ingetrokken.

Art. **163** – 1. Op het tijdstip, waarop op den Raad, ingevolge het bepaalde in artikel 5, tweede lid, de taak, de rechten en de verplichtingen van de Commissie, bedoeld in artikel 46, lid 4, van Ons besluit van 7 juni 1940 (*Staatsblad* No. A6) overgaan, treden, voor zoover betreft ingezetenen van bevrijd gebied van het Rijk in Europa, de paragrafen 2,3,4, en 7 van Ons Besluit van 7 juni 1940 (*Staatsblad* No. A6) buiten werking.

2. Echter behouden Onze besluiten, en beslissingen van genoemde Commissie, op grond van de in het vorige lid bedoelde bepalingen genomen, hun kracht, zoolang zij niet uitdrukkelijk zijn ingetrokken.

Art. **164** – Dit besluit is mede verbindend voor Nederlandsch-Indië, Suriname en Curaçao, met dien verstande evenwel, dat, voor zoover het betreft onderwerpen, welke in het bijzonder tot de rechtssfeer van een der overzeesche gebiedsdeelen behooren, de wetgevende lichamen van het betrokken gebiedsdeel bevoegd zijn, regelingen te treffen en organen in te stellen, zoo noodig in afwijking van dit besluit.

Art. **165** – Dit besluit kan worden aangehaald onder den titel: Besluit herstel rechtsverkeer.

Art. **166** – Dit besluit, ten aanzien waarvan de bevoegdheid, bedoeld in artikel 9, tweede lid, van het Besluit op den bijzonderen staat van beleg, niet kan worden uitgeoefend, treedt in werking op den dag volgende op dien zijner afkondiging, met dien verstande, dat het in Suriname en in Curaçao in werking treedt op den dag volgende op dien zijner afkondiging onderscheidenlijk in het Gouvernementsblad van Suriname en in het Publicatieblad van Curaçao

Bijlage 2

Besluit van 20 October 1944 (Stb. n^o. E 133), houdende vaststelling van het Besluit Vijandelijk Vermogen, gewijzigd bij Besluiten van 26 October 1945 (Stb. n^o. F 244) en van 16 november 1945 (Stb. n^o. F 272) en bij de wet van 21 December 1946 (Stb. n^o. G 382).

Wij Wilhelmina, enz.

Overwegende, dat het noodzakelijk is bijzondere voorzieningen te treffen omtrent vermogen van vijandelijke staten en van vijandelijke onderdanen, omtrent het beheer daarvan en van vermogen van zekere landverradelijke personen, zoomede omtrent de aangifte van zoodanig vermogen en van vermogen van zekere categorieën van andere personen;

Overwegende, dat zich hier een geval voordoet van spoedeischenden aard, als voorzien in artikel 50 der Surinaamsche Staatsregeling en in artikel 50 der Curaçaosche Staatsregeling, waarin de Staten van Suriname en de Staten van Curaçao niet kunnen worden gehoord;

Hebben goedgevonden en verstaan:

Hoofdstuk I

Algemeene Bepalingen

Artikel 1.

Voor de toepassing van bij of krachtens dit besluit uitgevaardigde bepalingen:

1. wordt verstaan onder “Koninkrijk”:
het Rijk in Europa, Nederlandsch-Indië, Suriname en Curaçao;
2. worden verstaan onder “Onze Ministers”:
de Ministers, die met de uitvoering van dit besluit zijn belast;
3. wordt verstaan onder “Beheersinstituut”:
het instituut bedoeld in artikel 33;
4. worden verstaan onder “rechtspersonen”:
maat- en vennootschappen, vereenigingen, stichtingen, fondsen en privaatrechtelijke instellingen, in den ruimsten zin, ook indien de rechtspersoonlijkheid daaraan in andere wettelijke maatregelen niet mocht zijn toegekend of daaraan nadrukkelijk mocht zijn onthouden; als rechtspersoon wordt mede beschouwd een in het Koninkrijk gevestigd filiaal of bijkantoor van een niet in het Koninkrijk gevestigde rechtspersoon of onderneming;
het Beheersinstituut kan bepalen, dat een ander privaatrechtelijk lichaam of aan één persoon toebehoorende onderneming of een onderdeel daarvan voor de toepassing van dit besluit of van een deel daarvan als rechtspersoon dient te worden aan gemerkt;

5. worden verstaan onder “vijandelijke staten”:

Duitsland, Japan, en de staten, die door Ons voor de toepassing van dit besluit met vijandelijke staten worden gelijkgesteld; onder vijandelijke staten worden mede begrepen: derzelver Regeeringen, departementen van openbaar bestuur, provincies, gemeenten, lichamen en instellingen, zoo in de vorm van rechtspersonen als anderszins, belast met eenigerlei bestuurlijke functie;

6. wordt verstaan onder “vijandelijk gebied”:

grondgebied van een vijandelijken staat;

7. wordt verstaan onder “bezet gebied”:

grondgebied na den eersten Januari 1938 geannexeerd of bezet door een vijandelijken staat, met uitzondering van het van den vijand bevrijde grondgebied van het Koninkrijk, onverschillig of het zich ten tijde van het in werking treden van dit besluit in de feitelijke macht van den vijandelijken staat bevindt of niet;

8. wordt verstaan onder “vermogen”:

alle vermogensrechtelijke rechten en bevoegdheden in den ruimsten zin, die bestanddeelen van vermogen kunnen vormen, waaronder begrepen:

a) alle roerende en onroerende goederen en andere zaken, met inbegrip van concessies, fabrieksgeheimen en handelsnamen,

b) alle rechten en aanspraken op of in verband staande met de onder a) bedoelde roerende en onroerende goederen en zaken,

c) alle verbintenisrechtelijke rechten en aanspraken,

die hetzij zich binnen het gebied van het Koninkrijk bevinden, tot de rechtssfeer van het Koninkrijk behooren of binnen het Koninkrijk kunnen worden geldend gemaakt, hetzij – onverschillig waar zij zich bevinden of waar zij kunnen worden geldend gemaakt – toebehooren aan Nederlanders, Nederlandsche onderdanen of personen, die binnen het Koninkrijk hun woon- of verblijfplaats hebben of zich aldaar bevinden, of zoo het rechtspersonen betreft, die opgericht zijn of bestaan onder het recht van het Koninkrijk, wier maatschappelijke zetel, plaats van vestiging of hoofdkantoor gelegen is, of wier eigenlijke zaak of hoofdkantoor gevestigd is binnen het Koninkrijk,

d) alle bewijzen van eigendom, onderhandsche en authentieke akten, bewijsstukken, documenten, boeken en bescheiden, op de onder a), b) en c) bedoelde goederen, zaken, rechten en aanspraken betrekking hebbende of daarmee verband houdende.

Artikel 2. Voor de toepassing van bij of krachtens dit besluit uitgevaardigde bepalingen worden als vijandelijke onderdanen aangemerkt:

1. ambtenaren, beambten, agenten, vertegenwoordigers en gemachtigden van een vijandelijken staat, zoomede personen, die als zoodanig te eeniger tijd tusschen den tienden Mei 1940 en den dag van het in werking treden van dit besluit zijn opgetreden;

2. natuurlijke personen, die onderdanen zijn of te eeniger tijd na den tienden Mei 1940 zijn geweest van een vijandelijken staat;

3. rechtspersonen,

- a) die opgericht zijn of bestaan krachtens of beheerscht worden door het recht van een vijandelijken staat,
  - b) wier maatschappelijke zetel, plaats van vestiging of hoofdkantoor gelegen is of te eeniger tijd na den tienden Mei 1940 gelegen was in vijandelijk gebied, of
  - c) wier eigenlijke zaak of hoofdbedrijf gevestigd is of te eeniger tijd na den tienden Mei gevestigd was in vijandelijk gebied;
4. personen, die ingevolge het bepaalde bij het Koninklijk besluit van 7 Juni 1940 (Staatsblad N^o. A 6) tot vijandelijke onderdanen zijn verklaard;
5. personen, niet Nederlanders of Nederlandse onderdanen zijnde, die door of vanwege den Minister van Justitie tot vijandelijke onderdanen worden verklaard.

Artikel 3. 1. Vermogen, toebehoorende aan een vijandelijken staat of aan een vijandelijken onderdaan, gaat met het in werking treden van dit besluit van rechtswege in eigendom over op den Staat, behoudens het bepaalde in de artikelen 25 tot en met 28 van dit besluit.

2. Vermogen, hetwelk na het in werking treden van dit besluit aan een vijandelijken staat of een vijandelijken onderdaan opkomt, gaat alsdan van rechtswege in eigendom over op den Staat, behoudens het bepaalde in de artikelen 25 tot en met 28 van dit besluit.

3. De bestemming van het aldus aan den Staat opgekomen vermogen zal nader bij de Wet, met inachtneming van de te dezen aanzien in de wapenstilstandsvoorwaarden of vredesverdragen op te nemen bepalingen, worden geregeld.

4. Overal, waar in de volgende Hoofdstukken sprake is van vermogen van vijandelijke staten en van vijandelijke onderdanen, wordt daaronder verstaan vermogen dat ingevolge het bepaalde in dit artikel op den Staat in eigendom is overgegaan.

Artikel 4. Onze Ministers kunnen regelen stellen nopens de uitvoering en het toezicht op de naleving van het bij of krachtens dit besluit bepaalde, met inachtneming van de bij dit besluit gestelde bepalingen.

Hoofdstuk II

Van aangifte van vermogen.

Artikel 5. 1. Binnen de door het Beheersinstituut vast te stellen termijnen en de op de door dit Instituut te bepalen wijze moet bij het Beheersinstituut aangifte worden gedaan van vermogen van vijandelijke staten en van vijandelijke onderdanen.

2. Tot het doen van aangifte zijn verplicht:
- a) alle vijandelijke onderdanen;

- b) alle zich binnen het bevrijde gebied van het Koninkrijk of in de overzeesche gebiedsdeelen bevindende personen, alle zich in het buitenland bevindende Nederlanders en Nederlandsche onderdanen, die, hetzij zelf, hetzij door of met derden, vermogen van vijandelijke staten of vijandelijke onderdanen, in eigendom, in bezit, in bewaring of onder hun berusting hebben of die in geld uitgedrukte of op geld waardeerbare verplichtingen jegens vijandelijke staten of vijandelijke onderdanen hebben.

3. Tot het doen van aangifte zijn mede verplicht alle zich binnen het bevrijde gebied van het Koninkrijk of in de overzeesche gebiedsdeelen bevindende personen, alle zich in het buitenland bevindende Nederlanders en Nederlandsche onderdanen, die inlichtingen met betrekking tot vermogen van vijandelijke staten en van vijandelijke onderdanen kunnen verschaffen.

Artikel 6. 1. Binnen de door het Beheersinstituut vast te stellen termijnen en op de door dit Instituut te bepalen wijze moet bij het Beheersinstituut mede aangifte worden gedaan van vermogen van:

- a) Nederlanders en Nederlandsche onderdanen, die tijdens de vijandelijke bezetting van het Rijk in Europa als leden, begunstigers of anderszins zich aangesloten hebben of na 1 juli 1942 aangesloten zijn gebleven bij de Nationaal-Socialistische Beweging of eenige daaraan verwante of andere nationaal-socialistische of fascistische organisatie of instelling, welke daarmede voor de toepassing van dit besluit door het Beheersinstituut is gelijkgesteld;
- b) Personen, die op grond van veroordeeling wegens of verdenking van een der misdrijven, genoemd in het Besluit buitengewoon strafrecht, dan wel krachtens het bepaalde in het Besluit op den bijzonderen staat van beleg of het Tribunaalbesluit van hun vrijheid zijn beroofd, waaronder te begrijpen het geval, dat een bevel, als bedoeld in artikel 15, tweede lid, van het Besluit op den bijzonderen staat van beleg, is gegeven.

2. Tot het doen van aangifte zijn verplicht de onder a) en b) van het vorige lid bedoelde personen, zoomede alle zich binnen het bevrijde gebied van het Koninkrijk of zich in de overzeesche gebiedsdeelen bevindende personen en alle zich in het buitenland bevindende Nederlanders en Nederlandsche onderdanen, die, hetzij zelf hetzij door of met derden, vermogen van de onder a) en b) van het vorige lid bedoelde personen in eigendom, in bezit, in bewaring of onder hun berusting hebben, of die in geld uitgedrukte of op geld waardeerbare verplichtingen jegens hen hebben.

3. Tot het doen van aangifte zijn mede verplicht alle zich binnen het bevrijde gebied van het Koninkrijk of in de overzeesche gebiedsdeelen bevindende personen en alle zich in het buitenland bevindende Nederlanders en Nederlandsche onderdanen, die inlichtingen met betrekking tot het vermogen van de in het eerste lid bedoelde personen kunnen verschaffen.

Artikel 7. 1. Het Beheersinstituut kan, binnen de door dit Instituut vast te stellen termijnen en op de door dit Instituut te bepalen wijze, aangifte vorderen van vermogen van :

- a) met name te noemen personen, die hun woon- of verblijfplaats hebben of zich bevinden, dan wel te eeniger tijd na den tienden Mei 1940 hun woon- of verblijfplaats gehad hebben of zich bevonden hebben in vijandelijke gebied, in bezet gebied of in gebied van een staat, die niet behoort tot de Vereenigde Volken;
- b) personen, niet Nederlanders of Nederlandsche onderdanen zijnde, die te eeniger tijd vóór den tienden mei 1940 onderdanen zijn geweest van een vijandelijken staat, voor zoover zij niet vallen onder de begripsomschrijving van artikel 2 onder 2);
- c) rechtspersonen:
  - 1) wier maatschappelijke zetel, plaats van vestiging of hoofdkantoor gelegen is of te eeniger tijd na den tienden Mei 1940 gelegen was in bezet gebied dan wel in gebied van een staat, die niet behoort tot de Vereenigde Volken,
  - 2) wier eigenlijke zaak of hoofdbedrijf gevestigd is of te eeniger tijd na den tienden Mei 1940 gevestigd was in zoodanig gebied, of
  - 3) die een filiaal of bijkantoor hebben in vijandelijke gebied;
- d) andere, met name te noemen personen, ten aanzien van wier het Beheersinstituut heeft

verklaard, dat hun vermogen moet worden aan gegeven.

2. Deze aangifte kan, voorzover betreft het vermogen van de onder b) en c) van het vorige lid genoemde personen en rechtspersonen, gevorderd worden ten aanzien van alle deze personen en rechtspersonen, van bepaalde groepen daarvan of van met name te noemen personen en rechtspersonen.

3. Tot het doen van aangifte zijn verplicht de personen en rechtspersonen, wier vermogen krachtens het eerste lid bepaalde moet worden aangegeven, zoomede alle zich binnen het bevrijde gebied van het Koninkrijk of in de overzeesche gebiedsdeelen bevindende personen en alle zich in het buitenland bevindende Nederlanders en Nederlandsche onderdanen, die hetzij zelf hetzij door of met derden, vermogen van zoodanige personen in eigendom, in bezit, in bewaring of onder hun berusting hebben of die in geld uitgedrukte of op geld waardeerbare verplichtingen jegens hen hebben,

4. Tot het doen van aangifte zijn mede verplicht alle zich binnen het bevrijde gebied van het Koninkrijk of in de overzeesche gebiedsdeelen bevindende personen en alle zich in het buitenland bevindende Nederlanders en Nederlandsche onderdanen, die inlichtingen met betrekking tot het vermogen van de in het eerste lid bedoelde personen kunnen verschaffen.

Artikel 8. 1. Het Beheersinstituut kan, binnen de door dit Instituut vast te stellen termijnen en op de door dit Instituut te bepalen wijze, aangifte vorderen van vermogen van rechtspersonen, indien van die rechtspersonen

- a) 25% of meer van het geplaatste kapitaal het eigendom is of op één of meer door het Beheersinstituut aan te geven tijdstippen het eigendom is geweest, hetzij afzonderlijk, hetzij gezamenlijk, van een vijandelijken staat, een vijandelijken onderdaan of een in artikel 6, lid 1, of 7, lid 1 bedoeld persoon, dan wel dezelve door middel van of met stroomannen of tusschengeschoven personen eigendomsrechten op 25 % of meer van het geplaatste kapitaal kunnen of konden doen gelden,
- b) een vijandelijke onderdaan of een in artikel 6, lid 1, of 7, lid 1, bedoeld persoon deel uitmaakt of op één of meer door het Beheersinstituut vast te stellen tijdstippen deel heeft uitgemaakt van de directie of van den raad van commissarissen dan wel van soortgelijke besturende of controleerende organen van een rechtspersoon, of
- c) een vijandelijke staat, een vijandelijke onderdaan of een artikel 6, lid 1, of 7, lid 1, bedoeld persoon, hetzij zelf, hetzij door middel van of met stroomannen of tusschengeschoven personen, zoo door of tengevolge van creditverleening, affiliaties, kartel- of trustvorming, afnamecontracten of licentieovereenkomsten, de beschikking over prioriteits- of preferente aandelen of soortgelijke belangen, als anderszins, aanmerkelijken invloed uitoefenen of uitgeoefend hebben op de benoeming van de besturende of controleerende organen of op den gang van zaken van de rechtspersoon.

2. Deze aangifte kan gevorderd worden van alle tot deze categorieën behorende rechtspersonen, van bepaalde groepen daarvan of met name genoemde rechtspersonen.

3. Bij de beoordeeling van het in het eerste lid onder a) bedoelde percentage zal er geen rekening mede worden gehouden, dat de aldaar bedoelde belangen in onderpand zijn gegeven of op ander wijze zijn belast ten behoeve van een persoon, die noch vijandelijk onderdaan, noch een persoon is als bedoeld in artikel 6, lid 1, of 7, lid 1.

4. Aandelen in en vorderingen op rechtspersonen, toebehoorende aan een persoon, die noch vijandelijk onderdaan, noch een persoon is als bedoeld in artikel 6, lid 1, of 7, lid 1 en welke in onderpand zijn gegeven of op andere wijze zijn belast ten behoeve van een vijandelijken staat, een vijandelijk onderdaan of een persoon als bedoeld in artikel 6, lid 1, of 7, lid 1, of waarop aan dezulken een optie is gegeven of waarop door of voor hen een retentierecht wordt uitgeoefend, worden voor de toepassing van dit artikel beschouwd als aan den vijandelijken staat, vijandelijken onderdaan of persoon als bedoeld in artikel 6, lid 1, of 7, lid 1, toe te behooren.

5. De bepalingen van artikel 7, derde en vierde lid, vinden overeenkomstige toepassing.

Artikel 9. 1. De termijnen waarbinnen en de wijze waarop de in dit Hoofdstuk bedoelde aangiften moeten worden gedaan, worden bekend gemaakt in de Nederlandse Staatscourant.

2. Insgelijks worden in de Nederlandsche Staatscourant bekend gemaakt de organisaties en instellingen, die overeenkomstig het bepaalde in artikel 6, eerste lid, onder a) voor de toepassing van dit besluit met de Nationaal Socialistische Beweging worden gelijkgesteld, en de groepen van personen en de met name te noemen personen, van wier vermogen ingevolge het bepaalde in artikel 7 en 8 aangifte wordt gevorderd.

HOOFDSTUK III

Van onderbeheerstelling van vermogen en van het einde van het beheer.

Artikel 10. 1. Vermogen van een vijandelijken staat of van een vijandelijken onderdaan, hetwelk ingevolge het bepaalde bij artikel 3 aan den Staat in eigendom is overgegaan, wordt ten behoeve van den Staat beheerd door het Beheersinstituut.

2. Vermogen van een persoon bedoeld in artikel 6, lid 1, staat van rechtswege onder beheer van het Beheersinstituut, zonder dat nochtans het Beheersinstituut verplicht zal zijn tot daden van beheer over te gaan, tenzij het Tribunaal, in overeenstemming met de desbetreffende bepalingen van het Tribunaalbesluit of de procureur-fiscaal bij het Bijzondere Gerechtshof krachtens het Besluit politieke delinquenten 1945, aan het Beheersinstituut over zoodanig vermogen het bewind opdraagt.

3. Het beheer van het vermogen van personen, bedoeld in artikel 6, eerste lid, omvat mede het vermogen, onderscheidenlijk de nalatenschap, als omschreven in artikel 7 van het Tribunaalbesluit, voor zoover niet het Tribunaal overeenkomstig artikel 39 van het Tribunaalbesluit anders bepaalt.

4. Zolang het Beheersinstituut zich niet in het bezit heeft gesteld van het in de vorige leden bedoelde vermogen, treft het Beheersinstituut geenerlei aansprakelijkheid en zullen degenen, die zoodanig vermogen of bestanddeelen daarvan in eigendom, in bezit, in bewaring of onder hun berusting hebben, als bewaarders uit noodzaak daarvan worden aangemerkt. Zij zijn verplicht daarvoor als een goed huisvader te zorgen.

5. Buiten het beheer vallen de goederen, nader omschreven in de artikelen 447, onder 2°, 4° en 5°, en 448, eerste lid, onder 1°, 2°, en 3° van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering, en vermogen of vermogensbestanddeelen, nader door het Beheersinstituut te bepalen.

6. Het Beheersinstituut stelt nadere regelen vast, krachtens welke aan de personen, wier vermogen onder beheer is gesteld, de bevoegdheid wordt verleend tijdelijk te beschikken over middelen ter voorziening in hun noodzakelijk levensonderhoud en dat van hun gezin, alsmede ter bestrijding van de gewonen dagelijksche uitgaven van hun beroep of bedrijf.

Artikel 11. 1. Het beheer, bedoeld in het vorige artikel, omvat de bevoegdheid van het Beheersinstituut tot

- a) het in bezit nemen, bewaren en beheeren van het onder beheer gestelde vermogen, het beheeren van handelszaken en bedrijven daaronder begrepen,
- b) het uitoefenen van alle rechten, voortvloeiende uit zoodanig vermogen,
- c) het vervreemden of bezwaren van zoodanig vermogen, daaronder begrepen iedere daad van vereffening, het geheel of gedeeltelijk stilleggen en sluiten van handelszaken of bedrijven, zoomede het aangaan van regelingen en het sluiten van dadingen.

2. Tot de handelingen, in het vorige lid onder c bedoeld, is het Beheersinstituut ook bevoegd, indien deze handelingen niet door het belang van het onder beheer gestelde vermogen of deszelfs schuleischers, doch door het algemeen belang of door de juiste verhoudingen in een bepaalden tak van bedrijf of beroep worden gevorderd, met dien verstande, dat:

- a) voor het vervreemden of bezwaren van vermogensbestanddeelen van een persoon, genoemd in artikel 6, eerste lid, de toestemming is vereischt van den Procureur-Fiscaal bij het Bijzonder Gerechtshof;
- b) voor het vervreemden, bezwaren of liquideren van een bedrijf de toestemming is vereischt van Onzen Minister van Handel en Nijverheid.

3. Het Beheersinstituut regelt het beheer en de belegging der door het vereffenen of anderszins opgekomen gelden.

4. Van de beschikkingen, handelingen, besluiten en beslissingen van het Beheersinstituut aangaande het beheer overeenkomstig dit artikel staat geen hooger beroep open op de afdeling rechtspraak; daartegen kan beroep worden ingesteld bij den voorzitter van den Raad voor het Rechtsherstel. Dit beroep schorst de tenuitvoerlegging van het besluit niet. De voorzitter regelt den rechtsgang naar eigen goedvinden en beslist zoo spoedig mogelijk.

Artikel 12. 1. Wanneer het Beheersinstituut, gebruikmakende van de aan hetzelve in artikel 37 verleende bevoegdheid, ten aanzien van een of meer personen of groepen van personen, wier vermogen onder beheer is gesteld, verklaart, dat de bepalingen van dit besluit te hunnen aanzien niet of niet langer toepasselijk zijn, eindigt het beheer over het vermogen van zoodanige personen van rechtswege en zal dit vermogen, of hetgeen daarvoor in de plaats is gekomen, naar hen terugkeeren.

2. Ten aanzien van personen, als bedoeld in onder 4 en 5 van artikel 2, doet het Beheersinstituut de in het vorige lid bedoelde verklaring niet dan na toestemming van of vanwege den Minister van Justitie.

3. Ten aanzien van personen, als bedoeld in artikel 6, eerste lid, zal het beheer een einde nemen, indien en voorzoover zulks door het Tribunaal, overeenkomstig de bepalingen van het Tribunaalbesluit, wordt bepaald of, in geval van buitenvervolginstelling ingevolge het Besluit politieke delinquenten 1945, het beheer overeenkomstig dat besluit niet wordt gehandhaafd.

HOOFDSTUK IV

Van de beperkingen van het rechtsverkeer en van de rechten en verplichtingen van of jegens vijandelijke staten, vijandelijke onderdanen en andere personen, wier vermogen onder beheer wordt gesteld.

Artikel 13. Het is aan een ieder, die zich in het bevrijde gebied van het Koninkrijk of in de overzeesche gebiedsdeelen bevindt, en iederen Nederlander en Nederlandsch onderdaan, die zich in het buitenland bevindt, anders dan krachtens een door of vanwege het Beheersinstituut verleende algemeene of bijzondere toestemming, verboden:

- a) eenige rechtshandeling te verrichten met, ten behoeve van, of krachtens opdracht van een vijandelijken staat, een vijandelijk onderdaan of een persoon als bedoeld in artikel 6, lid 1;
- b) eenige rechtshandeling te verrichten, direct of indirect betrekking hebbende op vermogen van een vijandelijken staat of een persoon, als bedoeld in artikel 6, lid 1;
- c) eenige daad te verrichten, waardoor schade aan dit vermogen kan worden berokkend.

Artikel 14. 1. Van rechtswege nietig is elke rechtshandeling, als bedoeld in artikel 13, welke is verricht hetzij zonder de vereischte toestemming door of vanwege het Beheersinstituut, hetzij zonder inachtneming der voorwaarden bij de verlening van zoodanige toestemming gesteld.

2. Het Beheersinstituut kan op grond van uitzonderlijke omstandigheden de nietigheid opheffen door de rechtshandeling alsnog te bekrachtigen.

3. De in dit artikel bedreigde nietigheid wordt door den rechter ambtshalve uitgesproken.

4. Binnen het Koninkrijk zal geen rechtsgevolg worden toegekend aan rechtshandelingen, in het eerste lid van dit artikel bedoeld en verricht in het buitenland, tenzij voorafgaande toestemming door of vanwege het Beheersinstituut is verleend of op grond van uitzonderlijke omstandigheden door het Beheersinstituut heeft plaats gehad.

5. Geen toestemming is vereischt voor het aangaan van rechtshandelingen, waartoe de personen, wier vermogen onder beheer is gesteld, krachtens het bepaalde in het zesde lid van artikel 10 bevoegd zijn.

Artikel 15. 1. Rechtshandelingen als bedoeld in artikel 13 kunnen, indien dezelve zijn aan gegaan vóór het in werking treden van dit besluit, door het Beheersinstituut nietig worden verklaard, wanneer summier aan het Beheersinstituut is gebleken, dat de partijen tot de rechtshandeling het oogmerk hadden om maatregelen in de geest als bedoeld in dit besluit te verijdelen of te bemoeilijken, of dat één der partijen tot de

rechtshandeling zoodanig oogmerk had en dit oogmerk aan de wederpartij bekend was of redelijkerwijs bekend had behooren te zijn.

2. De nietigverklaring kan alleen geschieden binnen drie maanden nadat het Beheersinstituut kennis heeft gekregen van de in het eerste lid bedoelde rechtshandelingen.

3. De nietigverklaring wordt bekend gemaakt in de Nederlandsche Staatscourant en daarvan wordt kennis gegeven aan de bij het Beheersinstituut bekende belanghebbenden door middel van een aangeteekenden brief, gericht aan hun laatst bekende woon- of verblijfplaats.

4. Het bepaalde in dit artikel laat onverlet het bepaalde in artikel 7 van het Tribunaalbesluit.

Artikel 16. 1. Voor zoover door eenige daad of rechtshandeling, verricht of aangegaan na het in werking treden van dit besluit, de toepassing van bij of krachtens dit besluit gestelde voorschriften kan worden verijdeld, kan het Beheersinstituut besluiten, dat daarmede bij die toepassing geen rekening zal worden gehouden. Het besluit is met redenen omkleed en wordt aan de belanghebbenden per aangeteekenden brief, gericht aan hun laatst bekende woon- of verblijfplaats, medegedeeld.

2. Onzen Ministers kunnen bij beschikking, bekend te maken in de Nederlandsche Staatscourant, algemeene bepalingen van gelijke strekking vaststellen voor daden en rechtshandelingen, welke na die bekendmaking worden verricht of aangegaan.

3. In geval van onzekerheid in hoeverre met een bepaalde voorgenomen daad of rechtshandeling bij de toepassing van voorschriften, bij of krachtens dit besluit gegeven, rekening zal worden gehouden, kan de belanghebbende aan het Beheersinstituut een uitspraak vragen.

4. Het Beheersinstituut kan een uitspraak, dat met een bepaalde daad of rechtshandeling rekening zal worden gehouden, vernietigen, indien aan het Beheersinstituut blijkt, dat een onjuiste of onvolledige voorstelling van zaken is gegeven.

Artikel 17. Rechtsgedingen met betrekking tot vermogen van een vijandelijken staat, van een vijandelijken onderdaan of van een persoon als bedoeld in artikel 6, lid 1, worden hetzij ambtshalve, hetzij op verzoek van een der partijen of van het Beheersinstituut geschorst, zoodra de bepalingen, bij of krachtens dit besluit gesteld, daarop van toepassing zijn geworden. Het Beheersinstituut kan het geding hervatten binnen zes maanden nadat het van hetzelfde heeft kennis gekregen.

Artikel 18. Derden kunnen ten aanzien van vermogen van vijandelijke staten, vijandelijke onderdanen en personen als bedoeld in artikel 6, lid 1, geenerlei rechten verkrijgen of uitoefenen zonder toestemming van het Beheersinstituut. Het Beheersinstituut kan aan zijn toestemming nadere voorwaarden verbinden.

Artikel 19. 1. Revindicatoire, conservatoire en executoriale beslagen op het in het vorige artikel bedoelde vermogen kunnen niet worden gelegd, tenzij met vooraf-

gaande toestemming van het Beheersinstituut en onder voorwaarden nader door dit Instituut te bepalen. Evenmin kan het faillissement van een vijandelijk onderdaan of van een persoon als bedoeld in artikel 6, lid 1, worden aangevraagd, tenzij met voorafgaande toestemming van het Beheersinstituut en onder nader door het Beheersinstituut te bepalen voorwaarden. Hetzelfde geldt voor surséance van betaling en voor het bepaalde in de artikelen 40 en volgende van de Wet tot regeling van het Levensverzekeringsbedrijf van 22 December 1922 (Staatsblad No. 716) en van de Wet van 31 Mei 1934 (Staatsblad No. 279) op de vergadering van houders van schuldbrieven aan toonder.

2. Tenzij het Beheersinstituut anders beslist, wordt de werking van beslagen, ten tijde van het in werking treden van dit besluit liggende op vermogen van een vijandelijken staat, een vijandelijk onderdaan of een persoon als bedoeld in artikel 6, lid 1, zoomede van faillissementsbeslag, geschorst en moeten de door de beslagen getroffen goederen en rechten door de bewaarders, respectievelijk den faillissementscurator, onverwijld aan het Beheersinstituut overgedragen worden.

Artikel 20. 1. Een ieder, die opeischbare gelden verschuldigd is of zal worden aan een vijandelijken staat, een vijandelijken onderdaan of een persoon als bedoeld in artikel 6, lid 1, is verplicht deze verbintenis te voldoen door de verschuldigde gelden binnen een door het Beheersinstituut in de Nederlandsche Staatscourant bekend te maken termijn te storten ter plaatse door het Beheersinstituut in zijn bekendmaking aan te geven, zonder dat eenige verdere aanmaning daartoe noodig zal zijn.

2. Indien verplichtingen zijn uitgedrukt in een ander betaalmiddel dan den Nederlandschen gulden, kan het Beheersinstituut bepalen, dat zij zullen worden omgerekend tegen de door het Beheersinstituut vastgestelde en in de Nederlandsche Staatscourant openbaar gemaakte koersen.

Artikel 21. Een ieder, die geldswaardige papieren, bewijzen van eigendom, authenticite of onderhandsche akten, bewijsstukken, documenten, boeken of bescheiden, van een vijandelijken staat, een vijandelijken onderdaan of een persoon als bedoeld in artikel 6, lid 1, of op hun vermogen betrekking hebbende, in eigendom, in bezit, in bewaring of onder zijn berusting heeft, is verplicht deze af te leveren binnen een door het Beheersinstituut in de Nederlandsche Staatscourant bekend te maken termijn en op de wijze en ter plaatse door het Beheersinstituut voor te schrijven.

Artikel 22. 1. Een ieder, die vermogen van een vijandelijken staat, een vijandelijken onderdaan of een persoon als bedoeld in artikel 6, lid 1, anders dan dat bedoeld in de beide voorgaande artikelen, in eigendom, in bezit, in bewaring of onder zijn berusting heeft, is verplicht dit op eerste aanmaning op door het Beheersinstituut te bepalen wijze aan het Beheersinstituut over te dragen.

2. Aan bederf onderhevige goederen kunnen met toestemming van het Beheersinstituut of deszelfs plaatselijken vertegenwoordiger of, in geval van onverwijlden spoed,

met verloop van den kantonrechter worden verkocht; de opbrengst zal onmiddellijk worden gestort bij het Beheersinstituut.

Artikel 23. Hij, die vermogen van een vijandelijken staat, een vijandelijken onderdaan of een persoon als bedoeld in artikel 6, lid 1, in eigendom, in bezit, in bewaring of onder zijn berusting heeft, is niet gerechtigd afgifte daarvan aan het Beheersinstituut te weigeren op grond, dat hij zekere rechten als pandrecht, retentierecht, voorrechten, schuldvergelijking of anderszins daarop wenscht geldend te maken, of dat hem eenig beheersrecht of soortgelijk recht op bedoeld vermogen toekomt, een en ander behoudens het bepaalde in de artikelen 25 tot en met 28, en zonder dat nochtans deze rechten geacht zullen worden te zijn verloren gegaan, indien het beheer over dit vermogen eindigt ingevolge het bepaalde in artikel 12.

Artikel 24. 1. Voor nalatigheid in de storting van gelden en in aflevering van geldswaardige papieren, documenten en goederen kan het Beheersinstituut een rentevergoeding van 6% over de hoofdsom of over de door het Beheersinstituut geschatte waarde dier geldswaardige papieren, documenten en goederen vorderen, te rekenen van den dag, dat de schuldenaar in de nakoming van zijn verplichting jegens het Beheersinstituut nalatig is geweest. Voorts kan het Beheersinstituut den nalatigen schuldenaar een boete opleggen, welke echter 25% van de hoofdsom of van de geschatte waarde als vorenbedoeld niet mag overschrijden.

2. Storting van gelden bij en aflevering van geldswaardige papieren, documenten en goederen aan het Beheersinstituut bevrijdt den schuldenaar in dezelfde mate als storting bij of aflevering aan den oorspronkelijken schuldeischer zou hebben gedaan.

Artikel 25. Een ieder, die beweert jegens een vijandelijken onderdaan of een persoon als bedoeld in artikel 6, lid 1, of op hun vermogen, rechten of aanspraken te kunnen doen gelden, is gerechtigd voor 1 januari 1946 bij het Beheersinstituut een met redenen omkleed en met bewijsstukken gestaafd verzoekschrift in te dienen tot erkenning daarvan.

Artikel 26. Een derde, die beweert eigenaar te zijn van vermogen, dat beweerdelijk ten onrechte als vermogen van een vijandelijken staat, een vijandelijken onderdaan of een persoon, als bedoeld in artikel 6, lid 1, is behandeld, is gerechtigd voor 1 januari 1946 bij het Beheersinstituut een met redenen omkleed en met bewijsstukken gestaafd verzoekschrift in te dienen tot vaststelling, dat op dit vermogen de bepalingen van dit besluit niet toepasselijk zijn.

Artikel 27. Het Beheersinstituut is bevoegd de in de artikelen 25 en 26 bedoelde termijnen te verlengen.

Artikel 28. 1. Het Beheersinstituut geeft binnen een redelijken termijn zijn gemotiveerde beslissing omtrent de erkenning of betwisting der ingediende vorderingen,

doch niet nadat het belanghebbenden door middel van een aankondiging in de Nederlandsche Staatscourant en door middel van aangeteekende brieven aan bij het Beheersinstituut bekende belanghebbenden heeft opgeroepen om in een zitting van het Beheersinstituut aanwezig te zijn en aldaar hun belangen voor te dragen.

2. Ook zonder toepassing van het vorige lid kan een vordering door het Beheersinstituut voorloepig of definitief worden erkend, mits aannemelijk is, dat de medeschuldeischers daardoor niet worden benadeeld.

Artikel 29. Pand- en hypotheekhouders en andere bevoorrechte schuldeischers, wier rechten of aanspraken door het Beheersinstituut erkend zijn, zijn gerechtigd tot het bedrag waarvoor zij batig gerangschikt kunnen worden op de netto-opbrengst der goederen, waarop zij bevoorrecht of die aan hen verbonden waren. Zoo dit minder is dan het geheele bedrag hunner vorderingen, worden van het ontbrekende gelijke percenten als voor de concurrente schuldeischers van den vijandelijken onderdaan of den persoon, als bedoeld in artikel 6, lid 1, uitgetrokken.

Artikel 30. Indien een wederkeerige overeenkomst ten tijde van de onderbeheerstelling van vermogen zoowel door den vijandelijken staat, den vijandelijken onderdaan of den persoon als bedoeld in artikel 6, lid 1, als door deszelfs wederpartij in het geheel niet of slechts gedeeltelijk is nagekomen, is deze laatste bevoegd het Beheersinstituut bij aangeteekenden brief te sommeeren binnen drie maanden te verklaren of het de overeenkomst gestand wil doen. Indien het Beheersinstituut zich daartoe binnen dien tijd niet bereid verklaart en indien het binnen dien tijd ook geen toestemming verleent voor de nakoming der overeenkomst met den vijandelijken staat, den vijandelijken onderdaan of den persoon als bedoeld in artikel 6, lid 1, is de overeenkomst ontbonden; de wederpartij zal alsdan niet voor schadevergoeding kunnen opkomen, doch indien hij tengevolge van deze ontbinding ongerechtvaardigd verrijkt is, zal hij aan het Beheersinstituut de door dit Instituut te bepalen waarde zijner verrijking moeten afdragen.

Artikel 31. Bij aanvaarding door het Beheersinstituut van erfenissen, aan den vijandelijken staat, een vijandelijken onderdaan of een persoon als bedoeld in artikel 6, lid 1, opkomend, geldt van rechtswege het voorrecht der boedelbeschrijving.

Artikel 32. Degene, die zich tegenover het Beheersinstituut op een rechthandeling beroept, welke zou zijn verricht voordat de bepalingen bij of krachtens dit besluit gesteld in werking zijn getreden, heeft het tijdstip dier rechtshandeling tegenover dit Instituut als tegenover een derde te bewijzen.

HOOFDSTUK V

Van het Beheersinstituut.

Artikel **33**. 1. Het Nederlandsche Beheersinstituut, overeenkomstig artikel 151 van het Besluit herstel rechtsverkeer deel uitmakende van de Afdeeling beheer van den Raad voor het Rechtsherstel, is rechtspersoon en is gevestigd te 's-Gravenhage. Het stelt bijkantoren in in Nederlandsch-Indië, Suriname en Curaçao. Deze bijkantoren oefenen in deze gebiedsdeelen de bevoegdheden van het Beheersinstituut uit, onder toezicht van het Beheersinstituut en overeenkomstig de aanwijzingen door dit Instituut te stellen. Aan de bijkantoren kan mede worden opgedragen de uitoefening van bedoelde bevoegdheden buiten de gebiedsdeelen waar zij zijn gevestigd.

2. De voorzitter van de Afdeeling beheer vertegenwoordigt het Beheersinstituut in en buiten rechten, behoudens het bepaalde in het volgende lid.

3. De dagelijksche leiding der zaken is opgedragen aan een directie, bestaande uit een of meer directeuren. De directeuren kunnen door den voorzitter van den afdeeling beheer gemachtigd worden, hetzij gezamenlijk, hetzij ieder afzonderlijk, het Beheersinstituut in en buiten rechte te vertegenwoordigen. De directie kan worden ter zijde gestaan door een of meer onderdirecteuren, die een directeur bij afwezigheid, belet of ontstentenis vervangen.

4. De directie staat onder toezicht van en is verantwoordelijk aan den Raad voor het Rechtsherstel.

5. De bevoegdheden en de werkwijze van het Beheersinstituut worden met inachtneming van de bepalingen van dit besluit en van het Besluit herstel rechtsverkeer door den Raad voor het Rechtsherstel geregeld.

6. De directeuren en de onderdirecteuren van het Beheersinstituut worden door Ons benoemd, geschorst en ontslagen.

7. De Raad voor het Rechtsherstel is bevoegd Raden van Advies, samengesteld uit vertegenwoordigers van de voornaamste takken van handel en bedrijf, te benoemen teneinde het Beheersinstituut van voorlichting te dienen bij de toepassing van dit besluit. De Raad is voorts bevoegd op de door hem aan te wijzen plaatsen vertegenwoordigers van het Beheersinstituut te benoemen.

8. Het Beheersinstituut zal Onze Ministers inzake het vermogen van vijandelijke staten, vijandelijke onderdanen en personen, wier vermogen overeenkomstig dit besluit moet worden aangegeven, van advies dienen.

Artikel **34**. 1. Het Beheersinstituut is bevoegd tot:

- a) de in artikel 11 bedoelde handelingen;
- b) de uitvaardiging van algemeene regelingen ten aanzien van het verleen van toestemming voor het verrichten van ingevolge dit besluit verboden rechtshandelingen door, met, of ten behoeve van vijandelijke staten, vijandelijke onderdanen en personen wier vermogen ingevolge bepalingen van dit be-

- sluit onder beheer wordt gesteld, of betrekking hebbende op derzelver vermogen;
- c) de uitvaardiging van algemeene regelingen ten aanzien van het vrijstellen van zekere groepen van personen van een of meer bepalingen bij of krachtens dit besluit gesteld;
  - d) het vrijstellen van bepaalde personen van een of meer bepalingen bij of krachtens dit besluit gesteld;
  - e) de afgifte van individuele toestemmingen voor de verrichting van rechtshandelingen door, met, of ten behoeve van een vijandelijken staat, een vijandelijken onderdaan of een persoon wiens vermogen krachtens de bepalingen van dit besluit onder beheer wordt gesteld;
  - f) de afgifte van verklaringen, dat bepaalde personen of groepen van personen niet of niet langer vijandelijke onderdanen zijn of personen wier vermogen moet worden aangegeven krachtens de bepalingen van dit besluit.

2. Het Beheersinstituut kan mede belast worden met het beheer over het vermogen van personen op wie de bepalingen van dit besluit niet toepasselijk zijn en in het beheer over wier vermogen uit anderen hoofde van overheidswege wordt voorzien.

Artikel 35. 1. Het Beheersinstituut kan zich in de uitoefening van zijn taak doen bijstaan door personen, die onder toezicht van het Beheersinstituut als controleurs, beheerders of vereffenaars van vermogens of van handelszaken, bedrijven of andere vermogensbestanddeelen van een vijandelijken staat, een vijandelijken onderdaan of een persoon, als bedoeld in artikel 6, lid 1, zullen optreden. De daaraan verbonden kosten en vergoedingen komen ten laste van de vermogens of de handelszaken, bedrijven of vermogensbestanddeelen wien het aangaat.

2. Het Beheersinstituut kan voor zijn bemoeiingen kosten in rekening brengen. De tarieven van deze kosten behoeven de goedkeuring van den Raad voor het Rechtsherstel en worden bekend gemaakt in de Nederlandsche Staatscourant.

Artikel 36. Verkoop van vermogen door het Beheersinstituut geschiedt in openbare veiling op door het Beheersinstituut vast te stellen voorwaarden, tenzij de door het Beheersinstituut geschatte waarde van het ten verkoop aangeboden een bedrag van f 10.000,- niet te boven gaat, in welk geval onderhandsche verkoop toegestaan is. Met toestemming van den Raad voor het Rechtsherstel kan van het hier bepaalde worden afgeweken.

Artikel 37. 1. Op een met redenen omkleed verzoekschrift kan het Beheersinstituut aan belanghebbenden toestemming verleen tot het verrichten van een of meer bij dit besluit verboden rechtshandelingen en daden, kan het een doorlopende dan wel tijdelijke vrijstelling verleen van een of meer der bij of krachtens dit besluit uitgevaardigde bepalingen, kan het verklaren, dat geen toestemming noodig is of dat een persoon niet of niet langer vijandelijk onderdaan is of een persoon wiens vermogen ingevolge de bepalingen van dit besluit moet worden aangegeven.

2. In geval van onverwijlde spoed kan de plaatselijke vertegenwoordiger van het Beheersinstituut toestemming verlenen tot het verrichten van een of meer bij dit besluit verboden rechtshandelingen en daden.

3. Aan toestemmingen, vrijstellingen en verklaringen, verleend krachtens het voorgaande lid, en aan de in de leden 2 en 4 van artikel 14 bedoelde bekrachtigingen kunnen door het Beheersinstituut voorwaarden worden verbonden.

4. Hij, die handelt in strijd met of niet nakomt de voorwaarden, bedoeld in het derde lid van dit artikel, wordt geacht te hebben gehandeld zonder toestemming, vrijstelling of bekrachtiging.

5. Het Beheersinstituut kan verleende toestemmingen, vrijstellingen en verklaringen te allen tijde intrekken of de daaraan verbonden voorwaarden wijzigen.

Artikel 38. Ieder, die registers bijhoudt, waarin overdrachten worden aangeteekend, is verplicht aan de aanwijzingen en opdrachten van het Beheersinstituut tot het verrichten of doorhalen van aantekeningen in deze registers gevolg te geven.

Artikel 39. De artikelen 10 tot en met 13, 15 en 16 van het Besluit herstel rechtsverkeer zijn toepasselijk.

Artikel 40. Hij, die ten onrechte met een beroep op de bepalingen bij of krachtens dit besluit gesteld, weigert eenige verplichting jegens een wederpartij na te komen, zal deswege niet voor schadevergoeding kunnen worden aangesproken, indien hij redelijkerwijs mocht aannemen, dat de bij of krachtens dit besluit gestelde bepalingen op de wederpartij van toepassing waren en indien hij zich tevens onverwijld tot het Beheersinstituut heeft gewend teneinde een daartoe strekkende uitspraak uit te lokken.

HOOFDSTUK VI

Van executiemaatregelen.

Artikel 41. 1. Het Beheersinstituut is bevoegd een schuldenaar, die nalatig is in het voldoen zijner in de artikelen 20 tot en met 24 van dit besluit bedoelde verplichtingen of in het betalen der in artikel 35, tweede lid, bedoelde kosten, te gelasten aan zijn verplichtingen te voldoen bij een dwangbevel, medebrengende het recht om de goederen van den schuldenaar zonder vonnis aan te tasten.

2. Indien de verplichting bestaat in het afgeven van niet in geld uitgedrukt vermogen, zal in het dwangbevel de geldswaarde dezer verplichting door het Beheersinstituut worden begroot.

3. Het dwangbevel wordt door of vanwege den voorzitter van de afdeling Rechtspraak van den Raad voor het Rechtsherstel in Onzen naam uitgevaardigd en executor verklaard.

4. De beteekening en tenuitvoerlegging geschieden door een ambtenaar der directe belastingen of een deurwaarder op de bij het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering ten aanzien van vonnissen en authentieke akten voorgeschreven wijze, behoudens dat bij inbeslagneming van roerende goederen de daarmede belaste ambtenaar zich desverkiezende niet door getuigen of door slechts één getuige behoeft te doen bijstaan en bevoegd is den persoon, tegen wien het beslag is gedaan, ook zonder diens toestemming tot bewaarder aan te stellen. Een dwangbevel tot het afgeven van niet in geld uitgedrukt vermogen zal door den met de tenuitvoerlegging belasten ambtenaar, desnoodig met behulp van den sterken arm, kunnen worden tenuitvoergelegd door de inbeslagneming van het af te geven vermogen en door afgifte daarvan aan het Beheersinstituut.

5. De kosten van vervolging worden berekend volgens regelen, nader door het Beheersinstituut vast te stellen. Het recht tot invordering bij het dwangbevel strekt zich uit tot deze kosten.

6. De schuldenaar kan tegen de tenuitvoerlegging van het dwangbevel in verzet komen door de indiening van een met redenen omkleed verzoekschrift bij de Arrondissements-Rechtbank te 's-Gravenhage. De President dezer Rechtbank bepaalt een korten termijn waarbinnen het Beheersinstituut moet worden opgeroepen ter terechtzitting der Rechtbank te verschijnen. Deze oproeping kan geschieden door de verzetdoende partij, hetzij bij dagvaarding, hetzij bij een aangeteekenden brief, bevattende een afschrift van het ingediende verzoekschrift. Het bepaalde in artikel 145 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering is van overeenkomstige toepassing.

7. De tenuitvoerlegging van het dwangbevel wordt alleen dan geschorst, indien de schuldenaar het bedrag, waarvoor het dwangbevel is uitgevaardigd, met de kosten aan het Beheersinstituut voldoet of indien de schorsing door de Arrondissements-Rechtbank te 's-Gravenhage wordt bevolen.

8. Het verzet kan niet gegrond zijn op de bewering, dat eenige bij of krachtens dit Besluit voorgeschreven aanmaning niet zou zijn ontvangen.

9. De rechter is vrij in de verdeling van den bewijslast.

Artikel 42. 1. Het Beheersinstituut is bevoegd tegen personen, die vermogen van een vijandelijken staat, een vijandelijken onderdaan of een persoon als bedoeld in artikel 6, lid 1, onder zich hebben, bij een verzoekschrift, in te dienen bij de Arrondissements-Rechtbank te 's-Gravenhage, op korten termijn een rechtsgeding ahangig te maken voor de nakoming van bij of krachtens dit besluit gestelde verplichtingen.

2. De bepalingen van de leden 6 en 9 van artikel 41 vinden daarop overeenkomstige toepassing.

3. De krachtens dit artikel gewezen vonnissen zijn uitvoerbaar bij voorraad, niettegenstaande hooger beroep of verzet; de bepalingen van den vijfden Titel van het Tweede Boek van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering vinden daarop overeenkomstige toepassing.

HOOFDSTUK VII

Van beroep.

Artikel 43. 1. Van alle beschikkingen, handelingen, besluiten, beslissingen, uitspraken en weigeringen tot het nemen of doen daarvan van het Beheersinstituut staat aan belanghebbenden beroep open bij de Afdeeling Rechtspraak van den Raad voor het Rechtsherstel.

2. Het beroep wordt ingesteld bij met redenen omkleed verzoekschrift in te dienen bij de Afdeeling Rechtspraak binnen een maand nadat de belanghebbende kennis heeft gekregen of redelijkerwijs heeft kunnen krijgen van de handeling van het Beheersinstituut, of binnen een maand nadat een afschrift van het Beheersinstituut van de beschikking, beslissing of uitspraak van het Beheersinstituut bij aangeteekend schrijven aan de posterijen is toevertrouwd, of nadat een termijn van 6 maanden is verstreken zonder dat het Beheersinstituut op een verzoek van belanghebbende een beslissing, besluit of beschikking heeft genomen of zonder dat het een uitspraak heeft gedaan.

HOOFDSTUK VIII

Straf- en slotbepalingen.

Artikel 44. 1. Hij, die in strijd met de voorschriften, bij of krachtens dit besluit gegeven, opzettelijk eenige daad verricht of eenige rechtshandeling aangaat met of ten behoeve van of krachtens opdracht van een vijandelijken staat, een vijandelijken onderdaan of een persoon als bedoeld in artikel 6, lid 1, of met betrekking tot vermogen van dezulken, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste vier jaren of geldboete van ten hoogste vijftigduizend gulden.

2. Hij, die in strijd met de voorschriften, bij of krachtens dit besluit gegeven, opzettelijk nalaat vermogen van een vijandelijken staat, een vijandelijken onderdaan of een persoon als bedoeld in artikel 6, lid 1, aan het Beheersinstituut aan te geven of af te dragen, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste vier jaren of geldboete van ten hoogste vijftigduizend gulden.

3. De in de voorgaande leden omschreven feiten worden beschouwd als misdrijven.

4. Opzettelijke overtreding van andere bij of krachtens dit besluit gegeven voorschriften wordt als misdrijf gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste twee jaren of geldboete van ten hoogste tienduizend gulden.

5. Niet-opzettelijke overtreding van bij of krachtens dit besluit gegeven voorschriften wordt als overtreding gestraft met hechtenis van ten hoogste één jaar of geldboete van ten hoogste vijfduizend gulden.

6. Indien de in dit artikel bedoelde feiten worden begaan door een rechtspersoon, wordt de strafvervolging ingesteld en de straf uitgesproken tegen de leden van het bestuur. Geen straf wordt uitgesproken tegen een lid van het bestuur van wien blijkt,

dat het misdrijf of de overtreding buiten zijn toedoen of medeweten is gepleegd en dat hij alles wat in zijn vermogen is heeft gedaan, teneinde het begaan van het strafbare feit te voorkomen.

7. Dit artikel, zoomede de bepalingen van de Nederlandsche strafwet, zijn mede toepasselijk op feiten buiten het Koninkrijk gepleegd. Ten aanzien van zulke feiten vindt de vervolging plaats door de Arrondissements-Rechtbank te 's-Gravenhage.

8. In geval van veroordeeling tot gevangenisstraf kan de rechter tevens geldboete opleggen.

9. In geval van veroordeeling wegens een feit, bij dit besluit strafbaar gesteld, kunnen goederen, door middel van het strafbare feit verkregen, of waarmede of met betrekking waartoe het misdrijf is

gepleegd, worden verbeurdverklaard, ongeacht of zij de veroordeelde toebehooren.

10. Ontzetting van de in artikel 25 van het Wetboek van Strafrecht bedoelde rechten kan in geval van veroordeeling wegens misdrijf worden uitgesproken.

Artikel 45. 1. Met het opsporen van de feiten strafbaar gesteld in het voorgaande artikel zijn, behalve de bij of krachtens artikel 141 van het Wetboek van Strafvordering aangewezen personen belast:

- a) de directeuren, de onderdirecteuren en de vertegenwoordigers van het Beheersinstituut;
- b) de personen bedoeld in artikel 35 van dit besluit en in artikel 161 van het Besluit herstel rechtverkeer;
- c) de consulaire ambtenaren.

2. Processen-verbaal, opgemaakt door een ambtenaar als bedoeld onder c) van het voorgaande lid, gelden als wettig bewijsmiddel, mits zij bevestigd worden door zijn daarin opgenomen eed of belofte.

3. Het bepaalde in artikel 161, tweede tot en met vijfde lid, van het Besluit herstel rechtsverkeer is van overeenkomstige toepassing.

Artikel 46. 1. Allen, die uit hoofde van hun ambt of beroep betrokken zijn bij de uitvoering van bij of krachtens dit besluit gegeven voorschriften, zijn verplicht tot geheimhouding van al hetgeen zij in hun hoedanigheid vernemen, voor zoover zij niet uit hoofde van dat ambt of beroep tot mededeeling daarvan zijn gehouden.

2. Deze verplichting geldt mede voor personen, die in verband met de uitvoering van dit besluit geraadpleegd of met eenige werkzaamheden belast worden.

3. Hij, die opzettelijk de verplichting tot geheimhouding schendt, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste zes maanden of geldboete van ten hoogste zeshonderd gulden.

4. Het feit, strafbaar gesteld in het derde lid van dit artikel, wordt beschouwd als een misdrijf.

5. Indien dit misdrijf tegen een bepaald persoon gepleegd is, heeft vervolging slechts plaats op diens klachte.

Artikel 47. Dit besluit is mede verbindend voor Nederlandsch-Indië, Suriname en Curaçao, met dien verstande evenwel, dat voor deze gebiedsdeelen, met inachtneming van de beginselen van dit besluit, door de wetgevende organen van die gebiedsdeelen, nadere, van dit besluit afwijkende en aanvullende regelingen kunnen worden getroffen, de toepassing en uitvoering betreffende.

Artikel 48. 1. In het in bijzonderen staat van beleg verkeerende gebied van het Rijk in Europa kunnen de bevoegdheden van het Beheersinstituut, zoolang niet door Ons anders is bepaald, worden uitgeoefend door het militair gezag, indien in zeer dringende gevallen naar het oordeel van dat gezag een voorziening geen uitstel gedooft.
2. De beslissingen, ingevolge het bepaalde in het vorige lid door het militair gezag genomen, kunnen te allen tijde door het Beheersinstituut, zoodra dit zal fungeeren, hetzij op verzoek van belanghebbenden, hetzij ambtshalve worden gewijzigd of ingetrokken.

Artikel 49. Dit besluit kan worden aangehaald als “Besluit Vijandelijk Vermogen”.

Artikel 50. Dit besluit, ten aanzien waarvan de bevoegdheid, bedoeld in artikel 9, tweede lid, van het Besluit op den bijzonderen staat van beleg, niet kan worden uitgeoefend, treedt in werking op den dag volgende op dien zijner afkondiging, met dien verstande, dat het in Nederlandsch-Indië, Suriname en Curaçao in werking treedt op den dag volgende op dien zijner afkondiging onderscheidenlijk in het Staatsblad van Nederlandsch-Indië, het Gouvernementsblad van Suriname en het Publicatieblad van Curaçao. (Voor Nederland afgekondigd: 2 October 1944.)

Bijlage 3

Wet van 21 december 1951, Staatsblad 1951, 586.

Wet van 21 december 1951, houdende wijziging van Hoofdstuk VIIa en artikel 21 van het Besluit Herstel Rechtsverkeer.

Wij Juliana, bij de Gratie Gods, Koningin der Nederlanden, Prinses van Oranje-Nassau, enz., enz., enz.

Allen, die deze zullen zien of horen lezen, saluut! Doen te weten:

Alzo Wij in overweging genomen hebben, dat het wenselijk is Hoofdstuk VIIa en artikel 21 van het Besluit herstel rechtsverkeer te wijzigen;

Zo is het, dat Wij, de Raad van State gehoord, en met gemeen overleg der Staten-Generaal, hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goed vinden en verstaan bij deze:

Artikel I

Hoofdstuk VIIa *Van de afdeling onroerende goederen* van het Besluit herstel rechtsverkeer (Staatsblad No. E100), welk hoofdstuk werd ingelast bij Artikel X van het Koninklijk Besluit van 16 november 1945 (Staatsblad No. F 272) wordt gelezen:

“Hoofdstuk VIIa

Van de afdeling onroerende goederen

Artikel 113a

1. De afdeling onroerende goederen is belast met de uitvoering van het bepaalde in dit hoofdstuk. Geschillen ten aanzien van onroerende zaken, voortvloeiende uit het bepaalde in hoofdstuk III, worden te harer kennis gebracht.
2. Belanghebbenden in de zin van dat hoofdstuk zijn allen, die te eniger tijd na 9 mei 1940 eigenaar of zakelijk gerechtigde tot een onroerend goed zijn geweest of als kopers in de openbare registers ten hypotheekkantore zijn vermeld, alsmede hun rechtverkrijgenden onder algemene titel.
3. Indien een of meer belanghebbenden onbekend zijn, of hun woonplaats niet aan de afdeling bekend is, kan de afdeling een onzijdig persoon benoemen om hen bij het rechtsherstel te vertegenwoordigen. Van deze beslissing is geen hoger beroep mogelijk.
4. De afdeling kan eisen, dat belanghebbenden voor de voor haar bemoeiingen in rekening te brengen kosten een door haar te bepalen voorschot betalen.

Artikel 113b

1. De afdeling bevordert zoveel mogelijk het tot stand komen van regelingen tussen belanghebbenden bij geschillen als bedoeld in lid 1 van artikel 113a.

2. Een regeling, als bedoeld in het vorige lid, bekrachtigd door de afdeling, heeft dezelfde kracht als een besluit van de Raad in de zin van artikel 18.

Artikel 113c

1. Indien naar het oordeel van de afdeling in een vóór 1 Juli 1948 te harer kennis gebracht geschil binnen redelijke termijn geen regeling tussen de belanghebbenden tot stand gebracht kan worden, maakt zij zelf een regeling, van welke zij bij aangetekend schrijven aan de belanghebbenden een afschrift toezendt.
2. Een regeling, als bedoeld in het vorige lid, is een besluit van de Raad in de zin van artikel 18. Van dit besluit wordt mededeling gedaan in de *Nederlandse Staatscourant* op de door de Raad vast te stellen wijze. De termijn, bedoeld in artikel 18, lid 6, vangt aan met de dag, volgende op die, waarop van het besluit mededeling is gedaan in de *Nederlandse Staatscourant*.
3. Het besluit kan eerst worden ten uitvoer gelegd, nadat het onherroepelijk is geworden.
4. De afschriften, bedoeld in het eerste lid, zijn vrij van zegelrecht.

Artikel 113d

1. Indien een geschil als bedoeld in lid 1 van artikel 113a eerst na 30 Juni 1948 ter kennis van de afdeling is gebracht, is de afdeling bevoegd op daartoe gedaan verzoek zelf een regeling te maken, van welke bij aangetekend schrijven een afschrift wordt toegezonden aan hen, aan wie daarbij rechten worden verleend of verplichtingen worden opgelegd. Ten gevolge van zodanige regeling zullen alleen persoonlijke vorderingen tot schadevergoeding kunnen ontstaan. Aan hen, die na 30 Juni 1948 de onroerende zaak of een recht daarop onder bezwarende titel hebben verkregen, noch aan hun rechtsopvolgers, kunnen daarbij verplichtingen worden opgelegd.
2. Een regeling als bedoeld in het vorige lid is een besluit van de Raad in de zin van artikel 18.
3. Dit besluit kan eerst worden ten uitvoer gelegd, nadat het onherroepelijk is geworden.
4. De afschriften bedoeld in het eerste lid zijn vrij van zegelrecht.

Artikel 113e

1. In afwijking van het bepaalde in artikel 17, lid 2, is de afdeling niet bevoegd haar besluiten als bedoeld in de artikelen 113b, 113c, en 113d te wijzigen of in te trekken.

Artikel 113^f

1. De Voorzitter van de afdeling of degene, die hem vervangt, is bevoegd een onmiddellijke voorziening bij voorraad te geven in een aangelegenheid, waarin de bepalingen van dit hoofdstuk toepassing hebben gevonden of kunnen vinden, indien de voorziening uit hoofde van onverwijlde spoed is vereist en een desbetreffend verzoek schriftelijk tot hem is gekomen of partijen vrijwillig voor hem zijn verschenen. De artikelen 127, 133, 142 en 150^b zijn van overeenkomstige toepassing.
2. Tegen deze voorziening kan binnen een week beroep worden ingesteld bij de afdeling rechtspraak; artikel 150^c is daarbij van overeenkomstige toepassing.“

Artikel II

Aan artikel 21, lid 3, van het Besluit herstel rechtsverkeer (Staatsblad No. E 100), zoals dit artikel luidt sedert de Wet van 16 januari 1947 (Staatsblad No. H 22), wordt toegevoegd:

“Nochtans blijven rechten op onroerende zaken, welke na 30 Juni 1948 onder bezwarende titel zijn verkregen, onaangetast.”

Artikel III

De wet is mede verbindend voor Suriname, de Nederlandse Antillen en Nieuw-Guinea. De wet treedt voor het Rijk in Europa in werking met ingang van de dag volgende op die harer afkondiging in het *Staatsblad*, en voor Suriname en de Nederlandse Antillen en Nieuw-Guinea met ingang van de dag volgende op die harer afkondiging onderscheidenlijk in het *Gouvernementsblad* van Suriname, het *Publicatieblad* van de Nederlandse Antillen en het *Gouvernementsblad* van Nieuw-Guinea.

Lasten en bevelen, dat deze in het *Staatsblad* zal worden geplaatst en dat alle Ministeriële Departementen, Autoriteiten, Colleges en Ambtenaren, wie zulks aangaat, aan de nauwkeurige uitvoering de hand zullen houden.

Gegeven ten Paleize Soestdijk 21 december 1951.

Bijlage 4

De Raad voor het Rechtsherstel in 1945-1958

Samenstelling van de Raad voor het Rechtsherstel ⁶⁰⁰

Voorzitter : Prof. Mr. P.S.Gerbrandy

Secretaris : Drs. W. Reyseger.

1 De Afdeling Rechtspraak.

Voorzitter: Prof. Mr. R.P.Cleveringa.

Leden: Mr. W.H.Ariëns; Prof.Mr. J. H. Beekhuis; Mr. A.L.M. van Berckel;
Mr. J.H.F.Bloemers; Mr. H.de Boer; Mr.V.G.A.Boll; Mr. P.J.van Bortel;
Mr.C.H.Bruyn; Jhr.Dr.Mr.Th.W.C.Calkoen; Mr. H.Craandijk; Jhr. Mr. J. v.d. Does
de Willebois; Mr. P.Dorhout; Mr. Tj.J.Dorhout Mees; Prof.Mr. H.G.P. Duyfjes;
Mr.P.B.Dijksterhuis; Prof.Mr. J.Eggens; Mr. F. Baron v.d.Feltz; Mr.J.J. de Flines;
Mr. B. De Gaay Fortman; Mr. J.H.M.v.d.Grinten; Mr. A.W.de Haan; Mr.H.Haga;
Mr. K. van Hinloopen Labberton; Mr.J.H.J. Hoog; Prof.Mr. Ph.A.N. Houwing;
Mr.J.M.Jolles; Prof.Mr. R.D.Kollewijn; Mr. H.K.Köster; Mr. Karni;
Mr. H.Th.A.v.d.Loos; Mr.Th.Maassen; Jhr.Mr. P.G.M. van Meeuwen;
Mr. J.H.P.E. Mijnsen; Mej. Mr.G.H.Okma; Mr.J.E.Poerink; Prof.Mr.C.W.v.d.Pot;
Mr.Th.F.Raedt; Mr.S.Rink; Mr.J.J.Romein; Mr.G.Scholten; Mr.J.E.Scholtens;
Mr.G.A.Schreuder; Mr. O.Schreuder; Mr. G. Sluis; Mr. J.W.Suringar;
Mr. F.Tabingh Suermondt; Mr.W.L.Tonckens; Mr. J.Verdam; Mr.G.J.Wiarda;
Mr. J.J.van Walsum; Mr.A.C. van Zeggelen; Dr.B.I.Zijlstra.

Plaatsvervangende leden: Mr.W.F.A. Baron van Haersolte; Mr.R.Korthals Altes;
Mr.J.Lubbers; Mr.H.G.W.Worst.

Griffier: Mr.M.O.Cahen.

2 De Afdeling Effectenregistratie

Voorzitter: Mr. G.Nauta.

Secretaris : Mr. A. van Oven.

Leden: Prof.Mr.M.H.Bregstein; Prof.Mr.J.Eggens; Mr.Karni;

Prof.Mr. R.D.Kollewijn;

Prof.Mr. J.G.Koopmans; C.F.Overhoff; Mr. L.O.van der Plas; Mr.M.W.Scheltema.

Plaatsvervangende leden: Mr.A.Kan; Mevr. Mr.L.C. Schönfeld-Polano.

---

⁶⁰⁰ Zoals vermeld in het *Verzamelnummer* van *Rechtsherstel*, verschenen in de zomer van 1946 na 9 juli 1946 en in de jaargangen van het blad *Rechtsherstel* 1946- 1958.

3 De Afdeling Beheer, Voorzieningen voor Afwezigen en Voorzieningen voor Rechtspersonen.

Voorzitter: Prof. Dr. N.J.Polak.

Leden: Mr.F.J.de Jong; Mr.W.G.Belinfante; Mr.J.C.Brongers;

Prof. Mr.J.Eggens; Mr.W.van Elden; Mr.G. van Hall; Mr.Karni; Mr.A.Kan;

Mr. P.Koch; Prof.Mr. R.D.Kollewijn; Mr. E.D.M.Koning;

Jhr.Mr.F.J.M. van Nispen tot Sevenaer; Mr. L.O.v.d.Plas;

Mevr.Mr.L.C.Schönfeld-Polano; Mr. M.W.Scheltema; Ir.C. Staf;

Mr. R.A. v.d.Wall Bake.

Plaatsvervangend lid: Mr.J.Woudstra.

Het Nederlands Beheersinstituut.

Directeuren: J.A. Deknatel; K.W.J. Michielsen; Mr. H.Bogaardt.

4 De Afdeling Onroerende Goederen

Voorzitter: Mr. F.J.de Jong.

Secretaris: Mej. Mr. A. Van Warmelo.

Leden: Mr. P.Koch; P.K.Sjollema.

Als leden voor de overzeese gebiedsdelen hadden zitting in de Raad :

Prof. Mr. J.Eggens; Mr.A.S. Block; Mr.B. de Gaay Fortman; Mr. Karni;

Prof. Mr. R.D.Kollewijn.

In nummer 11 van de eerste jaargang van *Rechtsherstel* (eind november 1946) werden de volgende mutaties in de samenstelling van Raad vermeld:

1 Afdeling Rechtspraak: aan prof. Cleveringa was op zijn verzoek eervol ontslag verleend als lid en voorzitter van de afdeling, hij fungeerde sindsdien als plaatsvervangend lid.

Tot leden werden benoemd: mr. J.G.Buddingh de Voogt; mr. G.A. van Haften;

mr. J.H.Marinus; mr.J.J.Mijs; mr.A.D. van Regteren Altena;

mr. D. Rutgers van Rozenburg; mr. A.W.J. van Vrijberghe de Coningh;

mr. J.L.L. Wery; mr. E. A. Zorab.

3 Afdeling Beheer, Voorzieningen voor afwezigen, Voorzieningen voor rechtspersonen.

Aan prof. Dr. N.J.Polak werd op zijn verzoek eervol ontslag verleend als lid en voorzitter van de afdeling. Mr. W. van Elden werd op zijn verzoek eervol ontslagen als lid van de afdeling.

Directie NBI

Aan de heer J.A.Deknatel werd op zijn verzoek eervol ontslag verleend als directeur.

In het eerste nummer van de tweede jaargang van *Rechtsherstel* van 24 juni 1947 werd een aangepast overzicht van de samenstelling van de Raad voor het Rechtsherstel gegeven. In de samenstelling waren de volgende mutaties te vinden.

1 Afdeling Rechtspraak:

Voorzitter: Prof.Mr. R.D.Kollewijn

(Nieuwe) leden: Mr. A.S.Block en Dr.Mr. J.J.Polderman.

Jhr. Mr.P.G.M. van Meeuwen en Mr. J.J.Mijs ontbreken in het nieuwe schema.

(Nieuwe) plaatsvervangende leden: Mr. J.H.F.Bloemers, Mr. M.Koppius, Mr. J.E.Mulder en Prof.Mr. J.Wiarda.

Kamers waren gevestigd in Amsterdam (Vz. Mr. J.Verdam),

Arnhem (Vz. Mr. J.W.Suringar), 's-Gravenhage (Vz. Prof. Mr. Ph.A.N. Houwing),

Groningen (Vz. Prof. Mr. C.W. van der Pot),

's-Hertogenbosch (Vz. Mr.P.J. van Bortel), Leeuwarden (Vz. Mr. A.W. de Haan),

Middelburg (Vz. Mr.J.H.F.Bloemers) en Utrecht (Vz. Mr.M.H.de Boer).

2 Afdeling Effectenregistratie

Prof.Mr. R.D.Kollewijn, Prof.Mr. Eggens en Mr. Karni zijn geen lid meer.

(Nieuwe) Plaatsvervangende leden: Mr. C.W.Briët, Prof.Mr. R.P.Cleveringa,

Mr. M.Francken, Mr. L.J. van Gelein Vitringa, Mr. C.L.W.Gratama,

Mr. H.A.Hartogh, Mr.L.Hollander, Mr. M.D.J.S. van Lier, Mr. C.A. de Meijere,

Mr.Dr. G.L. van Oosten Slingeland, Mr.Dr.N. Peereboom, Mr. A.K.Prins,

Mr. J.G.L.Röder, Mr.P.F.Swagerman, Mr.J.R.Thorbecke, Mr. A.J.Veldman.

3 De Afdeling Beheer, voorzieningen voor afwezigen en voorzieningen voor rechtspersonen.

Niet langer lid van deze afdeling: Mr. F.J. de Jong, Prof.Mr. J. Eggens, Mr. Karni en Prof.Mr. R.D. Kollewijn.

1 Afdeling Rechtspraak: Bij KB van 9 juni 1947 werden alsnog benoemd:

Mr. J.A.Polak tot lid en Mr. M.M. Schim van der Loeff tot plaatsvervangend lid.

Mededeling in *Rechtsherstel* van 11 februari 1948.

1 Afdeling Rechtspraak: Mr.E.E.V.Brouwer, Mr.M.A. van Rijn van Alkemade en

Mr. B.F.Verveen benoemd tot lid en tot plaatsvervangende leden:

Mr. H.A.H. Canter Cremers en Prof.Mr. P.W.Kamphuisen.

Eervol ontslag als lid van de Raad is verleend aan Dr.B.I.Zijlstra

2 Afdeling Effectenregistratie: aan Mr. A.van Oven werd eervol ontslag verleend uit zijn functie van secretaris van de afdeling.

3 Afdeling Beheer, Voorzieningen voor afwezigen en Voorzieningen voor rechtspersonen.

Tot voorzitter werd benoemd Mr. S.J.R. de Monchy. Eervol ontslag als lid van de Raad is verleend aan Mr.E.D.M.Koning.

In *Rechtsherstel* midden maart 1948 vermelding van het overlijden van Mr. J.W.Suringar (Afdeling Rechtspraak) en Mr. P.F. Swagerman (Afdeling Effectenregistratie, plaatsvervangend lid).

In *Rechtsherstel* van eind mei 1948:

1 Afdeling Rechtspraak: tot plaatsvervangende leden benoemd: Mr. J.H. van Laer en Mr.J.K.Onnen.

3 Afdeling Beheer, Voorzieningen voor afwezigen, Voorzieningen voor rechtspersonen: tot lid benoemd Mr. J.Woudstra, tot plaatsvervangend lid Mr. G.van Herk.

In *Rechtsherstel* van 1 augustus 1948:

3 Afdeling Beheer, Voorzieningen voor afwezigen en Voorzieningen voor rechtspersonen.

Tot lid zijn benoemd Mr. A.Boon en J.A.Deknatel.

In *Rechtsherstel* van 1 november 1948:

Op zijn verzoek is aan Prof. Gerbrandy ontheffing verleend van zijn functie van voorzitter van de Raad voor het Rechtsherstel, onder gelijktijdige aanwijzing tot plaatsvervangend voorzitter van de Raad en is benoemd tot lid en voorzitter van de Raad Mr. L.A.Donker, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

1 Afdeling Rechtspraak:

Eervol ontslag als lid van van de Raad is verleend aan Mr. K. van Hinloopen Labberton en Mr. E.A.Zorab.

2 Afdeling Effectenregistratie:

Tot plaatsvervangende leden zijn benoemd Mr.J.G. de Vries en Drs. W.Willems.

In *Rechtsherstel* van januari 1949:

1 Afdeling Rechtspraak:

Overleden is Mr. H.H. de Boer, lid van de afdeling. Eervol ontslag als lid van de afdeling is verleend aan Mr. A.D. van Regteren Altena.

Tot leden van de afdeling zijn benoemd de plaatsvervangende leden Mrs. J.K.Onnen en M.M. Schim van der Loeff.

In *Rechtsherstel* van april 1949:

2 Afdeling Effectenregistratie:

Aan de heer C.F.Overhoff is ontslag verleend als lid van de afdeling.

In *Rechtsherstel* van mei 1949:

1 Afdeling Rechtspraak: Overleden is Mr. P.J. van Bortel, lid van de afdeling.

2 Afdeling Effectenregistratie:

Tot leden zijn benoemd Mr. C.A. de Meijere en Mr. A. Rinnooy Kan, beiden tot nu toe plaatsvervangend lid.

In *Rechtsherstel* van augustus 1949:

1 Afdeling Rechtspraak.

Benoemd zijn: tot leden van de Raad Mr. L.E.H. Rutten,

Mr. L. van Lookeren Campagne en Mr. M.J. van Nieuwkuijk; tot plaatsvervangend lid: Mr. J.K.Schellenbach.

2 Afdeling Effectenregistratie.

Tot lid van de Raad is benoemd het plaatsvervangend lid Drs. W.Willems.

3 Afdeling Beheer, Voorzieningen voor afwezigen en Voorzieningen voor rechtspersonen.

Aan Mr. G.van Herk is eervol ontslag verleend uit zijn betrekking van plaatsvervangend lid van de Raad voor het *Rechtsherstel*.

In *Rechtsherstel* van oktober 1949:

1 Afdeling Rechtspraak: Aan Mr. J.E.Scholtens is eervol ontslag verleend als lid van de afdeling.

In *Rechtsherstel* V, p. 389:

1 Afdeling Rechtspraak:

Benoemd zijn tot leden van de Raad: Mr. E.A.Zorab en Mr. G.A.W. ter Pelkwijk.

Overleden is Mr. M.M. Schim van der Loeff, lid van de Raad.
Eervol ontslag als lid van de Raad is verleend aan Mr. J.M.Jolles.

2 Afdeling Effectenregistratie:

Aan Mr. Dr. G.L. van Oosten Slingelandt is eervol ontslag verleend als plaatsvervangend lid van de Raad.

3 Afdeling Beheer, Voorzieningen voor afwezigen, Voorzieningen voor rechtspersonen.

Tot plaatsvervangend voorzitter is benoemd: Mr. J.C.Brongers, lid van de Raad.

In *Rechtsherstel V*, p. 420:

Benoemd is tot Adjunct-Secretaris van de Raad: Mr. J.G.A. ten Siethoff. Eervol ontslag als Adjunct-Secretaris van de Raad is verleend aan Mr. J.W.Josephus Jitta.

In *Rechtsherstel V*, p. 453:

1 Afdeling Rechtspraak.

Op 21 augustus 1950 is overleden Mr. Th. Maassen, lid van de Afdeling.

Bij KB van 11 augustus 1950 is aan Prof. Mr. R.D.Kollewijn met ingang van 1 september 1950 eervol ontslag verleend als Voorzitter van de Afdeling, onder gelijktijdige benoeming, met ingang van dezelfde datum, tot lid van de Afdeling. Bij hetzelfde KB is Prof. Mr. Ph.A.N.Houwing, lid van de Afdeling, benoemd tot Voorzitter.

Tot plaatsvervangend lid van de Afdeling is bij KB van 17 augustus 1950 benoemd Mr. J.Versteeg, onder gelijktijdige benoeming, ingaande 1 februari 1951, tot lid van de Afdeling.

3 Afdeling Beheer, Voorzieningen voor afwezigen, Voorzieningen voor rechtspersonen.

Bij KB van 2 augustus 1950 is , met ingang van die datum, aan Ir.C.Staf, op diens verzoek, eervol ontslag verleend als lid van de Raad.

In *Rechtsherstel V*, p. 484:

Afdeling Rechtspraak griffie:

Bij Besluit van de minister van Justitie van 29 september 1950 is aan

Mr. M.O.Cahen op zijn verzoek eervol ontslag verleend uit zijn betrekking van Griffier van de Afdeling Rechtspraak van de Raad voor het Rechtsherstel. Met de waarneming van de aan deze functie verbonden werkzaamheden is, totdat in de vacature zal zijn voorzien, belast Mr.A.Loeb, Substituut-Griffier.

In *Rechtsherstel V*, p. 704:

1 Afdeling Rechtspraak.

Aan Prof.Mr.J.Eggens, Mr. W.L.Tonckens en Mr. W.A. Ariëns is eervol ontslag verleend als lid van de Afdeling. Tot lid van de Afdeling is benoemd Mr. E.H.F.W. van Schaeck Mathon.

2 Afdeling Effectenregistratie.

Aan Mr. Dr. G.L. van Oosten Slingeland is eervol ontslag verleend als plaatsvervangend lid van de Afdeling. Tot plaatsvervangend lid van de Afdeling is benoemd Mr. J.Peters.

In *Rechtsherstel V*, p. 720:

3 Secretaris Afdeling Beheer, Voorzieningen voor afwezigen, Voorzieningen voor rechtspersonen.

Met ingang van 1 mei 1951 is Mr. J.G.A. ter Siethoff, adjunct-secretaris van de Raad voor het Rechtsherstel, tevens belast met de functie van Secretaris van de Afdeling Beheer c.a.

In *Rechtsherstel V*, p. 748:

1 Afdeling Rechtspraak.

Bij KB van 19 juni 1951 zijn benoemd tot plaatsvervangende leden van de Afdeling: Jhr. Mr. J.H. de Brauw, Mr. G. A. Fijn van Draat, Mr. J.S.Hoek, Mr. A. Schadee, Mr. A.Slotemaker en Mr. C.H.Telders.

In *Rechtsherstel VI*, p. 37:

2 Afdeling Effectenregistratie.

Tot lid van de Afdeling is benoemd Mr. L.O. van Ewijk.

In *Rechtsherstel VI*, p. 86:

2 Afdeling Effectenregistratie.

Aan Mr. L.J. van Gelein Vitringa is bij KB van 27 september 1951, no. 32, eervol ontslag verleend uit zijn functie van lid van de Raad voor het rechtsherstel, zulks te rekenen van 21 december 1948.

In *Rechtsherstel VI*, p. 97:

1 Afdeling Rechtspraak.

Aan Mr. Karni is op diens verzoek bij KB van 15 oktober 1951, no. 18, eervol ontslag verleend uit zijn functie van lid van de Afdeling Rechtspraak van de Raad, zulks met ingang van 1 oktober 1951.

In *Rechtsherstel VI*, p. 157:

2 Afdeling Effectenregistratie.

Op 18 december 1951 is met ingang van 1 november 1951 eervol ontslag verleend als plaatsvervangend lid aan Mr. H.A.Hartogh te Amsterdam.

In *Rechtsherstel* VI, p. 169:

4 Afdeling Onroerende Goederen.

Op 20 januari 1952 is overleden de heer P.K.Sjollema, lid van de Raad.

In *Rechtsherstel* VI, p. 255:

1 Afdeling Rechtspraak.

Aan Jhr. Mr. P.J.H.M. van der Does de Willebois is, op diens verzoek, bij KB van 14 mei 1952 no. 26, eervol ontslag verleend uit zijn functie van lid van de Raad voor het Rechtsherstel.

4 Afdeling Onroerende Goederen.

Bij KB van 23 april 1952, no. 113 is benoemd tot lid van de Raad Mr. K.L.J. Enthoven, met bepaling, dat hij zitting zal nemen in de Afdeling Onroerende Goederen.

In *Rechtsherstel* VI, p. 275:

Onder verwijzing naar de mededeling van het Secretariaat van de Raad voor het Rechtsherstel in no. 22 van deze jaargang deelt de Afdeling Onroerende Goederen mede, dat Mr. K.L.J.Enthoven de dagelijkse leiding van de Afdeling op zich heeft genomen.

In *Rechtsherstel* VI, p. 278:

1 Afdeling Rechtspraak.

Aan Mr. V.G.A.Boll is, op diens verzoek, bij KB van 28 mei 1952 eervol ontslag verleend uit zijn functie van lid van de Raad voor het Rechtsherstel.

In *Rechtsherstel* VII, p. 13:

3 Afdeling Beheer, Voorzieningen voor afwezigen, Voorzieningen voor rechtspersonen.

Bij KB van 1 juli 1952 is met ingang van die datum benoemd tot plaatsvervangend lid van genoemde afdeling Mr. O.W. van Ewijk, die reeds als lid van de Afdeling Effectenregistratie zitting had in de Raad.

In *Rechtsherstel* VII, p. 23:

2 Afdeling Effectenregistratie.

Bij KB van 26 juli 1952 is met ingang van 1 augustus 1952 aan Mr. A.J.Veldman, plaatsvervangend lid van de Afdeling, op diens verzoek eervol ontslag verleend uit zijn functie van lid van de Raad.

In *Rechtsherstel* VII, p. 36:

3 Afdeling Beheer, Voorzieningen voor afwezigen, Voorzieningen voor rechtspersonen.

Bij KB van 4 juli 1952, no. 34, zijn met ingang van de dag van indiensttreding benoemd tot plaatsvervangende leden van de Raad voor het Rechtsherstel – met bepaling dat zij zitting zullen nemen, als plaatsvervangend lid van de afdeling Beheer c.a. – Mr. H.C.Oud, administrateur bij het Ministerie van Financiën, plaatsvervangend Hoofd van de Directie Bewindvoering en de heer H.R.E. Nägele, referendaris bij het Directoraat-Generaal voor de Industrialisatie van het Ministerie van Economische Zaken.

In *Rechtsherstel* VII, p. 95:

Bij KB van 10 oktober 1952, no. 66, is aan Mr. L.A.Donker op diens verzoek met ingang van 2 september 1952 eervol ontslag verleend uit zijn functie van lid en voorzitter van de Raad voor het Rechtsherstel.

In *Rechtsherstel* VII, p. 143:

1 Afdeling Rechtspraak.

Bij KB van 16 december 1952, no. 34, is aan Mr. G.A.W. ter Pelkwijk, op diens verzoek, met ingang van 1 januari 1953, eervol ontslag verleend uit zijn functie van lid van de Afdeling Rechtspraak van de Raad.

In *Rechtsherstel* VII, p. 215:

3 Afdeling Beheer, Voorzieningen voor afwezigen, Voorzieningen voor rechtspersonen.

Bij KB van 24 maart 1953, no.82, zijn met ingang van 1 april 1953 benoemd: tot Voorzitter van de Afdeling Beheer c.a.: Mr. J.C.Brongers, tot plaatsvervangend Voorzitter: Mr. G. van Hall.

In *Rechtsherstel* VII, p. 241:

Als Voorzitter van de Raad voor het Rechtsherstel is bij KB van 10 april 1953, no. 83, aangewezen Prof. Mr. P.S.Gerbrandy, tot dan toe lid en vice-voorzitter van die Raad.

1 Afdeling Rechtspraak.

Bij KB van 11 april 1953, nr. 142, is aan Mr. H.A.H. Canter Cremers, op diens verzoek, eervol ontslag verleend als plaatsvervangend lid van de Afdeling.

In *Rechtsherstel* VIII, p. 33:

1 Afdeling Rechtspraak.

Bij KB van 22 augustus 1953, no. 35, is aan Mr. G.Sluis, op diens verzoek, met ingang van 1 september 1953 eervol ontslag verleend uit zijn functie van lid van de Afdeling Rechtspraak van de Raad voor het Rechtsherstel.

In *Rechtsherstel VIII*, p. 85:

1 Afdeling Rechtspraak.

Bij KB van 13 januari 1954, nr. 23, is op hun verzoek eervol ontslag verleend: als lid van de Afdeling aan Prof. Mr. Tj. J. Dorhout Mees en aan Jhr. Mr. D. Rutgers van Rozenburg, als plaatsvervangend lid aan Mr. V.J.A. van Dijk en aan Mr. H.J. van Leeuwen.

In *Rechtsherstel IX*, p. 9:

3 Afdeling Beheer, Voorzieningen voor afwezigen, Voorzieningen voor rechtspersonen.

Bij KB van 29 juni 1954, nr. 84, is aan Jhr. Mr. F.J.M. van Nispen tot Sevenaer op diens verzoek eervol ontslag verleend als lid van de Raad voor het Rechtsherstel.

In *Rechtsherstel IX*, p. 81:

1 Afdeling rechtspraak.

In augustus 1954 is overleden Mr. H. Schadee, plaatsvervangend lid van de Afdeling.

In *Rechtsherstel X*, p. 21:

1 Afdeling Rechtspraak.

Aan Mr. M.Koppius is op diens verzoek eervol ontslag verleend uit zijn functie van plaatsvervangend lid en wel met ingang van 1 augustus 1955.

In *Rechtsherstel X*, p. 29:

Secretariaat.

In een op 29 september j.l. gehouden vergadering van het Dagelijks Bestuur is Drs. W. Reyseger, sinds 9 augustus 1945 secretaris van de Raad en met ingang van 1 oktober 1955 benoemd tot secretaris-generaal van het Reactor Centrum Nederland, toegesproken door 's Raads voorzitter, Professor Mr. P.S. Gerbrandy, die als herinnering aan de jaren van arbeid in dienst van de Raad namens het Dagelijks Bestuur een geschenk aanbood.

In *Rechtsherstel X*, p. 49:

3 Afdeling Beheer, Voorzieningen voor afwezigen, Voorzieningen voor rechtspersonen.

Op 23 oktober 1955 is overleden de heer J.A. Deknatel, in leven lid van de Afdeling.

In *Rechtsherstel X*, p. 60:

1 Afdeling Rechtspraak.

Op 9 december 1955 is overleden Mr. G. Scholten, lid van de Afdeling. Tot plaatsvervangend lid is bij KB van 21 december 1955 benoemd Mr. M. Knap.

In *Rechtsherstel XI*, p. 7:

1 Afdeling Rechtspraak.

Bij KB van 27 juni 1956 is aan Mr. J.J. van Walsem op diens verzoek eervol ontslag verleend als lid van de Afdeling en wel met ingang van 1 september 1956.

In *Rechtsherstel* XI, p. 17:

1 Afdeling Rechtspraak.

Bij KB van 5 september 1956 is benoemd tot plaatsvervangend lid van de Afdeling: Mr.J.J.van Walsem, zulks met ingang van 1 september 1956.

In *Rechtsherstel* XI, p. 29:

Secretariaat.

Aan Drs. W. Reyseger is wegens verandering in de inrichting van het dienstvak waarin hij werkzaam was bij KB van 14 november j.l. met ingang van 1 oktober 1956 eervol ontslag verleend uit zijn functie van secretaris van de Raad voor het Rechtsherstel, onder dankbetuiging voor de door hem als zodanig bewezen belangrijke diensten.

In *Rechtsherstel* XI, p. 55:

2 Afdeling Effectenregistratie.

Bij KB van 7 maart 1957 is aan Mr. C.Briët, op diens verzoek, met ingang van 1 maart 1957 eervol ontslag verleend uit zijn betrekking van lid van de Raad, onder dankbetuiging van de door hem in genoemde betrekking bewezen diensten.

Op 13 april 1957 is overleden Prof. Mr. M.H.Bregstein, lid van de Raad.

In *Rechtsherstel* XII, p. 15:

3 Afdeling Beheer, Voorzieningen voor afwezigen, Voorzieningen voor rechtspersonen.

Met ingang van 30 september 1957 is aan de heer H.R.E.Nägele op diens verzoek eervol ontslag verleend als plaatsvervangend lid van de Raad voor het Rechtsherstel. Tot plaatsvervangend lid van de Raad is met ingang van de dag van indiensttreding benoemd de heer J.Louwman, adm. A bij het ministerie van Economische Zaken, onder bepaling dat hij zitting zal nemen als plaatsvervangend lid van de bovengenoemde afdeling van de Raad.

In *Rechtsherstel* XII, p. 37:

1 Afdeling Rechtspraak.

Bij besluit van 4 maart 1958 van de Minister van Justitie is aan Mr. E.A.Zorab op diens verzoek eervol ontslag verleend als lid van de Afdeling, en wel met ingang van 1 maart 1958.

